MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·1

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ
Α Π' Ο Λ Ο
ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Η επιστροφή του χούλιγκαν

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·2

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΝΟΡΜΑΝ ΜΑΝΕΑ
ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

*

Ο μαύρος φάκελος (μυθιστόρημα), 2000

Η επιστροφή του χούλιγκαν (αναμνήσεις), 2010

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·3

ΝΟΡΜΑΝ ΜΑΝΕΑ

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΧΟΥΛΙΓΚΑΝ

Μυθιστόρημα

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΡΕΝΤΑ-ΖΗΚΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·4

INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με την οικονομική ενίσχυση του Ινστιτούτου Πολιτισμού της Ρουμανίας, Βουκουρέστι.

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: Norman Manea, *The Hooligan's Return*

© Copyright 2003, Norman Manea.
© Copyright για την ελληνική γλώσσα Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα 2008

Έτος 1ης έκδοσης: 2010

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.
Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα
☎ 210-330.12.08 – 210-330.13.27 FAX: 210-384.24.31
e-mail: info@kastaniotis.com

www.kastaniotis.com

ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΧΑΡΤΙ ΕΚ

ISBN 978-960-03-5035-7

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ο φίλος μου ο Μάνεα. Ένα προλογικό σημείωμα
του Αντόνιο Ταμπούκι 9

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Barney Greengrass 17
Ζορμανία 26
Η αρένα του Τρελαυγουστίνου 36
Οι διευθύνσεις του παρελθόντος (Ι) 42
Το καινούργιο ημερολόγιο 49
Η αρπάγη (Ι) 63

ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ
(ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΩΣ ΜΥΘΟΠΛΑΣΙΑ)

Η αρχή πριν από την αρχή 79
Η χουλιγκανική χρονιά 87
Μπουκοβίνα 99
Τσερνόμπιλ, 1986 107
Η πληγή των ανθισμένων κοριτσιών 126
Νομαδική γλώσσα 139
Η άγνωστη 143
Bloomsday 150
Η έξοδος κινδύνου 152
Οι διευθύνσεις του παρελθόντος (ΙΙ) 158
Η Μαρία 161
Ζήτω ο βασιλιάς! 163
Η ουτοπία 168
Περιπράβα, 1958 191

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·6

Ο υπάλληλος 203
Η αναχώρηση 211
Νυχτερινή βάρδια 222
Το σπίτι του σαλιγκαριού 228
Η αρπάγη (ΙΙ) 238

ΤΟ BIENNEZIKO NTIBANI

Anamneză 253

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ
(ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ)

Στο δρόμο 285
Πρώτη μέρα: Δευτέρα, 21 Απριλίου 1997 291
Δεύτερη μέρα: Τρίτη, 22 Απριλίου 1997 312
Νυχτερινή γλώσσα 329
Τρίτη μέρα: Τετάρτη, 23 Απριλίου 1997 336
Τέταρτη μέρα: Πέμπτη, 24 Απριλίου 1997 345
Νυχτερινοί συνομιλητές 351
Πέμπτη μέρα: Παρασκευή, 25 Απριλίου 1997 362
Η κατοικία της ύπαρξης 369
Έκτη μέρα: Σάββατο, 26 Απριλίου 1997 375
Έβδομη μέρα: Κυριακή, 27 Απριλίου 1997 390
Το νυχτερινό τρένο 396
Όγδοη μέρα: Δευτέρα, 28 Απριλίου 1997 399
Ένατη μέρα: Τρίτη, 29 Απριλίου 1997 404
Η μακρύτερη μέρα: Τετάρτη, 30 Απριλίου 1997 411
Η προτελευταία μέρα: Πέμπτη, 1η Μαΐου 1997 427
Η τελευταία μέρα: Παρασκευή, 2 Μαΐου 1997 433

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ 441

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·7

Στην Τσέλα

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·8

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·9

Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ Ο ΜΑΝΕΑ*

Ένα προλογικό σημείωμα του Αντόνιο Ταμπούκι

Γνώρισα τον Νόρμαν Μάνεα το φθινόπωρο του 2003 στο Κολέγιο Μπαρντ της Νέας Υόρκης, όπου με είχε προσκαλέσει για να δώσω μερικά μαθήματα στην έδρα του της Ευρωπαϊκής Κουλτούρας. Από αυτή τη μεγάλη περίοδο που έζησα στη Νέα Υόρκη, οι μέρες που πέρασα μαζί του έμειναν ανεξίτηλες στη μνήμη μου. Θυμάμαι την αμηχανία που είχα όταν πήγαινα στην πρώτη μας συνάντηση, σε ένα εστιατόριο του Ράινμπεκ, στις όχθες του ποταμού Χάντσον. Ο Μάνεα συνοδευόταν από τη γυναίκα του Τσέλα, εγώ από τη Μαρία Ζοζέ. Μας πήγε εκεί με το αυτοκίνητό της μια νέα καθηγήτρια της ιταλικής λογοτεχνίας, από την οποία είχα ζητήσει να με συνοδεύσει, ίσως από το φόβο να αντιμετωπίσω μόνος έναν συγγραφέα, του οποίου τα βιβλία με είχαν αναστατώσει και στον οποίο είχε συμβεί να ζήσει το κακό του αιώνα μας, καθώς και ό,τι χειρότερο είχε γεννήσει αυτή η δική μας Ευρώπη: ένα κακό που ο ίδιος είχε μετασχηματίσει σε υψηλοτάτου επιπέδου λογοτεχνία. Η αμηχανία μου άρχισε να λύνεται κατά τη διάρκεια των μαθημάτων. Ο Νόρμαν προλόγιζε το θέμα της ημέρας, ύστερα με άφηνε να μιλώ ελεύθερα, ενώ ο ίδιος κρατούσε σημειώσεις, και στο τέλος του μαθήματος προσδιόριζε τα σημεία αιχμής, έβγαζε συμπεράσματα και προκαλούσε το διάλογο, ένα διάλογο που, χάρη στην εγκαρδιότητά του, κατέληγε σε μια εγκάρδια κουβέντα με τους φοιτητές. Δεν ξέρω πότε η τυπική μας σχέση έγινε φιλία, την οποία όμως δεν τολμούσα να ομολογήσω. Ίσως κάποια βράδια, όταν ερχόταν να δειπνήσει μαζί μας, να φάει μια ιταλική μακαρονάδα στο υπερβολικά μεγάλο σπίτι, στη μέση του δάσους, που το Κολέγιο μας είχε διαθέσει. Ίσως ένα φθινοπωρινό απόγευμα, όταν μου ζήτησε να τον συνοδεύσω σε μια επίσκεψη σε τρεις κυρίες, τις οποίες, είπε, «αγαπούσε πολύ». Τον ακολούθησα. Στο πάρκο του κάμπους υπήρχε ένα μικροσκοπικό νεκροταφείο όπου είναι θαμμένοι οι καθη-

---

Μετάφραση από τα ιταλικά: Ανταίος Χρυσοστομίδης

γητές που έζησαν και πέθαναν σ' εκείνο το πανεπιστήμιο. Ο Νόρμαν καθάρισε με το χέρι του τα φύλλα από τρεις πλάκες που ήταν μπηγμένες στο χώμα, η μία δίπλα στην άλλη: Ίρμα Μπράντεϊς, Χάνα Άρεντ, Μέρι ΜακΚάρθι. Ίσως κάποιο απόγευμα, στο σπίτι του στο κάμπους (είναι το σπίτι στο οποίο έζησε η Ίρμα Μπράντεϊς), όταν του αποκάλυψα ότι, στη δεκαετία του '50, όταν στην Ευρώπη κανένας ακόμα δεν ήξερε ποιος ήταν ο Πεσσόα, ο αγαπημένος του Πάουλ Τσέλαν είχε μεταφράσει μερικά ποιήματα, τα οποία είχα ξετρυπώσει σε ένα γερμανικό περιοδικό της εποχής. Ίσως κάποια βράδια, όταν πηγαίναμε για δείπνο στο σπίτι τους της Νέας Υόρκης, στην Άπερ Γουέστ Σάιντ, και η Τσέλα ετοίμαζε ρουμάνικους μεζέδες και μέναμε να συζητάμε μέχρις αργά. Ίσως μια παγωμένη χειμωνιάτικη μέρα στο Λίνκολν Σέντερ, όταν βρήκα το θάρρος να του μιλήσω για τις μεγάλες σφαγές του αιώνα μας, για τον αυταρχικό Λεβιάθαν, αλλά και για τα βιβλία του, και μου φάνηκε ότι μια απέραντη θλίψη τον κατέκλυσε, και τότε αρχίσαμε να παριστάνουμε τους παλιάτσους μπροστά στους παγωμένους περαστικούς, κι εκείνος φωτογραφήθηκε παριστάνοντας τον αθλητή άρσεως φανταστικών βαρών μπροστά στην πινακίδα της θεατρικής παράστασης *A man of no importance*, και με τη σειρά του φωτογράφισε εμένα σε μια γελοία πόζα. Μέχρι που μια μέρα μου εξομολογήθηκε ότι ο φίλος του Σάουλ Στάινμπεργκ υποστήριζε ότι όταν είμαστε φίλοι με κάποιον πρέπει να δηλώνουμε αυτή τη φιλία, ειδάλλως τι σόι φίλοι είμαστε; Κι εκείνη τη μέρα ανταλλάξαμε μια μεγαλοπρεπή δήλωση φιλίας.

Αν δεν ήμουν φίλος του Νόρμαν Μάνεα, θα ήθελα οπωσδήποτε να γίνω, αμέσως μετά την ανάγνωση του *Η επιστροφή του χούλιγκαν*, ενός πολύ σπουδαίου βιβλίου το οποίο προτιμώ να χαρακτηρίζω μυθιστόρημα. Έχει τον υπότιτλο *Μια ζωή*, αλλά σίγουρα δεν είναι μόνο μια ζωή, ένα απλό αυτοβιογραφικό σχεδιάγραμμα. Είναι επίσης Ιστορία, φιλοσοφικός στοχασμός, άποψη του κόσμου, ταξίδι στην ανθρώπινη ψυχή, υψηλού επιπέδου λογοτεχνία. Απλοποιώντας, θα πω ότι πρόκειται για την ιστορία μιας διπλής επιστροφής, μιας διπλής κατάβασης: το πραγματικό ταξίδι επιστροφής στη γενέθλια γη ενός «ξένου», μετά από εξορία χρόνων, καθώς και η επιστροφή του στο παρελθόν, σε μια επανεξέταση της ίδιας της ζωής του. Ο ξένος είναι ο Νόρμαν Μάνεα, κάτοικος της Νέας Υόρκης εδώ και πολλά χρόνια, που υπήρξε δυο φορές ξένος στη χώρα της καταγωγής του και συνεχίζει να είναι ξένος και στην πόλη που τον υποδέχτηκε μετά τη φυγή του από τη Ρουμανία του Τσαουσέσκου, θεματοφύλακας εκείνης της καταδίκης στην αποξένωση που η Ιστορία επέβαλε στην εβραϊκή φυλή («Τα μεγάφωνα γάβγιζαν επανα-

λαμβάνοντας: Ξένε, ξένε, ξενιτεμένε, αντί, μιαρέ, αντί... Είχα αποδειχθεί και πάλι ανάξιος της Πατρίδας, όπως και οι πρόγονοί μου». σ. 45). Ξένος και ταυτόχρονα εκπρόσωπος της μοναξιάς του καλλιτέχνη. («Τι είναι η μοναξιά του ποιητή;» ρώτησαν αμέσως μετά τον πόλεμο, πάνω από μισό αιώνα πριν, τον Πάουλ Τσέλαν, το συντοπίτη μου από την Μπουκοβίνα. «Ένα νούμερο τσίρκου που δεν αναγράφεται στο πρόγραμμα», είχε απαντήσει ο ποιητής», σ. 32). Η μοναξιά του ποιητή ως νούμερο τσίρκου: ένα πικρό και στρεβλό προνόμιο που όμως επιτρέπει στον Μάνεα όχι μόνο ένα ταξίδι στη Μνήμη, αλλά και μια βόλτα στο Χρόνο, στη συνθήκη να «παίζει το ρόλο του τουρίστα», όπως αυτοπροσδιορίζεται ο ίδιος, «σε μέρη που γνωρίζει τέλεια». Να κάνει, με άλλα λόγια, ένα ταξίδι «σε μια βιογραφία στην οποία δεν υπάρχει πια», λες και η ταινία του χρόνου ξετυλίγεται μπροστά μας και όλα μένουν στο ίδιο επίπεδο, σε ένα είδος μεταφυσικού προγενέστερου μέλλοντος. «*Erkennst du mich, Luft, du, voll noch einst meininger Orte?» Με αναγνωρίζεις, αέρα, εσύ, γεμάτος όπως είσαι με τα μέρη που κάποτε ήταν δικά μου;* Ίσως αυτός ο στίχος του Ρίλκε να είναι το μόνο εφόδιο στο ταξίδι που έχει ξεκινήσει το αφηγηματικό Εγώ αυτού του βιβλίου. Ένα ταξίδι βασισμένο στην αβεβαιότητα (θα έλεγα στο φόβο) του να αναγνωρίζεις και να αναγνωρίζεσαι από ένα παρελθόν που καίει σαν τη θράκα στη μνήμη και το οποίο θα μπορούσε, με την επιστροφή, να ξαναζωντανέψει σαν αδηφάγα φλόγα. («Να αποφεύγω να είμαι ορατός όπως ο Σλέμιελ; Χωρίς σκιά, χωρίς ταυτότητα, να εμφανίζομαι μόνο στο σκοτάδι; Τότε θα μιλούσα πιθανόν με τους νεκρούς που με διεκδικούν», σ. 35). Και, με τον τρόπο του Βιργιλίου, η κατάβαση στον Άδη συμβαίνει, και μαζί με αυτή η σύγκλιση των φαντασμάτων και ο επακόλουθος διάλογος με τους νεκρούς. Είναι οι συγγενείς τους οποίους κατάπιε το ναζιστικό στρατόπεδο και από το οποίο επιβίωσε ο μικρός Νόρμαν, και μαζί τους όλο το πλήθος των προσώπων (θείοι, θείες, ξαδέλφια, φίλοι, γνωστοί) που γέμιζαν εκείνο τον μικρό και κοσμοπολίτικο κόσμο της Μπουκοβίνα, την εποχή της φασιστικής δικτατορίας του Αντονέσκου, και ήταν πρωταγωνιστές εκείνου του εβραϊκού κόσμου της Μεσευρώπης που αναδύονται και στα μυθιστορήματα του Ισαάκ Μπάσεβις Σίνγκερ και του Μπρούνο Σουλτς, αλλά που στον Μάνεα ανήκουν στη μεταθανάτια μνήμη και που κρατούν τον περίλυπο και νεκρικό ρυθμό της *Νεκρής Τάξης* του Ταντέους Κάντορ. Και όμως, παραδόξως, η μεταθανάτια μνήμη, σημαδεμένη από τον Θάνατο και το Ανεπίστροφο, τη στιγμή που δέχεται τη χάρη της ποίησης, μοιάζει ανώτερη από τον ίδιο τον θάνατο, λες και μπορεί να τον προλάβει και να τον ματαιώσει. Ίσως μονάχα μια απέραντη θλίψη, ένα βλέμμα που ακουμπάει στα μεγάλα νεκροταφεία κάτω από το φως του φεγγαριού, εκεί όπου αναπαύονται οι δικοί του άν-

θρωποι, η οικογένειά του και το παρελθόν του, μπορεί να υπαγορεύσει σε έναν συγγραφέα, που θα έχει τη δύναμη, να «ντουμπλάρει» αυτό που κάποτε υπήρξε, να βάλει τρικλοποδιά στο Χρόνο ή να κάνει κολοτούμπες μαζί του, λες κι ένα μικρό λυτρωτικό πνεύμα δίνει ζωή στη γραφή του, ένα είδος Es του Γκρόντεκ το οποίο καμιά πραγματικότητα δεν μπορεί να φυλακίσει – άλλωστε η πραγματικότητα που έζησε ο Μάνεα και από την οποία ξέφυγε δύο φορές δεν φαίνεται ορθολογική. Έτσι μπορούμε να παραστούμε σε μια *Αρχή πριν από την αρχή* (αυτός είναι ο τίτλος του κεφαλαίου) ή σε ένα *Παρελθόν ως μυθοπλασία* (είναι ο υπότιτλος) όπου η ανάμνηση του Συγγραφέα πηγαίνει στην εποχή πριν αποκτήσει αναμνήσεις και αναθυμάται τη συνάντηση και τον αρραβώνα των γονιών του. Όπως ο Κινέζος φιλόσοφος που ρωτάει: «Τι όψη είχες πριν συναντηθούν οι γονείς σου;» ο Μάνεα «θυμάται» μια μέρα του Ιουλίου του 1932, σε ένα λεωφορείο που ένωνε δύο μικρές πόλεις της Μπουκοβίνα, τη συνάντηση ανάμεσα σε έναν αδέξιο νεαρό που θα γίνει ο πατέρας του και μια ευγενική κοπέλα που θα γίνει η μητέρα του. Και πόσο διαυγής είναι η ανάμνησή του: δεν έχει καμιά σημασία αν αυτός, εκείνη τη μέρα του '32, δεν υπήρχε. Τώρα υπάρχει. Και κατάφερε, όπως λέει ο ίδιος, να «ανέβει στο λεωφορείο που προγραμμάτιζε το πεπρωμένο του». Ίσως, εκτός από το να ακολουθήσει την υποψία του Κινέζου φιλόσοφου, τελικά «υπάκουσε» και σε έναν άλλο στίχο του αγαπημένου του ποιητή, του Ρίλκε των *Σονέτων στον Ορφέα*: «Να είσαι μπροστά από κάθε αποχαιρετισμό, σάμπως να ήταν / ήδη πίσω σου, σαν το χειμώνα που τώρα φεύγει». Σε αυτό το βιργιλικό ταξίδι, η πιο δυνατή παρουσία δεν είναι ο Αγχίσης, αλλά η μητέρα. Ένα φάντασμα που ήδη εμφανίζεται στην αρχή του βιβλίου, όταν το αφηγηματικό Εγώ απλώς σκέφτεται ένα ταξίδι στη μετακομμουνιστική Ρουμανία, σε ένα δρόμο του Άπερ Γουέστ Σάιντ της Νέας Υόρκης. Είναι μια γριά γυναίκα ντυμένη απλά, με μια σακούλα στο χέρι, μια Λάρβα που βγήκε από το πουθενά και παίρνει μορφή σε έναν κόσμο όχι δικό της. Αλλά μια από τις πιο αξιομνημόνευτες σελίδες που είναι αφιερωμένες στη μητρική φιγούρα βρίσκεται στο κεφάλαιο *Η νομαδική γλώσσα*, η ανάμνηση μιας νύχτας όπου η μητέρα, άρρωστη στο νοσοκομείο, αρχίζει να μιλάει σε μια ασταμάτητη και υπνοβατική γλωσσική παραζάλη: «… μια υπνωτική απελευθέρωση του πόνου, σε κάποια νομαδική γλώσσα, η φωνή ενός αρχαίου εξόριστου χρησμού που φέρνει από την αιωνιότητα ένα μήνυμα μακάβριο και άκαμπτο, ή ευγενές, και με δύναμη να συγχωρεί. Παράξενοι ήχοι μιας βαρβαρικής αιρετικής φωνολογίας που ηλέκτριζαν το σκοτάδι. Μείγμα γερμανικής ή ολλανδικής διαλέκτου γερασμένης από μια εμπαθή παράδοση. Σλαβικές και ισπανικές καταλήξεις, βιβλικοί ήχοι, όλα αυτά ρέοντας σαν γλωσσική λάσπη που είχε παρασύ-

ρει μαζί της τα υλικά σε όλη τη διαδρομή. Η ηλικιωμένη γυναίκα μιλά στους προγόνους και στους γείτονές της και σε κανέναν συγκεκριμένα. Έναν μπερδεμένο μονόλογο με σπασμωδικούς ήχους που θα μπορούσαν να είναι ευτυχία ή πόνος, κανείς δεν μπορούσε να πει. Μονόλογος για την οδύσσεια των νομάδων, η επείγουσα ανάγκη για αγάπη, το κάλεσμα της θεότητας, οι φόβοι του σήμερα; Η νύχτα δέχεται μόνο κωδικοποιημένα μηνύματα, ακατανόητους σπασμούς του φοβικού άγνωστου» (σ. 141). Η νομαδική γλώσσα: όλη η ιστορία του εβραϊκού λαού σε λίγες, εξαιρετικές γραμμές. Τα πρόσωπα όμως που ανήκαν στη Ρουμανία του Τσαουσέσκου ίσως να είναι φαντάσματα πιο ανατριχιαστικά από εκείνη τη νεκρή Τάξη που υπέστη τις αγριότητες της Ιστορίας: άτομα που για να επιζήσουν υπέκυψαν στο συμβιβασμό, στην ενδοτικότητα, στο χαφιεδισμό, ή έθαψαν τον εαυτό τους σε μια βουβή και αποκαρδιωτική παραίτηση. Κάθε φορά που ο συγγραφέας τους συναντά, ακόμα ζωντανούς, στο πραγματικό ταξίδι της επιστροφής, στο οποίο παίζει το ρόλο του οδηγού η καθησυχαστική φιγούρα του προέδρου του Κολεγίου Μπαρντ, του διευθυντή ορχήστρας Λέον Μπότσταϊν, είναι πιο νεκροί από τους νεκρούς. Το βιβλίο του Μάνεα αποτελεί και μια σοβαρή καταγγελία εκείνων των Ανατολικών χωρών που, βγαίνοντας από τη δικτατορία, έδωσαν στον εαυτό τους ένα βιαστικό λούστρο δημοκρατίας, όπως η σημερινή Ρουμανία, όπου συνεργάτες του νευρωτικού κομμουνιστή Conducător, ή ακόμα και μέλη της μυστικής του αστυνομίας, σήμερα δημοκρατικά και τυπικά «ανανεωμένοι», διατηρούν βαθιές συγγένειες, αν όχι στενούς δεσμούς με τη φασιστική ιδεολογία της Ρουμανίας του Κοντρεάνου, του Αντονέσκου, της Σιδηράς Φρουράς, με εκείνο τον ρατσιστικό και αντιεβραϊκό εθνικισμό που παρήγαγε τους χουλιγκάνους της εποχής και, με τη σειρά του, υπήρξε παράγωγό τους. Ο χουλιγκάνος είναι η μυστικιστική φιγούρα της βίας, που συνέλαβε ο Μίρτσεα Ελιάντε και άλλοι φασίστες θεωρητικοί οι οποίοι, συχνά, μεταναστεύοντας από τη Ρουμανία πριν από το κομμουνιστικό καθεστώς, κατάφεραν να ανακτήσουν μια παρθενικότητα στη Δύση, και για τους οποίους ο Μάνεα είναι αμείλικτος. *Η επιστροφή του χούλιγκαν* διαψεύδει όποιους θεωρούν τον Μάνεα συγγραφέα που δεν έχει σχέση με την πολιτική, σχεδόν ασηπτικό, λες και ζει σε έναν αποστειρωμένο και απόμακρο κόσμο. Το αντίθετο, είναι ένα μυθιστόρημα εξαιρετικά πολιτικό, αλλά με την πιο υψηλή έννοια του όρου: ένα μυθιστόρημα για την ηθική της πολιτικής, για τις αιτίες (ή την αναισθησία) της Ιστορίας. Κυρίως όμως είναι ένας μεγάλος φόρος τιμής στη γλώσσα, στα ρουμάνικα, στα οποία επιμένει πεισματικά να γράφει μετά από τόσα χρόνια εξορίας, αφού, για έναν συγγραφέα όπως είναι ο ίδιος, ξένος σε κάθε «πού», ακόμα και στις φιλόξενες Ηνωμένες Πολιτείες, τις οποίες ειρωνικά προσδιορίζει ως «Πα-

ράδεισο», η μόνη αληθινή πατρίδα είναι η γλώσσα. Ένας συγγραφέας –αυτό είναι το δίδαγμα– ανήκει μονάχα στον εαυτό του και στη γλώσσα του, σε αυτό το κέλυφος σαλιγκαριού, σε αυτή την κατοικία που ακόμα και η πιο εχθρική Ιστορία, ακόμα και η πιο τραγική ζωή και η πιο μακρινή εξορία δεν μπορούν να θίξουν.

ΑΝΤΟΝΙΟ ΤΑΜΠΟΥΚΙ

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·15

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·17

Barney Greengrass

ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΟΙΧΤΟ ΠΑΡΑΘΥΡΟ, ΜΕΓΑΛΟ ΟΣΟ ΚΑΙ Ο ΤΟΙΧΟΣ, μπαίνει το παραδείσιο φως της άνοιξης. Ο άνδρας που βρίσκεται στο δωμάτιο κοιτάζει, από ύψος δέκα ορόφων, την κίνηση του Παραδείσου. Κτήρια, επιγραφές, πεζοί από τον Άλλο Κόσμο. In Paradise one is better off than anywhere else,* μια φράση που έπρεπε να επαναλαμβάνει κάθε πρωί.

Απέναντι, το κόκκινο κτήριο, ογκώδες. Διακρίνονται ομάδες παιδιών την ώρα του χορού και της γυμναστικής. Οι κίτρινες ουρές από τα μποτιλιαρισμένα ταξί στη διασταύρωση των λεωφόρων Μπρόντγουεϊ και Άμστερνταμ ουρλιάζουν υστερικά από τον μεθυσμένο μετρονόμο του πρωινού. Ο παρατηρητής όμως ατενίζει ήδη τον ουρανό, την έρημο, την αργή χρονοτριβή της ερήμου, τους γιγάντιους τερμίτες των νεφών.

Μισή ώρα μετά βρίσκεται στη γωνία, μπροστά στο κτήριο των σαράντα δύο ορόφων στο οποίο κατοικεί. Κανένα ιδιαίτερο στυλ, μόνο ένα απλό γεωμετρικό σύνολο: ένα καταφύγιο και τίποτα περισσότερο, ένας σωρός από κατοικήσιμα κουτιά. Σταλινική πολυκατοικία..., μουρμουρίζει. Όχι, οι πολυκατοικίες του Στάλιν δεν έφταναν σ' αυτό το ύψος. Σταλινική, ωστόσο, επαναλαμβάνει, περιφρονώντας το ντεκόρ της αιωνιότητας. Θα ξαναγίνει, σήμερα το πρωί, αυτός που ήταν πριν από εννέα χρόνια; Ξαφνιασμένος, όπως τότε, από την καινούργια ζωή μετά το θάνατο; Εννέα χρόνια, όσο εννέα μήνες στην πλούσια με νέα πράγματα κοιλιά της περιπέτειας, η οποία τώρα γεννά αυτό το ολοκαινούργιο πρωινό, όπως η αρχή πριν από την αρχή.

Στα αριστερά, η μπλε επιγραφή, με μεγάλα λευκά γράμματα, RITE AID PHARMACY, το φαρμακείο από το οποίο αγοράζει τα-

* Στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα. (Το ποίημα του Ζμπίγκνιεφ Χέρμπερτ «Αναφορά περί Παραδείσου» έχει μεταφραστεί στα ελληνικά ο Χάρης Βλαβιανός. (Σ.τ.Μ.)

κτικά τα φάρμακά του. Ξαφνικά, συναγερμός! Πέντε πυροσβεστικά, μεταλλικά κάστρα με τύμπανα, τρομπέτες και μουγκρητά ταύρου, ξεχύθηκαν στο δρόμο. Βλέπεις, οι φλόγες της Κόλασης επιμένουν και στον Παράδεισο. Τίποτα σπουδαίο όμως. Όλα επανέρχονται στον κανονικό ρυθμό αμέσως: να και το φωτογραφείο, όπου εμφανίζουν τις φωτογραφίες για τις καινούργιες ταυτότητες. Δίπλα, το σαντουιτσάδικο, η κίτρινη επιγραφή SUBWAY, μετά τα STARBUCKS, το καφενείο των μποέμ. Και φυσικά τα McDONALD's, η κόκκινη επιγραφή με λευκά γράμματα και με το κίτρινο Μ κεφαλαίο. Μπροστά στη μεταλλική πόρτα μια γριούλα με τζιν και μαύρα αθλητικά παπούτσια, το αποικιακό καπέλο κατεβασμένο μέχρι τα μάτια, μπαστούνι στο δεξί χέρι, μια μεγάλη πράσινη σακούλα στο αριστερό και δίπλα της δυο μαύροι ζητιάνοι με πλαστικά λευκά ποτήρια στα χέρια τους. Το περίπτερο του Πακιστανού που πουλάει εφημερίδες, το περίπτερο του Ινδού που πουλάει καπνό, το μεξικάνικο εστιατόριο, το μαγαζί με τα φορέματα, τα μεγάλα καλάθια με τα φρούτα και τα λουλούδια του Κορεάτη, πεπόνια και καρπούζια, δαμάσκηνα μαύρα, κόκκινα και πράσινα, μάνγκο από το Μεξικό και μάνγκο από την Αϊτή, γκρέιπφρουτ κίτρινα, άσπρα και ροζ, σταφύλια, καρότα, κεράσια, μπανάνες, μήλα φούτζι και μήλα γκράνι, τριαντάφυλλα, τουλίπες, γαρίφαλα, κρίνοι, χρυσάνθεμα, τα μικρά και μεγάλα λουλούδια, του κάμπου και του κήπου, λευκά, κίτρινα, κόκκινα. Χαμηλά και ψηλά κτήρια και ακόμα πιο ψηλά κτήρια, διάφορα στυλ και μεγέθη και μοίρες ανθρώπων όλα ανακατωμένα, η Βαβυλωνία του Καινούργιου και του Παλιού Κόσμου και της μετά θάνατον ζωής. Ο μικροκαμωμένος Ιάπωνας, με κόκκινο πουκάμισο και κόκκινη τραγιάσκα, ακροβατώντας ανάμεσα σε δυο βαριές σακούλες, γεμάτες με διάφορα πακέτα. Ο ξανθός μουσάτος, με βερμούδα και κρατώντας πίπα, ανάμεσα σε δυο μεγαλόσωμες ξανθές με κοντά πράσινα παντελόνια, μαύρα γυαλιά ηλίου και μικρά σακίδια πλάτης. Η ψηλή, αδύνατη νεαρή κοπέλα, με κοντό κόκκινο μαλλί, ξυπόλυτη, με μπλουζάκι διαφανές, κοντό παντελόνι, τόσο μικρό όσο το αμπελόφυλλο. Ο καραφλός και μεγαλόσωμος άντρας, με δυο μικρά παιδιά στην αγκαλιά του, ο κοντός άντρας, με μουστάκι μαύρο και χοντρή χρυσή αλυσίδα στο λαιμό. Ζητιάνοι και αστυνόμοι και τουρίστες, ουδείς αναντικατάστατος. Η διασταύρωση της οδού Άμστερνταμ και της 72ης, μπροστά στο μικρό πάρκο

Βέρντι Σκουέρ, ένα τρίγωνο με χορτάρι, τρεις πλευρές μεταλλικής μάντρας. Στο κέντρο, πάνω σε μια βάση λευκής πέτρας, με ρεντιγκότα, γραβάτα, καπέλο, ο σινιόρ Τζουζέπε Βέρντι, ανάμεσα σε πρόσωπα των έργων του, πάνω στα οποία ξεκουράζονται οι ατάραχες κουρούνες του Παραδείσου. Στα παγκάκια, που βρίσκονται μπροστά στη μάντρα, οι κοινοί θνητοί, συνταξιούχοι, ανάπηροι, αλήτες που εμπορεύονται περιπέτειες, μασουλώντας πατατάκια και γαριδάκια από τις πλαστικές σακούλες τους.

Τίποτα δεν λείπει από τον Παράδεισο: φαγητό και ρούχα και εφημερίδες, στρώματα, ομπρέλες, υπολογιστές, παπούτσια, έπιπλα, κρασιά, κοσμήματα, λουλούδια, γυαλιά, δίσκοι, φωτιστικά, κεριά, λουκέτα, αλυσίδες, σκύλοι, εξωτικά πουλιά και τροπικά ψάρια. Και πλανόδιοι πωλητές, αστυνόμοι, κομμώτριες, λουστραδόροι, λογιστές, πουτάνες, ζητιάνοι, όλα τα πρόσωπα, όλες οι γλώσσες και ηλικίες και ύψη και βάρη, κατακλύζουν αυτό το απίστευτο πρωινό στο οποίο ο επιβιώσας γιορτάζει τα εννέα χρόνια της καινούργιας ζωής του.

Στον Άλλο Κόσμο οι αποστάσεις και οι απαγορεύσεις έχουν καταργηθεί, οι καρποί της γνώσης εμφανίζονται εύκολα σε μικρές οθόνες τσέπης, το δέντρο της αθανασίας προσφέρει τους καρπούς του σε όλα τα φαρμακεία, η ζωή τρέχει ασταμάτητα με γρήγορους ρυθμούς, μόνο η στιγμή έχει σημασία, το παρόν, όσο αυτό κρατά. Κοίτα, ηχεί πάλι η σειρήνα της κόλασης!... Δεν πρόκειται για φωτιά αυτή τη φορά. Η άσπρη βολίδα άφησε πίσω της, στον αέρα, έναν κύκλο αίματος και έναν κόκκινο σταυρό και μια κόκκινη επιγραφή: ΑΣΘΕΝΟΦΟΡΟ.

Όχι, τίποτα δεν έλειπε στη μετά θάνατον ζωή, τίποτα. Σήκωσε το βλέμμα του στον ουρανό που επέτρεψε το θαύμα. Ορίζοντας φραγμένος, τα παραλληλεπίπεδα από μπετόν δεν άφηναν να φαίνεται από τον ουρανό παρά μόνο μια λεπτή γραμμή. Η μπροστινή πλευρά του κτηρίου έφραζε το βλέμμα. Τοίχος μακρύς, καφετής, πλαισιωμένος από τον μπλε κάδο των σκουπιδιών. Αριστερά, ο κίτρινος τοίχος. Πάνω στο γυαλιστερό φόντο της χρυσαφένιας μπογιάς ιριδίζει σε μπλε το μήνυμα: DEPRESSION IS A FLAW IN CHEMISTRY NOT IN CHARACTER.*

* Η κατάθλιψη είναι χημική διαταραχή και όχι αδυναμία του χαρακτήρα. (Σ.τ.Μ.)

Προειδοποίηση ή πληροφορία, δύσκολα θα μπορούσε κανείς να απαντήσει. Είχε μείνει με το κεφάλι ψηλά και το βλέμμα πάνω στις αράδες του ιερού κειμένου και μετά, κάνοντας ένα βήμα πίσω, ξαφνιασμένος, προχωρά πάλι πάνω στη λεωφόρο Άμστερνταμ. Το πλεονέκτημα της μετά θάνατον ζωής: η ασυλία. Δεν είσαι πλέον αλυσοδεμένος, όπως στην πρώτη ζωή, με όλα τα μικροπράγματα, προχωράς παραπέρα, αδιάφορος.

Ο πεζός προχωράει προς το Barney Greengrass. «Αυτό το μέρος θα σου θυμίζει την προηγούμενη ζωή σου», του υποσχέθηκε ο φίλος του.

Τα κτήρια στη λεωφόρο Άμστερνταμ έρχονται από το παρελθόν, παλιά σπίτια, κόκκινα, καφέ, γκρίζα, με τέσσερις, πέντε, έξι ορόφους, μαύρα μπαλκόνια, μεταλλικά, σκάλες κινδύνου μαυρισμένες από το χρόνο. Συνοικία σταθμός, έτσι του φάνηκε την πρώτη φορά αυτή η περιοχή του Άπερ Γουέστ Σάιντ, που του θύμιζε τον Παλαιό Κόσμο. Σε αυτά τα εννιά ή ενενήντα χρόνια που κατοικούσε εδώ, τα ψηλά κτήρια έγιναν όλο και περισσότερα, κτήρια όλο και πιο ψηλά. Μπροστά σε αυτά και η πολυκατοικία των σαράντα δύο ορόφων, στην οποία έμενε, φαινόταν μια αποτυχημένη σταλινική δημιουργία..., ναι, η λέξη αυτή επανερχόταν χωρίς κανένα νόημα.

Στο ισόγειο, τα μαγαζιά, όπως παλιά: FULL SERVICE JEWELERS, UTOPIA RESTAURANT, AMARYLLIS FLORIST, LOTTO, SHOE STORE, ADULT VIDEO, CHINESE DRY CLEANING, NAIL SALON, ROMA FRAME ART, MEMORIAL:* RIVERSIDE MEMORIAL CHAPEL, στη γωνία της 76ης οδού. Από το κτήριο εμφανίζεται μια κοπέλα με χοντρά πόδια και μαύρα μακριά μαλλιά. Μαύρο φόρεμα, με κοντά μανίκια, μαύρο καλσόν, μεγάλα μαύρα γυαλιά ηλίου. Τρία μαύρα, πολύ μακριά αυτοκίνητα, σαν τεράστια φέρετρα, με μαύρα παράθυρα. Κατεβαίνουν κομψοί κύριοι, με μαύρα κοστούμια και καπέλα, κομψές κυρίες, με μαύρα φορέματα και καπέλα, έφηβοι, με επίσημα ρούχα, πένθιμα. Ο μετρονόμος σήμανε ξανά για κάποιον την ώρα της αιωνιότητας. Η ζωή είναι κίνηση, δεν το είχε ξεχάσει, γι' αυτό απομακρύνεται βιαστικά. Ένα βήμα, δύο, τέρμα, τώρα βρίσκεται πλέον εκτός κινδύνου.

Οτομανέλι. Δύο ξύλινα παγκάκια δεξιά και αριστερά της ει-

* Γραφείο Τελετών. (Σ.τ.Μ.)

σόδου. Η γριά, στο δεξί παγκάκι. Η επιγραφή πάνω στο πράσινο πανί της τέντας, μπροστά από τη βιτρίνα: OTTOMANELLI BROS, SINCE 1990. Κοιτάζοντας με το ένα μάτι τη γριά δίπλα του, σωριάζεται κουρασμένος στο πίσω παγκάκι.

Η γριά κοιτούσε στο κενό, αλλά φαίνεται ότι πρόσεχε τις κινήσεις του. Φαίνεται πως αναγνώρισαν ο ένας τον άλλον. Νιώθει την οικεία παρουσία της να τον τυλίγει προστατευτική, όπως κάποια βράδια σε δωμάτια ξαφνικά γεμάτα με γαλήνια ησυχία. Ποτέ όμως δεν ένιωθε έτσι στο δρόμο, στο θόρυβο της ημέρας.

Εκείνη σηκώθηκε, την αφήνει να απομακρυνθεί μερικά βήματα, και ξεκινά, είναι πίσω της, στον αργό ρυθμό του παρελθόντος. Τα πόδια της λεπτά, χλωμά, με φίνο αστράγαλο. Κοντές κάλτσες, διάφανες, ελαφρά παπούτσια, χωρίς τακούνια, σαν παντόφλες. Το μαλλί άσπρο, κοντοκουρεμένο. Κοκκαλιάρικοι ώμοι, γερμένοι μπροστά. Το κοντομάνικο φόρεμα, χωρίς μέση, από λεπτό λινό. Με κόκκινες και πορτοκαλί γραμμές, σε μπλε φόντο. Αριστερά η πλαστική σακούλα, όπως άλλοτε. Στο δεξί χέρι, όπως παλιά, η μάλλινη ζακέτα, διπλωμένη.

Ανοίγει το βήμα του, την προσπερνάει, γυρνάει απότομα, βρίσκεται μπροστά της. Ξαφνιάστηκε! Μάλλον αναγνώριζε τον άγνωστο που σωριάστηκε εξαντλημένος στο απέναντι παγκάκι, μπροστά στην είσοδο του Οτομανέλι. Κι αυτός ξαφνιάστηκε. Έτσι, από το πουθενά, σε ένα παγκάκι, μπροστά σε ένα εστιατόριο, εμφανίστηκε το φάντασμα!

Το περπάτημα, η σιλουέτα, το φόρεμα, η ζακέτα, το λευκό κοντοκουρεμένο μαλλί, σαν περούκα, το πρόσωπο που εμφανίστηκε μόνο για μια στιγμή. Το μέτωπο, τα φρύδια, τα μάτια και τα αυτιά όπως άλλοτε, το ίδιο και το πιγούνι. Μόνο το στόμα δεν είχε πλέον σαφές σχήμα, φαινόταν σαν μια γραμμή. Η μύτη είχε χάσει την τέλεια γραμμή, φάρδυνε. Ο λαιμός, γερασμένος, με το δέρμα πεσμένο και ζαρωμένο.

Την παρακολουθεί τώρα, από απόσταση. Η σιλουέτα, το περπάτημα, ο αέρας, δεν χρειάζεσαι άλλα στοιχεία αναγνώρισης, όλα είναι μέσα σου, γνώριμα, ακίνητα, δεν έχεις λόγο να ψάχνεις στο δρόμο. Χαμένος στις σκέψεις, αφηρημένος, ελαττώνει ταχύτητα, το φάντασμα εξαφανίστηκε, όπως εκείνος ήθελε.

Επιτέλους, ανάμεσα στην 86η και 87η οδό, ο προορισμός, Barney Greengrass. Κοντά στο παράθυρο, ο ιδιοκτήτης, ξεχειλίζοντας

από την καρέκλα, με την κοιλιά και την καμπούρα τυλιγμένα σε ένα φαρδύ άσπρο πουκάμισο με μακριά μανίκια και χρυσά μανικετόκουμπα. Ο λαιμός λείπει, το κεφάλι σκεπασμένο με λευκές τρίχες, μύτη, στόμα και μέτωπο αυστηρά. Ένας πωλητής, με άσπρη ποδιά, αριστερά, πίσω από τον πάγκο σαλάμι-χαλβάς. Ο άλλος, δεξιά, πίσω από τον πάγκο ψωμί-κουλούρια-τσουρέκια. Χαιρετά τον γέρο ιδιοκτήτη και τον νεαρό άντρα δίπλα του, ο οποίος κρατάει από ένα τηλέφωνο σε κάθε αυτί. Περνά στο διπλανό δωμάτιο, στο εστιατόριο.

Στο τραπέζι, κοντά στον τοίχο, ένας αδύνατος ψηλός κύριος, με γυαλιά, σηκώνει το βλέμμα από την εφημερίδα. Θα ακολουθήσει η συνηθισμένη ερώτηση: «Τι κάνεις, παιδί μου;» γνωστό πρόσωπο, γνώριμη φωνή... Οι εξόριστοι τού είναι ευγνώμονες για τις στιγμές αυτές.

«Τι κάνεις, παιδί μου, τι νέα;»

«Τίποτα σπουδαίο! “The social system is stable and the rulers are wise”,* όπως λέει ο συνάδελφός μας Ζμπίγκνιεβ Χέρμπερτ.[1] “In Paradise one is better off than in whatever country”».**

Δεν άρεσαν και πολύ οι ποιητές στο μυθιστοριογράφο, αλλά πάλι καλά που αυτοί οι στίχοι μοιάζουν με πρόζα.

«Τι κάνεις; Πες μου νέα από δω, όχι από τη Βαρσοβία».

«Γιορτάζω! Εννέα χρόνια στον Παράδεισο. Στις 9 Μαρτίου 1988 ναυάγησα στον Νέο Κόσμο».

«Τα παιδιά αγαπάνε τις γιορτές. Και το Barney είναι ένα καλό μέρος για γιορτές. Όλες οι αναμνήσεις του γκέτο. Oy, mein Yiidishe Mame...*** Ο παλιός κόσμος και η παλιά ζωή».

Μου δίνει το πλαστικό φύλλο του μενού. Ναι, υπάρχουν εδώ όλοι οι πειρασμοί του γκέτο: Pickled herring in cream sauce. Fillet of schmaltz herring (very salty). Corned beef and eggs. Tongue and eggs. Pastrami and eggs. Salami and eggs. Home made chopped chicken liver. Gefilte fish with horseradish.**** Το συκώτι κοτό-

---

* Το κοινωνικό σύστημα είναι σταθερό και οι κυβερνήτες σοφοί, ό.π. (Σ.τ.Μ.)

** Στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα, ό.π.

*** Οχ, Εβραία μου μάνα (σε γίντις). (Σ.τ.Μ.)

**** Παστή ρέγκα σε σος κρέμας. Φιλέτο ρέγκας schmaltz (πολύ αλμυρό). Παστό βοδινό με αυγά. Γλώσσα με αυγά. Καπνιστό βοδινό με αυγά. Σαλάμι με αυγά. Σπιτικό ψιλοκομμένο συκώτι κοτόπουλου. Γεμιστό ψάρι με σάλτσα από χρένο. (Σ.τ.Μ.)

πουλου δεν είναι όπως της χήνας, αλλά ούτε το αμερικανικό κοτόπουλο από το ορνιθοτροφείο είναι όπως το κοτόπουλο της Ανατολικής Ευρώπης, ούτε το ψάρι όπως του Παλαιού Κόσμου, ούτε τα αυγά. Η προσπάθεια υπάρχει, όμως, όπως υπάρχει το παρελθόν και τα υποκατάστατά του. Russian dressing, παντού russian dressing... roast beef, turkey, cole slaw...* Ναι, ο μύθος της ταυτότητας, τα υποκατάστατα των αναμνήσεων, όλα μεταγραμμένα στη γλώσσα της επιβίωσης.

Ο σερβιτόρος νέος, ψηλός, όμορφος. Αναγνωρίζει αμέσως τον διάσημο συγγραφέα:

«Διάβασα το τελευταίο σας βιβλίο, Sir». Ο Φίλιπ δεν δείχνει κολακευμένος ούτε όμως και ενοχλημένος από την οικειότητα του νεαρού.

«Ναι; Και σου άρεσε;»

Του άρεσε, αλλά λιγότερο από το προηγούμενο, αναγκάστηκε να αναγνωρίσει ο νεαρός, εκείνο ήταν πολύ πιο ερωτικό.

«Καλά, καλά», συμφώνησε ο συγγραφέας, χωρίς να σηκώσει το βλέμμα από το μενού. «Εμένα θα μου φέρεις αυγά με σολομό και ένα χυμό πορτοκάλι. Μόνο το ασπράδι των αυγών, χωρίς κρόκο».

Ο σερβιτόρος γυρίζει στον άλλο πελάτη.

«Εσείς;»

«Το ίδιο, το ίδιο», ακούγεται η φωνή μου τραυλίζοντας.

«Πώς σου φαίνεται η κουζίνα του Barney;»

Το Barney Greengrass αντέγραφε με ζήλο την εβραϊκή κουζίνα της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά δεν ήταν αρκετό να προσθέτεις σοταρισμένο κρεμμύδι, ούτε να αντιγράφεις ονόματα όπως beigole και knisch, για να αποκτάς τη γεύση του παρελθόντος.

«Εντάξει, δεν χρειάζεται να απαντήσεις. Τι αποφάσισες; Θα πας στη Ρουμανία;»

«Δεν έχω αποφασίσει».

«Φοβάσαι; Σκέφτεσαι το έγκλημα του Σικάγου;... Εκείνος ο καθηγητής... πώς τον λένε; Ο καθηγητής του Σικάγου».

«Κουλιάνου, Ιοάν Πέτρου Κουλιάνου.[2] Όχι, δεν είμαι η περίπτωση του Κουλιάνου. Δεν είμαι οπαδός της υπερβατικότητας, ούτε πρόδωσα τον Δάσκαλο, ούτε είμαι χριστιανός ερωτευμένος

* Ρώσικη σάλτσα, μοσχαρίσια μπριζόλα, γαλοπούλα, λαχανοσαλάτα. (Σ.τ.Μ.)

με Εβραία, έτοιμος να προσηλυτιστώ στον ιουδαϊσμό. Είμαι ένας απλός νομάς, όχι αποστάτης. Ο αποστάτης πρέπει να τιμωρηθεί, εγώ όμως... Δεν είμαι τίποτε άλλο παρά ο παλιός μπελάς. Δεν μπορώ να δημιουργώ εκπλήξεις».

«Εκπλήξεις δεν ξέρω αν δημιουργείς, αλλά μπελάς ήσουν. Ο ύποπτος γίνεται καχύποπτος. Ούτε κι αυτό είναι πλεονέκτημα».

Η δολοφονία, μέρα μεσημέρι, στο χώρο του Πανεπιστημίου του Σικάγου, του καθηγητή Ιοάν Πέτρου Κουλιάνου είχε γίνει πριν από έξι χρόνια, στις 21 Μαΐου του 1991. Ένα έγκλημα φαινομενικά τέλειο: μία μόνο σφαίρα, από μια διπλανή τουαλέτα, στο κεφάλι του καθηγητή, ο οποίος ήταν καθισμένος στη λεκάνη, στις τουαλέτες των καθηγητών, στο Ντιβίνιτι Σκουλ. Το άλυτο μυστήριο του εγκλήματος πολλαπλασίασε τις υποθέσεις: η σχέση του νεαρού καθηγητή με το δάσκαλό του, τον Ρουμάνο θεωρητικό της ιστορίας των θρησκειών Μίρτσεα Ελιάντε,[3] χάρη στον οποίο ήρθε στην Αμερική, η σχέση με τη ρουμανική κοινότητα του Σικάγου, με τον εξορισμένο βασιλιά της Ρουμανίας, με την παραψυχολογία που τον απασχολούσε. Ήταν, φυσικά, και η σύνδεση με το κίνημα των λεγεωνάριων. Η Σιδηρά Φρουρά,[4] το ακροδεξιό εθνικιστικό κίνημα του οποίου τα μέλη είχαν ονομαστεί λεγεωνάριοι και τους οποίους ο Μίρτσεα Ελιάντε υποστήριζε στη δεκαετία του ’30, είχε οπαδούς στη ρουμανική κοινότητα του Σικάγου, και ο Κουλιάνου ήταν έτοιμος να κάνει τον απολογισμό του πολιτικού παρελθόντος του Δασκάλου.

Η περίοδος που έγινε το έγκλημα στο Σικάγο συνέπεσε, είναι αλήθεια, με τη δημοσίευση, το 1991, στο *The New Republic*, του δικού μου κειμένου για την περίοδο που ο Ελιάντε ήταν οπαδός της Λεγεώνας. Με αναζήτησαν κατά συνέπεια από το FBI και με συμβούλευσαν να είμαι προσεκτικός στις σχέσεις μου με τους συμπολίτες μου, και όχι μόνο με αυτούς.

Δεν ήταν η πρώτη φορά που συζητούσα αυτό το ζήτημα με τον Αμερικανό φίλο μου. Ο Κουλιάνου, ο Ελιάντε, ο Σεμπαστιάν, ο Εβραίος φίλος του Ελιάντε, όλοι εμφανίζονταν συχνά στις συζητήσεις μας τους τελευταίους μήνες.

Όσο η ημερομηνία του ταξιδιού μου στο Βουκουρέστι πλησίαζε, ο Φίλιπ επέμενε να κάνω πιο συγκεκριμένες τις επιφυλά-

ξεις μου και τις ανησυχίες μου. Δεν μπορούσα όμως, ήταν απροσδιόριστες... Δεν ήξερα αν απέφευγα να συναντήσω εκεί τον εαυτό μου, αυτόν του παρελθόντος, ή αν δεν άντεχα να με αναγνωρίζουν στην καινούργια μου μορφή, στολισμένη με τις δάφνες της εξορίας και τις κατάρες της πατρίδας.

«Καταλαβαίνω κάποιους από τους λόγους που δεν θέλεις να πας. Είναι και άλλοι, πιθανώς. Αλλά το ταξίδι θα σε γιατρέψει επιτέλους από το σύνδρομο της Ανατολικής Ευρώπης».

«Μπορεί. Δεν είμαι όμως έτοιμος για την επιστροφή. Δεν είμαι ακόμη αρκετά αδιάφορος για το παρελθόν».

«Ακριβώς! Μετά το ταξίδι θα γίνεις. Όποιος γύρισε, γιατρεύτηκε».

Είχαμε φτάσει πάλι στο παλιό αδιέξοδο. Αυτή τη φορά όμως, ο Φίλιπ επέμενε.

«Τι θα έλεγες να ξαναδείς παλιούς φίλους; Παλιά μέρη;... Έλεγες ότι θα ήθελες να δεις κάποιους από αυτούς, παρόλο που δεν αισθάνεσαι έτοιμος. Την περασμένη εβδομάδα, μου έλεγες ότι θα ήθελες να πας στο νεκροταφείο. Στον τάφο της μητέρας σου».

Ακολούθησε μια παρατεταμένη σιωπή.

«Την ξαναείδα. Σήμερα το πρωί. Πριν από μισή ώρα. Ερχόμουν εδώ. Ξαφνικά, καθόταν σε ένα παγκάκι. Στη λεωφόρο Άμστερνταμ. Ένα ξύλινο παγκάκι μπροστά σε ένα εστιατόριο που λέγεται Οτομανέλι...»

Μείναμε ξανά και οι δυο σιωπηλοί. Στην 79η οδό χωριστήκαμε, όπως συνήθως. Ο Φίλιπ πήγε αριστερά, προς τη λεωφόρο Κολόμπους, εγώ συνέχισα στην Άμστερνταμ, μέχρι την 70ή οδό, όπου βρισκόταν η σταλινική πολυκατοικία που όμως δεν ήταν σταλινική.

Ζορμανία[*]

Το πρόσωπο και η σιλουετα του αξιωματικου πορτοφινο ζωντάνεψαν στο μυαλό μου αμέσως μετά την αναχώρηση από το Barney Greengrass. Το μάγουλο φαρδύ, το βλέμμα του άτονο, το μαλλί χτενισμένο με προσοχή. Χέρια μικρά, πόδια μικρά, ευγενικό χαμόγελο. Ένας κοντός άντρας, ντυμένος με μπλε κουστούμι και μπλε γραβάτα.

Βιάστηκε να με πληροφορήσει, μόλις ξεκίνησε η συζήτησή μας, ότι υπήρξε καθηγητής χημείας σε λύκειο, πριν από το καινούργιο του επάγγελμα. Το ντύσιμό του έμοιαζε με εκείνο του Ρουμάνου αξιωματικού Ασφαλείας, οι τρόποι του, όμως, καθόλου. Ευπροσήγορος, σεβαστός, χωρίς την πονηριά και την αγένεια του άλλου. Έδινε την εντύπωση ότι ήθελε να σε προστατεύει, όχι να σε αγχώνει ή ακόμα να σε παρασύρει σε σκοτεινές απάτες, όπως ο σοσιαλιστής μπάτσος.

Στην ουσία δεν μου προσέφερε καμία προστασία. Ούτε «bullet-proof vest»,[**] ούτε σωματοφύλακες, ούτε καν το σπρέι τύφλωσης που συνιστούν στις ασυνόδευτες γυναίκες. Οι συγκρατημένες και φιλικές του συμβουλές έμοιαζαν με τις συνετές συμβουλές μιας γιαγιάς: να παρατηρώ, στο δρόμο, μήπως δω το ίδιο πρόσωπο γύρω μου, να αλλάζω τη διαδρομή μου και την ώρα που αγοράζω εφημερίδα, να μην ανοίγω περίεργους φακέλους. Και δεν είπε ούτε το συνηθισμένο «lay low».[***] Μου έδωσε όμως την κάρτα του, στην οποία πρόσθεσε και το τηλέφωνο του σπιτιού του, για

---

* Ο καθηγητής Κουλιάνου δημοσίευσε το 1986 μια σάτιρα επιστημονικής φαντασίας τύπου Όργουελ, περιγράφοντας μια φανταστική χώρα, τη Ζορμανία (κομμουνιστική Ρουμανία). (Σ.τ.Μ.)

** Αλεξίσφαιρο γιλέκο. (Σ.τ.Μ.)

*** Να περνάς απαρατήρητος. (Σ.τ.Μ.)

ώρα ανάγκης. Παρά το «φυλακτό» που μου είχε χαρίσει, η εσωστρέφειά μου, η αδιαφορία στην κοινωνική μου συμπεριφορά, δεν είχαν αλλάξει. Η νευρικότητα όμως και η ανησυχία μου μεγάλωσαν.

Η αιτία της συνάντησης με τον αξιωματικό Τζίμι Πορτοφίνο ήταν η δημοσίευση στο *The New Republic* του δοκιμίου για το «Felix culpa», του Ελιάντε,* η χαρούμενη ενοχοποίησή του, δηλαδή η σχέση του, τη δεκαετία του '30, με τη Σιδηρά Φρουρά, η οποία έχει και σήμερα οπαδούς στην Αμερική και τη Ρουμανία. Το κείμενο έθιγε ένα επικίνδυνο θέμα, όπως εξάλλου αποδείχτηκε και από τη δολοφονία του Κουλιάνου. Η διεύθυνση του Κολεγίου Μπαρντ ζήτησε τη βοήθεια του FBI για την προστασία του Ρουμάνου καθηγητή.

Σχεδόν ένα χρόνο μετά τη συνάντηση με το FBI, έλαβα μια ανώνυμη επιστολή από τον Καναδά. Ο γραφικός χαρακτήρας πάνω στο φάκελο μού ήταν άγνωστος, και άλλωστε δεν ήξερα από γραφολογία. Περιείχε μια κάρτα χωρίς καμία λέξη. Πέταξα το φάκελο αλλά κράτησα την κάρτα: Μαρκ Σαγκάλ, *Ο μάρτυρας*, Κούνστχαους, Ζυρίχη. Μια εβραϊκή εκδοχή της σταύρωσης, φαίνεται. Ο μάρτυρας δεν ήταν καρφωμένος στο σταυρό, αλλά με τα χέρια και τα πόδια δεμένα σε μια κολόνα, στη μέση της πυρπολημένης πλατείας μιας κωμόπολης. Σε πρώτο πλάνο φαίνονταν οι πρωταγωνιστές: η μητέρα, ο βιολιστής, ο ραβίνος με τους μαθητές. Το πρόσωπο του νεαρού Εβραίου Χριστού, με γένια και φαβορίτες, θύμιζε το πογκρόμ. Όχι το ολοκαύτωμα, που ο θρήνος του έγινε κλισέ, αλλά την τρομοκρατία του πογκρόμ της Ανατολικής Ευρώπης. Δεν μπορούσα να λύσω το αίνιγμα. Απειλή ή, αντιθέτως, αλληλεγγύη; Χάζευα συχνά την κάρτα που είχα κρατήσει στο γραφείο.

---

* Το άρθρο του Μάνεα στο *The New Republic*, το οποίο περιλαμβάνεται αργότερα στο βιβλίο *Despre Clovni: Dictatorul și artistul* (στα ελληνικά: *Περί γελωτοποιών: Ο δικτάτορας και ο καλλιτέχνης*, μτφρ. Βίκτωρ Ιβάνοβιτς, Άγρα, 2003) υπό τον τίτλο «Felix culpa», αναφέρεται στις διαφυγές του Ελιάντε και παρέχει ιστορικές πληροφορίες, απαραίτητες για την κατανόηση τέτοιων διαφυγών, προσπαθώντας να αρχίσει μια ευρύτερη ηθική συζήτηση για την ευθύνη όχι μόνο του Ελιάντε αλλά και μιας ομάδας ιδιαίτερα ταλαντούχων Ρουμάνων διανοούμενων, της οποίας ο Ελιάντε ηγείτο στην περίοδο που προηγείται της έναρξης του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. (Σ.τ.Μ.)

Είχαν περάσει έξι χρόνια και δεν με είχαν απειλήσει, ούτε με δολοφόνησαν. Αλλά ανάμεσα σε χαρακτηρισμούς όπως «αντικομματικός» και «κοσμοπολίτης», με τους οποίους με τίμησε, πριν από το 1989, ο ρουμανικός κομμουνιστικός Τύπος, και «προδότης», «νάνος από την Ιερουσαλήμ», «Αμερικανός ατζέντης» της μετακομμουνιστικής περιόδου, έβρισκα μάλλον συνοχή παρά αντίφαση. Να ήταν άραγε αυτή η αιτία για την οποία δεν μπορούσα να επισκεφτώ την πατρίδα;

Άφησα τον Φίλιπ, γύρισα στο παγκάκι του Οτομανέλι, όπου μόνο μια ώρα πριν με είχε ξαναβρεί το παρελθόν. Θα ήταν άραγε πιο εύκολο να εξηγήσω σε έναν αστυνόμο Αμερικανό; Τουλάχιστον η υπόθεση Κουλιάνου δεν θα ήταν δύσκολη γι' αυτόν: η σφαίρα που έριξαν από κοντά, από τη διπλανή τουαλέτα, το όπλο, μία μικρή 25άρα Beretta, που ο δολοφόνος κρατούσε με το αριστερό χέρι, χωρίς γάντια, πιθανώς ένας μη Αμερικανός. Θανάσιμο χτύπημα: «occipital area of the head, four-and-a-half inches below the top of the head and one-half inch into the right of the external occipital tubical».* Επαγγελματίας δολοφόνος, δολοφονία σε στυλ εκτέλεσης, τόπος του εγκλήματος, μια τουαλέτα, Κωνσταντίνου και Ελένης ανήμερα, για την Ορθόδοξη Εκκλησία, ημέρα της γιορτής της μητέρας του Ιοάν Πέτρου Κουλιάνου.

Θα μπορούσε άραγε ο Τζίμι Πορτοφίνο να θυμηθεί το πρόσωπο του δολοφονημένου, ξαφνικά γερασμένο, σαν ο θάνατος να του είχε προσθέσει είκοσι χρόνια; Η αμερικανική αστυνομία είχε σίγουρα πληροφορίες για τους Ρουμάνους του Σικάγου, που ήταν οπαδοί της Σιδηράς Φρουράς. Ήξερε ότι εκεί βρήκε, κάποτε, καταφύγιο η εγγονή του Κορνήλιου Ζέλεα Κοντρεάνου,[5] του Καπετάνιου της Φρουράς, και εκεί κατοικούσε ο γέρος Αλεξάντρου Ρόνετ, ο γιατρός του Ελιάντε, ένας παθιασμένος λεγεωνάριος. Οι υποψίες της επικεντρώνονταν στη Ρουμανική Ασφάλεια[6] και στις σχέσεις της με τους λεγεωνάριους του Σικάγου. Η αστυνομία γνώριζε πιθανόν τα πάντα για τη ζωή του Κουλιάνου όπως και την επιστολή με την οποία μετανοούσε που η λατρεία του για τον Ελιάντε τον μεταμόρφωσε σε μαθητή ανήμπορο να ασκήσει κριτι-

* Ινιακή χώρα της κεφαλής, τεσσεράμισι ίντσες κάτω από την κορυφή του κρανίου και μισή ίντσα προς τα δεξιά σε σχέση με το έξω ινιακό όγκωμα. (Σ.τ.Μ.)

κή. Ο Κουλιάνου, μαθητής έτοιμος για πατροκτονία; Είχε παραδεχτεί ότι ο μέντοράς του «ήταν πιο κοντά στη Σιδηρά Φρουρά από ό,τι θα μου άρεσε να πιστεύω». Η δημόσια εμφάνισή του δίπλα στον τέως βασιλιά Μιχαήλ, τα σχέδια περί γάμου με μια Εβραία καθώς και ο προσηλυτισμός στον ιουδαϊσμό δεν κέρδισαν, βέβαια, τη συμπάθεια των λεγεωνάριων ή των Ρουμάνων της Ασφάλειας. Ένα χρόνο πριν από το θάνατό του, ο Κουλιάνου καταδίκασε δημόσια «τον τρομοκρατικό φονταμενταλισμό» της Σιδηράς Φρουράς και τη μυστική αστυνομία της μετακομμουνιστικής εποχής όπως και τον εθνικισμό του ρουμανικού πολιτισμού.

Γνώριζε η αμερικανική αστυνομία τις εμμονές του δολοφονημένου καθηγητή για τη μαγεία, τις προαισθήσεις, την εμπειρία της έκστασης, την παραψυχολογία;... Την αντίδραση των Ρουμάνων εθνικιστών στη δολοφονία του; Το εθνικιστικό περιοδικό *România Mare* (*Μεγάλη Ρουμανία*) έγραψε τότε στη νεκρολογία του Κουλιάνου: «Η πιο φρικιαστική δολοφονία του πρόσφυγα στη μεγαλούπολη των γκάνγκστερ μας αποκαλύπτεται σε μια αηδιαστική απολογία αφιερωμένη σε αυτό το περίττωμα πάνω στο οποίο δεν τραβήξανε αρκετό νερό στη λεκάνη της τουαλέτας που του ετοίμαζε η μοίρα». Το σκανδαλοθηρικό περιοδικό και η εθνικιστική υστερία του με στόλιζε και εμένα με απαίσιους χαρακτηρισμούς, μετά το 1989, αλλά και πριν, όταν, πίσω από το όνομα *Săptămâna* (*Εβδομάδα*) ήταν ένα «πολιτιστικό» όργανο της Ασφάλειας. Γνώριζε ο αξιωματικός Πορτοφίνο ότι αρκετά τεύχη του περιοδικού *România Mare*, που επιδοκίμαζαν τη δολοφονία του Κουλιάνου, εστάλησαν σχεδόν σε όλα τα αμερικανικά ινστιτούτα που ασχολούνταν με την Ανατολική Ευρώπη χωρίς να έχουν ζητηθεί; Τα έστειλαν, ίσως, από την ίδια την Ασφάλεια;

Να του περιγράψω, τώρα, πριν από την επιστροφή μου στην πατρίδα, τον *Μάρτυρα* του Σαγκάλ; Ο υιός του γκέτο, στο κέντρο του πίνακα, σκεπασμένος με το λευκό με μαύρες ρίγες ταλίτ.[7] Τα χέρια δεν έμοιαζαν να είναι δεμένα με σκοινί, έτσι όπως νόμιζα αρχικά, ούτε τα πόδια, αλλά μάλλον με λεπτές λωρίδες από τεφιλίν.[8] Στον γεμάτο με φλόγες και καπνό ουρανό απεικονίζονταν ο πορφυρός αμνός και ο χρυσός κόκορας, κοντά στην πυρά εμφανίζονταν η μητέρα ή η μνηστή, ο βιολιστής, ο γέρος με το βιβλίο. Τελικά αυτή η κάρτα σήμαινε απειλή ή αλληλεγγύη; Δεν είμαι αρνησίθρησκος, κύριε Πορτοφίνο, ούτε προσηλυτισμένος, δεν μπο-

ρώ να απογοητεύω τους ανθρώπους που έτσι και αλλιώς δεν στηρίζουν τις ελπίδες τους σε κάποιον σαν κι εμένα!

Θα ενδιαφερόταν, άραγε, ο κύριος Πορτοφίνο για το φόβο μας να επιστρέψουμε στην πατρίδα; Ναι, ο Κουλιάνου φαινόταν, όπως κι εγώ, τρομαγμένος με την επιστροφή στη χώρα, η οποία έγινε πατρίδα του 250 χρόνια πριν, όταν οι Έλληνες πρόγονοί του βρήκαν καταφύγιο από τους διωγμούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η Ρουμανία την οποία αγάπησε, με τη γλώσσα της οποίας γαλουχήθηκε, έγινε, σταδιακά, γι' αυτόν, η Ζορμανία. Την έχει περιγράψει σε δυο αφηγήσεις, με μπορχικές επιρροές.

Η πρώτη, Imperiul Maculist, η Αυτοκρατορία της Σοβιετικής Ένωσης συνεργαζόταν με τους κατάσκοπους της Ζορμανίας για τη δολοφονία του τοπικού δικτάτορα και της γυναίκας του, συντρόφισσας Μόρτου,* καθιερώνοντας τη «δημοκρατία» της μπανανίας, της πορνογραφίας και των εκτελεστικών αποσπασμάτων.

Η δεύτερη αφήγηση απεικόνιζε την πραγματικότητα της εποχής μετά την επανάσταση μέσα από μια μυθοπλαστική κριτική ενός μη υπαρκτού βιβλίου ενός φανταστικού συγγραφέα, η οποία περιέγραφε την ψευδή Επανάσταση, ακολουθούμενη από την ψευδή μετάβαση σε μια ψεύτικη δημοκρατία, τον γρήγορο πλουτισμό των αξιωματικών της Ασφάλειας, τα σκοτεινά εγκλήματα, τη διαφθορά, τη δημαγωγία, τη συμμαχία των πρώην κομμουνιστών με την Ξύλινη Φρουρά, την καινούργια άκρα δεξιά. Τα μυθοπλαστικά απομνημονεύματα του φανταστικού μάρτυρα απεικόνιζαν και την ψεύτικη δίκη και τη γρήγορη εκτέλεση του «Αρχηγού» δικτάτορα και της Μαντάμ Μόρτου, το πραξικόπημα, την κηδεία των ψεύτικων μαρτύρων, τον εξαπατημένο λαό... Ο καινούργιος αρχηγός, ο κύριος πρόεδρος, ο δολοφόνος του σύντροφου προέδρου, σχολίαζε την κατάσταση με το παραδοσιακό χιούμορ: «Αυτός δεν είναι ο ουσιαστικός ρόλος του λαού;» Δηλαδή να τον εξαπατούν.

Αυτή είναι, λοιπόν, η Ζορμανία, κύριε Πορτοφίνο! Έχετε δίκιο, δεν ήταν οι υπερφυσικές δυνάμεις, αλλά η Ζορμανία των Βαλκανίων και του Σικάγου που εμπόδισαν τον Κουλιάνου να ξαναδεί τη χώρα του. Αλλά τι γίνεται με τους φίλους, τα βιβλία, την αγάπη, τα αστεία, το τραγούδι, όλα αυτά ποιος θα μπορούσε να τα

* Mortu: θάνατος (στα ρουμανικά). (Σ.τ.Μ.)

αγνοήσει; Και η μάνα που μας γέννησε, η αληθινή μας πατρίδα; Θα μπορούσαν όλα αυτά να γίνουν κάποτε η Ζορμανία, η χώρα των λεγεωνάριων ή των κομμουνιστών; Αυτό μπορεί να γίνει, οπουδήποτε και οποτεδήποτε, έτσι δεν είναι, Τζίμι; Όπως ο Κουλιάνου, είχα κι εγώ πραγματικά κουραστεί να διερευνώ τις αντιφάσεις της πατρίδας. Είχα διαφορετικό παρελθόν από αυτόν και δεν φοβόμουν το ρεβόλβερ του Βουκουρεστίου. Πιο πολύ φοβόμουν τους δεσμούς από τους οποίους δεν είχα ελευθερωθεί ακόμα.

Κανένας από τους περαστικούς μπροστά στο εστιατόριο Οτομανέλι δεν έμοιαζε με τον φύλακα άγγελό μου από το FBI, αλλά δεν απογοητεύτηκα. Δεν περίμενα τον αξιωματικό Πορτοφίνο, αλλά κάποια άλλη, εκεί στο παγκάκι που έμεινα για πολλή ώρα πετρωμένος. Εκείνη που περίμενα, η συνομιλήτριά μου, ήξερε για μένα πολύ περισσότερα από ό,τι γνώριζα εγώ ο ίδιος, δεν χρειαζόταν εξηγήσεις.

Θα θυμόταν άραγε το μικρό βιβλίο από το βιβλιοπωλείο του παππού, εξήντα δύο χρόνια πριν;

Ο ξάδελφός της, ο Αριέλ, ο ρέμπελος μποέμ, με το μαλλί βαμμένο κόκκινο και το βλέμμα κατάμαυρο, διάβαζε στον κόσμο που μαζευόταν πίσω από τον πάγκο από το βιβλιαράκι με το ροζ λεπτό εξώφυλλο, που λεγότανε *Πώς έγινα χούλιγκαν*, σαν να διάβαζε από έναν οδηγό για ναρκωτικά και ύπνωση. Η εξαδέλφη του, η κόρη του βιβλιοπώλη, γυρνούσε τις σελίδες με αγωνία. Το σχόλιο του Αριέλ επαναλάμβανε την ίδια λέξη: *Η Φυγή*! Συνέχεια, με δύναμη, με τον ίδιο ρυθμό, σαν να αναφώνησε «επανάσταση» ή «σωτηρία» ή «αναγέννηση». «Τώρα, αμέσως, όσο έχουμε χρόνο ακόμα: *Να φύγουμε*!» Πού και πού ο Αριέλ γυρνούσε το βιβλίο και κοιτούσε με ειρωνεία το όνομα στο εξώφυλλο. «Άκου όνομα, Σεμπαστιάν! Ο κύριος Έχτερ, ο επονομαζόμενος Σεμπαστιάν!»

Όχι ο Κουλιάνου, αλλά ένας άλλος νεκρός θα μπορούσε να αποτελέσει την αφορμή του ταξιδιού μου. Κάποιος άλλος φίλος του Μίρτσεα Ελιάντε, από άλλη εποχή: ο Μιχαήλ Σεμπαστιάν,[9] ο συγγραφέας που είχα αναφέρει στο πρόγευμα στο Barney Greengrass, και του οποίου το *Ημερολόγιο*, γραμμένο μισό αιώνα πριν, μόλις είχε επανεκδοθεί στο Βουκουρέστι. Το βιβλίο αυτό που επανακυκλοφόρησε μετά το θάνατό του, δεν θα μπορούσε όμως να βρίσκεται στα ράφια του παλιού βιβλιοπωλείου. Το βιβλιοπωλείο δεν υπήρχε πια, ούτε ο παππούς και ούτε ο εγγονός

του, ο Αριέλ. Η μητέρα μου, η οποία κι αυτή δεν υπήρχε πια, θα θυμόταν σίγουρα το Σκάνδαλο Σεμπαστιάν! Η μητέρα μου είχε άψογη μνήμη, και την έχει ακόμα και τώρα, όπου κι αν βρίσκεται. Γι' αυτό δεν αμφιβάλλω.

Ο βαρετός και αιώνιος αντισημιτισμός, για τον οποίο και η Ζορμανία προ φασισμού αποτέλεσε ένα καλό πεδίο μελέτης, φαινόταν στον Σεμπαστιάν ότι βρίσκεται στην «περιφέρεια της δυστυχίας». Με συγκατάβαση, έβλεπε τις εξωτερικές αντιπαλότητες ως υποτυπώδεις και ασήμαντες, σε αντίθεση με τη φλογερή «εσωτερική αντιπαλότητα» η οποία πολιορκεί την ψυχή του Εβραίου. «Κανένας λαός δεν έχει ομολογήσει με περισσότερη σκληρότητα τις φανταστικές ή πραγματικές αμαρτίες του, όπως κανένας δεν είχε περισσότερη εγκαρτέρηση και δεν τιμώρησε χειρότερα τον εαυτό του. Οι φωνές των βιβλικών προφητών είναι οι πιο τρομακτικές που ακούστηκαν ποτέ». Αυτά είχε γράψει το 1935, εποχή κατά την οποία οι εξωτερικές αντιθέσεις προανάγγελναν την επερχόμενη καταστροφή.

«Η περιφέρεια της δικής μας δυστυχίας;» φώναζε, αγανακτισμένος, ο Αριέλ, ξάδελφος της μαμάς και εγγονός του παππού μου, στο μικρό βιβλιοπωλείο της Ζορμανίας του 1934, μόλις ένα χρόνο πριν από τη γέννησή μου.

«Αυτό είναι το δίδαγμα του κυρίου Σεμπαστιάν; Η περιφέρεια της δικής μας δυστυχίας; Θα δει αυτός, σύντομα, για ποια περιφέρεια μιλάμε!»

Ένα χρόνο νωρίτερα, το 1934, ο Σεμπαστιάν έπρεπε να αντιμετωπίσει το σκάνδαλο που προκάλεσε το μυθιστόρημά του *Εδώ και δυο χιλιάδες χρόνια*,[10] με πρόλογο του φίλου του, Νάε Ιονέσκου, ο οποίος είχε γίνει ιδεολόγος της Σιδηράς Φρουράς. Ο συντάκτης του συγκεκριμένου προλόγου έβλεπε στον Εβραίο τον ανίκητο εχθρό του χριστιανικού κόσμου, έναν εχθρό που πρέπει να εξοντωθεί.

Στις επιθέσεις χριστιανών και Εβραίων, φιλελεύθερων και εξτρεμιστών, ο Σεμπαστιάν απάντησε με ένα σπουδαίο δοκίμιο, το *Πώς έγινα χούλιγκαν*.* Με ένα ύφος νηφάλιο και διαυγές, ο συγγραφέας επιβεβαίωνε με ηρεμία την «πνευματική αυτονομία» του

* *Cum am devenit huligan*, Βουκουρέστι 1935. Στη ρουμανική πολιτική αργκό του Μεσοπολέμου, η λέξη χούλιγκαν σήμαινε «αντισημίτης ακτιβιστής» (υπο-

εβραϊκού πόνου, το «ανέκκλητο του τραγικού», τη διαμάχη ανάμεσα σε μια ταραγμένη ευαισθησία και ένα αμείλικτο κριτικό πνεύμα, ανάμεσα «στην ευφυΐα, στην πιο ψυχρή μορφή της, και στο πιο αχαλίνωτο πάθος».

Χούλιγκαν; Δηλαδή περιθωριοποιημένος, ασυμβίβαστος, αποκλεισμένος; Για τον εαυτό του, «ένας Εβραίος από τον Δούναβη», όπως του άρεσε να αυτοαποκαλείται, έλεγε: «Δεν είμαι κομματικός, είμαι πάντα αποστάτης. Έχω εμπιστοσύνη μόνο στον άνθρωπο ως άτομο, αλλά η εμπιστοσύνη μου είναι απόλυτη».

Τι σημαίνει άραγε «αποστάτης»; Αυτός που διαφωνεί ακόμα και με τους διαφωνούντες; Όπως ήξερε καλά η μάνα μου, όλες αυτές οι παιδιάστικες σκέψεις ήταν κομμάτι του εαυτού μου, όπως και η επείγουσα ανάγκη φυγής από το γκέτο... Σαν να περιμέναμε να βρούμε εκεί, εγώ και ο Σεμπαστιάν, φίλους με ανοιχτές αγκάλες και όχι την κωμωδία άλλων γκέτο. Είχα κουραστεί από τον ίδιο μου τον εαυτό, όπως έλεγε ο Σεμπαστιάν... Η μητέρα μου δεν έπρεπε να προσδιορίσει την ταυτότητά της, τη ζούσε, απλά και αθώα, με τη μοιρολατρική πίστη της που δεν απέκλειε ούτε τα βάσανα, ούτε την κατάθλιψη.

«Εμείς είμαστε εμείς κι αυτοί είναι αυτοί», το θυμάσαι; «Δεν έχουμε λόγο να τους μισούμε, ούτε να περιμένουμε χάρες από την πλευρά τους. Ούτε να ξεχάσουμε τις αποτρόπαιες πράξεις τους».

Εκλάμβανα όλα αυτά τα στερεότυπα της μητέρας μου με την ίδια υστερία, στα δεκατρία και είκοσι τρία και τριάντα τρία μου χρόνια και πάντα. Ο χαρακτήρας του ανθρώπου είναι το πεπρωμένο του, έλεγαν οι αρχαίοι Έλληνες, και πράγματι αυτό έβλεπα καθημερινά στη νευρωτική μητριαρχική μας οικογένεια και στη συλλογική «ταυτότητά» της.

Ναι, η φυγή, ο Αριέλ είχε δίκιο. Ο χρόνος θα είχε πείσει και εμένα, έτσι επανέλαβες, μητέρα, ο χρόνος θα με υποχρέωνε να αναγνωρίσω το λάθος μου, να τα μαζέψω και να φύγω, αλλά τότε θα ήταν μάλλον πολύ αργά. «Θα είναι αργά και θα είναι βράδυ», όπως έλεγε ο ποιητής. Θα είναι αργά και θα είναι βράδυ και θα φύγεις από δω, θα δεις.

Είναι άραγε οι ποιητές σοφότεροι από τους προφήτες; Η ε-

σημείωση του μεταφραστή Βίκτωρος Ιβάνοβιτς στο *Περί γελωτοποιών: Ο δικτάτορας και ο καλλιτέχνης*», ό.π., σ. 189). (Σ.τ.Μ.)

πανέκδοση του *Ημερολογίου* του Σεμπαστιάν, το 1997, μισό αιώνα μετά το θάνατο του συγγραφέα, αποτύπωνε τις «αντιπαλότητες» των φίλων που είχαν μεταμορφωθεί σε εχθρούς. «Βραδιές ανησυχίας... σκοτεινές απειλές. Σαν να μην είναι καλά κλειδωμένη η πόρτα, τα παντζούρια και οι τοίχοι ακόμα να έγιναν διαφανείς. Από το πουθενά και σε ανύποπτο χρόνο θα μπορούσαν να εισβάλουν απέξω δεν ξέρω κι εγώ ποιοι κίνδυνοι».

Είχα φύγει τελικά, κατάφερα κι έφυγα! Ένοχος γιατί δεν το έκανα πιο νωρίς και ένοχος γιατί τελικά, έστω και αργά, έφυγα.

Το 1934, ο ήρωας του Σεμπαστιάν δήλωνε στο όνομα του συγγραφέα: «Θα ήθελα να γνωρίσω τον αντισημιτικό νόμο που θα μπορούσε να ακυρώσει το αμετάκλητο γεγονός της ύπαρξής μου: ότι γεννήθηκα στο Δούναβη και αγαπώ αυτά τα χώματα... Αντίθετα με την εβραϊκή μου προτίμηση στην καταστροφολογία, ο ποταμός ύψωσε το παράδειγμα της βασιλικής του αδιαφορίας». Το 1943, ο συγγραφέας αναρωτιόταν: «Θα μπορούσα να γυρίσω ποτέ ξανά σε αυτούς τους ανθρώπους; Ο πόλεμος θα πέρασε χωρίς να καταστρέψει τίποτα; Χωρίς να αφήσει πίσω του τίποτε αμετάκλητο, τίποτε ακατανίκητο;» Στο τέλος του πολέμου, ο Έχτερ-Σεμπαστιάν ετοιμαζόταν να εγκαταλείψει, επιτέλους, την «αιώνια Ρουμανία, στην οποία τίποτα δεν αλλάζει». Η ιουδαϊκή τάση για καταστροφολογία φαινόταν να θεραπεύεται πιο εύκολα κοντά στο Χάντσον παρά στο Δούναβη.

Ο θάνατος εμπόδισε τον Κουλιάνου να γυρίσει στη Ρουμανία και τον Σεμπαστιάν να την εγκαταλείψει. Για μένα ο αδηφάγος χάρος είχε ετοιμάσει ένα άλλο παιχνίδι: θα μου προσέφερε την ευκαιρία να βρεθώ ως επισκέπτης στην προσωπική μου αιωνιότητα.

Όχι μόνο ο Δούναβης αλλά και η Μπουκοβίνα[11] μπορεί να ορίσει μια βιογραφία στην οποία δεν υπάρχεις πια. Η γλώσσα, το τοπίο, οι ηλικίες δεν ακυρώνονται αυτόματα, χάρη στις εξωτερικές αντιπαλότητες. Η αγάπη για την Μπουκοβίνα δεν αναιρεί, όμως, τη Ζορμανία. Μέχρι πού έφτανε η Ζορμανία και πού ξεκινούσε η Ρουμανία; «Τίποτα δεν είναι σοβαρό, τίποτα δεν είναι σημαντικό, τίποτα δεν είναι αληθινό σε αυτή την κουλτούρα των μειδιούντων λιβελλογράφων. *Και κυρίως, τίποτα δεν είναι ασυμβίβαστο...*» Είναι τα λόγια του Σεμπαστιάν, τα οποία θα μπορούσε πιθανώς να υπογράψει και ο Πέτρου Κουλιάνου. «Μια έννοια που

δεν υπάρχει στη δημόσια ζωή μας, σε όλα τα επίπεδα: το ασυμβίβαστο», επανέλαβε, κάποτε, σε έξαλλη κατάσταση, και ο Αριέλ, ο ξάδελφος της μητέρας μου.

«Το ασυμβίβαστο είναι άγνωστο πράγμα στο Δούναβη», θα μπορούσα να επαναλάβω, μαζί με πολλούς άλλους, το δίλημμα των παλιών-καινούργιων αδιεξόδων. Οι εξωτερικές αντιπαλότητες; Με έχουν δασκαλέψει από νωρίς για την κοινοτοπία αυτή. Και ξανά δασκαλεμένος, ξανά και ξανά... Σαν πολιορκημένος, δεν είναι εύκολο, όμως, να αποφεύγεις τις ναρκισσιστικές υποψίες, ούτε τον αξιολύπητο μαζοχισμό... Η θυματοποίηση, ξανά, οι θρήνοι των θυμάτων; Τώρα που ο καθένας διεκδικεί τη στάμπα του θύματος, άντρας, γυναίκα, μπαϊσέξουαλ, βουδιστής, παχύσαρκος, ποδηλάτης;...

Η μάσκα είχε κολλήσει στο πρόσωπό μου. Ο κλασικός δημόσιος εχθρός, ο Άλλος!* Ήμουν πάντα «ο άλλος», συνειδητά και μη, φανερά και μη, αν και δεν ταυτίστηκα με το γκέτο της μητέρας μου ή με κάποιο άλλο γκέτο της ταυτότητας. Οι «εσωτερικές αντιπαλότητες» έκαναν κόμμα με τις εξωτερικές μέσα από την κούραση για τον ίδιο μου τον εαυτό.

Να αποφεύγω να είμαι ορατός όπως ο Σλέμιελ;** Χωρίς σκιά, χωρίς ταυτότητα, να εμφανίζομαι μόνο στο σκοτάδι;

Τότε θα μιλούσα, πιθανόν, με τους νεκρούς που με διεκδικούν.

---

* Στο πρωτότυπο κείμενο Alogenul. (Σ.τ.Μ.)

** Schlemiel: πρόσωπο ανάρμοστο, αδέξιο (αγγλική λέξη, προέλευσης γίντις). (Σ.τ.Μ.)

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·36

Η *αρένα του Τρελαυγουστίνου**

«Τι είναι η μοναξιά του ποιητή;» ρωτήσαν αμέσως μετά τον πόλεμο, πάνω από μισό αιώνα πριν, τον Πάουλ Τσέλαν,[12] το συντοπίτη μου από την Μπουκοβίνα. «Ένα νούμερο τσίρκου που δεν αναγράφεται στο πρόγραμμα», είχε απαντήσει ο ποιητής.

Παλιάτσοι που παλεύουν με την καθημερινότητα, έτσι μου φαίνονταν οι φίλοι μου και εγώ ο ίδιος. Η κατάστασή μας ήταν παρόμοια με αυτή του Τρελαυγουστίνου, παρατσούκλι με το οποίο ο γιατρός Χάρτουνγκ χάιδευε τον διάσημο ζωγράφο γιο του, Χανς Χάρτουνγκ. Ο προστατευτικός και αστείος γονιός είχε κατανοήσει τη βαθύτερη φύση του καλλιτέχνη που δεν καταφέρνει να προσαρμοστεί στην καθημερινή ζωή, εκεί όπου οι συνάνθρωποί του προσφέρουν και λαμβάνουν μερίδιο χειροπιαστής και βρώσιμης πραγματικότητας. Σε αυτόν τον κόσμο, ο καλλιτέχνης, ο Ιππότης με το Θλιμμένο Πρόσωπο, οραματίζεται διαφορετικούς κανόνες και άλλου είδους αποτίμηση και ανταμοιβή, ευελπιστώντας να εισπράξει κάποτε το αντίτιμο του ρόλου που, θέλοντας και μη, υποδύεται.

Αναπόφευκτα, ο Τρελαυγουστίνος αντιμετωπίζει στη βοερή αρένα του τσίρκου τον Λευκό Κλόουν της Εξουσίας. Ολόκληρη η κωμωδία της ανθρωπότητας μπορεί να είναι ορατή στη συνάντηση αυτών των δυο αρχέτυπων. Η Ιστορία του Τσίρκου ως Ιστορία...

Ο Τρελαυγουστίνος κυνηγά κυρίως τις δικές του αδυναμίες και όχι των άλλων, παραμονεύοντας, καχύποπτος και σαρκαστικός,

* Διατηρούμε τη μετάφραση του ονόματος του Τρελαυγουστίνου την οποία έδωσε ο Βίκτωρ Ιβάνοβιτς στον ήρωα του Μάνεα, στο μυθιστόρημα με τίτλο *Περί γελωτοποιών: Ο δικτάτορας και ο καλλιτέχνης*, ό.π. (Σ.τ.Μ.)

τη στιγμή που το ακροατήριο θα τον θέλει, για μια ακόμα φορά, στο ρόλο του θύματος. Κέρδισα σταδιακά, μέσα από αυτό το ρόλο, σκεπτικισμό και εγκαρτέρηση – τη θεραπεία της εξορίας. Η φυγή μου, το 1986, από τη σοσιαλιστική Ζορμανία δημιούργησε μια συμβολική συμμετρία: η πρώτη μου εξορία, όταν ήμουν πέντε χρόνων, εξαιτίας ενός δικτάτορα και της ιδεολογίας του, ολοκληρώθηκε στα πενήντα, εξαιτίας ενός άλλου δικτάτορα και μιας ιδεολογίας φαινομενικά αντίθετης. Ο σχετικός θρήνος αυτής της συμμετρίας δεν αποτελούσε λόγο υπερηφάνειας, αντιθέτως, με νευρίαζε. Παραμιλούσα, με την ελπίδα ότι θα εμφανιζόταν, ξαφνικά, η φώτιση που θα έδινε τέλος στον άμορφο μονόλογο του Τρελαυγουστίνου.

«Γλύτωσα σχετικά καθαρός από τη δικτατορία. Δεν λερώθηκα. Αυτό δεν συγχωρείται εύκολα... Θυμάσαι τις ιστορίες του Μπασάνι από τη Φεράρα;»

Ο συνομιλητής σώπαινε, δεν με διέκοπτε. Ήξερε ότι κυνηγώ δικαιολογίες για να ακυρώσω το ταξίδι, ακριβώς επειδή είχε γίνει αναπόφευκτο.

«Ο συγγραφέας είναι γνωστός εδώ από την ταινία *Ο κήπος των Φίντζι-Κοντίνι. Οι Ιστορίες από τη Φεράρα* περιλαμβάνουν μια νουβέλα που λέγεται *Una lapide in via Mazzini.* Ακούγονται όμορφα τα ιταλικά, έτσι δεν είναι; U-na la-pi-de in via Ma-zzi-ni... Μια αναμνηστική πλάκα στην οδό Mazzini».

Ο ακροατής φαινόταν διατεθειμένος να ακούει ατελείωτες δικαιολογίες, αν αυτό με ηρεμούσε.

«Ο Γκέο Γιοζ επιστρέφει ξαφνικά, μετά τον πόλεμο, από το Μπούχενβαλντ, στον τόπο του, τη Φεράρα. Ο μοναδικός επιζών από εκείνους που είχαν σταλεί, το 1943, στην Κόλαση. Οι γείτονες τον κοιτάζουν παράξενα, αμήχανοι, θέλουν να ξεχάσουν το παρελθόν, τις ενοχές. Έτσι, ο ανεπιθύμητος μάρτυρας, ακόμα πιο "ξένος" από όσο ήταν τη νύχτα της εξορίας, εγκαταλείπει, οικειοθελώς και οριστικά, την ιδιαίτερη πατρίδα του. Να αναφέρω, σε αντίθεση, τη χαρά του Πρίμο Λέβι για τη ζωή, μετά την επιστροφή του από το Άουσβιτς, στην ίδια πόλη, το Τορίνο, στο πατρικό του, εκεί όπου είχαν ζήσει οι γονείς, οι παππούδες και οι πρόγονοί του;»

Ο ακροατής δεν φαινόταν εντυπωσιασμένος από τα τρικ μου, χαμογελούσε.

«Βγήκα, λοιπόν, σχετικά καθαρός από τη δικτατορία. Κατάφερα να κρατηθώ μακριά. Σου συγχωρούν το λάθος, το συμβιβασμό, ακόμα και τον ηρωισμό, αλλά σε καμιά περίπτωση την απομάκρυνση».

Ο Αμερικανός φίλος μου δεν φαινόταν να βαριέται, δεν έβλεπε ότι εγώ βαριόμουν. Είχα βαρεθεί τον εαυτό μου.

«Ούτε κομμουνιστής, ούτε αποστάτης... Δεν είναι λίγο αλαζονικό; Πολύ γνωστός δεν ήμουν, ούτως ή άλλως, στον βαλκανικό κόσμο του Βουκουρεστίου. Σίγουρα ακόμα περισσότερη αλαζονεία. Κι έπειτα η μετανάστευση... μακριά, όσο πιο μακριά γινόταν. Η Απόλυτη Αλαζονεία».

Εμφανίστηκε και πάλι το ξανθό αδύνατο κορίτσι, με την κοντή φούστα και την επιγραφή Μαριάν στο αριστερό στήθος. Γαλλίδα από το Ισραήλ, φοιτήτρια στη Νέα Υόρκη και στον ελεύθερο χρόνο της γκαρσόνα στο καφέ Μότσαρτ, στην 70ή οδό, Άπερ Γουέστ Σάιντ, πολύ κοντά στο σπίτι όπου δοκίμαζα την Άλλη Ζωή. Έφερε τα δυο πιάτα με γκασπάτσο, τα κουτάλια, το ψωμί, το χαμόγελο.

Η μεγαλειώδης πατρίδα μου..., αυτό προσπαθούσα να εξηγήσω στον ακροατή μου. Η φοβερή αυτή χώρα του ντανταϊσμού που δεν ήθελα να παρατήσω και στην οποία τώρα δεν ήθελα να επιστρέψω. Η ανείπωτη *γοητεία* και το ανείπωτο των περιττωμάτων. Όπως προφανώς συμβαίνει και αλλού, αλλά εμένα δεν με πολυένοιαζε το τι γίνεται αλλού.

«Τα τελευταία χρόνια κόλλησα έναν παράξενο ιό. Το σύνδρομο Ζορμανία...»

Ο πιανίστας δεν είχε έρθει, ούτε οι συνηθισμένοι πελάτες του μεσημεριανού είχαν ακόμα φτάσει στο καφέ Μότσαρτ. Οι εφημερίδες στις θέσεις τους, κρεμασμένες σε μια ειδική ξύλινη κατασκευή που θύμιζε παλιά Βιέννη. Στο βάθος του καφενείου, οι δυο άντρες με γυαλιά. Από τη χρυσαφένια κορνίζα του, ο Χερ Βόλφνγκανγκ Αμαντέους τους κοίταξε με σκεπτικισμό.

«Το μίσος για τον εαυτό σου, μεταμφιεσμένο σε "Έρχομαι να σε φιλήσω, θείε"; Οι Ρουμάνοι έχουν μια φράση που δεν μεταφράζεται, όπως και η ψυχή τους: "Pupat Piața Independenței", παράθεμα από τον Καρατζάλε,[13] τον μεγάλο αλλά χαμένο στη μετάφραση συγγραφέα μας. Εξίσου αδύνατο να μεταφραστεί είναι και ο κόσμος εκείνος, γεμάτος γοητεία και περιττώματα. Δεν εί-

ναι το φιλί ανάμεσα στον Κάιν και τον Άβελ, αλλά μια γενική αγκαλιά, μετά από μια σκληρή αντιπαράθεση, εκεί στο βάλτο όπου βρίσκονται όλοι, στη μέθη της συμφιλίωσης, πριν από την καινούργια επίθεση, ο πούστης-κύκνος, ο επιστήμονας-μουλάρι, η ύαινα-βουλευτίνα και το αθώο-αρνάκι. Όχι, πίστεψέ με, οι Ρουμάνοι δεν περίμεναν τον Σαρτρ για να ανακαλύψουν ότι η Κόλαση είναι όλοι οι άλλοι. Η Κόλαση μπορεί να είναι γλυκιά και μαλακή, όπως ο βάλτος».

Σώπασα, κουρασμένος και προσπαθώντας να συνέλθω ύστερα από τον μεγάλο αυτό λόγο.

«Έμαθες πόσο μισιούνται οι δυτικοί Γερμανοί με τους Ανατολικούς; Ο Σελίν και ο Σιοράν θα ήταν πιο κατάλληλοι από μένα να αποτυπώσουν το μίσος».

«Μην παραπονιέσαι συνέχεια. Έγραψες για τους κλόουν, για το θίασο. Έχεις μια ιστορία να διηγηθείς. Ο Θεός σού έστειλε αυτή την ιστορία, δεν σε ξέχασε».

«Περίπλοκη ιστορία, ζητά μόνο αφορισμούς».

«Σε αυτό το ταξίδι θα πας μαζί με το διευθυντή σου, τον Αμερικανό Κλόουν. Θα τον καλοδεχτούν, όπως μια βεντέτα της υπερδύναμης, τον δυνατό Λευκό Κλόουν, όπως λες. Και εσύ... θα επιστρέψεις στον κόσμο σου, εκεί όπου ξέρεις όλα τα κόλπα. Τι άλλο θες;»

«Ο Λευκός Κλόουν, ιμπεριαλιστής, από την ιμπεριαλιστική Αμερική; Και δίπλα του, ο Τρελαυγουστίνος, ο εξόριστος. Ο Θεός μού έστειλε πάρα πολλές ενδιαφέρουσες ιστορίες και δεν κατάφερα να κάνω τίποτα σπουδαίο με αυτές».

«Ο Παντοδύναμος δεν μπορεί να κάνει τα πάντα».

«Να γράφω αφορισμούς για την πατρίδα;... Να κηρύσσω το Καλό, την Ηθική, τη Δημοκρατία; Θυμάσαι τι έλεγε ο Φλομπέρ; Εάν κηρύσσεις πολύ καιρό το καλό, καταντάς, στο τέλος, ηλίθιος. Ο Φλομπέρ, ο ηλίθιος της οικογένειας, ήξερε τι έλεγε... Είναι τα κηρύγματα ικανά να αλλάξουν τον κόσμο; Όχι, τόσο ηλίθιος δεν είμαι. Κάνω κήρυγμα όχι για ν' αλλάξω τους άλλους, έλεγε ένας ραβίνος, αλλά για να μην αλλάξω εγώ. Εγώ όμως άλλαξα, δες, άλλαξα πολύ».

Έκανα μια μικρή παύση, όσο για να γεμίσω με αέρα τα πνευμόνια. Ήξερα πολύ καλά τι ήθελα να πω, δεν μου χρειαζόταν καμία παύση.

«Χούλιγκαν; Τι είναι ο χούλιγκαν; Ένας ξεριζωμένος, με αποκλίνουσα συμπεριφορά, χωρίς ταυτότητα; Ένας εξόριστος; Ή αυτό που γράφει στο λεξικό της Οξφόρδης; "The name of an Irish family in S.E. London conspicuous for ruffianism?"* Στο ρουμανικό μυθιστόρημα *Οι χούλιγκαν* του Ελιάντε, ένα πρόσωπο δηλώνει ότι «υπάρχει μόνο ένα γόνιμο ξεκίνημα στη ζωή – ο χουλιγκανισμός». Δηλαδή, η ανταρσία, η λατρεία του θανάτου, "στρατιές και τάγματα εφόδου, λεγεώνες και στρατός δεμένα μεταξύ τους με τον... μαζικό θάνατο. Συντάγματα τέλεια και εντελώς ευθυγραμμισμένα μέσα από έναν συλλογικό μύθο". Πήρε ο Ελιάντε, στην εξορία, την εκδίκηση για τις στερήσεις που βίωσε στη Ρουμανία; Η εκδίκηση της περιφέρειας στη μητρόπολη. Τι έγινε όμως με τον Εβραίο φίλο του, τον Σεμπαστιάν; Οι Εβραίοι τον θεώρησαν εχθρό, ενώ οι χριστιανοί φίλοι του, που είχαν γίνει λεγεωνάριοι, τον έβλεπαν ως Εβραίο, έναν παρία. Ένας ξεριζωμένος, εξόριστος, αποστάτης, αυτός είναι ο Εβραίος χούλιγκαν; Και αυτός που σου μιλά, ο αντικομματικός, μακριά από την πατρίδα του, ο κοσμικός άπατρις, τι είδους χούλιγκαν να είναι άραγε;»

Είχα βγάλει από την τσέπη μια επιστολή από τη Ρουμανία. Επιστολή χωρίς ημερομηνία, σαν μια ανοιχτή πληγή. «Σύγχυση, χάος, θλίψη», μου έγραφε η φίλη από την πατρίδα. «Θα έπρεπε να έρχεσαι τουλάχιστον δυο φορές το χρόνο, να χαιρετάς ευλαβικά τους διανοούμενους, να σου παίρνουν συνεντεύξεις, να λαμβάνεις μέρος σε στρογγυλά τραπέζια, να σε βλέπουν σε εστιατόρια και ταβέρνες, να αλλάξεις την εικόνα που έχουν καλλιεργήσει για σένα. Αναρωτιέμαι τι προσχώματα έχει άραγε μαζέψει η συμπεριφορά της πατρίδας απέναντί σου».

«Θα μπορούσε να είναι διαφορετικά; Θα ήταν καλύτερα να είναι διαφορετικά; Ρωτώ: Θα ήταν; Δεν πρέπει να τους αφήσεις να σε εξαγοράσουν με τη συμπάθειά τους – αυτό ήταν το μήνυμα του Γκομπρόβιτς. Να μένεις για πάντα ξένος!... Εξόριστος στην Αργεντινή, κορόιδευε τον εαυτό του βγάζοντας τη γλώσσα όταν κοιταζόταν στον καθρέφτη».

Η απάντηση του συνομιλητή μου ήταν ένα χαμόγελο. Πριν αποχωριστούμε, όπως πάντα, στη γωνία Μπρόντγουεϊ και 70ής

* Το όνομα μιας ιρλανδικής οικογένειας, νοτιοανατολικά του Λονδίνου, διάσημης για τις ληστείες που διέπραξε. (Σ.τ.Μ.)

οδού, ο Αμερικανός φίλος μου κατέληξε: «Θα μου στέλνεις καθημερινά, από το Βουκουρέστι, με φαξ, δυο λέξεις, να ξέρω ότι όλα είναι εντάξει. Εάν δεν αντέχεις, να φύγεις αμέσως. Στη Βιέννη, στη Βουδαπέστη, στη Σόφια, και από κει πίσω στη Νέα Υόρκη».

Οι παλιές-καινούργιες ερωτήσεις με κυνηγούσαν πολύ πριν από εκείνη τη δροσερή ανοιξιάτικη μέρα. Δεν είχα ανάγκη το καφέ Μότσαρτ ή το εστιατόριο Barney Greengrass ή ακόμα τη διασταύρωση Μπρόντγουεϊ και 70ής οδού για να γίνω ξανά στόχος.

«Δεν πρέπει να πας εκεί», μου είπε στο τηλέφωνο ο Σωλ Μπέλοου,[14] πρώην φίλος του Ελιάντε και πρώην άντρας μιας διάσημης Ρουμάνας μαθηματικού. «Δεν πρέπει να γυρίσεις», μου έλεγε συνέχεια ο Σωλ. Είχαμε γνωριστεί πριν από είκοσι χρόνια στο Βουκουρέστι, αλλά γίναμε πραγματικοί φίλοι στην Αμερική. «Όχι επειδή θα μπορούσες να κινδυνεύσεις, αλλά γιατί θα νιώθεις χάλια. Τις προάλλες διάβασα τη βιογραφία ενός διάσημου Ρουμάνου. Όλοι μορφωμένοι, υποκριτές, έξυπνοι, όπως ξέρεις. Παλαιών αρχών, γεμάτοι ευγένεια, φιλούν το χέρι των κυριών. Από κάτω όμως...» Ο Σωλ δεν φαινόταν απογοητευμένος από τη σιωπή μου. «Δεν έπρεπε να δεχτείς το ταξίδι αυτό, δεν χρειαζόσουν κάτι τέτοιο». Του εξήγησα ότι στην ουσία υποχώρησα στην επιθυμία του Λέον, προέδρου του Κολεγίου Μπαρντ, και ότι πρόκειται για την «τυραννία της συναισθηματικότητας».

Στο τηλέφωνο ακούστηκε το ανάλαφρο γέλιο του Σωλ. Μπορούσα να δω, ξαφνικά, το ζαρωμένο φιλικό του πρόσωπο, το ζωντανό του βλέμμα. «Δεν έπρεπε να δεχτείς. Ήμουν κι εγώ εκεί, όπως καλά ξέρεις. Ακύρωσε τα πάντα, προστάτεψε την ησυχία σου. Έχεις πολλά προβλήματα εδώ, αλλά έχεις και ένα μεγάλο πλεονέκτημα, την απόσταση. Μην το χαραμίζεις».

Οι διευθύνσεις του παρελθόντος (Ι)

19 ΙΟΥΛΙΟΥ 1986. ΒΡΑΔΙΑ ΓΙΟΡΤΗΣ. ΟΙ ΚΑΛΕΣΜΕΝΟΙ ΚΕΡΑΣΤΗΚΑΝ ρωσική βότκα και βουλγαρικό κρασί και ελληνικές ελιές και ρουμανικό τυρί, όλα μαζεμένα από καιρό και με κόπο.

Έρχονται οι καλλιτέχνες, κάντε στην άκρη!
περνάνε οι καλλιτέχνες από πόρτα σε πόρτα, οι μαϊμούδες, οι μίμοι
οι ψευτοκουλοί, οι ψευτοκουτσοί, οι ψευτοβασιλιάδες και υπουργοί
μεθυσμένοι από τη λαμπρότητα και τη φλόγα
έρχονται οι γιοι του αυτοκράτορα Αυγούστου.

Ανάμεσα στους καλεσμένους, κουτσαίνοντας και ιδρώνοντας, ο φίλος μου, ο Ποιητής. Μοναχικός και ντροπαλός, σχεδόν ανάπηρος, ανακάλυψε τον εαυτό του σε ένα πρόσωπο από τα ρουμανικά δημοτικά παραμύθια: Μισός-Άνθρωπος-καβάλα-σε-Μισό-Λαγό-Κουτσό.

Κοντός, γεματούλης, με ξανθά γένια, περπατούσε κουτσαίνοντας γέρνοντας προς τα αριστερά. Ήμερος και δειλός, τρομαγμένος από την προσωπική του διπλοπροσωπία, έτοιμος να την αναγνωρίσει, να την πληρώσει, εάν αυτή ήταν η τιμή της επιβίωσης. Υπέφερε για την κάθε σειρά που έγραφε ή που γραφόταν γι' αυτόν ή ακόμα και για τους φίλους του. Από τη θέση του αρχισυντάκτη, εξαγριωμένος από τις διαπραγματεύσεις με τη λογοκρισία και τους συγγραφείς, σκηνοθετούσε περίπλοκες συναλλαγές κολακείας και συναισθηματικού εκβιασμού για την προώθηση των βιβλίων στα οποία πίστευε.

Ο πόνος της γραφής και ο πόνος εξαιτίας της γραφής ισοφάριζαν μόνο με την αφοσίωση στη γυναίκα του. Η Ιουλία υπέμενε κάθε δυο μέρες την αιμοκάθαρση, σε ένα σοσιαλιστικό νοσοκομείο, με παλιά μηχανήματα και συχνές διακοπές ρεύματος. Μαζί με την ποίηση και τη νεύρωση, μετρημένη στη χούφτα με τα χά-

πια που κατάπινε, η Ιουλία είχε γίνει η καθημερινή μεζούρα του ηρωισμού του.

Εκείνο το βράδυ ίδρωνε πολύ, όπως πάντα. Σκούπιζε το πρόσωπό του με ένα μεγάλο άσπρο μαντίλι, που το μάζευε στην πλατιά και δυνατή παλάμη του. Δεν έβγαλε, παρ' όλα αυτά, το καλό κουστούμι του, τη γραβάτα την καλή. Απομονώθηκε μαζί με την Ιουλία, κοντά στον ψηλό τοίχο της βιβλιοθήκης, συγκινημένος από τη συνάντηση με τόσους καλούς φίλους... ποιητές, κριτικούς, πεζογράφους... οι μαϊμούδες, οι μίμοι, οι ψευτοβασιλιάδες και ψευτοκουλοί, οι φίλοι του αυτοκράτορα Τρελαυγουστίνου. Μας ένωναν τα βιβλία και η ανταγωνιστική συντεχνία της ματαιοδοξίας.

Μέλη και μη του Κομμουνιστικού Κόμματος, προνομιούχοι και συμβιβασμένοι με το σύστημα, καταντήσανε να είναι όλοι ύποπτοι: ψευτοβασιλιάδες, ψευτοκουλοί, ψευτομαϊμούδες, όλοι μαζί στο σοσιαλισμό της γενικής υποψίας.

Στο Βουκουρέστι, στο διαμέρισμα 15 της λεωφόρου Βικτόριεϊ[15] γιορτάζαμε εκείνο το βράδυ του Ιουλίου του 1986 το τέλος μιας ηλικίας. Μόνο λίγοι ήξεραν ότι πριν από ένα μήνα, την ημέρα μνήμης του Λέοπολντ Μπλουμ, του εξόριστου ήρωα του Τζόις, είχα καταθέσει τα χαρτιά για ένα ταξίδι στη Δύση, για το οποίο εγώ ο ίδιος δεν ήξερα πού θα με βγάλει.

Η εξορία καταβρόχθισε γρήγορα τη δεκαετία που πέρασε μετά από εκείνη τη νύχτα του καλοκαιριού: όπως οι ρωσικές κούκλες που μπαίνουν η μια μέσα στην άλλη, ολόιδιες και ταυτόχρονα διαφορετικές, φτάνοντας έτσι στο τελικό περιτύλιγμα του μεγάλου γερασμένου παιδιού που δεν σταματά να ενδοσκοπεί.

Ο παλιμπαιδισμός των τηλεοπτικών εκπομπών στις οποίες παιδιά πενηντάρηδες περιγράφουν κάποιο τραυματικό γεγονός των πέντε ή δεκαπέντε χρόνων; Παιδιά παρεξηγημένα και άντρες και γυναίκες παρεξηγημένοι φέρνοντας μπροστά στις κάμερες και σε χιλιάδες τηλεθεατές όλα τα παιδικά τους τραύματα: κακοποίηση της ηλικίας και του σεξ και της θρησκείας και της ράτσας. Το να νιώθεις θύμα! Η θυματοποίηση! Το θλιβερό ρεπερτόριο του Παγκόσμιου Θρήνου... το παιδικό τραύμα των πέντε χρόνων ως δικαιολογία για το έλλειμμα της ανοσίας των πενήντα και εξήντα και εξακοσίων χρόνων; Οποιοσδήποτε ενήλικας θα είχε προ πολλού τυλιχτεί στο παχύ δέρμα της αναισθησίας! Η ενοχή ότι δεν εγκατέλειψε εγκαίρως την πατρίδα, η ενοχή ότι δεν έμεινε εκεί

μέχρι τέλους; Εκεί φάνηκε, για πρώτη φορά, η χίμαιρα των ιερογλυφικών, εκεί είχα κλείσει τη συμφωνία που δεν έδινε καμία υπόσχεση αλλά ζήταγε τα πάντα. Η Κυρία Τέχνη έμενε, μετά από μια τόσο μακρά εξωσυζυγική σχέση, ακόμα παρθένα... μόνο ένα αποτύπωμα, εδώ και κει, στις σκόρπιες σελίδες των νεκρολογιών.

Στις εβδομάδες πριν από την επιστροφή, ξαναείδα τα γυρίσματα στα μονοπάτια του χρόνου. Θυμήθηκα τη γεύση των αγαπημένων μου φαγητών, τα ανέκδοτα και τα αστεία, το κρασί και το τραγούδι και τα βουνά και τη θάλασσα, τους έρωτες και την ανάγνωση. Και φυσικά τη φιλία, αυτή που φώτιζε τόσα αδιέξοδα. Ναι, ένας σαν και μένα, γεννημένος με το στίγμα του ανεπιθύμητου, δεν είχε δικαίωμα να ξεχάσει τις χαρές στα Γόμορρα.

Η γοητεία των τοπίων και των ανθρώπων δεν ήταν ψευδαίσθηση, μπορούσα να ορκιστώ. Την είχε ζήσει και ο Πάουλ Τσέλαν, στο Βουκουρέστι, στη δική του μεταπολεμική περίοδο, την περίοδο του «καλαμπουριού» όπως την ονόμαζε αργότερα, με χιούμορ και νοσταλγία. Την ίδια γοητεία έζησε επίσης και ο Τολστόι, το 1854, στους περίπου εφτά μήνες που πέρασε από το Βουκουρέστι και το Κισινάου και το Μπουζάου και από άλλα μέρη της Ρουμανίας. Αυτό το μείγμα ομορφιάς και θλίψης δεν θα μπορούσε να ξεφύγει από τον νεαρό συγγραφέα, έναν Τολστόι διψασμένο για βιβλία και στερημένες σαρκικές περιπέτειες, βασανισμένο από την εικόνα μιας ξυπόλυτης χωριάτισσας που βρήκε στον κάμπο ή από ένα βράδυ σε έναν οίκο ανοχής, σε μια εποχή που κυνηγούσε τον εαυτό του για να τελειοποιήσει το χαρακτήρα και το γράψιμό του.

Ναι, η ένταση της στιγμής, η ζωή σαν μια στιγμή.

V-Day. Ziua Victoriei. Η Μέρα της Νίκης! Αυτοί που είχαν μαζευτεί εκείνο το βράδυ, 19 Ιουλίου 1986, στο διαμέρισμα της λεωφόρου Βικτόριεϊ, γιόρταζαν τη Νίκη. Δεκαετίες αργότερα από την πρώτη μου εξορία, βρισκόμουν αντιμέτωπος με την αληθινή εξορία. Η γιορτή εκείνη, χωρίς να το ξέρουν πολλοί από τους καλεσμένους, χωρίς κι εγώ ο ίδιος να το καταλάβω, ήταν τελικά μια πρόβα αποχωρισμού.

Τον Απρίλιο του 1945, το μικρό αγόρι που είχε επιστρέψει από το στρατόπεδο συγκεντρώσεως στην Τρανσνίστρια ανακάλυπτε φαγητά, ρούχα, σχολείο, έπιπλα, παιχνίδια: τη χαρά. Τότε πέταξα ενοχλημένος τη φρίκη του παρελθόντος: «την αρρώστια του γκέτο!» Γιατρεμένος, έτσι πίστευα, και αποφασισμένος να μοιραστώ με όλους τους συμπατριώτες μου το μεγαλείο του παρόντος. Αυτό που η κομμουνιστική πατρίδα σέρβιρε στον καθένα μας σε ίσες μερίδες. Μετά με πήρε υπό την προστασία της η χίμαιρα της γραφής. Στην αρχή της δεκαετίας του '80, και το γράψιμό μου είχε καταντήσει κουρέλι γεμάτο τρύπες και δεν κατάφερνε πια να σκεπάζει τη μιζέρια του τσίρκου. Η καινούργια φρίκη δεν αντικατέστησε την παλαιά, αλλά την αφομοίωσε: συνεργάζονταν. Όταν έκανα την ανακάλυψη αυτή δημόσια, βρέθηκα έξω από την αρένα. Τα μεγάφωνα γάβγιζαν, επαναλαμβάνοντας: ξένε, ξένε, ξενιτεμένε, αντί, μιαρέ, αντί... Είχα αποδειχθεί και πάλι ανάξιος της Πατρίδας, όπως και οι πρόγονοί μου.

Το καλοκαίρι του 1986 άφησα πίσω μου, τρομοκρατημένος, τον εφιάλτη του κομμουνισμού και του εθνικισμού που είχε εδραιώσει ο κομμουνισμός, πέφτοντας, ξανά, στην «αρρώστια του γκέτο», στην οποία ένιωθα ότι είχα ανοσία;

Μετά από άλλα δέκα χρόνια, πολλά είχαν αλλάξει, εγώ ο ίδιος είχα αλλάξει. Η ψύχωση να μην ξαναβρεθώ στο ρόλο του θύματος όμως δεν είχε αλλάξει. Ή δεν με απελευθέρωσε;... Ένας μαχητής θα γυρνούσε στη Ζορμανία σίγουρος για τον εαυτό του και για την καινούργια του ταυτότητα, νικητής, διά της απουσίας του από το μέρος που εγκατέλειψε, υπερήφανος ότι έγινε αυτός που ανέκαθεν τον κατηγορούσαν ότι ήταν, αυτός που είχε την τιμή να ενσαρκώνει την ίδια τη ματαιότητα.

Δέκα πρόσωπα αγαπημένα από τα Γόμορρα θα μπορούσαν να αντιπροσωπεύουν την αληθινή πατρίδα; Οι φίλοι, πάνω από δέκα, που γιόρταζαν τον Ιούλιο του 1986, τον δικό μου πόλεμο των πενήντα χρόνων;

Πρώτη χάθηκε η Ιουλία. Εξαιτίας της λογοκρισίας, οι επιστολές που μου είχε στείλει ο ποιητής Μούγκουρ, μετά τη φυγή μου, είχαν την υπογραφή της Ιουλίας και απευθύνονταν στη σύζυγό μου, Τσέλα. «Σας σκέφτομαι με μεγάλη αγάπη και μοναξιά. Ελάτε να παίξουμε, παιδιά! ακούγεται μια φωνή από το δρόμο. Εμείς θα ξαναπαίξουμε ποτέ; Τα ποιήματά μου γέρασαν κι αυτά και

δεν καταφέρνουν πια να γραφτούν. Ελπίζουμε σε μια εποχή χωρίς γεγονότα». Δεν υπήρχε πλέον βενζίνη στα πρατήρια, άρα ούτε ταξί στη σοσιαλιστική Ζορμανία. Ο Μούγκουρ πλήρωνε έναν φορτηγατζή, που πηγαινοερχόταν προς και από το εργοτάξιο του Λευκού Παλατιού που έκτιζε ο Λευκός Κλόουν των Καρπαθίων, να μεταφέρει την Ιουλία στο νοσοκομείο, και το βράδυ πίσω στο σπίτι. Βρόμικα νοσοκομεία, ασφυχτικά γεμάτα με ασθενείς, σπίτια χωρίς θέρμανση, δρόμοι βυθισμένοι στο σκοτάδι, καταστήματα και φαρμακεία άδεια.

«Η αγάπη όμως... ναι, αυτή δεν είναι μια γενικότητα», έγραφε ο ποιητής. «Όπως στην επιστήμη έχουμε το νόμο του Ωμ, ας φανταστούμε και ένα νόμο του Ανθρώπου, une Loi de l'Homme: άνθρωπος είναι εκείνος που αφήνει πίσω του ένα κενό μεγαλύτερο από την ύπαρξή του από τότε που ήταν ζωντανός. Η απουσία είναι παρατεταμένος πόνος – μια φορά την ημέρα, μια φορά την εβδομάδα, περισσότερες φορές... Και η καρδιά είναι όλο και περισσότερο γερασμένη, και κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να αντέξει περισσότερο από όσο μπορεί να αντέξει ένας άνθρωπος. Με πόση αδεξιότητα ξέραμε να είμαστε φίλοι! Αν μπορούσαμε να ξεκινήσουμε από την αρχή... τώρα καθόμαστε στο παράθυρο σαν παιδιά και χαιρετάμε φιλικά τους απέναντι. Αλλά στη μέση του δρόμου βρίσκεται ο Ωκεανός».

Ο Μούγκουρ έτρεχε, ιδρώνοντας, ανάμεσα σε γιατρούς, νοσοκόμους και βοηθούς, μοιράζοντας δώρα και χαμόγελα και τεμενάδες και τα βιβλία του αφιερωμένα στο Μπρούνο Σουλτς[16] και στον Μισό-Άνθρωπο-καβάλα-σε-Μισό-Λαγό-Κουτσό. Τυφλή πάλη για την επιβίωση. Ήθελε αυτός να ζήσει για να μπορέσει να παρατείνει τη ζωή της συντρόφου. Ο ποιητής επιβίωνε μέσα από την εμμονή για το Άλλο του Μισό. Η τιμή αυξανόταν, παρόλο που η ζωή συνεχώς έχανε την αξία της.

Αυτό που ανέκαθεν υπήρχε ως τραγική «μοίρα» του ποιητή είχε γίνει πλέον η μοίρα όλων των ανθρώπων. Δεν ήταν όμως μια ανακούφιση από το βάρος που κουβαλούσε ο ίδιος, όπως έγραφε:

> Είμαι κουτσός, τρέμω... Ο άνθρωπος που τρέμει έχει την εντυπώση ότι πολλαπλασιάζεται, ας πούμε το χέρι που θέλει να πιάσει, να σφίξει, να τσακίσει –ή να χαϊδέψει–, κάνει μια τεράστια διαδρομή μέχρι να πιάσει το αντικείμενο, μια διαδρομή σε ζιγκ-ζαγκ. Η αίσθηση ότι

είναι μοναχός, αλλά ταυτόχρονα είναι μια ολόκληρη πλατεία γεμάτη με ανθρώπους που απλώνουν το χέρι να πιάσουν ένα μήλο. Το τρέμουλο είναι πέρα από τη θέλησή μου, και αυτό το πέρα-από-τη-θέλησή-μου μού ζητά να είμαι πολύς, από εδώ πηγάζει και η σκέψη που εξέφρασα κάποτε γραπτώς, ότι η ζωή, πριν να είναι ποιητική, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, είναι «πολλή».

Συχνά θυμόμουν αυτό το «πολλή». Ο Μούγκουρ το έθιγε μέσα από την παραβολή του χονδρού Εβραίου, που τρώει ασταμάτητα και χοντραίνει χωρίς έλεος. Όταν τον ρώτησαν γιατί, απάντησε ότι «όταν θα έρθουν να με κάψουν, θέλω να καίγομαι πολλή ώρα, να κρατήσει πολλή ώρα».

Λόγω των νευρώσεων και του τρόμου, ο ποιητής Μούγκουρ είχε παχύνει υπερβολικά. Το τρέμουλο μεγάλωσε, παράλληλα με τον πανικό, το κρύο, τη μιζέρια και την τρομοκρατία. Σπάνια μηνύματα, μαζεμένα, τρομοκρατημένα από το φόβο των ωτακουστών: «Δεν έχουμε λόγο να κλαιγόμαστε ιδιαίτερα». Η λέξη «ιδιαίτερα» είχε φυσικά το εξής νόημα: Το αναπόφευκτο δεν είχε συμβεί ακόμα. «Δόξα τω Θεώ, δεν έχουμε ιδιαίτερο λόγο να κλαιγόμαστε». Έτσι είχε κωδικοποιήσει ο Μούγκουρ την κατάσταση, απευθυνόμενος στην Τσέλα και υπογράφοντας, με τον δικό του τρεμουλιαστό γραφικό χαρακτήρα, Ιουλία.

Το 1989, μετά το θάνατο της Ιουλίας και την πτώση του Κόκκινου Θιάσου, έλαβα την πρώτη επιστολή στο όνομά μου.

Θα ξαναβρεθούμε άραγε ποτέ; Πριν από μερικά χρόνια ήμουν ένας ολοκληρωμένος άνθρωπος: είχα πεντέξι καρδιές, άλλα τόσα χέρια και πόδια, μύτες και στόματα – όπως έχει κάθε φυσιολογικός άνθρωπος, έτσι δεν είναι; Τώρα οι καρδιές μου πήγαν είτε στο χώμα, είτε στα πέρατα του κόσμου. Προσπαθώ να αντικαταστήσω μερικές από αυτές με μια κόλλα χαρτί, μουντζουρωμένη με κάτι λίγες λεξούλες. Και όντως πιστεύετε ότι θα ξαναβρεθούμε; Θα αισθανόμουν σχεδόν ολόκληρος. Δηλαδή, ας πούμε, Μισός-Άνθρωπος και όχι ένα εκατοστό ανθρώπου χωρίς καρδιές, χωρίς μάτια, χωρίς τίποτα.

Δεν ξαναβρεθήκαμε. Ο Μούγκουρ πέθανε το 1991, κοντά στα γενέθλιά του, τον Φεβρουάριο, με ένα βιβλίο στο ένα χέρι και με μια φέτα ψωμί με σαλάμι στο άλλο.

Εντωμεταξύ είχε πεθάνει και ο Πάουλ, ο Ιπτάμενος Ελέφα-

ντας, ο κομμουνιστής που γλύτωσε και δεν είδε το μασκαραλίκι που ακολούθησε το κομμουνιστικό μασκαραλίκι στο οποίο ανήκε κάποτε κι αυτός.

Είχε πεθάνει και η Εβελίνε, η μητέρα της Τσέλας, η οποία οργάνωσε με διακριτικότητα και κομψότητα τη γιορτή του Ιουλίου του 1986. Σε ένα από τα τελευταία της γράμματα ζητούσε να μην της ξαναγράψουμε στη διεύθυνσή της, αλλά σε κάποιο γείτονα. Μετά τη δημοσίευση του άρθρου μου για τον Μίρτσεα Ελιάντε, όταν οι εφημερίδες της καινούργιας δημοκρατίας με κατηγορούσαν για βλασφημία και προδοσία, οι ντόπιοι πατριώτες διάλεξαν ως στρατηγικό σημείο το γραμματοκιβώτιο της πεθεράς του ενόχου, καταστρέφοντάς το.

Κάποιοι άλλοι φίλοι που παραβρέθηκαν σε εκείνη τη, χωρίς να το ξέρω, βραδιά αποχαιρετισμού, είχαν καταφύγει στη Γαλλία, στη Γερμανία, στο Ισραήλ. Ούτε οι φίλοι μου που είχαν μείνει στο Βουκουρέστι ήταν πια οι ίδιοι, ούτε η πόλη, και ούτε εγώ, ο περιπλανώμενος ταξιδευτής. Οι κοντινότεροι από τους κοντινούς είχαν μείνει μαζί μου, μέσα μου, αν και η μοίρα μάς είχε χωρίσει. Αυτούς δεν έχω τη δύναμη να τους αναφέρω ή να τους μνημονεύσω, όπως δεν μπορούσα να το κάνω με τους γονείς, και όχι μόνο με αυτούς, μέχρι που ο θάνατος τους έκανε αλησμόνητους για μένα.

Η πατρίδα απομακρύνθηκε, στο πιο βαθύ παρελθόν, και βυθίστηκε μέσα. Δεν είχα ανάγκη τη γεωγραφία και την ιστορία για να δοκιμάσω τις αντιθέσεις και τη ματαιότητά της.

Το κενό που έμεινε πίσω ήταν μεγαλύτερο από το σύνολο που αντιπροσώπευε; Αυτό είχε προβλέψει ο Μισός-Άνθρωπος πριν εξαφανιστεί με τη μισο-κουτσή χίμαιρα που καβαλούσε. Πράγματι, η απουσία δεν ήταν παρά ένας συνεχής πόνος σε μια γερασμένη καρδιά.

Το παιδί που φωνάζει στο δρόμο *έλα να παίξουμε* βρίσκεται μακριά, πέρα από τους ωκεανούς.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·49

Το *καινούργιο ημερολόγιο*

D-DAY, ΤΕΤΑΡΤΗ, 20 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΤΟΥ 1988. Η ΜΕΡΑ ΤΗΣ ΑΠΟφασης. Εδώ και ένα χρόνο ήμουν αραγμένος στην Πόλη Τράνζιτ. Μετά από επανειλημμένες καθυστερήσεις, είχε έρθει η στιγμή που δεν έπαιρνε άλλη καθυστέρηση. «Η απόφαση είναι μια στιγμή τρέλας», ψιθύριζε ο Κίρκεγκορ. Ούτε η αναποφασιστικότητα φαινόταν διαφορετική. Αφού μια ζωή έζησα στην τρέλα της αναποφασιστικότητας, το ίδιο έκανα και τώρα πάνω από ένα χρόνο στην πόλη Τράνζιτ.

Η μικρότητα, ο εξευτελισμός της ταύτισης, μόνο αυτό φαινόταν πως είχε σημασία. Ο ήρωάς μας ήταν χλωμός, συντετριμμένος από τη φάρσα που τον είχε διαλέξει πρωταγωνιστή της προσωπικής του κωμωδίας. Ένας ανάμεσα σε τόσους άλλους, παραδομένοι όλοι κάθε δευτερόλεπτο στο παγκόσμιο μίξερ της μοίρας. Δεν είχε καταφέρει ακόμα να ξεφύγει από το σκληρό πετσί των αναμνήσεων; Αδυνατούσε να λησμονήσει το παρελθόν, αν και τα πρόσωπα που είχε δει μια ώρα νωρίτερα τα είχε ήδη ξεχάσει;

«Εσείς. Είναι η σειρά σας για την επιτροπή».

Η κυρία με το μπλε ταγιέρ του έκανε νόημα επίμονα. Έσφιξε την τσάντα του και σηκώθηκε από τον πάγκο στον οποίο περίμεναν, κουλουριασμένα από το κρύο, άλλα πέντε άτομα.

«Θα συζητήσετε πρώτα με τον Γάλλο αξιωματούχο. Όταν τελειώσετε, επιστρέψτε παρακαλώ σε μένα».

Πήγε προς την αριστερή πόρτα. Τρία βήματα, βρισκόταν μέσα. Ο κοκκαλιάρης κύριος που ήταν πίσω από το γραφείο τον κάλεσε να καθίσει μπροστά του. Κάθισε, κρατώντας σφιχτά την τσάντα του στα χέρια.

«Θέλετε να μιλήσουμε στα γερμανικά;» ρώτησε ο Γάλλος, «στα γερμανικά ή καλύτερα στα γαλλικά;»

«Μπορούμε να μιλήσουμε και στα γαλλικά», απάντησε ο αιτών στα γερμανικά.

«Χαίρομαι, χαίρομαι», συνέχισε χαμογελώντας ο υπάλληλος στα γαλλικά. «Οι Ρουμάνοι μιλούν σχεδόν όλοι γαλλικά, έτσι δεν είναι; Οι φίλοι μου από το Παρίσι δεν έχουν πρόβλημα να προσαρμοστούν».

«Ναι, τα γαλλικά είναι πολύ εύκολα για τους Ρουμάνους», συμφώνησε ο Ρουμάνος στα γαλλικά.

Κοίταξε προσεκτικότερα τον κύριο μπροστά του. Στις μέρες μας, σκέφτηκε, ο Ρουμάνος στα ρουμανικά, οι εξεταστές είναι όλοι νεότεροι από τους εξεταζόμενους.

Ο υπάλληλος μπροστά του είχε στενό πρόσωπο, λεπτή, καλλίγραμμη μύτη, μαύρα έξυπνα μάτια, πυκνό μαλλί και ένα νεανικό συμπαθητικό χαμόγελο. Ο κόμπος της γραβάτας προς τα κάτω, χαλαρός, ο γιακάς του πουκαμίσου ανοιχτός, το σακάκι, επίσης ανοιχτό, έπεφτε με κομψότητα πάνω στους κοκκαλιάρικους ώμους. Φωνή ευχάριστη, οικεία, ναι, ευχάριστη και οικεία.

«Χθες μιλούσα για σας με μια κυρία από τη Ρουμανία. Ήξερα ότι θα είχαμε σήμερα αυτή τη συζήτηση και τη ρώτησα αν σας γνωρίζει».

Ο αιτών δεν αντέδρασε. Σώπασε απλά στα γαλλικά, στη γλώσσα που μόλις πριν από λίγο τον εξέπληξε.

Ο υπάλληλος μπροστά του άναψε ένα τσιγάρο και κόλλησε τις παλάμες των δυο χεριών στην άκρη του γραφείου. Αφέθηκε χαλαρά πίσω στη δερμάτινη πολυθρόνα στην οποία φαινόταν να αισθάνεται θαυμάσια.

«Δεν είστε ένας άγνωστος. Χθες, διαβάζοντας την αίτηση που έχετε υποβάλει, οι τίτλοι όλων αυτών των βιβλίων... σοκαρίστηκα από τη σύμπτωση».

Όταν πρόφερε «αυτών των βιβλίων», σήκωσε από το γραφείο την αίτησή του. Την κράτησε στον αέρα, την έβαλε ξανά στη θέση της. Ακολούθησε μια μακρά αμετάφραστη σιωπή. Αρκετά αργότερα ο Γάλλος συνέχισε στα μελωδικά γαλλικά του.

«Γνωρίζω το μυθιστόρημα *Captivi*».*

Στην απόλυτη σιωπή του δωματίου, η τέλεια ρυθμική της εί-

* *Αιχμάλωτοι.* (Σ.τ.Μ.)

δησης έμοιαζε με έναν αγώνα ξιφασκίας. «Τουσέ». Διασταυρώθηκαν τα ξίφη;

«Στα μέσα της δεκαετίας του '70, νομίζω...» συνέχισε ο Παριζιάνος, «παρακολούθησα ένα μάθημα ρουμανικής γλώσσας στο πανεπιστήμιο, στο Παρίσι».

Ο αιτών έβγαλε και καθάρισε τα γυαλιά του.

«Πολλά λέγονταν για τη λογοκρισία. Λογοκρισία και κωδικοποίηση. Η κωδικοποιημένη κριτική του ολοκληρωτικού συστήματος! Ο κώδικας... των αιχμαλώτων».

Ο αιτών έσφιξε ακόμα περισσότερο το χέρι της τσάντας. Ψέματα!... θα ήθελε να φωνάξει, σε όλες τις γλώσσες. Ήταν σίγουρος τώρα ότι δεν είχε μπροστά του τον συνηθισμένο διπλωμάτη. Η Δύση δεν ήταν διαφορετική, άραγε, από την Ανατολή; Οι ίδιοι υπαινιγμοί, κολακείες, παγίδες;... Ο άπατρις, που αρνήθηκε τη συμφωνία με τον εθνικό διάβολο, έπρεπε να δεχτεί τώρα τις διεθνείς υπηρεσίες του άτιμου αυτού επαγγέλματος; Πριν ακόμα πάρει το πιστοποιητικό του απάτριδος είχε γίνει ένας ευάλωτος δέσμιος; Ένας ανώνυμος, ένας ευάλωτος παρίας, που τον παραπλανούσαν εύκολα με την πρώτη ευκαιρία;

«Μια μεγάλη έκπληξη για μένα», κατάφερε να αρθρώσει, τελικά, στα γαλλικά. «Δεν ήξερα, κανείς δεν μου είπε ποτέ για... δηλαδή δεν ήξερα ότι το βιβλίο αυτό είχε φτάσει στο Παρίσι».

«Ναι, και για μένα έκπληξη ήταν. Φανταστείτε, βλέπω το όνομα σε αυτή την αίτηση...»

Σήκωσε ξανά από το γραφείο την αίτηση του υποψηφίου και την έβαλε πάλι στη θέση της.

«Βλέπω το όνομα, τους τίτλους των βιβλίων... Θα έπρεπε να μείνετε στη Γαλλία, όχι στη Γερμανία».

«Θα έπρεπε να μείνετε στη Γαλλία». Μια συμβουλή, μια υπόσχεση, ο κώδικας της συμφωνίας που του υποδεικνύουν; Του συμπεριφερόταν εγκάρδια, όπως φέρεσαι συνήθως σε ένα γνωστό πρόσωπο, με ευπρέπεια, χρησιμοποίησε άλλα μέσα, διαφορετικά από αυτά που προορίζονται για τα πλήθη.

«Η ευκολότερη εξορία για έναν Ρουμάνο παραμένει η Γαλλία, το ξέρετε. Εκεί θα αποκτήσετε σύντομα φίλους. Θα μπορείτε εύκολα να γράφετε στα γαλλικά, όπως τόσοι από τους διάσημους προηγούμενους συμπατριώτες σας...»

Ναι, ο εξεταστής ήξερε όχι μόνο τον τίτλο και το θέμα του μυθιστορήματος *Captivi*, αλλά και την τριάδα Ιονέσκο-Σιοράν-Ελιάντε, μίλησε για την πριγκίπισσα Μπιμπέσκο, αναφέρθηκε ακόμα και στην πριγκίπισσα Ντε Νουάιγ, και στην πριγκίπισσα Βακαρέσκο,* του άρεσε να επανέρχεται στη Μεγάλη Πριγκίπισσα και στη Μικρή Πριγκίπισσα, ακόμα και για τον Μπάρμπου Φουντοϊάνου είχε ακούσει, ήταν καλά προετοιμασμένος. Η συζήτηση ακολούθησε μέχρι το τέλος την ίδια ροή. Όταν τελείωσε, ο εξεταστής ήρθε κοντά στον εξεταζόμενο, από την άλλη πλευρά του γραφείου. Τα τελευταία δείγματα της εγκαρδιότητάς του: η κάρτα του, με τη διεύθυνση του Βερολίνου και του Παρισιού, η πρόσκληση να περάσουν μια βραδιά μαζί, η υπόσχεση για βοήθεια, οποιαδήποτε βοήθεια, «μη διστάσετε», εάν θα χρειαστεί εδώ στο Βερολίνο ή, ακόμα περισσότερο, στο Παρίσι. «Σε κάθε περίσταση, οπουδήποτε και οποτεδήποτε», κελάρυζαν μελωδικά οι λέξεις, το χαμόγελο, η προφορά. Σφίγγοντάς του το χέρι, τον κοίταξε κατάματα, σχεδόν τρυφερά, ναι, θα ήθελε να περάσουν μια βραδιά μαζί στον τόπο που η μοίρα τους έκανε την έκπληξη να γνωριστούν.

Ο Monsieur Le Grand Ami τον συνόδεψε όχι μόνο μέχρι την πόρτα, αλλά μέχρι το δωμάτιο όπου βρισκόταν η γραμματέας με το μπλε ταγιέρ. Της ανακοίνωσε ότι ο κύριος Τάδε, ο φίλος του, τελείωσε τη συνέντευξη με τις Γαλλικές Αρχές, μπορεί επομένως να περάσει στις άλλες δυο μεγάλες δυνάμεις που κυβερνούσαν το Δυτικό Βερολίνο.

Η Γερμανίδα γραμματέας δεν έδειξε κανένα σημάδι αδυναμίας μπροστά στη λατινική συνενοχή... Περίμενε, απαθής, να αποχαιρετιστούν οι γαλλόφωνοι.

Η πόρτα στα αριστερά έκλεισε. Όταν η γραμματέας επιτέλους σήκωσε το βλέμμα προς τη μεγάλη ζαρωμένη τσάντα την οποία ο ανώνυμος κρατούσε ακόμα σφιχτά στα χέρια του, εκφώνησε κοφτά, στα γερμανικά:

«Τελειώσατε!»

Ο ξένος κοίταξε ξαφνιασμένος την ώρα. Μόλις δώδεκα παρά δέκα, χαιρόταν που τελείωσε.

«Αύριο το πρωί, στις οχτώ, θα πάτε στην πύλη που ελέγχουν τις λίστες. Αμέσως μετά, στις εννέα, να είστε εδώ, στο γραφείο 135».

* Πρόσωπα της βασιλικής οικογένειας. (Σ.τ.Μ.)

Μέρα κρύα, ηλιόλουστη. Πήρε το λεωφορείο, μετά το τραμ. Γύρω στις δύο έφτασε στο σπίτι.

Είχε περάσει ένας χρόνος από τότε που είχε φτάσει στην πόλη Τράνζιτ. Από την αρχή αισθάνθηκε άνετα στο νησί της ελευθερίας. Οι πολύχρωμες διαφημίσεις, η αφθονία και η αδιαφορία έγιναν, σταδιακά, το τοπίο της ρουτίνας για τον ξένο, συνηθισμένο μέχρι χθες μόνο στο σκοτάδι και το κρύο, με τους επιτηρητές και τους πλαστογράφους. Η ελευθερία τον γοήτευε και τον τρόμαζε ταυτόχρονα. Δεν μπορούσε να επιστρέψει, αλλά ούτε φαινόταν έτοιμος για την αναγέννηση. Αμέτρητες ήταν οι ανασφάλειες και οι αναστολές. Εκεί πίσω, στο σπιρτόκουτο όπου συμβίωνε με στερήσεις και αυταπάτες, ο μεταβολισμός του κυτταρικού κελιού τον έκανε να νιώθει σημαντικός και μοναδικός. Το να κινδυνεύει να χάσει τη γλώσσα στην οποία η κάθε ηλικία που πέρασε είχε αφήσει χαραγμένο τον κωδικό της του φαινόταν αυτοκτονία. Το ίδιο θα ήταν, όμως, και η επιστροφή στη φονική πατρίδα.

Η νύχτα, πριν παρουσιαστεί μπροστά στην Ειδική Επιτροπή, του φάνηκε τελικά δυσκολότερη από όλες τις ατελείωτες προηγούμενες νύχτες αναποφασιστικότητας στο νησί της λευτεριάς. Όσες καλές στιγμές και να του χάριζε η μετά θάνατον ζωή, δεν θα μπορούσε παρά να μείνει ένα παιδάκι προσπαθώντας να μάθει στα γεράματα τη νοηματική, υποχρεωμένος να τραυλίζει ακαταλαβίστικες λέξεις, γεμάτες ευγνωμοσύνη.

Μέσα από τη λευκή ομίχλη της νύχτας διέκρινε τα κομψά κτήρια και τις λεωφόρους της πόλης Τράνζιτ. Ακουγόταν από μακριά η μουσική των κέντρων διασκέδασης. Η πόλη, πυκνοκατοικημένη με καλλιτέχνες και κατάσκοπους, είχε μια έντονη νυχτερινή ζωή. Του φαινόταν πως έβλεπε το Σινικό Τείχος που προστάτευε το θύλακα της λευτεριάς από τον κόσμο των φυλακισμένων που βρισκόταν απέξω, προστατεύοντας ταυτόχρονα και την απέναντι φυλακή από τους ιούς της λευτεριάς.

Και νύχτωσε και ξημέρωσε και ήρθε και η δεύτερη μέρα. Ακόμα δυο βήματα και ο πενηντάρης θα ξαναγεννηθεί στη μετά θάνατον ζωή, που θα ονομάζεται αρχίζοντας από αύριο ο Πέρα Κόσμος.

Ξαπλωμένος στον καναπέ κοίταξε το κυκλωμένο με κόκκινο

φύλλο του ημερολογίου. Σηκώθηκε και σημείωσε με το ίδιο πάντα κόκκινο στυλό δίπλα στην ημερομηνία 20 Ιανουαρίου: MARIANNE! Χάζεψε για λίγο το κατόρθωμά του. Όχι, δεν ήταν ευχαριστημένος. Έσβησε τα κόκκινα γράμματα με κόκκινο. Έγραψε αυτή τη φορά, στο κάτω μέρος της σελίδας, FRANCE! Μετά, χαμογελώντας, σαν παιδάκι ικανοποιημένο για τη φάρσα που έκανε στη θεία του, στρίμωξε και άλλα γράμματα μπροστά σε αυτά που είχε ήδη γράψει: Anatol. Anatol FRANCE. Επέστρεψε στον καναπέ. Έμεινε πολλή ώρα κρατώντας με το δεξί χέρι ψηλά την κάρτα του Γάλλου αξιωματούχου.

Να περάσει, ένα βράδυ, ή και γιατί όχι και περισσότερα βράδια, με τον αντιπρόσωπο του Παρισιού; Θα μπορούσε έτσι να γιατρέψει την καχυποψία όλων των καχυποψιών που έφερε μαζί του από τη Ζορμανία; Ήταν φανερό ότι θα χρειαζόταν χρόνο και περισσότερες συναντήσεις. Ούτε καν προσπάθησε να κάνει μια λογοτεχνική συζήτηση με το θαυμαστή του. Σε ποια γλώσσα είχε διαβάσει το βιβλίο του; Έσκισε την κάρτα του σε μικρά, πολύ μικρά κομματάκια, ένδειξη ότι δεν καταλάβαινε ακόμα τα πλεονεκτήματα των συναλλαγών που προσφέρει ο Ελεύθερος Κόσμος.

Την επόμενη μέρα, 21 Ιανουαρίου του 1988, ο ξένος ξανάκανε τη διαδρομή για το κέντρο, από την Κούρφιρστενταμ μέχρι τα προάστια που βρισκόταν η ιερά Τριμερής Επιτροπή. Περίμενε, υπομονετικός, κρατώντας σφιχτά την τσάντα του, στον πάγκο, μπροστά στο δωμάτιο 135. Στις έντεκα και τέταρτο, η γραμματέας του έδειξε, χωρίς καμιά κουβέντα, την αμερικανική πόρτα, στα δεξιά.

Έκανε τρία βήματα, βρισκόταν μέσα. Ο νεαρός καραφλός κύριος πίσω από το γραφείο τον κάλεσε να καθίσει στην καρέκλα μπροστά στο γραφείο. Κάθισε, με την τσάντα πάντα στα χέρια.

«Μιλάτε αγγλικά;» ρώτησε ο Αμερικάνος, στα δικά του αγγλικά με αμερικανική προφορά.

«A little», απάντησε, ασαφώς, σε εσπεράντο, ο αιτών.

«OK, μπορούμε να μιλήσουμε και στα γερμανικά», συνέχισε ο Αμερικάνος στα δικά του γερμανικά με αμερικανική προφορά. «OK;»

Ο αιτών ένευσε καταφατικά με το κεφάλι του. Κοίταξε προσεκτικά τον κύριο μπροστά του: ακόμα νεότερος από τον προηγού-

μενο. Γεροδεμένος, στριμωγμένος στο καφέ κουστούμι του, με μεγάλα ρεβέρ. Λευκό πουκάμισο, κουμπωμένο μέχρι πάνω, χοντρός λαιμός, άσπρος. Μαύρα μάτια, ερευνητικά, κοντά χέρια. Χοντρό χρυσό δαχτυλίδι στο δεξί χέρι, χρυσό στυλό στο δεξί, χρυσά κουμπιά στα μανίκια, που προεξείχαν κατά πολύ από το σακάκι.

«Το διαβατήριο».

Στρατιωτική φωνή, όπως και το ύφος.

Ο αιτών έσκυψε πάνω από την τεράστια τσάντα που κρατούσε στην αγκαλιά του. Έβγαλε ένα πράσινο ντοσιέ γεμάτο χαρτιά και τράβηξε το πράσινο διαβατήριο. Ο εξεταστής το έλεγξε προσεκτικά φύλλο με φύλλο.

«Δεν είναι το πρώτο ταξίδι στη Δύση».

Ο αιτών δεν σχολίασε το σχόλιο. Η Μεγάλη Δύναμη τον κοίταξε για πολλή ώρα και έκοψε με αποφασιστικότητα τη σιωπή που πέρασε σαν διάφανη αύρα από το δωμάτιο.

«Έχετε ξαναταξιδέψει δυο φορές στη Δύση. Και μια φορά στο Ισραήλ».

Η σιωπή βάρυνε την ατμόσφαιρα.

«Και από πού τα χρήματα για ταξίδια;» Ακούστηκε η σιωπή να σκίζεται σε κομμάτια κομματάκια. «Στην Ανατολική Ευρώπη δεν έχετε συνάλλαγμα. Μόνο αν σας δώσει η κυβέρνηση. Η κυβέρνηση δίνει μόνο όταν έχει συμφέρον».

«Δεν ταξίδευα με χρήματα της κυβέρνησης», βιάστηκε ο ύποπτος να δικαιολογηθεί. «Οι συγγενείς που έχω στη Δύση μου έστειλαν τα λεφτά».

«Οι συγγενείς; Γενναιόδωροι άνθρωποι... πού, σε ποιες χώρες;»

Ο ταξιδευτής δεν επέτρεψε στην ύποπτη σιωπή να γίνει ακόμα πιο ύποπτη, απαρίθμησε γρήγορα τις χώρες όπου η οικογένειά του βρήκε καταφύγιο.

«Και στις Ηνωμένες Πολιτείες;» είπε γεμάτος χαρά ο αντιπρόσωπος των Ηνωμένων Πολιτειών. «Πού; Τι συγγενείς;»

«Η αδελφή της γυναίκας μου. Παντρεμένη πάνω από δέκα χρόνια με έναν Αμερικανό. Μητέρα δύο Αμερικανών παιδιών, μιας κόρης δέκα και ενός αγοριού τεσσάρων χρόνων».

«Και στο Βερολίνο; Πώς φτάσατε στο Βερολίνο; Δεν πιστεύω να έχουν διαλέξει οι συγγενείς αυτό το μέρος. Δεν πιστεύω ότι το όνομα Βερολίνο τους είναι και πολύ αγαπητό».

Η σιωπή παρατεταμένη, αυτή τη φορά ο Αμερικανός φαινόταν ευχαριστημένος.

«Ήρθα εδώ με μια υποτροφία του γερμανικού κράτους, όπως ανέφερα στην προσωπική αίτηση».

«Ναι, το έχετε αναφέρει», παραδέχτηκε ο υπάλληλος, σηκώνοντας από το γραφείο το φάκελο, κρατώντας τον μερικά δευτερόλεπτα στον αέρα, βάζοντάς τον μετά στη θέση του και σπρώχνοντάς τον στην άκρη, σαν να μην είχε σημασία.

«Η υποτροφία που ο νικημένος προσφέρει στο νικητή. Μπορούμε να το πούμε έτσι;»

Δεν φαινόταν να θέλει να κλείσει το γερμανικό θέμα, εξάλλου δεν ήταν εύκολη η νίκη του εχθρού... σαν να ήθελε να υποδείξει ότι αυτό τους ένωνε, αυτόν τον νεαρό Αμερικανό με τον ηλικιωμένο Ανατολικοευρωπαίο που βρισκόταν μπροστά του.

Η υποτροφία της ενοχής; Ναι, έτσι σκεφτόταν, και όχι μόνο μια φορά, ακόμα και ο ίδιος ο υπότροφος. Η υποτροφία που οι νικημένοι πρόσφεραν στους επιζώντες που δεν είχαν καταφέρει να εξοντώσουν; Η υποτροφία που η ακμάζουσα τώρα Γερμανία, κάποτε ηττημένη, προσφέρει σε μια πάντα νικημένη Ανατολή, καταδικασμένη στη φτώχια, στη μετανάστευση; Ακόμα και τώρα, μετά τον πόλεμο, με περιορισμένα πλέον σύνορα, η Γερμανία παρέμεινε η χώρα των εργατικών προκομμένων Γερμανών, με την ίδια σημαία και τον ίδιο εθνικό ύμνο. Μεταπολεμικά μερικοί είχαν προβλέψει ότι η χώρα του Γκέτε και του Βίσμαρκ θα κυβερνάται από τους Εβραίους επιζώντες των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Οι νέοι προφήτες ήταν βέβαιοι ότι οι επιζώντες θα ζητήσουν από τους Γερμανούς αποδείξεις φιλοσημιτισμού για τρεις γενιές ώστε να αποκτήσουν και πάλι τη γερμανική υπηκοότητα, χαμένη μέσα στην καταστροφή του πολέμου.

Ένα αστείο, ναι, ναι..., επανέλαβε, στο μυαλό του, ο επιζών, αστείο διαβασμένο ανάποδα, από τα δεξιά στα αριστερά, όπως στην εβραϊκή Βίβλο. Στους Εβραίους επιζώντες ζητήθηκε μετά την απελευθέρωσή τους από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης να αποδείξουν, στην ουσία, ότι ανήκανε στο κράτος που ήθελε να τους εξοντώσει! Μόνο έτσι θα τους έδιναν την πολυπόθητη υπηκοότητα της μεταπολεμικής Γερμανίας, γενναιόδωροι, με υποτροφίες για τους φτωχούς και περιπλανώμενους που δεν ήλπιζαν πλέον στα λάφυρα της νίκης.

Ο αιτών δεν πρόλαβε να τα ξεστομίσει όλα αυτά. Ο νέος εξεταστής παράτησε τη συζήτηση και βυθίστηκε στο γράψιμο, συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο του φακέλου. Το σαρκαστικό αυτό παραλήρημα θα το εκλάμβανε πιθανόν με ευχαρίστηση ως κολακεία προς τη Μεγάλη Δύναμη που εκπροσωπούσε.

Όταν σήκωσε το βλέμμα από την τσάντα, ο αιτών είδε ότι ο Αμερικανός υπάλληλος, ήδη όρθιος μπροστά του, του χαμογελούσε έτοιμος να τον χαιρετήσει.

«Good luck, Sir, good luck!» του ευχόταν αμερικανικά, αφήνοντας τώρα τη γλώσσα του κοινού εχθρού.

Θα ακολουθούσε το βρετανικό λιοντάρι, που δεν ήταν πλέον λιοντάρι. Η κυρία γραμματέας βρισκόταν σε μια χαρούμενη τηλεφωνική συζήτηση, δεν είχε καταλάβει ότι το αμερικανικό τεστ είχε τελειώσει. Ούτε αφού κατέβασε το ακουστικό, φαινόταν ότι έβλεπε τη σκιά του μπροστά της.

«Ακολουθεί η συνέντευξη με τους Άγγλους;» ρώτησε δειλά ο ξένος.

«Δεν ακολουθεί τίποτα, κύριε», ήρθε αμέσως η απάντηση. «Τελειώσατε. Ο κύριος Τζάκσον υπέγραψε και για τους Άγγλους».

Ο υποψήφιος έσφιξε το χέρι της τσάντας και κατευθύνθηκε προς την πόρτα.

«Μην ξεχάσετε, κύριε, αύριο στις 9.30».

Λοιπόν, τελείωσε αλλά δεν τελείωσε ακριβώς. Γύρισε με ένα απορημένο ύφος προς τη γραμματέα.

«Αύριο έχετε την τελευταία συνέντευξη με τις Γερμανικές Αρχές. Πρώτος όροφος, γραφείο 202, στις 9.30».

Η μέρα ήταν μουντή και υγρή. Περπάτησε αργά, πολύ αργά, προς τη στάση του λεωφορείου.

Ανέβηκε τα σκαλιά αργά, πολύ αργά, τρίτος όροφος, διαμέρισμα 7. Έβγαλε το κλειδί από το παλτό του, άνοιξε την πόρτα, έμεινε μερικά δευτερόλεπτα στο κατώφλι. Ζέστη στο διαμέρισμα, ησυχία. Προτού ξεντυθεί, πήρε από το τραπέζι το μεγάλο κόκκινο στυλό και πλησίασε το ημερολόγιο. Έπιασε με τα δάχτυλά του το μεγάλο φύλλο 20 Ιανουαρίου και μετά το άλλο φύλλο 21 Ιανουαρίου. Έκανε δυο μεγάλους κόκκινους κύκλους στην Παρασκευή 22 Ιανουαρίου 1988. Μετά σημείωσε οριζόντια: «εάν θα ζήσω μέχρις αύριο», και συμπλήρωσε, σε παρένθεση: κόμης Τολστόι, Γιάσναγια Πολιάνα.

Ο επιζών επιβίωσε κι αυτή τη νύχτα. Απάγγειλε, ξανά και ξανά, την «Αναφορά περί Παραδείσου» του Πολωνού ποιητή.

In Paradise the work week is
fixed at thirty hours
the social system is stable and
the rulers are wise
really in Paradise one is better
*off than in whatever country.**

Ήταν εύκολο να καταλάβεις το μέρος που είχε ο ποιητής στο νου του. Έβαλε τους στίχους σε πρόζα. Ο Γάλλος και ο Άγγλος και ακόμα και ο Γερμανός θα είχαν καταλάβει αυτή την κωδικοποιημένη αναφορά: «In Paradise the work week is fixed at thirty hours, prices steadily go down, manual labor is not tiring (because of reduced gravity), chopping wood is no harder than typing».** Προσπάθησε να μικρύνει το κείμενο. «The social system is stable and the rulers are wise. Really, in Paradise one is better off than in whatever country».*** Ναι, αυτή θα ήταν μια καλή καθημερινή προσευχή.

Ξαναδιάβασε το μήνυμα, πέρασε και στις επόμενες στροφές, προσπάθησε να διαλέξει από κάθε στροφή μια ή δυο σειρές, για τον Γερμανό υπάλληλο που θα έπρεπε να συναντήσει το επόμενο πρωί. «They were not able to separate exactly the soul from the flesh and so it would come here with a drop of fat, a thread of muscle».**** Μετά, η περίληψη της επόμενης στροφής: «Not many

---

* *Στον Παράδεισο η εργάσιμη εβδομάδα / έχει καθοριστεί στις τριάντα ώρες / το κοινωνικό σύστημα είναι σταθερό / και οι κυβερνήτες σοφοί / πράγματι στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα / από οποιαδήποτε άλλη χώρα* (στίχοι από το ποίημα «Αναφορά περί Παραδείσου», από τη συλλογή ποιημάτων του Ζμπίγκνιεφ Χέρμπερτ, μτφρ., ό.π. (Σ.τ.Μ.)

** Στον Παράδεισο η εργάσιμη εβδομάδα έχει καθοριστεί στις τριάντα ώρες, οι τιμές μειώνονται συνεχώς, η χειρωνακτική εργασία δεν είναι κουραστική (εξαιτίας της μειωμένης βαρύτητας), η υλοτομία δεν είναι δυσκολότερη από τη δακτυλογραφία. (Σ.τ.Μ.)

*** Το κοινωνικό σύστημα είναι σταθερό και οι κυβερνήτες σοφοί. Πράγματι στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα. (Σ.τ.Μ.)

**** Δεν μπορούσαν να ξεχωρίσουν με ακρίβεια την ψυχή από το σώμα και έτσι θα έφτανε εδώ με λίγο λίπος και κομμάτι από μυ. (Σ.τ.Μ.)

behold God. He is only for those of 100 percent pneuma. The rest listen to communiqués about miracles and floods».*

Κοιμήθηκε χωρίς όνειρα μέχρι να χτυπήσει το ξυπνητήρι.

Πριν βγει από το σπίτι, γύρισε, πήρε από το τραπέζι το πρόχειρο χαρτί της προσευχής: «In Paradise one is better off than in whatever country. The social system is stable and the rulers are wise. In Paradise one is better off than in whatever country».** Τύλιξε την εφημερίδα, την έβαλε στην τσέπη. Ένιωθε προστατευμένος, αφού κατάφερε να επιβιώσει τη νύχτα. Θα τα κατάφερνε σίγουρα κι αυτή τη μέρα.

Παρουσιάστηκε στην ώρα και στο γραφείο που του είχαν υποδείξει. Ο Γερμανός υπάλληλος ήταν κοντός και χοντρός. Δεν φορούσε κοστούμι και γραβάτα, αλλά κοτλέ βελούδινο παντελόνι, ένα χοντρό μάλλινο γιλέκο πάνω από το μάλλινο πουλόβερ, πράσινο και αυτό. Ξανθό μαλλί χτενισμένο με χωρίστρα. Μεγάλα χέρια, με μεγάλες λευκές πανάδες που συνέχιζαν και στο μέτωπο και στο λαιμό.

Μετά από μιάμιση ώρα ανάκρισης, ο ξένος βγήκε ζαλισμένος, χωρίς να μπορέσει να θυμηθεί τις ερωτήσεις στις οποίες απάντησε. Αυτό που συγκράτησε ήταν το σχόλιο του τεχνοκράτη που το επανέλαβε δυο φορές: ότι ο δρόμος που ξεκίνησε θα ήταν μακρύς, αβέβαιος, το πρώτο βήμα ήταν μόνο το πρώτο βήμα. Ναι, ναι... Η Μπουκοβίνα, το μέρος όπου γεννήθηκε, ήταν το πρώτο βήμα, αλλά, όπως καλά ξέρουμε, η γερμανική ταυτότητα είναι του αίματος, όχι του μέρους. Εμείς δεν είμαστε Γάλλοι, ούτε Αμερικανοί ούτε και Άγγλοι, αν και βρισκόμαστε στο κτήριο της Μεγάλης Διασυμμαχικής Επιτροπής, εξήγησε ο υπάλληλος, σηκώνοντας, αγανακτισμένος, τα χέρια και τα φρύδια προς τον ουρανό.

«Δεν είναι κανείς Γερμανός επειδή γεννήθηκε στη Γερμανία! Ούτε καν στη Γερμανία! Και πού να μιλάμε για...» και έσκυψε ξανά για να διαβάσει στο φάκελο, που όλο μελετούσε, τη βάρβαρη ονομασία. «Ναι, η Μπουκοβίνα... μια παλιά αυστριακή αποι-

* Δεν βλέπουν πολλοί το Θεό. Εκείνος είναι μόνο γι' αυτούς που έχουν εκατό τα εκατό πνεύμα. Οι υπόλοιποι ακούνε ειδήσεις για θαύματα και πλημμύρες. (Σ.τ.Μ.)

** Στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα. Το κοινωνικό σύστημα είναι σταθερό και οι κυβερνήτες σοφοί. Στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα. (Σ.τ.Μ.)

κία, αυτό πρέπει να το αναγνωρίσουμε. Κι αυτό μόνο για εκατό περίπου χρόνια, πρέπει να το αναγνωρίσουμε. Αυστριακός και Γερμανός είναι δυο διαφορετικά πράγματα, εντελώς διαφορετικά, όπως σαφώς γνωρίζει ο κύριος από την Ανατολή. Ο τρελός που κατέστρεψε τη Γερμανία, εξαιτίας του υπάρχει τώρα στο Βερολίνο, ναι στο Βερολίνο, η Μεγάλη Διασυμμαχική Επιτροπή...» Και ο Γερμανός υπάλληλος με αίμα καθαρά γερμανικό σήκωσε ξανά τα χέρια και τα φρύδια προς τον Μεγαλοδύναμο που έπαιζε χωρίς ντροπή με τη μοίρα της Γερμανίας. «Όχι, εκείνος ο τρελός, που εξαιτίας του η Γερμανία δεν σταματά να πληρώνει και να πληρώνει, και να δέχεται συνέχεια προσβολές και όλους αυτούς τους ζητιάνους που στέλνει η Διασυμμαχική Επιτροπή, εκείνος ο τρελός δεν ήταν Γερμανός, αλλά Αυστριακός, το ξέρει όλος ο κόσμος. Από το Λιντς της Αυστρίας ερχόταν ο τρελός Αδόλφος! Που δεν αρνήθηκε ποτέ αυτό το γεγονός. Ακόμα και αν είσαι Γερμανός..., εφόσον έλειπες από τη χώρα σου οκτακόσια χρόνια, τι σόι Γερμανός είσαι; Μερικές μέρες πριν είδα μια συμπατριώτισσά σας στην τηλεόραση. Γερμανίδα έλεγε και αυτή ότι είναι, και τάχα επαναπατρίστηκε. Μετά από οκτακόσια χρόνια, δηλαδή! Οκτακόσια χρόνια, κύριε, καταλαβαίνετε; Οκτα-κόσια χρόνια, από τότε που οι Γερμανοί άποικοι είχαν φτάσει εκεί, πώς το λένε, ναι... στο Μπανάτ».

Την ξένη λέξη «Banat», το όνομα της νοτιοδυτικής περιοχής της Ρουμανίας όπου ζουν ακόμα οι απόγονοι των παλαιών αποίκων, δεν τη βρήκε αυτή τη φορά στα χαρτιά που μελετούσε συνεχώς, αλλά, πολύ ικανοποιημένος από την προσπάθειά του, στη μνήμη του.

«Bestimmt, ja, Banat!»* Μετά από οκτακόσια χρόνια... το καταλαβαίνεις αμέσως. Από την προφορά, από το λεξιλόγιο, από τη συμπεριφορά, πιστέψτε με, πιστέψτε με.

Άρα, τίποτε από αυτά που έγιναν χθες και προχθές δεν ήταν καθοριστικά, αυτό προσπαθούσε να του δώσει να καταλάβει ο καλοσυνάτος Γερμανός αντιπρόσωπος.

Βρισκόταν στη στάση του λεωφορείου, μετά στη στάση του τραμ, και σκεφτόταν όσα του είχε πει ο υπάλληλος. Ξέχασε να κατέβει, βρέθηκε σε άλλη μεριά της πόλης. Μια συνοικία με ευ-

* Ασφαλώς, ναι. (Σ.τ.Μ.)

χάριστα σπίτια, όχι πολύ ψηλά, στα προάστια. Σταμάτησε ένα ταξί, ζήτησε από τον οδηγό να τον πάει στο κέντρο, στην ερειπωμένη Γκεντέχτνις Κίρχε.

Κατέβηκε στο γεμάτο κόσμο πεζοδρόμιο μπροστά στην εκκλησία. Το κέντρο της πόλης, με πολλή κίνηση, κυρίως νέους. Αφηρημένος προχώρησε σε ένα στενάκι και μπήκε στο πρώτο εστιατόριο, έτοιμος να συμφιλιωθεί με τη ματαιότητα της μέρας που πέρασε, με τους μυστικούς της κώδικες.

Το βράδυ, όταν άνοιξε την πόρτα του διαμερίσματος, άκουσε στο σκοτάδι τον συνηθισμένο χαιρετισμό του συγκατοίκου του: «Η απόφαση είναι μια στιγμή τρέλας!» μουρμούριζε, ύπουλα, όπως κάθε βράδυ, ο κύριος Κίρκεγκορ. Ναι, αλλά ούτε η τρέλα της αναποφασιστικότητας είναι αμελητέα, και αυτές οι νυχτιάτικες διαφωνίες δεν είχαν κανένα νόημα.

Πριν από τον ύπνο έκανε τη βραδινή προσευχή του: «In Paradise one is better off than in whatever country. God is only for those of 100 percent pneuma. They were not able to separate exactly the soul from the flesh and so it would come here with a drop of fat, a thread of muscle. The social system of Paradise is stable, the rulers are wise. God is only for those of 100 percent pneuma. In Paradise one is better off than in whatever country».*

Ένα μήνα αργότερα βρισκόταν στο Παρίσι, όπου άπειρες φορές σκέφτηκε ότι κακώς δεν κράτησε την κάρτα του Γάλλου θαυμαστή του από τη Διασυμμαχική Επιτροπή. Μετά από ένα ακόμα μήνα, έκανε ένα μεγαλύτερο βήμα, προς τον Άλλο Κόσμο και τον Πέρα Κόσμο, το τεράστιο βήμα πάνω από τον ωκεανό, που τον έφερε, τον Μάρτιο του 1988, στον Καινούργιο Κόσμο.

Η χαρά του να είναι ξένος ανάμεσα σε άλλους ξένους. Το άγαλμα και τα όρια της ελευθερίας και οι μάσκες της, τόποι και

---

* Στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα. Ο Θεός είναι μόνο για τους εκατό τα εκατό ανθρώπους με πνεύμα. Δεν μπορούσαν να ξεχωρίσουν με ακρίβεια την ψυχή από το σώμα, και έτσι θα έφτανε εδώ με λίγο λίπος, ένα κομμάτι μυός. Το κοινωνικό σύστημα στον Παράδεισο είναι σταθερό, οι κυβερνήτες σοφοί. Ο Θεός είναι μόνο γι' αυτούς με εκατό τα εκατό πνεύμα. Στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα. (Σ.τ.Μ.)

καινούργιο συντακτικό, όχι μόνο γύρω του αλλά και μέσα του, το τραύμα της στέρησης, οι καινούργιες αρρώστιες της ψυχής και του μυαλού, το σοκ του εκτοπισμού, η μεγάλη ευκαιρία να ζήσεις την προσωπική σου αιωνιότητα; Δέχτηκε σταδιακά το καινούργιο ημερολόγιο, τον δίσεκτο υπολογισμό χρόνου στον Παράδεισο: κάθε χρόνος στην εξορία της ελευθερίας υπολογιζόταν όσο τέσσερα κανονικά χρόνια.

Ενάμιση χρόνο μετά τον ερχομό του στην Αμερική, δηλαδή μετά από έξι χρόνια, σύμφωνα με το καινούργιο ημερολόγιο, το Σινικό Τείχος του Βερολίνου είχε πέσει. Στη σοσιαλιστική Ζορμανία, ο Κλόουν των Καρπαθίων και η γυναίκα του, συντρόφισσα Μόρτου, είχαν εκτελεστεί. Ελπίδες για επαναπατρισμό στο παρελθόν και στον τόπο τον παλαιό και χθεσινό; Τα μηνύματα από τον Άλλο Κόσμο αποθάρρυναν τέτοιου είδους αστεία. Επανεκτίμησε τη σύγχυση στην οποία ζούσε, ξαναδιάβασε την *Αναφορά* του Πολωνού ποιητή που την κρατούσε για προσευχή, ξαναδιάβασε τις πραγματικές αφίσες του Παραδείσου: «DEPRESSION IS A FLAW IN CHEMISTRY NOT IN CHARACTER».

Ο αρχαίος ποιητής Οβίδιος, εξόριστος από τη Ρώμη στη σκυθική έρημο των Τόμων, μακριά στην Ανατολή, στη Μαύρη Θάλασσα, ξεπερνάει τη θλίψη; Τώρα οι ρόλοι άλλαξαν: απομακρυνόταν από την επαρχιακή πόλη Τόμοι μέρα με τη μέρα. Στο καινούργιο σπίτι, στο βραχώδες έδαφος της Νέας Υόρκης, όπου ναυάγησε, σε μια Ρώμη του παρόντος, η θλίψη θεραπευόταν με χάπια και γυμναστική: DEPRESSION IS A FLAW IN CHEMISTRY NOT IN CHARACTER. Everything can be fixed. Call 1-800-HELP-YOU.

Το 1997, εννέα χρόνια από την είσοδο στο καινούργιο ημερολόγιο, δηλαδή τριάντα έξι χρόνια μετά την D-Day του χειμωνιάτικου Βερολίνου του 1988, είχε τώρα την ευκαιρία να ξαναγυρίσει στο χρόνο και στον τόπο του παλιού καιρού.

Ήταν επομένως, σύμφωνα με το καινούργιο ημερολόγιο, ενενήντα τεσσάρων χρόνων. Γέρος, εξαιρετικά γέρος, ακατάλληλος για ένα τέτοιο ταξίδι. Ήταν, ταυτόχρονα, μόνο έντεκα χρόνων, εάν υπολογίσουμε τον κανονικό χρόνο από τότε που εγκατέλειψε τη ρουτίνα της παλιάς ζωής. Και σε αυτή την περίπτωση το ταξίδι φαινόταν πρόωρο για ένα τόσο νέο και συναισθηματικό παιδί.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·63

Η *αρπάγη* (Ι)

«ΕΣΕΝΑ ΣΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΟΥΝ ΤΑ ΠΑΝΤΑ», ΕΠΑΝΕΛΑΒΕ Ο ΚΑΘΗγητής από το Μπρούκλιν. «Εξετάζοντας τις περιστάσεις, είσαι μια εξαίρεση, και ο Θεός θα κάνει πάντα μια εξαίρεση για σένα, πίστεψέ με».

Θα μπορούσα ίσως να δεχτώ μια τέτοια υπόθεση, αλλά αυτό δεν αφορούσε εμένα. Αφορούσε το πρόσωπο που με περίμενε εκεί και ο Θεός, ο μεγάλος ανώνυμος, εάν υπήρξε ποτέ, ήξερε πολύ καλά ποιος ήταν. Ήθελα να σεβαστώ τους κανόνες του μόνο επειδή η γυναίκα που με περίμενε εκεί τους σεβάστηκε.

Γι' αυτό είχα τηλεφωνήσει το πρωί στο σύλλογο Hebrew Burial Free Association και στην υπηρεσία Jewish Chapel Services, καθώς επίσης και στην τοπική συναγωγή στη λεωφόρο Άμστερνταμ και 69η οδό. Η απάντηση, απότομη και σαφής, ήταν η ίδια, «Call your Rabbi».* Δεν μου δόθηκε καμία ευκαιρία να πω ότι δεν είχα κανέναν ραβίνο και δεν ανήκα σε καμία συναγωγή, το μόνο που ήθελα να ξέρω ήταν εάν κατά τη διάρκεια της εβδομάδας του Πέσαχ** επιτρέπεται η επίσκεψη σε ένα εβραϊκό νεκροταφείο. Ακόμα και κάποιος όπως εγώ, που δεν ανήκε ποτέ σε μια συναγωγή ή δεν ανήκει οπουδήποτε, είχε το δικαίωμα σε τέτοιες πληροφορίες. Στο τέλος, κάλεσα τον καθηγητή από το Μπρούκλιν, στον οποίο είχα γνωρίσει το έργο του Ρουμάνου μηδενιστή Εμίλ Σιοράν. Ήθελα να τον ρωτήσω εάν αυτός, ένας άθεος ερωτευμένος με τα παράδοξα των νιχιλιστών, ενδεχομένως να ήξερε έναν ραβίνο.

«Φυσικά», μου απάντησε. «Το φίλο μου, το ραβίνο Σολομονίκ».

---

* Τηλεφωνήστε στο ραβίνο σας. (Σ.τ.Μ.)

** Εβραϊκό Πάσχα. (Σ.τ.Μ.)

Του εξήγησα το δίλημμά μου, υποψιασμένος ότι ήταν έτοιμος να μου χορηγήσει ο ίδιος την άδεια, ήξερα πολύ καλά τη μεγαλομανία αυτών που είναι έτοιμοι να πάρουν τη θέση του Υψίστου, του οποίου την ύπαρξη αρνιόνταν.

«Έχεις δίκιο», βιάστηκα να τον καθησυχάσω. «Θα μπορούσα να πηδήξω το φράκτη του νεκροταφείου, δεν είμαι πολύ γέρος γι' αυτό. Αλλά δεν θέλω να παραβώ τους κανόνες, όχι αυτή τη φορά. Εάν η πρόσβαση δεν επιτρέπεται, θα μείνω εκεί, μπροστά στις πύλες του νεκροταφείου, μέχρι να πεθάνω, όπως ο ήρωας του Κάφκα μπροστά στο Νόμο. Αλλά πρώτα, πρέπει να ξέρω τι λέει ο Νόμος. Σίγουρα υπάρχουν κάποιες προβλέψεις για εξαιρετικές καταστάσεις, αλλά πρέπει να ξέρω τι λέει ο Νόμος. Καταλαβαίνεις τι εννοώ! Χρειάζομαι έναν ραβίνο».

«Θα μπορούσα να καλέσω τον Σόλο», μου είπε ο φίλος μου από το Μπρούκλιν. «Θα τηλεφωνήσω τώρα αμέσως. Εκείνος τα ξέρει όλα, απολύτως όλα».

Πραγματικά, ο ραβίνος τα ήξερε όλα, και μερικά άλλα πράγματα παραπάνω. Ο Εκπρόσωπος του Νόμου απάντησε ξεκάθαρα: «Η είσοδος στο νεκροταφείο απαγορεύεται τις πρώτες και τελευταίες δύο ημέρες της εβδομάδας του Πέσαχ. Επιτρέπεται τις υπόλοιπες ημέρες».

Είχα ένα ημερολόγιο μπροστά μου και σημείωσα κάτω από τις ημερομηνίες: Οι πρώτες δύο ημέρες του Πέσαχ ήταν 22 και 23 Απριλίου 1997, δηλαδή 13 και 14 Νισάν, 5757. Οι τελευταίες δύο ημέρες 28 και 29 Απριλίου, δηλαδή 21 και 22 Νισάν, 5757. Αυτό θα μου άφηνε τέσσερις ελεύθερες ημέρες, αρκετό χρόνο επομένως για το σκοπό μου.

Ο ραβίνος, εντούτοις, είχε προσθέσει κάτι που ήταν πάνω και πέρα από το νόμο. Μαθαίνοντας ότι ήμουν έτοιμος να αναχωρήσω για τη Ρουμανία, άλλαξε γνώμη. Είχε μια αμφιβολία. Ο μεσολαβητής που έδινε την πληροφορία δεν μπορούσε να κρύψει τη σύγχυσή του.

«Μπορείτε να φανταστείτε τέτοιο πράγμα;» Όταν ο ραβίνος άκουσε για Ρουμανία... «Ρουμανία; Ρουμανία; Τότε δεν είμαι πλέον τόσο βέβαιος. Θα πρέπει να ρωτήσει τους ανθρώπους στη Ρουμανία». Αυτό είπε. «Ποιος θα μπορούσε να φαντασθεί μια τέτοια απάντηση από τον Αλιόσα Σολομονίκ;»

Ο Αλιόσα ήταν σοφός, έπρεπε να το αναγνωρίσω. Έτσι την

επόμενη ημέρα, μια Παρασκευή, τηλεφώνησα στον χριστιανό φίλο μου στο Βουκουρέστι.

«Δεν μπόρεσες να τα μάθεις αυτά στη Νέα Υόρκη;» απόρησε ο πρώην συμπατριώτης μου.

«Θα μπορούσα. Ο ραβίνος μου εξήγησε το Νόμο αλλά όταν άκουσε ότι θα πήγαινα στη Ρουμανία...»

Ο φίλος μου ο Ναούμ-Χρυσός Εγκέφαλος, όπως τον ονομάζω, γέλασε. Θα μπορούσα να τον φανταστώ στο Βουκουρέστι να γελάει γυρνώντας το καλώδιο του τηλεφώνου.

«Μπράβο! Δεν θα μπορούσα να φανταστώ ότι έχετε τόσο έξυπνους ραβίνους στη Νέα Υόρκη».

«Έχουμε, φυσικά και έχουμε, mon cher. Η Αμερική τα έχει όλα», αλλά ο Αμερικανός ραβίνος αισθάνθηκε ότι δεν θα μπορούσε να αναλάβει καμία ευθύνη για τους Εβραίους της Ρουμανίας. «Την Κυριακή, ναι, Κυριακή πρωί οι Εβραίοι πηγαίνουν για δουλειά, μπορείς να ρωτήσεις στην Εβραϊκή Κοινότητα του Βουκουρεστίου».

Και πράγματι, την Κυριακή έλαβα την απάντησή μου.

«Μια συμπαθέστατη κυρία μου έδωσε όλες τις απαραίτητες πληροφορίες», με ενημέρωσε ο Χρυσός-Εγκέφαλος. «Της ζήτησα να τα επαναλάβει όλα, ώστε να τα σημειώσω. Άρα: το νεκροταφείο είναι κλειστό μεταξύ 22 και 29 Απριλίου και συνεπώς απαγορεύεται η είσοδος. Η πρώτη μέρα που ξανανοίγει είναι η 30ή Απριλίου. Αυτή είναι η ημερομηνία. Πώς λέμε "Νισάν"; Ο μήνας Νισάν; Ναι, ναι, έτσι έλεγε και η κυρία από την Κοινότητα. 23 Νισάν, δηλαδή 30 Απριλίου. Συγκράτησέ το σε παρακαλώ, 30 Απριλίου, πρώτη ημέρα μετά το Πέσαχ, επιτρέπεται ξανά η είσοδος στο νεκροταφείο».

Έμεινα σιωπηλός. Ο φίλος μου δεν κατάλαβε εάν αυτό αποτελούσε φόρο τιμής στο ραβίνο Σολομονίκ ή στη συμπαθητική Εβραία κυρία στο Βουκουρέστι, ή ίσως σήμαινε κάτι απολύτως διαφορετικό.

«Ποιο είναι το πρόβλημα, γιατί δεν μιλάς; Θα μπορούσες να μείνεις δύο ημέρες παραπάνω, δεν είναι μεγάλη υπόθεση. Έτσι, θα έχουμε χρόνο να τα πούμε λιγάκι... Εν πάση περιπτώσει, για ποιο λόγο η βιασύνη; Σκέψου, έχουμε δέκα χρόνια να βρεθούμε, διάβολε!»

Η αλήθεια ήταν ότι είχε δίκιο ο Ναούμ-Χρυσός Εγκέφαλος.

Στην πραγματικότητα, ήταν σχεδόν ένδεκα χρόνια, αλλά το μόνο πρόβλημα ήταν ότι δεν ήθελα καθόλου να κάνω αυτό το ταξίδι.

Θα επιθυμούσα να μου εξηγήσει κάποιος, και όχι εγώ ο ίδιος, για τη νεύρωσή μου. Καλύτερα, ακόμα, θα επιθυμούσα να ξεχάσω και τη νεύρωση και το ταξίδι.

Χρειαζόμουν μια απλή εξήγηση, παραδείγματος χάριν «δεν θέλεις να πας πίσω εκεί απ' όπου σε είχαν διώξει κάποτε». Ένα νόμισμα που θα ήταν κατάλληλο για όλες τις πιθανές μηχανές πώλησης. Το ρίχνεις μέσα και πέφτει το σάντουιτς, η σόδα ή η λεμονάδα, ή ακόμα και μαντιλάκια για να σκουπίσεις τα δάκρυά σου.

Η συνέχεια ήταν αξιολύπητα κλισέ: «Στην ηλικία των πέντε χρόνων, το φθινόπωρο του 1941, ξύπνησες σε ένα βαγόνι βοοειδών, στριμωγμένος με γείτονες, συγγενείς, φίλους. Το τρένο σας πήγαινε ανατολικά, Ανατολικά της Εδέμ».

Ναι, ήξερα όλες τις λιτανείες, πουλημένες στην αιωνιότητα, στο όνομα της μνήμης, σε ταινίες, ομιλίες και σε φιλανθρωπικά γεύματα.

Μια λακωνική και ακριβής περίληψη από μια απρόσωπη φωνή: «Το 1945, στο τέλος του πολέμου, εννέα χρόνων αγόρι, δεν ήξερες τι να κάνεις με τον πρόσφατα κερδισμένο τίτλο του επιζώντος. Μόνο στην ηλικία των πενήντα, το 1986, καταλάβαινες τελικά τι σήμαινε η επιβίωση. Θα έφευγες ξανά, αυτή τη φορά όμως για τη Δύση. Μια "οριστική αναχώρηση" πλέον. Έτσι ήταν η αναχώρηση για τη Δύση τότε: οριστική».

Η απρόσωπη φωνή υστερούσε στο πνεύμα αλλά κέρδιζε στη ρητορική δύναμη: «Στο μεταξύ, όμως, είχες βρει μια μητρική γλώσσα. Μια πρόσθετη κατοικία», μουρμούριζε η φωνή. Όχι, ακριβώς μια «κατοικία» – αλλά τουλάχιστον ένα καταφύγιο.

Συνηθισμένες και κοινότοπες παρατηρήσεις ακολούθησαν: «Επιζών, αλλοδαπός, ετερόδικος, αντικομματικός... Σε τελευταία ανάλυση, η γλώσσα ήταν η κατοικία σου, έτσι δεν ήταν;» Ναι, έτσι ήταν. «Στην ηλικία των πέντε, απελάθηκες πρώτη φορά, λόγω ενός δικτάτορα και της ιδεολογίας του. Στην ηλικία των πενήντα, για δεύτερη φορά, λόγω ενός άλλου δικτάτορα και της αντίθετης ιδεολογίας του, αυτή δεν ήταν η ειρωνεία της ζωής σου;»

Θα μπορούσα να αναγνωρίσω εκείνη την απλουστευμένη περίληψη, αν και απέτυχε να περιγράψει τις ενδιάμεσες ηλικίες, την

παγίδα της ελπίδας, την εκπαίδευση στη ματαιότητα. Και το προνόμιο του χωρισμού; «Το να είσαι αποκλεισμένος είναι η μόνη αξιοπρέπεια που έχουμε», έλεγε επανειλημμένα ο εξορισμένος Σιοράν.

Αποκλεισμός, ως προνόμιο και δικαιολογία; Στο κατώφλι της μεγάλης ηλικίας, ο εξόριστος προσφέρει το τελευταίο μάθημα της έξωσης: η προετοιμασία του ξεριζωμένου για τον τελικό ξεριζωμό.

«Το 1982, ήσουν ετερόδικος και αντικομματικός. Δέκα χρόνια αργότερα, ένας πραγματικός εξόριστος, όπως το ίδιο το Κόμμα, εξαφανισμένο τώρα στην ανυπαρξία».

Οι εφημερίδες της μετασοσιαλιστικής Ζορμανίας συνέχιζαν να «τιμούν» τον εξορισμένο γιο τους: προδότης, νάνος από την Ιερουσαλήμ, Μισάνθρωπος. Πράγματι, η μητέρα πατρίδα δεν με είχε ξεχάσει, ούτε μου επέτρεψε να την ξεχάσω. Οι φίλοι μου είχαν ξοδέψει αμέτρητα χρήματα σε ταχυδρομικά τέλη, χρόνο με το χρόνο, για να μου στείλουν πέρα από τον ωκεανό όλα αυτά τα καλοσυνάτα μηνύματα. Το 1996, οι νέοι πατριώτες ζητούσαν «την εξολόθρευση του σκόρου» – μια διατύπωση σαν τη *Μεταμόρφωση* του Κάφκα που δείχνει το περιφρονημένο μαμούνι που είχε μεταμορφωθεί κάπως σε έναν σκόρο και είχε πετάξει μακριά, πέρα από τον ωκεανό, εξορισμένο στον Παράδεισο.

Γιατί δεν μπορούσα να συντάξω εγώ ο ίδιος τέτοιες χαϊδευτικές προσφωνήσεις και το άφησα σε έναν μεσολαβητή; «Την πατρίδα την αντιμετωπίζεις από ανάγκη για απελπισία, από δίψα για ακόμα περισσότερη στεναχώρια», είχε πει ο Σιοράν σε έναν από τους μονολόγους του. Αλλά η έχθρα δεν ήταν το φόρτε μου. Θα την άφηνα πρόθυμα για κάτι άλλο συμπεριλαμβανομένης της μητέρας πατρίδας. Ήμουν ευχαριστημένος που άφηνα εκείνη την καυτή λάβα πίσω μου.

Δεν ήταν πάρα πολύ δύσκολο, μετά από το 1989, να απορρίψω όλες τις προσκλήσεις για να επισκεφτώ τη Ρουμανία. Πολύ πιο δύσκολο ήταν όμως να αρνηθώ την πρόσκληση να πάω εκεί με τον πρόεδρο του Κολεγίου Μπαρντ, καλεσμένο ως μαέστρο να διευθύνει δύο συναυλίες στο Βουκουρέστι. Το Κολέγιο Μπαρντ ήταν ο οικοδεσπότης μου στην Αμερική. Ήταν φυσικό επομένως, τουλάχιστον για μερικές ημέρες, να είμαι κι εγώ οικοδεσπότης του στο Βουκουρέστι. Μια τέτοια ευκαιρία, ανέλπιστη δέκα χρόνια νωρίτερα, θα έπρεπε να είναι τώρα πηγή χαράς. Δεν ήταν. Όταν

άκουσα αρχικά για το σχεδιαζόμενο αυτό ταξίδι, το 1996 σήκωσα αδιάφορος τους ώμους και επανέλαβα για μια ακόμα φορά τους λόγους μου για τους οποίους δεν θα μπορούσα να κάνω το ταξίδι. Αλλά ο Λέον Μπότσταϊν δεν δεχόταν με τίποτα μια τέτοια απάντηση. Το χειμώνα του 1997, στα επιχειρήματά του δόθηκε μια νέα ώθηση.

«Η πολιτική κατάσταση αλλάζει, η Ρουμανία αλλάζει. Εάν πρόκειται να επιστρέψεις κάποτε, καλύτερα να το κάνεις τώρα. Θα έχεις έναν φίλο μαζί σου».

Είχα αποχωρήσει από τη μητέρα πατρίδα αργά, χωρίς πραγματικά να σκοπεύω να φύγω. Δεν ήμουν έτοιμος να συναντήσω εκείνον που ήμουν ούτε να ερμηνεύσω αυτόν που ήμουν τώρα.

Την άνοιξη του 1990, μετά την κατάρρευση της ουτοπίας μαζί με τους παλιάτσους της, είχα μια ξαφνική και καθυστερημένη αποκάλυψη. Συνέβη σε μια πολιτιστική διάσκεψη στο Salon du Livre στο Παρίσι. Η ρουμανική αντιπροσωπεία αποτελούνταν εκεί, για πρώτη φορά, όχι από τους συνηθισμένους πολιτιστικούς κομματικούς υπαλλήλους, αλλά από πραγματικούς συγγραφείς. Συναισθηματική νοσταλγική επανασύνδεση με φίλους. Εντούτοις, μετά από λίγο εγώ ένιωθα ένα μακάβριο ρίγος φόβου. Ίδρωνα, χωρίς προφανή λόγο, ενοχλημένος από κάτι βαθύ, κρυμμένο, αγχωτικό. Έπρεπε να βγω έξω, εγκατέλειψα την αίθουσα ταραγμένος. Οι πρώην συμπατριώτες μου ήταν ευγενικοί, φιλικοί, και όμως κάπως είχαν αλλάξει, σαν να είχαν ελευθερωθεί από το δεσμό που μας είχε ενώσει. Εγώ βρισκόμουν μακριά από την πατρίδα, κρυμμένος στη ρουμανική γλώσσα όπως το σαλιγκάρι στο κέλυφός του.

Ήταν μια σκανδαλώδης απάτη; Θα μπορούσε αυτός ο «ετερόδικος» να αντιπροσωπεύσει όπως έπρεπε τον ρουμανικό πολιτισμό στον κόσμο;

«Στην πάλη ανάμεσα σε σένα και τον κόσμο πρέπει να συμβιβαστείς με τον κόσμο», ήταν η συμβουλή του Κάφκα. Εγώ είχα ακούσει όμως τη συμβουλή του;

Ο Λέον επέμεινε και δεν ήθελε να ακούσει απαντήσεις τύπου «ίσως», «θα δούμε», «ενδεχομένως», «το σκέφτομαι». Δεν μπορούσα να συνηθίσω την ιδέα, όμως σιγά σιγά με είχε κατακτήσει. Τελικά είπα ένα δειλό αλλά ευδιάκριτο «ναι» πεπεισμένος ότι θα το απέσυρα σύντομα. Δεν το έκανα όμως. Έπρεπε να σπάσω τις αλυ-

σίδες, αυτή την υποχρέωση είχα. Μόνο μια επιστροφή, ευτυχής ή δυστυχισμένη, θα μπορούσε να με ελευθερώσει.

Θα μπορούσα πραγματικά να βοηθηθώ από τέτοια συνθήματα, ή από κάποια συναισθηματική γιορτή συμφιλίωσης, ένα «πολιτιστικό» μεσημεριανό γεύμα, που θα βρισκόμουν βραβευμένος με μια κοκκινοπράσινη κορδέλα, από την Εταιρεία των Αφηρημένων Συνταξιούχων για τις υπηρεσίες μου προς τη χώρα μου στο εξωτερικό; Μετά τα συνηθισμένα πικάντικα λουκάνικα και τις μπίρες και τα κοινότοπα αστεία και τις ζεστές αγκαλιές, θα λιποθυμούσα κάτω από το αστραπιαίο χτύπημα του πεπρωμένου: αποδεκτός στη μητέρα πατρίδα! Έχεις γίνει αποδεκτός επιτέλους, πουλάκι μου, δεν έχεις τώρα επιλογή, η παλαιά κατάσταση έχει φτιάξει, δεν μπορείς πλέον να αποδείξεις ότι είναι μόνο το άλλοθι της πατρίδας μπροστά στον ανόητο Υπόλοιπο Κόσμο. Όχι, δεν πρέπει πλέον να αποδείξεις τίποτα... Θα μπορούσα σχεδόν να ακούσω τη φωνή του φίλου μου, του Χρυσού Εγκεφάλου, στο αυτί μου, όταν, ξαφνικά, ξύπνησα τρομαγμένος από το χτύπημα του τηλεφώνου.

Ήταν έξι το πρωί και η φωνή στο τηλέφωνο δεν ήταν ο παλιός αστείος φίλος μου αλλά κάποιος από τη Σουτσεάβα την πόλη της παιδικής και εφηβικής μου ηλικίας. Μια ευγενική, ήρεμη φωνή: ο διευθυντής της Εμπορικής Τράπεζας της Σουτσεάβα! Είχε μάθει για την προσεχή επανεμφάνισή μου στη Ρουμανία και ήταν καθήκον του να με ενημερώσει, με καθυστέρηση, ότι τον προηγούμενο χειμώνα το Ίδρυμα Μπουκοβίνα μου είχε απονείμει το Βραβείο για τη Λογοτεχνία. Οι πολίτες της γενέτειράς μου θα αισθάνονταν μεγάλη τιμή εάν... Η Σουτσεάβα! Η Μπουκοβίνα! Η Αναγέννηση! Ήταν εκεί που αναγεννήθηκα μετά την επιστροφή μου από το στρατόπεδο συγκέντρωσης. Ένα μέρος που δεν είχα ξεχάσει ποτέ. Θα ήταν άραγε δυνατόν, ρώτησα τον ευγενέστατο διευθυντή, να λάβω το βραβείο χωρίς οποιαδήποτε τελετή, χωρίς την τηλεόραση ή άλλη δημοσιότητα; Ο διευθυντής με βεβαίωσε ότι η τελετή είχε πραγματοποιηθεί ήδη ένα χρόνο πριν, χωρίς την παρουσία του Αμερικανού αποδέκτη.

Ο τραπεζίτης από τη Σουτσεάβα φάνηκε ανεπαρκής στα λογοτεχνικά θέματα αλλά έκανε το καθήκον του, ωθώντας με, με τη μαλακή διάλεκτό του, να δεχτώ το «ταπεινό» εκείνο βραβείο. Η λέξη «ταπεινό» καθώς επίσης και το όνομα του ομιλητή, Κούκου,

κέρδισαν την καρδιά μου. Προσπάθησα εν τούτοις να φανώ σταθερός βάζοντας κανόνες: καμία συνέντευξη, καμία δημόσια εμφάνιση.

Σε τελευταία ανάλυση, η δικαιολογία του ταξιδιού ήταν ήδη καθορισμένη: το νεκροταφείο της Σουτσεάβα. Η αλήθεια ήταν όμως ότι δεν αισθανόμουν προετοιμασμένος ούτε για εκείνη την παρηγοριά.

Το φθινόπωρο του 1986, προτού αναχωρήσω από τη Ρουμανία, έκανα μια οκτάωρη διαδρομή με το τρένο από το Βουκουρέστι στη Σουτσεάβα, στην καρδιά της Μπουκοβίνα για να χαιρετήσω τους δικούς μου.

Καθώς μπήκα στο βαγόνι, δεν δυσκολεύτηκα καθόλου να αναγνωρίσω στο συνεπιβάτη μου, ένα κοντόχοντρο άτομο ντυμένο με κοστούμι και γραβάτα, απορροφημένο στο διάβασμα της κομματικής εφημερίδας, τη «σκιά» που θα με συνόδευε μέχρι τον προορισμό μου εκεί και προφανώς και στην επιστροφή.

Ήταν μια κρύα, γκρίζα ημέρα του Νοεμβρίου. Στην ατμόσφαιρα του τέλους του κόσμου που βρισκόταν εκείνα τα χρόνια η Ρουμανία, ήταν προφανές ότι θα βασιζόταν και η δραστήρια και γεμάτη ζωή κάποτε πόλη της νεότητάς μου. Τα πρόσωπα των ανθρώπων ήταν σκυθρωπά, φοβισμένα, σιωπηρά. Θα μπορούσε να διαβάσει κανείς τη θλίψη και την πίκρα, τον καταπιεσμένο θυμό, στα ζαρωμένα πρόσωπά τους, στον ανήσυχο χαιρετισμό τους, ακόμα και στις πιο κοινές ανταλλαγές λέξεων. Δεν είχε σημασία πια πού ή κάτω από ποια μάσκα κρυβόταν «η σκιά μου» ή ο αντικαταστάτης της. Οι παρακολουθούμενοι και οι παρακολουθούντες ήταν εξίσου καταδικασμένοι στην αργή δηλητηρίαση του αδιέξοδου κόσμου τους.

Δεν περίμενα καμία ευχάριστη έκπληξη, η κατάσταση ήταν η ίδια σε όλη τη χώρα. Στη Σουτσεάβα, εντούτοις, η νεκρική θλίψη βάραινε το φορτίο του χωρισμού μου. Θα επιθυμούσα να είμαι σε θέση να ελαττώσω κάπως εκείνο το βάρος. Προσπάθησα να εστιάσω στις διασκεδαστικές πτυχές, να μετατρέψω τις αυστηρές λεπτομέρειες της καθημερινής ρουτίνας σε αστείες καταστάσεις, αλλά ματαίως. Όλες οι συζητήσεις συνέχισαν να περιστρέφονται, όχι γύρω από τους όρους της μιζέριας και του τρόμου που βρισκό-

ταν παντού, αλλά γύρω από το λόγο της επίσκεψής μου. Απέτυχα να πείσω τους γονείς μου, που με άκουγαν με καταθλιπτικό σκεπτικισμό, ότι η αποχώρησή μου ήταν μόνο ένας προσωρινός χωρισμός.

Την ημέρα πριν από την επιστροφή μου στο Βουκουρέστι, έλαβα τη διάψευση στις αφελείς προσπάθειές μου να παρηγορηθώ. Το πρωί, ενώ βρισκόμουν ακόμα στο κρεβάτι, η μητέρα μου οδηγήθηκε στο δωμάτιό μου. Η αρρώστια της είχε επιδεινωθεί τον προηγούμενο χρόνο. Ήταν τυφλή και μπορούσε να περπατήσει μόνο με βοήθεια. Το μικρό σοσιαλιστικό διαμέρισμά τους αποτελούνταν από δύο δωμάτια: ένα καθιστικό και μια κρεβατοκάμαρα. Η μητέρα μου κοιμόταν σε έναν καναπέ στο καθιστικό μαζί με τη γυναίκα που φρόντιζε εκείνη και το σπίτι. Ο πατέρας μου είχε την κρεβατοκάμαρα όπου κοιμηθήκαμε και οι δύο στο ίδιο κρεβάτι κατά τη διάρκεια της σύντομης επίσκεψής μου. Το πρωί μοιραζόμασταν όλοι στο καθιστικό το πρωινό της Μπουκοβίνα «Kaffee mit Milch». Εκεί γίνονταν εξάλλου και όλες οι άλλες δραστηριότητες της ημέρας: γεύματα, επισκέψεις, συζητήσεις.

Δεν περίμενε, όπως συνήθως, να μιλήσει μετά το πρωινό, αλλά θέλησε να με δει νωρίτερα, ενώ ο πατέρας μου ήταν στην αγορά ή τη συναγωγή. Ήθελε να μιλήσει μόνο σε μένα χωρίς μάρτυρες.

Χτύπησε την πόρτα, κατόπιν περπάτησε διστακτικά, υποβοηθούμενη από τη συνοδό της. Ήταν καταβεβλημένη από την πάθηση στην καρδιά της και τα σημάδια φαίνονταν ξεκάθαρα στο ευπαθές σώμα της. Φορούσε μια ρόμπα πάνω από το νυχτικό της. Η χοντρή ρόμπα ήταν μια έκπληξη. Όλη τη ζωή της, παραπονιόταν για τη ζέστη. Τώρα κρύωνε συνέχεια.

Η γυναίκα τη στήριζε από το μπράτσο. Της έκανα νόημα να την βοηθήσει να καθίσει στην άκρη του κρεβατιού. Μόλις έφυγε η γυναίκα, ο χείμαρρος των λέξεων άρχισε να ρέει, ανεξέλεγκτος.

«Θέλω να μου υποσχεθείς κάτι: Ότι θα παρευρεθείς στην κηδεία μου».

Δεν θέλησα, δεν μπόρεσα να αντέξω αυτήν τη συνομιλία. Δεν υπήρξε χρόνος όμως για λόγια περιττά.

«Αισθάνομαι ότι αυτή τη φορά, η αποχώρησή σου είναι διαφορετική. Δεν θα επιστρέψεις. Με αφήνεις εδώ, μόνη μου».

Έμενε σε μένα στο Βουκουρέστι το 1982, όταν μια επίσημη εφημερίδα μαζικής κυκλοφορίας έγραφε ότι ήμουν «ένας ετερό-

δικος». Ήξερε ότι δεν ήταν καμία φιλοφρόνηση. Επίσης ήξερε ότι οι όροι «εχθρός του Κόμματος» και «κοσμοπολίτης» δεν ήταν ούτε αυτές επαινετικές εκφράσεις. Ήταν μαζί μου όταν τηλεφώνησε ένας φίλος για να ρωτήσει εάν μου είχαν σπάσει τα παράθυρα. Μπορούσε και ερμήνευε τέτοια σημάδια καλύτερα από μένα. Ξέραμε, σιωπηλά, τι είδους μνήμες ξύπνησαν και στους δύο εκείνες οι προειδοποιήσεις.

Τη διέκοψα και της είπα πάλι όσα της είχα πει επανειλημμένως κατά τη διάρκεια των προηγούμενων ημερών. Άκουσε προσεκτικά, αλλά χωρίς περιέργεια. Τα είχε ακούσει όλα πριν και δεν της έκαναν καμία εντύπωση.

«Θα επιθυμούσα να μου υποσχεθείς ότι, σε περίπτωση που πεθάνω και δεν είσαι εδώ, θα έρθεις στην κηδεία».

«Δεν πρόκειται να πεθάνεις, επομένως δεν υπάρχει λόγος να το συζητάμε».

«Για μένα υπάρχει».

«Σου είπα, δεν πρόκειται να πεθάνεις, δεν χρειάζεται να το συζητάμε».

«Πρέπει. Θέλω να είσαι στην κηδεία. Να μου το υποσχεθείς».

Δεν μπορούσα παρά μόνο να της δώσω την ίδια απάντηση:

«Δεν ξέρω τίποτα για την επιστροφή μου, δεν έχω πάρει καμία απόφαση ακόμα. Εάν πάρω την υποτροφία στο Βερολίνο, θα μείνω εκεί για έξι μήνες ή ένα χρόνο, όσο διαρκεί η επιχορήγηση. Δεν έχω πάρει νέα από τους Γερμανούς ακόμα. Ποιος ξέρει, η επιστολή μπορεί να είναι κρυμμένη σε κάνα συρτάρι κάποιου λογοκριτή. Έχω ακούσει φήμες ότι πήρα την επιχορήγηση. Τίποτα σίγουρο, μόνο φήμες». Επανέλαβε τη σοβαρή απαίτησή της. Τέλος, της είπα σταθερά, αλλά χωρίς ιδιαίτερη δύναμη: «Δεν μπορώ να σ' το υποσχεθώ». Ξαφνικά μαζεύτηκε, έδειχνε ακόμα πιο άρρωστη, πιο αδύνατη.

«Αυτό σημαίνει ότι δεν πρόκειται να έρθεις».

«Δεν σημαίνει τίποτα. Σημαίνει ότι δεν πρόκειται να πεθάνεις και ότι είναι άσκοπο να μιλήσουμε για τούτο το θέμα».

«Κανένας δεν ξέρει πότε και πώς».

«Ακριβώς».

«Γι' αυτό πρέπει να το συζητήσουμε».

«Κανένας δεν ξέρει τι θα του συμβεί. Ούτε κι εγώ ξέρω τι θα μου συμβεί».

«Θέλω να μου υποσχεθείς. Σε παρακαλώ να μου υποσχεθείς. Θέλω να είσαι εδώ στην κηδεία μου».

«Δεν μπορώ να σ' το υποσχεθώ. Δεν μπορώ». Πρόσθεσα έπειτα, χωρίς να το θέλω, «και δεν έχει σημασία». Η απάντησή της ήρθε αμέσως:

«Για μένα έχει». Η συνομιλία έφθασε στο τέλος της, δεν είχαμε κάτι άλλο να πούμε.

«Αλλά να ξέρεις: ακόμα κι αν δεν μπορέσω να παρευρεθώ πραγματικά στην κηδεία, θα είμαι εδώ. Πρέπει να το ξέρεις αυτό. Όπου και να βρίσκομαι εγώ θα είμαι εδώ».

Δεν θα μπορούσα να σκεφτώ εάν εκείνη η απάντηση την είχε ικανοποιήσει και δεν θα το μάθαινα ποτέ. Μετά τον Νοέμβριο του 1986 δεν την είδα ποτέ ξανά. Πέθανε τον Ιούλιο του 1988, όταν ήμουν ήδη στην Αμερική. Ο πατέρας με ενημέρωσε για το θάνατό της έναν μήνα αργότερα – όχι επειδή είχε θελήσει να με απελευθερώσει από την υποχρέωση να παρευρεθώ στην κηδεία, αλλά επειδή ήξερε ότι εάν επέστρεφα, δεν θα έπαιρνα ποτέ πάλι την άδεια για να φύγω. Θέλησε επίσης να με απαλλάξει από το αμάρτημα της καταπάτησης του τελετουργικού του επταήμερου πένθους, του παραδοσιακού σίβα. Αμφέβαλλε ότι ο γιος του, όσο θλιμμένος και να ήταν, θα εκτελούσε το παραδοσιακό αυτό τελετουργικό, το να καθίσει εφτά μέρες κάτω στο πάτωμα.

Προτού να αποχωρήσει ο ίδιος από τη Ρουμανία για το Ισραήλ, το καλοκαίρι του 1989, στην ηλικία των ογδόντα ενός χρόνων, ο πατέρας μου μού περιέγραψε, σε ένα γράμμα, τους τελευταίους μήνες της ζωής της μητέρας μου.

Για όσο χρονικό διάστημα παρέμεινα στη Γερμανία, κρατιόταν στη ζωή για ένα μόνο λόγο: να μάθει νέα για μένα. Ούτε οι επιστολές, ούτε τα συχνά τηλεφωνήματα, ούτε τα δέματα με τα τρόφιμα και τα φάρμακα δεν ήταν σε θέση να την ηρεμήσουν. Στην πραγματικότητα, επιβεβαίωσαν μόνο την αναπόφευκτη κατάσταση του χωρισμού.

Η είδηση της αναχώρησής μου για την Αμερική κατέστρεψε τελικά την ψευδαίσθησή της ότι κάποτε θα επέστρεφα. Σύντομα το μυαλό της άρχισε να περιπλανιέται, το σώμα της μαζεύτηκε ακόμα πιο πολύ. Χρειαζόταν βοήθεια ακόμα και για τα λίγα βήματα που απαιτούνταν για να πάει στο λουτρό. Μια ημέρα έπεσε και μόνο με μεγάλη δυσκολία κατάφεραν να σηκώσουν το ευ-

παθές, δυσκίνητο σώμα της. Εκείνη που άλλοτε δεν έβαζε γλώσσα μέσα τώρα έδειχνε κουφή και βουβή, όχι μόνο τυφλή. Καμιά φορά, σαν να βρισκόταν σε έκσταση, μίλαγε για τον πατέρα της και για μένα, αν και συχνά μας μπέρδευε. Θεωρούσε ότι ήμαστε εκεί κοντά και ανησυχούσε αν αργούσαμε να γυρίσουμε στο σπίτι ή αν δεν της είχαμε πει πού είχαμε πάει. Πού είναι ο γιος μου, πού είναι ο πατέρας Αβραάμ; Μερικές φορές έλεγε ότι οι δολοφόνοι της ήταν ο Μάρκου και η Μαρία και η συνωμοσία τους δεν ήταν καθόλου τυχαία. Ξεσπούσε σε σπασμούς αντίστασης, αλλά σύντομα κουραζόταν και έπεφτε πίσω στην απαλή γαλήνη του ύπνου. Το παραλήρημα επαναλαμβανόταν με τον ίδιο τρόπο χωρίς καμία προειδοποίηση. Μετά ακολουθούσε ξανά η ίδια απαλή βύθιση στον ειρηνικό ουτοπικό ύπνο της. «Δεν έχουν γυρίσει ακόμα; Ήρθε πίσω στο σπίτι το παιδί; Πού είναι ο πατέρας; Ακόμα στην πόλη, ακόμα στην πόλη; Είναι αργά...» Φαίνεται πως δεν μπορούσε να εγκαταλείψει αυτά τα δυο πρόσωπα, ακόμα και όταν σταμάτησε να ασχολείται με άλλους ανθρώπους και πράγματα.

Μετά το θάνατό της άρχισε να με επισκέπτεται συχνάζοντας περίεργα στα όνειρά μου. Θα μπορούσα μερικές φορές να αισθανθώ την παρουσία της στα ανώνυμα δωμάτια όπου ξεκουραζόμουν στη νομαδική ζωή μου. Η ατμόσφαιρα φορτιζόταν ξαφνικά και αισθανόμουν μια τρυφερή αγκαλιά, το ευγενικό πνεύμα του παρελθόντος να ανοίγει τα φτερά του πάνω από τα κουρασμένα βλέφαρα και το μέτωπό μου και να προσγειώνεται σε ένα απαλό αγκάλιασμα πάνω από τους ώμους μου.

Την είδα πάλι την εβδομάδα πριν από την επιστροφή μου στη Ρουμανία. Περπατούσαμε μαζί στους δρόμους του Βουκουρεστίου. Μου μιλούσε για τον Μιχάι Εμινέσκου, τον εθνικό ποιητή μας, και μου έλεγε πόσο αυτός θα επιθυμούσε να μου κάνει παρέα. Ήταν γεμάτη ζωντάνια εστιάζοντας σε θέματα που φαίνονταν ότι την ευχαριστούσαν, αλλά που είχαν σκοπό κυρίως να ευχαριστήσουν εμένα, όταν ξαφνικά έπεσε σε ένα βαθύ χαντάκι, στην άκρη του πεζοδρομίου, όπου εργάτες επισκεύαζαν το αποχετευτικό δίκτυο. Συνέβη στιγμιαία, μην αφήνοντάς μου κανένα περιθώριο να την πιάσω. Μου είχε πιάσει το βραχίονα και το γερασμένο, βαρύ σώμα της κρεμόταν στο λάκκο, ενώ εγώ βρισκόμουν ξαπλωμένος στο πεζοδρόμιο και την κρατούσα με το αριστερό χέρι έτσι ώστε να μη χαθεί στην άβυσσο. Με το δεξί χέρι είχα

γαντζωθεί στην άκρη του πεζοδρομίου, ενώ με το αριστερό χέρι κρατούσα σφιχτά τα κοκκαλιάρικα δάχτυλά της. Αισθανόμουν ότι αρχίζω να γλιστρώ και δεν μπορούσα να ελέγξω το σώμα της που ταλαντευόταν απελπισμένα πάνω από το κενό. Τα λεπτά χλωμά πόδια της χτυπούσαν αδύναμα τον αέρα. Υπήρχαν άνθρωποι που εργάζονταν στο βάθος της τρύπας. Μπορούσα να δω τα άσπρα κράνη τους, αλλά αυτοί δεν μπορούσαν να με δουν ή να ακούσουν τις μάταιες κραυγές μου για βοήθεια. Προσπαθούσα με όλες τις δυνάμεις μου να φωνάξω αλλά δεν κατάφερνα να βγάλω κανέναν απολύτως ήχο. Ασφυκτιούσα και καταλάβαινα ότι με εγκαταλείπουν οι δυνάμεις μου και το κοκκαλιάρικο σφίξιμο του γέρικου χεριού με τραβούσε στο μαύρο κενό. Γλιστρούσα προς την άκρη του πεζοδρομίου, έτοιμος είτε να αφήσω το βάρος είτε να αφεθώ και να συρθώ στο απύθμενο βάθος μαζί με τη μητέρα μου. Την είχα βρει πάλι, μιλούσα μαζί της και δεν θα άντεχα να την χάσω ξανά.

Όχι, δεν θα μπορούσα να χάσω ξανά τη γνωστή γλυκιά αφή. Η σκέψη αυτή χτύπησε σαν πυροβολισμός στο μυαλό μου, αλλά αντί να μου δώσει τη δύναμη που χρειαζόμουν, αντίθετα, σχεδόν λιποθύμησα και το τελευταίο απόθεμα της ενέργειάς μου εξαφανίστηκε. Δεν είχα ηττηθεί, αγωνιζόμουν πάνω από το κενό, αν και ήξερα ότι ήταν μάταιο.

Κρατούσα σφιχτά το χέρι της, αλλά αισθανόμουν ότι κάθε δευτερόλεπτο που περνούσε με εγκατέλειπαν οι δυνάμεις μου. Γλιστρούσαμε μαζί στην άβυσσο. Αλλά όχι, αυτό δεν ήταν δυνατόν, δεν μπορούσα να τα παρατήσω... κλαψούριζα, εξαντλημένος και συνέχιζα να γλιστράω όλο πιο βαθιά. Τα δάχτυλα του αριστερού χεριού μου ήταν ήδη μουδιασμένα, ενώ το δεξί χέρι ήταν σχεδόν άχρηστο. Αισθανόμουν νικημένος. Τελείωσε, θα παρατούσα την πάλη αβοήθητος, με ενοχή. Τελείωσε, αυτό ήταν το τέλος, δεν μπορούσα να αντισταθώ πλέον. Έπεφτα ήδη στο κενό όταν αισθάνθηκα έναν αιχμηρό πόνο στο στήθος μου, σαν να με κάρφωσαν με ένα στιλέτο.

Ξύπνησα ιδρωμένος, εξαντλημένος, νικημένος, στο κρεβάτι μου, δίπλα στο φωτεινό παράθυρο στο Άπερ Γουέστ Σάιντ. Ήταν Τετάρτη, 16 Απριλίου 1997, τέσσερις ημέρες πριν από την επιστροφή στη μητέρα πατρίδα.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·77

ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ
(ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΩΣ ΜΥΘΟΠΛΑΣΙΑ)

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·78

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·79

Η *αρχή πριν από την αρχή*

ΚΑΥΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ, ΙΟΥΛΙΟΣ. ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ ΠΟΥ πουλάει εισιτήρια για το λεωφορείο, οι επιβάτες έκαναν αέρα με τις εφημερίδες και τις βεντάλιες, σκούπιζαν τον ιδρώτα τους με μαντιλάκια.

Ο νεοφερμένος δεν φαινόταν ενοχλημένος από το ρυθμό με τον οποίο προχωρούσε η σειρά, ούτε από τον καύσωνα. Κοντοκουρεμένα καστανά μαλλιά, με κάποιες ξανθοκόκκινες τούφες. Χείλια με ωραίο περίγραμμα, φρύδια δυνατά, πυκνά, σηκωμένα σε γωνία προς το μηλίγγι. Σταθερό βλέμμα, μύτη ανδρική και αυστηρή, καθόλου χοντροκομμένη. Γκρι ανοιχτό κοστούμι από λεπτό ύφασμα, με μεγάλα πέτα. Λευκό πουκάμισο, σκληρός γιακάς, μπλε γραβάτα, μαύρα παπούτσια με τετράγωνη μύτη. Στο δεξί πέτο του σακακιού διακρινόταν το τρίγωνο ενός μαντιλιού με μικρά μπλε καρό. Η άψογη εμφάνιση ενός νεαρού κυρίου, γύρω στα είκοσι πέντε, που ήθελε να είναι καθωσπρέπει. Είχε ακουμπήσει στον τοίχο και κρατούσε με το δεξί πόδι τη μικρή δερμάτινη βαλίτσα και έναν κοντό δερμάτινο κύλινδρο, σαν ομπρέλα, πάνω στον οποίο είχε ακουμπήσει το ψάθινο καπέλο του.

Έβγαλε από την τσέπη του σακακιού ένα δερμάτινο καφέ πορτοφόλι, το άνοιξε, έβγαλε δυο χαρτονομίσματα ολοκαίνουργια, διπλωμένα στη μέση. Καθώς τα ξεδίπλωνε, θρόιζαν ευχάριστα. Τα έδωσε στον μουστακαλή ταμία πίσω από το γκισέ. Έσκυψε, εκφώνησε τον προορισμό του. Η φωνή του ακούστηκε στην καμπίνα του ταμία κοφτή και σταθερή.

Έβαλε το εισιτήριο στην αριστερή τσέπη του παντελονιού. Το παλιό κατεστραμμένο χαρτονόμισμα, που πήρε για ρέστα, το έβαλε μετά από μια στιγμή αμηχανίας και αυτό στην τσέπη και όχι στο μικρό δερμάτινο πορτοφόλι που είχε στην πάνω τσέπη του σακακιού. Έσκυψε, σήκωσε τη μικρή δερμάτινη βαλίτσα και τον

κύλινδρο, στη συνέχεια το καπέλο. Κοίταξε το τετράγωνο Άνκερ ρολόι του, που φορούσε στο αριστερό χέρι. Μισή ώρα ακόμα μέχρι την αναχώρηση του λεωφορείου. Κατευθύνθηκε προς το πάρκο. Το παγκάκι ελεύθερο, ακριβώς δίπλα στο λεωφορείο, μες στον ήλιο. Κάθισε, έβγαλε την εφημερίδα από τη δεξιά τσέπη του σακακιού.

Η γραμμή πάνω αριστερά της εφημερίδας *Universul*[17] δήλωνε με μεγάλα γράμματα την ημερομηνία: 21 Ιουλίου 1932. Το κύριο άρθρο δεν φαινόταν αισιόδοξο. Προειδοποιούσε, σε δίστηλο κείμενο, ότι ο κόσμος «γεμάτος δυναμίτη» θα μπορούσε να εκραγεί πολύ νωρίτερα από ό,τι περίμεναν οι σκεπτικιστές.

Το σοβαρό, συγκεντρωμένο πρόσωπο του αναγνώστη έμενε όμως ακίνητο, οι τυπωμένες λέξεις της εφημερίδας δεν μπορούσαν να του αποσπάσουν την προσοχή που αφιέρωνε με ήρεμο τρόπο στον άμεσο, καυτό περίγυρό του. Φαινόταν ευχαριστημένος με τον εαυτό του, με την ημέρα που ζούσε. Το πάρκο, η λίμνη, ο ουρανός ακόμα και η ανησυχία του πλήθους έμοιαζαν με μια επιβεβαίωση: βρισκόταν στον κόσμο, στην κοινωνία. Μόνο αυτοί που δεν αγωνίστηκαν για να πετύχουν δεν θα μπορούσαν να καταλάβουν τι μπορεί να προσφέρει μια τέτοια ειδυλλιακή μέρα.

Η φασαρία έγινε μεγαλύτερη. Ο κόσμος έτρεχε βιαστικά προς το περίπτερο, προς το λεωφορείο. Πολύς κόσμος, γυναίκες, παιδιά, καλοκαιρινό σούσουρο. Κοίταξε για μερικά ακόμα δευτερόλεπτα γύρω του και αναγκαστικά σηκώθηκε.

Λεωφορείο γεμάτο, όπως κάθε χρόνο, μετά τον Αϊ-Λια, ημέρα του γνωστού πανηγυριού του Φαλτιτσένι.[18] *Iarmarok!* η λέξη αυτή είχε γίνει πολύ συνηθισμένη. Ο νεαρός προσπαθεί να προχωρήσει στο διάδρομο, ανάμεσα στα καθίσματα. Ο οδηγός είχε ανάψει τη μηχανή, έπρεπε επομένως να βρει μια θέση. Άνοιξε προσεκτικά τον δερμάτινο κύλινδρο. Δεν περιείχε ομπρέλα αλλά ένα τρίποδο που χρησιμοποιούσε συχνά στα ταξίδια του. Τοποθέτησε τα τρία πόδια της καρεκλίτσας κοντά στη μικρή βαλίτσα που είχε ακουμπήσει το καπέλο.

Αισθάνθηκε ότι τον κοιτούν. Ήταν η νεαρή που καθόταν στην αριστερή σειρά... Την είχε προσέξει στο πάρκο, ανάμεσα στους βιαστικούς επιβάτες. Μελαχρινή σαν Ισπανίδα, βαθύ μαύρο βλέμμα, λεπτή μέση, λεπτές γάμπες, δερμάτινα ψηλά πέδιλα, φανταχτερή τσάντα σαν μικρό δερμάτινο καλάθι. Σβέλτη, γρήγορη στις κινή-

σεις, βιαστική να δει και να την δουν. Λευκό λουλουδάτο φόρεμα με κοντά μανίκια. Η συζήτηση ξεκίνησε μαζί με το ξεκίνημα του λεωφορείου. Ο κομψός και όμορφος επιβάτης δεν είχε κανένα πρόβλημα να αρχίσει μια συζήτηση με την εξίσου κομψή και όμορφη νεαρή δεσποινίδα. Οι φωνές; Η φωνή του νεαρού τενόρου κρατούσε έναν μέτριο τόνο, η φωνή της άλτο παλλόταν με γρήγορο ρυθμό χωρίς να υψώνεται υπερβολικά.

«Είστε μήπως συγγενής με την κυρία Ρίμερ;»

Η ερώτηση δημιουργήθηκε στο μυαλό του από τη στιγμή που την είδε να προχωρεί βιαστική προς το λεωφορείο. Η όμορφη επιβάτισσα φάνηκε να εκπλήσσεται ευχάριστα.

«Ναι, η κυρία Ρίμερ είναι η θεία μου. Η αδελφή του πατέρα μου».

Μετά από μερικές φράσεις που ανταλλάξανε, ένιωθαν σαν να γνωρίζονταν από παλιά. Το μικρό καρεκλάκι έδινε έναν αστείο τόνο στην άψογη εμφάνιση του νεαρού επιβάτη που είχε το νου του να βρει μια καλή θέση στο αφόρητα γεμάτο λεωφορείο, όπως πάντα νοιαζόταν να βρει μια καλή θέση στην κοινωνία. Η συζήτηση πέρασε από τη Λέα Ρίμερ στον άντρα της, Κίβα, τον ταπετσιέρη. Ήταν αυτός που έπαιζε σκάκι με τον μεγάλο συγγραφέα Σαντοβεάνου,[19] στις καλοκαιρινές του διακοπές στο Φαλτιτσένι. Στη συνέχεια συζήτησαν για τα παιδιά των Ρίμερ, γνωστά για τις σχολικές τους επιδόσεις, έπειτα για άλλους γνωστούς από την πόλη την οποία και οι δυο επισκέφτηκαν για το πανηγύρι του Ιουλίου και που έρχονταν αρκετά συχνά και οι δυο. Κανένας τους δεν κατέβαινε στη Σουτσεάβα, όπως νόμιζαν, αλλά στις δυο μικρές περιφερειακές κωμοπόλεις: Ο κύριος στο Ιτσκάνι, πρώτη στάση μετά τη Σουτσεάβα, και η κυρία στο Μπουρντουζένι, στη στάση μετά το Ιτσκάνι.

Χαμένοι στη συζήτηση, δεν θα μπορούσαν να καταλάβουν γύρω τους το σχηματισμό μιας παράξενης κυοφορίας. Ή μήπως κατάλαβαν κάτι, διότι, παρ' όλη τη ζωηρότητα της συζήτησης, παρατηρούσαν προσεκτικά ο ένας τον άλλον. Στον αποχωρισμό, η ώρα που πέρασαν μαζί φάνηκε ένα ταξίδι όχι προς το σπίτι αλλά προς το άγνωστο.

Ξαναβρέθηκαν, όπως είχαν υποσχεθεί, την επόμενη εβδομάδα. Ο νεαρός άντρας εμφανίστηκε, λαμπερός, με το εξίσου λαμπερό ποδήλατό του, μπροστά στο «Βιβλιοπωλείο μας», στη μέση της

ανηφόρας της κεντρικής οδού του Μπουρντουζένι, ένα σπίτι-μαγαζί όχι πολύ μεγάλο, με κίτρινους τοίχους και στενά παράθυρα με παντζούρια. Τρία χιλιόμετρα χώριζαν το εργοστάσιο ζάχαρης του Ιτσκάνι, όπου ο νεαρός δούλευε ως λογιστής, από το βιβλιοπωλείο που είχαν οι γονείς της νεαρής κοπέλας. Μια όμορφη διαδρομή, και μάλιστα σε ένα ηλιόλουστο κυριακάτικο πρωινό.

Η πρώτη ανάμνηση είναι από αυτή τη διαδρομή. Μια ανάμνηση πριν από τη γέννησή μου. Η ανάμνηση αυτού που ήμουν τότε που δεν υπήρχα καν. Ο μύθος του παρελθόντος πριν από το παρελθόν.

Όταν ο σοφός Κινέζος με ρωτάει, όπως ρωτάει τόσους αναγνώστες του, «Πώς ήσουν πριν συναντηθούν οι γονείς σου;» αναπολώ τη διαδρομή ανάμεσα στις δυο αυτές γειτονικές κωμοπόλεις της βορειοανατολικής Ρουμανίας, στα μέσα της δεκαετίας του ’30. Μια λωρίδα από πέτρα και σκόνη ανάμεσα σε λυγερούς κορμούς δέντρων κάτω από τη στέγη ενός οικείου, κοιμισμένου ουρανού. Μια χρυσαφιά κορδέλα μεταμορφωμένη σε χρόνο για να μπορείς να φτάσεις από κάπου, κάπου αλλού, από κάτι, σε κάτι άλλο. Τα παραμύθια ονομάζουν αυτή την κωμωδία αγάπη, δηλαδή το λάθος, που χρειαζόμαστε, φαίνεται, όλοι μας στη ζωή.

Ο λογιστής του εργοστασίου ζάχαρης συνέχισε τακτικά μετά την πρώτη Κυριακή τα δρομολόγια με το ποδήλατο ή με την άμαξα για τη γειτονική κωμόπολη. Ο πέτρινος δρόμος, όλο χώμα και σκόνη, μετατράπηκε βαθμιαία σε μαγνητική ταινία των ονείρων, κάνοντας την ξεχασμένη εκείνη γωνιά του κόσμου κέντρο του. Οι κινέζικες πινελιές της μοίρας έπαιζαν ένα χαοτικό παιχνίδι στον ουρανό χωρίς να δώσουν την εικόνα του μέλλοντος, αλλά μόνο τα φλεγόμενα νεφελώματα της στιγμής. Ο διεκδικητής της όμορφης άγνωστης θα μάθαινε, όμως, υποθέτω, τους επομένους μήνες, αυτό που εγώ ανακάλυψα μισό αιώνα αργότερα, στο τρένο, αρχές της δεκαετίας του ’80, συνοδεύοντας τη σχεδόν τυφλή μάνα μου σε έναν οφθαλμολόγο σε μια πόλη δυο ώρες μακριά από τα γνωστά μέρη.

Στο πρώτο μου ταξίδι στη Δύση, στο Παρίσι, συνάντησα μερικά χρόνια πριν τον διάσημο ξάδελφο της μητέρας μου, τον Αριέλ, για τον οποίον στην οικογένεια κυκλοφορούσαν εξωτικές ιστορίες. Δεν είχε πλέον τα μαλλιά βαμμένα πράσινα, κόκκινα ή μπλε, όπως στα νιάτα του, δεν μπορούσες να ξέρεις εάν ακόμα

ήταν μεσάζων σε πωλήσεις όπλων, όπως στην εποχή του Ντε Γκολ, ή εάν έγραφε ακόμα στη *Le Monde,* όπως ισχυριζόταν. Ο γεμάτος και καραφλός κύριος, σχεδόν τυφλός και αυτός, πάσχοντας από την ίδια οικογενειακή αρρώστια, είχε μια καταπληκτική βιβλιοθήκη, δεν ήξερες τι να διαλέξεις. Όταν η κουβέντα γύρισε στην κόρη του λατρεμένου του θείου, ένα αμφίσημο χαμόγελο ήρθε στη θέση της απάντησης. Η επιμονή μου ήταν άσκοπη, αρνιόταν να αναλύσει το θέμα. Κάποιο παράξενο επεισόδιο της νιότης, πριν από το γάμο με τον πατέρα μου; Η όμορφη άγνωστη είχε μήπως, στο χρονικό της συνάντησης στο λεωφορείο, ένα παρελθόν ικανό να σκανδαλίσει τη μικρή κωμόπολη της επαρχίας; Όχι όμως αρκετά σκανδαλώδες, όπως φαίνεται, ώστε να εμποδίσει τον έντιμο νεαρό να προχωρήσει στα στάδια του φλερτ και της οικειότητας που προηγούνται του γάμου.

Πώς ήμουν εγώ πριν βρεθούν οι δυο τους; Δεν είμαι αρκετά Κινέζος για να θυμηθώ το παρελθόν πριν από το παρελθόν, αλλά μπορώ να δω την αρχή πριν από την αρχή, την περίοδο ανάμεσα στον Ιούλιο του 1933 και τον Ιούλιο του 1936, από τη συνάντηση στο λεωφορείο μέχρι τον ερχομό του παιδιού, περισσότερο πεθαμένου παρά ζωντανού.

Στο σπίτι του παππού μου, όπου σερβίρονταν τα ασυναγώνιστα προϊόντα της μαγειρικής και της διπλωματικής τέχνης της οικογένειας, μεγάλωναν οι πιθανότητες για τον ερχομό μου στον κόσμο. Το ίδιο βοήθησαν και οι αυστριακές κομψές συγκεντρώσεις στο Ιτσκάνι και στη Σουτσεάβα, τα σπάνια ταξίδια στην πρωτεύουσα της Μπουκοβίνα, στο Τσέρνοβιτς, στη Βιέννη του τέλους του κόσμου. Ακόμα οι γιορτές του παλαιού ημερολογίου στο Μπουρντουζένι, η θεατρική αίθουσα Ντομ-Πόλσκι της Σουτσεάβα, το λεωφορείο Σουτσεάβα-Φαλτιτσένι-Σουτσεάβα, ο κινηματογράφος όπου οι δυο ερωτευμένοι ανακάλυψαν το όνομα του Αμερικανού ή Άγγλου ή Αυστραλού ηθοποιού Νόρμαν. Ο αέρας γεμάτος μυρουδιές από έλατα και λόγους υπέρ του Τιτουλέσκου[20] και του Ζαμποτίνσκι,[21] του Χίτλερ, του Τρότσκι και του Μπαάλ Σεμ Τοβ,[22] τα σπίτια μύριζαν καπνό, ατμό από τα φαγητά που μαγειρεύονταν συνέχεια, τα κουτσομπολιά και οι φήμες διαδίδονταν και μαγνήτιζαν την ατμόσφαιρα, οι εφημερίδες ήταν γεμάτες από ειδήσεις που θορυβούσαν και φόβιζαν.

Τίποτα δεν είχε όμως μεγαλύτερη σημασία από την ύπνωση

που μετέφερε, ξαφνικά, έναν άντρα και μια γυναίκα στο κέντρο του κόσμου. Ένας νεαρός που προερχόταν από φτωχή οικογένεια χωρικών φουρνάρηδων και τα κατάφερε μόνος του με επιμονή και αυστηρή πειθαρχία. Ένας νεαρός συνεσταλμένος, μοναχικός, διακριτικός και δουλευταράς που ήθελε να κερδίσει την αξιοπρέπεια και την εκτίμηση των συμπολιτών του. Όσο για την κοπέλα, μια φλογερή νέα που αναζητούσε αχόρταγα τα σημάδια του πεπρωμένου της που θα καθοδηγούσαν τον πανικό και το πάθος της, όλα κληρονομιά από τους νευρωτικούς Ταλμούδ και βιβλιοπώλες προγόνους της. Το ψωμί και το βιβλίο.

Σε πολλά σημεία δεν ταίριαζαν οι δυο ερωτευμένοι, αλλά φαίνεται ότι αυτό τους έφερε πιο κοντά, παρόλο που ο καθένας θα έμενε ο εαυτός του μέχρι το τέλος. Η αφοσίωση μπροστά στην επιφυλακτικότητα, το πάθος, που συχνά ήταν θεατρικό αλλά πάντα ειλικρινές, από τη μια πλευρά, η μοναχικότητα, η διακριτικότητα και η σύνεση από την άλλη πλευρά. Η εγρήγορση μπροστά στην απάθεια, ο πανικός μπροστά στη φρονιμάδα, ή το ρίσκο μπροστά στη σωφροσύνη; Το αποτέλεσμα αυτής της ένωσης, όχι απαραιτήτως μια τέλεια διαλεκτική σύνθεση των προϋποθέσεων, πρόσθεσε φυσικά καινούργιες αντιφάσεις, αλλιώς η κωμωδία θα ήταν βαρετή.

Παραδόξως, η πρόωρη γέννα του μοναδικού παιδιού της οικογένειας, τον Ιούλιο του 1936, παραμονή του Προφήτη Ηλία, ημέρα πανηγυριού στο Φαλτιτσένι, δεν έδειχνε ανυπομονησία, αλλά άρνηση. Ο αγέννητος αρνιόταν στην ουσία να γεννηθεί, αρνιόταν λοιπόν να κινήσει τις αντιφάσεις που είχε ή δεν είχε κληρονομήσει.

Η καθυστέρηση μέσα στον πλακούντα, μέσα σε μια αόρατη πιθανότητα, έβαλε σε κίνδυνο τη ζωή της μάνας. Μια επικίνδυνη πληγή για τη μητέρα και για το παιδί που ακροβατούσαν μέρες και νύχτες ανάμεσα στη ζωή και στο θάνατο.

Η λεχώνα άξιζε περισσότερα από το παιδί, γι' αυτό και όλη η οικογένεια ησύχασε όταν έμαθε ότι η μάνα θα επιβιώσει. Όσο για το βρέφος, μόνο όταν η μοίρα του δεν συνδυαζόταν απαραίτητα με τη μοίρα της μητέρας, ο γέρος Αβραάμ ρώτησε: «Έχει νύχια;» Μόλις πληροφορήθηκε ότι έχω νύχια, ηρέμησε ξαφνικά. Στο λίγο διάστημα που τον γνώρισα αργότερα, στα χρόνια του στρατοπέδου συγκέντρωσης στην Τρανσνίστρια, δεν πρόλαβε να μου

εξηγήσει ότι χρειάζονται γερά νύχια για να επιβιώσεις. Η είσοδός μου στον κόσμο υπήρξε ηλιακή, λευκή, χωρίς περίγραμμα ή αναμνήσεις. Ειδυλλιακός καιρός, από τον οποίο η μνήμη συγκράτησε μόνο την εικόνα ενός ανηφορικού δρόμου και την πόρτα του βιβλιοπωλείου του παππού.

Για το πώς ήμουν πριν από την αληθινή γέννηση, που ακόμα δεν είχε έρθει, οι αναμνήσεις δεν είναι πολλές. Πολύ αργότερα όλες οι αναμνήσεις συγκεντρώνονται σε ένα μύθο: μια εικόνα από την ταινία *Τα παιδικά χρόνια του Ιβάν* του Ταρκόφσκι, που είδα και ξαναείδα άπειρες φορές: το ξανθό αγοράκι, το γέλιο της μητέρας, η ευτυχία. Ξαφνικά ο βραχίονας του πηγαδιού που ταλαντεύεται τρελά. Η αντανάκλαση του νερού που καταστρέφεται από την εκκωφαντική έκρηξη: ο πόλεμος.

Η βροντή του 1941. Η βροντή και η αστραπή τσάκισαν, ξαφνικά, το πάτωμα της σκηνής. Η απέλαση, η πομπή των εξόριστων, το τρένο, η έρημος του σκοταδιού. Η τρύπα στην οποία μας πέταξαν δεν ήταν κούνια μωρού. Πίσω μας, μόνο η απελπισμένη κραυγή της καλής νεράιδας, που δεν ήθελε να με αφήσει από την αγκαλιά της παρακαλώντας τους φρουρούς να την αφήσουν να έρθει μαζί μας, στο κενό, ναι, αυτή, η χριστιανή, η Παρθένος, μαζί με τους αμαρτωλούς που δεν μπορούσε να αφήσει. Η νυχτερινή αποβίβαση, οι πυροβολισμοί, οι κραυγές, οι ληστείες, οι ξιφολόγχες, οι νεκροί, το ποτάμι, το κρύο, η πείνα, ο φόβος, τα πτώματα: η μακριά νύχτα της *Μύησης*. Η κωμωδία μόνο εκεί και τότε θα ξεκινούσε. TRANS-NISTRIA. Πέρα από το Δνείστερο. TRANS-TRISTIA.* Η *Μύηση* πριν από τη γέννηση. Ναι, ξέρω πώς ήμουν πριν από τη γέννησή μου. Και πώς ήμουν μετά, τον Απρίλιο του 1945, όταν οι εκπατρισμένοι επαναπατρίζονταν επιτέλους, πατρίδα που δεν κατάφερε να τους ξεφορτωθεί. Μερικούς τους ξεφορτώθηκε, όμως. Τον βιβλιοπώλη Αβραάμ, τη γυναίκα του, Χάγια, και τόσους άλλους που χάθηκαν εκεί.

Μια γλυκιά ανοιξιάτικη μέρα νανούριζε την πόλη που το 1945 ονομαζόταν το ίδιο όπως το 1933, Φαλτιτσένι, η ίδια πόλη από όπου είχε φύγει δέκα χρόνια πριν το λεωφορείο του πεπρωμένου που προγραμμάτιζε τον ερχομό μου. Το φορτηγό που μας έφερε το 1945 στο Φαλτιτσένι, όπου είχαν μείνει οι συγγενείς που δεν εί-

* Λογοπαίγνιο: «Πέρα από τη θλίψη». (Σ.τ.Μ.)

χαν απελαθεί, δεν σταμάτησε όπως τότε μπροστά στο πάρκο, στο περίπτερο που πουλούσε τα εισιτήρια για τον Παράδεισο. Σταμάτησε στην πλατεία, στη γωνία της οδού Μπελντιτσεάνου. Το κουδούνι χτύπησε. Το ξύλο που σφράγιζε το φορτηγό μετακινήθηκε. Από την οδό Μπελντιτσεάνου έρχονταν τρέχοντας προς το μέρος μας όλοι αυτοί που συμπλήρωναν το σκηνικό της παράστασης που γιόρταζε την επιστροφή μας. Ένα γλυκό και τρυφερό μελόδραμα, όπως ο πλακούντας των νεογέννητων, άνοιγε τη φυσαρμόνικα του ουράνιου τόξου προς τιμήν των νικητών που ήμασταν εμείς.

Τους είδα να κλαίνε, να φιλιούνται, να αναγνωρίζονται. Είχα μείνει πάνω στη σκεπαστή καρότσα του φορτηγού τρώγοντας τα νύχια μου. Ο δρόμος είχε γίνει σκηνή και εγώ ένα χαμένος θεατής. Τελικά θυμήθηκαν το παιδάκι που είχε μείνει πίσω στο παρελθόν.

Πριν κατέβω ξανά στον κόσμο, κατάφερα να δαγκώσω για μια ακόμα φορά βαθιά τα νύχια μου. Είχα αποκτήσει αυτή την άσχημη συνήθεια, έτρωγα τα νύχια μου.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·87

Η *χουλιγκανική χρονιά*

Η ΕΙΔΥΛΛΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΓΑΜΟ ΚΡΑΤΗΣΕ ΑΠΟ ΤΟ 1933 μέχρι το 1935. Η Πολωνή μοδίστρα Βάσλοβιτς, που έντυνε όλες τις κυριούλες της Σουτσεάβα και των γύρω περιοχών, κατάφερνε με μεγάλη δυσκολία να εξυπηρετήσει τη βιβλιοπώλισσα από το Μπουρντουζένι. Στους φιλανθρωπικούς χορούς της πόλης ο κομψός και σοβαρός καβαλιέρος της ήθελε πάντα να την παρουσιάζει με ολοκαινούργια τουαλέτα! Η αδύνατη, νευρική μελαχρινή κοπέλα είχε αναζωογονηθεί. Τα μαύρα ζωηρά μάτια της άναβαν φωτιές, το πρόσωπό της έλαμπε κάτω από μια ξεχωριστή μαγεία. Πάντα βιαστική, προσπαθώντας να κερδίσει χρόνο, δούλευε όπως πριν, από το πρωί ως το βράδυ, αλλά τώρα έδινε μεγάλη προσοχή στο αν της πάνε τα φορέματα, τα παπούτσια, η τσάντα, το καπέλο, τα γάντια, η πούδρα, το χτένισμα, οι δαντέλες.

Κρυφές αγκαλιές στην άμαξα και στο αυτοκίνητο, επισκέψεις στη Σουτσεάβα, στο Φαλτιτσένι και στο Μποτοσάνι, ίσως και στο Τσέρνοβιτς. Χοροί, βόλτες υπό το φεγγαρόφως, γιορτές στη συναγωγή και γιορτές στην οικογένεια της νύφης. Κινηματογράφοι και θέατρα και εστιατόρια, παγοδρόμιο και βόλτες με το έλκηθρο και εκδρομές στα γνωστά θέρετρα της Μπουκοβίνα. Ίσως και κάποιες ιδιαίτερες στιγμές στο δωμάτιο του ανύπαντρου λογιστή. Καθόλου δύσκολο να επινοήσει κανείς ένα τέτοιο σενάριο, να φανταστεί το πάθος των δυο ερωτευμένων που έσφυζε στο ρυθμό της εποχής, τελευταίος ειδυλλιακός σταθμός πριν από την καταστροφή.

Το 1934, λοιπόν, μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια ευτυχισμένη χρονιά. Η σύντομη διαδρομή Μπουρντουζένι-Ιτσκάνι είχε μεταμορφωθεί στη Λαμπερή Διαδρομή μιας ευτυχισμένης ιστορίας αγάπης. Μια ιστορία που είχε ξεκινήσει λιγότερο από ένα χρόνο

πριν, στο ασφυκτικά γεμάτο λεωφορείο με τους επισκέπτες του διάσημου πανηγυριού του Αϊ-Λια. Ο κόσμος του Ιτσκάνι, αλλά κυρίως της μητρόπολης Μπουρντουζένι, συμβίωνε με τα γεγονότα που εκτυλίσσονταν: πολιτικές συζητήσεις και γυναικείο κουτσομπολιό, η μικρή σκηνή και οι μεγάλοι ουτοπικοί λόγοι, όπως στην ελληνική αγορά, το βουητό της οικουμένης από τις ρουμανικές, εβραϊκές, γαλλικές και γερμανικές εφημερίδες. Φίλοι και συγγενείς, ο αδελφός και η αδελφή, ο πατέρας και η άρρωστη και ενοχλητική γυναίκα του, η γιαγιά μου, με το παρατσούκλι Τζούρα, δηλαδή Μπελάς, και η Μαρία, η ορφανή όμορφη χωριάτισσα υιοθετημένη από την οικογένεια, ανυπόμονη να ακολουθήσει τη μικρότερη κόρη του βιβλιοπώλη στο καινούργιο νοικοκυριό.

Μια ευτυχισμένη χρονιά, το 1934. Ο νεαρός Αριέλ όμως, ο μορφωμένος, επαναστάτης σιωνιστής και πάντα ενημερωμένος για τα τελευταία νέα των εφημερίδων, τη χαρακτήρισε Χρονιά της Προειδοποίησης.

Ο μέλλων γαμπρός και η εκλεκτή της καρδιάς του διάβασαν και αυτοί τις εφημερίδες και τα βιβλία της χρονιάς στο βιβλιοπωλείο του γέρου Αβραάμ, γι' αυτό η είδηση που ανακοίνωσε ο νεαρός Αριέλ δεν τους εξέπληξε: το μυθιστόρημα *Εδώ και δύο χιλιάδες χρόνια*, που είχε εκδοθεί ένα χρόνο νωρίτερα, είχε δημιουργήσει ένα φοβερό σκάνδαλο στο κοσμοπολίτικο Βουκουρέστι! Ο συγγραφέας δεν λεγόταν Μιχαήλ Σεμπαστιάν, όπως αναγραφόταν στο γκριζομπλέ εξώφυλλο του βιβλίου, αλλά Ιωσήφ Έχτερ, και ο εμπρηστικός πρόλογος του μυθιστορήματος γράφτηκε από τον ιδεολόγο λεγεωνάριο Νάε Ιονέσκου, δάσκαλο του καημένου Έχτερ, ποιος θα το πίστευε! Ο πρόλογος του κυρίου Ιονέσκου υποστήριζε ότι ο θαυμαστής και μαθητής του δεν ήταν απλά ένας *άνθρωπος* από το Δούναβη της Βραΐλας, αλλά ένας *Εβραίος* από το Δούναβη της Βραΐλας. Το γεγονός αυτό φαίνεται πως δεν γινόταν να αγνοηθεί και ούτε υπήρξε δυνατότητα να αλλάξει: ο Έχτερ-Σεμπαστιάν και οι ομόθρησκοί του, αν και άθεοι και κοινωνικά ενταγμένοι, δεν ήταν σε καμία περίπτωση Ρουμάνοι. Οι Ρουμάνοι είναι Ρουμάνοι διότι είναι χριστιανοί ορθόδοξοι και χριστιανοί ορθόδοξοι διότι είναι Ρουμάνοι, εξηγούσε ο λεγεωνάριος Ιονέσκου. Τόσο απλά!

Το 1935 το βιβλιοπωλείο είχε στα ράφια του ακόμα ένα βιβλίο του Σεμπαστιάν, *Πώς κατάντησα χούλιγκαν*, στο οποίο ο συγγρα-

φέας ισχυριζόταν ότι η ευτυχισμένη χρονιά του 1934 ήταν η χρονιά των χούλιγκαν.

«Και τι μας νοιάζει εμάς;» ρώτησε ο βιβλιοπώλης Αβραάμ, για να προκαλέσει τον ανήσυχο ανιψιό του. Ο Αριέλ συνέχιζε, ξαναμμένος, με παλιά νέα: Ο κύριος Νάε Ιονέσκου είναι βέβαιος ότι δεν υπάρχει λύση στην καταραμένη αυτή κατάσταση! Με έξαλλα μαλλιά, φρεσκοβαμμένα μπλε, απήγγελλε το πόρισμα του κυρίου Ιονέσκου: «Ο Ιούδας υποφέρει διότι γέννησε τον Χριστό, τον είδε και δεν πίστεψε. Και αυτό δεν είναι ακόμα τόσο σοβαρό. Το θέμα είναι ότι πίστεψαν όλοι οι υπόλοιποι – εμείς. Ο Ιούδας υποφέρει επειδή είναι ο Ιούδας». Το συμπέρασμα: «Ο Ιούδας θα αγωνίζεται μέχρι το τέλος του αιώνα».

Ο κύριος Ιονέσκου είχε μεταμορφωθεί από φιλόσοφο σε λεγεωνάριο φιλόσοφο, και από φίλος του Σεμπαστιάν σε οπαδό του χριστιανικού ορθόδοξου κράτους. Στην καινούργια χρονιά των χούλιγκαν, το 1935, τα λόγια του είχαν άλλη απήχηση... «Ιωσήφ Έχτερ – εσύ δεν νιώθεις ότι σε κυριεύει το κρύο και το σκοτάδι;»

Ο Αριέλ ανέμιζε το βιβλίο στον αέρα, όπως μια προκήρυξη. «Εμάς, εμάς ρωτά ο λεγεωνάριος φίλος μας», μουρμούρισε στο τέλος εξαντλημένος ο φασαριόζος Αριέλ, για να κάνει ακόμα πιο δραματικό το φινάλε. Εάν ούτε η αφομοίωση, ούτε ο προσηλυτισμός φέρνουν αποτέλεσμα, ποια θα μπορούσε να είναι η λύση; Το σύγχρονο εγχειρίδιο, *Ο αγών μου,* θα μπορούσε να δώσει απάντηση στο δίλημμα αυτό, συνέχισε έπειτα από μια μικρή παύση ο νεαρός ρήτορας.

Ανεξαρτήτως του τι αισθανόταν το κοινό, ο κύριος Ιονέσκου έλεγε τα πράγματα με το όνομά τους. Το σκοτάδι και το κρύο της τελικής λύσης δεν ήταν επινόηση των χριστιανών-ορθόδοξων Ρουμάνων λεγεωνάριων. Οι πρόγονοί μας των αρχαίων χρόνων, του μεσαίωνα και του σύγχρονου κόσμου, εφοδίασαν τον Ιούδα με ένα γονίδιο ευαίσθητο σε άγνωστους κινδύνους. Δεν γινόταν το ίδιο στην οικογένεια του βιβλιοπώλη.

Τι διαφορετικό είχαν οι χρονιές 1934 και 1935 από τις άλλες;

Ο Αριέλ απαντούσε στην ερώτηση αυτή όπως ο Ιωσήφ Έχτερ: ήταν χρονιές των χούλιγκαν. Η λέξη τον ερέθιζε και ανέμιζε συνεχώς μπροστά στους παρευρισκόμενους το μικρό βιβλίο που κρατούσε στα χέρια του. Στο ροζ εξώφυλλο απεικονιζόταν με μαύρο χρώμα μια κουκουβάγια και το σήμα των εκδόσεων του Cultura

Naţională (Εθνικού Πολιτισμού), Βουκουρέστι, οδός Μάκα, αρ. 2.

«Το βιβλιοπωλείο μας» είχε παραγγείλει περισσότερα αντίτυπα του βιβλίου *Πώς κατάντησα χούλιγκαν*, σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά, του μυθιστορήματος που δημιούργησε το σκάνδαλο.

«Συνήθως, ο ρουμανικός αντισημιτισμός είναι μια πραγματικότητα που κατά διαστήματα μεταμορφώνεται σε ιδέα...» γράφει ο συγγραφέας. Η αγάπη που νιώθει ο άπατρις για την πατρίδα; «Θα ήθελα να μου κοινοποιήσετε τον αντισημιτικό νόμο που θα μπορούσε να σβήσει από μέσα μου το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι γεννήθηκα στο Δούναβη και αγαπώ αυτό το μέρος», δήλωνε ο γενναίος Ιούδας-Έχτερ.

«Κανένας αντισημιτικός νόμος δεν κλονίζει την αγάπη για την πατρίδα σου, έτσι δεν είναι;» ρωτούσε, ιδρωμένος, ο ακούραστος Αριέλ. «Εμείς δεν βρισκόμαστε στην ελληνική αγορά! Εμείς όλο μετακομίζαμε από έναν γκρεμό του κόσμου σε κάποιον άλλο γκρεμό!»

Η οικογένειά του που τον άκουγε θα έπρεπε να γελάσει, πίστευε αυτός, όπως και άλλες οικογένειες, με τις ανοησίες που έλεγε ο κύριος Έχτερ-Σεμπαστιάν! Δεν γέλασαν όμως, δεν γέλασαν. Χαμογελούσαν με κατανόηση με τον ενθουσιασμό του νεαρού ρήτορα. Ο κύριος Σεμπαστιάν-Έχτερ εγκατέλειψε το γκέτο και δραστηριοποιούνταν στη μεγάλη και πολύχρωμη σκηνή του Βουκουρεστίου... Η αγορά της αιώνιας αυτής μικρής πόλης δεν μπορούσε να καταλάβει τι σημαίνει να φύγεις, χωρίς να αποχωρίζεσαι όμως την οικογένειά σου.

«Χούλιγκαν! Τα λεξικά που έχετε στο βιβλιοπωλείο δίνουν λάθος ερμηνείες!» φώναζε με τον αντίχειρα στραμμένο στα ράφια με τα βιβλία, ο παντογνώστης Αριέλ. Ο Σεμπαστιάν δεν εννοούσε τον αγγλοϊρλανδικό όρο, ούτε αυτόν που παρέπεμπε στη γιορτή των Ινδών, αφιερωμένη στην εαρινή ισημερία, ούτε τον σλαβικό όρο, που προέρχεται από το ρήμα «βλασφημώ, γιουχαΐζω». «Troublion, όπως λένε οι Γάλλοι; Trouble-maker, για τους γιάνκηδες;»

Το 1935, όταν είχε γράψει εκείνο το βιβλίο-εγχειρίδιο, ο συγγραφέας αναφερόταν στον καινούργιο τύπο χουλιγκανισμού. Ο σκανδαλοθήρας, ο γελωτοποιός και ο συκοφάντης είχαν ενωθεί σε μια καινούργια αποστολή αποτυπωμένη από έναν άλλο φίλο

τού Έχτερ, τον Μίρτσεα Ελιάντε, στο μυθιστόρημά του, που βρισκόταν και αυτό στα ράφια του βιβλιοπωλείου. Η ανταρσία είναι άραγε στάδιο προς τη Μεγάλη Έκσταση, τον Θάνατο; «Ένα και μοναδικό γόνιμο ξεκίνημα υπάρχει στη ζωή: η εμπειρία των χούλιγκαν». Η νιότη είναι μια ηρωική χουλιγκανική πρόκληση. «Η ελευθερία του ανθρώπινου είδους θα αποκατασταθεί παραταγμένη σε συντάγματα τέλεια και ευθυγραμμισμένα που θα έχουν δηλητηριαστεί από έναν ομαδικό μύθο»... στρατιές και τάγματα εφόδου, οι λεγεώνες του σημερινού κόσμου... μάζες νέων ενωμένες μέσα από την ίδια μοίρα, τον ομαδικό θάνατο.

«Οι λεγεωνάριοι έχουν ανακηρύξει ως μεγαλύτερο χούλιγκαν του έθνους ακόμα και τον μεγάλο εθνικό μας ποιητή Μιχάι Εμινέσκου! Ιερός πρόγονος των μαρτύρων με τα πράσινα πουκάμισα, δοξάζοντας το Σταυρό και τον Καπετάνιο Κοντρεάνου!» Σε κατάσταση έκστασης, ο Αριέλ δεν είχε παρατηρήσει ότι μόλις παράτησε τον Ιούδα για το πολιτιστικό αυτό παραλήρημα, το κοινό έπαψε να τον παρακολουθεί.

«Ομαδικός θάνατος!» πήρε φωτιά ξανά ο ρήτορας. «Ό,τι και αν σκοπεύει να γίνει, άθεος, προσηλυτισμένος, ή ακόμα και αντισημίτης, ο κύριος Έχτερ δεν μπορεί να αποφύγει το σκοτάδι που του είχαν υποσχεθεί οι χούλιγκαν. Ακούστε: εσωτερική διαμάχη! Αυτό απασχολεί τον Γιόσελε Έχτερ από τη Βραΐλα τώρα που οι φίλοι του επικροτούν την επίθεση και τον ομαδικό θάνατο. Το παραδέχομαι, είμαστε υπερβολικοί, καχύποπτοι, αναστατωμένοι! Μας φθάνουν οι αιώνιες ασθένειές μας, δεν χρειαζόμαστε άλλους εχθρούς, έχουμε τους εαυτούς μας. Ε, και! Μας ρωτάει κανείς αν προτιμάμε την εσωτερική διαμάχη του κυρίου Σεμπαστιάν ή την αντιπαλότητα των λεγεωνάριων;»

Δύσκολο να πει κανείς αν τον πρόσεχαν ή όχι οι συγγενείς και οι συγγενείς των συγγενών που μαζεύονταν στο βιβλιοπωλείο του γέρου Αβραάμ. Ο Αριέλ μιλούσε, ως συνήθως, τότε όπως και αργότερα, περισσότερο για τον εαυτό του.

Τον άκουγαν, αλλά μάλλον χωρίς ευχαρίστηση, ενοχλημένοι από τον εξυπνάκια που τους θεωρούσε βλάκες και κοιμισμένους.

Το μυθιστόρημα *Εδώ και δύο χιλιάδες χρόνια*, με τον πρόλογο του κυρίου Νάε Ιονέσκου, που εκδόθηκε το 1934, μετά το βιβλίο-εγχειρίδιο *Πώς κατάντησα χούλιγκαν*, που εκδόθηκε το 1935, μαζί με το δίτομο μυθιστόρημα του Ελιάντε *Οι χούλιγκαν*, βρισκόταν

πράγματι εκεί μπροστά τους, στα ράφια του βιβλιοπωλείου του Μπουρντουζένι. Ό,τι σημαντικό δημοσιευόταν σε εφημερίδες και βιβλία έφτανε στη μητρόπολη! Ο Αβραάμ έφερνε ακόμα και εφημερίδες και γαλλικά βιβλία αν το ζητούσε κάποιος πελάτης. Ο Αριέλ, ο γιος της αδελφής του, Φανής, φρόντιζε να του επισημαίνει τα ξεχωριστά βιβλία και ήταν ο πρώτος αναγνώστης των εξαιρετικών αποκτημάτων.

Το μυθιστόρημα *Εδώ και δύο χιλιάδες χρόνια* δεν άφηνε κανέναν αδιάφορο. Καθόλου τυχαία, τη δεκαετία του '50, ανακάλυψα αυτό το βιβλίο, μετά το τέλος του χουλιγκανικού πολέμου και την έναρξη της χουλιγκανικής ειρήνης. Ήταν ένα από τα τρία τέσσερα βιβλία που υπήρχαν στο σπίτι της θείας Ρεβέκκας, μεγαλύτερης αδελφής της μαμάς, μιας απλής γυναίκας με στοιχειώδη μόρφωση. Ήμουν δεκατριών με δεκατεσσάρων χρόνων, είχα έρθει για μερικές μέρες στο Τάργκουλ Φρουμός να επισκεφτώ τους συγγενείς μου και ανακάλυψα, εκεί που δεν το περίμενα, την παλιά έκδοση του μυθιστορήματος, με το γκρίζο εξώφυλλο γραμμένο με πλάγιους χαρακτήρες. Κανένας σοσιαλιστικός εκδοτικός οίκος ή βιβλιοθήκη δεν θα τολμούσε να προωθήσει ένα τέτοιο βιβλίο με ένα τέτοιο θέμα! Κοίτα όμως, το βιβλίο βρισκόταν εκεί στο σπίτι της άλλης κόρης του βιβλιοπώλη από το Μπουρντουζένι. Λείψανο παλαιών και οδηγός νέων εποχών. Η Ρεβέκκα ήταν παρούσα στο παραλήρημα του ξαδέρφου της Αριέλ ενάντια στον Σεμπαστιάν-(Έχτερ) που χρησιμοποιούσε τη λέξη χούλιγκαν εναντίον πάντων, ακόμα και εναντίον αυτών των ομόθρησκών του που του είχαν επιτεθεί.

«Δικαίωμά του! Με το θάνατο όμως, τι γίνεται;» φώναζε ο Αριέλ. «Ο ευγενής Σεμπαστιάν, που δεν θέλει να προσβάλει το μέντορά του, δέχεται τον πρόλογο, δηλαδή τη θανατική καταδίκη;» Και πάλι από ευγένεια απαντάει στους χούλιγκαν δηλώνοντας ο ίδιος χούλιγκαν. «Ειρωνεία; Δικό του πρόβλημα! Ο θάνατος όμως... η λατρεία του θανάτου; Η έκσταση του θανάτου, η παγωνιά και το σκοτάδι του θανάτου; Αυτά δεν ήταν αστεία!» Ο Ιωσήφ Έχτερ Σεμπαστιάν το ήξερε πολύ καλά. Εδώ ήταν που η ειρωνεία η ίδια έπαυε να λειτουργεί. Ο λεγεωνάριος χούλιγκαν, ήρωας του θανάτου, καθαγιασμένος από τη μαγεία του θανάτου; «Ο κύριος Σεμπαστιάν, ο άθεος, ο αφομοιωμένος, ξέρει τι σημαίνει αυτό!»

Η θεία Ρεβέκκα μου εξηγούσε, δεκατριάχρονο παιδί τότε και φρέσκος κομμουνιστής: «Εμείς καλλιεργούσαμε τη ζωή, όχι το θάνατο!» Η ζωή, έτσι όπως τη διακήρυττε η Τορά,[23] πάλι και πάλι, μοναδική, ανεπανάληπτη, ανεκτίμητη...

Θα μπορούσες να τρελαθείς από τον πανικό του ρεφρέν αυτού! Όμως η άλλη όψη... όχι, ούτε η άλλη όψη ήταν λιγότερη βαρετή. Η άλλη όψη ήταν ταμπού... ξέρουμε σε τι οδηγεί η εξύμνηση του θανάτου, μου θύμισε η Ρεβέκκα.

Ο παντογνώστης Αριέλ είχε δίκιο, αλλά η οικογένεια του παππού και όλες οι άλλες οικογένειες της Κοινότητας, αντιμέτωπες με το βουητό, την αναταραχή και τα παράπονα της σφηκοφωλιάς που λέγεται ζωή, δεν φαινόταν να τους ενδιαφέρει η «μεταμόρφωση του αντισημιτισμού σε ιδέα», όπως είχε γράψει ο Σεμπαστιάν και επανέλαβε ο Αριέλ. Το κρύο και το σκοτάδι όμως... οχ ναι, ήταν προσεκτικοί, ιδιαίτερα προσεκτικοί σε τέτοιου είδους λόγια. Είχαν καλές σχέσεις με τους γείτονες και τις Αρχές, οι χωρικοί έρχονταν στον γέρο Αβραάμ για νομικές ακόμα και θρησκευτικές συμβουλές και για μικρούς δανεισμούς καμιά φορά. Όλοι αγαπούσαν τη Μαρία, την ορφανή, ο βιβλιοπώλης την είχε μαζέψει από το δρόμο και την είχε σαν κόρη, έτσι είχε μείνει στην οικογένεια, δεν υπήρχε λόγος για καχυποψία. Αλλά γύρω τους, στα βιβλία, στις εφημερίδες, στα μάτια των πελατών... οχ ναι, δημιουργούνταν υποψίες, έπρεπε να είναι κανείς προσεκτικός, ιδιαίτερα προσεκτικός.

Ο Αβραάμ, ο βιβλιοπώλης, έδειχνε μια σκεπτικιστική αστεία απόσταση από τις προγονικές αυτές έμμονες ιδέες. Σαν να πίστευε ότι η ευπρέπεια και η ευλάβεια θα μπορούσαν να διώξουν μακριά το κακό. Η Ρεβέκκα μού υπενθύμιζε αυτό που ήξερα πολύ καλά κι εγώ: ότι η μικρότερη κόρη, η μαμά μου, αντιλαμβανόταν αμέσως κάθε παράξενο σημάδι. Ο Μάρκου, ο λογιστής του Ιτσκάνι, έμενε πάντα ο εαυτός του, φιλικός και προσεκτικός με όλο τον κόσμο. Δεν είχε πολλούς φίλους, εχθρούς δεν είχε καθόλου, τα πήγαινε καλά με τους συναδέλφους του, αν και ένιωθε ασφάλεια μόνο με τους δικούς του. Ο φίλος του, ο Ζαχαρίας, γλεντζές και γυναικάς, κυνηγός και ιππεύων Δον Ζουάν, περνώντας από όλες τις περιπέτειες με το χαμόγελο και το καπέλο στο ένα αυτί, τον ξάφνιαζε πάντα με τη μακάρια αδιαφορία του. Παρ' όλη τη διαφορά χαρακτήρων έμειναν φίλοι, στα καλά και στα άσχημα, και ο

Μάρκου ποτέ δεν θα μπορούσε να φαντασθεί τον Ζαχαρία να ενδιαφέρεται για παραληρηματικά συνθήματα και εμβατήρια της λεγεώνας.

Ο γέρος Αβραάμ δεν είχε χρόνο, το 1935, για τις προειδοποιήσεις του ένθερμου Αριέλ. Την εχθρότητα και τους κινδύνους τους θεωρούσε φυσικό μέρος της ζωής, γι' αυτό και δεν μπορούσε να τους αποφύγει. Να κοιτάς τη δουλειά σου καθημερινά, να είσαι ανεκτικός με τη βλακεία και τα προβλήματα των γύρω σου, πεπεισμένος πως ο κόσμος θυμάται και τιμά τον καλό άνθρωπο. Τίποτε άλλο, δεν μπορεί να είναι αλλιώς. Ο Αριέλ είχε κερδίσει μια αμφίβολη δημοσιότητα με τις υπερβολές του στο ντύσιμο και στην ομιλία, και η οικογένεια είχε άλλες έννοιες από το σκάνδαλο Σεμπαστιάν ή την αναμέτρηση της εσωτερικής και εξωτερικής αντιπαλότητας.

Συγκεντρωμένοι στις ετοιμασίες του γάμου, άλλες σκέψεις κυριαρχούσαν κάθε ημέρα. Ο ζήλος της προετοιμασίας τούς υπενθύμισε ότι αισθάνονταν καλά τελικά στον τόπο όπου έζησαν τόσες γενιές τώρα, όσες μπορούσαν να θυμηθούν. Δεν είχαν γεννηθεί στο Δούναβη, όπως ο Ιωσήφ Έχτερ, αλλά οι ομορφιές της Μπουκοβίνα δεν ήταν καθόλου κατώτερες. Αγαπούσαν την ιδιαίτερη πατρίδα τους το ίδιο πολύ όσο και ο κύριος Σεμπαστιάν, δεν είχαν όρεξη ούτε χρόνο να φιλοσοφούν γύρω από τον όρο του *υποκοριστικού*..., το τελευταίο θέμα του ένθερμου Αριέλ. Τα υποκοριστικά είναι ευχάριστα, πώς να μην είναι, έχουν μια γλυκιά και αξιαγάπητη αθωότητα, μόνο ο παλαβός Αριέλ, ο ανιψιός του βιβλιοπώλη και ξάδελφος της νύφης, επέμενε ότι είναι κακό σημάδι. Στάζουν δηλητήριο! Δηλητήριο που μόνο πρόσκαιρα θα μπορούσε να εξουδετερωθεί! Τα υποκοριστικά, όταν δεν το περιμένεις, μπορούν να γίνουν σκέτη καταστροφή! «Εδώ τίποτα δεν είναι ασυμβίβαστο», απήγγελλε με ύφος από τις σελίδες του Σεμπαστιάν ο νεαρός. Διάβασε τα πάντα, θυμόταν τα πάντα και μαγείρευε τις λέξεις όπως ήθελε, ο φλύαρος Αριέλ! «Υπεκφυγή», έτσι είχε πει. *Υπεκφυγή!* Ήταν αρεστός αυτός ο όρος. Η μοιρολατρία, το χιούμορ, ο ηδονισμός, η μελαγχολία και η διαφθορά και ο λυρισμός συνεργάζονταν, ισχυριζόταν ο ρήτορας, στην τεχνική της επιβίωσης: *υπεκφυγή.* Αυτό έλεγε ο Αριέλ, με τη γνωστή του περιφρόνηση και αλαζονεία.

Ε και; Το ακροατήριό του ήταν γοητευμένο από τις προετοι-

μασίες του γάμου και δεν είχε λόγο να απορρίψει τα υποκοριστικά, ούτε το λυρισμό, ούτε την εμπιστοσύνη στη μοίρα, που ο νεαρός Αριέλ αποκήρυσσε.

Η χρονιά των χούλιγκαν του 1934 υπήρξε μια ευτυχισμένη χρονιά, γιατί άρα να μην είναι και η επομένη; Η αγαπημένη κόρη του βιβλιοπώλη ξαναγεννήθηκε, η χαρά ξαναμπήκε στο σπίτι, οι συγκινήσεις θύμισαν ότι το μέρος όπου ζούσαν εδώ και πολλές γενιές δεν ήταν χειρότερο από αλλού. Το τοπίο και οι άνθρωποι, το κλίμα και η γλώσσα ήταν δικά τους. Τα είχαν καλά με τους ντόπιους. Η αντιπαλότητα; Δεν έπρεπε να υποψιάζονται κάθε βλέμμα ή τα τυχαία λόγια, διότι ούτε οι ομόθρησκοί τους ήταν άγιοι. Δεν ήταν λίγες οι φορές που αναρωτήθηκαν μήπως το κακό βρίσκεται μέσα τους, αφού παντού και πάντα εμφανιζόταν η εχθρότητα.

Δεν λειτουργεί η ζωή χωρίς το τονωτικό δηλητήριο; Αραιωμένο ή σχεδόν ανύπαρκτο, ή ξανά πολύ δραστικό, ξαφνικά και δραματικά, αφανίζοντας τα γλυκά υποκοριστικά του χθες και ανακοινώνοντας την καταστροφή; Ο παλαβιάρης Αριέλ τους πλημμύριζε με ονόματα και παραθέσεις για να τους προστατεύσει από τις παγίδες που είχαν συνηθίσει; «Μέχρι και ο Τολστόι έπεσε σε παγίδα, πέρασε καλά στη σύντομη διαμονή του στη Ρουμανία. Η γοητεία του τόπου και των ανθρώπων... Ο σοφός γέρος ήταν τότε νέος και αφελής», τους επισήμανε ο Αριέλ, ο ανιψιός του βιβλιοπώλη, γιος της αδελφής του από το Μπούχουσι.

Ο παλαβός, με τα μαλλιά βαμμένα μπλε, απαγγέλλοντας Ρεμπό και περπατώντας κάθε δυο εβδομάδες είκοσι πέντε χιλιόμετρα μέχρι το Φαλτιτσένι, να παίξει σκάκι με το θείο του, τον Κίβα Ρίμερ, κάνοντας παθιασμένες ομιλίες για τον Ζαμποτίνσκι και για τον μελλοντικό ιουδαϊκό ιμπεριαλισμό στη Μεσόγειο, νόμιζε ότι βρίσκεται σε καλύτερη κατάσταση από τον Έχτερ-Σεμπαστιάν. «Αφομοίωση; Σε τι δηλαδή;» τους ρωτούσε συνεχώς, χωρίς έλεος, το παλικάρι. «Για να γίνουμε όπως οι υπόλοιποι γύρω μας; Τα πάντα συμβιβάζονται με οτιδήποτε; Αυτός ο κύριος από το Βουκουρέστι αναγνωρίζει ότι ζούμε στον τόπο όλων των συμβιβασμών!» Δεν τον ένοιαζε το ρήτορα ότι ο θείος του Αβραάμ χαμογελά, ούτε ότι η κόρη του άκουγε με τόση προσοχή σαν να μην άκουγε καθόλου.

«Θα μπορούσαμε εμείς να αντέξουμε εάν ήμασταν όπως αυ-

τοί ή όπως οι άλλοι; Πέντε χιλιάδες χρόνια!... όχι δυο χιλιάδες, όπως πιστεύει ο κύριος από το Βουκουρέστι! Να δούμε πόσο θα συμβιβαστεί ο χούλιγκαν με τους χούλιγκαν φίλους του!»

Ο γέρος Αβραάμ και η κόρη του και ο ίδιος ο ρήτορας, ακόμα και ο καημένος ο ράφτης ο Νάταν, ο κομμουνιστής, αναποφάσιστος ανάμεσα στον Στάλιν και τον Τρότσκι, όλοι αυτοί φαίνονταν να είναι σε καλύτερη μοίρα από τον αφομοιωμένο Σεμπαστιάν. Και βεβαίως και ο ραβίνος της Κοινότητας, ο Γιόσελ Βίνιτζερ, βρισκόταν σε μια πιο καθαρή και καλύτερη μοίρα από τον Έχτερ-Σεμπαστιάν. Είχαν ένα σπίτι. Τι αυταπάτη! Το σπίτι της αυταπάτης και την αυταπάτη του σπιτιού ο κύριος Έχτερ-Σεμπαστιάν δεν τις είχε πια.

Η οικογένεια Μπράουνσταϊν υπήρξε ευτυχισμένη τη χρονιά των χούλιγκαν, το 1934, ευτυχισμένη και το 1935, χρονιά του γάμου και το 1936 όταν θα γεννιόταν ο διάδοχος. Στη μητρόπολη του Μπουρντουζένι, αυτές δεν ήταν χρονιές των χούλιγκαν, όπως έκρινε ο πρωτευουσιάνος Σεμπαστιάν ή ο επικριτής του Αριέλ από το Μπουρντουζένι.

Έρχεται ο καιρός των χούλιγκαν, ήρθε κιόλας, ισχυρίζονταν οι ρουμανικές και εβραϊκές εφημερίδες, ακόμα και οι γερμανικές και οι γαλλικές που κουβαλούσε ο βιβλιοπώλης Αβραάμ στην πλάτη από το σταθμό στο μαγαζί. Η ευχαρίστηση του γιουχαΐσματος φαίνεται ότι είχε εμφανιστεί παντού. Αλλά εκεί, στη μικρή κωμόπολη της Ανατολικής Ευρώπης, η οικογένεια του βιβλιοπώλη ζούσε ευτυχισμένα χρόνια.

Εάν θα μπορούσα να ρωτήσω, μισό αιώνα μετά από εκείνη τη χρονιά των χούλιγκαν, τον σοφό Κινέζο, πώς ήμουν τη χρονιά πριν από τη γέννησή μου, θα έπαιρνα, υποθέτω, για απάντηση μια κοινοτοπία. Δηλαδή αυτό που ήξερα και ο ίδιος ο καιρός το επιβεβαίωσε: έξω από την πραγματικότητα δεν μπορείς να δείχνεις παρά έτσι όπως θα δείχνεις, αργότερα, μέσα στην ίδια την πραγματικότητα.

Δεν θα μπορούσα να γίνω η Ρουμανοεβραία Άννα Πάουκερ, η σταρ του παγκόσμιου κομμουνισμού, που βγήκε από το γκέτο, από την κόκκινη πόρτα του προλεταριακού διεθνισμού, ούτε ο κοσμικός Ρουμανοεβραίος Νίκου Στάινχαρντ, προσήλυτος στο χριστιανισμό, στην ορθοδοξία, ακόμα και στους λεγεωνάριους, δεν θα μπορούσα να είμαι ούτε ο Αβραάμ ή η Ζανέτα Μπράουν-

σταϊν, ακόμα λιγότερο ο ραβίνος τους Γιόσελ, ο σύμβουλός τους. Δεν θα μπορούσα να είμαι ούτε ο αντάρτης συγγενής τους, ο Αριέλ ο σιωνιστής. Υπήρξα όμως, το 1935, τη χρονιά πριν από τη γέννησή μου, ο «χούλιγκαν» Σεμπαστιάν, όπως είχα γίνει πενήντα χρόνια μετά και άλλα δέκα αργότερα και ακόμα δέκα μετά και όλο τον καιρό ανάμεσα σε αυτές τις δυο μοιραίες χρονολογίες.

Δεν τα ήξερα όλα αυτά όμως εκείνο το Σάββατο του 1950, όταν –πιονιέρος σταλινιστής-λενινιστής– άνοιξα κι εγώ, στο μικρό και σκοτεινό δωμάτιο του σπιτιού της θείας μου από το Τάργκουλ Φρουμός, κοντά στο Ιάσιο, το βιβλίο *Εδώ και δυο χιλιάδες χρόνια.*

Ο παππούς και οι μέλλοντες γονείς μου δεν ήξεραν ούτε κι αυτοί, το 1935, να ερμηνεύσουν τα κινεζικά σημάδια στον δυσανάγνωστο ουρανό. Ο ουρανός πάνω από το Μπουρντουζένι έμοιαζε με έργο του Σαγκάλ, ήρεμος πριν από την καταστροφή. Ζούσαν όλοι, και ποιος θα μπορούσε να τους κατηγορήσει για την ευτυχία των ημερών πριν από το γάμο. Έκαναν λίστες με ονόματα, φαγητά και ρούχα και διευθύνσεις, υπολόγιζαν ξανά και ξανά τα έξοδα. Ατελείωτα και λεπτομερή σχέδια: θα νοίκιαζαν το σπίτι του φαρμακοποιού στο Ιτσκάνι, κοντά στο εργοστάσιο ζάχαρης, όπου οι νιόπαντροι θα έμεναν με τη Μαρία, την καλή νεράιδα της οικογένειας Μπράουνσταϊν, θα αγόραζαν καινούργια έπιπλα, θα τακτοποιούσαν το χρέος που μαζεύτηκε, αφού ο βιβλιοπώλης έχασε το σπίτι έπειτα από κάποια δίκη. Δεν ήταν εύπορος ο βιβλιοπώλης Μπράουνσταϊν, αν και δούλευε από το πρωί ως το βράδυ, αλλά ο γάμος θα γινόταν όπως έπρεπε. Πολλοί καλεσμένοι: τα αδέλφια του Αβραάμ και της γυναίκας του από το Μποτοσάνι, το Φαλτιτσένι και το Ιάσιο μαζί με τα παιδιά και τα εγγόνια τους, οι γονείς και τα αδέλφια του γαμπρού, από το Φαλτιτσένι, το Ρόμαν και το Φοκσάνι, και αυτοί με τα παιδιά και τα εγγόνια τους, γείτονες και φίλοι και ακόμα και επίσημοι, ο δήμαρχος, ο αρχηγός της αστυνομίας και ο δικαστής Μποσκοϊάνου και ο Μανολίου, ο κτηνίατρος, ο Ντουμιτρέσκου ο συμβολαιογράφος, ως και ο ανταγωνιστής βιβλιοπώλης, ο αντιπαθητικός Βέξλερ, ο οποίος έκανε τα πάντα εναντίον του «Βιβλιοπωλείου μας». Τα ονόματα της μαγείρισσας Σούρα, ειδικής σε γαμήλιες δεξιώσεις και του φωτογράφου Μπάρτφελντ και της μοδίστρας Βάσλοβιτς αναφέρονταν συχνά εκείνες τις μέρες στις συζητήσεις της οικογένειας. Η νύφη ασχολιόταν με όλες τις προετοιμασίες, κανέ-

νας δεν είχε περισσότερη ενέργεια και δεν ήταν εύκολο να την ευχαριστήσεις.

Η κυρία Βάντα Βάσλοβιτς είχε ήδη ράψει τρεις φορές το νυφικό. Πληθωρική και αποφασιστική, η Πολωνή δεν είχε ακόμα τον όγκο και τον τσαμπουκά που είχε αργότερα, μόνο το γαλάζιο κοφτερό βλέμμα και τα λεπτά της χέρια ήταν ίδια. Εκνευρισμένη τότε όπως και αργότερα από τις απαιτητικές πελάτισσες. Δεν μπορούσε όμως να αρνηθεί σε μια παλιά και πιστή πελάτισσα με την οποία είχε τόσες επιτυχίες και που όφειλε να το αναγνωρίσει, την κέρδιζε, κάθε φορά, με ξαφνικές υποδείξεις για ένα καινούργιο μοντέλο, μια αλλιώτικη γραμμή που κατέβαζε το δικό της ανήσυχο και ζωηρό μυαλό. Είχε φέρει το περιοδικό *Modisch* του 1935, που το είχε παραγγείλει στο Τσέρνοβιτς! Το χρώμα, το ύφασμα, τα αξεσουάρ έπρεπε να προτείνουν κάτι διαφορετικό από το συνηθισμένο, κάτι πιο λιτό, κομψότερο και λιγότερο επαρχιακό.

Δεν υπήρχε χρόνος για συζητήσεις γύρω από τον πόνο του Ιούδα. Η ζωή και όχι ο θάνατος είχαν κατακλύσει τη σκηνή. Ο θάνατος όμως παραμόνευε, έτοιμος να προσφέρει τις υπηρεσίες του.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·99

Μπουκοβίνα

Η ΜΠΟΥΚΟΒΙΝΑ, ΤΟ ΜΕΡΟΣ ΟΠΟΥ ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΑ ΞΑΝΑ ΤΟΝ ΚΑνονικό κόσμο βρισκόταν και το 1945 εκεί, ούτε μια ώρα απόσταση από το ονειρικό Φαλτιτσένι της Μολδαβίας.

Η γριά Λέα Ρίμερ, θεία της μάνας μου, μου έλεγε με την τραγουδιστή-σιγανή φωνή της πως εκατόν εβδομήντα χρόνια πριν, όταν ο Αυστριακός βασιλιάς Ιωσήφ επισκέφτηκε την Τρανσιλβανία, διαισθάνθηκε το μεγαλείο που είχε η Επάνω Χώρα.[24] Έτσι, το 1777, οι κάτοικοι της καινούργιας αυστριακής επαρχίας, Μπουκοβίνα, ορκίζονταν πίστη στη Βιέννη, γεγονός που γιορτάστηκε με μεγάλη λαμπρότητα στην πρωτεύουσα Τσέρνοβιτς. Την ίδια εκείνη μέρα δολοφονήθηκε, από τους Τούρκους συνωμότες, ο Ρουμάνος πρίγκιπας Γριγκόρε Γκίκα, ο οποίος αντιστάθηκε με επιμονή στην παραχώρηση της περιοχής αυτής.

«Εμείς είμαστε από την Μπουκοβίνα, νεαρέ!» μου έλεγε ο κύριος Μπόγκεν. Και ο ίδιος από την Μπουκοβίνα βρέθηκε στο Φαλτιτσένι μέσα από μια ιστορία αγάπης. «Θα γυρίσεις σύντομα στην Μπουκοβίνα», με διαβεβαίωσε. Μόλις είχα μάθει ότι αρχικά η Μπουκοβίνα λεγόταν Δουκάτο. Έτσι ισχυρίζονταν οι ιστορικοί, μου εξηγούσε ο χαρούμενος κύριος Μπόγκεν, καθηγητής ιστορίας, παντρεμένος με την όμορφη μαθηματικό Οτίλια Ρίμερ, κόρη της αδελφής του παππού Αβραάμ, Λέας Ρίμερ. Τη Λέα και τα θεοσεβούμενα βλαστάρια της, που ξαφνικά είχαν γίνει θερμοί υποστηρικτές της επανάστασης, καθώς και τον νεαρό καθηγητή Μπόγκεν, τους γνώρισα στους ευτυχισμένους μήνες μετά την επιστροφή μου από την Τρανσνίστρια. «Η Μπουκοβίνα έπρεπε να λέγεται Δουκάτο όπως το αυστριακό Τιρόλο. Δουκάτο-Σουτσεάβα», επανέλαβε με τη γερμανική προφορά της Μπουκοβίνα ο Μπερλ Μπόγκεν, καινούργιος ξάδελφος της μητέρας μου.

«Οι περίφημες οξιές στην Επάνω Χώρα επέβαλαν τελικά την

επιρροή τους και στο θέμα του ονόματος. Οι οξιές! Silvae Faginales! Στα σλαβονικά, buk, στα ρουμανικά χρονικά, bucovine. Bucovine... Bucovina. Buchenland».

Το μάθημα της ιστορίας συνεχιζόταν. Τη σπουδαιότητα των ιστορικών γεγονότων μπορούσα να μαντέψω μόνο από την έμφαση με την οποία τα μικρά χέρια του βιολονίστα Μπόγκεν υπογράμμιζαν στον αέρα τις μεγάλες λέξεις.

«Το 1872, ο στρατηγός Έντσενμπεργκ δίνει εντολή για τους Εβραίους που εισέρχονταν κρυφά, επαναλαμβάνω, *εισ-έρ-χο-νταν κρυ-φά* στην Μπουκοβίνα, αρχίζοντας από το 1769, και δεν είχαν πληρώσει το φόρο των τεσσάρων guldeni, *των τεσσάρων gul-deni*, ετησίως, να απελαθούν, *α-πε-λα-θούν* ... αυτό νομίζω ότι και ο νεαρός μας επισκέπτης ξέρει τι σημαίνει. Το 1872, υπήρχαν ήδη δεκατρείς Εβραίοι βουλευτές. Δεκατρείς, *συγκρατήστε το αυτό,* νεαρέ μας κύριε! Όλοι είχαν υπογράψει τη διαμαρτυρία γι' αυτήν την εντολή, διαμαρτυρία απευθυνόμενη στην κυβέρνηση της Βιέννης. *Όλοι, όλοι*!» υπογράμμισε ο παχουλός πατριώτης, μέσα από τα χαμόγελα των κουμπάρων και συναδέλφων του, Δαβίδ και Χάιμ Ρίμερ.

Είχα μάθει αρκετά παράξενα πράγματα από τον καθηγητή της ιστορίας Μπόγκεν, σύζυγο της μαθηματικού Οτίλια Ρίμερ: στην επαρχία Μπουκοβίνα, το 1904, οι Ρουμάνοι που μιλούσαν «σπασμένα λατινικά», όπως ανέφερε ένας Αυστριακός αξιωματικός, είχαν πράγματι τους περισσότερους βουλευτές, είκοσι δύο. Οι μειονότητες είχαν «όμως» κι αυτές την τιμητική τους, σύμφωνα με το αυστριακό μοντέλο: δεκαεπτά Ουκρανοί, δέκα Εβραίοι, έξι Γερμανοί, τέσσερις Πολωνοί.

«Εμείς είμαστε από τη Σουτσεάβα, νεαρέ, μην το ξεχνάς! Η πόλη του Στέφανου του Μέγα, ηγεμόνα της Μολδαβίας!»[25] με προειδοποιούσε ο ζωηρός Σουτσεαβίτης Μπόγκεν.

«Μετά το 1918, όταν η Μπουκοβίνα επανήλθε στη Ρουμανία, η συμφιλίωση με την καινούργια διοίκηση έγινε ευκολότερα στη Σουτσεάβα από ό,τι στην πρωτεύουσα, το Τσέρνοβιτς. Οι Εβραίοι της Σουτσεάβα μιλούσαν και ρουμανικά, όχι μόνο γερμανικά, και είχαν συνεχείς επαφές με τον ρουμανικό πληθυσμό. Το άνοιγμα των συνόρων από το Μπουρντουζένι προς το Βασίλειο της Ρουμανίας, που είχε γίνει η Μεγάλη Ρουμανία, ήταν πολλά υποσχόμενο: ανάπτυξη του εμπορίου και των επενδύσεων για τους γαιο-

κτήμονες και βιομήχανους που είχαν διατηρήσει τα δικαιώματα που κατείχαν από την κυριαρχία ακόμα των Αυστριακών. Η καινούργια ρουμανική διοίκηση κράτησε τους παλιούς Εβραίους υπαλλήλους χωρίς όμως να προσλάβει άλλους», συνέχισε να με ενημερώνει ο νέος μου ξάδελφος, Μπερλ Μπόγκεν.

Τέσσερα χρόνια πριν απελαθήκαμε από εκείνη τη «γλυκιά Μπουκοβίνα, τον χαρούμενο κήπο», όπως την ονόμαζαν οι ποιητές. «Εμείς δεν ήμασταν καν από την Μπουκοβίνα», ακουγόταν η σιγανή φωνή του μπαμπά. «Η Ζανέτα και οι γονείς της γεννήθηκαν στο Μπουρντουζένι, στο παλαιό Βασίλειο. Στα σύνορα, είναι αλήθεια, αλλά απέναντι, στο Βασίλειο της Ρουμανίας. Όπως εγώ στο Λέσπεζι, όχι μακριά από δω, όπου ζούσαν και οι γονείς μου».

Στην οικογένειά μας γελούσαμε πάντα με τους ανθρώπους της Μπουκοβίνα, σχολαστικοί, μετρημένοι, αλαζόνες με τα γερμανικά τους και τόσες συνήθειες παρμένες από αυτούς που θα γίνονταν οι σκληρότεροι εχθροί μας. Παρόλο που ούτε η μαμά ούτε ο πατέρας μου ήταν από την Μπουκοβίνα καταναλώναμε και εμείς «ψωμί με βούτυρο, καφέ και γάλα». Στο σπίτι μιλάγαμε ρουμανικά και όχι γερμανικά. Τώρα μάθαινα ότι ο πατέρας μου είχε γεννηθεί κάπου κοντά στο Φαλτιτσένι. Στο Μπουρντουζένι, στο σπίτι όπου γεννήθηκα, είχαν ζήσει τα αδέλφια του παππού, αλλά και οι γονείς, οι παππούδες και ο προπάππος του. Μια χαρακτηριστική κωμόπολη της Ανατολικής Ευρώπης, κοντά σε μια άλλη με τις ίδιες περίπου διαστάσεις, αλλά διαφορετική λόγω του αυστριακού ύφους, το Ιτσκάνι. Και οι δυο αυτές μικρές πόλεις εξελίσσονταν, σταδιακά, σε προάστια της πόλης Σουτσεάβα.

Στο εργοστάσιο ζάχαρης του Ιτσκάνι δούλευε ο νεαρός που ερωτεύτηκε, μέσα σε ένα λεωφορείο στην επιστροφή από το πανηγύρι του Αϊ-Λια, την όμορφη Ζανέτα Μπράουνσταϊν, τη βιβλιοπώλισσα του Μπουρντουζένι. Τότε του έκανε εντύπωση πόσο έμοιαζε με τη θεία της τη Λέα Ρίμερ στο σπίτι της οποίας μέναμε τώρα, τους πρώτους μήνες μετά τον πόλεμο. Στο Ιτσκάνι, όπου μετακόμισε το ζευγάρι μετά το γάμο, ζήσαμε τα χρόνια πριν από την απέλαση.

Οι δυο αυτές κωμοπόλεις, Ιτσκάνι-Μπουρντουζένι, και η πόλη Σουτσεάβα, που βρίσκονταν πάνω στο λόφο της μεσαιωνικής πόλης, σχημάτιζαν ένα τρίγωνο με πλευρές περίπου τριών χιλιομέτρων. Οι διαφορές ανάμεσά τους ήταν σημαντικές, όπως αυτές

ανάμεσα στη ρουμανική και αυστριακή Μπουκοβίνα. Το ρουμανικό Μπουρντουζένι δέχτηκε μια πολύ μικρή επιρροή από την «αυστριακή» Μπουκοβίνα του Ιτσκάνι και της Σουτσεάβα.

Ο μεγαλειώδης σταθμός Μπουρντουζένι επισκίαζε τον ταπεινό σταθμό Ιτσκάνι-Σουτσεάβα στα σύνορα της αυτοκρατορίας που δεν ήθελε να εντυπωσιάζει τη διπλανή επαρχία. Και οι δυο αυτοί σταθμοί έχουν μείνει για μένα μάρτυρες μισού αιώνα της βιογραφίας μου.

Πριν από τον πόλεμο υπήρχε παγοδρόμιο στο Ιτσκάνι και όχι στο Μπουρντουζένι. Φιλανθρωπικοί χοροί για την οικοδόμηση σχολείου ή κλαμπ ή νοσοκομείου γίνονταν στο Ιτσκάνι, «οι ξένοι» Τσέχοι και Γερμανοί και Ιταλοί δούλευαν στο εργοστάσιο ζάχαρης και λαδιού στο Ιτσκάνι. Στο Μπουρντουζένι ο προπάππος μου έκανε βόλτες το Σάββατο με τη γιορτινή περιβολή του χασιδιστή, καπέλο και καφτάνι από μαύρο μετάξι, κάλτσες λευκές, μέχρι το γόνατο, κάτω από τις οποίες ήταν δεμένη η βράκα, μαύρη και αυτή. Η μαμά μου εξιστορούσε, με τα μάτια δακρυσμένα λάμποντας από περηφάνια και με μια φωνή που τώρα είναι δική μου και δεν μπορώ πια να την ακούσω, πώς κοιτούσαν οι ντόπιοι περίεργοι και κουτσομπόληδες τον προπάππο να κάνει βόλτες σαν να ήταν ένας παράξενος Ασσύριος βασιλιάς. Ο παππούς της και προπάππος μου θα ενσάρκωναν μια γραφική εμφάνιση σε γαλικιανό τσίρκο στο δυτικοποιημένο περιβάλλον του Ιτσκάνι. Το Μπουρντουζένι, ένα χαρακτηριστικό και γεμάτο ζωή στετλ,[26] ταραζόταν από τις μεγάλες λογομαχίες και τραγωδίες του γκέτο. Το τελευταίο παριζιάνικο σκάνδαλο που είχαν μάθει από τις εφημερίδες συναγωνιζόταν με τις μικρές ερωτικές συνωμοσίες στο διπλανό δρομάκι. Οι κοινωνικές διαφορές των κατοίκων του κεντρικού δρόμου και αυτών που ήταν στριμωγμένοι στα πέριξ στενά σηματοδοτούσαν μια ιεραρχία που είχε καθιερωθεί εδώ και αιώνες. Τα θρησκευτικά και πολιτικά πάθη συγκέντρωναν σε διάφορα σχήματα τους οπαδούς, ο σεβασμός για την ευπρέπεια και την ευφυΐα ανταγωνίζονταν με το σεβασμό για το χρήμα, η αύρα των μεγάλων περιπετειών χτυπούσε σε κάθε σύννεφο που ταξίδευε στον ουρανό, όπου καθρεπτιζόταν η ζωή των μυρμηγκιών.

Η γερμανική ατμόσφαιρα στο Ιτσκάνι ήταν λιγότερο γραφική και πολύ πιο τυπική. Σημαντικό πέρασμα και εμπορικό κέντρο, το Ιτσκάνι είχε ανοιχτεί, όπως όλη η αυτοκρατορία στην οποία

ανήκε, προς «τους ξένους», οι οποίοι αφομοιώθηκαν σε μια ευρύτερη κοσμοπολίτικη κοινότητα που δεν ταυτιζόταν με την Ανατολή, αλλά με τη Δύση. Ο πατέρας μου και ο κύριος Μπόγκεν μου έλεγαν ότι ο εβραϊκός πληθυσμός στο Ιτσκάνι δεν ήταν η πλειονότητα, αλλά οι Εβραίοι δήμαρχοι δεν αποτελούσαν εξαίρεση. Αυτό θα ήταν δύσκολο να το φαντασθεί κανείς στο επαρχιακό Μπουρντουζένι. Η κυρία Χέλμαν, η γιατρός, προερχόταν από οικογένεια «δημάρχων». Τον πρώτο φοβερό χειμώνα στην Τρανσνίστρια είχε ζητήσει από τη μητέρα μου, χίλια λέι[27] για ένα κακόμοιρο μπουκαλάκι με κοινό φάρμακο, που θα μπορούσε να βοηθήσει τον ετοιμοθάνατο παππού μου. Οι πρόγονοί της, Ντίσε και Σάμουελ Χέλμαν καθώς και ο κληρονόμος τους, δόκτωρ Άντολφ Χέλμαν, ήταν τιμητικά γραμμένοι στα αρχεία της πόλης.

Η απέλαση του Οκτωβρίου 1941 ακύρωσε ξαφνικά τις διαφορές ανάμεσα στο Ιτσκάνι και το Μπουρντουζένι. Το ίδιο δικαίωμα στη *Μύηση* εξασφάλισαν και στον πληθυσμό του Μπουρντουζένι, του «παλαιού Βασιλείου της Ρουμανίας», στον παππού μου, το θείο και τη θεία μου, όπως και στους γερμανόφωνους ομόθρησκους του Ιτσκάνι, δηλαδή σε εμάς. Δίκαιος τρόπος θεραπείας της αλαζονείας των ανθρώπων της Μπουκοβίνα, που ανήκαν κάποτε στην αυτοκρατορία. Αυτών που περιφρονούσαν τους θορυβώδεις γραφικούς γείτονές τους από τη ρουμανική πλευρά των συνόρων, έτοιμοι με τη σειρά τους να κοροϊδέψουν την πολιτισμένη ψυχρότητα των άλλων.

Στις 18 Απριλίου 1945 εκδόθηκε το προσωρινό πιστοποιητικό, από το αστυνομικό τμήμα Ιασίου, που μου έδειχνε συνέχεια ο πατέρας μου. Βεβαίωνε πως στις 14 Απριλίου 1945 ο «κύριος Μάρκου Μάνεα, μαζί με την οικογένειά του, αποτελούμενη από τη Ζανέτα, τον Νόρμαν, τη Ρούτι, επαναπατρίζεται από τη Σοβιετική Ένωση μέσω του συνοριακού σταθμού Ουνγκιένι-Ιασίου. Προορισμός του ο δήμος Φαλτιτσένι, νομός Μπάια, οδός Κούζα Βόντα. Το παρόν πιστοποιητικό ισχύει μέχρι την άφιξη στην πόλη, όπου και θα προσαρμοστεί σύμφωνα με τον ισχύοντα κανονισμό».

Καμία αναφορά όμως για το λόγο του επαναπατρισμού του 1945, αλλά ούτε για την απέλαση του 1941. «Δεν έχουμε κανένα χαρτί που να αποδεικνύει την απέλαση», συμπλήρωσε χωρίς κανένα άλλο σχόλιο ο πατέρας μου.

Το σοκ του 1941 ήταν προετοιμασμένο από τις προηγούμενες

χουλιγκανικές χρονιές και από φήμες τις οποίες μόνο αυτοί που δεν ήθελαν να ακούνε θα μπορούσαν να αγνοήσουν. Ακούστηκε ότι στο τέλος του 1940 μια ομάδα στρατιωτών εισέβαλε στο σπίτι ενός Εβραίου στα προάστια της Σουτσεάβα βασανίζοντάς τον και δένοντάς τον στη συνέχεια από την ουρά ενός αλόγου που τον έσυρε χιλιόμετρα μέχρι ένα χωριό όπου τον πυροβόλησαν. Μιλούσαν για τη σκληρότητα ενός διοικητή Καρπ που ανάγκαζε Εβραίους να συμμετέχουν στις εκτελέσεις των ομοθρήσκων τους. Πάνω από τους γεμάτους με πτώματα τάφους έδωσε εντολή να πετάξουν ένα πεθαμένο άλογο. Μιλούσαν για άγριες δολοφονίες, Εβραίους βασανισμένους που τους ξερίζωσαν τη γλώσσα και τους έκοψαν τα δάχτυλα. Τον Ιούλιο του 1941, στο χωριό Σερμπαούτσι, κοντά στη Σουτσεάβα, ο αρχηγός της αστυνομίας είχε δολοφονήσει τρεις Εβραίους και έπειτα πέταξε τα πτώματά τους στο ποτάμι. Στο χωριό Κομανέστι, δολοφόνησαν και πέταξαν από το τρένο τους αδελφούς Ζίσμαν, βασάνισαν και σκότωσαν το ραβίνο Σάχτελ και τα δυο παλικάρια του. Και οι φήμες για άγριες δολοφονίες στο Ρανταούτσι και στο Ντοροχόι αυξάνονταν συνεχώς.

Τον Σεπτέμβρη του 1940 ο στρατηγός Αντονέσκου κήρυξε το Εθνικό-Λεγεωνάριο Κράτος και σύντομα ξεκίνησε η Επανάσταση των λεγεωνάριων: η παρέλαση των πράσινων πουκάμισων στους δρόμους της πόλης, η κατάληψη του εργοστασίου ζάχαρης, όπου απαγόρευσαν στον μπαμπά να παρουσιαστεί στη δουλειά, ο απαγχονισμός του Σουτσεαβίτη μουσικού Γιάκομπ Κατς. Οι φήμες για τις «τελετουργικές» δολοφονίες στο σφαγείο του Βουκουρεστίου, όπου οι λεγεωνάριοι κρέμασαν πτώματα Εβραίων με την επιγραφή «Κοσέρ»,[28] τρομοκράτησαν την Μπουκοβίνα. Η καταναγκαστική εργασία, η αιχμαλωσία Εβραίων σε μια συναγωγή... Οι Γερμανοί αξιωματούχοι που βρίσκονταν στα κοντινά ρωσικά σύνορα συζητούσαν ανοιχτά πλέον για την «τελική λύση».

Η εγκύκλιος που δόθηκε το πρωί της 9ης Οκτώβριου 1941 ζητούσε από τους «Εβραίους της πόλης να καταθέσουν αμέσως στην Εθνική Τράπεζα το χρυσό, το συνάλλαγμα, τις μετοχές, τα διαμάντια, τους πολύτιμους λίθους και την ίδια μέρα να παρουσιαστούν μόνο με τα απαραίτητα στο Μπουρντουζένι». Το στρατόπεδο συγκέντρωσης από τη Σουτσέαβα, όπου βρίσκονταν ήδη εκατόν είκοσι Εβραίοι, καταργήθηκε αμέσως για να μπορούν να εφαρμο-

στούν τα καινούργια μέτρα. Την ίδια μέρα στους δρόμους γίνονταν ανακοινώσεις: ο εβραϊκός πληθυσμός εγκαταλείπει εσπευσμένα την πόλη! Αφήνει πίσω όλα τα υπάρχοντά του! Η ανυπακοή στην εντολή αυτή τιμωρείται με θάνατο!

Έτσι ξεκίνησε στις γιορτινές μέρες του Σουκότ,[29] μας έλεγε ο πατέρας, η πορεία, που τη βλέπαμε σε τόσες μεταπολεμικές ταινίες... η πομπή.

«Ξαφνικά είχαμε χάσει όλα τα δικαιώματα και μας είχε μείνει μόνο η υποχρέωση μπροστά στο θάνατο. Με τους αυστριακούς σάκους στην πλάτη, μαζεμένοι από το κρύο, κατηφορίζοντας αργά το βουνό. Ακατάστατες σειρές ανθρώπων στη μικρή διαδρομή των τριών χιλιομέτρων του δρόμου με τις ακακίες».

Ναι, ο δρόμος με τις ακακίες από και προς το σταθμό του Μπουρντουζένι, από τον οποίο ο βιβλιοπώλης Αβραάμ Μπράουνσταϊν κουβαλούσε καθημερινά το φορτίο των εφημερίδων.

Από το σταθμό Μπουρντουζένι θα ξεκινούσαν τα τρένα για ένα συγκεκριμένο προορισμό. Ο Αχέροντας λεγόταν Νίστρου, η μοίρα και αυτή είχε ξαναβαπτιστεί σύμφωνα με την επικαιρότητα: Άτακι, Μογκίλεβ, Σάργκοροντ, Μούραφα, Μπερσάντ, Μπουγκ. Αυτές οι εξωτικές ονομασίες έρχονταν συχνά σε όλες μας τις συζητήσεις την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1945.

Τα ονόματα Μπουρντουζένι, Ιτσκάνι, Σουτσεάβα εμφανίζονταν σπάνια, σαν να ήταν ντροπαλά. Η σιωπή εγκαταστάθηκε ανάμεσα στη νοσταλγία και την αγανάκτηση. Τελικά οι κατακτητές δεν κατάφεραν να μας εξοντώσουν αλλά έχασαν και τον πόλεμο και μόνο αυτό έμοιαζε να έχει σημασία! Η καινούργια εποχή είχε τους καινούργιους της ιεραποστόλους. Ανάμεσά τους, ποιος να το πιστέψει, ο καινούργιος άντρας της καλής μας Μαρίας. Ένας κομμουνιστής! έτσι έλεγαν. Το ζευγάρι έμενε στη Σουτσεάβα... αλλά δεν ακουγόταν τίποτα για την επιστροφή ή έστω για μια επίσκεψη στη χώρα του παρελθόντος, που βρισκόταν μόνο σε μια ώρα απόσταση.

Η σκέψη για επιστροφή εκεί από όπου μας είχαν διώξει φαινόταν ταμπού. Οι γονείς δεν μιλούσαν για το μέλλον και το παιδί τους βρισκόταν στον σημερινό Παράδεισο χωρίς παρελθόν και μέλλον.

Είχαμε επαναπατριστεί στις 18 Απριλίου, ημέρα εγγραφής στο Αστυνομικό Τμήμα του Ιασίου, μετά φτάσαμε στο Φαλτιτσένι.

Στην αρχή μέναμε στην οικογένεια του αδελφού του πατέρα μου, του θείου Άρον, στη συνέχεια στην οικογένεια Ρίμερ. Θα μετακομίζαμε σύντομα, για δυο χρόνια, στο Ρανταούτσι, μια μικρή γοητευτική πόλη της Μπουκοβίνα, όχι πολύ μακριά από τα σοβιετικά σύνορα.

Το όνομα Σουτσεάβα θα εμφανιζόταν ξανά στο χάρτη των συνομιλιών μας μόνο το 1947, όταν ξαναήρθαμε στο σημείο από όπου είχαμε φύγει και κλείσαμε τον κύκλο.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·107

Τσερνόμπιλ, 1986

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1945. ΤΟ ΦΟΡΤΗΓΟ ΣΤΑΜΑΤΗΜΕΝΟ ΣΕ ΚΑΠΟΙΑ ΔΙΑσταύρωση. Η ξύλινη πίσω πόρτα του φορτηγού μετακινήθηκε για να κατέβουν οι επιβάτες. Αναμονή, μια στιγμή παύσης, ατελείωτη στιγμή. Έπειτα όλα ξεκίνησαν γρήγορα. Ο άδειος δρόμος ζωήρευσε ξαφνικά με παράξενα όντα, άντρες και γυναίκες που έτρεχαν προς το φορτηγό. Σε ανύποπτο χρόνο οι άγνωστοι φτάνουν κοντά στα φαντάσματα που έχουν κατέβει στην άσφαλτο, στον Κόσμο. Αγκαλιές, κλάματα, δάκρυα.

Από το τίποτα γεννήθηκε ο Κόσμος. Το μικρό παιδί κοίταζε τους γονείς με την ίδια απορία με την οποία κοίταζε τους ξένους. Σε μια στιγμή θα έρθει η σειρά του για τα φιλιά των αγνώστων με τα πρόσωπα γεμάτα φακίδες, μεγάλα άγρια χέρια και δυνατές φωνές. Θείοι, ξαδέλφια! Η συγκίνηση της αντάμωσης! Ποια αντάμωση; Δεν θυμόταν να τους είχε δει ποτέ. Ο κόσμος όμως τότε, μέσα από αυτούς τους ανθρώπους, γεννιόταν.

Αυτή ήταν η αληθινή επιστροφή: Απρίλιος του 1945, όταν κατεβήκαμε από το φορτηγό που μας έφερε από το Ιάσιο στο Φαλτιτσένι, μια γραφική και γεμάτη με λουλούδια πόλη της Μολδαβίας, όπου κατοικούσε ο μεγαλύτερος αδελφός του μπαμπά. Ο θείος Άρον, κοντός, γεματούλης, με κόκκινα μάγουλα, μάτια ζωηρά, γρήγορο και κοφτό λόγο, ήταν ένα από εκείνα τα πλάσματα που ζούσαν πολύ έντονα τη χαρά και τη λύπη. Μας αγκάλιαζε με πάθος τον καθένα από μας στη σειρά, με τα πολύ δυνατά του μπράτσα. Επειδή έμεναν στο Φαλτιτσένι της Μολδαβίας και όχι στη Σουτσεάβα της Μπουκοβίνα, αυτό το μέρος της οικογένειας δεν απελάθηκε. Η απόσταση ανάμεσα στο Φαλτιτσένι και στη Σουτσεάβα είναι μόνο είκοσι πέντε χιλιόμετρα, αλλά, βλέπεις, τα καμώματα της ιστορίας με τέτοιες λεπτομέρειες γλεντούν.

Είχαν περάσει σχεδόν τέσσερα χρόνια από τότε που μας είχαν διώξει στην έρημο, δεν ήταν ούτε ένας μήνας πριν από το επίσημο τέλος του πολέμου. Η αυλαία του εφιάλτη είχε πέσει. Εκείνο το ανοιξιάτικο απόγευμα εμφανίστηκε ξανά το μέλλον, μια μικρή αδύνατη χρωματιστή φούσκα και εγώ έπρεπε να προσπαθήσω με όλες τις δυνάμεις μου να γεμίσω το κενό με δάκρυα, σάλιο και στεναγμούς ώστε να γλυτώσω από το παρελθόν. Ο μικρός ηθοποιός, πεινασμένος για γνώση, έτοιμος να καταβροχθίσει, ενσυνείδητα, τις καινούργιες εμπειρίες, επέζησε! Απίστευτο, ακόμα και το περιβάλλον γύρω μας επέζησε! Δέντρα και ουρανός, λόγια και εδέσματα διάφορα και η ανείπωτη ομορφιά του τόπου: η προσωρινή και τοπική αιωνιότητα.

Τον Απρίλιο του 1945 ήμουν ένας εννιάχρονος γέρος. Την άνοιξη του 1986, τέσσερις δεκαετίες αργότερα, στην Piața Unirii[30] στο Βουκουρέστι, παρακολουθούσα πώς ξεφορτώνεται ένα φορτηγό με μήλα μπροστά στο Λευκό Σπίτι, το «Hanul lui Manuc».[31]

Η ξύλινη πίσω πόρτα του φορτηγού μετακινήθηκε. Δυο μαυριδερά νεαρά αγόρια σώριαζαν τα μήλα κάτω στην άσφαλτο. Δεν έβρισκες σχεδόν τίποτα να αγοράσεις εκείνη την άνοιξη του 1986 στην πρωτεύουσα της Ρουμανίας, αλλά μήλα υπήρχαν σε αφθονία και ήταν θαυμάσια.

Σε μερικούς μήνες θα έφτανα στη νεανική ηλικία των πενήντα χρόνων. Απέκτησα με τον καιρό αρκετούς λόγους να είμαι επιφυλακτικός απέναντι στις γιορτές και τις συμπτώσεις. Το ανοιξιάτικο πρωινό με καθήλωσε, όμως, ξαφνικά, μπροστά στο γεμάτο με μήλα φορτηγό που εμφανίστηκε στην πλατεία. Κοίταζα το φορτηγό, τα χρυσαφένια μήλα σαν να μην έβλεπα στην ουσία τίποτα. Το σπίτι μου ήταν εκεί κοντά. Το ατύχημα του Τσερνόμπιλ είχε γίνει μόνο μερικές μέρες πριν. Δεν περπατούσαμε στους δρόμους, αποφεύγαμε τα πάρκα, τα γήπεδα, τις πλατείες. Τα παράθυρα του διαμερίσματός μας ήταν κλειστά εδώ και πολλές μέρες.

Αυτοί που βρισκόμαστε στο δωμάτιο δεν συζητούσαμε όμως για το Τσερνόμπιλ. Είμαστε τρεις: η μαμά μου στον καναπέ, εγώ και η Ρούτι, που είχε επιστρέψει από το Ισραήλ, στις πολυθρόνες δίπλα στον καναπέ.

«Ο Μάρκου από μικρός έμεινε ορφανός», συνεχίζει η τυφλή μητέρα, διηγούμενη την ιστορία. «Ο πατέρας του είχε πεθάνει το ’45, έχεις δίκιο. Είχε εννέα παιδιά, αλήθεια. Ο παππούς μου, δη-

λαδή ο προπάππος σου είχε δέκα παιδιά. Έτσι ήταν τότε, πολλά παιδιά».

«Ο πατέρας των πατεράδων μας, δηλαδή ο παππούς μας, ήταν ένα είδος χωριάτη», εξηγώ στη Ρούτι, σαν να μην είχε ακούσει και αυτή τόσες φορές την ιστορία. Εδώ και δέκα χρόνια τώρα που ζει στην Ιερή Χώρα, είχε σχεδόν ξεχάσει τις ιστοριούλες της Ανατολικής Ευρώπης.

«Ο φούρναρης του χωριού! Κανονικό νοικοκυριό, ζωντανά, πρόβατα, άλογα. Η γιαγιά είχε πεθάνει όταν οι πατεράδες μας ήταν παιδιά. Τρία ορφανά αγόρια... ο Άρον, ο Μάρκου, ο πατέρας μου, και ο Νούκα, ο μικρότερος, ο πατέρας σου. Ο παππούς ξαναπαντρεύτηκε, έκανε άλλα έξι παιδιά. Τον είδα το 1945 όταν γύρισα από την εξορία».

Η τυφλή περιμένει, ανυπόμονη, να συνεχίσει την ιστορία της. Γεροντίστικη κουρασμένη φωνή, διαπερνώντας σιγά σιγά τη μνήμη του ακροατή.

«Στα δεκαοκτώ του, ο παππούς μου, δηλαδή ο προπάππος σου, ήταν ήδη χήρος. Ξαναπαντρεύτηκε με την αδελφή της γιαγιάς, που ήταν μόλις δεκατεσσάρων. Στα δεκαπέντε της, η καινούργια γυναίκα του έκανε το πρώτο παιδί. Την Αντέλα, τη μητέρα της Εσθήρ. Για την Εσθήρ, την ξαδέλφη μου θα έχετε ακούσει, είχε ένα γιο... χάθηκε στον Πόλεμο των Έξι Ημερών. Μετά την Αντέλα γεννήθηκε ο πατέρας μου, ο Αβραάμ, Άβραμ. Έπειτα τα άλλα δυο αγόρια και ένα κορίτσι, η Φανή, η μητέρα του Αριέλ. Τον Αριέλ τον γνώρισες στο Παρίσι. Μετά ο Νώε... Από τον οποίο πήρες το όνομα. Μετά ένας άλλος, ξέχασα το όνομά του. Πέθανε νέος, παλιά. Μετά η θεία Λέα... Λέα Ρίμερ, στην οποία μέναμε μετά το γυρισμό. Ήταν ακόμα ένα παιδί που έφυγε στην Αμερική και πέθανε από καρκίνο, δεκαεννέα χρόνων. Συν το παιδί από την πρώτη γυναίκα. Ναι, δέκα παιδιά είχε ο παππούς μου! Δέκα παιδιά που δεν είχαν να φάνε. Φτωχοί, πολύ φτωχοί. Αλλά δεν περνούσε εβδομάδα χωρίς να έχουμε την Παρασκευή το βράδυ στο τραπέζι μας ένα φτωχό ή ζητιάνο».

«Στο τραπέζι; Και τι να φάει;»

«Να, ό,τι βρισκόταν. Κάτι από το τίποτα».

«Και ο παππούς, τον γνώρισες; Ο προπάππος μου δηλαδή».

«Δεν τον πρόλαβα. Ο Μανολίου, ο κτηνίατρος και ο Ντουμιτρέσκου, ο συμβολαιογράφος, έλεγαν: "Σεϊνούτσα", έτσι με φώ-

ναζαν, "Σεϊνούτσα, τι κρίμα που δεν πρόλαβες τον παππού". Οι κάλτσες λευκές σαν το χιόνι. Η καθαριότητα, η θρησκεία του... Οι θρησκόληπτοι, σαν κι αυτόν, φορούσαν μαύρο μεταξωτό καφτάνι και λευκές κάλτσες. Ένας άνθρωπος αυστηρός, θρήσκος, μορφωμένος, έτσι τον χαρακτήριζαν όλοι».

«Σεϊνούτσα από τη Σέινα; Shein, Schön, Schönheit; Η Όμορφη;»

«Ε, έτσι έλεγαν...»

Η φωνή της δεν βρήκε τη ζωντάνια, οι προκλήσεις δεν φαίνεται να έχουν κανένα αποτέλεσμα. Η ιστορία δεν είναι καινούργια και οι ακροατές δεν είναι πλέον νέοι. Μια παρωδία προς τιμήν του επισκέπτη μας που ήρθε ως εδώ περνώντας χώρες και θάλασσες για να θυμηθεί το παρελθόν.

«Και η προγιαγιά; Η χήρα με τα άπειρα παιδιά; Πώς τα κατάφερε;»

«Με μια μικρή σύνταξη που της έδωσαν από την Κοινότητα. Τα παιδιά δούλεψαν όλα από μικρά. Τα αγόρια κυρίως. Αυτό το έχουν εμπεδώσει. Η θεία Λέα επανέλαβε και αυτή, όπως τα παιδιά της: "Χρειάζεται κόπος, πολλή δουλειά". Τα αγόρια, αυτά δούλεψαν από δέκα χρόνων. Τα καημένα, δεν είχαν ένα ρούχο να φορέσουν. Εκείνα τα χρόνια το κρύο ήταν τσουχτερό, είχε βαρυχειμωνιά. Τα παιδιά έδιναν μαθήματα στα πλουσιόπαιδα. Στην οικογένεια Νουσγκάρτεν και Χόφμαν στο Φαλτιτσένι. Στις πέντε το απόγευμα σέρβιραν το τσάι με τα βουτήματα. Ποτέ όμως δεν είχαν προσφέρει ένα φλιτζάνι τσάι και στα παιδιά».

«Θρησκόληπτοι, έτσι δεν είναι; Με το φόβο του Θεού; Την πάλη των τάξεων δεν την έχει ανακαλύψει ο θείος Μαρξ... Για τον παππού, τον δικό σου πατέρα τι έχεις να πεις;»

«Στο Μπουρντουζένι δεν υπήρχαν εφημερίδες. Οι εφημερίδες έρχονταν στη Σουτσεάβα. Η Σουτσεάβα ήταν η πόλη, μερικά χιλιόμετρα πιο πέρα. Το Μπουρντουζένι, μια μικρή κωμόπολη. Αλλά ζωντανή, πολύ ζωντανή. Κίνηση, συνεχής κίνηση. Εμείς, όλη η οικογένεια, από εκεί ερχόμαστε, από το Μπουρντουζένι. Και ο παππούς μου, και ο πατέρας μου, όλοι. Ο πατέρας μου ήταν ο πρώτος στο Μπουρντουζένι που είχε παραγγείλει με το ταχυδρομείο μια εφημερίδα. Η πρώτη εφημερίδα. *Dimineața*.[32] Ένα φύλλο, για τον εαυτό του».

«Έλεγες ότι δεν πήγε σχολείο».

«Στο ρουμανικό σχολείο δεν πήγε. Πώς να πάει, να γράψει το Σάββατο; Έμαθε μόνος του. Αυτοδίδακτος. Αλλά ερχόταν σε αυτόν για συμβουλές όλος ο κόσμος όπως σε έναν κανονικό δικηγόρο. Αυτός είχε παραγγείλει την πρώτη εφημερίδα. Είχαν μαζευτεί οι γείτονες για να τους διαβάσει τα νέα. Κάθε μέρα μαζεύονταν. Έπειτα από λίγο καιρό παρήγγειλε πέντε εφημερίδες. Έτσι ξεκίνησε το επάγγελμα. Έτσι ξεκίνησαν και οι φασαρίες και τα προβλήματα. Όταν κάποιος Βέξλερ είδε ότι ο μπαμπάς παράγγειλε την *Dimineața* παράγγειλε και αυτός τη *Minerva*. Ο Βέξλερ είχε χρήματα και προσέφερε για πέντε μπάνι όχι μόνο τη *Minerva* αλλά και ένα ποτήρι μπίρα και ένα τσιγάρο. Ο ανταγωνισμός! Να μας καταστρέψει».

«Πότε γινόταν αυτό; Πόσο ήταν ο παπποΰς;»

«Γύρω στα δεκαεπτά, τότε έκανε την πρώτη διανομή εφημερίδων στο Μπουρντουζένι. Έγινε ο πρώτος διανομέας εφημερίδων στη χώρα. Πήρε παράσημο από τον Στελιάν Ποπέσκου, το διευθυντή της *Universul*».

«*Universul*; Εφημερίδα της δεξιάς;»

«Ακριβώς, και αντισημιτική. Παρ' όλα αυτά έδωσε παράσημο στον Εβραίο... και ο Κονσταντίν Μίλε τον τίμησε. Σου το έχω ξαναπεί αυτό. Ο Μίλε, διευθυντής στην *Adevărul*,[33] δημοκρατική εφημερίδα, αγαπούσε πολύ τον πατέρα. Όταν η αδελφή μου, η Ρεβέκκα, παντρεύτηκε, ο πατέρας τού έστειλε πρόσκληση. Ο Κονσταντίν Μίλε απάντησε με ένα δώρο. Μια κεντημένη μεταξωτή κουβέρτα και ένα όμορφο τηλεγράφημα για τα συγχαρητήρια».

«Και ο άντρας της ο Γκράουρ; Με τι ασχολιόταν;»

«Με τα δημητριακά».

«Ο ένας με τα δημητριακά, ο άλλος με τις εφημερίδες, ο τρίτος με τα αυγά; Η παγκόσμια συνωμοσία με επίκεντρο το Μπουρντουζένι. Ο αδελφός του παπποΰ, ο Νώε, ασχολιόταν με τα αυγά, έτσι δεν είναι;»

«Ο Νώε, από τον οποίο πήρες το όνομά του, κατοικούσε στο Μποτοσάνι. Έκανε εμπόριο με αυγά. Εμάς μας έφεραν οι Ρουμάνοι βασιλιάδες μόνο γι' αυτό, όπως καλά ξέρεις. Κάναμε μόνο εμπόριο. Ο Νώε έκανε εξαγωγή αυγών από τη Ρουμανία σε όλη την Ευρώπη. Πέθανε από τη σκόνη. Τη σκόνη από τα άχυρα στα οποία έβαζαν τα αυγά για τη μεταφορά τους. Καρκίνος στο λαιμό! Πέθανε πενήντα χρόνων. Η θεία Μπέλα, η χήρα, συνέχισε το

εμπόριο. Έκανε την αλληλογραφία σε τρεις γλώσσες. Μια έμπορος πρώτης τάξης».

«Καλύτερη και από σένα;»

«Ίσως. Ίσως καλύτερη. Έλεγαν ότι θα μπορούσα να ήμουν μια καλή δικηγόρος. Το ίδιο έλεγαν και στον πατέρα. Έρχονταν σ' εκείνον για συμβουλές».

«Θα ήσουν καλή δικηγόρος. Αυτό είναι βέβαιο. Θα μπορούσες έτσι να είσαι πιο ήσυχη... Οι δίκες θα σε εξόντωναν, θα σε ηρεμούσαν. Μου έχεις πει μερικά χρόνια πριν ότι λυπάσαι που δεν κάπνιζες, δεν έπινες. Ότι δεν είχες καμία κακή συνήθεια για να σε ηρεμεί. Αυτό μου είπες, θυμάσαι;»

«Ήσυχος άνθρωπος δεν ήμουν, είναι αλήθεια. Δούλευα από μικρή. Ο πατέρας, ο Θεός ας τον συγχωρέσει, έφευγε για εμπόρευμα ή για άλλες δουλειές. Έμενα πίσω με όλα τα του σπιτιού. Μερικές φορές δεν πήγαινε μόνο στη Σουτσεάβα, αλλά και στους γειτονικούς νομούς. Στο Μποτοσάνι, στο Ντοροχόι. Διαπραγματευόταν με τους δασκάλους. Δέκα τοις εκατό προμήθεια από την πώληση των σχολικών βιβλίων. Ο δάσκαλος ζητούσε από τους μαθητές να προμηθευτούν βιβλία και τετράδια με τη δική μας σφραγίδα».

«"Το βιβλιοπωλείο μας", έτσι λεγόταν; Όπως κάποιες σοσιαλιστικές ονομασίες; Επομένως εσείς φέρατε το σοσιαλισμό, έχουν δίκιο οι αντισημίτες. Τη δεκαετία του '50, '60 όλα τα βιβλιοπωλεία ονομάζονταν "Το βιβλιοπωλείο μας". Το θυμάσαι; Τη δεκαετία του '50 δούλευες στο "Βιβλιοπωλείο μας" στη Σουτσεάβα. Όπως και τώρα, όλα τα βιβλιοπωλεία ήταν κρατικά και λέγονταν "Το βιβλιοπωλείο μας"... Πριν από τον πόλεμο ήσασταν εκμεταλλευτές, καπιταλιστές! Ρουφήξατε το αίμα του λαού, πάντα αυτό κάνατε. Φέρατε τον καπιταλισμό, μετά τον κομμουνισμό, το νεκροθάφτη του καπιταλισμού».

Μας κοιτάζει χωρίς να μας βλέπει. Το αστείο δεν φαίνεται να τη ζωηρεύει, η πολιτική δεν την ενδιέφερε ποτέ, θέλει να επιστρέψει στο μύθο του παρελθόντος.

«Δουλεύαμε πολύ, τα φέρναμε βόλτα με δυσκολία. Ναι, έτσι λεγόταν το μαγαζί, "Το βιβλιοπωλείο μας". Με τη διαφορά ότι ήταν όντως δικό μας, δεν ανήκε στο κράτος».

«Ναι, ουσιαστική διαφορά».

«Οι δάσκαλοι και οι καθηγητές δέχονταν βιβλία και τετράδια μόνο με τη δική μας σφραγίδα. Έτσι ήταν η συμφωνία. Όταν άνοιγαν τα σχολεία, τον Σεπτέμβρη, ουρές, ουρές όπως τώρα στο ψωμί. Το βράδυ έπεφτα πτώμα από την κούραση. Δούλευα σκληρά από μικρή. Όλοι δουλεύαμε και ο πατέρας κι εγώ και ο αδελφός μου ο Σούλιμ. Βοηθούσα τους γονείς μου και αφού παντρεύτηκα. Όταν μας έστειλαν στο στρατόπεδο, οι γονείς πήραν μαζί τους μόνο 5.000 λέι, τόσα είχαν. Το εμπόρευμα που είχε μείνει στο μαγαζί άξιζε όμως ένα εκατομμύριο. Σχολικά βιβλία και τετράδια. Ένα εκατομμύριο λέι!»

«Στο μαγαζί είχατε όλους τους τίτλους, έτσι μας έλεγες».

«Βεβαίως. Σαντοβεάνου, Εμινέσκου, Φουντοϊάνου, Σεμπαστιάν. Και εφημερίδες. Όλες τις εφημερίδες. Ο πατέρας είχε παρακολουθήσει και συνέδρια για τον Τύπο και τις εξελίξεις του κλάδου».

«Κουβαλούσε μόνος του τις εφημερίδες από το σταθμό; Έτσι έλεγες. Σίγουρα ξημερώματα. Στο δρόμο με τις ακακίες. Ξέρω το δρόμο, τον είδα πρόσφατα».

Κοίτα, εκμεταλλευόμαστε τη νοσταλγία, τα φαντάσματα του παρελθόντος από τα οποία η γριά έπαιρνε μόνο μερικά ισχνά κατάλοιπα που σύντομα θα χάνονταν και αυτά. Ούτε αυτή η ιστορία από τα παλιά, ούτε αυτή η στιγμή, της διήγησης, που θα γίνει και αυτή σύντομα παρελθόν. Η γριά γλιστρούσε, τυφλή, στην τσουλήθρα που λεγόταν βιογραφία, η Ρούτι θα επέστρεφε, έπειτα από μερικές μέρες στα Ιεροσόλυμα και εγώ, ποιος ξέρει πού θα είμαι το φθινόπωρο. Ναι, προσπαθούσαμε και οι τρεις να διαλύσουμε την ένταση της αντάμωσης. Προσπαθούσαμε να ξεχάσουμε παλιές συγκρούσεις. Το 1986 ήταν μια χουλιγκανική χρονιά, όπως η προηγούμενη χρονιά και όπως οι επόμενες χρονιές. Σοσιαλιστικές χρονιές που είχαν γίνει εθνο-σοσιαλιστικές χρονιές. Αυτός ήταν ο λόγος που τώρα άκουγα ιστορίες που αρνιόμουν να ακούσω μέχρι τώρα; Παλιά δεν άντεχα αυτές τις μελό ιστορίες, όπως δεν άντεχα να ακούω το εξοργιστικό ρεφρέν *αναχώρηση, αναχώρηση, αναχώρηση.* Επιτέλους παραδεχόμουν ότι είχε δίκιο ή προσπαθούσα μόνο να κάνω ευκολότερο τον επικείμενο χωρισμό;

Η σιωπή παρατεινόταν. Η μαμά δεν είχε ακούσει τις τελευταίες λέξεις. Τώρα τελευταία έχανε συχνά την επαφή με την άμεση πραγματικότητα.

«Κουβαλούσε μόνος του τις εφημερίδες από το σταθμό», συνέχισα εγώ.

«Η άμαξα κόστιζε ένα λέου. Μόνο ένα λέου. Ένα μονάχα λέου, πατέρα, γιατί δεν παίρνεις την άμαξα; "Μου κάνει καλό το περπάτημα", μου απαντούσε. Περπατούσε δεκατρία χιλιόμετρα κάθε μέρα. Το πρωί, πριν ξεκινήσει για το σταθμό, έτρωγε μια μοσχαρίσια μπριζόλα σχεδόν άψητη. Μοσχαρίσια μπριζόλα στα κάρβουνα με ένα ποτήρι κόκκινο κρασί. Εάν δεν ήταν η εξορία, θα μπορούσε να ζήσει πολύ, ήταν υγιέστατος, δυνατός. Εγώ, αντίθετα, ξυπνούσα στις εφτά και η μέρα μου ξεκινούσε με ένα σκέτο μαύρο καφέ. Μέχρι τις πέντε ή έξι το απόγευμα δεν έβαζα τίποτε άλλο στο στόμα».

«Και σε πλήρωνε; Έπαιρνες καλό μισθό;»

«Να με πληρώσει; Εμένα, την κόρη του; Ήμουν η αγαπημένη του κόρη. Είχα ό,τι μου χρειαζόταν. Δεν μου έλειπε τίποτα. Δούλευα, σίγουρα δούλευα σκληρά. Και ήμουν και πολύ γρήγορη. Πάντα. Γρήγορα, γρήγορα, έτσι ήμουν εγώ».

«Και το παιδί; Ο γιος σου; Κι αυτόν γρήγορα τον έκανες;»

«Πριν κλείσω εννέα μήνες... Ήμουν ετοιμοθάνατη όταν κατάφερα και γέννησα. Ο γιατρός κάθισε μαζί μου από την Τετάρτη μέχρι την Κυριακή το πρωί. Δεν ήξερε τι άλλο να μου κάνει. Ήταν σίγουρος ότι θα με χάσουν. Όσο για το παιδί... καμία ελπίδα δεν έδινε. Το παιδί θα βγει πεθαμένο, άκουγα γύρω μου. Και όταν γεννήθηκες... κανένας δεν πίστευε ότι θα επιβιώσεις. Μικρός, μικροσκοπικός, πολύ λιγότερο από το φυσιολογικό βάρος. Σε έβαλαν στη θερμοκοιτίδα. Μόνο ο πατέρας μου παρέμενε αισιόδοξος. Τότε ρώτησε αν έχεις νύχια. "Εάν έχει νύχια θα ζήσει", έτσι μας είπε».

«Νομίζω πως μετά τη γέννηση έχασα τα νύχια μου. Είχε δίκιο, θα ήταν χρήσιμα. Σε όλες τις ηλικίες θα ήταν χρήσιμα, θα ήταν ένδειξη ότι είμαι ζωντανός».

Γελάμε και οι τρεις. Το γέλιο της αδύναμο, σύντομο. Είχε βγει από το νοσοκομείο πριν από μερικές μέρες. Αυτός ήταν ο λόγος για το ταξίδι της κόρης από τα Ιεροσόλυμα. Ήταν σαν κόρη, η κόρη του αδελφού του πατέρα, εμείς τη μεγαλώσαμε. Εγώ ετοιμάζω πάλι το κασετόφωνο πάνω στο τραπεζάκι. Η τυφλή πάνω στον καναπέ δεν μπορεί να το δει, δεν ξέρει ότι τη μαγνητοφωνώ. Ή-

ταν εντελώς τυφλή πλέον, η εγχείρηση απέτυχε, δεν έφερε καμία βελτίωση.

«Ο σύζυγος; Ο πατέρας του παιδιού... πες μας λίγο, πώς τον ερωτεύτηκες;»

«Μεγάλη ιστορία. Έτσι είναι και η ζωή: μεγάλη και γεμάτη εκπλήξεις. Έφευγα κάθε καλοκαίρι για το περίφημο πανηγύρι στο Φαλτιτσένι. Ένα από τα πιο γνωστά πανηγύρια. Στις 20 Ιουλίου, του Αγίου Ηλία. Φεύγαμε από το Μπουρντουζένι, μια παρέα νεαρών. Αγόρια και κορίτσια. Περίμενα το λεωφορείο για την επιστροφή. Εμφανίστηκε ένας νεαρός άντρας, κομψός με ένα καρεκλάκι στο χέρι».

«Καρεκλάκι; Από αυτά που ανοιγοκλείνουν;»

«Ποτέ δεν υπήρχαν αρκετές θέσεις στο λεωφορείο. Τοποθέτησε το καρεκλάκι ακριβώς δίπλα μου. Έπειτα από λίγο με ρωτάει: "Έχετε κάποια συγγένεια με την κυρία Ρίμερ;" "Λέα Ρίμερ από το Φαλτιτσένι; Η κυρία Ρίμερ είναι η θεία μου", απάντησα. Έμοιαζα απίστευτα με τη θεία Λέα, έτσι έλεγαν όλοι που μας γνώριζαν».

Το λευκό πρόσωπό της, ζαρωμένο από την ηλικία και την αρρώστια, φαίνεται ακόμα πιο γερασμένο από το πρόσωπο της γριάς Λέας Ρίμερ, έτσι όπως την είχα δει τελευταία φορά πριν από είκοσι χρόνια, όταν είχε έρθει να με πείσει να κόψω τον παγανιστικό δεσμό με την αλλόθρησκη που σκανδάλισε την οικογένεια. Η Λέα Ρίμερ, η διπλωμάτισσα του σογιού μας! Το ήσυχο, βιβλικό πρόσωπό της δεν είχε πάνω του χαραγμένα τα τραύματα που βλέπω στο πρόσωπο της τυφλής μπροστά μου.

«Γνώριζε την κυρία Ρίμερ και το σύζυγό της, Κίβα, το σκακιστή. Ο Κίβα με τον οποίο ο συγγραφέας Μιχαήλ Σαντοβεάνου έπαιζε σκάκι. Όταν ερχόταν το καλοκαίρι στο Φαλτιτσένι, ο κυρ-Μιχάι, έτσι τον φώναζε, έψαχνε τον Κίβα. Πολύ έξυπνος, ταπετσιέρης πολυτελείας, αλλά καθόταν στο καφενείο και έχανε στα χαρτιά. Τον άφησα να συνεχίσει για να δω τι και πόσα ξέρει. Ήξερε και για τα παιδιά Ρίμερ, εξαιρετικοί, άριστοι μαθητές και θρησκόληπτοι. Η οικογένεια Ρίμερ μιλούσε τότε εβραϊκά στο σπίτι... Με ρώτησε αν γνωρίζω την Παουλίνα, την κουτσή μοδίστρα που είχε παντρευτεί έναν δικό του ξάδελφο. Λίγο καιρό αργότερα μου λέει ότι αυτός έχει κάποια κοπέλα, ότι φλερτάρει τη δεσποινίδα Λαντάου. Την ήξερα. Η Μπέρτα, η φαρμακοποιός. Γλυκιά, πολύ καλό κορίτσι».

«Δηλαδή εξομολογήσεις από την πρώτη στιγμή».

«Πόσο κρατάει η διαδρομή από το Φαλτιτσένι στη Σουτσεάβα; Περίπου μια ώρα. Αυτός κατέβηκε στο σταθμό, στο Ιτσκάνι, διότι δούλευε εκεί, στο εργοστάσιο ζάχαρης. Εγώ πήγαινα παραπέρα στο Μπουρντουζένι. Όταν έφτασα στο σπίτι, πήγα στην Αμαλία να της πω τι μου συνέβαινε. Η Αμαλία ήταν γειτόνισσα και φίλη μου. Της είπα ότι γνώρισα στο λεωφορείο ένα πολύ συμπαθητικό αγόρι, φίλο της Μπέρτας».

«Πολύ πιο συμπαθητικός τότε, πριν από πενήντα χρόνια από ό,τι είναι τώρα, έτσι δεν είναι;»

«Το επόμενο Σάββατο έλαβα μια επιστολή», συνέχισε η καθηλωμένη στο κρεβάτι τυφλή τη διήγησή της, σαν να μην άκουσε την ερώτηση. «Πάνω έγραφε μόνο: "Για τη δεσποινίδα Ζανέτα Μπράουνσταϊν, βιβλιοπώλισσα πολυτελείας". Τον είδα να περνάει μια μέρα από το Μπουρντουζένι με το ποδήλατο. Σταμάτησε, μου είπε ότι το επόμενο Σάββατο έχει χορό στο Ιτσκάνι και θα ερχόταν να με πάρει. Εμφανίστηκε το Σάββατο στις πέντε, όταν όλος ο κόσμος καθόταν έξω από τα σπίτια τους στη Strada Mare (Μεγάλη Οδό). Λουστρινένια παπούτσια, σμόκιν. Το ταξί περίμενε. Οι γονείς δεν με άφησαν. Δεν τον ήξεραν, άρα απαγορευόταν».

«Και εσύ τους άκουσες; Τόσο υπάκουη. Δεν μπορώ να το πιστέψω».

«Μετά πήγαμε σε όλους τους άλλους χορούς. Πηγαίναμε τακτικά σε χορούς στο Ιτσκάνι. Ο Μάρκου άρχισε να έρχεται σε μας με το ποδήλατό του όχι μόνο το Σάββατο και την Κυριακή το απόγευμα αλλά και την Τετάρτη το βράδυ. Στο Ιτσκάνι οργανώνονταν συχνά χοροί. Έρανοι. Για να μαζέψουν χρήματα. Για να χτισθεί σχολείο, παγοδρόμιο, για τη λέσχη των κυνηγών. Για κάθε χορό, άλλο φόρεμα, κάθε φορά άλλο ύφασμα. Το βιολετί φόρεμα έκανε θραύση, μοβ σατέν, παπούτσια και καπέλο ίδιο χρώμα».

«Με το μισθό του υπαλλήλου τέτοια έξοδα; Αυτός που είναι τόσο μετρημένος, με το καρεκλάκι πάντα μαζί του...»

Έδειξε τα στεγνά χείλη: διψούσε. Φέρνω ένα ποτήρι νερό, της το δίνω και επειδή δεν το βλέπει της το ακουμπώ στα δάχτυλα. Το ποτήρι τρέμει μαζί με το χέρι. Ρουφά δυο γουλιές, κάνει νόημα να της πάρω το ποτήρι. Το βάζω μπροστά της στο τραπέζι, αλλά δεν το βλέπει.

«Σίγουρα. Από το μισθό. Έπαιρνε καλά λεφτά στο εργοστά-

σιο. Έστελνε και λουλούδια. Πασχαλιές και τριαντάφυλλα. Και γράμματα. Ήμασταν νέοι τότε. Άλλοι καιροί».

«Και ποιος έραβε τα φορέματα;»

«Η Βάσλοβιτς. Η κυρία Βάσλοβιτς».

«Η Πολωνή; Η ίδια Βάσλοβιτς πριν από δέκα χρόνια, πριν από είκοσι χρόνια; Πρέπει να είναι τώρα διακοσίων χρόνων, νομίζω».

«Έπαιρνε τριακόσια λέι για ένα φόρεμα. Τώρα είναι ενενήντα χρόνων. Και τώρα ακόμα πηγαίνει κάθε Κυριακή στην εκκλησία, κάθε Κυριακή, χειμώνα καλοκαίρι, ό,τι καιρό και να κάνει».

«Σου έραβε τα φορέματα και την εποχή του βασιλιά και των πράσινων λεγεωνάριων και των κόκκινων σταλινιστών; Και τώρα στον καιρό του πολυαγαπημένου μας πρασινοκόκκινου βασιλιά; Τι είπε όταν εξαφανίστηκες το 1941; Ήξερε πολύ καλά τι συμβαίνει... και τι είπε όταν σε ξαναείδε;»

«Όταν μας πήραν, ο δήμαρχος δεν με άφησε να βάλω στο σακίδιο ούτε τις παντόφλες. Τις άφησα στο διάδρομο. Η Μαρία γαντζώθηκε πάνω μας στο σταθμό, ήθελε να ανέβει στο βαγόνι, δεν μας άφηνε από την αγκαλιά της. Στα σύνορα στο Νίστρου, στο Άτακι, μας κατέβασαν από τα βαγόνια. Βαγόνια με τα οποία κουβαλούσαν τα ζώα, ήμασταν ο ένας πάνω στον άλλο σαν τα ζώα! Στο Άτακι ξεκίνησε η λεηλασία. Φωνές, κλοτσιές, πυροβολισμοί. Όταν συνήλθαμε, είχαμε περάσει τη γέφυρα. Οι γονείς είχαν μείνει πίσω, στην άλλη πλευρά. Είδα έναν ανθυπασπιστή. Ποιος ξέρει, θα μπορούσε να ήταν ένας από αυτούς που μας έσπρωχναν από πίσω με τα όπλα στα βαγόνια. Είμαι γριά τώρα, τον κακό μου τον καιρό, αλλά τότε... τότε είχα πολύ κουράγιο. Πήγα σ' εκείνο τον ανθυπασπιστή και του είπα: Κύριε, οι γονείς μου έχουν μείνει πίσω, στο Άτακι, είναι γέροι. Σου δίνω χίλια λέι να τους φέρουμε εδώ».

Για την Τρανσνίστρια δεν μιλούσαμε πολλές φορές στο σπίτι. Το ολοκαύτωμα δεν υπήρξε από τα αγαπημένα μας θέματα συζήτησης και ο πόνος μας δεν θεραπευόταν με δημόσιες εξομολογήσεις. Συνήθως, αυτοί οι θρήνοι του γκέτο με ενοχλούσαν. Μήπως με το πέρασμα του χρόνου συμφιλιωθήκαμε; Θα μπορούσε η πικρή, ανυπάκουη σύγκρουση να γίνει η πηγή του χιούμορ;

Να φύγουμε, να φύγουμε, να φύγουμε... Έτσι επαναλαμβανόταν το '45 και το '55 και όλα τα επόμενα χρόνια. «Και θα έρθει ένα βράδυ όταν θα φύγω από δω», έλεγε ο ποιητής. Είχε διαβά-

σει άραγε κάποτε, στο «Βιβλιοπωλείο μας» τα λόγια του ποιητή Φουντοϊάνου που είχε γίνει μετά Φοντάν; Ο ποιητής δεν έφυγε όμως προς τα Ιεροσόλυμα αλλά προς το Άουσβιτς, μέσω Παρισιού.

Είχα αποδεχτεί κι εγώ μήπως τελικά τα λόγια του ποιητή ή μόνο την εμμονή της διορατικής μητέρας μου, τυφλής τώρα και ανίκανης πλέον να φύγει οπουδήποτε; Δεν πετάγομαι πια στο άκουσμα των λέξεων γκοΐμ,* σίκσα,** φυγή. Μπορώ τώρα να ανεχτώ όλες τις ιδιομορφίες του γκέτο από τις οποίες είχα προσπαθήσει να δραπετεύσω.

Κάνει πάλι νόημα ότι στέγνωσαν τα χείλη της, θέλει νερό. Πίνει μια γουλιά από το ποτήρι, το επιστρέφει σε μένα, έτοιμη να πάρει πάλι τη θέση στη σκηνή.

«Σου δίνω χίλια λέι», του είπα. «Θα μπορούσε να με πυροβολήσει ή να με ψάξει και να μου πάρει όλα τα λεφτά. "Καλά", είπε, "πάω, για χίλια λέι πάω, αλλά θέλω και ένα κουτάκι Νιβέα"».

«Νιβέα; Τι να την κάνεις τη Νιβέα; Και από πού να έχεις εσύ μαζί σου Νιβέα;»

«Κι όμως είχα. Έτσι κάνει πλάκα ο Θεός καμιά φορά. Είχα βάλει στο σακίδιό μου και δυο κουτιά Νιβέα».

«Δηλαδή παντόφλες δεν κατάφερες να πάρεις αλλά Νιβέα πήρες».

«Ναι, έτσι του έδωσα και τη Νιβέα. Μου έφερε τους γονείς. Τους πήραμε κοντά μας και μέναμε μαζί μέχρι να τους πάρει ο θάνατος. Όταν ο μπαμπάς ήταν ετοιμοθάνατος η κυρία Χέλμαν, η γιατρός, μου είπε ότι έχει ένα μπουκαλάκι με φάρμακα. Σταγόνες για την καρδιά. Χίλια λέι μου ζήτησε».

«Γιατρός και κυρία, αλλά έκανε εμπόριο με το θάνατο; Στο στρατόπεδο;»

«Ναι, έκανε εμπόριο. Όπως όλοι μας. Της έδωσα τα χίλια λέι. Ο γιατρός Βάισμαν, από το Ντοροχόι, έλεγε ότι είναι αργά, ότι δεν έχει κανένα νόημα. "Καλύτερα να πάρεις ρούχα ή φαΐ για τα παιδιά", έλεγε. Έπρεπε όμως να προσπαθήσω. Τελικά ο μπαμπάς δεν κατάφερε ούτε να τις πάρει τις σταγόνες».

«Καταφερτζού. Μέχρι τέλους».

«Ναι, πράγματι... Ο Μάρκου φαινόταν χαμένος. Από τις πρώ-

* Μη Εβραίος. (Σ.τ.Μ.)

** Χριστιανή που έγινε Εβραία, αφού παντρεύτηκε Εβραίο. (Σ.τ.Μ.)

τες κιόλας ώρες όταν μας στρίμωχναν στα βαγόνια. Ξυπνήσαμε τη νύχτα ανάμεσα στις ξιφολόγχες και τις βρισιές. Όταν είδε το πουκάμισό του να γίνεται μαύρο από τις ψείρες... οι ψείρες έκοβαν βόλτες πάνω μας. "Έτσι δεν αξίζει να ζει κανείς", έλεγε. Είχε χάσει την ελπίδα. Ήταν πάντα εξαιρετικά καθαρός. Σχολαστικός, κομψότατος... Δεν φορούσε το ίδιο πουκάμισο πάνω από μια μέρα. Μέχρι και τις κάλτσες έπρεπε να σιδερώνω, έτσι ήταν αυτός. Δεν αξίζει πλέον να ζήσουμε. Μερικές μέρες αργότερα στην Τρανσνίστρια επανέλαβε το ίδιο πράγμα: "Δεν αξίζει να ζήσουμε έτσι, δεν αξίζει". "Και βέβαια αξίζει", του έλεγα. "Αξίζει, η ζωή αξίζει! Εάν αντέξουμε, εάν τα καταφέρουμε και επιβιώσουμε, θα έχεις πάλι καθαρά πουκάμισα. Θα παλέψουμε για την επιβίωση". Και παλέψαμε. Και δεν ξέραμε αν θα τα καταφέρουμε».

Ξαφνιάστηκε απότομα. Ο θόρυβος της πόρτας. Κάποιος μπήκε στο δωμάτιο.

«Τσελούτσα; Εσύ είσαι Τσελούτσα;»

Ναι, αυτή ήταν, αυτή με την ήσυχη φωτεινή είσοδό της στη σκηνή.

«Πολλές φορές, Τσελούτσα, ήμουν πιο απελπισμένη από αυτόν», απευθύνθηκε αυτή τη φορά στη νύφη της.

Η Τσέλα έμεινε στην πόρτα κοιτάζοντάς μας τους τρεις. Της μιλούσε σαν να ήταν κι αυτή μέσα στο δωμάτιο τόση ώρα μαζί μας.

«Προσπάθησα τα πάντα... παρακάλεσα γονατιστή τον Γερμανό αξιωματικό να μας σώσει από τους Ουκρανούς που ήθελαν να μας σκοτώσουν. Ορδές Ουκρανών στην υπηρεσία των Γερμανών. Παρακάλεσα τον αγρότη στον οποίο δούλευα. Περπατούσα οχτώ χιλιόμετρα την ημέρα το χειμώνα ντυμένη με κάτι κουρέλια και δούλευα ολόκληρη την εβδομάδα για μερικές πατάτες, ένα ψωμί και λίγα φασόλια. Με κουρέλια ντυνόμουν και με κουρέλια τύλιγα και τα πόδια μου. Παρακάλεσα και τον Γιόσελ, το ραβίνο μας, να κάνει ένα θαύμα να σώσει τον Μάρκου. Οι Ρώσοι μας είχαν απελευθερώσει το '44. Η πρώτη τους μέριμνα ήταν να στείλουν τους Εβραίους άντρες μας στον πόλεμο, στην πρώτη γραμμή, εναντίον των Γερμανών. Σκελετοί, πετσί και κόκκαλο, έτσι όπως είχαν βγει από το στρατόπεδο».

«Και τι θα μπορούσε να κάνει ο ραβίνος; Τουλάχιστον σε ήξερε;»

«Ο Γιόσελ, ο ραβίνος από τη Σουτσεάβα; Μαζί με μας τον

απέλασαν. Πώς να μη με ξέρει; Γνώριζε και τους γονείς μου. Στο Ιτσκάνι, πριν από τον πόλεμο, του στέλναμε τακτικά χρήματα, λάδι και ζάχαρη. Πάω σ' αυτόν λοιπόν, αρχίζω και κλαίω και του λέω: "Κοίτα, ραβίνε, σε τι χάλια φτάσαμε. Μένω σε ένα σπίτι εγκαταλειμμένο, χωρίς παράθυρα, τα παιδιά να μην έχουν να φάνε μπουκιά και τον άντρα μου τον έχουν πάρουν οι Ρώσοι. Είμαι μόνη, απελπισμένη". Ήμουν τότε μόνο σαράντα τέσσερα κιλά».

«Και σε βοήθησε;»

«Με βοήθησε, με βοήθησε. Καθόταν έτσι με το χέρι στο πιγούνι και με κοίταζε. Και τότε λέει: "Πήγαινε σπίτι. Πήγαινε σπίτι και αύριο το πρωί..." Σε όσους το εξιστόρησα είχαν να λένε: "Θαύμα από το Θεό. Γύρνα σπίτι και όλα θα πάνε καλά. Αύριο το πρωί όλα θα πάνε καλά"».

«Και όντως την επόμενη μέρα ήταν όλα καλά; Πώς δηλαδή καλά;»

«Ο Μάρκου δραπέτευσε από τον Κόκκινο Στρατό... Ένα θαύμα, έτσι δεν είναι; Έτρεξε μέρα νύχτα μέσα από τα δάση, αποφεύγοντας τα χωριά και τους δρόμους και μας βρήκε εκεί στη Βεσαραβία. Άλλο θαύμα και αυτό».

«Για δες, εμφανίστηκε ο λιποτάκτης. Κομψός, σχολαστικός, όπως τον χαρακτήρισες. Το λευκό πουκάμισο σιδερωμένο άψογα, όπως πάντα!» ανακοινώνω και σταματώ το κασετόφωνο.

«Ο Μάρκου; Ήρθε ο Μάρκου;» ρώτησε αυτή τη φορά με ζωντάνια.

Μόλις είχε μπει στην πόρτα, όντως. Καπέλο, γκρι κουστούμι καλοκαιρινό, άσπρο πουκάμισο, γραβάτα. Λείπει μόνο το καρεκλάκι από τα παλιά. Μαζεμένος, πάντα έκανε μετρημένες κινήσεις.

«Μάρκου, ήσουν στη λαϊκή; Βρήκες τίποτα να πάρεις;»

«Τι να βρει;» παρεμβαίνω. «Νομίζεις ότι είναι όπως παλιά που σου έφερνε πασχαλιές και τριαντάφυλλα;»

«Έφερα μια εφημερίδα», απαντά ξερά ο πατέρας. «Και λίγα μήλα. Ξεφόρτωναν ένα φορτηγό με όμορφα μήλα». Μου δίνει την εφημερίδα. *România Liberă*. Στην πρώτη σελίδα: Μια ανακοίνωση της Επιτροπής του Κόμματος και του Κράτους για τον έλεγχο του περιβάλλοντος. Στις 6 Μαΐου, τα επίπεδα ραδιενέργειας που καταγράφηκαν ήταν μειωμένα στις περισσότερες περιοχές, συμπεριλαμβανομένου του δήμου του Βουκουρεστίου.

«Είδες, οι τιμές της ραδιενέργειας χαμηλώνουν», ανακοινώ-

νω. «Από τότε που ήρθε η Ρούτι από τους Άγιους Τόπους, οι επίσημες ανακοινώσεις είναι πιο αισιόδοξες».

Η εφημερίδα έλεγε λίγο πιο κάτω, στην επόμενη σειρά: *«Σε κάποιες περιοχές, η ραδιενέργεια κατέγραψε μικρή άνοδο χωρίς επικινδυνότητα για τον πληθυσμό».* Δεν παρουσιάζει επικίνδυνα επίπεδα, αλλά πλήθαιναν οι συστάσεις για προνοητικότητα σε ό,τι αφορά το πόσιμο νερό, τα λαχανικά, τα φρούτα. Τα παιδιά και οι εγκυμονούσες πρέπει να αποφεύγουν την πολύωρη έκθεση σε ανοιχτούς υπαίθριους χώρους. Άκου «υπαίθριους ανοιχτούς χώρους!» Να καταναλώνουν γάλα και γαλακτοκομικά προϊόντα μόνο από το εμπόριο!... Το εμπόριο, το εμπόριο! Η ξύλινη γλώσσα, πιο δυνατή από κάθε ραδιενέργεια. Τι θα έλεγε άραγε ο ραβίνος που έκανε θαύματα για την κομματική και κρατική επιτροπή για τον έλεγχο και την παρακολούθηση; Τώρα που ο κίνδυνος μειώθηκε αισθητά, πληθαίνουν οι συστάσεις;... Ποιος να τους πιστέψει πια; Έλεγχος και συστάσεις, αυτή είναι η μόνη αξιόπιστη είδηση: έλεγχος και συστάσεις.

Περίμενα το μεσημέρι, τον ύπνο, το μικρό διάλειμμα της μοναξιάς. Το διαμέρισμα μικρό, δυο δωμάτια, μαζεμένοι όλοι, όπως μας στρίμωξε σαράντα χρόνια το στριμωγμένο και πιεστικό σοσιαλιστικό σύστημα.

«Δες, πριν από μερικές μέρες...» και τραβώ από τη στοίβα πάνω στο τραπέζι μια ακόμα εφημερίδα.

«Δες, μερικές μέρες πριν οι σύντροφοι από τον κρατικό έλεγχο έλεγαν: "Τη νύχτα της 1ης προς τις 2 Μαΐου καταγράφηκε αύξηση της ραδιενέργειας πολύ πάνω από τις επιτρεπόμενες τιμές, λόγω της κατεύθυνσης των ανέμων από τα βορειοανατολικά προς τα νοτιοδυτικά, δηλαδή από το επίκεντρο του πυρηνικού ατυχήματος". Και τι σημαίνει "πολύ πάνω από τα επιτρεπόμενα όρια"; Μια καταστροφή;»

Κανένας δεν κάνει τον κόπο να μου απαντήσει. Η οικογένεια περιμένει με απάθεια το μεσημεριανό.

«Πάνω από το κανονικό; Τι σημαίνει κανονικό, έχουμε ξεχάσει τι σημαίνει κανονικό; Ορίστε, την επομένη μέρα...»

Παίρνω άλλη μια εφημερίδα από το τραπέζι, μπας και κάποιος έδειχνε κάποιο ενδιαφέρον.

«Την επόμενη μέρα σημειώθηκε μια σχετική μείωση της ραδιενέργειας, που κυμαίνεται όμως σε υψηλά επίπεδα. Μια σχετι-

κή μείωση!... σε υψηλά επίπεδα, όμως. Οι Ρώσοι δήλωσαν ότι η μόλυνση είναι μόνο στο έδαφος της ΕΣΣΔ. Και η Europa Liberă (Ελεύθερη Ευρώπη), που προσέχει τη μη Ελεύθερη Ευρώπη, είπε χθες ότι η Αμερικανική Πρεσβεία στο Βουκουρέστι έκανε τις δικές της μετρήσεις. Εφόσον δεν έστειλαν ως τώρα τους υπάλληλους τους πίσω στην Καλιφόρνια σημαίνει ότι, ποιος ξέρει, μήπως είναι όντως ΟΚ. Αλλά να γυρίσουμε στη Μάνα Κουράγιο, στη δική της κουρασμένη καρδιά».

«Η Μάνα δεν βλέπει, αυτό είναι το πρόβλημα», μουρμουράει η γριά. «Η καρδιά της δεν αντέχει άλλο. Τουλάχιστον να έβλεπα λιγάκι, μετά από τόση ταλαιπωρία με την εγχείρηση. Σήμερα το πρωί στο νοσοκομείο, στον έλεγχο, ο γιατρός με εξέταζε πάνω από μια ώρα. Είπε ότι θα ξαναδώ. Ποιος ξέρει...»

«Από πού έρχεται αυτό το φως, αυτό το βλέπεις;»

«Ναι, αυτό το βλέπω».

«Τίποτ' άλλο; Ποιος είναι στο δωμάτιο;»

«Σκιές. Όταν κάποιος πλησιάζει, βλέπω μια σκιά. Τώρα που μου μιλάς, διακρίνω μια σκιά. Ήθελα να δω τη Ρούτι, γι' αυτό επέμεινα να έρθει. Για να την ξαναδώ μια φορά ακόμα. Τουλάχιστον την ένιωσα εδώ, δίπλα μου».

«Θυμάσαι, θεία;»

Η Ισραηλίτισσα προσπαθούσε και αυτή να παίξει το ρόλο της.

«Θυμάσαι που με κατεβάσανε από το τρένο που θα με έφερνε στη Ρουμανία;»

«Πώς να μη θυμάμαι; Είχε εγκριθεί ο επαναπατρισμός των ορφανών από την Τρανσνίστρια. Ήσουν ορφανή από μητέρα. Η μητέρα σου είχε πεθάνει πριν από την απέλασή μας. Ήσουν στη λίστα των ορφανών, για τον επαναπατρισμό. Αλλά όταν πήγες να ανέβεις στο τρένο... Moishe Kandel hot aranjirt az zain inghil zol nemen ir ort».

Εδώ και μερικά χρόνια, κυρίως από τότε που δεν βλέπει, οι λέξεις γίντις ξανάρχονται συχνά στην ομιλία της. Ο κωδικός του γκέτο. Μεταφράζω για την Τσέλα: *«Ο Μοΐς Κάντελ κανόνισε να φύγει ο γιος του στη θέση της μικρής»*, και παίρνω ξανά το ρόλο του αθώου που έχει ξεχάσει την ιστορία.

«Αλήθεια; Πώς; Είναι δυνατόν να γίνει κάτι τέτοιο; Και τον ευχαρίστησες τον Κάντελ για τη μεγάλη αυτή αδικία που έκανε; Άνθρωπος του Θεού;»

«Ο Θεός τον ευχαρίστησε, όχι εγώ. Μετανάστευσε στο Ισραήλ και ένα παιδί του σκοτώθηκε σε δυστύχημα με το μηχανάκι».

«Όλη η ζωή σου είναι γεμάτη από το Θεό, ραβίνους και θαύματα. Αλλά τι μπορεί να κάνει ο ραβίνος όταν ο Θεός σε στέλνει στην Τρανσνίστρια;»

«Κάνεις λάθος, δεν με έστειλε ο Θεός. Αυτός με έφερε πίσω... και οι ραβίνοι έκαναν θαύματα, ακόμα και στη ζωή μου».

«Και το κόσκινο;»

«Ποιο κόσκινο;»

«Το κόσκινο, τα μάγια. Δεν έλεγες εσύ ότι ο Σούλιμ, ο αδελφός, δεν θα είχε παντρευτεί, αλλά η μέλλουσα σύζυγος τον κανόνισε με τα μάγια; Η γυναίκα που γυρνούσε το κόσκινο. Μάγια. Με το κόσκινο τύλιξες και εσύ τον Μάρκου;»

Γελάει. Όλοι γελάμε.

«Ο Μάρκου δεν είχε ανάγκη από κόσκινο. Δεν είχα ποτέ σχέση με εκείνη τη γυναίκα. Είχε πεθάνει παλιά, πριν από τον πόλεμο».

«Και ο γιος σου; Αυτός δεν είχε ανάγκη τα μάγια; Σε ποιον οφείλω τον επιτυχημένο γάμο; Μήπως γύρισαν και σε μένα το κόσκινο;»

«Πάντως όχι εγώ. Δεν σου πρότεινα εγώ τη γυναίκα σου. Τη βρήκες μόνος σου».

Την είχα βρει όντως. Η μοίρα είχε γυρίσει το κόσκινο για το καλό μου.

«Δεν μου την πρότεινες εσύ, αλλά δεν με άφησες να παντρευτώ κάποια άλλη».

«Η μοίρα όμως αποφασίζει».

Οι παλιές διαφορές έχουν γίνει θέμα ειρωνικών συζητήσεων. Μόνο η ειρωνεία κρατάει ακόμα κάτι από το παλιό δηλητήριο των σχέσεων.

«Ακριβώς, με προφύλαξες. Με ανάγκαζες να προφυλαχτώ».

«Προφυλάχτηκες; Καθόλου δεν προφυλάχτηκες».

«Όσο δεν προφυλάχτηκα μόνος μου, με προφύλαξε το κόσκινο. Πήγαινες στο κοιμητήριο, στους ραβίνους που ήταν θαμμένοι εκεί μήπως γύριζαν το κόσκινο και τη μοίρα όπως ήθελες».

Το αστείο μου δεν ήταν πετυχημένο, έγινε σε λάθος στιγμή και η συμφιλίωσή μας σημαίνει μόνο ότι μεγαλώσαμε όλοι μας στο ίδιο μικρό κλουβί, το οποίο είναι μέρος του μεγαλύτερου κλουβιού.

«Μοίρα; Ποια μοίρα; Εκείνη η χριστιανή δεν ήταν μοίρα».

«Η χριστιανή; Δεν έχει όνομα; Έχασε και το όνομά της; Αυτό παρακαλούσες τους ραβίνους, ζωντανούς και πεθαμένους, να χάσει η αλλόθρησκη το όνομά της;»

Βγήκε λοιπόν η παλιά πικρία αυτή τη φορά σαν αστειάκι. Παραίτηση ή ανοχή; Απέναντι στο θάνατο; Ναι, απέναντι στο θάνατο.

«Οι ραβίνοι με βοήθησαν, να ξέρεις. Βοήθησαν και αυτήν, είμαι σίγουρη. Προσευχόμουν και γι' αυτήν, να ξέρεις. Περνάει καλά. Είναι στην Αγγλία, έχει δυο παιδιά και περνάει πολύ καλά».

«Περνάει καλά, αλλά δεν ξέρει ότι προσευχόσουν γι' αυτήν».

«Ξέρει, ξέρει. Αλλά και να μην το ξέρει...»

«Ότι προσευχόσουν γι' αυτήν ούτε και ο Θεός δεν το πιστεύει».

«Και όμως, ναι, προσευχόμουν να την φυλάξει ο Θεός από κάθε κακό. Δεν τη μισώ, θα έπρεπε να το καταλάβεις».

«Ναι, καλά, τώρα που είναι μακριά; Πήρε τον κίνδυνο μαζί της, μακριά, στην Αγγλία! Αλλά το ότι προσευχόσουν για την ευτυχία της, αυτό είναι ήδη αρκετό».

«Δεν είναι αρκετό. Δεν ήθελα σε καμία περίπτωση το κακό της, το ξέρεις. Ποτέ δεν την κακολογούσα. Έχει δυο παιδάκια, άκουσα... Μου το είπε η κυρία Βάσλοβιτς. Πολύ κομψή, πολύ εκκεντρική επίσης, έτσι λέει η κυρία Βάσλοβιτς. Εκκεντρική ήταν πάντα, ποτέ δεν ήταν πολύ όμορφη όμως».

«Πώς έτσι; Από πού το ξέρεις;»

«Δεν ξέρω, δεν την έχω δει ποτέ μου. Αλλά έτσι λέει ο κόσμος».

«Και αφού είσαι σε επικοινωνία με την κυρία Βάσλοβιτς και με όλο τον κόσμο γιατί δεν της έστειλες μια φωτογραφία του παλιού της εραστή, με καράφλα και κοιλίτσα; Να δει τον Ρωμαίο σε μαύρο χάλι, για να χαρεί. Δεν ήθελες, έτσι; Δεν ήθελες να δει ότι κι εγώ γέρασα. Κάποιος γυρίζει το κόσκινο για κάθε άνθρωπο, έτσι δεν είναι; Εάν είχα το κόσκινο, τώρα με το Τσερνόμπιλ, θα μπορούσαμε να γλυτώσουμε από τα δύσκολα. Ακούσατε τι λένε οι εφημερίδες; Να μην είμαστε έξω... Να προσέχουμε τις εγκυμονούσες κι αυτές που ενδεχομένως θα γίνουν μητέρες. Να βράζουμε τα τρόφιμα σε περίπτωση που τα βρούμε. Να ακούμε *Europa Liberă*, για να μαθαίνουμε τι γίνεται εδώ, στο σπίτι μας. Το κόσκινο θα έλυνε όλα αυτά τα προβλήματα, με ένα γύρισμα. Εφόσον δούλεψε στα ερωτικά θέματα, που είναι τα δυσκολότερα, ένα μικρό πυρηνικό ατύχημα θα ήταν πανεύκολο να λυθεί».

Δεν απαντά, κουράστηκε. Ήμαστε πέντε γύρω από το μεσημεριανό τραπέζι. Μελιτζανοσαλάτα, ψητές πιπεριές, pârjoale,* πατάτες, κρέπες. Δεν έχουμε λόγο να διαμαρτυρόμαστε, όλα λύνονται, τελικά, εδώ, ανάμεσα στο καλό και στο κακό... Κοίτα, το επιδόρπιο. Το χρυσό μήλο. Που ο κύριος Μάρκου Μάνεα ξεφλούδισε και έκοψε σε λεπτές φέτες, πανέμορφα μήλα, τα ξεφόρτωσαν στην άσφαλτο γεμάτα ραδιενέργεια.

Ο απογευματινός ύπνος, η σιέστα με την οποία ο απαθής σοσιαλισμός δείχνει την ανωτερότητά του μπροστά στην εκφυλισμένη Δύση. Μετά τον ύπνο η χαλαρή συζήτηση, η νευρωτική τρέλα των δύο ωρών της τηλεόρασης, με τον Κλόουν που τραυλίζει παίζοντας το ρόλο του προέδρου: ακόμα μια μέρα χωρίς επιστροφή. Το γεγονός Τσερνόμπιλ μεγιστοποίησε τις αβεβαιότητες. Με ένα διεστραμμένο τέχνασμα θα έπρεπε να χαστουκίσει κανείς την οποιαδήποτε μικροσκοπική, αργόστροφη αίσθηση της ελπίδας. Πονοκέφαλοι, πόνος στα μάτια, ταχυπαλμίες, τάση για εμετό; Αυτά ήταν συμπτώματα καθημερινότητας, όχι ραδιενέργειας. Ήταν απόβλητα που έχουν εισχωρήσει δεκαετίες στα σώματα και στις ψυχές. Την ανάγκη του άλματος στο κενό την αισθάνθηκαν πολλοί και από παλιά, αλλά η δύναμη της απάθειας είναι αμείωτη.

* Μολδαβικός κεφτές. (Σ.τ.Μ.)

Η *πληγή των ανθισμένων κοριτσιών*

ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΤΟΥ 1959, ΣΟΥΤΣΕΑΒΑ. ΠΕΝΤΕ ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΙΝ, ΕΙΧΑ φύγει θέλοντας να κατακτήσω, όχι τον κόσμο, σαν τον ήρωα του Μπαλζάκ, τον Ραστινιάκ, αλλά την πανοπλία που θα με προστάτευε από τον εαυτό μου και το περιβάλλον μου. Επανήλθα λοιπόν στο σημείο εκκίνησης. Το επάγγελμα του μηχανολόγου δεν μου ταίριαζε και δεν με προστάτευε από τίποτα, αλλά στα είκοσι τρία σου ούτε οι απογοητεύσεις, ούτε οι συγχύσεις, ούτε η απέραντη βαρεμάρα μπορούν να επιβάλουν τους νόμους τους στο ημερολόγιο. Ο δρόμος, ο χώρος γύρω μου, τα κρυμμένα στο άγνωστο της μέρας πρόσωπα, οι γυναίκες, τα βιβλία και οι φίλοι είναι αυτά που ενισχύουν το μαγνητικό πεδίο για να γίνουμε αυτό που είμαστε.

Τρόμος για το λάκκο των αποτυχημένων; Ο τρόμος που συσπειρώνεται, διαστέλλεται, αποσύρεται, λαγοκοιμάται, ξυπνάει και πάλι. Η στρατηγική της υπεκφυγής; Η σιωπή μου σε ό,τι αφορούσε την πολιτική είχε επεκταθεί και στις συναισθηματικές μου σχέσεις. Λειτουργούσα καλύτερα, ακόμα και ερωτικά, όταν είχα «διπλή επιλογή», μια διπλή ή και πολλαπλή εναλλακτική. Η εναλλακτική λύση, ο «συντελεστής ασφαλείας» του μηχανολόγου για απρόβλεπτες καταστάσεις, για τη στιγμή που το καταφύγιο καταρρέει. Η αίσθηση της νιότης αγνοούσε το βάρος του επαγγέλματος ή το σφιχταγκάλιασμα της οικογένειας, οι φόβοι αποτραβήχτηκαν σαν αόρατες σαύρες, ακίνητες εν αναμονή.

Η κυρία Άλμπερτ, εντυπωσιακή όπως παλιά, έπαιζε τον γνώριμο ρόλο της. Η κόρη είχε επιστρέψει κι αυτή στην πόλη της εφηβικής μας αγάπης, παντρεμένη και έγκυος. Οι οικογένειες του περίγυρου ίδιες. Τα παιδιά τους είχαν φύγει για σπουδές, περιμένοντας την ευκαιρία να μεταναστεύσουν. Δίπλα στο γραφείο

μου, πίσω από το σχεδιαστήριο, η ξανθιά και λυγερόκορμη Ρωσίδα με πληροφορούσε, με τα αμίμητα γλωσσικά της λάθη και την αξιολάτρευτη προφορά, πότε έλειπε ο άντρας της από το σπίτι. Οι ερωτικές περιπέτειες δεν έλειπαν, οι επαγγελματικές υποχρεώσεις ήταν βαρετές, χωρίς ενδιαφέρον. Το λύκειο, στου οποίου τη σκηνή κάποτε κυριαρχούσα, είχε γίνει μεικτό! Στη γιορτή αποφοίτησης, στην οποία είχα προσκληθεί, είχε γίνει χορός..., η τάξη του 1960, χαλαρή. Κάνα δίωρο αργότερα με τους παλιούς καθηγητές και τους νέους απόφοιτους, έφυγα με την εκκεντρική συνοδό μου για ένα γλέντι με τους μηχανικούς και τις συζύγους ή τις ερωμένες τους. Το κορίτσι ήταν μόνο δεκαοχτώ, αλλά δεν υπήρχε τίποτε επιπόλαιο ή επαρχιακό στην εμφάνισή της. Ήταν χαριτωμένη, τολμηρή, και είχε αίσθηση του χιούμορ. Φορούσε ένα μπλε φόρεμα από τούλι, με ένα τριαντάφυλλο στο κορσάζ. Την αυγή, ζαλισμένοι από το ποτό και την καλοκαιρινή νύχτα, πήγαμε στο λόφο του παλιού φρουρίου Ζάμκα, κοντά στο σπίτι της. Το κορίτσι είχε κάτι αθώο και προκλητικό ταυτόχρονα. Ένα μείγμα μεσογειακής, σλαβικής και ανδαλουσιανής ομορφιάς. Ελληνικό προφίλ, βλέμμα καυτό.

Κατά τη διάρκεια των επόμενων εβδομάδων, έγιναν περισσότερες οι εκπλήξεις του ερωτικού διαλόγου μας. Η ανυπομονησία των χεριών και των χειλιών εντάθηκε. Αποφασίσαμε να περάσουμε μαζί ένα Σαββατοκύριακο στα κοντινά βουνά. Ωστόσο, προτού μπορέσω να το κάνω αυτό, έπρεπε να σκοτώσω το δράκο του παρελθόντος.

Το σπίτι με την ψηλή βεράντα στην Αρμενική οδό φαινόταν από το δρόμο, όπως και ο κήπος του στο βάθος της αυλής. Όπως τις παλιές ημέρες, ανέβηκα τα ξύλινα σκαλοπάτια και χτύπησα διακριτικά στην πόρτα. Μέσα, το σπίτι τυλιγμένο στο σκοτάδι· έξω, όπως επέβαλε το σενάριο, έλαμπε ένα κόκκινο φεγγάρι. Η καλοκαιρινή νύχτα γεμάτη αστέρια, το φως του δρόμου λαμπύριζε παράξενα όπως το μάτι του Κύκλωπα. Στεκόμουν μπροστά στην πόρτα, έτοιμος να περάσω στο παρελθόν. Η πόρτα άνοιξε αμέσως μετά το πρώτο χτύπημά μου. Το πεπρωμένο τα είχε τακτοποιήσει όλα πολύ καλά εκείνο το βράδυ του Ιουλίου. Ο δόκτωρ και η κυρία Άλμπερτ έλειπαν σε διακοπές, ο γαμπρός τους έλειπε σε ένα επαγγελματικό ταξίδι. Η κόρη τους, η πρώην αγαπημένη μου, με καλωσόρισε, όπως όριζε ο ρόλος της. Την άκουσα να μου ψι-

θυρίζει στο αυτί μου: «Σιγά, σιγά, στα αριστερά, σιγά, μην τον ξυπνήσουμε».

Ήξερα τι θα ακολουθούσε, αλλά δεν ήξερα πού. Η όμορφη κόρη της όμορφης κυρίας Άλμπερτ δεν είχε παντρευτεί τον άντρα των ονείρων της, αλλά παντρεύτηκε όπως απαιτείται από τους κανόνες του κόσμου στον οποίο είχε γεννηθεί. Το νέο ζεύγος, που είχε γίνει γρήγορα με τον ερχομό του παιδιού τρίο, δεν είχε βρει ακόμα ένα κατάλληλο σπίτι, έτσι ζούσαν με τους γονείς της. Ήμαστε έτοιμοι να διαπράξουμε την παράνομη πράξη στο ίδιο το σπίτι όπου, όχι τόσο πολύ καιρό πριν, με θεωρούσαν επιθυμητό υποψήφιο για το χέρι της κόρης τους. Όχι, δεν έγινα ο γαμπρός της εντυπωσιακής κυρίας Άλμπερτ, που είχε κατέβει μια φορά από τα ουράνια ύψη στη μικρή και πολύ επίγεια κουζίνα μας, με τη θρυλική δήλωσή της: «Θέλω να συναντήσω τους γονείς αυτού του αγοριού». Το αγόρι δεν είχε ανταποκριθεί στις προσδοκίες, όμως εκείνη η απίθανη νύχτα προσέφερε τώρα τη δυνατότητα ενός συμπεράσματος, καθώς επίσης και την ευκαιρία για εκδίκηση. Το καυτό χέρι της νεαρής γυναίκας με καθοδηγούσε, τρυφερά και υπομονετικά, μέσα από τη σήραγγα του χρόνου, προς την πόρτα στα αριστερά, στο παλιό δωμάτιο που ήξερα τόσο καλά από τις προηγούμενες επισκέψεις, εκείνα τα χρόνια, που περνούσα μαζί της ευχάριστα Σάββατα. Εκεί, στο σαλόνι, θα διαπράτταμε την ιεροσυλία.

Έκλεισα σιγά την πόρτα, αφήνοντας το σκοτάδι πίσω. Οι θεοί είχαν ανάψει ήδη το καντήλι των αμαρτωλών: σε μια γωνία του δωματίου έτρεμε ένα μικροσκοπικό κεράκι. Στο μεγάλο εκείνο σαλόνι, στη θέση του παλιού πολυτελούς καναπέ, είχαν τοποθετήσει τώρα για το νέο ζεύγος ένα διπλό κρεβάτι. Δίπλα σε αυτό, η κούνια του μωρού.

Η κούνια της αθωότητας δίπλα στο κρεβάτι της αμαρτίας... Η ατμόσφαιρα ήταν γεμάτη με ερεθιστικές προκλήσεις, αλλά η ανυπομονησία μας δεν επέτρεψε καμία καθυστέρηση. Όρμησα στην καυτή σήραγγα του παρελθόντος, που επαναφορτιζόταν με κάθε σπασμό του σώματός της. Υπεκφυγή την υπεκφυγή, στεναγμό το στεναγμό, εξαντλημένοι και καταϊδρωμένοι, οι κυρίαρχοι της νύχτας είχαν πάρει την εκδίκηση και τη λύτρωση που καθένας είχε επιδιώξει. Δίπλα στην κούνια, το μωρό κοιμόταν ήρεμο. Η πρώην ερωμένη ήταν και δεν ήταν ίδια. Είχε μάθει νέους τρόπους

ευχαρίστησης και τους εκτελούσε με διακριτικότητα και πάθος. Τα μακριά, μεταξωτά πόδια της, ανυψωμένα προς τον ουρανό, το αίμα μας έβραζε, ο θρίαμβος της ξέφρενης νιότης.

Την αυγή, ζαλισμένος, σηκώθηκα με δυσκολία από το κρεβάτι της άπιστης συζύγου. Το μωρό κοιμόταν ακόμα, αθώα, μακριά από την ηδονική μοιχεία που είχε διαπραχθεί δίπλα του.

Με ξύπνησε το ελιξίριο του καλοκαιρινού πρωινού. Αυτό που αισθάνθηκα δεν ήταν αγάπη, αλλά το λεηλατημένο υπόλειμμα της κτητικότητας. Όλα είχαν λειτουργήσει τέλεια: το μυαλό, τα συναισθήματα, το σώμα, η τύφλωση της στιγμής, η επόμενη αποσύνδεση, ο φρενιτιώδης συγχρονισμός. Μια παιδαριώδης αίσθηση της εκπλήρωσης, ήταν ακριβώς αυτό που χρειαζόμουν, αυτό που έλαβα και έπαιρνα μαζί μου. Ανέβαινα εξαντλημένος, στην κορυφή της Αρμένικης οδού, έρημης στο πρωινό αεράκι. Προχώρησα αργά, δίπλα από την παλιά εκκλησία, μετά αριστερά, προς τις νέες πολυκατοικίες, και έπειτα κατηφόριζα κατά μήκος της οδού Βασίλε Μπουμπάκ. Στη γωνία, στον αριθμό 18, το στενό πεζοδρόμιο με έφερε στην πόρτα πίσω από την οποία, όπως συνήθως, κοιμόταν πάντα ένα άλλο πρόθυμο κορίτσι. Αυτό που είχε συμβεί την προηγούμενη νύχτα ήταν διαφορετικό από το αδέξιο ψηλάφημα του εφήβου πριν από δέκα χρόνια, διαφορετικό από την αποτυχημένη προσπάθεια στο πορνείο της οδού Φρουμοάσεϊ πριν από πέντε χρόνια, διαφορετικό και από τη νύχτα με την πόρνη Ραχήλ ντι Γκαρ δύο χρόνια νωρίτερα, και διαφορετικό από το πιο πρόσφατο ερωτικό επεισόδιο με τη λυγερή Ρωσίδα μόλις ένα μήνα νωρίτερα. Τέλος, έσπασε επιτέλους το απόστημα από όλα εκείνα τα μπλεξίματα. Όλος αυτός ο καιρός που ξοδεύτηκε σπασμωδικά κάτω από το σημάδι των ανθισμένων κοριτσιών, les jeunes filles en fleur, μέρες και μήνες και χρόνια που την είχα κατακλύσει με τα υπερβολικά ερωτικά λογοτεχνικά πασπατέματά μου, είχε πάρει τελικά εκδίκηση, σε μια θριαμβευτική νύχτα.

Το κορίτσι είχε θυσιάσει την παρθενία της, όχι στο βωμό της αγάπης, αλλά στο βωμό του γάμου, ο οποίος της είχε δώσει έναν γιο. Η ομορφιά της ακόμα παρέμενε αμετάβλητη. Και ακόμα περισσότερο, το μπλε των ματιών της είχε σκουρύνει, τα ξανθά μαλλιά της ήταν πιο λαμπερά, τα στήθη της πλουσιότερα, η μέση της θαυμαστή, το χρυσαφένιο δέρμα της απαλό σαν μετάξι. Ήταν ομορφότερη από κάθε άλλη φορά. Ο αισθησιασμός της δεν είχε

χάσει τίποτε από την παλιά τρυφερότητα και το πάθος, αντιθέτως έγινε πλουσιότερος. Δεν φαινόταν να προορίζεται για έναν μόνο σύζυγο, ή έναν μόνο εραστή. Αυτή η υποψία δεν με ενοχλούσε. Κάθε άλλο, υποκίνησε περισσότερο τον ενθουσιασμό μου. Έπειτα από εκείνη την εκστατική νύχτα, έπρεπε να είχα πάρει έστω ένα τηλέφωνο, αλλά δεν με απασχολούσε εκείνο το ευτυχές τέλος, ούτε μπήκα στον πειρασμό των μελλοντικών στερεότυπων ερωτικών συναντήσεων. Βρισκόμουν μπροστά σε ένα καινούργιο ξεκίνημα.

Δύο μόνο μέρες είχαν μείνει προτού να φύγω στα βουνά με τη νέα φίλη μου, την απόφοιτη του λυκείου. Ήταν μια περίοδος στην οποία ο χρόνος απλώθηκε, όπως στα παραμύθια: εκεί όπου είχε πέσει η μαγική χτένα, είχαν αναπηδήσει ψηλά βουνά. Η νύχτα που με είχε βοηθήσει να επανακτήσω τον χαμένο χρόνο ήταν τώρα μακριά, πέρα από εκείνη την οροσειρά, στο παρελθόν. Τα ανήσυχα πόδια του κοριτσιού που καθόταν χαρωπά δίπλα μου, στο τρένο προς το Καμπουλούνγκ Μολντοβενέσκ, είχαν ψαλιδίσει κάθε σύνδεση με το παρελθόν.

Το καταφύγιο στην κορυφή του βουνού αγρυπνούσε πάνω από την πόλη. Στο απλό ξύλινο δωμάτιο η αϋπνία της έναστρης νύχτας κράτησε μέχρι το φως της αυγής που χυνόταν πάνω στο σεντόνι, το λερωμένο από τα γαρίφαλα του παρθένου αίματος. Αυτή η σκηνή δεν ήταν παρωδία. Ήταν κάτι πραγματικό, φυσικό, χωρίς προσομοιώσεις ή μνήμες, χωρίς κατηγορίες ή σχέδια για το μέλλον. Απλή, ολόκληρη, όπως το δάσος που μας περιέβαλλε.

Σύντομα, όμως, το παραδοσιακό ρεπερτόριο των συμβάσεων θα απαιτούσε την υπεροχή του. Μια εύθραυστη σιωπή έπεσε μέσα στα μικρά δωμάτια όπου οι δύο οικογένειες, των Καπουλέτων και των Μοντέγων, ζούσαν, χωρίς να γνωρίζει ο ένας τον άλλον. Δύο οικογένειες μεσαίας τάξης της σοσιαλιστικής επαρχίας βρέθηκαν ξαφνικά σε μια δραματική σύγκρουση που άρμοζε καλύτερα στην αριστοκρατική Βερόνα. Οι υπηρεσίες του κουτσομπολιού είχαν ήδη προσφέρει τη δολοπλοκία και τις δηλητηριασμένες αναθυμιάσεις του μεγάλου δράματος στη μικρή επαρχιακή πόλη. Τα σημάδια της επικείμενης θύελλας στροβιλίζονταν στον αέρα, η ιστορία επαναλαμβανόταν σαν μια φάρσα.

Η ωρολογιακή βόμβα, προσεκτικά τυλιγμένη, είχε αναβιώσει

τον αιώνιο φόβο του γκέτο: Σίκσα! Η χριστιανή σειρήνα, ένας πειρασμός ταμπού, έγινε η κωμωδία του γκέτο.

Μερικές εβδομάδες μετά την πρόθυμη παράδοση της παρθενίας της, η Ιουλιέτα της Μπουκοβίνα, αγνοώντας γονείς και αδέλφια, απομονώθηκε στο δωμάτιό της για να προετοιμαστεί για τις εξετάσεις στο πανεπιστήμιο. Ο εραστής της είχε φύγει στη Μαύρη Θάλασσα όπου περιπλανιόταν μόνος του στην παραλία και στα εστιατόρια. Η οικογένειά του, στο μεταξύ, είχε λάβει ένα τηλεφώνημα από κάποιον άγνωστο που υποστήριξε ότι το ευτυχές ζεύγος έκανε τρελές διακοπές στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Μήπως αυτή η ίντριγκα ξεκίνησε από τη μοιχό σύζυγο της Αρμενικής οδού;

Οι χίλιες παλιές ανησυχίες είχαν θέσει σε κίνηση τα πολλά πλοκάμια του γκέτο, που ερευνούσε τώρα παντού για τα ύποπτα σημάδια. «Ο ξάδελφος και καθηγητής Ρίμερ λέει ότι δεν έχει δει ποτέ εξυπνότερο κορίτσι σε όλα τα χρόνια του ως δάσκαλος», επαναλάμβανε η Εβραία μητέρα, μετατρέποντας το παίνεμα σε ειρωνεία. Για την Εβραία μητέρα η σχολική τελειότητα της μαθήτριας ήταν μόνο μια ένδειξη της πονηριάς της. Η κωμωδία της κατάστασης μετατράπηκε σε βασανιστικό μελόδραμα: ήταν όλα μαζί – το αιώνιο παραλήρημα του θύματος, ο φόβος της, οι παράλογες μνήμες της.

Δεν υπήρξε κανένας τρόπος να αντιμετωπίσεις την κατάσταση, ούτε να αγνοήσεις τις κατάρες, τα καθημερινά καρδιακά επεισόδια, τις απειλές με τις απόπειρες αυτοκτονίας. Η Mater Dolorosa δεν ήταν καμία αρχάρια σε τέτοια θέματα και διαδραμάτισε το ρόλο της με μεγάλη μαεστρία. Αυτή τη φορά όμως δεν βοηθούσαν ούτε τα επιχειρήματα, ούτε τα φάρμακα. Η λογική της ήταν απρόβλεπτη, όπως και τα αποτελέσματα. Να ήταν αυτό το αποτέλεσμα της ζημιάς που έγινε στα χρόνια του στρατοπέδου συγκέντρωσης, ή των φόβων που δημιουργήθηκαν τα προηγούμενα χρόνια;

Με ή χωρίς λόγους, οι κρίσεις κλιμακώθηκαν. Καταρχάς, μόνο οίκτο μπορούσα να αισθανθώ γι' αυτό το θέατρο της απελπισίας, αλλά ο οίκτος δεν θα μπορούσε να αποτρέψει το θυμό που μεγάλωνε όλο και πιο πολύ στον θλιμμένο ευαίσθητο και αναίσθητο ταυτόχρονα γιο. Η αντιπαλότητα, όπως έχουμε διδαχθεί από τους πρωταγωνιστές της Βερόνας, δεν είναι απαραίτητα η καταστροφή του πάθους, αλλά και η τροφοδότηση με καύσιμα. Και έτσι το

ειδύλλιο συνεχίστηκε στα ειδυλλιακά άλση και τα δανεισμένα δωμάτια.

Η Ιουλιέτα άφησε το φθινόπωρο τη σφηκοφωλιά της για το πανεπιστήμιο του Βουκουρεστίου. Τον Οκτώβριο, ο νέος μηχανικός ταξίδεψε ο ίδιος από τη Σουτσεάβα στο Βουκουρέστι για μια επίσκεψη. Στην επιστροφή του, ο Ρωμαίος μετακόμισε σε μια γκαρσονιέρα σε μια πολυκατοικία-ξενοδοχείο στο κέντρο της πόλης. Η επικοινωνία μεταξύ της πρωτεύουσας και της επαρχίας παρέμεινε συχνή, και οι κρίσεις του γκέτο φαινόταν να έχουν χάσει την έντασή τους. Ωστόσο, το δράμα έλαβε διαστάσεις επιθεώρησης και προκάλεσε και άλλες εκπλήξεις: μια χειμωνιάτικη νύχτα, δύο νεαροί με κρυμμένα σε κασκόλ πρόσωπα, στην αποβάθρα του σιδηροδρομικού σταθμού Ιτσκάνι-Σουτσεάβα. Ήταν μετά τα μεσάνυχτα. Έξω από το σταθμό περίμενε ένα αυτοκίνητο. Ο οδηγός, ένα από τα δυο νεαρά άτομα, ήταν καλά κατατοπισμένος για την αποστολή του: να πάει τους εραστές στο χρυσό κλουβί τους στον πρώτο όροφο του ξενοδοχείου του Ρωμαίου.

Χιόνιζε, ο αέρας ήταν πολύ δυνατός, η αποβάθρα του σιδηροδρομικού σταθμού άδεια. Σύμφωνα με το σχέδιο, στη 1:20 π.μ., η ταχεία Βουκουρέστι-Σουτσεάβα έφτασε στο σταθμό. Οι επιβάτες κατέβηκαν ένας ένας τρέμοντας από το κρύο εκείνης της νύχτας. Μερικά λεπτά αφότου είχε φύγει και ο τελευταίος επιβάτης από την αποβάθρα, κατέβηκε και η μυστηριώδης γυναίκα, μεταμφιεσμένη σε Ιουλιέτα Καπουλέτου. Τυλιγμένη σε ένα ζεστό άσπρο παλτό, κρατούσε μια μικρή μαύρη βαλίτσα. Δεν κοιτούσε ούτε δεξιά ούτε αριστερά, περπατούσε βιαστικά προς ένα σαραβαλιασμένο τζιπ που περίμενε με αναμμένη τη μηχανή πίσω από το σταθμό, δίπλα σε μια πινακίδα διαφημίσεων. Η πόρτα άνοιξε αμέσως, ο οδηγός την βοήθησε να ανέβει και ξεκίνησε αμέσως.

Η δεσποινίς Καπουλέτου έμεινε για μια εβδομάδα σε εκείνη την ευτυχή αιχμαλωσία τηρώντας αυστηρά όλους τους κανονισμούς της συνωμοσίας. Δεν βγήκε από το δωμάτιο, δεν απάντησε στο τηλέφωνο, και η αναχώρησή της έγινε ομαλά χωρίς κανένα δυσάρεστο γεγονός.

Οι προσπάθειες του νεαρού μηχανικού να εξασφαλίσει μια εργασία στο Βουκουρέστι αποτύγχαναν πάντα όταν φαινόταν ότι είναι κοντά στο σημείο της επιτυχίας. Οι σκοτεινές λεπτομέρειες από το «φάκελό» του εμπόδιζαν κάθε φορά την επιτυχία.

Την άνοιξη του 1961, κατά τη διάρκεια ενός από τα ταξίδια του στο Βουκουρέστι, σταμάτησε στο Πλοϊέστι, μια πόλη πενήντα λεπτά μακριά από την πρωτεύουσα, για μια συνέντευξη με το διευθυντή του τοπικού οικοδομικού συνεταιρισμού. Το κέντρο της πόλης βρισκόταν σε μια οικοδομική έξαρση και τα εργοτάξια χρειάζονταν επειγόντως μηχανικούς. Ο υποψήφιος έλαβε αμέσως μια επιστολή που επιβεβαίωνε τη μεταφορά του από το Ίδρυμα Προγραμμάτων Εφαρμοσμένης Μηχανικής της Σουτσεάβα στον οικοδομικό συνεταιρισμό στο Πλοϊέστι. Από το νόμο, ωστόσο, προβλεπόταν ότι οι νέοι πτυχιούχοι ήταν υποχρεωμένοι να μείνουν τα πρώτα τρία χρόνια στη διορισμένη από την κυβερνητική επιτροπή θέση τους. Κατά την υποβολή της παραίτησής του, προειδοποιήθηκε από τους ηγέτες του Κόμματος της Σουτσεάβα ότι θα επανερχόταν στη θέση του «αλυσοδεμένος».

Και η νεκρική σιωπή της οικογένειας παρέπεμπε επίσης σε αλυσίδες, μια σιωπή πολύ αποτελεσματικότερη από την προηγούμενη παρανοϊκή συμπεριφορά. Αλλά οι αλυσίδες που έδεναν τον επαναστατημένο γιο στην οικογενειακή θερμή αγκαλιά ήταν, φυσικά, οι αλυσίδες μιας στοργικής αγάπης αιχμαλωσίας, τα νύχια του αρπακτικού σε ένα βελούδινο γάντι.

Μια Δευτέρα πρωί, ο μηχανικός παρουσιάστηκε κρατώντας τις δύο βαλίτσες του στο γραφείο του διευθυντή του Πλοϊέστι. Ο σύντροφος Κοτάε είχε λεπτά, ευπαθή πόδια, έμοιαζε με μεγάλο κουνούπι, συνέπεια της παιδικής πολιομυελίτιδας, και έπρεπε να υποστηρίζεται με πατερίτσες. Ειδάλλως ήταν ένας όμορφος, ευφυής άντρας, στο παρελθόν άριστος φοιτητής, πρώτος στο έτος του στο πολυτεχνείο. Ευπροσήγορος και σταθερός, ήταν δύσκολο να μη σε κερδίσει η αμεσότητά του. Ο νεοφερμένος επρόκειτο να παρουσιαστεί το επόμενο πρωί στο εργοτάξιο στο κέντρο της πόλης.

Το Πλοϊέστι ήταν στην πραγματικότητα μια προέκταση του Βουκουρεστίου, η απόσταση μεταξύ τους ήταν μικρή και είχε τρένο ανά μία ώρα. Η Ιουλιέτα, από τη μεριά της, απέδειξε ότι ήταν μια ευφυής ακροάτρια και ήξερε να αντιμετωπίζει κινδύνους και εκπλήξεις. Υπερβολική, τολμηρή, βίαιη, κατείχε ένα οξύ και ιδιαίτερα διαισθητικό μυαλό, όπως είχε αναφέρει άλλωστε και ο δάσκαλός της, ο ξάδελφος Ρίμερ, που επανερχόταν τακτικά μέσα στο μακρύ περιπετειώδες μυθιστόρημα της οικογένειάς μας.

Ματωμένος Απρίλιος, η πρώτη άνοιξη της κοινής ζωής μας.

Στη σοσιαλιστική Ρουμανία εκείνης της εποχής, οι αμβλώσεις ήταν ακόμα φτηνές και νόμιμες. Οι αίθουσες αναμονής ήταν πάντα γεμάτες και οι ασθενείς πηγαινοέρχονταν όπως οι πρωταγωνίστριες μιας δακρύβρεχτης σαπουνόπερας.

Αν γνώριζε τι συμβαίνει πίσω από εκείνη την άσπρη πόρτα, πώς θα αντιδρούσε η μητέρα του γκέτο; Θα τρόμαζε; Θα αισθανόταν ενοχή, τύψεις, οίκτο; Η γριά θεοσεβούμενη γυναίκα φρόντισε μόνο για την εγωιστική έκστασή της; Αυτές οι σκέψεις περνούσαν από το μυαλό του ένοχου εραστή, όταν περίμενε την πληγωμένη Ιουλιέτα του σε έναν παγκάκι στον κήπο του νοσοκομείου. Τρομερή, βασανιστική αναμονή, γεμάτη ενοχή.

Ήταν ένα τεστ των ορίων και της υποκρισίας του εραστή; Ήταν αυτός ο πραγματικός σύνδεσμος ανάμεσα στην οικογενειακή κακοτυχία και στην ασάφεια των επιθυμιών του; Ήταν ο πειρασμός του άγνωστου, ή οι απολαύσεις των απαγορευμένων καρπών;

«Σε ποιον οφείλω την ευτυχία του γάμου μου; Γύρισε και σε μένα το μαγικό κόσκινο;» θα ρωτούσε τη μητέρα του έπειτα από είκοσι περίπου χρόνια αργότερα ο πρώην Ρωμαίος. «Δεν σου σύστησα εγώ τη γυναίκα σου. Την βρήκες μόνος σου», απάντησε το 1986 η ηλικιωμένη, σχεδόν τυφλή κυρία Μοντέγου, πιάνοντας αμέσως το νόημα της ερώτησης. «Όχι, δεν την σύστησες, αλλά με εμπόδισες να παντρευτώ κάποια άλλη μόλις κατάλαβες ότι δεν σου αρέσει», επέμεινε ο γιος της. «Η μοίρα αποφασίζει τα πάντα», ήρθε η γρήγορη απάντηση. «Ακριβώς, με προστάτευες από αυτό που η μοίρα μου είχε ετοιμάσει. Με έκανες να προστατευτώ». Αυτή ήταν παλιά πληγή που είχε γίνει πρόκληση και αστείο. «Προστατεύτηκες; Δεν προστατεύτηκες ποτέ», απάντησε η γερασμένη φωνή, αρθρώνοντας τη γερασμένη νεύρωση. «Εκείνη η χριστιανή γυναίκα δεν ήταν η μοίρα σου», πρόσθεσε. «Η χριστιανή γυναίκα; Έχει χάσει το όνομά της; Αυτό εκλιπαρούσες τους νεκρούς και ζωντανούς ραβίνους; Να χάσει το όνομά της;» Έτσι θα φώναζε το 1961 και το 1962 και το 1963, όχι μόνο το καλοκαίρι του 1986, όταν το παρελθόν είχε γεράσει, άρρωστο, και ξεχασμένο.

Φυσικά και είχε όνομα: Ιουλιέτα! Γενικό και συνωμοτικό όνομα του Έρωτα!.. Αυτό έπρεπε να φωνάξει θριαμβευτικά ο κουρασμένος Ρωμαίος, εκείνο το καλοκαίρι του 1986, πριν να πέσει η

τελευταία αυλαία, μπροστά στην τελευταία εξορία. Τα χρονικά περάσματα, οι απάτες πλέον δεν παρηγορούσαν. «Προσευχόμουν και γι' αυτήν. Δεν της ευχήθηκα ποτέ το κακό. Έχει δυο παιδιά τώρα, περνά καλά. Κάπου στην Αγγλία», συνεχίζει η ηλικιωμένη γυναίκα. Φυσικά και είναι στην Αγγλία, πού αλλού θα μπορούσε να είναι; Βεβαίως όχι στη Βερόνα ή στο Πλοϊέστι. Είναι με τον πατέρα Ουίλιαμ, τον βάρδο Ουίλιαμ, φυσικά. Η αγάπη αρχίζει ως επανάσταση, κατόπιν έρχονται οι αλυσίδες και οι αμφιβολίες, που φέρνουν τον πειρασμό της διαφυγής από την αγάπη και από την οικογένεια, διαφυγής από τις αλυσίδες. Η ζωή ολοκληρώνει, με τον τρόπο της, το έργο της διάβρωσης της ελπίδας και της ντροπής. Στιγμή με στιγμή, μέρα με τη μέρα, η ζωή θα σφετεριστεί τις παραισθήσεις της τελειότητάς μας και θα διαβρώσει τη ματαιοδοξία της αίσθησης της μοναδικότητάς μας. Αυτό είναι το μάθημα του σοφού Μπιλ που ήθελε να μας περάσει: ο χορός, η νύχτα της ένωσης, η νύχτα διαφυγής από τη Βερόνα της Μπουκοβίνα, και έπειτα η εναλλαγή του φινάλε: οι πρωταγωνιστές διαφεύγουν το θάνατο από δηλητήριο για να χαθούν σε ένα πιο αργό δηλητήριο – το πέρασμα του χρόνου. Το αίμα δεν έτρεχε σε αντρικές, γενναίες μονομαχίες αλλά στις άθλιες κλινικές άμβλωσης. Το δηλητήριο δεν ήταν απλά ο ανταγωνισμός των δύο οικογενειών, των διαφορετικών παραδόσεων και των κοινωνικών ιεραρχιών, αλλά η ίδια η ζωή τους, με τους περιορισμούς και τα απρόσμενα γυρίσματά της.

Ο εραστής αγωνιζόταν με τους περιορισμούς της σχέσης τους και με τους περιορισμούς ενός επαγγέλματος που δεν του ταίριαζε. Η αγαπημένη, με τη σειρά της, αγωνιζόταν με το νευρωτικό ένστικτο της κτητικότητάς της. Τρομερές σκηνές ζηλοτυπίας και έλλειψη εμπιστοσύνης στον εαυτό της. Η ένταση μεταξύ των δυο εραστών δεν προερχόταν πλέον από τον εχθρικό γύρω κόσμο αλλά από τις αμφιβολίες τους, την ανακάλυψη της εχθρότητας, όχι ενάντια στον εχθρό, αλλά ενάντια στον αγαπημένο και ενάντια στον εαυτό τους. Το ψέμα είναι ο αναπόφευκτος δάσκαλός μας; Είναι άραγε τόσο απλό; Το ξεστομίζουμε αστραπιαία όταν χρειαζόμαστε τη βοήθειά του, και όταν εξαφανίζεται, έχουμε μείνει οι ίδιοι, αβλαβείς, σαν τίποτα να μην έχει συμβεί. Έως ότου γλιστρήσουμε πίσω ξανά στην ιλαροτραγωδία ενός νέου ψέματος.

Ο εραστής ήταν όλο και πιο ενοχλημένος από τις ξαφνικές ε-

πισκέψεις της ερωμένης, τρομοκρατημένος από τα κτητικά νύχια της, όπως ένα αρπακτικό αιωρείται πάνω από το θύμα. Αυτή με τη σειρά της φθειρόταν ανίκανη να κρύψει ή να γιατρέψει την πληγή της, τον βρήκε μια φορά, μετά τα μεσάνυχτα, αγκαλιά με μια άλλη γυναίκα. Μια άλλη φορά, βρήκε ενοχοποιητικές επιστολές. Τα άνθη του κακού είχαν σκορπίσει το δηλητήριό τους.

Δεν υπήρχε καμία διαφυγή, και όμως, υπήρχε μία: το ψέμα! Εκείνο το λαδερό και λεπτό σαν μια αναπνοή σύννεφο είχε τη δυνατότητα να καθαρίζει την κάθε μπερδεμένη ιστορία, μεταμορφώνοντας την πραγματικότητα σε πολλές παραλλαγές έτοιμες να σε σώσουν.

Είχε γίνει άραγε και η ιστορία της Βερόνας, όπως όλες οι τραγικές επαναλήψεις, μια φάρσα; Το φινάλε καθυστερούσε, ο χωρισμός δεν φαινόταν να επίκειται μέσω της τραγωδίας και του θανάτου, αλλά μέσω της πλήξης. Ο ρόλος του τραγικού εραστή είχε μετατραπεί στον κωμικό ρόλο ενός νεαρού ενοχλημένου από την ερωμένη του και από τη μονοτονία της συγκατοίκησης. Οι πρωταγωνιστές της Βερόνας είχαν αναλώσει την ανάταση, τις αμφιβολίες, την προδοσία, και τις τύψεις. Η παραίτηση δεν θα μπορούσε να ξαναζεστάνει το ειδύλλιο. Ο γάμος τους ήταν τελειωμένος προτού καν αρχίσει, οπότε δεν υπήρξε και κανένα εμπόδιο στο χωρισμό τους. Καθένας θα έβρισκε στο μέλλον έναν ευτυχή γάμο, έναν πραγματικό γάμο, έτσι ακριβώς όπως είχε προβλέψει η τσιγγάνα της γειτονιάς και ο ραβίνος του νεκροταφείου της Σουτσεάβα και τα ψιθυρίσματα των σύννεφων στις άυπνες νύχτες τους.

Έβλεπε συχνά την εικόνα της Ιουλιέτας, ματωμένης στα κρεβάτια των κλινικών, ή ευτυχισμένης στις απέραντες ηλιόλουστες παραλίες της Μαύρης Θάλασσας, ή στο χορό της αποφοίτησης όπου είχαν γνωριστεί. Τα χρόνια διέλυσαν βαθμιαία εκείνες τις εικόνες, παρέμειναν η ενοχή και η ευγνωμοσύνη για τη θυελλώδη εκείνη μαθητεία του έρωτα.

Ένα τελευταίο, αινιγματικό μήνυμα, σαν μια απειλή: «Εγώ είμαι, θα επιστρέψω». Την επόμενη ακριβώς στιγμή, η εικόνα της γεμίζει την οθόνη της νύχτας. Ένα παγκάκι δίπλα στην ακτή. Η γυναίκα φορά ένα λουλουδάτο φόρεμα, με καφετιά ασιατικά μοτίβα, ένα μεταξωτό μαντίλι γύρω από το λαιμό της, καφέ, ψηλοτάκουνα παπούτσια. Ανάμεσα στο παπούτσι και στο φόρεμά της

φαίνεται ένα μικρό κομμάτι άσπρο δέρμα με τις γαλάζιες πολύ λεπτές φλέβες. Δίπλα της μια ανοικτή τσάντα και πολλά μικρά κουτάκια συσκευασίας, και από πάνω τους ένα άλλο λεπτό κίτρινο μαντίλι. Τα μαλλιά της ανακατωμένα από τον αέρα, κοιτάζει με προσήλωση, εστιάζοντας σε κάτι αθέατο, έξω από το πλαίσιο της οθόνης της νύχτας. Το πρόσωπο έχει την έκφραση μιας ευγενούς, αόριστης μοναξιάς, αλλά διατηρεί την παλιά έντασή του. Την ακούω.

«Η πρώτη κρίση συνέβη δύο χρόνια πριν. Μόλις είχα επιστρέψει από ένα υπέροχο ταξίδι στην Ισπανία. Μαθαίνω ότι είχε πεθάνει ένας καλός φίλος. Έπειτα ήρθε η είδηση ότι η μικρή μου αδελφή σκοτώθηκε. Η λατρεμένη μου αδελφή από τη Ρουμανία. Μπήκα στο νοσοκομείο και με κράτησαν εκεί για μερικές εβδομάδες. Πέρασα μια απελπισμένη περίοδο αποκατάστασης. Την αληθινή σωτηρία τη βρήκα στα παιδιά μου. Έπρεπε να τα φροντίσω, για να τα προστατεύσω από το βασανιστήριο που με είχε καταπιεί».

Είναι η ίδια γνωστή φωνή, το ίδιο γνωστό πρόσωπο, η ίδια εμφάνιση, και η ίδια εγωιστική έκφραση του πόνου:

«Μετά είχα μια φοβερή υποτροπή, σαν ένας ατελείωτος, σκοτεινός βαρύς ύπνος. Συνήλθα κάπως ύστερα από θεραπεία και πήγαμε λόγω των επιχειρήσεων του συζύγου μου στην Ασία, έπειτα στην Αφρική, στη Λατινική Αμερική. Κάνει επιχειρήσεις στις κομμουνιστικές χώρες, όπως πιθανώς θα μπορούσες να υποθέσεις από την ομαδική φωτογραφία με εκείνο τον κομμουνιστή ηγέτη. Τώρα βγαίνω πάλι από το νοσοκομείο. Αυτή τη φορά δοκιμάζω τις παραδοσιακές θεραπείες της Ανατολής με φυτά και τσάγια. Έχεις καταλάβει μάλλον από τι πάσχω».

Ο ήχος σταματά. Ακολουθεί μια μεγάλη διακοπή. Περιμένω κάτι να κινηθεί: τα χείλια της, τα χέρια της, το σώμα της, ή τουλάχιστον τα κύματα της θάλασσας πίσω.

«Προσπαθώ να συγχωρήσω, να ξεχάσω την υπερηφάνεια της ζητιάνας πριγκίπισσας. Προσεύχομαι να θεραπευθεί η καρδιά μου, το χαϊδεμένο παιδί μέσα μου να θεραπευθεί. Ξέρω ότι μερικές φορές ζω πολύ έντονα τη μοχθηρία που υπάρχει γύρω μας. Είμαι πολύ αυθόρμητη και τίμια, όπως ξέρεις. Η παράξενη οικειότητά μας μερικές φορές ακόμα με πληγώνει. Ήμουν για σένα μια πηγή διασκέδασης, ένας καταλύτης; Αυτό είναι η παλιά ορολο-

γία... Η αλήθεια είναι ότι δεν έχω μπει σε χημικό εργαστήριο τα τελευταία δέκα χρόνια. Δεν μπορούν να επιτρέψουν σε έναν φαρμακοποιό με σχιζοφρένεια να δουλέψει σε ένα εργαστήριο, μπορούν; Τα παιδιά μου είναι τώρα ενήλικα, το ίδιο και εγώ».

Η εικόνα παραμένει ακίνητη, στον περίπατο, στην άκρη της θάλασσας. Πίσω, εξίσου ακίνητη, η επιφάνεια της θάλασσας και του γκρίζου ορίζοντα του ουρανού. Η εικόνα είναι παγωμένη, όπως σε μια καρτ ποστάλ. Μόνο η φωνή ζωντανεύει το παράξενο όνειρο.

«Ναι, η αυγή εκείνου του πρωινού στη Βερόνα..., εκείνες οι μεγάλες στιγμές της εφηβείας. Τίποτα δεν θα μπορούσε να με έχει εμποδίσει να τα κάψω όλα μέχρι το τέλος. Εδώ, τώρα, στο σπίτι, εμφανίζονται τυχαία διάφορα περίεργα αντικείμενα: ένα παλιό πακέτο τσιγάρα πριν από τριάντα χρόνια, μια μικρή χούφτα χώμα, ένα κερί στο πίσω κάθισμα του αυτοκινήτου. Όχι, δεν φοβάμαι, η ασθένεια με προστατεύει από όλα».

Το πρόσωπό της γίνεται θολό, απομακρύνεται κομματιασμένο, όπως η φωνή της. Ίσως θα επιστρέψουν αργότερα, αλλά το όνειρο χάθηκε, η μνήμη δεν μπόρεσε να το κρατήσει κι άλλο. Το φάντασμα είχε εξαφανιστεί.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·139

Νομαδική γλώσσα

Τα νοσοκομεία ασφυκτικά γεματα απο τις αιθουσες αναμονής μέχρι τα χειρουργεία και τις εντατικές. Οι ουρές των ασθενών ίδιες με μυστική ακολουθία, ενώ η είσοδος προϋπέθετε γερό μέσο: ο τάδε ξέρει τον τάδε, καλός φίλος με τη φίλη της γυναίκας, ή της αδελφής, ή της ερωμένης. Ο ταξιτζής που σε πηγαίνει στην άλλη άκρη της πόλης, στο νοσοκομείο, στην ανυπόφορη κίνηση των πρωινών ωρών, βρίζει κι αυτός τη σοσιαλιστική απάθεια. Μόνο ένας γνωστός ταξιτζής ή κάποιος φίλος που να έχει δικό του αμάξι θα μπορούσε να μεταφέρει την ασθενή στο γιατρό.

Μετά από όλα αυτά τα προκαταρκτικά, φτάνεις επιτέλους στην ιερή σειρά των ασθενών περιμένοντας οπλισμένος με απέραντη υπομονή μαζί με όλους τους άλλους τυχερούς που βρίσκονται εκεί τη μαγική στιγμή!

Ο χειρουργός οφθαλμίατρος, που είχε πάρει μετάθεση μερικά χρόνια πριν στο Βουκουρέστι από την επαρχία, είχε γίνει μέσα σε μια νύχτα ταχυδακτυλουργός: τα ραντεβού για μια εξέταση κλείνονταν έξι μήνες πριν.

Πραγματικά, μέσα σε ένα λεπτό ο ειδικός έβγαλε τη διάγνωση και όρισε και την ημερομηνία της εγχείρησης. Η ογδοντάχρονη ασθενής υποφέρει από καρδιά, ζάχαρο και νεύρωση. Ο γιος της, όχι πολύ νέος και αυτός, δεν φαίνεται να θέλει να υποκύψει στο αναπόφευκτο. Είναι πολύ προβληματισμένος με όλες τις αργές κινήσεις και τη σιγανή ομιλία της τυφλής μητέρας του.

Η γριά παίρνει την πολυπόθητη άδεια εισαγωγής στο νοσοκομείο. Εισαγωγή με «συνοδεία»: δυο μέρες πριν και δυο μέρες μετά την εγχείρηση. Η νύφη θα πρέπει να πάρει μια εβδομάδα άδεια για να βοηθήσει.

Μια εβδομάδα, όχι μονάχα τέσσερις μέρες. Ο ρόλος της απαιτούσε περισσότερο χρόνο προκειμένου να εφοδιαστεί με τα κα-

τάλληλα όπλα: πακέτα με ξένα τσιγάρα, σαπούνια, αποσμητικά, μανό, σοκολάτες εισαγωγής. Μόνο με αυτό τον τρόπο θα μπορούσες να έχεις την προσοχή των νοσοκόμων, της καθαρίστριας, των διαφόρων υπαλλήλων στις ασφυκτικά γεμάτες υπηρεσίες. Η αμοιβή της εγχείρησης απαιτεί μια διαφορετική προσέγγιση από τα φακελάκια με τα βρόμικα χαρτονομίσματα που μεταφράζουν τη δωρεάν σοσιαλιστική κοινωνική ασφάλιση. Το βιβλίο με την αφιέρωση ίσα ίσα κατάφερε να εξασφαλίσει μια εξέταση. Τώρα έπρεπε να μάθουμε τι ακριβώς θα άρεσε πραγματικά στον ταχυδακτυλουργό. Η ζωγραφική; Κάποιος πίνακας δηλαδή; Πολύ ωραία λοιπόν. Θα εξερευνήσουμε τα ατελιέ των ζωγράφων της σοσιαλιστικής Ζορμανίας!

Ο πίνακας σε χρυσή κορνίζα, χρυσοπληρωμένος με ένα μηνιάτικο, έφτασε στην οικία του διακεκριμένου γιατρού. Αυτό δεν έφτασε παρά μόνο για να εξασφαλίσουν την εγχείρηση αλλά όχι σε ξεχωριστό δωμάτιο. Ασθενής και νύφη θα έπρεπε να μοιράζονται μαζί ένα κρεβάτι σε κάποιο άθλιο κοινό δωμάτιο του νοσοκομείου.

Αυτές ήταν νύχτες στεναγμού και σπασμών. Μερικές φορές ακούγονταν ατελείωτες ομολογίες, λέξεις που φύτρωναν από τον ύπνο ή από το πουθενά. Κάτι σαν νυχτερινό ατελείωτο μουρμούρισμα. Και σε καμία περίπτωση δεν υπήρχε η απαιτούμενη ηρεμία των προκαταρκτικών ιατρικών εξετάσεων ή της ανάρρωσης μετά τη λεπτή χειρουργική επέμβαση.

Η φωνή της γριάς γυναίκας τραβά την προσοχή. Κωδικοποιημένος θρήνος, παράξενη γλώσσα, ακαταλαβίστικη. Μόνο η νύφη γνωρίζει ότι είναι γίντις, αν κι αυτή ακόμα δεν καταλαβαίνει τι σημαίνουν οι λέξεις.

Κατά τη διάρκεια της ημέρας, η ηλικιωμένη γυναίκα μιλά μόνο ρουμανικά, αλλά αυτό δεν βοηθάει να σβήσει την παράξενη αίσθηση που άφησε η νύχτα. Οι αγρότισσες που νοσηλεύονται στα υπόλοιπα πέντε κρεβάτια του δωματίου κοιτούν ύποπτα τη νεαρή συνοδό, αλλά δεν είναι αρκετά τολμηρές να κάνουν τις ερωτήσεις για την ειδωλολάτρισσα γριά.

Την επόμενη νύχτα η ίδια περιπλάνηση στο άγνωστο τοπίο του παρελθόντος. Ένα μουρμούρισμα πρώτα, όπως το νερό, μικροί λαρυγγικοί ήχοι, ακολουθούμενοι από μια ταραγμένη, μυστική ομολογία. Απόκρυφο λεξικό, παράπονα και γκρίνιες. Για τα αυ-

τιά μόνο των μυημένων, λυρικές στιγμές τρυφερότητας. Η νύφη ακούει τεντωμένη, με μεγάλη προσοχή. Όλο αυτό της φαίνεται σαν μια υπνωτική απελευθέρωση του πόνου, σε κάποια νομαδική γλώσσα, η φωνή ενός αρχαίου εξόριστου χρησμού που φέρνει από την αιωνιότητα ένα μήνυμα μακάβριο και άκαμπτο, ή ευγενές, και με δύναμη να συγχωρεί. Παράξενοι ήχοι μιας βαρβαρικής αιρετικής φωνολογίας που ηλέκτριζαν το σκοτάδι. Μείγμα γερμανικής ή ολλανδικής διαλέκτου γερασμένης από μια εμπαθή παράδοση. Σλαβικές και ισπανικές καταλήξεις, βιβλικοί ήχοι, όλα αυτά ρέοντας σαν γλωσσική λάσπη, που είχε παρασύρει μαζί της τα υλικά σε όλη τη διαδρομή. Η ηλικιωμένη γυναίκα μιλά στους προγόνους και στους γείτονές της και σε κανέναν συγκεκριμένα. Έναν μπερδεμένο μονόλογο με σπασμωδικούς ήχους που θα μπορούσαν να είναι ευτυχία ή πόνος, κανείς δεν μπορούσε να πει. Μονόλογος για την οδύσσεια των νομάδων, η επείγουσα ανάγκη για αγάπη, το κάλεσμα της θεότητας, οι φόβοι του σήμερα; Η νύχτα δέχεται μόνο κωδικοποιημένα μηνύματα, ακατανόητους σπασμούς του φοβικού άγνωστου.

Το πρωί, σαν τίποτα να μην έχει συμβεί, η ασθενής επιστρέφει στην καθημερινή, κοινή γλώσσα. Η νύφη της την πλένει, την ντύνει, χτενίζει τα μαλλιά της, την ταΐζει, την πηγαίνει στην τουαλέτα, της κατεβάζει το εσώρουχο, τη βοηθά να καθίσει επάνω στο κάθισμα, της σκουπίζει τις ακαθαρσίες, τη φέρνει πίσω στο θάλαμο, τη βοηθά να ανέβει και πάλι στο κρεβάτι. «Ο Θεός θα σε ανταμείψει γι' αυτό που κάνεις», ακούγεται η αργή, αδύναμη φωνή από το κρεβάτι κοντά στο παράθυρο.

Το σκοτάδι, εντούτοις, την παραδίδει σταθερά στο παρελθόν της. Καθώς η νύχτα έρχεται, συνεχίζει τον παλιό αινιγματικό μονόλογό της, που απευθύνεται σε μια ακόμα παλαιότερη και πιο αινιγματική θεότητα και που τυχαία την ακούει κρυφά, εκείνο το ξένο ακροατήριο, το οποίο δεν είναι εξοικειωμένο με τον νυκτερινό της κώδικα. Εκείνα τα γέρικα κουρασμένα ξερά χείλια λένε τις ιστορίες του γιου, του πατέρα, του συζύγου και της νύφης της και του Θεού, εκείνου του Θεού που τους έδωσε τα πρόσωπα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Οι ιστορίες μιλούν για τα νεανικά ηλιόλουστα και ειδυλλιακά χρόνια της και τα χουλιγκανικά χρόνια του χθες και του αύριο. Αυτή η γλώσσα του γκέτο που μουρμουρίζει, στενάζει, ζει, επιβιώνει.

Οι νύχτες στο νοσοκομείο φορτώνονται με μνήμες ανερμήνευτες: η κανονική ρουτίνα της οικογενειακής ζωής, οι προηγούμενες επισκέψεις στους οφθαλμολόγους και τους καρδιοχειρουργούς. Χάρη στη φυσική κατάρρευση που υπέστη, αναβιώνει με αυξανόμενη ένταση τα παλιά και τα καινούργια τραύματα. Μια τελευταία πτήση, πριν από την αρχή του τέλους.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·143

Η *άγνωστη*

Οι ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΤΡΕΦΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΘΛΙΨΗ ΕΠΕΙΔΗ ΔΕΝ ΜΠΟρούμε να φέρουμε πίσω τους ανθρώπους που αγαπήσαμε και χάσαμε.

Αρχές της δεκαετίας του '80. Απόγευμα φθινοπώρου, στον μικρό σταθμό της Μπουκοβίνα. Η γαλήνη της στιγμής συνόδευσε τους δυο ταξιδιώτες στο τρένο. Κάθισαν σιωπηλοί, ο ένας απέναντι στον άλλο, στο παράθυρο του βαγονιού. Οι πρώτες λέξεις και κυρίως ο τόνος τους έδειχναν ότι δέχονταν γαλήνια την απρόσωπη φθινοπωρινή μελαγχολία.

Της γριάς δεν της άρεσε ιδιαίτερα η ερώτηση, αλλά ήταν πολύ ευχαριστημένη με την αρμονία της στιγμής και το ενδιαφέρον που έδειχνε ο συνομιλητής της.

Αρχίζει να μιλά με δισταγμό. Για τα νιάτα της, για την ταχύτητα που συνέβαιναν τα γεγονότα σε έναν τόπο όπου η επαρχιακή στασιμότητα θα έπρεπε να τα εξουδετερώσει πριν καν ακόμα ξεκινήσουν. Αντίθετα, μεταμορφώνονταν σε θύελλα σε μια μυθική σκηνή, μεγαλύτερη από τον κόσμο ολόκληρο. Ο τάδε αρραβωνιάστηκε κρυφά και το έσκασε στο Παρίσι, μακριά από τους φτωχούς θρησκόληπτους γονείς και μακριά από την κλειστή κοινωνία. Με την απειλή του όπλου, του όπλου, αν έχεις το Θεό σου, η κοπέλα ακολουθούσε τη μοίρα της. Ένας έφηβος έκανε κάθε εβδομάδα είκοσι χιλιόμετρα με τα πόδια, φαντάσου, για να παίξει μια παρτίδα σκάκι με τον επιπλοποιό Ρίμερ. Ο ζαχαροπλάστης Νάταν ξεκίνησε δικαστήρια με το γείτονά του, έκτη φορά μέσα σε ένα χρόνο, για το πεζοδρόμιο μπροστά στο μαγαζί. Ο γιος του, με το ίδιο όνομα και το ίδιο επάγγελμα, μιλούσε μόνο για τον Τρότσκι και τον Στάλιν. Τα μεγάλα δράματα στη μικρή κωμόπολη της εποχής.

Για το βιβλιοπωλείο; Το βιβλιοπωλείο; Οι χωριανοί έρχονταν

από όλα τα γειτονικά χωριά όχι μόνο για να αγοράσουν σχολικά για τα παιδιά τους, αλλά και για να συζητήσουν για κάποιο δικαστήριο ή για να μάθουν ποιος θα κερδίσει στις εκλογές, οι Φιλελεύθεροι ή το Αγροτικό Κόμμα, διότι ο γέρος Αβραάμ, ο βιβλιοπώλης, τα ήξερε όλα. «Ο μπαμπάς ξυπνούσε πρωί πρωί, πήγαινε στο σταθμό με τα πόδια για να πάρει τα δέματα με τις εφημερίδες. Χειμώνα καλοκαίρι, ό,τι καιρό και αν έκανε. Έκανε συνεχώς αστεία, ήταν καλός και ευγενικός με όλο τον κόσμο. Δεν έχανε ποτέ την αισιοδοξία του. Αντιθέτως, η καημένη η μαμά ήταν συνέχεια άρρωστη και γκρινιάρα».

«Οι δυσκολίες όμως;» Η ερώτηση δεν έλαβε καμία απάντηση. «Είχες κάποιες δυσκολίες εκείνη την εποχή;» ρώτησα με χαμηλή φωνή. «Ο Αριέλ μου το είπε. Έλεγε για κάποιο σκάνδαλο, για κάποια προβλήματα».

«Τι είδους προβλήματα, πότε σου το είπε; Πότε; Στο Παρίσι; Αυτά σου έλεγε στο Παρίσι, το 1979;»

Εκείνη τη στιγμή γίναμε ο ένας για τον άλλον προστάτης και προστατευόμενος. Μέχρι τις προάλλες ο γιος υπέφερε από την υπερβολική προστασία της μάνας του. Οι ρόλοι άλλαξαν πια: ο γιος ήταν τώρα υπερπροστατευτικός. Αυτή αντιθέτως δεν νευρίαζε. Η προσοχή του την κολακεύει. Νιώθει τρυφερότητα και όχι περιέργεια στην επιμονή του να μάθει λεπτομέρειες από τη ζωή της. Η ψυχή της είχε γαληνέψει σε πλήρη αρμονία με εκείνο το ήρεμο φθινοπωρινό απόγευμα. Η ερώτηση του γιου της τη γύρισε σε ένα παρελθόν που έπρεπε να αφήσουν μακριά, αλλά τώρα πια δεν την ενδιέφερε.

«Ναι, υπήρχαν προβλήματα τότε. Με το διαζύγιο».

«Διαζύγιο; Ποιο διαζύγιο; Από ποιον διαζύγιο;» ήθελα να ρωτήσω αλλά κρατήθηκα. Η ιστορία μόλις ξεκίνησε, έπρεπε να την αφήσω να κυλήσει μόνη της.

«Εμείς χάσαμε ένα σπίτι με εκείνο το διαζύγιο. Το σπίτι που μου είχαν δώσει για προίκα. Αν και ήμουν η μικρότερη κόρη και ο αδελφός μου, ως αγόρι, είχε προτεραιότητα, σε εμένα είχαν δώσει το σπίτι».

Δεν χάζευα πια το τοπίο από το παράθυρο, περίμενα με αγωνία τη συνέχεια της ιστορίας.

«Ήσουν ξαναπαντρεμένη;»

«Ναι, ένας απατεώνας. Έχανε τα πάντα στον τζόγο. Εξαφα-

νιζόταν συνεχώς από το σπίτι. Σκέτη καταστροφή. Κράτησε λιγότερο από ένα χρόνο».

«Και δεν είπες ποτέ τίποτα;»

Δεν φαίνεται αγχωμένη με την ερώτηση, δεν βιαζόταν να απαντήσει. Κανένας ποτέ δεν σχολίασε στην οικογένεια το γεγονός αυτό! Ούτε μια αναφορά, ούτε ένα αστείο! Μάνα και γιος σωπάσανε πάλι.

Ούτε ο Αριέλ, στη μοναδική συνάντηση που είχαν στο Παρίσι, μίλησε τότε για κάποιο διαζύγιο. Χαμογέλασε μόνο, υπονοώντας κάτι ύποπτο στο παρελθόν της ξαδέλφης του, αλλά ποτέ για προηγούμενο γάμο. Το κύριο θέμα της συνάντησης ήταν και τότε το γνωστό σλόγκαν: *η φυγή*!

«Πώς μπορείς και ζεις ακόμα σε εκείνο το βούρκο; Πώς αντέχεις το μικρό και βρόμικο παιχνίδι τους, τα γλυκά ψεύτικα υποκοριστικά, την παράξενη γοητεία του τόπου αλλά και τα περιττώματα;»

Και στη Ρουμανία και εκτός Ρουμανίας είχα δεχτεί κατά καιρούς στο τέλος της δεκαετίας του ’70 τέτοιες αλαζονικές επιθέσεις, αλλά τώρα, όταν η καταστροφή της δικτατορίας είχε ολοκληρωθεί, δεν είχα πλέον επιχειρήματα να απαντήσω. Η ξαδέλφη του, η μητέρα μου, είχε και αυτή την ίδια έμμονη ιδέα: τη φυγή, αλλά με τα χρόνια είχε μάθει να μη ρωτάει, ήξερε γιατί δεν φεύγω, δεν επέμενε. Τώρα ήταν η σειρά του Αριέλ να μάθει γιατί μένω στο βούρκο που αυτός παράτησε εδώ και πολλά χρόνια. Προβληματίστηκε. Στο κάτω κάτω κι αυτός φλέρταρε κάποτε με το γράψιμο και είχε μείνει εξάλλου ένας άπληστος αναγνώστης. Μπορούσες να το δεις αυτό από τα άπειρα βιβλία που είχε μαζέψει: στα ράφια της βιβλιοθήκης, στα τραπέζια, στις καρέκλες, στον καναπέ, ακόμα και στο πάτωμα.

«Πώς λεγόταν εκείνος ο συγγραφέας που είχε δημιουργήσει σκάνδαλο στη δεκαετία του ’30;» αναρωτιόταν ο γέρος Παριζιάνος, παχύσαρκος και τυφλός. Εσωτερικές και εξωτερικές αντιπαλότητες, έτσι δεν έλεγε; Ο Αριέλ έμεινε σκεπτόμενος, δεν ήξερε βλέπεις κανένα μαγικό φάρμακο που να θεραπεύει την τρέλα του συγγραφέα. Έπειτα από μερικά δευτερόλεπτα με κοίταξε επίμονα, με τα μεγάλα άδεια μάτια του και με έπιασε με απίστευτη δύναμη από το αριστερό χέρι.

«Δεν υπάρχει θεραπεία γι’ αυτή την αρρώστια, το γράψιμο!

Ούτε καν οι γυναίκες δεν μπορούν να σε φέρουν στα συγκαλά σου, το ξέρω. Τα χρήματα, ούτε κατά διάνοια! Αλλά ούτε η ελευθερία, όχι, ούτε η δημοκρατία...» και γέλασε.

Ήξερε φαίνεται κάποιο φάρμακο! Μου κρατούσε το μπράτσο σφικτά και με κοιτούσε με τα μεγάλα νεκρά του μάτια, έτοιμος να μου εμπιστευτεί την αποκάλυψη.

«Μόνο ο Θεός μπορεί να θεραπεύσει την αρρώστια του συγγραφέα, μόνο η πίστη».

«Μπορεί, μόνο που εγώ δεν πολυπ...»

«Ξέρω, ξέρω, δεν μιλάμε γι' αυτό τώρα. Δεν πιστεύεις, δεν σε ελκύει η γη Χαναάν, όπου εγώ θα αποσυρθώ, σύντομα, να ζήσω τις τελευταίες μου στιγμές. Και ούτε θα μπορούσες να γίνεις οδηγός και πολίτης ή λογιστής, έτσι όπως εκείνος ο σωστός και ευγενικός κύριος που είναι ο πατέρας σου. Αυτά όλα τα καταλαβαίνω. Αλλά Γιεσιβά* στα Ιεροσόλυμα; Στα Ιεροσόλυμα μην ξεχνάς! Μελέτη! Τρομερή μελέτη, σε βεβαιώνω».

Κατάφερα να ελευθερώσω το μπράτσο μου και κοιτούσα με γουρλωμένα τα μάτια τον τυφλό που δεν έβλεπε εμένα.

«Γιεσιβά; Τι σόι Γιεσιβά; Στην ηλικία μου και εφόσον δεν πιστεύω;»

Τελικά είχα μπει στη συζήτηση. Αυτό έδειχνε ότι η ανόητη τούτη ιδέα θα μπορούσε να συναγωνιστεί την εξίσου ανόητη χίμαιρα που με κρατούσε αλυσοδεμένο στα γλυκά υποκοριστικά του Δούναβη; Ο ρέμπελος Αριέλ δεν είχε πια ούτε μαλλί, ούτε μάτια, αλλά στο μυαλό του έκαιγε ακόμα η φωτιά του διαβόλου.

«Μια ξεχωριστή Γιεσιβά, ένα θεολογικό σεμινάριο για τους διανοούμενους που δεν κατάφεραν να ενημερωθούν γι' αυτά τα θέματα, άνθρωποι ευαισθητοποιημένοι σε τέτοια θέματα, ακόμα και θρησκευτικά. Θα φροντίσω εγώ γι' αυτό. Τόσο μπορώ κι εγώ να το κάνω, πίστεψέ με. Έχω παλιά πιστοποιητικά από τη σιωνιστική παρανομία, θα τα καταφέρω. Η μοναδική, αληθινή λύση! Είχα μια ξαφνική έμπνευση! Εδώ και πολύ καιρό είχα να κατεβάσω καλές ιδέες. Και δες, όταν χρειάστηκε, τσακ!»

Δεν είχε νόημα να εξιστορήσω στη μαμά όλες αυτές τις λεπτομέρειες, θα της έδιναν ελπίδες και άγχη χωρίς κανένα νόημα.

Μετά την επιστροφή μου στο Βουκουρέστι, ο πεφωτισμένος

* Εβραϊκό θρησκευτικό σχολείο. (Σ.τ.Μ.)

Αριέλ με έπαιρνε τηλέφωνο στις πιο τρελές ώρες της νύχτας, όχι μόνο για να μου επαναλάβει την πρόταση με τη Γιεσιβά, αλλά και για να βρίσει σε όλους τους τόνους τη χώρα που εγκατέλειψε.

«Τα υποκοριστικά, τα γλυκά υποκοριστικά σας κρατάνε εσάς εκεί;» μουρμούραγε γλυκά και με γαλλικό νάζι στο τηλέφωνο που παρακολουθούσαν οι άνθρωποι της Ασφάλειας που είχαν βάρδια. «Οι προειδοποιήσεις της φρίκης που έρχεται! είπα στη μάνα σου μισό αιώνα πριν. Ακόμα και τον ψευτοπρόεδρό σας ο λαός τον λέει Πούιου.* Πούιου! Άκου, Πούιου! Ο παγκόσμιος Πούιου, η βεντέτα, που αγκαλιάζεται με τις μαϊμούδες και τους προέδρους και τους γενικούς γραμματείς και τους διευθυντές όλων των ζωολογικών κήπων της γης. Ο Πούιου, ο Παγκόσμιος! Άκου, Πούιου».

Μίλαγε βέβαια για τα αυτιά της Ασφάλειας, για να με φέρει σε δύσκολη θέση, να με συλλάβουν και έτσι να νιώθω επιτέλους υποχρεωμένος να εγκαταλείψω το βούρκο, κατευθυνόμενος προς το θεολογικό σεμινάριο εκεί στην πρωτεύουσα όλων των πρωτευουσών όπου θα έκλεινε τους εγκόσμιους λογαριασμούς του.

Τόσα τηλεφωνήματα είχε κάνει και ούτε μια φορά δεν είχε ρωτήσει για την ξαδέλφη του, τη μητέρα μου. Το διαζύγιο, το παράξενο διαζύγιο; Το θέμα του διαζυγίου θα λυνόταν μερικά χρόνια αργότερα, στο ταξίδι αυτού του φθινοπωρινού πανέμορφου απογεύματος, όταν μάνα και γιος βρέθηκαν μαζί ενωμένοι στη γλυκιά αγκαλιά ενός υποκοριστικού.

Ο Αριέλ χαμογελούσε τότε, υπαινισσόμενος κάτι ύποπτο στα πολυτάραχα νιάτα της ξαδέλφης του, αλλά δεν είπε τίποτα για άλλο γάμο. Και μήπως η αιτία του διαζυγίου δεν ήταν αυτή που έλεγε τώρα η γριά; Ανύπαρκτο θέμα, κανένας δεν είπε ποτέ τίποτα... τελικά μια ολόκληρη ζωή δεν καταφέρνεις να μάθεις πράγματα για τους ανθρώπους δίπλα σου.

Η μαμά πατημένα εβδομήντα πέντε, ο γιος πατημένα σαράντα πέντε. Ταξίδευαν για το Μπακάου, δυο ώρες μακριά από τη Σουτσεάβα, για μια εξέταση στον οφθαλμίατρο. Η όρασή της όπως και ολόκληρο το σώμα της ταλαιπωρημένο και περικυκλωμένο από αρρώστιες και πόνους. Ο γιος είχε έρθει από το Βουκουρέστι για να την συνοδεύσει στο γιατρό. Δεν είχαν βαλίτσες, μόνο μια τσάντα με κάτι για να αλλάξουν το βράδυ, το δωμάτιο στο ξενο-

* Πουλάκι. (Σ.τ.Μ.)

δοχείο το είχαν κρατήσει από καιρό. Την βοήθησε προσεκτικά να κατεβεί από το τρένο. Περπάτησαν πίσω από το σταθμό, με αργό βήμα, αυτός της κράταγε το χέρι. Το ξενοδοχείο δίπλα, το δωμάτιο στον τρίτο όροφο, καθαρό. Έβγαλε το φαγητό από την τσάντα και το έβαλε στο ψυγείο. Στη συνέχεια έβγαλε τις παντόφλες, το νυχτικό, τη ρόμπα. Ξεντύθηκε, είχε μείνει με το κομπινεζόν και ξυπόλυτη. Μια ταπεινή στιγμή. Αμηχανία, συνενοχή. Το μικροκαμωμένο σώμα, πεσμένο, γερασμένο, ταλαιπωρημένο, τα χέρια και τα πόδια δυσανάλογα μεγάλα. Η αιώνια αναίδειά της! Ξαναζωντάνεψαν αναμνήσεις, η παράξενη σύγχυση της εφηβείας, ένοχες στιγμές, το συζυγικό βίωμα πριν από τη γέννηση του μικρού, ο πλακούντας... Η γυναίκα θα έδινε, οποιαδήποτε στιγμή, οποιοδήποτε μέρος του σώματός της, θυσία για το καλό του γιου της.

Απομακρύνθηκε αμήχανος, όπως τόσες άλλες φορές. Πήγε προς το παράθυρο. Κοιτούσε μακριά προς το δρόμο. Άκουγε πίσω του τις αργές κινήσεις, τον απαλό θόρυβο που έκανε προσπαθώντας να ντυθεί. Τραβούσε αργά τη ρόμπα πάνω από το μικροκαμωμένο σώμα, ένα μανίκι, μετά το άλλο. Έπειτα τίποτα. Μάλλον προσπαθούσε να κουμπωθεί. Έσκυψε πάνω από τις παντόφλες. Η αριστερή, μετά η δεξιά. Το ηλιοβασίλεμα φώτιζε το στενό παράθυρο. Η έκπληξη που προκάλεσε η εξομολόγηση στο τρένο πλανιόταν ακόμη ανάμεσά τους. Η τρομερή όμως ατμόσφαιρα της ημέρας δεν είχε χαλάσει. Αυτή ετοίμαζε τις βελόνες για το πλέξιμο και αυτός βγήκε στην πόλη.

Γύρισε σύντομα. Την βρήκε να πλέκει, σχεδόν ευτυχισμένη, σε αυτό το διάλειμμα συμφιλίωσης με τον κόσμο. Πού ήταν ο γιος; Στο βιβλιοπωλείο;... Ήξερε πολύ καλά πλέον τα χούγια του. Μήπως πεινάει; Έβγαλε το φαγητό από το μικρό ψυγείο του ξενοδοχείου, το τακτοποίησε στο πιάτο, για να ζεσταθεί λιγάκι. Κάθισε μπροστά του, στο τραπέζι.

Την κοιτούσε σιωπηλά. Είχε φέρει μαζί του ακόμα μια έκπληξη, όχι μόνο την ερώτηση που της είχε κάνει στο τρένο, σε εκείνο το απίστευτο βαγόνι, που δεν είχε κανέναν άλλο επιβάτη. Είχε ανακαλύψει, μερικά χρόνια πριν, στα Αρχεία της Εβραϊκής Κοινότητας στο Βουκουρέστι, κάποια έγγραφα για το Μπουρντουζένι, τη μικρή κωμόπολη στην οποία ζούσαν οι προπαππούδες, οι παππούδες, οι θείοι και οι θείες, εκεί όπου η γριά που βρισκόταν

μπροστά του υπήρξε κάποτε νέα, παντρεύτηκε όχι μόνο μία φορά, με τον πατέρα του, αλλά δυο, όπως αποκάλυψε. Ήταν το μέρος όπου χώρισε, ξαναπαντρεύτηκε, γέννησε ένα γιο, με τον οποίο μοιραζόταν τώρα το ειδυλλιακό αυτό φθινοπωρινό βράδυ. Ήταν έτοιμος να βγάλει από την τσέπη εκείνα τα έγγραφα που ήταν σίγουρος ότι θα την ευχαριστούσαν. Η τρομερή εξομολόγηση που του έκανε με έναν ουδέτερο τόνο στο τρένο, σαν να μην έλεγε τίποτα σημαντικό, τον απογοήτευσε κάπως. Όλα γίνονταν ασήμαντα, σε σχέση με τη στιγμή που το καλά κρυμμένο μια ζωή μυστικό φανερώθηκε, χωρίς δισταγμό.

Μήπως στις δακτυλογραφημένες σελίδες μέσα στα έγγραφα της Εβραϊκής Κοινότητας κρυβόταν και εκείνο το γεγονός; «Σε ενδιαφέρει, θέλεις να σου διαβάσω;» Θα έπρεπε να την ρωτήσει; Ναι, θα την ενδιέφερε, δεν μπορούσε να μην την ενδιαφέρει, αφού γνώριζε όλους τους πρωταγωνιστές. Είχε για τη ζωή της και τις ζωές αυτών που γνώριζε αναμνήσεις και στοιχεία και καθαρές απόψεις, για μέρη και πρόσωπα, οικογένειες, σπίτια, επαγγέλματα. Για την ηλικία, την εμφάνιση, τις διασυνδέσεις με τους άλλους. Αλλά η σκέψη επέστρεψε στο βαγόνι όπου η τύχη έριξε ξαφνικά στην αγκαλιά του επιβάτη το βάρος της αλήθειας, κάτω από το οποίο στεκόταν, και τώρα, παγωμένος.

Δεν είχα συνηθίσει τότε, αρχές της δεκαετίας του ’80, το μη αναστρέψιμο. Σπάταλος με τις στιγμές και επιφυλακτικός με την αρχειοθέτησή τους. Δεν είχα φέρει μαζί μου μικρόφωνο, δεν κατέγραψα τις ώρες που περάσαμε μαζί, δεν διαφύλαξα τα λόγια και τη φωνή αυτής που ακόμα βρισκόταν μαζί μου, ακριβώς μπροστά μου.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·150

Bloomsday[34]

ΣΤΙΣ 6 ΜΑΪΟΥ 1986 Η ΡΟΥΤΙ ΕΠΕΣΤΡΕΨΕ ΣΤΑ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ. ΔΥΟ μέρες αργότερα έφυγαν και οι γονείς μου, πίσω στη Σουτσεάβα της Μπουκοβίνα, μετά την όχι και τόσο επιτυχημένη εγχείρηση της μαμάς.

Είμαι σίγουρος πως τις επόμενες μέρες ο Λέοπολντ Μπλουμ θα τις είχε περάσει με μεγαλύτερη άνεση. Εάν το Δουβλίνο δεν ήταν στην εποχή του συγγραφέα ένα περιζήτητο μέρος, όπως μας αφήνει να εννοήσουμε ο εξόριστος Τζέιμς Τζόις, στο ανοιξιάτικο Βουκουρέστι του 1986 η αθλιότητα είχε φτάσει σε επίπεδα για τα οποία οποιοσδήποτε σαρκασμός δεν ήταν πλέον αρκετός. Ούτε τα όνειρα δεν κατάφερναν πια να επιβιώσουν στα υπόγεια του βυζαντινού σοσιαλισμού. Όλα φαίνονταν έτοιμα για την καταστροφή και το θάνατο, ακόμα και τα όνειρα. Αντιμέτωπος με τη μοίρα, ο συγγραφέας δεν είχε άλλη επιλογή παρά να γίνει ο ίδιος κάποιο φανταστικό πρόσωπο μέσα από τα βιβλία του ή να εξαφανιστεί ολοκληρωτικά.

Φαίνεται πως ακόμα ήμουν συγγραφέας. Σύμφωνα με τις φήμες που κυκλοφορούσαν ανάμεσα στους γερμανόφωνους συγγραφείς του Βουκουρεστίου, είχα κερδίσει ένα βραβείο, κάποια σημαντική υποτροφία στη Δυτική Γερμανία. Η επίσημη πρόσκληση από το Βερολίνο όμως δεν είχε ακόμα έρθει. Να ήταν άραγε μόνο η φαντασία των πρωτευουσιάνικων κουτσομπολιών; Η περίφημη σοβαρότητα των Γερμανικών Αρχών δεν θα επέτρεπε κάτι τέτοιο. Η επιφυλακτικότητα και η ελπίδα παίζανε το παιχνίδι τους εδώ και μήνες. Τελικά αποφάσισα να δράσω.

Ο Ιούνιος μήνας, ο μήνας του Bloom! 16 Ιουνίου, Bloomsday, μέρα που ο Τζέιμς Τζόις έστειλε τον καινούργιο Οδυσσέα, τον Λέοπολντ Μπλουμ, να περιπλανιέται στην πόλη του Δουβλίνου. Έφτασα στο αστυνομικό τμήμα όπου γίνονταν οι αιτήσεις για τα

διαβατήρια και κατέθεσα μια αίτηση για ένα ταξίδι ενός μήνα στην παρακμάζουσα Δύση. Άφησα την ατμόσφαιρα μυστηρίου των αριθμών και των ονομάτων να αποκρυπτογραφήσουν το πεπρωμένο.

Είχα στην τσέπη μου τον κωδικό που ήξερα από παλιά απέξω: «I will not serve that in which I no longer believe, whether it call itself my home, my fatherland, or my church».* Θα έφευγα τελικά! Αρνιόμουν να γίνω ένα απλό πρόσωπο στον τόπο που ήλπιζα να γίνω συγγραφέας, και δεχόμουν να πεθάνω μακριά από τη γενέτειρά μου. Στην εξορία τι άλλο θα μπορούσα να γίνω από ένα απλό πρόσωπο, ένας Οδυσσέας χωρίς πατρίδα και γλώσσα; Δεν είχα όμως άλλη επιλογή και ούτε άλλα περιθώρια.

Είχα διαβάσει το κείμενο του Ιρλανδού εκατοντάδες φορές, το ήξερα απέξω, αλλά ήταν σημαντικό, ειδικά αυτή τη μέρα, να το έχω στην τσέπη μου, γραμμένο σε ένα φύλλο χαρτί, σαν ταυτότητα. Επανέλαβα στο μυαλό μου, στο ρυθμό των βημάτων, στην ουρά μπροστά στο αστυνομικό γκισέ: «I will not serve that in which I no longer believe, whether it call itself my home, my fatherland, or my church and I will try to express myself in some mode of live or art as freely as I can».** «Το πιστεύω» χρειαζόταν να επαναλαμβάνεται. «As freely as I can and as wholly as I can». Ακολούθησε η σειρά που καθιέρωσε την επέτειο εκείνης της μέρας και τον τρόπο που διάλεξα να τη γιορτάζω: «Using for my defense the only arms I allow myself to use».*** Ναι, ναι, «Using for my defense the only arms I allow myself to use: silence, exile, and cunning».****

Η λέξη εξορία είχε κερδίσει την αληθινή της σημασία με τη γιορτή Bloomsday στο σοσιαλιστικό Δουβλίνο του 1986.

---

* Δεν θα υπηρετήσω κάτι στο οποίο δεν πιστεύω πια, είτε αυτό λέγεται σπίτι μου, είτε πατρίδα μου είτε εκκλησία. (Τζ. Τζόυς, *Το πορτρέτο το καλλιτέχνη σε νεαρή ηλικία*, μτφρ. Α. Μπερλής, Πατάκης.) (Σ.τ.Μ.)

** Δεν θα υπηρετήσω κάτι στο οποίο δεν πιστεύω πια, είτε αυτό λέγεται σπίτι μου, είτε πατρίδα μου είτε εκκλησία. Θα προσπαθήσω να εκφράσω τον εαυτό μου με κάποιον τρόπο ζωής ή τέχνης όσο μπορώ πιο ελεύθερα και πιο ολοκληρωμένα, ό.π. (Σ.τ.Μ.)

*** Χρησιμοποιώντας για άμυνά μου τα μόνα όπλα που επιτρέπω στον εαυτό μου, ό.π. (Σ.τ.Μ.)

**** Χρησιμοποιώντας για άμυνά μου τα μόνα όπλα που επιτρέπω στον εαυτό μου – σιωπή, εξορία, πονηρία, ό.π. (Σ.τ.Μ.)

Η *έξοδος κινδύνου*

Ο ΔΙΣΤΑΓΜΟΣ ΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ ΣΥΝδεόταν με την ερώτηση τι θα πέθαινε μέσα μου φεύγοντας. Αναρωτιόμουν εάν η εξορία θα ισοδυναμούσε με αυτοκτονία για το συγγραφέα και δεν είχα πολλές αμφιβολίες για την απάντηση. Τι θα μπορούσα όμως να πω για το θάνατο που παραμόνευε εδώ στο σπίτι; Η απότομη εξαθλίωση της ζωής και η αύξηση των κινδύνων έκαναν ανίσχυρες όλες τις αμφιβολίες για την αναγέννησή μου στην τρίτη ηλικία, σε άλλη χώρα και σε άλλη γλώσσα. Αυτές οι ερωτήσεις συνέχιζαν να με βασανίζουν και μετά τον εορτασμό του Λέοπολντ Μπλουμ στο αστυνομικό τμήμα των διαβατηρίων. Αυτά συλλογιζόμουν φαίνεται και όταν, περπατώντας στο δρόμο αδιάφορος απέναντι στον κόσμο γύρω μου, σήκωσα το βλέμμα και είδα το γαλήνιο πρόσωπο μιας ποιήτριας φίλης μου, της Ιωάννας. Μόλις είχε επιστρέψει από το Παρίσι. Ξεκίνησε αμέσως να μου μιλάει για την ελαφρότητα των Γάλλων και την παρακμή της γαλλικής λογοτεχνίας. Οι περισσότεροι συγγραφείς των Ανατολικών Χωρών υποφέραμε τότε από το επαρχιακό απωθημένο και τη μεγαλομανία. Οι επιπόλαιοι συνάδελφοί μας της Δύσης, προστατευμένοι από τις σοσιαλιστικές κακουχίες και τα διλήμματα, ήταν ανίκανοι –έτσι μας άρεσε να πιστεύουμε– να δώσουν έργα ισοδύναμα με τα άγνωστα μεγαλειώδη έργα μας, περίπλοκα, τραγικά και σκοτεινά, αλλά πάντα πιστά στην *αληθινή* λογοτεχνία.

«Δεν έχουμε τι να κάνουμε, εμείς θα μείνουμε εδώ. Είμαστε συγγραφείς, δεν έχουμε επιλογές», άκουσα την πολύ ευχάριστη φωνή της ποιήτριάς μου να λέει τα λόγια τα οποία επανέλαβα τόσες φορές εγώ ο ίδιος.

«Γιατί δεν έχουμε επιλογή;» βρέθηκα να ρωτάω.

Χαμογέλασα, και χαμογέλασε και η ψηλή νεαρή κυρία, με τα

ξανθιά μαλλιά σαν Σκανδιναβή, δεν θα έλεγες ότι είχαμε μια τόσο σοβαρή συζήτηση.

«Μένουμε εδώ, στη γλώσσα μας, μέχρι το τέλος. Ό,τι και να γίνει», επανέλαβε η ποιήτρια, που μόλις είχε επιστρέψει η ίδια στη γλώσσα και στη χώρα της μοίρας της. Ακολούθησε μια σύντομη σιωπή, διαφορετική από τις σιωπές με τις οποίες σηματοδοτούσα τις ανησυχίες μου.

«Για να γράψουμε, πρέπει πρώτα να είμαστε ζωντανοί», έπιασα τον εαυτό μου να δηλώνει. «Τα νεκροταφεία είναι γεμάτα με συγγραφείς που δεν γράφουν πια. Είναι εδώ στους τάφους τους, αλλά δεν γράφουν. Αυτή είναι η τελευταία μου ανακάλυψη», συμπλήρωσα, ξαφνιασμένος κι ο ίδιος από την καθυστερημένη πεζότητα του λόγου μου.

Η νεαρή συνάδελφός μου με κοίταξε προσεκτικά, είχε πάψει να χαμογελάει. «Έχεις δίκιο. Πέρασε μόνο μια μέρα από την επιστροφή μου. Είμαι χαρούμενη που βρίσκομαι στο σπίτι. Αλλά νιώθω το θάνατο γύρω μου».

Ναι, είχαν αλλάξει οι όροι της επιλογής. Ο μεγαλειώδης σοσιαλισμός μάς προμήθευε σε αφθονία μιζέρια και κινδύνους. Τα τελευταία χρόνια της υστερικής δικτατορίας είχαν ένα καταστροφικό αντίκτυπο στην ικανότητά μας για αντοχή. Η φυγή δεν θα ήταν μια απλή αποχώρηση, που θα σε έκανε να αισθάνεσαι ότι πεθαίνεις λιγάκι από μελαγχολία όπως οι ερωτευμένοι, αλλά σκέτη αυτοκτονία, το τελευταίο ταξίδι στην κυριολεξία. Απ' την άλλη, θα μπορούσε να είναι έστω μια μερική, προσωρινή σωτηρία, η σκάλα διαφυγής, η έξοδος κινδύνου, η τελευταία λύση.

Χωρίς να ξέρεις εάν το σπίτι σου που έχει τυλιχθεί στις φλόγες θα γλυτώσει, βγαίνεις τρέχοντας για να σωθείς. Γλυτώνεις το θάνατο, όχι μεταφορικά αλλά κυριολεκτικά. Ένας άμεσος, ανεπανόρθωτος θάνατος. Αυτή η κατάσταση έκτακτης ανάγκης είχε ένα μπέρδεμα. Το ένστικτο της επιβίωσης; Για μένα ήταν μάλλον μια χαοτική κατάσταση. Στην πραγματικότητα δεν ήξερα πού ήθελα να φτάσω.

Στην προϊστορία της βιογραφίας μου, σε μιαν άλλη ζωή και σε έναν άλλο κόσμο, ο αγέννητος που ήμουν κάποτε είχε ζήσει το ίδιο πείραμα. Η προϊστορική εποχή πριν από τη *Μύηση* στην Τρανσνίστρια – ένας κόσμος χωρίς σχήμα και κίνηση, η ευτυχία χωρίς ιστορία, η ασυνείδητη άπειρη γαλήνη ενός παιδιού πέντε χρόνων.

Υπήρξε όμως μια στιγμή που στιγμάτιζε τη ζωή του μικρού αυτού παιδιού: η δραπέτευση.

Οι φωτογραφίες της εποχής συμπληρώνουν με λεπτομέρειες την εικόνα. Μετά την επιστροφή μας από το στρατόπεδο συγκέντρωσης μαζέψαμε τις φωτογραφίες που είχαν στείλει οι γονείς μου στους συγγενείς για να ενημερωθούν για την εξέλιξη του παιδιού τους.

«Με πολλή αγάπη για τις ξαδέλφες μου», είχε γράψει η μάνα μου, υπογράφοντας με το όνομά μου σε μια φωτογραφία που απεικονίζει μια μελαχρινή νεαρή, φορώντας ένα λουλουδάτο φόρεμα και λευκά παπούτσια. Κρατά αγκαλιά το ξανθό στρουμπουλό μωρό, δίπλα σε ένα καρότσι. Πίσω τους ένας τοίχος γεμάτος με αφίσες των εφημερίδων: «Διαβάστε σήμερα, 12 Μαΐου, στην *Curentul*.[35] Η γιορτή της 10ης Μαΐου εδώ και στο εξωτερικό. Πίστη και υποταγή», έγραφε μια αφίσα αριστερά. Δηλαδή, δυο μέρες μετά τις 10 Μαΐου, η Γιορτή του Βασιλιά, η γιορτή της ανόδου της οικογένειας Χόχεντζολερν στο θρόνο της Ρουμανίας. Θα μπορούσε να είναι το 1937 όταν το παιδί δεν είχε ακόμα χρονίσει. Το σώμα της γυναίκας κάλυπτε εν μέρει τη δεύτερη αφίσα. Φαίνεται μόνο ο τίτλος TIMPUL (ΧΡΟΝΟΣ) και από κάτω η διαφήμιση: «Περίμενε με εμπιστοσύνη την εφημερίδα σου, TIMPUL. Διευθυντής: Γκριγκόρε Γκαφένκου». Στην αριστερή πλευρά, η αφίσα της εφημερίδας *Dimineața*, όπου διακρινόταν μόνο ένας τίτλος: Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΥΟΡΚΗΣ.

«Φωτογραφία τραβηγμένη με την ευκαιρία της στράτευσής μου», έγραφε ο πατέρας-στρατιώτης πίσω από τη φωτογραφία του μικρού, δυο χρόνων πλέον, που την είχε μαζί του στην τσέπη της στρατιωτικής στολής. Μικρό Χερουβείμ, με μικροσκοπική μυτούλα, στρουμπουλά μαγουλάκια, ντυμένος στα λευκά καρφώνει το φακό και όχι τον ορίζοντα της ελευθερίας. Ακόμα και αργότερα, σε μια φωτογραφία που δεν είναι πια ντυμένο σαν κοριτσάκι και κρατάει από τους ώμους την ορφανή ξαδέλφη που τώρα έγινε αδελφή, το υποκριτικό οικείο χαμόγελό του έκρυβε τις επαναστατικές του προθέσεις.

Όταν ήμουν τεσσάρων χρόνων το έσκασα από το σπίτι. Μετά τη *δραπέτευση* και την *τιμωρία* το πρόσωπό μου είχε παραμείνει ίδιο, αδιαπέραστο, χωρίς κανένα ίχνος ψυχολογικού τραυματισμού, φανερά ικανοποιημένο με την καθημερινή ρουτίνα. Σε αυτή

τη φωτογραφία φορούσα ένα παλτό, με μεγάλα κουμπιά, γούνινο γιακά, και χοντρό μάλλινο πουλόβερ. Πλούσιο μακρύ μαλλί, με ανατολίτικες μπούκλες, καλυμμένες από μια τραγιάσκα. Τα χέρια πίσω και η κοιλιά μπροστά αλαζονικά. Τα πόδια στραβά, φουσκωμένα παντελόνια, χοντρά μποτάκια. Διπλό πιγούνι, μεγάλο στόμα, με μικρά κατεστραμμένα δοντάκια από την πολλή σοκολάτα.

Το τετράχρονο παιδάκι, διψασμένο για ελευθερία, δεν μοιάζει να είναι από τον ίδιο κόσμο με το πρόωρα γερασμένο αγοράκι έξι μόνο μήνες αργότερα!

Ο φωτογράφος Σίσι Μπάρτφελντ, στον όποιο τον πήγαιναν κάθε δυο τρεις μήνες, για την καθιερωμένη φωτογράφηση, φερόταν στο μικρό σαν σε σταρ του σινεμά για να κερδίσει την προσοχή της συνοδού του. Πού να ήξερε ο δόλιος ότι η Μαρία δεν είχε τίποτα πολυτιμότερο από αυτό το παιδί. Η σφραγίδα: *Φιλμ-Φότο Λουμιέρ, Ζόσεφ Μπάρτφελντ, Ιτσκάνι, Σουτσεάβα, Οκτώβριος 1940.* Ένα χρόνο πριν από τη μοιραία ώρα: την απέλαση στην Τρανσνίστρια: *Η ΜΥΗΣΗ.* Αυτές οι φωτογραφίες, που βρέθηκαν στην επιστροφή μας από το στρατόπεδο συγκέντρωσης, θα χάνονταν πάλι τώρα, έπειτα από σαράντα χρόνια. Η *Μύηση* δεν τελειώνει στα εννιά, ούτε στα δεκαεννιά, ούτε καν στα σαράντα εννιά χρόνια. Βγαίνεις από το φλεγόμενο σπίτι χωρίς να γεμίζεις τις τσέπες παλιές παιδικές φωτογραφίες.

Ακόμα και τέσσερις δεκαετίες αργότερα η φωτογραφία του φθινοπώρου της μεγάλης φυγής από το σπίτι φαινόταν γεμάτη υποσχέσεις. Το τσιτωμένο του σώμα, το ζωηρό έντονο βλέμμα του και το στόμα ανάμεσα στην γκριμάτσα και στο χαμόγελο, φώναζαν: ο φυλακισμένος δεν αντέχει άλλο τις πονηριές των θυρωρών που τον μπουκώνουν κάθε πρωί με δυο αυγά μελάτα, το δηλητήριο «Butterbrot» και «Kaffee mit Milch». Και δεν αντέχει ούτε τη λασπώδη, ατέλειωτη πλήξη. Ούτε την κωμωδία των ενηλίκων, τις ανόητες καθημερινές ανησυχίες τους και τις χαζές ατελείωτες συζητήσεις ή τις κινήσεις τους σαν μαριονέτες! Σύντομα θα τους παρατούσε, θα έφευγε μακριά! Θα έπαιρνε τα βουνά και τη ζωή στα χέρια του!

Το βασίλειο του κενού τον ρουφά. Μετρά με προσοχή τον μακάβριο ρυθμό της ρουτίνας: τρία, έξι, εννιά, δέκα, εξόντωση, αδράνεια, δεκαεπτά. Δεκαεπτά, δεκαεπτά, η φωνή του μουρμου-

ρίζει: Τίποτα και κανένας. Ο θάνατος αγκαλιάζει αργά τη στιγμή, την ηλικία, τον γέρο άνθρωπο που είχε γίνει. Σαν αστραπή ο φυλακισμένος τινάζεται, φρικαρισμένος από την υπνωτική αυτή κατάσταση. Αναγεννημένος, βρίσκεται στην αυλή, αριστερά, δεξιά, γρήγορα τώρα, στην οδό της ελευθερίας, για το πουθενά.

Περνά το πάρκο μπροστά από το Σταθμό, σταματώντας μια στιγμή στο δρόμο. Σταμάτησε απλά, δεν ήταν δισταγμός. Τόσο όσο χρειάστηκε να σφίξει καλύτερα τη ζώνη των φαρδιών παντελονιών του, να δέσει τα κορδόνια στα μποτάκια, να τραβήξει καλά πάνω από τα αυτάκια του τη ζεστή τραγιάσκα και να χώσει τα χεράκια του μέσα στα μαλακά μάλλινα γάντια. Ήξερε καλά το δρόμο. Μπροστά στη Γερμανική Εκκλησία ο δρόμος απλώνεται μακριά, πολύ μακριά. Τέρμα, επιτέλους, η Μεγάλη Ευκαιρία!

Η φωτογραφία δείχνει το παιδικό πρόσωπο που έμοιαζε κοριτσίστικο, το πάθος της στιγμής. Η ξαφνική εξαφάνιση του λιποτάκτη, μόνο τεσσάρων χρόνων, σήμαινε αποξένωση, εξορία, τη βίαιη ρήξη. Σαν υπνωτισμένος είχε γλιστρήσει, είχε βγει έξω από το σπίτι, στην αυλή, έξω στο δρόμο.

Εγκατέλειπε τον πλακούντα ή απλά τριγυρνούσε ανάμεσα σε πολύποδες και μεμβράνες που αργά και υπάκουα άνοιγαν δρόμο σε κάθε βήμα του; Ή μήπως ήταν μόνο μια προέκταση της πλήξης, ένα γλίστρημα στη μεγάλη κοιλιά ενός τεράστιου κοιμισμένου ιπποπόταμου; Αναγνωρίζει την εκκλησία, τη μυτερή σκεπή της, το μεταλλικό βέλος του καμπαναριού που καρφώνει τον ουρανό. Βλέπει, μέσα από την ομίχλη, τον ατέλειωτο δρόμο που μπορεί να οδηγεί οπουδήποτε. Δεν σταματά, δεν κοντοστέκεται. Είχε φουσκώσει η μαγιά όλων αυτών των βαρετών ημερών, δεν είχε άλλο χρόνο για χάσιμο, περπάτησε πιο μακριά, όλο και πιο μακριά, στο δρόμο του Τσέρνοβιτς, όπως ήξερε ότι λέγεται.

Δύσκολο να πει κανείς πόσο κράτησε αυτή η περιπέτεια εκείνου του φθινοπωρινού πρωινού του 1940. Κάποια στιγμή τον σταμάτησε ένας ξένος με ένα από τα συνηθισμένα εκείνα πρόσωπα που εύκολα ξεχνάς. Ο κύριος παρατήρησε διασκεδάζοντας τη φατσούλα και το ύφος του μικρού ταξιδιώτη. Τον ρώτησε, με καχυποψία, το όνομά του. Ήταν αναμφισβήτητα η κακιά στιγμή! Το τι ακολούθησε εύκολα το μαντεύει κανείς: Ήταν προφανές ότι το απλό ξύλο που χρησιμοποιούνταν αραιά και πού σε ακραίες πε-

ριπτώσεις δεν ήταν πλέον αρκετό. Το ποδαράκι του δραπέτη δέθηκε στο τραπέζι με τη δερμάτινη ζώνη που τον έδερνε.

Η μητέρα είχε ζητήσει αρχικά μια υποδειγματική τιμωρία για ένα τόσο αχάριστο παιδί! Όπως κάθε άλλη φορά όμως τρόμαξε γρήγορα από τη σκληρότητα της τιμωρίας και, ικετεύοντας για έλεος, ζήτησε τη συγχώρεση του μικρού χούλιγκαν. Χούλιγκαν; Ξεστόμισε αυτή τη λέξη; Θυμόταν τα λόγια του εξαδέλφου Αριέλ; Αυτή τη λέξη βρήκε να εκφράσει το θυμό της. Ήταν κάτι διαφορετικό από τα συνηθισμένα «ανεπρόκοπος», «κακομαθημένος», «παλιόπαιδο». Την επόμενη στιγμή, ωστόσο, η μαμά, τρομοκρατημένη από την αυστηρότητά της, έστρεψε το θυμό της σε δάκρυα ικετεύοντας για ευνοϊκότερη μεταχείριση: «Είναι μόνο ένα παιδάκι, μόνο ένα παιδάκι», επαναλάμβανε με λυγμούς η καημένη Μητέρα, εκλιπαρώντας για επιείκεια. Πολύ αργά όμως, τα δάκρυα δεν έβρισκαν πια καμία ανταπόκριση. Ο πάτερ φαμίλιας, η Ύστατη Αρχή, έμενε ασυγκίνητος και αμετακίνητος. Η δικαστική απόφαση ήταν τελεσίδικη: ο δραπέτης θα έπρεπε να εκτίσει την ποινή. Θα έμενε δεμένος από το τραπέζι! Ποιος ξέρει, ίσως έτσι να έβαζε μυαλό!

Μοίρα, προαίσθημα; Μερικούς μήνες μετά την απόπειρα φυγής, ο δραπέτης θα γνώριζε την αληθινή *Μύηση.* Η ακινητοποίησή του σε ένα γεμάτο με λιχουδιές τραπέζι φαινόταν πλέον παράδεισος. Η αληθινή αιχμαλωσία δεν θα ήταν μόνο δυσάρεστη και διδακτική αλλά θα αποτελούσε την ίδια τη *Μύηση.*

Για τα επόμενα σαράντα χρόνια συνέχισαν ανάμεσα στην αιχμαλωσία και στην ελευθερία υποθετικές διαπραγματεύσεις, συμβιβασμοί και καθημερινές συνενοχές, διέξοδοι με μυστικές διαφυγές. Η *Μύηση* συνεχιζόταν ωστόσο, και ο αιχμάλωτος καθηλωμένος πλέον στις γρανιτένιες κολόνες του σοσιαλισμού, όπως όλοι οι αιχμάλωτοι, συνέχιζε να ονειρεύεται την ελευθερία, τη δραπέτευση. Στο μεταξύ, σαν ανώριμος Οδυσσέας, ο ίδιος αλυσοδέθηκε με το γραφείο του.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·158

Οι διευθύνσεις του παρελθόντος (ΙΙ)

ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΑΝ ΔΕΚΑ ΣΩΣΤΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΝΑ ΣΩΣΟΥΝ ΤΑ Αμαρτωλά Γόμορρα; Οι καλύτεροι φίλοι μου, πάνω από δέκα, που γιόρταζαν τον Ιούλιο του 1986 τα πεντηκοστά μου γενέθλια ενσάρκωναν την *Πατρίδα*, όχι τη *Φυγή*.

«Έρχονται οι καλλιτέχνες, κάντε πέρα! / Οι μαϊμούδες, οι μίμοι / Οι ψευτοκουλοί, οι ψευτοκουτσοί, οι ψευτοβασιλιάδες και υπουργοί / Έρχονται οι γιοι του αυτοκράτορα Αυγούστου / Μεθυσμένοι από τη λαμπρότητα και τη φλόγα».

Ανάμεσά τους, ο ίδιος ο ποιητής, ο φίλος μου ο Μούγκουρ, Μισός-Άνθρωπος-καβάλα-σε-Μισό-Λαγό-Κουτσό.

V-Day, ημέρα της νίκης! Οι καλεσμένοι μου στη λεωφόρο Βικτόριεϊ αυτό γιόρταζαν: τη Νίκη! Είχαμε επιβιώσει, εγώ κι αυτοί, ακόμα ζωντανοί και μαζί, γύρω από ένα ποτήρι κρασί, προστατευμένοι από τον ουρανό και τη γη – ποιητές, λογοτέχνες, κριτικοί... Οι μαϊμούδες, οι μίμοι, οι ψευτοκουλοί, οι ψευτοκουτσοί, οι ψευτοβασιλιάδες, οι γιοι του αυτοκράτορα Αυγούστου.

Δεν είχα ιδιαίτερη όρεξη για απολογισμούς, ήμουν όμως έτοιμος να συγκρουστώ με τον σοφό Κινέζο που με περίμενε αόρατος σε μια γωνία, όχι για να του περιγράψω πώς ήμουν πριν από τη γέννησή μου, αλλά πώς θα είμαι μετά το θάνατό μου. Ένας θάνατος που είχε ήδη ξεκινήσει μπροστά στο γκισέ των διαβατηρίων όταν επανέλαβα το σύνθημα του Ιρλανδού συγγραφέα. Έλειπε ο γείτονάς μου, ο Ιπτάμενος Ελέφαντας, ο κομμουνιστής που διάβασε τον Προυστ και τον Τολστόι, και η Ντόνα Άλμπα, η φιλότεχνη και αέρινη γυναίκα του. Έλειπαν οι πεθαμένοι, εξορισμένοι ή ξεχασμένοι φίλοι μας. Οι παρόντες συμπλήρωναν εντούτοις την κατάλληλη παρέα του εορτάζοντα. Εγώ ήμουν ο εισβολέας και δεν είχα δικαίωμα να ξεχάσω τη γοητεία και τις απολαύσεις των Γομόρρων, την ένταση της στιγμής, τη ζωή σαν μια στιγμή.

Είχα γεννηθεί Ρουμάνος υπήκοος, από γονείς και παππούδες Ρουμάνους υπηκόους. Τα βιβλία που είχαν γραφτεί πριν από τη γέννησή μου ανέφεραν συχνά τα χουλιγκανικά χρόνια. Η φρίκη δεν ακύρωνε τη γοητεία. Έμοιαζαν με αχώριστα σύμβολα του χρόνου.

Πριν από τη *Μύηση* μου δεν ήξερα τίποτε από όλα αυτά, υπήρξα ευτυχισμένος σε έναν ευτυχισμένο ηλιόλουστο κόσμο. Μόνο που στα πέντε χρόνια μου είχα γίνει εγώ ο ίδιος ένας δημόσιος κίνδυνος, ένας μπάσταρδος γεννημένος από έναν ακάθαρτο πλακούντα. Τότε, τον Οκτώβριο του 1941, είχε ξεκινήσει η *Μύηση*.

Στην τελευταία καταμέτρηση, έπειτα από τέσσερα χρόνια, οι μισοί από αυτούς που είχαν μπει στο στρατόπεδο είχαν χάσει τη ζωή τους. Δεν βρισκόμουν ανάμεσά τους. Στάθηκα τυχερός. Τον Ιούλιο του 1945 επέστρεψα στον Παράδεισο, ανακαλύπτοντας ξανά τα θαύματα μιας παραμυθένιας καθημερινότητας. Σοκάκια πνιγμένα στο πράσινο, δέντρα και παρτέρια με πολύχρωμα λουλούδια. Οι γλυκές, τροφαντές θείες μου προσπαθούσαν να με ξαναμάθουν να τρώω πίτες και να πίνω γάλα. Ο παράδεισος λεγόταν Φαλτιτσένι και ήταν εκείνο το μέρος όπου είχε ξεκινήσει δεκατρία χρόνια πριν τη διαδρομή του το μοιραίο λεωφορείο.

Ένα ξένοιαστο, ήρεμο απόγευμα, το δωμάτιο μισοσκότεινο. Μόνος στο σύμπαν, άκουγα μια φωνή που ήταν και δεν ήταν δική μου. Σύντροφός μου ένα βιβλίο με χοντρό πράσινο εξώφυλλο. Στα γενέθλιά μου, στις 19 Ιουλίου, μου είχαν χαρίσει λαϊκά ρουμανικά παραμύθια. Τότε φαίνεται πως ξεκίνησε για μένα η αρρώστια και η θεραπεία των λέξεων. Την ανάγκη για *κάτι άλλο* την αισθανόμουν ήδη, επείγουσα, άγρια και αρπακτική, όταν τεσσάρων χρόνων το 'χα σκάσει από το σπίτι φεύγοντας για το πουθενά. Ανοίγοντας ξαφνικά διάλογο με αόρατους φίλους, η λογοτεχνία θα με έσωζε από την ασκήμια που είχε επιβάλει η εξουσία. Το σύστημα έκανε τα πάντα για να μας ελευθερώσει από τις αλυσίδες της ελπίδας, αλλά είχαμε μείνει ατελείς, τείνοντες προς την ελπίδα. Οι κίνδυνοι που ελλόχευαν στο γράψιμο, υπό το καθεστώς δικτατορίας, φαίνονταν σκανδαλώδεις μόνο σε αυτούς που δεν πίστευαν στη ρομαντική και μοιρολατρική άποψη της τέχνης και του γραψίματος ως δύσμοιρης δραστηριότητας.

Το μόνο που φαινόταν σκανδαλώδες ήταν ότι οι παλιές στερήσεις και οι κίνδυνοι είχαν γίνει τώρα κοινό αγαθό, σαν να έπρε-

πε να εκτίσουν όλοι οι πολίτες της χώρας κάποια σκοτεινή ποινή. Σε μια κοινωνία που είχε θεσμοθετήσει το ψέμα, ο άνθρωπος μπορούσε να αντέξει μόνο σε θύλακες που προστάτευαν, έστω και στο ελάχιστο, την προσωπική του ζωή.

Εκείνο το βράδυ του Ιουλίου προσέφερε έναν τέτοιο τελευταίο θύλακα. Η απόγνωση είχε ήδη εισχωρήσει ύπουλα μέσα μας. Το μικρό κύτταρο της απομόνωσης δεν κατάφερε να είναι ο φιλντισένιος πύργος άλλων εποχών.

Τον Απρίλη του 1945, η γοητεία του τόπου, αναγεννημένη μαζί με το επαναπατριζόμενο αγόρι, φαινόταν όχι μόνο ακαταμάχητη αλλά και ανεξάντλητη. Η φρίκη είχε απομακρυνθεί κρυμμένη στο παρελθόν. Την είχα διώξει ενοχλημένος: «την αρρώστια του γκέτο». Η εξωτερική αντιπαλότητα μάλλον είχε εξαφανιστεί και η εσωτερική, για την οποία ήταν περήφανος ο Σεμπαστιάν, φαινόταν κατάλοιπο της πρώτης. Οι επόμενες δεκαετίες διαπραγματεύονταν καθημερινά την παράξενη συμβατότητα φρίκης και γοητείας, ανεξάντλητου καύσιμου σύγχυσης. Το 1986 είχε γίνει πλέον φανερό αυτό που έπρεπε να καταλάβω σαράντα χρόνια νωρίτερα, όταν κρυβόμουν πίσω από το πράσινο εξώφυλλο των παραμυθιών: η κομμουνιστική φρίκη όχι απλά δεν αντικατέστησε την προηγούμενη, αλλά την αφομοίωσε.

Να παραμείνω άραγε εκεί όπου ξεκίνησε, στα εννέα χρόνια μου, η μαγεία των λέξεων, στη γλώσσα στην οποία γεννιόμουν ξανά κάθε μέρα; Ήξερα τώρα ότι η αναγέννηση θα μπορούσε να διακοπεί ξαφνικά το επόμενο πρωί ή και το ίδιο βράδυ.

Είχα καθυστερήσει την απόφαση μέχρι που δεν έπαιρνε άλλο και μέχρι την Bloomsday: τα πεντηκοστά μου γενέθλια, όταν γινόμουν και εγώ ο ίδιος Λέοπολντ Μπλουμ. Η φυγή θα σήμαινε άραγε επιστροφή στην αρρώστια του γκέτο που τόσα χρόνια προσπαθούσα να αποφύγω; Καμία επιστροφή δεν είναι δυνατή ούτε καν αυτή.

Τα γενέθλια εκείνα θα ήταν μια τελευταία άσκηση αποχωρισμού. Η σχέση ανάμεσα στη γοητεία και στη φρίκη είχε αλλάξει και πάλι δυναμική.

Πολύ αργά μετά τα μεσάνυχτα, όταν οι καλεσμένοι είχαν φύγει, κοίταξα ζαλισμένος τα νύχια μου. Νύχια, δάχτυλα και χέρια μικρού παιδιού. Δεν φαίνονταν αρκετά γερά για μια καινούργια γέννηση.

Η Μ*αρία*

«Μια μερα η κυρια Μπεραρου προσφερθηκε να μου δανείσει πατάτες και κρεμμύδια. Είχαν τέσσερα μεγάλα αγόρια, δούλευαν σκληρά και έφερναν φαγητό στο σπίτι. "Ο κόσμος παίρνει, εάν ξέρει ότι μπορεί να επιστρέψει τα χρωστούμενα", της είπα. Μου απάντησε στα γερμανικά: "Wenn die Not am größten, ist der Gott am nächsten. Όταν η ανάγκη είναι μεγάλη, ο Θεός είναι πάντα κοντά". "Σε αυτή την περίπτωση δεν θα ήταν", της απάντησα. Τότε είδα στην πόρτα την Έρικα Χέλερ. Sie haben Gäste... έχετε επισκέπτες. Είχε ξαναεμφανιστεί η Μαρία».

Η μπομπίνα μαγνητόφωνου της άνοιξης του 1986, όταν είχε γίνει η έκρηξη του Τσερνόμπιλ, έφερε πίσω την ανάμνηση αυτού του γεγονότος: «Έτσι είχε ξαναεμφανιστεί η Μαρία. Από τον ουρανό. Θα μπορούσε να έχει σκοτωθεί, να την είχαν πυροβολήσει ή να την είχαν συλλάβει. Δεν σταμάτησε μέχρι να μας βρει. Εμφανίστηκε ένα πρωί στην είσοδο του στρατοπέδου. Ρώτησε για έναν Εβραίο, λογιστή, με το τάδε όνομα. Έφεραν τον Μάρκο. Όταν τον είδε, όταν την είδε αυτός, Θεέ μου... Είχε φέρει μαζί της τα πάντα. Πορτοκάλια, τσουρέκια, κουλούρια, ακόμα και σοκολάτα».

Η ορφανή είχε γίνει μέλος της οικογένειας, με πλήρη εξουσία σε όλα τα προβλήματα του σπιτιού, ακόμα και στην ανατροφή του μωρού. Λάτρευα την Καλή Νεράιδα. Τον Οκτώβριο του 1941, με δυσκολία οι φρουροί κατάφεραν να την κατεβάσουν από το τρένο. Είχε κρυφτεί στο βρόμικο βαγόνι για τα ζώα, γεμάτο κορμιά και δέματα, όπου μας είχαν στοιβαγμένους. Χτυπιότανε, αποφασισμένη να ακολουθήσει τους ανθρώπους που θεωρούσε δικούς της. Δεν τα κατάφερε. Επέμενε όμως και μας βρήκε έπειτα από μερικούς μήνες.

«Είχε μαζί της λεφτά, ήθελε να ανοίξει ένα περίπτερο έξω από το στρατόπεδο. Να είναι δίπλα μας, να μας βοηθήσει», ιστορού-

σε η φωνή της μαμάς στο μικρόφωνο. «Δεν της το επέτρεψαν, βέβαια. Ο Ρουμάνος διαχειριστής του στρατοπέδου της πρότεινε να γίνει οικιακή βοηθός στο σπίτι του. Ήταν νέα και πολύ όμορφη. Στο Ιτσκάνι οι υπάλληλοι και οι αξιωματικοί δεν την άφηναν στην ησυχία της. Ο φωτογράφος Μπάρτφελντ την είχε ζητήσει μερικές φορές σε γάμο. Ο διαχειριστής της πρόσφερε είκοσι λίτρα πετρέλαιο την ημέρα. Με πέντε λίτρα μπορούσες να βρεις άφθονο φαγητό. Η Μαρία μας ρώτησε τι να κάνει. Τι θα μπορούσαμε να της απαντήσουμε; Να πουληθεί για μας; Στο τέλος ο διαχειριστής την έπεισε. Της είχε υποσχεθεί ότι θα την άφηνε να φέρει και ένα παιδί μαζί της. Δεν κράτησε το λόγο του. Κακός άνθρωπος, ψεύτης. Ούτε πετρέλαιο της έδωσε. Η Μαρία γύρισε στη Ρουμανία. Υποσχέθηκε ότι θα επιστρέψει. Και επέστρεψε. Με περισσότερες βαλίτσες. Ήξερε όλους τους συγγενείς που δεν είχαν απελαθεί, τους βρήκε και μάζεψε χρήματα. Την ήξεραν καλά. Ήταν και αυτή της οικογένειας. Με τα λεφτά που είχε μαζέψει αγόρασε τα πάντα. Ήξερε ποιες ήταν οι ανάγκες στο στρατόπεδο. Όταν έφτασε, της κατάσχεσαν όλα τα πράγματα. Και την έστειλαν στο ανώτερο δικαστήριο με την κατηγορία ότι βοηθά τους Εβραίους».

Μετά την επιστροφή από το στρατόπεδο, το 1945, κάναμε ένα γύρο από το Φαλτιτσένι και το Ρανταούτσι για δυο χρόνια, μέχρι να επιστρέψουμε από εκεί που ξεκινήσαμε. Το 1947 κλείναμε επιτέλους τον κύκλο της επιστροφής στη Σουτσεάβα. Εκεί βρισκόταν ξανά η Μαρία. Η συντρόφισσα Μαρία τώρα. Η γυναίκα του γραμματέα του τοπικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Η μέλλουσα πρώτη κυρία της πόλης.

Ζήτω ο βασιλιάς!

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ ΤΟΥ 1947. ΤΡΟΜΕΡΟΣ ΧΕΙΜΩΝΑΣ. ΒΡΙΣΚΟΜΟΥΝ ΞΑνά στο Φαλτιτσένι, για τις διακοπές των Χριστουγέννων. Η πόλη ήταν σε μεγάλη αναστάτωση: είχαν ανακοινώσει ξαφνικά την παραίτηση του βασιλιά Μιχαήλ Α΄ της Ρουμανίας. Για τους κύκλους των κομμουνιστών η έκπληξη δεν ήταν και τόσο μεγάλη. Οι τοπικοί οπαδοί του Λένιν και του Στάλιν είχαν βεβαίως ειδοποιηθεί. Αλλιώς δεν θα εξηγούνταν ο «αυθορμητισμός» του λαϊκού ενθουσιασμού.

Η απέλασή μας το 1941 καθώς και ο επαναπατρισμός μας το 1945 είχαν γίνει υπό τη βασιλεία του Μιχαήλ, ο οποίος διαδέχτηκε στο θρόνο τον πατέρα του Κάρολο Β΄, τον πλέι μπόι που είχε σκανδαλίσει τον πολιτικό κόσμο της Ρουμανίας με την έκλυτη συμπεριφορά του στην παράνομη σχέση με την κοκκινομάλλα Εβραία Έλενα Λουπέσκου. Ο Μιχαήλ ανέβηκε στο θρόνο της Ρουμανίας μόλις τριών χρόνων και για δεύτερη φορά, τον Σεπτέμβριο του 1940, μετά την απέλαση του βασιλιά Καρόλου από τους λεγεωνάριους σε συνεργασία με το στρατηγό Αντονέσκου. Ο νέος βασιλιάς δεν πρόλαβε να δείξει την πολιτική του αξία. Είχε φορέσει κι αυτός, όπως ο ανήθικος πατέρας του, το πράσινο πουκάμισο των λεγεωνάριων, όταν δεν είχε πια καμία άλλη επιλογή. Κατά τη διάρκεια του πολέμου κράτησε έναν τυπικό ρόλο, πίσω από τη σκιά της βασιλομήτορος, πάντα υποτιμημένο από τον Αρχηγό Ιόν Αντονέσκου, τον στρατιωτικό δικτάτορα της χώρας.

Τον Αύγουστο του 1944, μετά τη σύλληψη του Αντονέσκου και την ανακωχή με τις συμμαχικές δυνάμεις, απονεμήθηκε στο βασιλιά Μιχαήλ το Παράσημο της Νίκης[36] από τον ίδιο τον Στάλιν. Όλες οι σχολικές αίθουσες της εποχής ήτανε στολισμένες με τα πορτρέτα του βασιλιά, της βασίλισσας και φυσικά του στρατηγού

Στάλιν. Από τους τοίχους ο βασιλιάς κοιτούσε με ανοιχτό φιλικό βλέμμα. Το πρόσωπό του, ευχάριστο. Του άρεσαν τα αυτοκίνητα και τα αεροπλάνα, έτσι ακουγόταν, και όχι η μηχανική της εξουσίας και του πολιτικού αγώνα. Ο «Βασιλικός Ύμνος» άνοιγε όλες τις δημόσιες γιορτές, η «Κομμουνιστική Διεθνής» τις έκλεινε. Οι κοιμισμένες στροφές «Ζήτω ο βασιλιάς σε ειρήνη και μεγαλοπρέπεια / ζήτω ο βασιλιάς προστάτης της χώρας» δεν συγκρίνονταν με το ηλεκτρισμένο κάλεσμα: «Εμπρός της γης οι κολασμένοι»...

Στο κέντρο της πόλης είχε στηθεί χορός. Ανάμεσα στους χορευτές βρίσκονταν τα ξαδέλφια μου, ο Ταλίκ και ο Λοντσίου, και ο πατέρας τους, ο Μπέρκου, όλοι συνιδιοκτήτες ενός τυπογραφείου. Δίπλα τους και ο χριστιανός συνέταιρός τους, ο Τάκε. Χοροπηδούσαν με μεγάλη χαρά, φωνάζοντας ενθουσιασμένοι μαζί με τους άλλους: *Δημοκρατία, Δημοκρατία, ο βασιλιάς είναι ο Λαός, Ο Λαός βασιλεύει τώρα.* Ο μουσικός άνοιγε διάπλατα τη φυσαρμόνικα, ο χορός γυρνούσε δαιμονισμένα στο ρυθμό των συνθημάτων: *Δημοκρατία, Δημοκρατία, Η Δημοκρατία του Λαού.* Κοιτούσα από το πεζοδρόμιο με κομμένη την ανάσα και παγωμένος από το κρύο. Ξεκίνησα προς την πλατεία, προς το μαγαζί του θείου Άρον.

Πολλά είχαν γίνει από τότε που είχαμε φύγει από το Φαλτιτσένι, την πόλη της επιστροφής μας στον κόσμο, αλλά εκείνη η μέρα της 30ής Δεκεμβρίου 1947 ήταν το κάτι άλλο: ο Μιχαήλ αναγκάστηκε σε παραίτηση. Δεν ήμουν βασιλικός, απλά αισθανόμουν κάτι επικίνδυνο στην ατμόσφαιρα. Η αλλαγή που όλος εκείνος ο λαός γιόρταζε στο κέντρο της πόλης ανάγγειλε κάτι καινούργιο, καλό, κακό, ποιος θα μπορούσε να προβλέψει; Η πλοκή των παραμυθιών αλλάζει ύπουλα εκεί που δεν το περιμένεις. Ο Μιχαήλ αναγκάστηκε σε παραίτηση και η μοναρχία καταλύθηκε...! Ζούσαμε, αρχίζοντας ακριβώς από εκείνη την ημέρα, στη Λαϊκή Δημοκρατία της Ρουμανίας.

Λαχανιασμένος έφτασα στο μαγαζί του θείου μου ανυπομονώντας να τους μεταφέρω τα συναρπαστικά νέα. Ο θείος Άρον κούνησε καταφατικά το κεφάλι του, χωρίς καμία όρεξη. Είχε βλέπεις άλλες δουλειές πολύ πιο σημαντικές να κάνει από το να ασχολείται με το βασιλιά και το θρόνο του. Ήξερε τι συμβαίνει και δεν ήταν εντυπωσιασμένος. Δεν είχα βγάλει τα παγωμένα ρούχα από πάνω μου, έπρεπε να πληροφορήσω και τη Ρασέλα. Αυτή

σίγουρα θα καταλάβαινε τη σημασία της στιγμής. Θα είχε ακούσει σίγουρα και για τους τολμηρούς που φύγανε εκείνες τις μέρες για την Ιερή Χώρα. Μετανάστευσαν στην Παλαιστίνη, Αλίγια,* ψιθύριζαν οι γυναίκες στα πεζοδρόμια, την ώρα που οι λαϊκές συγκεντρώσεις είχαν κατακλύσει τους δρόμους με χορούς και διάφορα πανό με συνθήματα. Ο θείος επέμενε με την τρυφερότητα και τη γαλήνη άλλων εποχών να ξεντυθώ, να κάτσω να ζεσταθώ και να φάω κάτι.

Η αδιαφορία τους δεν φαινόταν αδιαφορία, αλλά φόβος. Σίγουρα κάτι κρύβανε από το τρομαγμένο παιδί που εμφανίστηκε με την ψυχή στο στόμα ερχόμενος από μια κομμουνιστική συγκέντρωση. Πήγα πάλι στον πάγκο του μαγαζιού να πω στον Άρον ότι θέλω να φύγω στο σπίτι στη Σουτσεάβα. Με κοίταξε στα μάτια και, με μεγάλη μου έκπληξη, άκουσα: «Καλά, παιδί μου, θα φύγεις».

Είχε πλησιάσει και η κοντή γεματούλα γυναίκα του. Κοιτάχτηκαν με νόημα και μετά κοίταξαν τον κατατρομαγμένο ανιψιό τους. Πριν αποφασίσουν πώς να αντιμετωπίσουν το παλαβό αγόρι, το δωμάτιο βυθίστηκε σε μια σιωπή που μόνο αυτοί κατάλαβαν τι σημαίνει. «Καλά, ο Μπέρναρντ θα ετοιμάσει το άλογο», είπε κάποια στιγμή ήρεμα ο Άρον. Η Ρασέλα συνέχισε να σωπαίνει αλλά έτριβε νευρική τα κοντά και παχουλά χέρια της. Κάλεσαν το γιο τους, τον Κουφό, και του ζήτησαν με φωνές ρυθμικές και εκφραστικές χειρονομίες να ζέψει το άλογο στο έλκηθρο. Το έλκηθρο, το έλκηθρο, το άλογο, οι κουβέρτες, πολλές κουβέρτες, η γούνα. Οι λέξεις κοφτές και γρήγορες σε ξέφρενο ρυθμό ακούγονταν πάλι και πάλι. Μόνο μισή ώρα θα χρειασθεί για να ετοιμάσει το έλκηθρο, όχι περισσότερο από μισή ώρα! Έδειχναν το μεγάλο ρολόι στον τοίχο, μισή ώρα, σε μισή ώρα όλα θα είναι έτοιμα, τέρμα, η αναχώρηση θα γίνει αμέσως. Ο Μπέρναρντ ήταν παντελώς κουφός, αλλά είχε καταλάβει τα πάντα από τις ζωηρές χειρονομίες τους.

Ο μουσαφίρης βγάζει επιτέλους το παλτό του και κάθεται στο τραπέζι έτσι όπως του είχαν προτείνει από τη στιγμή που μπήκε στο μαγαζί. Απολάμβανε τους κεφτέδες και τη σαλάτα και το

* Εβραϊκή λέξη που σημαίνει «άνοδος» αλλά και η πράξη της μετανάστευσης στο έδαφος του Ισραήλ. (Σ.τ.Μ.)

φρέσκο ψωμί. Όταν τελείωσε, ο Κουφός του χαμογέλασε και του έδειξε το κρεμασμένο ρολόι στον τοίχο. Ξαναέβαλε ανυπόμονος το παλτό του, τράβηξε με δύναμη το σκούφο του, ετοίμασε τα γάντια.

Ο αέρας φυσούσε δαιμονισμένα, το χιόνι ερχόταν από παντού, ο βοριάς είχε αγριέψει πολύ. Ο λευκός δρόμος, ο λευκός ουρανός, το λευκό άλογο. Ατελείωτο λευκό, η λευκή έρημος στην οποία γλιστρούσε χαρούμενο το έλκηθρο τραβηγμένο από το άλογο των παραμυθιών, με τα κουδουνάκια στον ψηλό και δυνατό λαιμό του. Πολική αποστολή. Παγωνιά. Τρομερή παγωνιά. Πολλές κουβέρτες, η τεράστια χοντρή γούνα και μια στρώση από άχυρο. Παρ' όλα αυτά τα πόδια είχαν παγώσει. Μάλλινες χοντρές κάλτσες, δερμάτινες αρβύλες καλά δεμένες, αλλά τα πόδια είχαν καταντήσει δυο παγοκρύσταλλοι.

Πάνω στη θέση του οδηγού, ο Κουφός έμοιαζε ότι δεν νοιάζεται για το κρύο, θωρακισμένος στο μεγάλο γερό σώμα του. Λευκή ατέλειωτη διαδρομή, ώρες τρόμου και μαγείας ταυτόχρονα. Τα πέταλα του αλόγου, η λαχανιασμένη του ανάσα, το σφύριγμα του έλκηθρου πάνω στο χιόνι, το πανδαιμόνιο των δεκάδων κουδουνιών, η απόγνωση του χιονιά.

Όταν επιτέλους το παιδί του χιονιά είχε φτάσει στο σπίτι, τον κατέβασαν από την άμαξα και τον μετέφεραν με προσοχή κοντά στην καυτή σόμπα. Του έφεραν ένα φλιτζάνι ζεστό τσάι με μέλι. Παραμιλούσε, χωρίς νόημα, δεν μπορούσαν να βγάλουν άκρη τι ήθελε να πει. «Φεύγω, φεύγουμε, η φυ-γή». Μόλις που είχε λίγη δύναμη να συλλαβίσει τις λέξεις. «Α-μέ-σως».

«Πού να πας; Μόλις ήρθες», ακούστηκε από κάπου μακριά η φωνή του πατέρα. «Δεν ξέρω, δεν με ενδιαφέρει, αύριο το πρωί φεύγουμε», χτυπιόταν ο μικρός Εσκιμώος. «Ποιοι, πού;» ρώταγε ανήσυχη η Mater Dolorosa. «Αύριο. Αμέσως. Αύριο το πρωί».

Δεν ακούστηκαν ούτε διαμαρτυρίες, ούτε γέλια. «Καλά, βλέπουμε. Βλέπουμε αύριο. Προς το παρόν, πιες το τσάι. Είσαι τελείως παγωμένος. Πιες το τσάι». Το κεφάλι του κρεμόταν πάνω από το φλιτζάνι με τον καυτό γλυκό ατμό. «Όχι, όχι», ακούστηκε η μικρή φωνή. «Τελείωσε. Τέρμα». Και δεν απομάκρυνε το κεφάλι του από τον ζεστό ατμό.

«Θέλω τώρα να μου δώσετε το λόγο σας! Τώρα!» Δεν του πήγαιναν κόντρα, ούτε του απαντούσαν θετικά. «Υποσχεθείτε! Τώρα, τώρα! Να μου υποσχεθείτε». Το μάλλινο ποδαράκι χτύπαγε,

ρυθμικά και με θυμό, στο ξύλινο πόδι του τραπεζιού. «Να μου υποσχεθείτε! Να μου ορκιστείτε τώρα! Τώρα!»

Άρον άρον μου είχαν βγάλει τις παγωμένες αρβύλες και είχα μείνει με τις χοντρές μάλλινες κάλτσες και χτυπούσα αγριεμένος και με τα δυο πόδια το τραπέζι που βρισκόταν το δεύτερο φλιτζάνι ζεστό τσάι. «Προς το παρόν πιες το τσάι σου. Θα μιλήσουμε αύριο. Θα αποφασίσουμε αύριο». Άκουγα αυτά που είχα ακούσει χιλιάδες φορές: το φρόνιμο τρομαγμένο μήνυμα ενός γερασμένου κόσμου. Ο αρχαίος κωδικός, οι συμβιβασμοί, η στάσιμη στατιστική των φόβων. Εκνευρισμένος, πνιγμένος, όπως κάθε φορά.

«Καλά, σου δίνουμε το λόγο μας. Ναι, ναι, έχεις την υπόσχεσή μας. Ναι, στο λόγο της τιμής μου. Σίγουρα, μην αγχώνεσαι τώρα. Πιες τώρα το τσάι σου, όσο είναι ζεστό», έρχονταν οι λέξεις σε ντουέτο, οι υποκριτικές και γλυκές υποσχέσεις του γκέτο που όλο ήθελα να γλυτώσω.

Από εκείνο το χειμώνα του ’47, όταν είχε ξεσπάσει η υστερία της φυγής, είχαν περάσει σχεδόν σαράντα χρόνια. Οι δισταγμοί, η άρνηση να αλλάξω την εξορία στην πατρίδα με κάποια άλλη φυσιολογική εξορία, είχαν γίνει για μένα η καινούργια παρτιτούρα. Το καλοκαίρι του ’86 η ατμόσφαιρα γέμισε πάλι επείγουσα επικινδυνότητα. Το παραμύθι είχε αλλάξει και πάλι μορφή.

Η *ουτοπία*

ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΤΟΥ 1948, 1ο ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ. ΑΣΠΡΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ κτήριο, στη μέση του κεντρικού πάρκου της πόλης. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είχε καταργήσει τα ιδιωτικά σχολεία. Για μένα το νέο σχολείο σήμαινε νέους φίλους, νέους δασκάλους, και ίσως έναν καινούργιο εαυτό σε μια καινούργια ηλικία, βυθισμένο στην ιστορία του μεσαίωνα, στα θεωρήματα της γεωμετρίας, στους νόμους της φυσικής.

Όταν μπήκε η άνοιξη, ο κύριος Νέστωρ, ο διευθυντής του σχολείου, με ενημέρωσε επισήμως στο γραφείο των καθηγητών ότι για τους καλύτερους μαθητές μεταξύ εννέα και δεκατεσσάρων χρόνων θα δημιουργηθεί η οργάνωση των πιονιέρων. Οι σχολικές μου επιδόσεις μου επέτρεψαν να γίνω ο «διοικητής» της οργάνωσης του σχολείου μας. Τη μεγάλη μου συγκίνηση και τα συναισθήματά μου τα εξέφρασα σε μια ποιητική προσπάθεια στην τοπική εφημερίδα, *Lupta Poporului* (*Ο Αγώνας του Λαού*) στο φύλλο της Κυριακής 29 Μαΐου 1949, ημέρα που ένα ενεργό στέλεχος του Κόμματος, παλιός εργαζόμενος στους σιδηρόδρομους, έδεσε την ιερή κόκκινη γραβάτα γύρω από το λαιμό μου και μου έδωσε την κόκκινη σημαία με τη χρυσή επιγραφή. Η Ένωση της Εργατικής Νεολαίας (Uniunea Tineretului Muncitor), ως οργάνωση, επρόκειτο να ήταν ο μεγάλος αδελφός μας, και το Κόμμα, ο πατέρας μας.

Το στέλεχος του Κόμματος υπογράμμισε στο ακροατήριο που μαζεύτηκε στο πάρκο την αποστολή που εμπιστεύτηκε στους νεότερους στρατιώτες του Κόμματος. «Για τον αγώνα του Λένιν και του Στάλιν, εμπρός!» ολοκλήρωσε. Το πεζικό των νηπίων αποκρίθηκε με μια φωνή: «Πάντα εμπρός!»

Στα δεκατρία μου, ηλικία της εβραϊκής ενηλικίωσης, έγινα συνεργάτης στο σχέδιο της παγκόσμιας ευτυχίας. Η περίπτωση γιορ-

τάστηκε με κέικ και γλυκά στο στενό υπόγειο της καφετέριας Βάγκνερ. Το 1949, σερβίρονταν ακόμα γλυκά και παγωτά που μόνο στην παρακμιακή αυτοκρατορική κεφαλαιοκρατική Βιέννη θα μπορούσε κανείς να βρει. Αυτό το είδος «καπιταλιστικού» εορτασμού θα απολάμβανα πολλές φορές και στην επαναστατική σταδιοδρομία μου ως ένθερμος παρτιζάνος της επανάστασης.

Μετά τη συνάντηση του πατέρα μου με το σύντροφο Βίκτορ Βαραστσιούκ, σύζυγο της Μαρίας και ηγέτη της τοπικής κομμουνιστικής οργάνωσης, η κατάστασή του άλλαξε με έναν αποφασιστικό τρόπο. Η προσεκτική μετριοπάθεια του πρώην λογιστή τον είχε κρατήσει μακριά από την πολιτική. Μετά τον πόλεμο, απέφυγε τους κομμουνιστές, τους φιλελεύθερους και τους σιωνιστές. Η πρόταση να γίνει μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος ο κύριος Μάρκου Μάνεα προήλθε από την ίδια τη σύζυγο του σύντροφου Βαραστσιούκ η οποία επέμενε για την τιμιότητα και την ευπρέπειά του. Ο κύριος Μάνεα πρέπει να σταθεί μεταξύ εκείνων που συμμετέχουν στην οικοδόμηση μιας καινούργιας κοινωνίας, μιας κοινωνίας ισότητας και δικαιοσύνης, χωρίς εκμετάλλευση ή διακρίσεις, έλεγε ο σύντροφος Βαραστσιούκ. Σε τελευταία ανάλυση ο υπάλληλος του εργοστασίου ζάχαρης του Ιτσκάνι δεν υπέφερε και αυτός τόσα χρόνια από την καπιταλιστική εκμετάλλευση; Και δεν θα έπρεπε κάποτε να ξεχάσει τη φυλετική διάκριση ως εξόριστος σε στρατόπεδο στην Τρανσνίστρια. Η Μαρία, σύζυγος τώρα του σύντροφου Βίκτορ, είχε προσπαθήσει κατά τη διάρκεια του πολέμου να μας βοηθήσει, ή ακόμα και να μας σώσει από το στρατόπεδο όπου είχαμε σταλεί από το στρατηγό Αντονέσκου, σύμμαχο του Χίτλερ, έτσι δεν είναι; Οι κομμουνιστές είχαν εκτελέσει το στρατηγό και τώρα βαθμιαία ανακτούσαν δυνάμεις με την υποστήριξη του Κόκκινου Στρατού, ο οποίος μας είχε ελευθερώσει από τα στρατόπεδα, σώζοντας τις ζωές μας.

Μπροστά στον πρώτο σύντροφο της πόλης, ο κύριος Μάνεα προσπάθησε να διατηρήσει την παλιά του επιφυλακτικότητα στην πολιτική και στους πολιτικούς. Τελικά, μην έχοντας καμία άλλη επιλογή παρά να ενδώσει στην πίεση, έγινε ο σύντροφος Μάνεα. Σεβόταν πάντα τους κανόνες και τώρα ξαφνικά έγινε ο ίδιος μια εξαίρεση: ένας Εβραίος που μπήκε στο Κομμουνιστικό Κόμμα έπειτα από την πίεση μιας Ρουμάνας χριστιανής αντί να επιβάλει αυτός τον κομμουνισμό στο λαό. Η τιμιότητά του και η κοινή λο-

γική είχαν επικρατήσει. Δεχόταν αμίλητος τα στερεότυπα χωρίς να γίνει ο ίδιος στερεότυπο, όπως πολλοί από τους ομοϊδεάτες του.

Λίγο αφού παρέλαβε την κόκκινη κάρτα, το νέο μέλος του Κόμματος διορίστηκε σε μια σημαντική ηγετική θέση στο τοπικό σοσιαλιστικό εμπορικό σύστημα. Στο μεταξύ, ο γιος είχε γίνει επίσης μια μικρή κόκκινη εξουσία και ο ενθουσιασμός του ήταν, φυσικά, πιο ορατός από αυτόν του πατέρα του.

Η απλή και σωστή αρχή του νέου κόσμου: «Από τον καθένα σύμφωνα με τις ικανότητές του, στον καθένα σύμφωνα με την εργασία του». Ο σύντροφος Στάλιν μας βεβαίωνε ότι όταν ο σοσιαλισμός θα κέρδιζε παντού, η καθαγιασμένη αρχή θα γινόταν «από τον καθένα ανάλογα με τις δυνατότητές του, στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του».

Στο μεταξύ, η τάξη των εκμεταλλευτών έχανε εξουσία καθημερινά. Οι βιομηχανίες και οι τράπεζες κρατικοποιήθηκαν, η κολλεκτιβοποίηση της γεωργίας άρχισε, τα πολιτικά κόμματα, οι σιωνιστικές οργανώσεις και τα ιδιωτικά σχολεία απαγορεύθηκαν.

Το κόκκινο καλοκαίρι του 1949 ήταν μεγαλειώδες: η διεθνής κατασκήνωση των πιονιέρων, οι εκδρομές, οι γιορτές, οι αναγνώσεις ποίησης, οι συνεδριάσεις με τους πρώην μαχητές του κάποτε παράνομου Κομμουνιστικού Κόμματος, οι επισκέψεις στα κόκκινα εργοστάσια και τα κόκκινα αγροκτήματα.

Και έπειτα μια ημέρα, στην πόρτα της μικροσκοπικής κουζίνας μας, εμφανίσθηκε μια θαυμάσια κομψότατη ξανθιά κυρία. Δεν ξέρω αν ερχόταν από το Βουκουρέστι ή τη Μόσχα αλλά σίγουρα είχε έρθει κατευθείαν από το Χόλιγουντ. Το στήθος της γενναιόδωρα αποκαλυπτικό, τέλειες καμπύλες, μαυρισμένο όμορφο δέρμα, ξανθά μαλλιά, μπλε μάτια. Τα τακούνια-στιλέτο και το κομψό της φόρεμα λες και ήταν από έναν άλλο πλανήτη. Μια καταπληκτική εμφάνιση και η φωνή της – ασύγκριτη! Αντί μιας συνηθισμένης «καλημέρας» ανακοίνωσε εντυπωσιακά: «Έχω έρθει να συναντήσω τη μητέρα αυτού του αγοριού». Από το κατώφλι μας κοίταξε, τη μητέρα μου και εμένα, διασκεδάζοντας, που είχαμε μείνει παράλυτοι από την έκπληξη. Την προσκαλέσαμε μέσα και μάθαμε ότι ήταν η σύζυγος του δόκτορος Άλμπερτ, εγκατεστημένου πρόσφατα στην πόλη. «Είμαστε ερωτευμένοι με το αγόρι σας», είπε και με κοίταξε χαμογελώντας. Έτσι έκανε την είσοδό της η πανέμορφη κυρία στο χώρο της οικογένειάς μας, ό-

που θα έμενε ως φίλη των γονέων και θαυμάστρια του αγοριού ως πιθανού γαμπρού.

Μετά το κόκκινο καλοκαίρι ακολούθησε το κόκκινο φθινόπωρο, το νέο κόκκινο ακαδημαϊκό έτος και η συγκέντρωση της Επανάστασης σε μια εξέδρα που στήθηκε στην πλατεία της πόλης. Ανάμεσα στο γραμματέα του Κόμματος, το συνταγματάρχη της τοπικής φρουράς και την αντιπρόσωπο της Ένωσης των Δημοκρατικών Γυναικών, ο αρχηγός των πιονιέρων απευθύνθηκε στις μάζες και, το βράδυ της ίδιας μέρας, μίλησε ξανά στην αίθουσα Ντομ Πόλσκι. Μια καινούργια μεταξωτή κόκκινη γραβάτα, δώρο των Σοβιετικών πιονιέρων, ήταν δεμένη γύρω από το λαιμό του. Έπειτα ήρθανε οι προετοιμασίες για τη Μεγάλη Κόκκινη Επέτειο, τα γενέθλια του Ιωσήφ Βισαριόνοβιτς Στάλιν.

Στη σκοτεινή αίθουσα των καθηγητών, τα χέρια και τα λόγια του αγοριού έψαχναν τυφλωμένα από την εφηβική ενοχική σύγχυση. Τη μια στιγμή αισθανόμουν ότι ελέγχω τον κόσμο ολόκληρο, την επόμενη γινόμουν ξανά παιδί, που χτυπούσε το παγωμένο παράθυρο για να έρθει ο πατέρας να ανοίξει την εξώπορτα.

Ο νέος επαναστάτης είχε απομακρυνθεί όχι μόνο από τη στενή έννοια του σπιτιού του αλλά και από το στενό οικογενειακό μεσαίας τάξης περιβάλλον. Ένας μικρός περιορισμένος κόσμος παγιδευμένος σε φόβους και απογοητεύσεις, ένα γκέτο που υποφέρει από την ασθένεια του παρελθόντος του, που οι καχυποψίες και οι φήμες του προκαλούν ασφυξία. Αισθανόταν άνετος και ασφαλής μόνο έξω στην απλή, σαφή λογική του νέου πιστεύω του, κάτω από το φωτεινό ουράνιο τόξο στον κόκκινο ουρανό: ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΟΙ ΟΛΟΥ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΕΝΩΘΕΙΤΕ!

Γονείς, συγγενείς, οικογένεια... τα μικρά ψέματά τους έδεναν τις ώρες τη μια με την άλλη; Ακόμα και τα ονόματά τους, οι παράξενες προφορές τους σε ντροπιάζανε. Το ίδιο και οι φόβοι τους, τα ασήμαντα δράματά τους, η επιθυμία τους να είναι πάντα μόνο μεταξύ τους, βασανισμένοι από τα βάρη της μνήμης και τις παλιές παραισθήσεις! Αλυσοδεμένοι στο αίσθημα της αδικίας ότι διώχτηκαν για πάντα πριν από δύο χιλιάδες χρόνια και πριν από επτά χρόνια και χθες το απόγευμα!...

«Σε μερικά χρόνια, αυτό το αγόρι θα μας σκοτώσει», ψιθύρισε μια νύχτα στο σύζυγό της η Σέινα, η κόρη του βιβλιοπώλη Αβραάμ Μπράουνσταϊν. Ο σύζυγός της, ο σύντροφος Μάρκου, πατέρας

του διοικητή των πιονιέρων, δεν ανταποκρίθηκε στην πρόκληση. Είχε αρκετά βάσανα να σκεφτεί: το σοσιαλιστικό εμπόριο δεν ήταν εμπόριο, ήταν μόνο σοσιαλιστικό. Αυτό ήταν αντίθετο με το κοινό αίσθημα και την τιμιότητα του πρώην λογιστή.

Τέτοιες αναχρονιστικές ανησυχίες δεν θα μπορούσαν, ωστόσο, να σταματήσουν τη ζωή να συνεχίσει το δρόμο της. Ο σύντροφος Στάλιν μας είχε προειδοποιήσει ότι η πάλη των τάξεων γινόταν οξύτερη, οι πράκτορες του εχθρού ήταν παντού, ακόμα και στο ιστορικό λύκειο των αγοριών του Αψβούργου όπου τώρα ήμουν εγώ ο ίδιος μαθητής μαζί με δασκάλους ιμπεριαλιστές και αντιδραστικούς συμμαθητές, γιους νεόπλουτων αγροτών, δικηγόρων, εμπόρων, ιερέων, ραβίνων και πολιτικών του προηγούμενου καθεστώτος.

Μεθυσμένος από επείγουσες επιθυμίες της ηλικίας προσπαθούσα να αγγίξω κάποια συμμαθήτρια στο σκοτάδι του κινηματογράφου ως υποκατάστατο της πραγματικής σεξουαλικής έναρξης, για την οποία δεν υπήρξε καμία διαθέσιμη σύντροφος εκτός ίσως από το κορίτσι που φρόντιζε το σπίτι και κοιμόταν στην κουζίνα και της οποίας τις μετακινήσεις κατασκόπευα χωρίς ανάσα όλη τη νύχτα.

Υπήρχε άλλος ένας λόγος για ενοχές: ο καινούργιος συμμαθητής, από το νότο της χώρας, από το Τζιούρτζιου, είχε κάνει αίτηση να προσχωρήσει στην Ένωση της Εργατικής Νεολαίας. Ήταν ψηλός, γρήγορος στη σκέψη και στο λόγο, και τον συμπάθησα. Η κατάσταση των γονέων του ήταν στιγματισμένη –κανένας δεν ήξερε πραγματικά γιατί μετακόμισαν στην Μπουκοβίνα–, έπρεπε να ερευνηθεί σε βάθος, εγώ όμως δέχτηκα το αίτημά του και έλαβε την κόκκινη κάρτα. Αυτό ήταν το δηλητήριο του συμβιβασμού και της προδοσίας;

Εντωμεταξύ, οι πανταχού παρούσες αφίσες του Κόμματος, με τις τολμηρές κόκκινες επιγραφές που καθόριζαν την κομματική γραμμή σε κάθε ουσιαστικό ζήτημα, παρέμειναν ακαταμάχητες – *Η Γιορτή του Κόμματος, Το Αγροτικό Πρόβλημα, Η Διεθνής Κατάσταση, Ο Πόλεμος της Κορέας, Η Απειλή του Τίτο, Η Επαγρύπνηση.* Συνέχεια τα γεγονότα έπαιρναν ξαφνικά άλλη τροπή: αποκλίσεις, αφορισμοί, αναπροσανατολισμοί, νέες οδηγίες. Οι καλύτεροι γιοι και κόρες του λαού μετατρέπονταν ξαφνικά σε αποκλίνοντες, προδότες, και πράκτορες της αστικής τάξης ή του αμε-

ρικανικού ιμπεριαλισμού. «Τα κομματικά στελέχη είναι το χρυσό μέλλον του Κόμματος», διακήρυτταν οι κόκκινες επιγραφές στις κόκκινες αίθουσες με τα πορτρέτα με κόκκινη κορνίζα και τα τραπέζια με κόκκινα τραπεζομάντιλα. Οι ιεραπόστολοι στα εργοστάσια, στα χωράφια, στα ιδρύματα και στα σχολεία ήταν οι «επαγγελματίες επαναστάτες» συνδεδεμένοι μεταξύ τους με τον κώδικα της μυστικότητας.

Στην κορυφή βρισκόταν το Πολιτικό Γραφείο, μετά η Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος, οι Κεντρικές Επιτροπές της Ένωσης Νεολαίας, των Συνδικάτων, της Ένωσης των Γυναικών. Ολόκληρο το σύστημα διακλαδιζόταν προς τα κάτω σε περιφερειακές δημοτικές και αστικές επιτροπές. Στη βάση βρίσκονταν οι οργανώσεις των πόλεων, χωριών, εργοστασίων, συνεταιρισμών, πολιτοφυλάκων και της μυστικής αστυνομίας, και των σχολείων. Στο κατώτατο σημείο ήταν οι δημόσιες συνελεύσεις του λαού, αυτές αποτελούσαν τον τελικό κρίκο της ζωντανής αλυσίδας.

Πέμπτη απόγευμα στην αίθουσα συνεδριάσεων του γυμνασίου. Φθινόπωρο του 1952. Το τραπέζι στην εξέδρα καλύπτεται με ένα κόκκινο ύφασμα, τέσσερα μεγάλα πορτρέτα των μαρξιστών-λενινιστών πατέρων, σε κόκκινη κορνίζα, κοιτάζουν το κοινό. Εμφανίζονται ο γραμματέας της Ένωσης Εργατικής Νεολαίας, ένας εκπρόσωπος της περιφερειακής επιτροπής, ο διευθυντής του γυμνασίου. Ο διευθυντής προχωρά ήσυχα προς τα καθίσματα της πρώτης γραμμής κοντά σε άλλα μέλη του προσωπικού.

Το ενεργό στέλεχος του Κόμματος ανοίγει το χαρτοφύλακά του, βγάζει την εφημερίδα της ημέρας και διαβάζει την ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου που εξετάζει τις αποκλίσεις μεταξύ των μελών του Κόμματος. Σχολιάζει επισήμως και αποφασιστικά το κείμενο αυτό. Στην ημερήσια διάταξη ακολουθεί το θέμα των αποκλεισμών. Οι ομιλητές έχουν ετοιμάσει προσεκτικά τις ομιλίες τους. Το εκτελεστικό όργανο των συντρόφων επεμβαίνει, διακόπτει, θέτει ερωτήσεις, επιπλήττει εκείνους που διστάζουν ακόμα να δώσουν τα ονόματα του εχθρού.

Το τελευταίο θέμα της ημερήσιας διάταξης: Η τιμωρία των εχθρών του λαού και των προδοτών της επανάστασης. Τα ατυχή αυτά πλάσματα ήταν ο γιος ενός αγρότη νεόπλουτων, ο γιος ενός χασάπη, ο γιος ενός πρώην δικηγόρου του Φιλελεύθερου Κόμματος. «Αυτά είναι επικίνδυνα χρόνια για τη χώρα και απαιτούν την

αφοσίωση στο Κόμμα, στην Κεντρική Επιτροπή του και στον Γενικό Γραμματέα του», τόνισε ο σύντροφος με έμφαση. «Πρέπει να ενισχύσουμε την επαγρύπνησή μας και να αποβάλουμε τα ύποπτα στοιχεία». Η φωνή του υψώνεται: «Δεν μπορούμε να αποκλείσουμε λιγότερα από τρία άτομα! Τρία!»

Ο πρώτος κατηγορούμενος παραμένει σιωπηλός, ενώ το ακροατήριο περιμένει. Ο γιος του αγρότη δεν μπορεί να βρει το θάρρος να τους πει ότι ο πατέρας του δεν ήταν ακριβώς ένας κουλάκος, ένας αγρότης γαιοκτήμονας που απλώς είχε αρνηθεί να μπει στο συνεργατικό αγρόκτημα. Ο μαθητής της όγδοης τάξης, νεοφερμένος στην πόλη, ήταν σχεδόν έτοιμος να λιποθυμήσει από τη συναισθηματική φόρτιση και σαν να είχε καταπιεί τη γλώσσα του. Η ψηφοφορία αποφασίζει ομόφωνα για την αποβολή.

Ο επόμενος στην εξέδρα είναι ο χοντρός Έτσελ, γιος ενός χασάπη και έμπορου βοοειδών. Η συνέλευση ενημερώνεται ότι είναι ένας μέτριος σπουδαστής, και τα μόνα πράγματα στα οποία είναι καλός είναι η πάλη και οι αγελάδες, ακριβώς όπως ο πατέρας του. Χειρότερα ακόμα, ο πατέρας του έχει καταθέσει τα χαρτιά του για να μεταναστεύσει στο Ισραήλ! Ο γιος του σιωνιστή εκμεταλλευτή Ισίντορ Έτσελ μουρμουρίζει κάτι, αλλά δεν καταφέρνει να βρει τις σωστές λέξεις. Η απόφαση, πάλι ομόφωνη, είναι αναμφισβήτητα η αποβολή. Ο νέος Έρμαν Έτσελ, όχι πλέον σύντροφος Έτσελ, προχωρά προς το κόκκινο τραπέζι της κόκκινης επιτροπής και παραδίδει την κόκκινη κάρτα του Κόμματος.

Ακολουθεί ο Ντίνου Μόγκα, από την τελευταία τάξη, ο γιος του δικηγόρου. Η απόφαση αποβολής βγαίνει πολύ εύκολα. Ο ψηλός, όμορφος μαθητής, παραδίδει απαθής την κόκκινη κάρτα του στον κόκκινο γραμματέα και περπατά με ηρεμία προς την έξοδο, κοιτάζοντας σαν να μην είχε καμία σχέση ούτε με τον κουλάκο, ούτε με το χασάπη, ούτε με το δικαστήριο.

Αυτό ήταν μια συνηθισμένη διαδικασία, όπως και τις άλλες φορές, και όμως αυτή η περίπτωση ήταν κάπως διαφορετική. Η αλήθεια ήταν ότι ο γραμματέας της Ένωσης της Εργατικής Νεολαίας δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένος από την επαναστατική πράξη του. Τον έτρωγε η αμφιβολία. Δεν ήμουν πλέον δώδεκα, δεκατριών, ή δεκατεσσάρων χρόνων και δεν ήμουν πλέον υπερήφανος για τα προνόμια που είχα.

Αισθανόμουν χαμένος στη λάμψη της μαγικής επίδειξης αυ-

τής της σοβαρής, ψυχρής φάρσας μέσα από την οποία προσπαθούσα να καλύψω τις αμφιβολίες και την αμηχανία μου. Ένας ανερχόμενος ηθοποιός που μιμείται άλλους μεγαλύτερους ηθοποιούς, ερμηνευτές σε μεγαλύτερες σκηνές, σε τεράστιες κόκκινες εξέδρες, με κόκκινες σημαίες και εμβλήματα, με το χρυσοκόκκινο σφυροδρέπανο και το χρυσοκόκκινο αστέρι. Το ψέμα και τα μεγάλα του παιχνίδια; Θα μπορούσε η επαναστατική συνείδηση να χωριστεί από την ηθική συνείδηση; Η αρχική μου ορμή που έβραζε ακόμα κάτω από το απαθές καραγκιοζιλίκι; *Το κομμουνιστικό μανιφέστο, Αντι-Ντύρινγκ, Τα προβλήματα του λενινισμού*, ο στίχος του Μαγιακόφσκι, η φράση του Μαρξ, το γέλιο του Νταντόν;

Στον επίλογο εκείνης της αξιοσημείωτης συνεδρίασης, ο γραμματέας-ομιλητής δεν αποστασιοποιήθηκε συναισθηματικά, όπως παλιά, αμέσως από τη βρόμικη επαναστατική πράξη. Ήμουν δεκαέξι. Η περίπτωση δεν είχε αποκαλύψει ακόμα την πλήρη φρίκη που θα συνεχιζόταν, αλλά αισθάνθηκα τότε ότι κάτι πάει στραβά κάτω από την αποδυναμωμένη πανοπλία της εξουσίας.

Είχα τελικά το προνόμιο να περάσω σε σύντομο χρονικό διάστημα και σε μια τέτοια τρυφερή ηλικία την εμπειρία που άλλοι πέρασαν σε μεγάλη ηλικία; Είχα συμμετάσχει σε συνεδριάσεις, αποβολές, καταδόσεις, τελετουργικά, που, πρέπει να το αναγνωρίσω, είχαν τεράστια επίδραση σε μένα, σε σημείο που νόμισα πως ήμουν ικανός να κυβερνήσω τον κόσμο. Οι διορισμοί στο δημόσιο, οι τεχνικές της μυστικότητας, η ματαιοδοξία των τιμών. Άλλοι, για να είναι σίγουροι, είχαν δοκιμάσει όλα αυτά σε μια πολύ μεγαλύτερη κλίμακα, που φθάνει στα ύψη της δόξας και τα βάθη της τραγωδίας. Η στιγμή που βρισκόμουν στο επίκεντρο στην αίθουσα συνεδριάσεων, στην κόκκινη εξέδρα από την οποία προήδρευσα, ήταν κάτι που όλοι οι παίκτες εκείνου του ουτοπικού παιχνιδιού που είχε εξελιχθεί σε δικαστική έρευνα την ήξεραν πολύ καλά. Είναι η στιγμή όταν αναγκάζεσαι να επιλέξεις, από όλα τα πρόσωπα που γνωρίζεις και σε γνωρίζουν, όχι μόνο αυτό που απαιτεί η περίσταση, αλλά και το πρόσωπο που σε αντιπροσωπεύει πραγματικά. Δεν είναι μόνο κατά τη διάρκεια της παιδικής και της εφηβικής ηλικίας που ζούμε την πιθανή πολλαπλότητά μας. Δεν ήμουν ο επικεφαλής της οικογένειας, δεν είχα επάγγελμα, δεν είχα να αντιμετωπίσω τους πραγματικούς κιν-

δύνους ενός πολιτικού αποστάτη. Εντούτοις, τα διλήμματά μου δεν ήταν επιπόλαια, διότι για τους έφηβους δεν υπάρχει κανένα επιπόλαιο δίλημμα.

Ευτυχώς, υπάρχουν ηθοποιοί που τους λείπει το χάρισμα της Εξουσίας, ακόμα και όταν προσελκύονται σε ουτοπικά κατασκευάσματα και σε θεατρικά παιχνίδια. Εκείνο το φθινοπωρινό απόγευμα του 1952 ξαναγύρισα, χωρίς κανείς να το παρατηρήσει, στην ταπεινή τάξη του ανώνυμου πλήθους. Ήταν μια σημαντική κρίσιμη καμπή, μια στιγμή, όταν η πληγή γίνεται γάγγραινα και κάτι πρέπει να γίνει. Έφταιγε το πρόσωπο εκείνου του νεαρού άνδρα, του Ντίνου Μόγκα, όταν έφυγε χωρίς την πολύτιμη κόκκινη κάρτα και άφησε τη σχολική αίθουσα συνεδριάσεων στη σιωπή; Δεν αποκάλυψα τα προσωπικά μου συναισθήματα μπροστά σε εκείνο το περίεργο και φοβισμένο ακροατήριο, και δεν θα το έκανα ποτέ. Στη συνέχεια, κατέβαλα προσπάθειες για να μάθω το πεπρωμένο του νεαρού άνδρα που αποβλήθηκε εκείνο το απόγευμα.

Ο άριστος και ικανός μαθητής Ντίνου Μόγκα πέρασε την επόμενη χρονιά στο πολυτεχνείο στο Ιάσιο, όπου δεν τα πήγε και τόσο καλά. Μερικά χρόνια αργότερα, γύρισε πίσω στη Σουτσεάβα, όπου θα τον έβρισκα το 1959 όταν επέστρεψα στο σπίτι ως νέος πολιτικός μηχανικός.

Τότε γίναμε φίλοι. Με τα βιβλία, τους δίσκους βινυλίου και τις ερωτικές περιπέτειες, ο νεαρός άνδρας έχτιζε μια φωλιά στην οποία θα μπορούσε να δέχεται το πέρασμα του χρόνου. Μέσα στο διαμέρισμά του, άθικτος από το Κόμμα ή τις δημόσιες κοινοτοπίες, διακριτικός στις ερωτικές του σχέσεις, με μια λακωνική ευγένεια, ένα σύμβολο της αποτυχίας. Σταθερός και αμετάβλητος, όπως ένα μνημείο.

«Στις 5 Μαρτίου 1953 πέθανε ο Ιωσήφ Βισαριόνοβιτς Στάλιν, γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης, σύντροφος μαχητής και διάδοχος του Λένιν, μεγάλος ηγέτης του σοβιετικού λαού...» Μια ιατρική ετυμηγορία χωρίς δυνατότητα έφεσης. Ο ανώτατος ηγέτης των λαών, ο μεγάλος ιδεολόγος και στρατηγός, υποστηρικτής των επιστημών, υπέρμαχος της ειρήνης, σεβαστός πατέρας των παιδιών όλου του κόσμου, αυτός που θεωρούνταν αθάνατος, ήταν, σε τελευταία ανάλυση, θνητός όπως

όλοι οι υπόλοιποι άνθρωποι! Το γραφείο του στο Κρεμλίνο, όπου τα φώτα δεν έσβηναν ποτέ, ήταν τώρα στο σκοτάδι.

Η πομπή των σπουδαστών και των δασκάλων προχωρούσε προς το κέντρο της πόλης. Ακολούθησα και εγώ έξω από τις σειρές των παιδιών. Τα τεράστια μεγάφωνα που εγκαταστάθηκαν στα δέντρα και στις κολόνες του ηλεκτρικού ρεύματος μετέδιδαν ραδιοφωνικά την κηδεία σε απευθείας σύνδεση από την Κόκκινη Πλατεία της Μόσχας. Οι μπάντες που συνόδευαν το νεκρό πλημμύριζαν τον αέρα. Ηγέτες του Κόμματος, καθώς επίσης και εκπρόσωποι όλων των νεανικών οργανώσεων, συνδικάτα, ενώσεις γυναικών, αθλητικές ενώσεις, άτομα με ειδικές ανάγκες, συλλέκτες γραμματοσήμων, φορούσαν το κόκκινο περιβραχιόνιο με τη μαύρη λωρίδα στη μέση. Φορούσα και εγώ το ίδιο στον αριστερό βραχίονά μου, στην ίδια θέση όπου οι πρόγονοί μου φορούσαν τα φυλακτά που θα με είχαν επανασυνδέσει με τον εκλεκτό λαό.

Η πλατεία είχε γεμίσει, αλλά είχα μια θέση κρατημένη, μεταξύ του λυκείου των κοριτσιών και του τεχνικού λυκείου. Είδα τη γραμματέα της Ένωσης της Εργατικής Νεολαίας του σχολείου των κοριτσιών έτοιμη να λιποθυμήσει από τη συγκίνηση και υποβασταζόμενη από δυο συμμαθήτριές της. Άλλες μαθήτριες έκλαιγαν και αυτές και μερικοί από τους δασκάλους. Τα αγόρια έλεγχαν ανδροπρεπώς τη θλίψη τους.

Ο θάνατος του Αθάνατου μεγάλου ηγέτη είχε ταράξει την αφρικανική ζούγκλα και τη Μεσόγειο και από το Σινικό Τείχος μέχρι την Άγρια Δύση. Το πένθος είχε καλύψει όλη τη γη. Η Λαϊκή Δημοκρατία της Ρουμανίας ήταν και αυτή σε βαθύ πένθος. Το ίδιο και η Μπουκοβίνα. Το μαύρο ύφασμα του πένθους είχε καλύψει την πόλη μας, τη Σουτσεάβα, το Λύκειο αρρένων «Ο Στέφανος ο Μέγας».

Στην έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς, επιδίωκα να αντικατασταθώ ως γραμματέας της Ένωσης Εργατικής Νεολαίας επειδή χρειαζόμουν το χρόνο να προετοιμαστώ για τις πανεπιστημιακές εξετάσεις. Είχα ορίσει ήδη το διάδοχό μου και εκπαίδευα επιμελώς το γιο του αγρότη από την όγδοη τάξη για τη σημαντική νέα αποστολή του. Στεκόταν στα δεξιά μου και με παρακολουθούσε με το ανάλογο δέος και σεβασμό που έτρεφε απέναντι σε ένα παλαιό μαχητή έτοιμο να αποσυρθεί.

Στην Κόκκινη Πλατεία, η νεκρική συνοδεία ακολουθεί τον

θλιμμένο δρόμο της. Στη ρουμανική αντιπροσωπεία επικεφαλής ήταν ο σύντροφος Γκεόργκε Γκεοργκίου Ντεζ, παράλληλα με το σύντροφο Μορίς Τορέζ και το σύντροφο Παλμίρο Τολιάτι και τη συντρόφισσα Ντολόρες Ιμπαρούρι και το σύντροφο Χο Τσι Μινχ και τόσους πολλούς άλλους συντρόφους από όλο τον κόσμο, όλα ονόματα και πρόσωπα σε μας γνωστά.

Η απουσία της τηλεόρασης έκανε τη ραδιοφωνική μετάδοση ισχυρότερη. Η νεκρική πομπή, οι επικήδειοι λόγοι, η αίσθηση της απώλειας που είχαν συντρίψει τον κόσμο, τη χώρα, την Μπουκοβίνα, την πόλη, το σχολείο, και την τάξη μου, όλα επαλήθευαν το τεράστιο κενό που ξαφνικά δημιουργήθηκε. Ανησυχία, ένταση, αναμονή, φόβος. Τι επρόκειτο να συμβεί σε μερικές ώρες, αύριο το πρωί, την προσεχή εβδομάδα; Το κοκκινόμαυρο περιβραχιόνιο το αισθανόμουν ξένο. Δεν ήμουν πλέον το ίδιο πρόσωπο που ήμουν. Το επεισόδιο του Ντίνου Μόγκα είχε σημάνει την αρχή της απομάκρυνσής μου από όλα αυτά.

Τον Ιούλιο του 1945, στο Φαλτιτσένι, το Πανηγύρι, το βιβλίο με το σκληρό πράσινο εξώφυλλο, το βιβλίο που έκρυβε το θαύμα των θαυμάτων, το λόγο. Κανένας δεν μου είχε πει παραμύθια, όταν ήμουν μικρό παιδί, και κανένας δεν ήταν τώρα αρκετά υπομονετικός να μου πει ιστορίες. Εξοικειωνόμουν σιγά σιγά με την ιστορία που εγώ ο ίδιος ζούσα πραγματικά.

Το πράσινο βιβλίο με γοήτευσε από την πρώτη στιγμή. Περιείχε έναν τελείως ακατάστατο κόσμο, ζωηρόχρωμο, ακαταμάχητο. Η γραφική γλώσσα του Κρεάνγκα αρωματισμένη με θαυμάσια καρυκεύματα και μυρωδικά, σπάνιους κωδικούς και λεξιλογικά δηλητήρια. Η ίδια η γλώσσα ήταν μια ιστορία γεμάτη παγίδες, φάρσες αυταπάτες και μου αποκάλυψε ένα θαυμάσιο κόσμο. Ακολούθησαν σύντομα άλλα βιβλία, βιβλία για την περιπέτεια, την αγάπη, και το ταξίδι. Οι λέξεις, οι φράσεις, σελίδα τη σελίδα και βιβλίο το βιβλίο, καθάριζαν το έδαφος και αποκάλυπταν την πλασματική πραγματικότητα του εαυτού μου. Τα βιβλία έγιναν ο κόσμος μου, το όχημα μέσω του οποίου ανακάλυπτα τον εαυτό μου. Ο εσωτερικός μου κόσμος εξελισσόταν αργά, ανεπαίσθητα.

Στην πρώτη γυμνασίου, προσπάθησα να κερδίσω την καρδιά

της συνονόματης συμμαθήτριάς μου, Μπρόνια Νόρμαν, με έναν ερωτικό λόγο που κατέπληξε όχι μόνο το αντικείμενο της νεανικής μου αγάπης αλλά και τους συμμαθητές που προσκλήθηκαν για την περίπτωση. Η δύναμη των λέξεων, η περίεργη δύναμή τους, κατέληγε σε καρικατούρα. Και συνέχισα: *Αντι-Ντύρινγκ* του Ένγκελς, *Η κόρη του λοχαγού* του Πούσκιν, *Πατέρες και παιδιά* του Τουργκένιεφ, ο *Ομπλόμοφ* του Γκοντσαρόφ, οι διάφορες σκληρές ιστορίες του Μωπασάν. Η σύγχυση της ηλικίας έψαχνε για μια δική της γλώσσα.

Υπήρξε και η γλώσσα των εφημερίδων. Έπειτα οι ομιλίες του σύντροφου Ντεζ, του σύντροφου Σουσλόφ, του σύντροφου Τορέζ και του σύντροφου Μάο συμβίωναν παράλληλα με τις πιο λυρικές λέξεις των ποιητών Μαγιακόφσκι, Αραγκόν και Νερούδα. Ήταν ο λόγος ενωμένος με την Επανάσταση; Το χάσμα μεταξύ της γλώσσας του εσωτερικού μου κόσμου και της δημόσιας γλώσσας γινόταν όλο και μεγαλύτερο. Η γλώσσα των εφημερίδων, των ομιλιών, οι ανακοινώσεις του Κόμματος και της σοσιαλιστικής νομοθεσίας λειτούργησαν βάσει της συνταγματικής απλοποίησης. Η «σοσιαλιστική δημιουργία» απαιτούσε απλότητα, προσδιορισμό, μια περιορισμένη γλώσσα, απαλλαγμένη από εκπλήξεις. Το μοναδικό Κόμμα επέβαλε μια μοναδική γλώσσα, επίσημη, κανονική, χωρίς αποχρώσεις, προωθώντας ένα απρόσωπο, παγωμένο ύφος που του λείπει η ζεστασιά ή το πνεύμα.

Απλή και σαφής, η γλώσσα του Κόμματος παρέμεινε παρ' όλα αυτά κωδικοποιημένη. Η ανάγνωση ανάμεσα στις γραμμές είχε γίνει κανονική πρακτική. Το βάρος των επιθέτων, η βία των ρημάτων, το μήκος του επιχειρήματος έδειχναν πόσο σοβαρή ήταν πραγματικά η κατάσταση και πόσο αυστηρή επρόκειτο να ήταν η θεραπεία. Οι σύντομες ανακοινώσεις για τις συνεδριάσεις του ηγέτη μας με τους δυτικοευρωπαϊκούς πολιτικούς ή με τους ηγέτες της Ανατολής ή με τον Σοβιετικό πρεσβευτή στο Βουκουρέστι, επέτρεψαν στους εραστές των γρίφων και των σταυρόλεξων να διερευνήσουν και να καταλάβουν τις καββαλιστικές έννοιες των όρων: «εγκάρδιο», «συντροφικό», «θερμή φιλία», «αμοιβαία εκτίμηση και συμφωνία» ή «πλήρης συμφωνία και συνεργασία». Η διατύπωση των κειμένων, κωδικοποιημένη όπως στους μύθους του Αισώπου, κατάφερνε να εκφράζει την ένταση μέσα στις συμμαχίες και να σηματοδοτεί το άνοιγμα ή το κλείσιμο των εσωτε-

ρικών και ξένων πολιτικών στρατηγικών. Η μαζικοποίηση της γλώσσας αντανακλούσε τη μαζικοποίηση της κοινωνικής δομής. Ήταν μια γλώσσα κωδικοποιημένης ορολογίας, συλλαβόγριφοι, μια περιορισμένη, μονότονη γλώσσα που χρησίμευσε μόνο να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη των ανθρώπων στις λέξεις, να ενθαρρύνει την καχυποψία σε αυτές. Τα πρακτικά επαγγέλματα φαίνονταν το μόνο ασφαλές λιμάνι από την ηλιθιότητα αυτής της γλώσσας.

«Τι, δεν θα πας στην ιατρική;» Αυτό ήταν η ερώτηση που μου έκανε κατάπληκτος ο καθηγητής φυσικών επιστημών στη γιορτή αποφοίτησης. Είχα αποφασίσει ότι η ιατρική δεν ήταν για μένα και ότι, αντ' αυτού, θα εκμεταλλευόμουν τους υψηλούς βαθμούς μου στα μαθηματικά και θα πήγαινα στο Πολυτεχνείο. Ο Τύπος ήταν γεμάτος με εκθέσεις για φράγματα και καταπληκτικούς σοσιαλιστικούς σταθμούς υδροηλεκτρικής παραγωγής ρεύματος. Το 1954, οι σπουδαστές που είχαν βαθμολογηθεί με άριστα, δηλαδή με ένα 5 (σύστημα διαμορφωμένο σύμφωνα με τη σοβιετική κλίμακα 1 έως 5), δεν χρειαζόταν να περάσουν την εισαγωγική εξέταση για το πανεπιστήμιο. Γνώριζα μόνο αόριστα ποιο ήταν το περιεχόμενο της επιλογής μου. Μπορούσα να αισθανθώ, εντούτοις, ότι απομακρυνόμουν από τον κόσμο «των λέξεων» και ό,τι αυτό συνεπαγόταν. Επέλεγα «την πραγματικότητα» ενάντια στη φύση μου; «Η αρσενική» μου φύση εκμηδένιζε τη θηλυκή πλευρά υιοθετώντας μια ισχυρή, ανδρική στάση απέναντι στην πιο διφορούμενη, ρευστή, αμφισβητήσιμη, παιδιάστικη πλευρά της φύσης μου; Εκείνη η αρσενική επιλογή θα με προστάτευε υποτίθεται όχι μόνο από τις παγίδες του συστήματος αλλά και από τη δική μου χιμαιρική περιπέτεια της γλώσσας.

Το κράτος ήταν παντοδύναμο. Ήταν ο απόλυτος ιδιοκτήτης των προσώπων, των αγαθών, των πρωτοβουλιών, της δικαιοσύνης και των μεταφορών, του αθλητισμού, των κινηματογράφων, των εστιατορίων, των βιβλιοπωλείων, του τσίρκου και των ορφανοτροφείων και των προβάτων. Όλα ανήκαν τώρα στο Κράτος, το εμπόριο, ο τουρισμός, η βιομηχανία, οι εκδόσεις, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση, τα ορυχεία, τα δάση, οι δημόσιες τουαλέτες, η ηλεκτρική ενέργεια, η γαλακτοπαραγωγή, η παραγωγή τσιγάρων και κρα-

σιού. Η κρατική ιδιοκτησία χαρακτήριζε τη βασική διαφορά από τις δικτατορίες της δεξιάς, όπου η ιδιοκτησία επιτρέπει τουλάχιστον μια τελευταία ευκαιρία για ανεξαρτησία.

Μετά την κρατικοποίηση του χώρου ακολούθησε η πιο ασυνήθιστη σοσιαλιστική καινοτομία: η κρατική ιδιοκτησία του χρόνου, ένα αποφασιστικό βήμα προς την κρατική ιδιοκτησία των ανθρώπινων όντων, δεδομένου ότι ο χρόνος ήταν ουσιαστικά το μοναδικό που είχαν στην κατοχή τους. Μια νέα λέξη προστέθηκε τώρα στο λεξικό της νέας εποχής και πραγματικότητας: «η συνεδρίαση». «Μια συνεδρίαση, ακόμα μια συνεδρίαση, πάντα μια συνεδρίαση», έλεγε ένας σατυρικός στίχος, μια κοινότοπη διατύπωση που περιέβαλλε μια κοινότοπη πραγματικότητα. Ο προσωπικός χρόνος των ανθρώπων είχε μεταφερθεί στην Κοινότητα: σεντίντσα, ένα γλωσσικό παράγωγο του «κάθομαι», τώρα δήλωνε ένα σημαντικό νέο όρο, την κλοπή του χρόνου.

«Εάν έστω πέντε τοις εκατό της κριτικής που κάνουν εναντίον σου είναι σωστή, πρέπει να τη δεχτείς», ήταν η επαναλαμβανόμενη φράση στις συνεδριάσεις των πρώτων χρόνων του σοσιαλισμού. Ο κανόνας ήταν διατυπωμένος από τον ίδιο τον Στάλιν, και κανένας δεν κατάφερε ποτέ να συγκεντρώσει πέντε τοις εκατό θάρρος να τον διαψεύσει. Αποδοχή επομένως του ενενήντα πέντε τοις εκατό που είναι ψέμα ως αλήθεια. Με αυτή την αρχή καθιέρωσαν την υπεροχή της απάτης και της ψεύτικης καταγγελίας. Ο εκφοβισμός του ατόμου και ο εξορκισμός της Κοινότητας διακρίθηκε από τη δημαγωγία, τη ρουτίνα, την επιτήρηση, αλλά και το θέαμα. Αυτό το τελετουργικό της υπακοής συνεπαγόταν επίσης μια ανατρεπτική αλληλεγγύη στην ίδια την πράξη της υποβολής; Όταν, με τη διασκεδασμένη απάθεια, ψήφισε «ομόφωνα» υπέρ των έτοιμων αποφάσεων («στο όνομα του λαού»), ο ανώνυμος άνθρωπος γινόταν μέρος της παρωδίας στην οποία η συγκατάθεσή του ζητήθηκε ως συμβολική χειρονομία. Παράλληλα και μαζί με άλλους, ο «μεθυσμένος πολίτης»* γινόταν μέρος της συλλογικής φάρσας, που τον βοηθούσε να απαλλαγεί από την προσωπικότητα και την προσωπική ευθύνη του και να μείνει χωρίς εκλογικά διλήμματα και πολιτικές επιλογές. Είτε γελούσε

* Ήρωας από θεατρικό έργο του Ρουμάνου συγγραφέα Ιόν Λούκα Καρατζάλε. (Σ.τ.Μ.)

κρυφά είτε έπαυε να κλαψουρίζει φοβισμένο το μέλος των «δημοφιλών χορωδιών γέλιου», όπως έλεγε ο Μιχαήλ Μπαχτίν,[37] είχε πάρει το αναλγητικό των υποτελών, μια διέξοδο, όχι πάντα εύθυμη, από την υπευθυνότητα.

Τι γινόταν όμως με αυτούς που ήταν στη σκηνή; Το παιδίηθοποιός δεν ήταν διαφορετικό από τους ομιλητές της *νομενκλατούρας*. Τόσο οι μικρότεροι όσο και οι μεγαλύτεροι άμβωνες των προπαγανδιστικών εορτασμών επωφελούνταν από την ίδια σκηνοθεσία ομαδικής ύπνωσης. Το νέο πειραματόζωο πέρασε και αυτό από όλα τα στάδια της ανόδου και της πτώσης.

Ήταν τώρα η σειρά μου να δοκιμάσω τη μιζέρια του αποστάτη. Συνέβη το φθινόπωρο του 1954, όταν ήμουν πρωτοετής στο πανεπιστήμιο. Επιτέλους στο Βουκουρέστι, γοητευμένος από τον ήχο του «Ίγκιτουρ», του ακαδημαϊκού ύμνου που χαιρέτιζε την είσοδο των καθηγητών στο αμφιθέατρο. Μερικές ημέρες αργότερα ενημερώθηκα ότι, βάσει των δραστηριοτήτων και των ακαδημαϊκών επιδόσεών μου στο λύκειο, με είχαν επιλέξει ως μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της Ένωσης Εργατικής Νεολαίας.

Αυτή τη φορά, αρνήθηκα την τιμή. Δικαιολόγησα τη λιποταξία μου με το ότι επιθυμούσα να αφιερωθώ πλήρως στη μελέτη. Το δικαστήριο συγκλήθηκε αμέσως και αυτή τη φορά ήμουν εγώ ο κατηγορούμενος, όπως ο Ντίνου Μόγκα μερικά χρόνια πριν. Η αιτιολόγησή μου δεν ήταν τίποτα λιγότερο από μια δικαιολογία για να αποφύγω τα καθήκοντά μου.

Από τη στιγμή, μάλιστα, που μόλις είχα έρθει από την επαρχία, ήμουν σχετικά άγνωστος στους συμφοιτητές μου. Στους λίγους που είχα μιλήσει, στην επίσημη συνεδρίαση, υιοθέτησαν μια στάση προσπαθώντας να ελαχιστοποιήσουν το αμάρτημά μου με διάχυτη την αίσθηση της δύσπιστης ευγένειας του «εάν δεν θέλει, δεν θέλει, θα βρούμε κάποιον άλλον». Η αποτυχία της αποβολής εξαγρίωσε τις μαριονέτες του Κόμματος που βρίσκονταν πίσω από τη σκηνή. Ο σύντροφος Στεφάν Αντρέι, «το νούμερο δύο» στην πολιτική ιεραρχία των σπουδαστών, πήρε την πρωτοβουλία της παραπομπής σε ένα ανώτερο πολιτικό δικαστήριο. Στην έδρα του πανεπιστημιακού Κέντρου του Βουκουρεστίου έπρεπε να υποστώ τις κατάλληλες επιπλήξεις και απειλές.

Θα συναντούσα τον Στεφάν Αντρέι, πάλι, έναν μήνα μετά την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους, στη Μετζιντία, στα νότια της

χώρας, στην περιοχή ενός εργοστασίου τσιμέντου, όπου απροσδόκητα είχαν στείλει όλους τους φοιτητές για «εθελοντική εργασία». Ο πατέρας μου εμφανίστηκε από «το Βορρά» για να δει το γιο του που απαρνήθηκε την ακαδημαϊκή ελίτ και συγκλονίστηκε βλέποντας τις τεράστιες λαστιχένιες μπότες, το παλτό και τη ρωσική τραγιάσκα. Όταν έφθασε, κολυμπούσα στο ατελείωτο τέλμα του εργοταξίου. Κοιταχτήκαμε και σε εκείνη τη γρήγορη ματιά ξύπνησαν οι μνήμες του πολέμου και του στρατοπέδου συγκέντρωσης. Αυτό φυσικά ήταν μια υπερβολή. Η σοσιαλιστική πραγματικότητα: αυτοσχέδια υπόστεγα για τους εργαζόμενους φοιτητές και άθλια τρόφιμα, αλλά η ατμόσφαιρα ήταν αρκετά ευχάριστη, όπως σε μια νεανική ταινία περιπέτειας. Τα βράδια, κάποιοι έπαιζαν κιθάρα ή ακορντεόν και γίνονταν συζητήσεις και ερωτικές συναντήσεις.

Δεν αισθανόμουν άνετα με τον διπλανό μου και προσπαθούσα να τον αγνοήσω. Εντούτοις, ο Στεφάν Αντρέι, ένας σπουδαστής του τέταρτου έτους, άρχισε σύντομα να προκαλεί και μη πολιτικές συζητήσεις. Μιλούσε και για βιβλία, κάτι σπάνιο μεταξύ των σπουδαστών του Πολυτεχνείου. Αντέδρασα με επιφύλαξη. Κατά τη διάρκεια μιας από τις συζητήσεις μας ανέφερε το βιβλίο που ξαναδιάβαζε, το *Πώς δενότανε τ' ατσάλι*, του Σοβιετικού συγγραφέα Νικολάι Οστρόφσκι. Η πλοκή αφορούσε έναν παράλυτο και τυφλό συγγραφέα και έδειχνε πώς οι αντιξοότητες μπορούσαν να ισχυροποιήσουν τον ανθρώπινο χαρακτήρα. Αν είχα διαβάσει το βιβλίο; Ναι, το είχα διαβάσει, ήταν ένα βιβλίο το οποίο προέβαλλαν πολύ την εποχή εκείνη.

«Ποια είναι η γνώμη σου για το βιβλίο αυτό;» με ρώτησε ο σύντροφος Αντρέι.

«Νομίζω πως είναι ένα βιβλίο για παιδιά και εφήβους», απάντησα ειλικρινά. «Το διάβασα όταν ήμουν πιονιέρος».

Ο συνομιλητής μου παρέμεινε σιωπηλός, με κοίταξε επίμονα και ενδιαφέρθηκε για τα τελευταία αναγνώσματά μου. Δεν ήξερα ποιους τίτλους να του αναφέρω. Τελικά του είπα για τη *Μαγεμένη ψυχή* του Ρομέν Ρολάν, αν και δεν ήταν το τελευταίο βιβλίο που είχα διαβάσει. Ο συνομιλητής μου έμεινε για λίγο σιωπηλός και μετά άλλαξε θέμα.

Αυτό το πολιτιστικό διάλειμμα δεν ήταν η αποζημίωση για τη μιζέρια της «εθελοντικής εργασίας». Η ανταμοιβή ήρθε εντού-

τοις, όταν δεν το περίμενα. Ένα ταξίδι Σαββατοκύριακου, μόνο μια ώρα μακριά από τη Μετζιντία, στην Κωνστάντσα, στο λιμάνι της Μαύρης Θάλασσας. Γεννημένος και μεγαλωμένος στην Μπουκοβίνα, ανάμεσα στα δάση και στις βουνοπλαγιές, είδα τη θάλασσα για πρώτη φορά στη ζωή μου. Η ιστορική αυτή επαφή θα ήταν η πρώτη σε μια σειρά, κατά τη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών, από ετήσια προσκυνήματα στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Εκείνη την εποχή ο πρώην συμφοιτητής μου, Στεφάν Αντρέι, θαυμαστής του Νικολάι Οστρόφσκι, ανέβαινε θεαματικά στην κορυφή και στους κύκλους του νέου ηγέτη, Νικολάε Τσαουσέσκου, του οποίου θα γινόταν τελικά υπουργός Εξωτερικών. Με τον καιρό έγινε επίσης σοβαρός συλλέκτης βιβλίων, ιδιοκτήτης σπάνιων βιβλίων και εφημερίδων, καθώς επίσης και των πολύτιμων ξένων βιβλίων που ήταν δώρα από τους ομολόγους του άλλων χωρών. Ο σύντροφος υπουργός Στεφάν Αντρέι είχε τη φήμη ενός εγγράμματου και γενναιόδωρου ατόμου. Ήταν επίσης ο υπομονετικός σύζυγος μιας όμορφης και όχι πολύ ταλαντούχας ηθοποιού, της οποίας οι ερωτικές περιπέτειες παρακολουθούνταν από τους πράκτορες της μονάκριβης συζύγου του μονάκριβου προέδρου μας. Ο υπουργός Εξωτερικών που καλλιεργούσε το γούστο και τις προτιμήσεις του κατά τη διάρκεια των επισκέψεων στο εξωτερικό και στις συνεδριάσεις με τους ομόλογούς του σε όλο τον κόσμο και, πίσω στο σπίτι, προσαρμόστηκε στα πρότυπα που υλοποιήθηκαν από το δικτάτορα. Δεν απόλαυσα ποτέ τα προνόμιά του ούτε τα πόθησα. Η πίστη στο Κόμμα έδειξε τα πλεονεκτήματά της στην περίπτωσή του, η απιστία τα έδειξε και στη δική μου περίπτωση. Δεν έκανα καμία προσπάθεια να εμποδίσω την πορεία του διάσημου θαυμαστή του Νικολάι Οστρόφσκι και του Νικολάε Τσαουσέσκου, ούτε χαιρόμουν όταν εκφωνούσε ο ανώτερος υπάλληλος τις επίσημες ανοησίες, στα ανατολικοευρωπαϊκά γαλλικά του, στις ετήσιες συνόδους του ΟΗΕ.

Εντούτοις, τριάντα χρόνια μετά τη λογοτεχνική συζήτησή μας, ο υπουργός Εξωτερικών με εξέπληξε. Ήταν κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στο Εργαστήριο της Παθολογίας Βιβλίων της Κεντρικής Κρατικής Βιβλιοθήκης στο Βουκουρέστι, όπου συντηρούνταν τα παλαιά βιβλία και οι εφημερίδες. Στην είσοδο τον καλωσόρισε η προϊσταμένη του εργαστηρίου, που τύχαινε να είναι η σύζυγός μου, και ο διακεκριμένος επισκέπτης τη χαιρέτησε με

μια παράξενη οικειότητα: «Και πώς είναι ο σύζυγός σας;» Αμήχανη, η Τσέλα απάντησε με ένα σύντομο «καλά». Ήταν σαφές ότι ο επισκέπτης είχε μελετήσει το *φάκελο* του ζεύγους και ήξερε τα πάντα για την ίδια και το σύζυγό της. Καθώς η Τσέλα φαινόταν ξαφνιασμένη, αγνοώντας τη γνωριμία μας από τα φοιτητικά χρόνια, ο υπουργός έσπευσε να δώσει τις ανάλογες εξηγήσεις, μιλώντας με τα καλύτερα λόγια για το συνομιλητή που είχε πριν από μερικές δεκαετίες. Της ζήτησε να δώσει τους ευγενικούς χαιρετισμούς του, καθώς επίσης και την παράκλησή του για δύο αντίγραφα του πιο πρόσφατου βιβλίου του συζύγου της. Το βιβλίο θα μπορούσε να αγοραστεί σε όσα αντίγραφα επιθυμούσε άμεσα από τους εκδότες ή τα βιβλιοπωλεία, όλα ιδιοκτησία του Κράτους και του Κόμματος, όπως και τα ίδια τα βιβλία, οι συγγραφείς, όλα όσα παράγονταν στη σοσιαλιστική Ζορμανία εκείνη την εποχή. Γιατί δύο αντίγραφα; Ήταν καθαρή τρέλα, και εκείνο το αινιγματικό αίτημα θα με συνόδευε στη μακρινή εξορία μου, όπου τώρα φαίνεται ακόμα πιο παράλογο.

Θα μπορούσε η εφαρμοσμένη μηχανική να με προστατεύσει πραγματικά από την πολιτική πίεση και την ηλιθιότητα της «ξύλινης γλώσσας»; Τα συνθήματα, οι κοινοτοπίες, οι απειλές, η υποκρισία, οι συμβιβασμοί, τα μεγάλα και μικρά, ήπια και σκληρά, έγχρωμα και άχρωμα, άοσμα και βρομερά, ανούσια ψέματα. Τα ψέματα, παντού: στους δρόμους, στο σπίτι, στα τρένα, στα στάδια, στα νοσοκομεία, στο ράφτη, στα δικαστήρια. Η ηλιθιότητα βασίλεψε παντού και ήταν δύσκολο να παραμείνεις αλώβητος.

Η εσωτερική ζωή μας ήταν ο μόνος θησαυρός που μπορούσαμε να διαφυλάξουμε; Ήταν αυτή η ασαφής εσωτερική ζωή τόσο σημαντική; Δεν είχε και αυτή τα δικά της αποθέματα συστολής και ικανοποίησης;

Το τμήμα της Υδροηλεκτρικής και Εφαρμοσμένης Μηχανικής του Πολυτεχνείου ήταν δύσκολο, το κατάλαβα αμέσως, αν και δεν ήξερα τότε ότι, από εκατόν είκοσι φοιτητές που γράφτηκαν στο πρώτο έτος, μόνο είκοσι επτά από εμάς θα περνούσαν στο δεύτερο έτος τελικά. Ο ενθουσιασμός του ντεμπούτου μου στο ακαδημαϊκό άγνωστο έλαβε ένα πρώτο σοκ αμέσως μετά την έναρξη: το μεσημεριανό γεύμα στην καντίνα των φοιτητών. «Γιαχνί

μελιτζάνας» και «γιαχνί αγγουριών» ονομάζονταν οι γαστρονομικές καινοτομίες του σοσιαλισμού. Έπειτα από μερικές μόνο πιρουνιές, αισθάνθηκα δηλητηριασμένος και παραλίγο να λιποθυμήσω. Το στομάχι μου μαθημένο στις λιχουδιές της κουζίνας της Μπουκοβίνα διαμαρτυρήθηκε για τα σκουπίδια της μητρόπολης. Μετά όμως, οι πρώτες διαλέξεις αποζημίωσαν την κατάσταση. Όλα φαίνονταν νέα και ενδιαφέροντα, ειδικά τα μαθηματικά, παρόλο που έπρεπε σύντομα να καταπιαστώ και με τις τεχνολογικές επιστήμες.

Έμενα με μια ηλικιωμένη κυρία που κοιμόταν σε ένα ράντζο, τοποθετώντας το κάθε βράδυ στον στενό χώρο μεταξύ του τραπεζιού και του καναπέ. Είχα ανακαλύψει, εντούτοις, άλλους φιλόξενους οικοδεσπότες: την Κεντρική Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη, τη Βιβλιοθήκη Άρλους και τη Βιβλιοθήκη του Ιδρύματος για τις Ξένες Πολιτισμικές Ανταλλαγές. Μέχρις αργά τη νύχτα δραπέτευα στην ανάγνωση που με έπαιρνε μακριά από την υδραυλική, την αντοχή των υλικών και το μπετόν αρμέ.

Τα αποτελέσματα δεν άργησαν να φανούν. Γλιστρούσα κάτω από τα ακαδημαϊκά έδρανα. Τι να έκανα; Θα έπρεπε να δραπετεύσω έξω από την πανεπιστημιακή κοινότητα και να σταματήσω τις σπουδές μου γενικά; Η Μάνα Κουράγιο δήλωσε με μια θλιμμένη φωνή ότι «η ασθένεια πρέπει να σταματήσει όσο δεν είναι αργά» – η απόλυτη αφοσίωση. Αλλά η αφοσίωση, το ήξερα πάρα πολύ καλά, πήγαινε μαζί με τον συναισθηματικό εκβιασμό. Η ψυχανάλυση μας έχει διδάξει ότι οι γονείς πρόκειται κάποτε να κατηγορηθούν για την καταστροφή της ζωής του παιδιού τους. Η ζωή μου ίσως καταστράφηκε από τις συγκρουόμενες συγκινήσεις μου και, εν πάση περιπτώσει, η ζωή καταστρέφεται στιγμή με τη στιγμή, με την κάθε ευκαιρία που χάνουμε.

Θα ήταν οι θεωρητικές σπουδές που θα μου προσέφεραν μια εναλλακτική λύση κάτω από τη δικτατορία; Η οικογένειά μου με συμβούλευσε με σύνεση και συμμορφώθηκα. Οι δέκα εντολές ήταν μια προσπάθεια να εξημερωθούν οι πρόγονοί μου, η εξορία και το γκέτο ενίσχυσαν τους κανόνες της σύνεσης, η ζωντάνια και το θάρρος φαίνονταν προκλητικά και επικίνδυνα.

«Μου έχουν καταστρέψει τη ζωή οι γονείς μου!» Η μόρφωση μέσω της παραμόρφωσης δεν είναι τόσο σπάνιο φαινόμενο, μπορεί να υπάρχει οπουδήποτε και οποιαδήποτε στιγμή, και σαφώς

δεν έχει μόνο πολιτικές αιτίες. Υπάρχει και μέσα σε ένα αυταρχικό πολιτικό σύστημα, το οποίο έχει ακόμα και αστάθμητους παράγοντες.

Αποφοίτησα το 1959. Ακολούθησαν όλα με τη σειρά: δόκιμος μηχανικός, υπεύθυνος προγράμματος, επιβλέπων μηχανικός, κύριος υπεύθυνος προγράμματος, κύριος ερευνητής. Η υποκρισία ανακυκλωνόταν καθημερινά, επανειλημμένα.

Μετά από δεκατέσσερα χρόνια, τέσσερις μήνες και δέκα έξι ημέρες ήμουν έτοιμος να εγκαταλείψω αυτό το ρόλο.

Η *Μύηση* στον εκτοπισμό με είχε διδάξει ως παιδί να απορρίψω τον εξωτερικό κόσμο, να αντισταθώ στη γέννηση, να καθυστερήσω τον αποχωρισμό από τον πλακούντα; Αργότερα στη ζωή η μεταμφίεση σήμαινε την ταύτιση με όλα τα σενάρια που ήταν διαθέσιμα, ανάμεσα στα οποία μόνο ένα αντιπροσώπευε πραγματικά εμένα. Να το ξεσκεπάσεις κάποτε, να το απαρνηθείς; Έχεις συνηθίσει σταδιακά στα βάσανα και στη νάρκωση της αμφιβολίας. Οι εκκλησίες και η γραφειοκρατία, οι σταδιοδρομίες και οι γάμοι ενισχύουν μόνο, καθημερινά, το αρχείο των πολλαπλών ταυτοτήτων.

Η άγνοια του πεπρωμένου εμψυχώνει πολλές φορές το παιχνίδι. Στο τελευταίο έτος του πανεπιστημίου είδα ξανά τον Στεφάν Αντρέι που ήταν τώρα βοηθός καθηγητή στο τμήμα γεωλογίας. Προσποιούνταν τον «επιστημονικό» ερευνητή σε μια μέτρια προσωρινή εργασία πριν βγει εκ νέου στην πολιτική αρένα. Οι σοσιαλιστικοί κανονισμοί διαμονής επέτρεπαν μια άδεια εργασίας στο Βουκουρέστι μόνο σε εκείνους με μακροχρόνια παραμονή εκεί και κανένας δεν έπαιρνε άδεια να μετακομίσει στην πρωτεύουσα. Δεν είχα τις πολιτικές συνδέσεις του σύντροφου Αντρέι, ο οποίος, όπως εγώ, ερχόταν από την επαρχία. Σε εμένα δεν θα μπορούσαν να αγνοήσουν αυτή την «αναπηρία». «Φάνηκες να είσαι στην πρώτη γραμμή μιας μεγάλης σταδιοδρομίας, όμως επέλεξες να επιστρέψεις στη μετριότητα», άκουσα να μου λένε στο γυμνάσιο μετά την απόσυρσή μου από την πολιτική. Το ίδιο πράγμα θα μπορούσε να έχει ειπωθεί και στην επιστροφή μου, το 1959, στο πατρικό μου, στην ειδυλλιακή Μπουκοβίνα.

Θα επέστρεφα στο Βουκουρέστι έξι χρόνια αργότερα, στην αρχή της «φιλελευθεροποίησης» με εξέταση προσόντων για μια θέση μηχανικού. Έπρεπε μόνο να προσκομίσω τα στοιχεία ότι εί-

χα ένα ελάχιστο κατοικήσιμο χώρο οκτώ τετραγωνικών μέτρων, τη νομική απαίτηση για άδεια παραμονής στη σοσιαλιστική Ζορμανία. Η Εβραϊκή Κοινότητα του Βουκουρεστίου μου εξέδωσε ένα έγγραφο πιστοποιώντας ότι κατοικούσα σε ένα δωμάτιο στο χώρο... των καθιερωμένων λουτρών στην πρώην εβραϊκή συνοικία.

Το πεπρωμένο γιόρταζε μαζί μου το θρίαμβο, γιατί τότε είχε δημοσιευτεί, σε ρουμανική μετάφραση, η *Δίκη* του Κάφκα. Η είδηση προήλθε από έναν πρώην συμμαθητή και φίλο, τον Λίβιου Ομπρέζα, αναμειγμένο τώρα στους σκοτεινούς κύκλους των καταναλωτών πολιτισμού της πρωτεύουσας. Οι βιβλιοπώλες της πόλης τον κρατούσαν ενήμερο για τέτοιες σημαντικές εξελίξεις. Η ουρά στο βιβλιοπωλείο Ακαντέμιεϊ, ακριβώς δίπλα στο ίδρυμα όπου είχα αρχίσει την εργασία μου, άρχισε να σχηματίζεται εκείνη την ανοιξιάτικη μέρα περίπου στις επτά το πρωί, μια ώρα προτού ανοίξει το κατάστημα. Είχα δει τους πρώτους πελάτες καθώς πήγαινα στο γραφείο. Χτύπησα κάρτα και υπέγραψα στο βιβλίο καθημερινής εργασίας, ζήτησα μια δίωρη άδεια χωρίς να αποκαλύψω το λόγο ώστε να μην προσθέσω κάτι παραπάνω στην καχυποψία που είχα ήδη δημιουργήσει, με τις παράξενες εφημερίδες, τα περιοδικά και τα βιβλία, στους μηχανικούς συνάδελφους μου, οι ίδιοι ήταν αναγνώστες μόνο των αθλητικών εφημερίδων.

Εκείνα ήταν τα χρόνια του μεγάλου «ανοίγματος», με νέες δημοσιεύσεις και μεταφράσεις, σε μικρό και ανεπαρκές πάντα τιράζ, έτσι ώστε έπρεπε να είσαι στο σωστό βιβλιοπωλείο και τη σωστή ημέρα, αρκετά νωρίς να στήνεσαι στην ουρά των αναγνωστών, που περιμένουν να είναι οι τυχεροί αγοραστές ενός βιβλίου των Προυστ, Φόκνερ, Λοτρεαμόν, Μαλρό. Σε αυτήν την προσπάθεια βρισκόταν όχι μόνο ο Λίβιου Ομπρέζα, με το χλωμό πρόσωπό του και την ντροπαλή συνωμοτική φιλικότητά του, αλλά μια ολόκληρη φανατική σέκτα ομοϊδεατών θιασωτών, μεταξύ τους και εγώ, αν και δεν ήθελα να το δεχτώ.

Εκείνη την περίοδο θα δημοσιευόταν το πρώτο μου μυθιστόρημα. Η τύχη μού χαμογελούσε ακόμα περισσότερο διότι βρήκα και μια θέση σε ένα κορυφαίο ινστιτούτο εφαρμοσμένης μηχανικής, το εργαστήριο υδρολογίας Τσιουρέλ, όπου οι αιτήσεις μου για εργασία είχαν απορριφθεί για πολλά χρόνια λόγω του *φακέλου* μου. Γινόμουν τότε, το 1969, ο νεότερος επιστημονικός ερευνητής σε ένα πραγματικά ακαδημαϊκό ινστιτούτο. Προκειμένου

να δικαιολογηθεί ο νέος τίτλος μου, έπρεπε να τελειώσω τα επόμενα χρόνια το διδακτορικό μου. Η απάτη θα είχε φθάσει έτσι στο απόγειό της. Τώρα που οι επαγγελματικές μου επιτυχίες αναγνωρίστηκαν, εγώ μετακόμισα σε ένα... ψυχιατρείο, τη φυσιολογική κατάληξη των αμφίβολων επαγγελματικών επιτευγμάτων μου.

Από τη μέρα που είχα προσπαθήσει στο τρίτο έτος να παρατήσω το πανεπιστήμιο είχαν περάσει είκοσι χρόνια! Όλο αυτόν τον καιρό προσπάθησα να κρατώ τα προσχήματα. Η συμπεριφορά αυτή καταγράφηκε τελικά στις σημειώσεις του ψυχιάτρου. Πώς αυτό μπορούσε να συγκριθεί με την υποκρισία και την πολιτική απάτη των συμπολιτών μου; Η «έλλειψη επαγγελματικής προσαρμοστικότητας» φαινόταν λιγότερο σοβαρή από την αλλοτρίωση της μεγάλης πολιτικής παρωδίας από την οποία πάσχαμε όλοι μας. Η σχιζοφρένεια της ψεύτικης εκπροσώπησης του εαυτού σου σε έναν ψεύτικο κόσμο όπου το υποκατάστατό σου δεν είναι αυτός που είσαι, υπάρχει όμως μέσα σου. Ήταν αυτή μια παράξενη εκδοχή ενός πορτρέτου του Μοντιλιάνι ή μια καρικατούρα του Γκρος[38] ή του Ντιξ;[39]

Ξαφνικά, όταν δεν το περιμένεις, έχεις χάσει τον έλεγχο ή νομίζεις ότι τον έχασες ή προσποιήθηκες τέλεια την απώλεια ελέγχου. Τώρα μπορείς επιτέλους να πάρεις το ιατρικό πιστοποιητικό που θα σε στείλει στο σπίτι, στο δωμάτιό σου, στο κελί σου, στο φέρετρο που θα σε απομονώσει από το περιβάλλον. Και όλα πληρωμένα από το γενναιόδωρο κράτος!

Με είχε προστατεύσει η μηχανική από τις λεηλασίες της κοινωνίας μου, όπως είχα ελπίσει; Σε αυτή την περίπτωση ήταν μια σχετική και ακριβοπληρωμένη προστασία, ακόμα και χωρίς ανακρίσεις, φυλάκιση, στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας, «σωφρονιστικά» ιδρύματα για «τη σοσιαλιστική επανεκπαίδευση». Ήταν απλώς το αποτέλεσμα της φθοράς της καθημερινής υπνωτικής ρουτίνας. Η δυστροπία εισχωρούσε παντού, κανένας δεν ήταν απρόσβλητος από τις τοξίνες της ηλιθιότητας, τίποτα δεν θα μπορούσε να σου παρέχει μια τέλεια ασπίδα προστασίας στην ύπουλη ασθένεια. Διάφοροι συγγραφείς και καλλιτέχνες και απλοί ανώνυμοι άνθρωποι είχαν δεχτεί τον κίνδυνο της ένδειας και της αβεβαιότητας, μακριά από τη μηχανή της πλύσης εγκέφαλου, χωρίς να χρειαστεί να γίνουν μηχανικοί.

Νίκησε η μηχανική τουλάχιστον τις αβεβαιότητες και τις ανη-

συχίες μου; Με βοήθησε να νικήσω τη διαστροφή της λεπτολογίας και των ατέλειωτων υπαινιγμών;

Η μηχανική με βοήθησε να γνωρίσω καταστάσεις που θα είχαν παραμείνει απρόσιτες και ανθρώπους που δεν θα είχα συναντήσει. Αυτά τα κέρδη τα πλήρωσα με το ανεκτίμητο νόμισμα του χρόνου.

Παρ' όλα αυτά κανένα λάθος δεν αξίζει να υπερεκτιμηθεί. Έχουμε υπερεκτιμήσει αυτό που θα έπρεπε να είναι, πάντοτε και παντού, η ζωή. Ήταν η μηχανική σκλαβιά; Τι γίνεται όμως με τη σκλαβιά των υποχρεώσεων για την οικογένεια, τους φίλους, τους εραστές, και τα παιδιά, ή τη σκλαβιά του μίσους προς τους εχθρούς;

Μεταξύ των ελπίδων που είχα στηρίξει, στα δεκαοχτώ, σε εκείνο το μέτριο επάγγελμα ήταν η ανάγκη να με προστατέψει από τον εαυτό μου. Αυτή η ελπίδα παρέμεινε ανεκπλήρωτη. Η μηχανική δόξα τω Θεώ δεν με είχε θεραπεύσει από τον εαυτό μου.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·191

Περιπράβα, 1958

ΔΕΝ ΤΟΝ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΑ, ΕΤΣΙ ΟΠΩΣ ΕΜΦΑΝΙΣΤΗΚΕ ΞΑΦΝΙΚΑ μπροστά μου με το καπέλο στα χέρια και τη στολή των κρατουμένων, χλωμός, με ξυρισμένο κεφάλι, μάτια χαμηλωμένα. Κάθισε ήσυχα στην απέναντι πλευρά του στενόμακρου τραπεζιού ανάμεσα στους άλλους φυλακισμένους. Οι φρουροί κάθονταν σε κάθε πλευρά του τραπεζιού. Είχαμε στη διάθεσή μας δέκα λεπτά, και το δέμα που είχα φέρει επρόκειτο να ανοιχτεί μόνο κάτω από τα μάτια του φρουρού, στο τέλος της επίσκεψης.

Περίμενε με σκυμμένο το κεφάλι τις κοινές λέξεις που είχε ανάγκη να ακούσει. Δεν έρχονταν. Σήκωσε το βλέμμα, χαμογελώντας μου παιδιάστικα. Κόκκινα μάτια, φοβισμένα και πρησμένα. Βαθιοί μελανιασμένοι μαύροι κύκλοι. Πρησμένα καμένα χείλια. Με βεβαίωνε ότι ήταν καλά στην υγεία του και τα καταφέρνει. Η εργασία ήταν σκληρή, φυσικά, πολλή ζέστη και σκόνη, αλλά τα καταφέρνει. Συνέχισε να χαμογελά, με την ευγνωμοσύνη των ορφανών, ευτυχισμένων που βρίσκουν τους γονείς να τους φροντίσουν πάλι.

Ο πατέρας μου ήταν τότε πενήντα χρόνων. Δεν είχε γεράσει –έτσι μου φαινόταν–, αλλά οι ατυχείς περιστάσεις κατέστησαν το βλέμμα του και όλη την εμφάνισή του γερασμένα. Εκείνη την άνοιξη του 1958 ήμουν φοιτητής στο τέταρτο έτος. Ήμουν είκοσι δύο χρόνων. Ένας έφηβος αδύναμος ήμουν ακόμα, παράλυτος από το μέγεθος της στιγμής, ανήμπορος να παραβιάσω τους κανόνες και να πάω στην άλλη πλευρά του τραπεζιού για να αγκαλιάσω τον πατέρα μου και να τον ανακουφίσω, όπως κάνει κανείς με ένα παιδί. Ήμουν ανίκανος ακόμα και να ξεστομίσω τις λίγες λέξεις που είχα την άδεια να πω και ο πατέρας περίμενε να ακούσει.

Δεν απάντησα αμέσως στις ερωτήσεις του για τη μητέρα. Δεν

έπρεπε να μάθει ότι, λόγω της σύλληψής του, την απέλυσαν από τη θέση της και τελικά έπιασε δουλειά ως ανειδίκευτη εργάτρια σε ένα εργοστάσιο κονσερβοποίησης, γερμένη για δέκα ώρες ημερησίως πάνω από τεράστιες γούρνες με πιπεριές, πατάτες και αγγούρια, τα οποία έπρεπε να κόψει με το χέρι. Τον καθησύχασα ότι η μητέρα θα ερχόταν να τον δει τον επόμενο μήνα και του έδωσα επίσης την είδηση που περίμενε: ο δικηγόρος έλεγε ότι οι πολιτικές εντάσεις είχαν ηρεμήσει, ότι η εκστρατεία των συλλήψεων είχε σταματήσει και ότι εκεί κάπου «στην κορυφή» αναγνώρισαν πως είχαν γίνει καταχρήσεις. Έσκυψα πάνω από το τραπέζι όταν δεν κοίταζε ο φρουρός και του ψιθύρισα πως «ο αδελφός του δικηγόρου είναι εισαγγελέας ανώτατου δικαστηρίου». Με άλλα λόγια ότι η έφεση επρόκειτο να γίνει δεκτή και η αδικία να αρθεί.

Το φρεσκοξυρισμένο πρόσωπό του βρισκόταν σε αντίθεση με την άθλια στολή. Τα ρούχα του πάντα έπαιρναν κάτι από τη σχολαστική καθαρή φύση του. Τώρα αισθανόταν ένα τίποτα, μια ψείρα, όπως τις πρώτες εβδομάδες στην Τρανσνίστρια, όταν παρατήρησε με φρίκη μια ψείρα στο άσπρο πουκάμισό του. «Έτσι δεν αξίζει να ζήσει κανείς», είχε πει τότε νικημένος, συντριμμένος από ντροπή, έτοιμος να παραιτηθεί από τη ζωή. Ο μεγάλος εκπρόσωπος της ελπίδας, η μητέρα μου, τον είχε βεβαιώσει τότε: «Και βέβαια αξίζει! Αξίζει να επιβιώσεις! Έπειτα θα έχεις πάλι λευκά πουκάμισα. Λευκά και κολλαριστά!»

Άξιζε άραγε να επιζήσει; Είχε επιβιώσει για να γίνει πάλι αυτός που ήταν τότε, εκείνη τη μεγάλη νύχτα της εκτόπισης – μια ψείρα. Το αισθανόταν, το αισθανόμουν κι εγώ, η νέα ψείρα, γιος ψείρας, ελπιδοφόρος όμως και υποσχόμενος την αναγέννηση, την ελπίδα ενός καθαρού λευκού πουκάμισου.

Μερικά χρόνια πριν από τη σύλληψή του είχε απομακρυνθεί χωρίς εξήγηση και χωρίς να του καταλογίσουν τίποτε από τη θέση του ως διευθυντή της OCL Metalul, του οργανισμού σοσιαλιστικού εμπορίου της Σουτσεάβα για μέταλλα και χημικά. Ήταν πάντα πειθαρχημένος και τίμιος και ακόμα κι εκείνοι που δεν τον συμπαθούσαν του το αναγνώρισαν αυτό. Χωρίς άλλη επιλογή, έπιασε δουλειά ως λογιστής στην OCL Alimentara, την τοπική οργάνωση διανομής τροφίμων.

Το «σοσιαλιστικό εμπόριο» ήταν μια αντίφαση, ακριβώς όπως

και η «σοσιαλιστική φιλοσοφία». Το εμπόριο, αυτή η πανάρχαια ασχολία που κινεί τους ανθρώπους και τα αγαθά, αναπτύσσει την πρωτοβουλία και το πνεύμα. Στο κρατικό εμπόριο, δεδομένου ότι όλες οι επιχειρήσεις ανήκαν στο κράτος και λειτουργούσαν σε αυστηρά προγραμματισμένη βάση, απαραίτητη ήταν μόνο η γραφειοκρατία, ικανή να προσφέρει στο σύστημα τη συνεχή ροή θυμάτων που χρειαζόταν. Ο πατέρας μου δεν είχε ούτε την κλίση ούτε την εμπειρία για το εμπόριο. Δεν του ταίριαζαν ποτέ ούτε η ψυχολογία ούτε οι στρατηγικές ή οι κίνδυνοι μιας μικρής περιπέτειας. Είχε γίνει απλώς ένας ευσυνείδητος κρατικός υπάλληλος, ακριβώς όπως, πριν από τον πόλεμο, ήταν υποδειγματικός υπάλληλος στον ιδιωτικό τομέα.

«Όταν είχαμε μετακομίσει στη Σουτσεάβα το 1947», μας είπε κάποτε, «εργάστηκα ως εμπειρογνώμονας των προϊόντων για το συνεταιρισμό. Ήμουν υπεύθυνος για τις προμήθειες της Νέας Συνεταιριστικής Ένωσης. Μια μέρα, ήρθε κάποιος σε μας με μια προσφορά να πουλήσει καυσόξυλα. Ο διευθυντής ρώτησε την άποψή μου. Συμφωνήσαμε αμέσως για τους όρους πληρωμής και μεταφοράς. Δεν είχαμε όμως αρκετά μετρητά για να πληρώσουμε τον άνθρωπο. Έτσι ήρθα σε επαφή με μερικές οικογένειες που ήξερα, προσφέροντάς τους καυσόξυλα για το χειμώνα. Οι περισσότερες οικογένειες εκείνη την εποχή χρησιμοποιούσαν ακόμα για τη θέρμανση τις ξυλόσομπες και το ξύλο ήταν δύσκολο να βρεθεί. Πολλοί ήταν έτοιμοι να προπληρώσουν και έτσι μαζέψαμε τα απαραίτητα χρήματα. Η Συνεταιριστική Ένωση κατάφερε να βγάλει και ένα καλό κέρδος από αυτήν τη συναλλαγή, μαθεύτηκε στο Βουκουρέστι, και εγώ πήρα προαγωγή: είχα γίνει υπάλληλος με δικαίωμα υπογραφής και μέλος της Ομάδας Διοίκησης της Ένωσης. Όλα αυτά σταμάτησαν τον Σεπτέμβριο του 1948, όταν το σοσιαλιστικό κράτος ανέλαβε όλες τις επιχειρήσεις και διορίστηκα διευθυντής της τοπικής εμπορικής ένωσης για τα μέταλλα, τις χημικές ουσίες και τα δομικά υλικά».

Μπαίνοντας στο Κόμμα μετά την επίμονη πίεση του σύντροφου και κορυφαίου κομμουνιστή της πόλης, σύντροφου Βαραστσιούκ, συζύγου της Μαρίας, ο πατέρας μου ανέβηκε στις τάξεις των νέων αστεριών εκείνης της μεγάλης απάτης που ονομάστηκε κρατικό εμπόριο. Πειθαρχημένος και επίμονος, με το ζήλο ενός παλαιού υπαλλήλου, ο πατέρας φάνηκε να μην αντιλαμβάνεται τη

γελοιότητα που υπηρετούσε. Το 1953, μετά το θάνατο του Στάλιν, και εγώ ως γραμματέας της Ένωσης της Εργατικής Νεολαίας –και ο πατέρας ως διευθυντής–, είχαμε φτάσει σε σταυροδρόμι: εγώ αποσυνδέθηκα από την πολιτική μαχητικότητα και ο πατέρας υποβιβάστηκε από τη διοικητική θέση του.

Μερικά χρόνια μετά από αυτό ο πατέρας μας είπε: «Όταν ρώτησα κάποτε ένα σημαντικό στέλεχος από την περιφερειακή Επιτροπή του Κόμματος γιατί με διώξανε από τη διευθυντική θέση, μου απάντησε με μια παραβολή: Κατά τη διάρκεια του πολέμου, ένας Εβραίος σταμάτησε έναν άλλο Εβραίο που έτρεχε αλλόφρων στους δρόμους και τον ρώτησε γιατί έτρεχε έτσι. Δεν το έχετε ακούσει; Ο Χίτλερ διέταξε ότι σε όποιον Εβραίο βρουν τρεις όρχεις να του κόψουν τον έναν, απάντησε λαχανιασμένος. Αλλά γιατί τρέχετε; Έχετε τρεις όρχεις; ρώτησε ο άλλος. Πρώτα κόβουν και έπειτα μετρούν, φώναξε αυτός, καθώς συνέχιζε να τρέχει: Αυτό ακριβώς συνέβη και σε σας. Μια ανώνυμη επιστολή υποστήριξε ότι δώσατε σε κάποιον ένα ποδήλατο δωρεάν... Πώς θα μπορούσα να δώσω ποδήλατο σε κάποιον; Εγώ δεν ήμουν υπεύθυνος για τις προμήθειες και τις πωλήσεις, ήμουν ο διευθυντής. Έχετε δίκιο, κανένας όμως δεν ασχολήθηκε να ελέγξει αν ήταν αλήθεια. Μόνο αργότερα ανακάλυψαν ότι ήταν όντως ένα ψέμα. Αλλά τότε ήταν πλέον πολύ αργά». Ο πρώην διευθυντής συμπλήρωσε το ανέκδοτο με τη δική του προσωπική άποψη: ότι ο κομμουνιστής σύντροφος είχε αρκετό κουράγιο για να αναφέρει το όνομα του Χίτλερ σε μια συζήτηση.

Το 1958, όταν ο πατέρας ήταν επικεφαλής των οικονομικών υπηρεσιών της Alimentara, συλλαμβάνεται ξαφνικά. Ήταν η κακή τύχη, κάποια κατάρα; Οι ολομελείς συνεχόμενες συνεδριάσεις του Κόμματος έδειχναν ανταγωνισμούς στην κορυφή της εξουσίας και απροσδόκητες τακτικές μετατοπίσεις αναστάτωναν μέσω του απέραντου δικτύου της μυρμηγκοφωλιάς τη νομενκλατούρα, της οποίας η απάθεια έπρεπε να ταραχτεί συνεπικουρούντος του τρόμου. Η ομίχλη της σοσιαλιστικής καθημερινής πραγματικότητας γινόταν ξαφνικά ένα αιματηρό σκοτάδι. Μερικές ευδιάκριτες «μειονότητες» παρακολουθούνταν περισσότερο.

Όπως έκανε σχεδόν καθημερινά μετά τη δουλειά ο σύντροφος Μάνεα σταμάτησε στο χασάπη. Δεν παρατήρησε τίποτε ασυνήθιστο, οι μαριονέτες υπηρετούσαν τη ρουτίνα. Ο πατέρας πήγε

στον πάγκο όπου στεκόταν ο χασάπης, έτοιμος να του δώσει το συνηθισμένο πακέτο. Όπως οι άλλοι εργαζόμενοι της OCL Alimentara, ο σύντροφος Μάνεα είχε κάνει κι αυτός μια συμφωνία με το χασάπη, ο οποίος ήταν με κάποιο τρόπο υφιστάμενος: αγόραζε με πίστωση και πλήρωνε τα χρέη του δύο φορές το μήνα όταν έπαιρνε το μισθό του. Εκείνη την ημέρα, εντούτοις, χωρίς προειδοποίηση, το σκοινί του καραγκιοζοπαίχτη ταλαντεύθηκε ηλεκτρισμένο και τυλίχθηκε γύρω από το λαιμό του ανυποψίαστου θύματος.

Η σκηνή που ακολούθησε παίχτηκε σύμφωνα με το σενάριο. Ο χασάπης έδωσε στο σύντροφο Μάνεα το δέμα που δεν υποψιαζόταν ότι ήταν δόλωμα. Οι μάρτυρες, μεταμφιεσμένοι σε πελάτες, βρίσκονταν στις θέσεις τους, έτοιμοι να επιβεβαιώσουν αυτό που τους είχαν δασκαλέψει, να πιστοποιήσουν ότι ο ένοχος είχε πάρει *πράγματι* τη βόμβα. Στα παρασκήνια ο καραγκιοζοπαίχτης τράβηξε τα σχοινιά και η ανίσχυρη μαριονέτα έπεσε νικημένη με τα χειροκροτήματα του ακροατηρίου. Συλλήφθηκε επιτόπου από τους μεταμφιεσμένους πελάτες και βρέθηκε στο δεύτερο μέρος της παράστασης: σ*τη Δίκη.*

Κατάσταση έκτακτης ανάγκης: η δίκη άρχισε το επόμενο πρωί. Η ολονύκτια αναβολή δεν ήταν προς όφελος του κατηγορουμένου αλλά το διάλειμμα για τους θεατές. Διάλειμμα που επέτρεψε στους τυμπανιστές να παρελάσουν στη μέση της εγκαταλειμμένης αγοράς και να απαγγείλουν τα μέτρα εναντίον του πρώην ανώτερου υπάλληλου, μέτρα για την ενίσχυση της σοσιαλιστικής επαγρύπνησης και την αποκάλυψη όλων των προσπαθειών για την υπονόμευση των μεγάλων σοσιαλιστικών επιτευγμάτων. Ο διορισμένος από το δικαστήριο δικηγόρος, και επομένως απρόθυμος να αντιμετωπίσει τις Αρχές, μουρμούρισε τρομοκρατημένος τη λέξη «επιείκεια» επικαλούμενος το αναμάρτητο παρελθόν του κατηγορουμένου, την έλλειψη μητρώου του, την αφοσίωσή του στις αρχές της σοσιαλιστικής ηθικής, της σοσιαλιστικής οικονομίας και της σοσιαλιστικής δικαιοσύνης.

Ο κατηγορούμενος επέμεινε να δώσει ο ίδιος τις εξηγήσεις στο δικαστήριο. Του επιτράπηκε να μιλήσει κι εκείνος αρνήθηκε σθεναρά αλλά ευγενικά οποιαδήποτε πρόθεση εξαπάτησης, αλλά διεκόπη βίαια από έναν τίμιο εκπρόσωπο του λαού όταν προσπάθησε να υπερασπίσει τον εαυτό του. Αφού είχε το θάρρος να ανα-

γνωρίσει την πράξη για την οποία κατηγορούνταν, είπε ότι κατά την άποψή του η μη πληρωμή επιτόπου, για τα δυο κιλά κρέατος, δεν αποτέλεσε απάτη και ήταν μια δευτερεύουσα παράβαση και όχι ποινικό αδίκημα.

Το δικαστήριο του λαού αναστατώθηκε αμέσως. Ο εισαγγελέας, που καθόταν στα αριστερά του δικαστή, διέκοψε εμφανώς ενοχλημένος τον θρασύ κατηγορούμενο. Ο κατηγορούμενος προσπαθούσε να υποστηρίξει ότι η καθυστερημένη πληρωμή δεν αποτέλεσε αδίκημα. Θα μπορούσε άραγε το οφειλόμενο χρηματικό ποσό να μετατραπεί σε ένα πρόστιμο; Ο εκπρόσωπος του λαού απάντησε ότι αυτό ήταν μια «νομική πονηριά» του παλαιού δικαστικού καπιταλιστικού συστήματος.

Στην απόλυτη σιωπή που έπεσε το δικαστήριο εξέτασε τον πρώην διευθυντή του OCL Metalul και τον τωρινό διευθυντή της OCL Alimentara και τον καταδίκασε σε πέντε χρόνια φυλακή. Η κωμωδία εκτυλισσόταν γρήγορα και ο πατέρας απεστάλη αμέσως για το τρίτο μέρος: *την Εξιλέωση.*

Μια πυκνή, δηλητηριώδης σκόνη γεμίζει τη σκηνή. Η είσοδος του στρατοπέδου καταναγκαστικής εργασίας πιστοποιεί με κόκκινα γράμματα ΑΠΟΙΚΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΕΡΙΠΡΑΒΑ αντί για τα μαύρα ή πράσινα «Jedem das Seine»* των Γερμανών. Μέσα τριγυρνούν πελιδνές φιγούρες με σταχτοκαστανόχρωμες στολές. Κουβαλούν φτυάρια, κασμάδες, καρότσια, κομπρεσέρ. Κάτω από τον ανελέητο ήλιο και τους ισχυρούς ανέμους γεροδεμένοι φρουροί χτύπαγαν τα κεφάλια των σκλάβων κρατουμένων με την κάννη των όπλων τους.

Η αίσθηση της αδικίας δεν σημαίνει απαραιτήτως ότι την αντέχεις ευκολότερα. Όχι μόνο τα κρεοπωλεία αλλά όλα τα άλλα σοσιαλιστικά όργανα έστελναν τακτικά φόρο υποτέλειας στη σοσιαλιστική νομενκλατούρα. Οι παραβιάσεις και τα προνόμια των τυράννων δεν διευκόλυναν τη δύσκολη ζωή των καταπιεσμένων.

Για τον πατέρα μου, η φυλάκιση στην Περιπράβα σήμανε όχι μόνο τον περιορισμό και την ταπείνωση αλλά την καταστροφή του. Ο λογιστής που έγινε διευθυντής και έπειτα φυλακισμένος δεν διέθετε την αποστασιοποίηση των φιλοσόφων ή το πρακτικό μυαλό των εμπόρων, τα εκλεκτά επαγγέλματα του εκλεκτού λαού.

* Ο καθένας παίρνει αυτό που αξίζει. (Σ.τ.Μ.)

Ο πατέρας μου δεν ήταν ούτε ο Χέρμαν Κάφκα, ο βάναυσος ιδιοκτήτης του κόσμου, ούτε ο μεγάλος μάγος και αυτοσχεδιαστής, ο Γιακούμπ ο δημιουργός, πατέρας του Μπρούνο Σουλτς. Τον ήξερα πάρα πολύ καλά: η ταπείνωση ήταν για τον πατέρα μου σκληρότερη από τα καταναγκαστικά έργα, σκληρότερη ακόμα και από τον πόνο της συνάντησης με το γιο του. Δεν κατάφερε ποτέ να απελευθερωθεί από τις συμβάσεις της αξιοπρέπειας. *Η αξιοπρέπεια* ήταν ο κανόνας της ζωής του, η ενδέκατη εντολή, η οποία επιβεβαίωνε τις άλλες δέκα. Δεν θα μπορούσε ούτε να αγνοήσει την προσβολή, ούτε να την αντιμετωπίσει με χιούμορ. Το κύρος της τιμιότητάς του, που είχε οικοδομήσει μια ολόκληρη ζωή, ενίσχυσε την ακλόνητη αίσθηση αξιοπρέπειάς του, που συχνά με ενοχλούσε και ταυτόχρονα με συγκινούσε.

Το κομμουνιστικό καθεστώς σκηνοθετούσε συχνά δίκες με κατηγορούμενους που είχε σε απόθεμα: αντικομμουνιστές, γαιοκτήμονες, τραπεζίτες, σιωνιστές, σαμποτέρ, κληρικούς, στρατηγούς ή πρώην κομμουνιστές που κατηγορούνταν ότι έγιναν Αμερικανοί κατάσκοποι.

Όχι πολύ γνωστές, και καθόλου λιγότερο επίπονες, ήταν εκείνες οι κατηγορίες που έπεφταν στην «γκρίζα ζώνη», προφανώς απολιτική από τη φύση της, αλλά, τελικά, και αναπόφευκτα, πολιτική. Η φρίκη έπεφτε σε ανίσχυρα θύματα, οπουδήποτε και οποιαδήποτε στιγμή.

Αν και είχε δεχτεί την κόκκινη κάρτα του μέλους του Κόμματος, ο πατέρας μου έμενε μακριά από την πολιτική ζέση. Όπως όλοι οι «απλοί άνθρωποι», μεταξύ των οποίων έβαζε υπερήφανα και τον εαυτό του, αντιπαθούσε τους ελιγμούς των παρασκηνίων. Έβρισκε την αξιοπρέπειά του μόνο στην ανωνυμία της παραδοσιακής ζωής. Ζωή ορισμένη από την κοινή λογική και την ευπρέπεια ενός ανθρώπου που ανήκε σε εκείνη την απέραντη κατηγορία αθώων ψυχών που ήταν αγνοημένοι από τους χρονικογράφους. Αυτές ήταν μερικές από τις σκέψεις που πέρασαν απ' το μυαλό μου εκείνα τα λίγα λεπτά του διαλόγου με τον φυλακισμένο της Περιπράβα.

Δεν έλεγα τις πραγματικές σκέψεις μου όχι μόνο επειδή ήμαστε υπό παρακολούθηση. Τι αισθανθήκαμε πραγματικά παρέμενε ανέκφραστο όλα τα χρόνια της σχέσης πατέρα-γιου. Ήταν ένα άτομο παγιδευμένο στη μοναξιά του, του οποίου οι κύριες άμυ-

νες ήταν η σιωπή και η μυστικότητα. Εάν θα ήταν ποτέ σε θέση να εκφράσει την ντροπή και την αγανάκτηση, θα είχε βρει πιθανώς κάποια ανακούφιση, αλλά αυτός δεν παραπονιόταν ποτέ, αυτό ήταν ένα κομμάτι που αφορούσε τη σύζυγο μέσα στην οικογένεια. Για τον πόνο όπως και για τη χαρά μιλούσε σπάνια, σπανιότατα. Αντίθετα από τη μητέρα μου, δεν αναφέρθηκε ποτέ στην περίοδο που περάσαμε στην Τρανσνίστρια και μόνο πολύ δύσκολα κατάφερα να τον πείσω να εξιστορήσει πώς τον χτύπησε ένας ανώτερος αξιωματικός, που αρχικά είχε φανεί φιλικός, με μαστίγιο στο κεφάλι. Δεν είχε ξεχάσει ούτε μια λεπτομέρεια, εγώ όμως μετάνιωσα για την ερώτηση. Η αφήγηση της ιστορίας εκείνης της ταπείνωσης τον είχε βλάψει και ντροπιάσει σχεδόν τόσο όσο και η ίδια εκείνη η εμπειρία.

Η ταπείνωση ήταν ντροπή... Ήξερα ότι δεν έπρεπε να δω αυτό που έβλεπα: το αδυνατισμένο πρόσωπο, το τρέμουλο των χεριών, την άθλια στολή, το σκούφο του φυλακισμένου. Ακριβώς όπως δεν μιλούσε ποτέ για το φασιστικό στρατόπεδο στην Τρανσνίστρια, δεν επρόκειτο ποτέ να μιλήσει για το σοσιαλιστικό στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας στην Περιπράβα. Όσον αφορά εμένα, ήξερα ότι δεν θα ήμουν σε θέση ποτέ να περιγράψω το επεισόδιο αυτό παρά μόνο μετά το θάνατό του.

Ο γιος της ψείρας έπρεπε να βρει το κουράγιο να μιλήσει τότε στον πατέρα-ψείρα. «Σύντομα θα τελειώσουν όλα και θα φύγουμε. Θα βγεις από εδώ μέσα και θα φύγουμε». «Η φυγή, η φυγή! Δεν μας κρατά τίποτα εδώ», είχε ξεσπάσει κάποτε ο Αριέλ στο βιβλιοπωλείο του παππού μου και κανείς δεν του έδωσε καμία σημασία. Το είχα φωνάξει και εγώ ο ίδιος εκείνο τον τρομερό χειμώνα του 1947, όπως γυρνούσα παγωμένος με το έλκηθρο μέσα στα χιόνια και κανένας δεν με είχε ακούσει.

Έφθασα στην Περιπράβα, στη γέεννα* της σκόνης, μεταξύ του Μπαραγκάν και της Ντόμπροτζια, με το τρένο από το Βουκουρέστι το προηγούμενο απόγευμα. Ήταν μια πολύ ζεστή ανοιξιάτικη μέρα και η σκόνη είχε γεμίσει τα ρουθούνια μου και είχε καλύψει τα χέρια μου, τα μάτια μου, τα ρούχα μου. Το κάθε βήμα μου σήκωνε ένα σύννεφο σκόνης. Σύντομα κατάφερα να διακρίνω από απόσταση την πολυάσχολη μυρμηγκοφωλιά των φυ-

* Κόλαση. (Σ.τ.Μ.)

λακισμένων. Μικροσκοπικά έντομα στις γκρίζες στολές τους έσκαβαν το χώμα, το μάζευαν σε καρότσια, το μετέφεραν και το ξεφόρτωναν στα αναχώματα, όπου άλλοι σκλάβοι το συμπίεζαν με ξύλινες σανίδες. Οι οπλισμένοι φύλακες κοίταζαν από τα ξύλινα παρατηρητήρια. Αυτό δεν ήταν τίποτα λιγότερο από ένα φαραωνικό σοσιαλιστικό πρόγραμμα για την άρδευση της ξηρής πεδιάδας που είχε διαιρεθεί σε μικρά τμήματα όπου οι κρατούμενοι εργάζονταν, όπως στους αρχαίους αιγυπτιακούς χρόνους, με τις πιο πρωτόγονες μεθόδους. Πέρα από τον ορίζοντα άλλοι φυλακισμένοι, σκυμμένοι μέσα στο βάλτο, έκοβαν τις καλαμιές και τις έδεναν σε δεμάτια.

Σκοτείνιασε και έπρεπε να φθάσω στο κοντινό χωριό πριν από το σούρουπο για να ψάξω ένα μέρος για ύπνο. Μέσα στη σκόνη έβλεπα τους χωρικούς να κοιτάζουν χωρίς πολύ ενδιαφέρον τους ξένους που είχαν έρθει μαζικά να επισκεφτούν τους φυλακισμένους. Φαίνεται ότι μαζεύονταν αυθόρμητα για να ανταλλάξουν πληροφορίες και φήμες. Πήγα πιο κοντά και σταμάτησα σε μια μικρή απόσταση. Μπορούσα να ακούσω τι έλεγαν, αλλά αδυνατούσα να συμμετάσχω.

Κάποια στιγμή μια γυναίκα ντυμένη με ένα φθαρμένο παλτό ήρθε προς το μέρος μου. Εγώ έκανα κάποια κίνηση και της έδωσα να καταλάβει ότι ήθελα να ρωτήσω κάτι. Η γυναίκα ήταν νέα, παχουλή και γεμάτη φακίδες. Με ρώτησε αμέσως από πού ήμουν και ποιον είχα έρθει να επισκεφτώ. Αυτή θα επισκεπτόταν τον αδελφό της που είχε καταδικαστεί μαζί με άλλους υπαλλήλους του Υπουργείου Εξωτερικού Εμπορίου, που είχαν κατηγορηθεί ομαδικά για σαμποτάζ σε μια πολιτική δίκη της οποίας η συλλογική φύση της απόφασης καθιστούσε αδύνατες τις μεμονωμένες εφέσεις. Η προσωπική καταστροφή που την είχε φέρει εδώ στην άκρη του κόσμου είχε συντρίψει οποιαδήποτε επιφύλαξη. Είπε την ιστορία της απλά και άμεσα με μια βαθιά βραχνή φωνή.

Αφήσαμε τη μικρή ομάδα ανθρώπων και περπατήσαμε κατά μήκος των στενών δρόμων του χωριού. Η νευρικότητά της ήταν εμφανής από τον τρόπο που τίναζε το μεγάλο της κεφάλι και τύλιγε το παλτό της γύρω από τους ώμους παρά τη ζέστη της ημέρας. Όταν έφτιαξε το μαντίλι της, μπόρεσα να δω το άφθονο μαλλί της σαν μια ασημένια συρμάτινη κορόνα. Μιλούσε για τον αδελφό που επρόκειτο να συναντήσει, και για τον άλλο αδελφό

που βρισκόταν στο σπίτι και τη μητέρα της η οποία όταν άκουσε την απόφαση του δικαστηρίου έπαθε εγκεφαλικό και τώρα ήταν σχεδόν παράλυτη.

Την ρώτησα πάλι τι ήξερε για το στρατόπεδο. «Απαίσιο, απαίσιο!» επανέλαβε. Μήπως είχα ακούσει για την κομμουνιστική φυλακή Πίτεστι όπου κάθε φυλακισμένος βασανιζόταν από τους άλλους φυλακισμένους και αναγκαζόταν να βασανίζει και αυτός με τη σειρά του, ο βασανισμένος γινόταν βασανιστής; Και μήπως είχα ακούσει για το σταλινικό κανάλι Δούναβη-Μαύρης Θάλασσας, όπου οι φυλακισμένοι πέθαναν κατά χιλιάδες; Το στρατόπεδο Περιπράβα ήταν βεβαίως το χειρότερο των στρατοπέδων της μετασταλινικής περιόδου, συνέχισε αυτή να με ενημερώνει, με μικρές έως ελάχιστες μερίδες φαγητού, χειρότερου και από αυτό των γουρουνιών, με εξαντλητική εργασία από την αυγή μέχρι τη νύχτα κάτω από τα μάτια των φρουρών. Ακάθαρτες παράγκες για τον ύπνο. Το βάρβαρο καθημερινό ελάχιστο όριο των τετραγωνικών μέτρων για σκάψιμο! Εκείνοι που δεν ήταν συνηθισμένοι στη σωματική εργασία ή εκείνοι που δεν ήταν αρκετά νέοι, κατέρρευσαν επιτόπου. Επιπλέον, από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο έκανε τρομερή ζέστη και το χειμώνα φυσούσαν ανελέητοι παγωμένοι άνεμοι.

Μιλούσε, μιλούσε για να βγάλει από μέσα της τον πόνο, αλλά εγώ δεν την άκουγα πλέον, ανήσυχος για τη συνάντηση του επόμενου πρωινού. Πώς θα έμοιαζε άραγε τώρα; Αναμφισβήτητα και αυτός την ίδια στιγμή σκεφτόταν τη συνάντηση της επόμενης μέρας. Τι θα έπρεπε να του πω; Ότι επρόκειτο να επιζήσει και από αυτή τη δοκιμασία; Είχε επιζήσει από το στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Τρανσνίστρια και θα επιζούσε και εδώ, αυτό έπρεπε να του πω; Τι ακόμα θα έπρεπε να πω: ότι ήταν δύσκολα χρόνια, ότι αθώοι άνθρωποι σέρνονταν σε παράλογα δικαστήρια με κατηγορίες για κατασκοπεία, όπου τους χτυπούσαν ανελέητα ώστε να ομολογήσουν για τους συγγενείς τους που βρίσκονταν στον καπιταλιστικό κόσμο; Ακόμα για την αμερικανική ή σιωνιστική ή καθολική συνωμοσία ενάντια στον κομμουνισμό; Θα μπορούσαν αυτές οι ηλιθιότητες να τον παρηγορήσουν;

Η άγνωστη γυναίκα σταμάτησε να μου μιλάει ίσως λόγω της παρατεταμένης σιωπής μου. Έπειτα μου είπε ότι οι χωρικοί νοικιάζουν δωμάτιο για μια νύχτα και ότι έπρεπε να ξυπνήσω την

αυγή προκειμένου να φτάσω εγκαίρως στα παραπήγματα της σωφρονιστικής αποικίας. Απομακρύνθηκε μετά γρήγορα. Δεν άκουσα όλα όσα μου έλεγε φεύγοντας. Η σκέψη ότι θα δω τον φυλακισμένο πατέρα μου το επόμενο πρωί με αναστάτωνε πολύ.

Το επόμενο πρωί, όταν είδα το ανεμοδαρμένο πρόσωπο, ζαρωμένο από τον άνεμο, τη ζέστη, τη σκόνη και τη σκληρή εργασία με έκανε ακόμα πιο πολύ να μην μπορώ να βρω τις κατάλληλες λέξεις. Τι θα μπορούσα να του πω, πώς θα μπορούσα να υπερνικήσω την αμηχανία που ένιωθα πάντα όταν προσπαθούσα να επικοινωνήσω μαζί του; Θα έπρεπε να του πω τα σλόγκαν της ελπίδας, τις κοινοτοπίες της κοινής λογικής;

Τινάχτηκα, αποφασισμένος να βρω τη μιλιά μου μπροστά σε εκείνη την άθλια στολή, να αφήσω τη συγκίνηση να μιλήσει άμεσα, αλλά το μυαλό μου συνέχισε τις ίδιες κοινοτοπίες: «Ο φάκελος θα ανοιχτεί πάλι, εγώ θα τελειώσω σύντομα τη σχολή, θα βγεις από αυτήν την κόλαση και θα φύγουμε. Θα φύγουμε και εμείς από αυτή την τρύπα, όπως όλοι οι συγγενείς μας, όπως τόσοι πολλοί φίλοι μας». Αλλά οι ψεύτικες και ενθαρρυντικές λέξεις δεν μπόρεσαν να βγουν. Κάποια σκοτεινή και ισχυρή δύναμη τις εμπόδισε. Γιατί;

«Θα δέσω το πόδι μου στο τραπέζι στο οποίο με δέσατε όταν ήμουν μικρός. Μόνο τώρα θα μπορέσω να καταλάβω αυτό που πίστευες ότι θα έπρεπε να είχα καταλάβει τότε: την τιμή της ελευθερίας και την τιμή της αιχμαλωσίας. Μία αντιστροφή των όρων», αυτές ήταν οι λέξεις που σκεφτόμουν μερικούς μήνες πριν, όταν δεν υποψιαζόμουν την καταστροφή που θα επακολουθούσε. Μέσα στη ματαιοδοξία μου προσπάθησα να καθορίσω την αιχμαλωσία μου ως ελευθερία και να φανταστώ τον εαυτό μου ως κάτοικο μιας γλώσσας και όχι μιας χώρας. Τώρα, φυσικά, δεν θα μπορούσα να φορτώσω τον πατέρα με τις δικές μου εγωιστικές και αφελείς ιδεοληψίες, ούτε βρήκα τη δύναμη να του μιλήσω για την προοπτική της αναχώρησης. Αισθανόμουν ένοχος, διότι δεν μπορούσα να του υποσχεθώ, ακόμα και τώρα, τη ρήξη, δραστική και οριστική ρήξη με το παρελθόν που λέγεται Τρανσνίστρια και με το παρόν που λέγεται Περιπράβα.

Παρέμεινα σιωπηλός, συντριμμένος, ντροπιασμένος, ανάξιος

μπροστά στο θαύμα να βλέπω τον πατέρα μου ακόμα ζωντανό. Καθόμασταν και οι δύο σιωπηλοί, με τα μάτια χαμηλωμένα, μετά τη σύντομη συνομιλία στην οποία αυτός έκανε ερωτήσεις, σαν ένα παιδί που προσπαθεί να ενθαρρύνει το γονιό και εγώ απαντούσα σαν γονιός σαστισμένος από τη συγκίνηση.

Ο πατέρας μου, μια σκιά. Ισχνός, χλωμός, ταπεινωμένος, καθόταν εκεί μπροστά μου. Τα μικρά χέρια του λογιστή πάνω στο τραπέζι. Οι παλάμες του πρησμένες και γεμάτες φουσκάλες από το στειλιάρι των φτυαριών. Οι ξανθιές τρίχες των χεριών είχαν ασπρίσει. Τα νύχια του κομμένα όπως πάντα, αλλά άνισα τούτη τη φορά, αφού έλειπε το ψαλίδι. Η δυνατή φωνή του φρουρού τον έκανε να σηκωθεί από το κάθισμά του σε ένα δευτερόλεπτο και να μπει στη σειρά με τους άλλους φυλακισμένους που είχαν μαζευτεί και αυτοί ξαφνικά από το πουθενά. Είδα μια τελευταία εικόνα του, όπως κρατούσε το δέμα μου κάτω από τη μασχάλη του και περπατούσε μονότονα μαζί με τους συντρόφους του, ο καθένας με το δέμα του κάτω από τη μασχάλη. Η ταχύτητα με την οποία είχαν μπει στη σειρά όπως τα ρομπότ έτοιμα να κινηθούν σε κάθε εντολή έδειχνε πόσο τρομαγμένοι ήταν και κατέστρεψε τις ελπίδες μου ότι θα τον έβλεπα ξανά.

Παρ' όλα αυτά τον ξαναείδα. Αντίθετα με τόσες πολλές σοσιαλιστικές δίκες η απλή περίπτωση του πατέρα μου επανεξετάστηκε και η ποινή μειώθηκε από πέντε χρόνια σε δέκα μήνες που είχαν ήδη περάσει στη σωφρονιστική αποικία Περιπράβα. Η μείωση και όχι η ανάκληση της ποινής επέτρεψε στο σοσιαλιστικό κράτος να καλύψει το «δικαστικό λάθος» του και να αποφύγει την αποζημίωση του φυλακισμένου, ο οποίος σε κάθε περίπτωση παρέμενε κρατική ιδιοκτησία.

Ο *υπάλληλος*

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΗΤΑΝ ΑΥΣΤΗΡΟΣ ΚΑΙ ΑΥΤΑΡΧΙΚΟΣ ΩΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ και ως γονέας. Τα ξεσπάσματα οργής ήταν αδιάλλακτα σκληρά, οι στιγμές τρυφερότητας, σπάνιες και συγκρατημένες. Δεν ήταν άδικος και δεν έλεγε ψέματα ποτέ. Ακόμα και όταν αυτή θα ήταν η ευκολότερη λύση.

Η μητέρα, πονηρή, φοβισμένη, σκεπτόταν πιο λογικά. Τον συμβούλευε ακόμα και στα επαγγελματικά θέματα. Είχε διαίσθηση και ένστικτο, αλλά δεν μπορούσε να αρνηθεί και δεν μπορούσε να αντισταθεί στις εκκλήσεις. Επιρρεπής σε συναισθηματικές μεταπτώσεις και σε μαύρες κρίσεις κατάθλιψης γρήγορα έπεφτε από την απογοήτευση στην ενοχή. Είχε διατηρήσει ισχυρούς δεσμούς με την οικογένεια και τους ανθρώπους από την εποχή εκείνη που ήταν η αγαπημένη κόρη του πατέρα της. Πεινασμένη για αγάπη και αναγνώριση, ανήσυχη, τολμηρή, εμπαθής, μοιρολατρική, κοινωνική. Πίστευε στα θαύματα, στην ευγένεια και στην ευγνωμοσύνη, αλλά είχε συχνά κρίσεις απελπισίας. Οι απαγορεύσεις και οι τιμωρίες που προσπαθούσε να επιβάλει στο γιο της φαίνονταν ελαφρώς γελοίες, επειδή απευθυνόταν πάντα και στο σύζυγό της για τη διαχείρισή τους, και ήταν έτοιμη να αποσύρει την ποινή, ενώ αυτός, όπως πάντα, ήταν πολύ αυστηρός. Η συμβίωση δεν είχε φέρει καμία αλλαγή σε κανέναν από τους δυο μέχρι το τέλος.

Ως ορφανός, η προσωπικότητά του διαμορφώθηκε και παραμορφώθηκε από την παιδική ηλικία του, και έπειτα από την προσπάθειά του να επιτύχει μια αξιοσέβαστη κοινωνική θέση, ο χαρακτήρας του πατέρα έμοιαζε περισσότερο στον τύπο «της Μπουκοβίνα», αν και γεννήθηκε κοντά στο Φαλτιτσένι στη Μολδαβία και όχι στην Μπουκοβίνα. Ήταν λογικός, μοναχικός, συνετός, ολιγόλογος, συγκρατημένος, αξιοπρεπής, ιδιότροπος, μετριόφρων, με ένα σταθερό, λυπημένο απόθεμα συστολής που μεταφραζόταν

σε μια απροθυμία να εμπλακεί ή να συγχωρήσει την επιθετικότητα. Ευτυχής όταν δεν τον ενοχλούσαν, προσεκτικός για να μην ενοχλεί, επιθυμούσε και ήταν η προσωποποίηση της ευπρέπειας, της διακριτικότητας και της αξιοπρέπειας, ακόμα και σε ακραίες περιστάσεις.

Η διακριτικότητα υπονοούσε προφανώς και μια μυστική ζωή, και πράγματι, εδώ και εκεί, υπήρξαν μικρά σημάδια, τα οποία η σύζυγός του ανακάλυπτε κάθε φορά με έκπληκτη αγανάκτηση. Πολιορκημένος από τις συνεχείς επιθέσεις κατηγοριών και ενοχοποιήσεών της, ούτε διαμαρτυρόταν ούτε αρνιόταν, επιθυμούσε μοναχά να ξεχαστεί το γεγονός και να βυθιστεί στο σκοτάδι που του άξιζε.

Το λακωνικό και ακριβές ύφος του γραψίματός του εξέφραζε την ίδια διακριτικότητα: κανένας λυρικός οίστρος, κανένα συναισθηματικό ξέσπασμα. «Γεννήθηκα στις 28 Ιουνίου 1908, στη μικρή πόλη Λέσπεζι, που ανήκε τότε στο νομό Μπάια» – έτσι αρχίζει την περιεκτική αυτοβιογραφία του, ένα έγγραφο μερικών σελίδων μόνο, που δεν γράφτηκε το 1949 για το φάκελο που οι Αρχές απαιτούσαν από κάθε πολίτη της Λαϊκής Δημοκρατίας της Ρουμανίας, αλλά τέσσερις δεκαετίες αργότερα, κατόπιν απαίτησης του γιου του. Το 1990, ο πατέρας μου δεν ήταν πλέον διευθυντής, ούτε εγώ, ο γιος του, ήμουν πλέον διοικητής των πιονιέρων, και ήμασταν και οι δύο μακριά από την παλιά πόλη και μακριά ο ένας απ' τον άλλον.

Σε ηλικία πέντε χρόνων άρχισα το χέντερ, το εβραϊκό δημοτικό σχολείο, όπου διδάχτηκα τα στοιχειώδη του εβραϊκού αλφάβητου. Στα επτά, άρχισα στο εβραϊκό σχολείο στο Λέσπεζι. Μάθαινα γίντις και ρουμανικά. Το 1916 ο αδελφός μου, ο Άρον, στάλθηκε στο μέτωπο και ο πατέρας μου επιστρατεύτηκε. Το 1917 ξέσπασε επιδημία τύφου. Η μητέρα μου χάθηκε τότε και εγώ έμεινα με τον μικρότερό μου κατά τρία χρόνια αδελφό Νούκα. Ήμουν μόνο εννέα χρόνων και έπρεπε να τον φροντίσω για ένα χρόνο περίπου. Έπειτα μας πήρε στο σπίτι της μια θεία, αδελφή της μητέρας μου, από τη Ρουτζινοάσα, του νομού Ιασίου. Ο Νούκα άρχισε από μικρός, έξι χρόνων, να δουλεύει ως πωλητής σε ένα κατάστημα τροφίμων, όπου είχε σπίτι και φαγητό και εγώ πήγα στο σχολείο. Όταν ο πατέρας μου επέστρεψε από το στρατό ξαναπαντρεύτηκε με ένα νέο κορίτσι, τη Ρεβέκκα, από το Λιτένι, του νομού της Σουτσεάβα. Εγώ έμεινα στη Ρουτζινοάσα για ένα

χρόνο για να τελειώσω το δημοτικό. Υπήρχε και εκεί χέντερ και αρίστευσα επειδή ήξερα ήδη αρκετά από το Λέσπεζι.

Η αφήγηση συνεχίζεται στον ίδιο τόνο:

Στο τέλος εκείνης της χρονιάς επέστρεψα στο Λέσπεζι για να βρω εκεί μια θετή μητέρα. Φοίτησα ιδιωτικά στο γυμνάσιο στο Πασκάνι, δηλαδή δεν παρακολουθούσα τα μαθήματα, πήγαινα μόνο για τις εξετάσεις. Στη συνέχεια πήγα στο λύκειο στο Φαλτιτσένι. Έκανα ιδιαίτερα στα παιδιά του δημοτικού, προκειμένου να βγάλω τα έξοδά μου. Αργότερα βρήκα δουλειά ως υπάλληλος στο εργοστάσιο γυαλιού στο Λέσπεζι. Όταν ο κύριος λογιστής πήγε στο εργοστάσιο ζάχαρης στο Ιτσκάνι πήρε κι εμένα. Έτσι άρχισα μια πιο πολιτισμένη ζωή, μεταξύ των μηχανικών, τεχνικών και οικονομολόγων. Το εργοστάσιο είχε μια καντίνα που είχαν τη διαχείριση εκ περιτροπής όσοι έτρωγαν εκεί. Όταν ήρθε η σειρά μου, φρόντισα πέρα από το συνηθισμένο φαγητό να τρώνε γλυκά και τουρσιά, όπως είχα μάθει να είμαι νοικοκύρης από μικρός. Το 1930 με κάλεσαν για τη στρατιωτική μου θητεία. Υπηρέτησα στο 16ο σύνταγμα πεζικού, στο Φαλτιτσένι, και αμέσως μετά επέστρεψα στο Ιτσκάνι στο εργοστάσιο, όπου είχα ένα πολύ καλό εισόδημα και ήμουν πολύ ικανοποιημένος. Εργάστηκα στο εργοστάσιο ζάχαρης στο Ιτσκάνι μέχρι την απέλαση, όπου με εκτίμησαν ως καλό συντονιστή και λογιστή. Εκείνη την περίοδο κάθε καλοκαίρι στο Φαλτιτσένι υπήρχε ένα μεγάλο πανηγύρι στη γιορτή του Προφήτη Ηλία. Όλη η Μολδαβία πήγαινε εκεί. Πήγαινα κι εγώ κάθε καλοκαίρι και περνούσα όλη την Κυριακή. Το 1932, όταν επέστρεφα από το πανηγύρι, έπιασα κουβέντα με μια νεαρή γυναίκα που καθόταν δίπλα μου στο λεωφορείο. Έμοιαζε με την κυρία Ρίμερ, από το Φαλτιτσένι. Μου είπε ότι ζούσε με τους γονείς της στο Μπουρντουζένι, όπου ο πατέρας της, αδελφός της κυρίας Ρίμερ, είχε ένα βιβλιοπωλείο. Το ειδύλλιό μας κράτησε τρία χρόνια. Πήγαινα κάθε Κυριακή στο Μπουρντουζένι και επέστρεφα στο Ιτσκάνι το βράδυ με μια άμαξα. Το 1935 παντρευτήκαμε. Το βιβλιοπωλείο φαινόταν ότι πάει καλά, αλλά έπειτα από κάποιο διάστημα τα έξοδά μας αυξήθηκαν και έτσι επέστρεψα στο εργοστάσιο στο Ιτσκάνι, αφήνοντας το βιβλιοπωλείο στα πεθερικά μου. Η Μαρία ήρθε μαζί μας. Το 1936 γεννήθηκες εσύ, Τατούτσα... Η κανονική μας ζωή τελείωσε τον Οκτώβριο του 1941, όταν μας έστειλαν στην Τρανσνίστρια.

Το όνομα «Τατούτσα» είχε μείνει και όταν ο γιος ο ίδιος είχε φτάσει πλέον στην τρίτη ηλικία.

Από τα πολλά οικογενειακά γεγονότα αναφέρονται μόνο κάποια λίγα:

> Το 1939 πέθανε από ανακοπή καρδιάς η Ανούτσα, η γυναίκα του αδελφού μου Νούκα. Κατέρρευσε ξαφνικά έχοντας στην αγκαλιά της το μικρό κοριτσάκι της. Κανόνισα να πάω για δουλειά στο εργοστάσιο ζάχαρης στο Ρόμαν, προκειμένου να παραβρεθώ στην κηδεία. Η σύζυγός μου, η Ζανέτα, ήταν στο Μποτοσάνι και δεν της είπα τίποτα. Το 1939 οι λεγεωνάριοι βρίσκονταν ήδη στην εξουσία και ο αντισημιτισμός έπαιρνε διαστάσεις. Η Ζανέτα ήθελε να περάσουμε τα σύνορα προς τη Σοβιετική Ένωση, για να σωθούμε, αλλά εγώ δεν συμφώνησα. Όταν επέστρεψα από το Ρόμαν, τα είπα όλα στη Ζανέτα. Αποφασίσαμε να πάρουμε τη Ρούτι, το μικρό κορίτσι του αδελφού μου έως ότου θα ξαναπαντρευόταν ο Νούκα. Όταν πήγα πίσω στο Ρόμαν, βρήκα τη Ρούτι σε πολύ κακή κατάσταση: υποσιτισμένη, άπλυτη και παραμελημένη. Η γιαγιά της ήταν άρρωστη, και ο Νούκα δεν ήταν ποτέ ικανός να φροντίσει το σπίτι. Πήρα τη Ρούτι μαζί μου στο Ιτσκάνι. Η Μαρία που είχε εργαστεί για τα πεθερικά μου στο Μπουρντουζένι ήταν τώρα μαζί μας στο Ιτσκάνι, το ίδιο και η Κλάρα, η αδελφή μου. Στο τραπέζι εγώ τάιζα εσένα και η Κλάρα τάιζε τη Ρούτι. Η Μαρία φρόντισε τόσο στοργικά τη Ρούτι όσο εσένα και αυτή άνθισε. Αλλά η κανονική μας ζωή τελείωσε τον Οκτώβριο του 1941 όταν μας έστειλαν στην Τρανσνίστρια.

Έτσι το 1939 η μητέρα μου ήθελε να μας σώσει από τους Ρουμάνους λεγεωνάριους περνώντας στους Σοβιετικούς κομμουνιστές. Εκείνη η γεμάτη κουράγιο πρωτοβουλία θα μας είχε εξασφαλίσει πιθανώς ένα οικειοθελές ταξίδι κάπου πέρα από την Τρανσνίστρια, όπου θα μας έστελνε λίγο αργότερα ο προηγούμενος σύμμαχος των λεγεωνάριων, ο αυτοδιορισμένος «στρατηγός» Αντονέσκου. Θα είχαμε πάει όπως τόσοι πολλοί άλλοι σε εκείνο τον διάσημο τουριστικό προορισμό που ονομαζόταν Σιβηρία, όπου θα είχαμε εξοικειωθεί συντομότερα με τα οφέλη του κομμουνισμού. Αντ' αυτού η κόκκινη ουτοπία θα ερχόταν από τη σοβιετική Ρωσία στη Ρουμανία ως «δικτατορία του προλεταριάτου». Ήμασταν αβέβαιοι για τα οφέλη της το 1949, αλλά ανταποκριθήκαμε σε κάποια σημάδια. Ο πατέρας, που το 1939 ήταν δύσπιστος

στις κόκκινες υποσχέσεις, έγινε, αν και χωρίς ενθουσιασμό, σύντροφος του κομμουνιστικού καθεστώτος, και ο γιος του, ο πιονιέρος με την κόκκινη γραβάτα, πίστευε ότι ήταν το φωτεινό μέλλον του νέου κόσμου.

Τα μαθήματα των επικίνδυνων χρόνων του πολέμου δεν τα είχαμε ξεχάσει. Τις μνήμες της εκτόπισης τις είχαμε ζωντανές στο μυαλό μας περισσότερο από δέκα χρόνια, περισσότερο από πενήντα χρόνια. Ακόμα και η λακωνική αφήγηση του πατέρα μου σταματούσε σε κάποιες σκηνές:

> Είχαμε μαζέψει μερικά πράγματα από το σπίτι, όταν ο αρχηγός της χωροφυλακής που με ήξερε από το εργοστάσιο ζάχαρης, μου είπε ότι δεν είχε νόημα να πάρουμε τίποτα μαζί μας, διότι θα έπρεπε να περπατήσουμε πολύ με τα πόδια και δεν θα μπορούσαμε να πάρουμε τίποτε άλλο, παρά μόνο τα δύο παιδιά. Έτσι αφήσαμε τα πάντα στο σπίτι, φύγαμε μονάχα με ένα σακίδιο. Εσένα σε κρατούσα από το χέρι, Τατούτσα, και τη Ρούτι την κουβαλούσα στην αγκαλιά μου. Πήραμε τα 160.000 λέι που είχαμε μαζέψει για να αγοράσουμε ένα σπίτι. Μας πέταξαν στα βαγόνια, τον ένα πάνω στον άλλον, στριμωγμένους χειρότερα από τα ζώα. Το τρένο πήγαινε όλη μέρα και όλη νύχτα, και όλη την άλλη ημέρα. Όταν σταμάτησε, ήταν νύχτα. Μας κατέβασαν σε μια πόλη που λεγόταν Άτακι, στον ποταμό Δνείστερο. Άρχισε η επίθεση. Πολλοί ληστεύτηκαν από τους Ρουμάνους στρατιώτες, μερικοί ρίχτηκαν στον ποταμό. Μεταξύ αυτών ήταν και ο γείτονάς μας, ο Ράκοβερ, ο ιδιοκτήτης του εστιατορίου του σιδηροδρομικού σταθμού Ιτσκάνι. Το πρωί, όταν άνοιξε το γραφείο συναλλάγματος έπρεπε να αλλάξουμε τα χρήματα σε ρούβλια με μία ισοτιμία σαράντα λέι το ρούβλι. Ένας καλός Ρουμάνος αξιωματικός μας συμβούλευσε να μην αλλάξουμε τα χρήματά μας και να περιμένουμε έως ότου φθάσουμε στην άλλη πλευρά του ποταμού, όπου η ισοτιμία ήταν έξι λέι ανά ρούβλι. Εκείνη η συμβουλή μας έσωσε για λίγο καιρό. Αλλά τα χρήματα δεν έφτασαν. Η μητέρα σου πλήρωσε πολλά για να φέρει τους γονείς της στο Μογκίλεβ, εκεί όπου είχαμε φθάσει μια ημέρα μετά το Άτακι με βάρκα, με τα πόδια και με άμαξα. Οι γέροι είχαν παραμείνει στο Άτακι, στην άλλη πλευρά του Δνείστερου. Στο Μογκίλεβ μέναμε έξι άτομα σε ένα δωμάτιο χωρίς θέρμανση. Έκανα όλες τις δουλειές. Η αμοιβή ήταν ένα γερμανικό μάρκο ανά ημέρα, αυτοί ήταν οι κανονισμοί. Ένα κιλό πατάτες κόστιζε δύο και τρία μάρκα. Πουλήσαμε τα ρολόγια, τα δαχτυλίδια, τα ρούχα μας για τρόφιμα. Φθάσαμε κάποια στιγμή σε ένα χωριό που λε-

γόταν Βιντιτσένι όπου υπήρχε ένα εργοστάσιο ζάχαρης. Μεταξύ των Ρουμάνων στρατιωτών υπήρχε ένας που είχε εργαστεί στο Ιτσκάνι, στο εργοστάσιο, και με ήξερε. Αυτός μας έφερνε μερικές φορές ψωμί, τσάι και πατάτες. Εδώ μας βρήκε η Μαρία. Έφθασε με δύο βαλίτσες με τρόφιμα και άλλα χρήσιμα πράγματα. Της τα πήραν όλα. Παρ' όλες τις δυσκολίες έμεινε με μας για λίγο καιρό και φρόντισε τον παππού και τη γιαγιά, που υπέφεραν από τον τύφο, καθώς επίσης και τη Ζανέτα και τη Ρούτι. Οι άνθρωποι αντάλλασσαν ένα χρυσό δαχτυλίδι για μερικές ασπιρίνες ή για ψωμί. Μόνο εσύ Τατούτσα και εγώ δεν αρρωστήσαμε ποτέ. Το χειμώνα του 1942 πέθανε ο γέρος Αβραάμ, ο παππούς σου. Τρεις εβδομάδες αργότερα, την ίδια ημέρα, έφυγε και η γιαγιά. Στο Βιντιτσένι υπήρχε ένας τρομερά κακός διοικητής, ο Ραλίτκι, ένα κτήνος. Θα έκανε τα πάντα για να μας βασανίσει, για να μας καταστρέψει. Έτσι πήγαμε στο εργοστάσιο οινοπνευματωδών στο Ιουρκαούτσι. Μαζί μας ήρθε και η Μίνα Γκράουρ, η κόρη της Ρεβέκκας, αδελφή της Ζανέτας.

Το επεισόδιο, που είχε προκαλέσει τόσες πολλές νευρικές κρίσεις και που με εξοικείωσε για πρώτη φορά με τη λέξη «διαζύγιο», το διηγήθηκε λιτότατα σαν ήταν μια δευτερεύουσα λεπτομέρεια: Η Μίνα Γκράουρ, η κόρη της Ρεβέκκας, ήρθε και αυτή μαζί μας. Το όνομα Ρεβέκκα, της μεγαλύτερης αδελφής της μητέρας σου, ήταν ταμπού στο σπίτι μας. Η κόρη της, Μίνα, συμμετείχε σε ένα οικογενειακό σκάνδαλο, και το όνομά της δεν αναφέρθηκε ποτέ ξανά, μέχρι που η μητέρα πήγε στην κηδεία της Μπέτι, της αδελφής της ένοχης Μίνας. Τότε ήταν που η οικογένεια συμφιλιώθηκε στη μοιχεία της Μίνας και του πατέρα.

Ο αξιωματικός που ήταν υπεύθυνος για το χωριό με κάλεσε στο Αρχηγείο της Αστυνομίας. Τον ήξερα, μας είχε φερθεί καλά στο παρελθόν. Χωρίς καμία ερώτηση πήρε ένα μαστίγιο από το συρτάρι και άρχισε να ουρλιάζει, να με βρίζει και να με χτυπά άγρια στο κεφάλι με μανία. Το κεφάλι μου πρήστηκε και νόμιζα ότι θα πέθαινα. Μόλις ανάρρωσα λιγάκι, φύγαμε μακριά από εκείνο το χωριό. Φθάσαμε πίσω στο Μογκίλεβ. Αυτό συνέβη μετά το Στάλινγκραντ, όταν υποχωρούσε ο γερμανικός στρατός. Όταν οι Σοβιετικοί έφθασαν στο χωριό, προσπαθήσαμε να τους ακολουθήσουμε προς τη Βεσαραβία και τα ρουμανικά σύνορα. Οι Ρώσοι με έπιασαν και με επιστράτευσαν στον Κόκκινο Στρατό προσπαθώντας να με στείλουν στην πρώτη γραμμή. Δραπέτευσα τρέχοντας μέσα από τα δάση αποφεύγο-

ντας τα χωριά για μερικές ημέρες. Σαν από θαύμα σας βρήκα όλους σε μια μικρή πόλη, το Μπριτσένι.

Τόσο λιτός στις αφηγήσεις του ο βιογράφος χρησιμοποιεί και αυτός τη λέξη «θαύμα», λέξη που ερχόταν συχνά μόνο στα χείλη της μαμάς.

Εκεί, στο Μπριτσένι, κάτω από τη ρωσική κατοχή, άρχισες την πρώτη δημοτικού. Μια ημέρα ήρθες στο σπίτι και είπες ότι θέλεις να πας στη δεύτερη τάξη μαζί με τα ξαδέλφια σου. Πήγα στο σχολείο και μίλησα στο δάσκαλο, και επειδή ήσουν καλός μαθητής, πήρες την άδεια να περάσεις γρηγορότερα στη δεύτερη τάξη. Τον Απρίλιο του 1945 γυρίσαμε πίσω στο Φαλτιτσένι. Πρώτα μείναμε στην οικογένεια Ρίμερ. Η Λέα Ρίμερ ήταν η θεία της Ζανέτας. Έπειτα πήγαμε στο Ρανταούτσι. Εκεί εργάστηκα ως λογιστής στο γραφείο που συντόνιζε τη μεταφορά των προβάτων και των βοοειδών στη Σοβιετική Ένωση, όπως όριζε η συμφωνία ανακωχής. Τα ζώα έπρεπε να ταϊστούν και να φροντιστούν, έτσι προσλάβαμε κτηνίατρους και βοηθούς για τους εργαζόμενους. Η γεωργία δεν είχε γίνει ακόμα σοσιαλιστική και οι Ρουμάνοι εξαγωγείς ήταν παρόντες στο ζύγισμα των ζώων για να σιγουρευτούν ότι όλα πήγαιναν σύμφωνα με το σχέδιο, δεδομένου ότι ανέμεναν μεγάλα κέρδη. Πολλά ζώα κρατήθηκαν εκεί για κάποιο διάστημα προκειμένου να αναρρώσουν. Πάνω από 5.000 μοσχάρια και περίπου 20.000 πρόβατα παραδόθηκαν στους Ρώσους, τα νέα αφεντικά της Ρουμανίας. Η επιχείρηση αυτή κράτησε έως το 1947. Στη συνέχεια επιστρέψαμε στη Σουτσεάβα.

Η συντομία της αφήγησης και οι λακωνικές φράσεις είναι χαρακτηριστικές για το πώς που δεν αναφέρει καθόλου την επανασύνδεσή μας με τη Μαρία, μετά τον πόλεμο, και με το σύζυγό της, το σύντροφο Βίκτορ Βαραστσιούκ, καθώς επίσης και για την ένταξή του στο Κομμουνιστικό Κόμμα: «Δούλεψα πρώτα στη Συνεταιριστική Ένωση για να εξασφαλίζω προμήθειες στους αγροτικούς συνεταιρισμούς. Το 1949, όταν καθιερώθηκε το Κρατικό εμπόριο, με διόρισαν διευθυντή για τα μέταλλα, τα χημικά και κατασκευαστικά υλικά».

Απέφευγε να μιλάει για συγκρούσεις, λάθη και αποτυχίες, ακριβώς όπως απέφευγε την ασάφεια. Όταν ρωτήθηκε, προς το τέλος της ζωής του, γιατί δεν είχε αναφέρει ποτέ, ακόμα και στο

γιο του, το γεγονός ότι η σύζυγός του είχε παντρευτεί κάποιον πριν από αυτόν και ότι ήταν τέσσερα χρόνια μεγαλύτερη, απάντησε χωρίς δισταγμό, «για ποιο λόγο;» Αν τον ρωτούσα για τον αξιωματικό της Ασφάλειας που –μετά την απελευθέρωσή του από την Περιπράβα– τον πίεζε έναν ολόκληρο χρόνο να γίνει πληροφοριοδότης και για το πώς είχε αντισταθεί, σιωπηλά, ήρεμα, έως ότου οι αστυνομικοί βαρέθηκαν, θα έλεγε το ίδιο σχεδόν πράγμα: «Για ποιο λόγο να μιλήσουμε για όλα αυτά τώρα; Για ποιο λόγο;»

Η *αναχώρηση*

Το 1947, η μικροτερη αδελφη του πατερα μου εμφανιστηκε στην πόρτα μας χαρούμενη για να μας πει ότι είχε κλείσει εισιτήρια όχι μόνο για την ίδια και το φίλο της, αλλά και για την οικογένειά μας. Η απάντηση του πατέρα ήταν άμεση: «Μόλις γυρίσαμε και ξεπακετάραμε τις βαλίτσες. Δεν έχω δύναμη να ξαναφτιάξω πάλι τις βαλίτσες». Φυσικά δεν είχαμε φέρει τίποτε από την Τρανσνίστρια το 1945, οπότε δεν υπήρχε και τίποτα για να μαζέψουμε το 1947. Η αλήθεια ήταν ότι δεν πίστευε και δεν αγαπούσε τις περιπέτειες.

Το θέμα της *αναχώρησης* μάς κατέτρυχε περιοδικά και όχι χωρίς λόγο, αλλά, με την πάροδο του χρόνου, έγινα εγώ αυτός που ήταν απρόθυμος να φύγει. Ξαφνικά προέκυψε και πάλι όταν ήμουν στο πανεπιστήμιο, όχι μόνο σε σχέση με το επεισόδιο της Περιπράβα, αλλά και λόγω της αναχώρησης ενός φίλου για το εξωτερικό.

Είχαμε γίνει φίλοι μερικές εβδομάδες αφότου είχε ξεκινήσει το πρώτο ακαδημαϊκό έτος. Μελαχρινός, ψηλός και λεπτός, ο Ρέλου ήταν άριστος φοιτητής και φίλος της μουσικής. Αγαπούσε τα μαθηματικά, την καλαθοσφαίριση και τις συναυλίες και φάνηκε πρόθυμος να δώσει ακόμα και στη λογοτεχνία μια ευκαιρία. Παρατήρησε την έλλειψη ενθουσιασμού μου για τα μαθήματα της εφαρμοσμένης μηχανικής, τις πολλές ώρες μου που ξόδευα στις βιβλιοθήκες του Βουκουρεστίου, καθώς επίσης και τις μπερδεμένες μου ερωτικές περιπέτειες με την όμορφη κόρη της όμορφης κυρίας Άλμπερτ. Γνώριζε τις δυσαρέσκειές μου, τις φιλοδοξίες μου, τις ιδιοτροπίες μου, και γίναμε αχώριστοι φίλοι. Η υπερβολικά ενοχλητική ευαισθησία του αντιστάθμιζε τον εξίσου ενοχλητικό πραγματισμό που τον έκανε να αποφεύγει καθετί περίπλοκο. Οι διαφορές του χαρακτήρα μας δεν μας χώρισαν, ούτε και η

έλλειψη ενδιαφέροντός του για το αντίθετο φύλο δεν ήταν αρκετά σημαντικές για να σταθούν εμπόδιο στη φιλία μας.

Την άνοιξη του 1958, ο Ρέλου μου είπε μια συγκλονιστική είδηση: η μητέρα και οι αδελφές του είχαν αποφασίσει να μεταναστεύσουν στο Ισραήλ! Είχαν συμπληρώσει τις αιτήσεις και τον είχαν συμπεριλάβει στα σχέδιά τους. Φαινόταν να τον απασχολεί πιο πολύ το πρακτικό σκέλος της υπόθεσης: τι θα γινόταν με τη σχολή και με τη φιλία μας.

Είχαμε έντονες αντιπαραθέσεις πάνω στο ζήτημα. Μου φαινόταν σαν να είχε περάσει μια χιλιετία από εκείνη την κρύα ημέρα του Δεκεμβρίου του 1947 όταν η ξαφνική παραίτηση του βασιλιά με έστειλε πίσω στο σπίτι, μέσα στο κρύο, μουρμουρίζοντας: «Τέρμα, φεύγουμε τώρα, αμέσως». Ο σιωνισμός, ως όνειρο και ιδανικό, που με είχε προσελκύσει τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, όταν είχα στραφεί στις ιδέες του Ζαμποτίνσκι, είχε χάσει ήδη ένα μεγάλο μέρος της γοητείας του. Η απόδραση στον κεφαλαιοκρατικό Παράδεισο πέρα από το Σιδηρούν Παραπέτασμα, με τις παγίδες της ευημερίας και τις ψευδαισθήσεις της ελευθερίας, μου φαινότανε τώρα μια χυδαία αντίληψη. Ήμουν δύσπιστος σε οποιεσδήποτε παιδαριώδεις προσπάθειες να αλλάξει το πεπρωμένο. Θεωρούσα ότι ήταν προτιμότερη η ζωή σε ένα ατελές, εφήμερο μέρος από την αλλαγή των γεωγραφικών συντεταγμένων.

Ο φίλος μου είχε δεχτεί την ιδέα της αναχώρησης με ηρεμία και με μερικά σοβαρά επιχειρήματα. Ο πατέρας του είχε εξαφανιστεί στο «τρένο του θανάτου» στο Ιάσιο, το 1941, όταν οι Εβραίοι κυνηγημένοι στους δρόμους και ακόμα και μέσα στα σπίτια τους βρέθηκαν στοιβαγμένοι μέχρις ασφυξίας στα άθλια βαγόνια ενός σφραγισμένου φορτηγού τρένου που δεν είχε άλλο προορισμό από το πουθενά. Το τρένο περιπλανήθηκε άσκοπα με πολύ μικρή ταχύτητα στην αφόρητη ζέστη έως ότου οι πεινασμένοι και διψασμένοι άνθρωποι μεταμορφώνονταν σε άψυχα κορμιά.

Δεν μου ήταν άγνωστη μια τέτοια φρίκη. Η *Μύησή* μου είχε αρχίσει επίσης σε ένα φορτηγό τρένο σφραγισμένο και με τρομερή φρούρηση από οπλισμένους στρατιώτες. Με τη διαφορά ότι εκείνο το τρένο είχε έναν προορισμό: το φορτίο αιχμαλώτων του επρόκειτο να πεταχτεί στην ανθρώπινη χωματερή απορριμμάτων ενός στρατοπέδου καταναγκαστικής εργασίας. Η αιτιολόγηση

του Ρέλου για την αναχώρηση παρ' όλα αυτά μου φαινόταν κάπως ρητορική και «σχεδιασμένη». Είχα γίνει καχύποπτος μπροστά σε τέτοιου είδους προσπάθειες. Ούτε η Περιπράβα είχε μειώσει τη δύναμη με την οποία η δειλία μου αναζητούσε τις πιο επιτηδευμένες δικαιολογίες για την παραμονή.

Οι υποψήφιοι για την αποδημία στους Άγιους Τόπους στήνονταν από τη νύχτα στην ουρά, έτσι ώστε την επόμενη ημέρα να έχουν μια πιθανότητα να περάσουν στο γραφείο όπου διανέμονταν οι μαγικές αιτήσεις. Η περιπλανώμενη φυλή ήταν πάλι σε κίνηση! Μου θύμισε την επιστροφή μας στον κόσμο, την Ανάσταση του 1945, τις φωνές και τα χρώματα του παραμυθιού, τα εδέσματα του παραμυθιού και το βιβλίο του παραμυθιού που μου είχαν χαρίσει τα παράξενα μελετηρά ξαδέλφια μου, οι καθηγητές Ρίμερ, οι οποίοι ήταν επίσης οι δάσκαλοί μου. Ο πίνακας έπιανε έναν ολόκληρο τοίχο στην αίθουσα του σχολείου και γέμισε με τύπους και γρίφους. Εκεί, στο θαυμάσιο απρόβλεπτο της κανονικότητας ανακάλυψα τις χαρές, τη ζωηρόχρωμη παράσταση της οικογένειας που δεν είχε εξαρθρωθεί από τον πόλεμο και τα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας. Ξυπνούσα κάθε πρωί σε μια φρέσκια νέα ημέρα και χοροπηδούσα ευτυχισμένος όπως ένα παιχνιδιάρικο αρνί.

Ξαφνικά, για άλλη μια φορά, ορμούσε το αόρατο πουλί της νύχτας σε αυτόν τον ηλιόλουστο κόσμο της αιώνιας νιότης και της αθανασίας στον οποίο νόμιζα ότι είχα μεταφερθεί. *Ο Θάνατος* είχε χτυπήσει σαν αστραπή. Ο θείος μου ο Ίζου, ένα νεαρό παιδί, πέθανε από ηλεκτροπληξία στην κολόνα του ηλεκτρικού στην οποία εργαζόταν. Τον έφεραν στο σπίτι νεκρό μερικές ώρες αφότου είχε φύγει για την εργασία. Εκεί επάνω στη βρεγμένη κολόνα του ηλεκτρικού τον είχε χτυπήσει το αόρατο ράμφος. Τινάχτηκε από τη δύναμη του ρεύματος και έπεσε στο κενό, μας μετέφεραν οι αυτόπτες μάρτυρες. Ο μικρότερος αδερφός του πατέρα ήταν τότε δεκαεπτά χρόνων. Το νεκρό πρόσωπό του έμοιαζε με τα πρόσωπα εκείνων που ήταν ακόμα ζωντανοί: του πατέρα του, Μπένγιαμιν –αποκαλούμενος με το στοργικό υποκοριστικό Μπουιούμ–, και των αδελφών, του Άρον και του Μάρκου, οι οποίοι στέκονταν σιωπηλοί κοιτάζοντας το φέρετρό του.

Λίγο καιρό αργότερα η κραυγή του δυσοίωνου πουλιού ακούστηκε για άλλη μια φορά: ο θάνατος χτύπησε για τον παππού

Μπουιούμ, κάτω από το θερινό ζεστό φως του απογεύματος. Η τεράστια σκοτεινή σκιά του παππού κατέρρευσε ξαφνικά στον καναπέ δίπλα στον εγγονό του. Πέτρωσα. Η απότομη κατάρρευση αυτού του Μαθουσάλα με έκανε να λουστώ από κρύο ιδρώτα. Ο χρόνος πάγωσε και δεν μπορούσα πλέον να αναπνεύσω. Παρέμεινα εκεί σε μια ζάλη έως ότου είδα στον μεγάλο καθρέφτη πάνω από τον μπουφέ κρεμασμένο το μακρύ χλωμό χέρι της γιαγιάς μου. Γι' αυτήν την αγαλματένια ηλικιωμένη γυναίκα, την οποία φωνάζαμε μαμάια,* παρόλο που δεν έδειχνε την ηλικία της, λέγονταν πολλά: τα περισσότερα είχαν να κάνουν με τη σκληρότητα με την οποία, δεδομένου ότι ήταν πολύ νέα θετή μητέρα, είχε κακομεταχειριστεί τα τρία παιδιά του χήρου Μπουιούμ. Εκείνη τη στιγμή συγκλονίστηκα βλέποντάς την να φτιάχνει τα μαλλιά της στον καθρέφτη! Ήταν μόνο μερικά δευτερόλεπτα, ή ίσως μόνο ένα άχρονο δευτερόλεπτο, μετά την κραυγή που έβγαλε για την καταστροφή που την βρήκε!...

Το βλέμμα της γιαγιάς συνάντησε και κοίταξε επίμονα στον καθρέφτη το βλέμμα του εγγονού της. Αμήχανη, προσπάθησε να φτιάξει τη μάσκα της θλίψης. Οι στεναγμοί και το κλάμα δυνάμωσαν, αλλά τα πράγματα δεν θα ήταν ποτέ πάλι ίδια μεταξύ αυτής και του εγγονού της.

Ο Ίζου, ο νεότερος απ' όλους, και έπειτα ο Μπουιούμ, ο πιο ηλικιωμένος, χάθηκαν σε μια στιγμή. Μετά απ' αυτό και η μαμάια εξαφανίστηκε, μαζί με τις κόρες της Λούτσι, Ανούτζα και Ρόζα, στη μακρινή γη της επαγγελίας κοντά στις ακτές της Νεκράς Θάλασσας. Το μεγαλύτερο μέρος της οικογένειας θα ακολουθούσε, παίρνοντας μαζί τους και τα αρχαία ονόματά τους: Δαβίδ, Ρεβέκκα, Άρον, Ραχήλ, Ρουθ, Εσθήρ, Σάρα, Ελιέζερ, Μωυσής – ονόματα που είχαν περιπλανηθεί για εκατοντάδες χρόνια μέσα σε ξένους τόπους και μεταξύ των ξένων λαών και γλωσσών για να επιστρέψουν τώρα στη θέση και στη γλώσσα όπου ανήκαν κάποτε. Η ηχώ εκείνων των ονομάτων θα εξασθένιζε βαθμιαία όπως και η φήμη τους, η εμπορικότητα, η αλληλεγγύη, η ομαδικότητα, η ανησυχία και η αντοχή τους, ο μυστικισμός και ο ρεαλισμός τους, το πάθος και η διαύγειά τους. Η λίστα θα μπορούσε να συ-

* Γιαγιά στα ρουμανικά, πολλές φορές και μόνο με την έννοια της ηλικιωμένης γυναίκας. (Σ.τ.Μ.)

νεχίζει συμπληρωμένη από τις μνησικακίες ή το θαυμασμό αυτών που συνάντησαν στο μακρύ ταξίδι. Πού βρισκόμουν εγώ μεταξύ όλων αυτών των στερεοτύπων; Είχα και εγώ επηρεαστεί από την καχυποψία τους, την αμηχανία και την εχθρότητα που το περιβάλλον είχε εγχύσει, ύπουλα, σε όλους μας;

Δεν αισθανόμουν πλέον άνετα ανάμεσα στα ονόματα και στις ιστορίες των μελών της φυλής μου, ούτε αισθανόμουν δεμένος με τις διακυμάνσεις του νομαδικού πεπρωμένου τους. Είχα απομακρυνθεί από εκείνους μεταξύ των οποίων είχα ξαναγεννηθεί δέκα χρόνια νωρίτερα; Για να πούμε την αλήθεια, αισθανόμουν ανακουφισμένος να ξέρω ότι ήταν ασφαλείς σε εκείνη τη μακρινή προγονική πατρίδα τους – και ότι ελευθερώθηκα τώρα από την εγγύτητά τους. Οι ματαιοδοξίες τους, η ανυπομονησία, οι απογοητεύσεις, οι υποκρισίες και η ρητορική τους δεν ήταν, στην πραγματικότητα, χειρότερες από άλλων ανθρώπων, αλλά ήμουν ευτυχής να είμαι σε θέση να τις ξεχάσω και να μη συνδεθώ άλλο μαζί τους. Δεν είχα τίποτα ενάντια στη φυγή τους, ήταν μια απόδειξη της κανονικότητας που δεχόμουν με ανακούφιση.

Η χίμαιρα που με είχε αγκαλιάσει φάνηκε να μας χωρίζει παραπάνω από οποιαδήποτε φυσική απόσταση. Η γεωγραφική απόσταση μεταξύ μας ήρθε μόνο ως απαραίτητη, προστατευτική επιβεβαίωση.

Τι γινόταν όμως με το φίλο μου τον Ρέλου, και τι γινόταν με την Περιπράβα; Ο Ρέλου είχε πάρει και αυτός το σακίδιο του νομάδα και ενώθηκε με τις μάζες των ονειροπόλων και των διωγμένων από Θεό και ανθρώπους. Η βιασύνη αυτών των μεταναστών να αφήσουν τη σοσιαλιστική ουτοπία, μόνο με μια βαλίτσα, έδειχνε ξεκάθαρα το μέγεθος του αδιέξοδου που άφηναν πίσω. Ποτέ πριν, ούτε καν μετά την καταστροφή του πολέμου, δεν υπήρχαν τόσοι πολλοί άνθρωποι που να θέλουν να φύγουν άρον άρον.

Οι ουρές που διαμορφώνονταν για τις άδειες εξόδου ήταν διαφορετικές από τις στερεότυπες ουρές για τα τρόφιμα ή τα καύσιμα ή τα ενδύματα, χωρίς να είναι άσχετες μεταξύ τους. Γνώριζα καλά τις αποσκευές των μνημών, των παθών, και των ανησυχιών που αυτοί οι νομάδες έπαιρναν μαζί τους.

Τον Οκτώβριο του 1958 κάποιος άλλος μάρτυρας έκανε μια περιγραφή αυτής της εποχής που θα μπορούσε να συμπληρώνει τη διφορούμενη απάντησή μου:

> Οι ουρές των Εβραίων για τις αιτήσεις αποδημίας τους στο Ισραήλ στήνονταν στην αρχή περίπου στις τρεις η ώρα το πρωί. Σιγά σιγά πήγαιναν ακόμα πιο νωρίς: στις δύο, στη μία, και ένδεκα ακόμα τη νύχτα. Ήταν μικρέμποροι, ηλικιωμένοι άνθρωποι που δεν είχαν καμία οικογένεια να αφήσουν πίσω, αλλά και μέλη του Κόμματος, διευθυντές και γενικοί διευθυντές στα υπουργεία, δημόσιοι υπάλληλοι από κεντρικούς κρατικούς οργανισμούς, πολιτικά στελέχη και άνθρωποι της Αστυνομίας και της Ασφάλειας. Ο αντίκτυπος που είχαν αυτές οι ουρές αναμονής είναι ισχυρός. Είμαι Εβραίος ο ίδιος, και αρχίζω να νιώθω παράξενα συναισθήματα...

Αυτές οι γραμμές γράφτηκαν από έναν Ρουμάνο συγγραφέα που λεγόταν Νίκου Στάινχαρτ,[40] ο οποίος συνέχισε:

> Η τόσο απλή απόκτηση ενός διαβατηρίου, το οποίο μετά ανεμίζεις στον αέρα δείχνοντάς το στους άλλους, φαίνεται σαν ταχυδακτυλουργία, έχει κάτι από κίνηση φτηνών σαλτιμπάγκων. Ή κάτι σαν ένα κακομαθημένο αγόρι που γκρινιάζει: δεν παίζω άλλο, θέλω τη μαμά μου. Ή όπως ο παίκτης, που είχε κερδίσει και δεν θέλει να συνεχίσει, σηκώνεται από το κάθισμά του, αρπάζει τα χρήματα και φεύγει: δεν παίζω άλλο, τέρμα το παιχνίδι, τώρα πηγαίνω στο σπίτι... Έτσι τους βάζεις όλους στο χορό, τους ξεσηκώνεις, πληρώνεις τα όργανα να παίξουν, αρχίζεις το πανηγύρι, είσαι ένας από αυτούς – και έπειτα, τέρμα. Τους αφήνεις όλους εκεί να στέκονται σαν ηλίθιοι: τέρμα, φεύγουμε. Το τέχνασμα, η απάτη, η προδοσία, το ψέμα! Οποιοδήποτε μυαλωμένο άτομο θα αισθανθεί αηδιασμένο. Κάποιος άλλος θα χαμογελάσει. Ο πιο αγαθός ζηλόφθονος θα θυμώσει και θα νιώσει μόνος για μια αιωνιότητα μην μπορώντας να καταλάβει τι του συνέβη.

Αυτή η παράγραφος ακολουθείται από ένα αφήγημα για τον Θερβάντες και μια ιστορία για έναν προδότη, τον Ιούδα, σύμβολο προφανώς όλου αυτού που ο Ιούδας και οι ομόθρησκοί του συμβόλιζαν πάντα.

Δεν είναι δύσκολο να διαβάσει κανείς σε αυτά τα λόγια την αυθεντική μεταφορά της έχθρας από τους άλλους προς τον εαυτό σου και αντιστρόφως. Δεν ήμουν πιθανώς ούτε εγώ ο ίδιος ανεπηρέαστος εκείνη την εποχή από τέτοιες άθλιες σκέψεις, αλλά σε σύγκριση με το συντάκτη τους, μελλοντικό ορθόδοξο μοναχό, κατόρθωσα να παραμείνω αποστασιοποιημένος.

Τον συνέλαβαν το 1960 με μια παρέα διανοούμενων φίλων του με την κατηγορία της «συνωμοσίας ενάντια στο κοινωνικό καθεστώς». Ο συγγραφέας καταδικάστηκε σε καταναγκαστική εργασία δώδεκα χρόνων, επτά χρόνια αστική υποβάθμιση, και κατάσχεση όλης της προσωπικής περιουσίας του. Η φυλακή έγινε για τον Εβραίο Στάινχαρτ τόπος της Αποκάλυψης, όπου βρήκε τον Χριστό και στράφηκε στη χριστιανική πίστη παράλληλα και με την πίστη στον «ηρωισμό» των λεγεωνάριων, οι οποίοι ήταν οι ίδιοι καταδικασμένοι για «συνωμοσία», αν και λιγότερο διανοητικής φύσεως. Το επόμενο βιβλίο του, *Ημερολόγιο της ευτυχίας*, στο οποίο διηγείται την εμπειρία του στη φυλακή και την ευδαιμονία της θρησκευτικής μεταστροφής, θα γινόταν μετά το 1989 μπεστ σέλερ και απαραίτητο εγχειρίδιο για τους Ρουμάνους ελίτ αναγνώστες της μετακομμουνιστικής και αντικομμουνιστικής περιόδου.

Η αντίδρασή μου στους Εβραίους και μη Εβραίους που επέλεγαν να αποχωρήσουν από τη Ρουμανία μεταφραζόταν σε μια μικρότερη και πιο ιδιωτική ενόχληση. Ως έφηβος τα όνειρά μου ήταν ριζικά διαφορετικά από εκείνα του νέου Εβραίου Νίκου Στάινχαρτ, ο οποίος έβλεπε τον εαυτό του ως σωτήρα του ήρωά του, Κορνήλιου Κοντρεάνου, του «Καπετάνιου της άκρως αντισημιτικής Σιδηράς Φρουράς». Είχα διαφορετικό τρόπο να βλέπω τις συνέπειες του ηρωικού «αρραβώνα με το Θάνατο» που διαδόθηκε από τους λεγεωνάριους. Η *Μύησή* μου δεν ήταν τίποτα λιγότερο από ένας μυστικός αρραβώνας με την υπερβατικότητα, και πιθανώς θα ήμουν ανίκανος, ακόμα και στη φυλακή, να ζητήσω συγχώρεση από ένα λεγεωνάριο για το γεγονός ότι ήμουν Εβραίος, όπως ο νέος προσήλυτος στο χριστιανισμό, ο Νίκου Στάινχαρτ.

Η προσπάθεια διαφυγής από το κομμουνιστικό κλουβί μού φαινόταν δικαιολογημένη και χυδαία. Δεν παραπονιόμουν για τη διανοητική αναπηρία που με απέτρεψε να πάρω μια τέτοια φυσιολογική απόφαση και θα προτιμούσα και ο φίλος μου, ο Ρέλου, να είχε μοιραστεί την ίδια αναπηρία. Ήταν το ηθικό επιχείρημα για την αναχώρηση από τη χώρα, όπου πραγματοποιήθηκε η βάναυση αντισημιτική δολοφονία του πατέρα του, παρακινούμενο από το γεγονός ότι ποτέ η οικογένεια δεν έλαβε μια επίσημη συγγνώμη; Όπως ακριβώς η οικογένειά μου δεν είχε λάβει ποτέ μια συγγνώμη μετά την Τρανσνίστρια; Αισθανόμουν ενοχλημένος από εκείνους που επικαλούνταν τέτοιους λόγους. Ο κυνισμός μου

είχε φθάσει σε τέτοιο επίπεδο που θεωρούσα εκείνη τη φρίκη ένα απλό βήμα προς το μεγάλο, πανταχού παρών, καθολικό έγκλημα: ο θάνατος, η προϋπόθεση όλων των ζωών μας. Ο πρόωρος θάνατος, βίαιος θάνατος, ήταν ακριβώς ο ίδιος παλαιός, σαφής, άδικος θάνατος, και δεν είχε καμία σημασία πώς και πού μας έβρισκε. Αυτή ήταν η ανάλγητη λογική μου στο θέμα. Σαν να μην καταλάβαινα στο πάθος της συζήτησης σε ποιον απευθύνονταν τέτοιες κουβέντες.

Κάτι με τραβούσε παρ' όλα αυτά κοντά στο θυμό του Νίκου Στάινχαρτ. Υπήρξε χωρίς αμφιβολία κάποια σύνδεση, αλλά οι διαφορές μεταξύ μας παρέμειναν απύθμενες. Δεν θεωρούσα τη ρουμανική υπηκοότητα πιστοποιητικό μέλους στους ευγενέστερους και πιο χριστιανούς ανθρώπους στον πλανήτη, όπως έκανε ο υπερβολικός Νίκου Στάινχαρτ. Όχι, για μένα, το να είσαι Ρουμάνος ήταν ένα φυσιολογικό γεγονός, τίποτα περισσότερο, τίποτα λιγότερο. Δεν είχα καμία προτίμηση στους ανθρώπους είτε ήταν Ρουμάνοι είτε Γάλλοι, Παραγουανοί ή Καμποτζιανοί. Έχοντας στερηθεί την ευτυχία της θρησκευτικής πίστης, καθώς επίσης και τον εμπαθή εθνικισμό του νεοφώτιστου, πίστευα ότι εκείνοι που επέλεξαν να αλλάξουν την υπηκοότητά τους δεν ήταν με τίποτα χειρότεροι από εκείνους που άλλαζαν την πίστη τους. Όχι, δεν θα ζητούσα ποτέ συγχώρεση από το λεγεωνάριο που, αντίθετα, αυτός ο ίδιος θα έπρεπε να γονατίσει και να ικετεύσει για τη συγχώρεση του Εβραίου.

Ήταν περιφρόνηση αυτό που αισθανόμουν για τους καημένους ομόθρησκους Εβραίους που κάθονταν ατέλειωτες ώρες στις ατέλειωτες ουρές για ένα διαβατήριο σωτηρίας; Ένιωθα περιφρόνηση για τη διαύγειά τους; Με τον ίδιο τρόπο που ο χριστιανός και λογοτέχνης Εβραίος Νίκου Στάινχαρτ υπερασπιζόταν σπασμωδικά τις χίμαιρές του, έτσι υπερασπιζόμουν κι εγώ, ο αγνωστικιστής Εβραίος και λογοτέχνης εν εξελίξει, τις δικές μου χίμαιρες. Δεν ήταν η θρησκεία ή ο εθνικισμός που με κρατούσαν στη Ρουμανία αλλά η γλώσσα και όλες οι χίμαιρες που αυτή μου πρόσφερε, αυτό ήταν η ουσία ολόκληρης της ζωής μου με τα καλά και τα κακά της.

Όταν ο φίλος μου ο Ρέλου μου μίλαγε για την περιπέτεια, την οποία ήταν έτοιμος να αρχίσει, δεν χρησιμοποίησε καμία ανθρώπινη «απάτη» από αυτές που ο Στάινχαρτ ανέφερε τόσο κομψά.

Δεν έμοιαζε με το «παιδί της μαμάς» ή με εκείνο τον «παίκτη που κερδίζοντας σηκώνεται από το κάθισμά του, αρπάζει τα χρήματα και φεύγει». Επίσης κανένα από τα μέλη της οικογένειάς μου δεν ήταν έτσι: κάθε άλλο, όλοι ήταν εργατικοί και ταπεινοί άνθρωποι, που έζησαν με τη στέρηση, τη σκληρή δουλειά και το φόβο. Οι υποψήφιοι για τους κινδύνους του ξεριζωμού δεν είναι απαραιτήτως χειρότεροι από εκείνους που δέχονται τους κινδύνους της σταθερότητας. Στη χώρα όπου είχαν ζήσει για τόσες πολλές γενεές δεν υπήρξαν πολλές φορές «νικητές» και ούτε κέρδισαν ποτέ το μεγάλο λαχείο. Ακόμα κι εκείνοι που είχαν «χορέψει» στο πανηγύρι του κομμουνισμού, και ανάμεσά τους ακόμα και αυτοί που είχαν πληρώσει τα «όργανα» και είχαν στήσει το χορό, είχαν το δικαίωμα να αναγνωρίσουν το λάθος τους και να φύγουν για την άλλη άκρη της γης, παίρνοντας την ενοχή μαζί τους. Οι συγγενείς μου εντούτοις δεν ανήκανε σε αυτήν την κατηγορία και ούτε και ο Ρέλου. Εκείνη η κατηγορία θα ήταν μάλλον κατάλληλη για μένα, τον κάποτε κόκκινο έφηβο, άκαμπτο κομισάριο δεκατριών χρόνων. Επέλεξα να μείνω, όχι επειδή θεωρούσα τον εαυτό μου ένοχο ή επειδή πίστευα ακόμα στο «φάντασμα που τριγυρνά στην Ευρώπη». Μάλλον, είχα βρει μια άλλη χίμαιρα που, αντίθετα από την πολιτική, δεν έδινε καμία υπόσχεση για ευτυχία σε κανέναν.

Όχι, ο φίλος μου ο Ρέλου δεν ενσάρκωσε «το τέχνασμα, την απάτη, την προδοσία, το ψέμα» της περιφρονητικής λιτανείας του Στάινχαρτ, αλλά αντιθέτως, και σε καμία περίπτωση, δεν ήταν ο Ιούδας ο προδότης. Οι άνθρωποι που είχαν μυαλό, είχαν κάθε λόγο να τον ζηλέψουν επειδή επωφελούνταν από μια ευκαιρία που επιθυμούσαν και οι ίδιοι – να φύγουν από τη χώρα. Εάν οι πύλες είχαν ανοίξει σε όλους, ανεξάρτητα από την υπηκοότητα και όχι βάσει της σκόπιμης εκστρατείας της διάκρισης που στόχευε να γλυτώσει τη χώρα από το «κακό» από το οποίο επανειλημμένα είχε προσπαθήσει να απελευθερωθεί, οι ουρές των ανθρώπων που επεδίωκαν να φύγουν θα είχαν γεμίσει τον τόπο. Δεν ήταν η πρώτη φορά που οι Εβραίοι ήταν το αντικείμενο τέτοιων εκστρατειών, αλλά αυτή τη φορά η αναχώρησή τους επιβεβαίωνε την αποτυχία του κομμουνισμού στη Ρουμανία, τη χώρα η οποία σύμφωνα με τον πατέρα Στάινχαρτ ήταν η ευτυχέστερη στη γη. Η αναχώρησή τους ήταν ένα κατηγορώ κατά του κομ-

μουνισμού, με το οποίο ο Στάινχαρτ και η φιλοσοφική παρέα του –όλοι τους κατηγορούμενοι για «συνωμοσία» ενάντια στο Κράτος και το Κόμμα– έπρεπε να είχαν συμφωνήσει.

Τα μέτρα για την κατάργηση των εγγράφων και τα αντίποινα θεσπίστηκαν σύντομα. Ο Ρέλου, που αποβλήθηκε αμέσως από το πανεπιστήμιο, φάνηκε τελικά τυχερός γιατί κατάφερε να δραπετεύσει νωρίς. Την άνοιξη του 1959 τον συνόδεψα στο τρένο του για τη Βιέννη, από όπου θα προχωρούσε στην Ιταλία, και έπειτα θα επιβιβαζόταν σε καράβι για το Ισραήλ.

Η στιγμή του αποχωρισμού ήταν πολύ φορτισμένη. Η μητέρα του με ρώτησε, χαμογελώντας, ακριβώς την ώρα που το τρένο ήταν έτοιμο να φύγει «τώρα, χωρίς εσένα, τι θα κάνω εγώ μαζί του;». Είναι δύσκολο να ειπωθεί εάν αναφέρθηκε απλά στη διακοπή της φιλίας μας ή εάν το χαμόγελο σήμανε κάτι περισσότερο. Αδέξια, ο Ρέλου μου έδωσε ένα χοντρό σημειωματάριο, το οποίο δεν ήταν *Το Ημερολόγιο της ευτυχίας* αλλά ένα ημερολόγιο της ευτυχούς νεανικής φιλίας μας. Τα καθαρά καλλιγραφικά γράμματα που διάβαζα στις σελίδες του σημειωματάριού του αποκάλυψαν μια έντονη, ακόμα και ερωτική αγάπη που μάλλον κανένας από τους δυο μας δεν είχε συνειδητοποιήσει ότι υπάρχει πραγματικά. Η αναχώρησή του σήμανε το τέλος μιας εποχής που είχαμε χάσει για πάντα. Εξάλλου στην πρώτη σελίδα του σημειωματάριου είχε γράψει: «Ο χωρισμός από τον ήρωα αυτών των σελίδων φαίνεται αμετάκλητος. Είναι επομένως φυσικό αυτό το τετράδιο να παραμείνει σε αυτόν». Το άγνωστο θα αποκρυπτογραφούνταν από έναν αινιγματικό κώδικα για τον οποίο κανένας από μας δεν είχε το κλειδί. Δεν έβλεπα ούτε εγώ την πιθανότητα να ξαναβλεπόμαστε ποτέ. Άφησα το σταθμό εκείνο το γλυκό ανοιξιάτικο βράδυ στο Βουκουρέστι, γεμάτος αναπάντητα ερωτήματα, αλλά δεν είχα καμία αμφιβολία ότι η απόφασή μου να μείνω, παρ' όλους τους κινδύνους, ήταν σωστή. Ήμουν βέβαιος ότι αυτό ταίριαζε σ' εμένα. Δεν πίστεψα ότι η αλλαγή του τόπου όπου μεγάλωσα ή της θρησκείας στην οποία είχα γεννηθεί θα βελτίωνε τις πιθανότητές μου για ευτυχία. Εν πάση περιπτώσει, ήμουν καχύποπτος σε τέτοιες αλλαγές και τις έβλεπα ακόμα και με περιφρόνηση. Οι «απλοί άνθρωποι», σκεφτόμουν, μπορούν να συνεχίσουν να γλείφουν το γλειφιτζούρι της ελπίδας πιστεύοντας σε στιγμιαίες ανταμοιβές. Η κλειστοφοβική επιβίωσή μου εξαρ-

τιόταν από άλλα αντανακλαστικά, και θα ήταν άδικο, αναγνώριζα, οι άλλοι να υιοθετήσουν τη στρατηγική μου.

Τι γινόταν όμως με τον φυλακισμένο της Περιπράβα, εξαντλημένο από τα καταναγκαστικά έργα και ταπεινωμένο από τη στολή της φυλακής; Ποια στρατηγική για την επιβίωση θα μπορούσα να προτείνω σε αυτό τον «κοινό άνθρωπο», πάντα αδιάφορο απέναντι στις ανταμοιβές και επιθυμώντας μόνο να ζήσει απλά και με αξιοπρέπεια; Εκείνη η ερώτηση άνοιγε ένα κενό στον εγκέφαλό μου, στο στομάχι και στην καρδιά μου.

Η πίστη σε μια χίμαιρα –ο άγριος εγωισμός– αποδείχθηκε, για άλλη μια φορά, ισχυρότερη. Είχα κτίσει μόνος τη ρητορική της αιτιολόγησής μου: δεν είχα καμία επιθυμία να περάσω σε έναν ξένο τόπο στον ανταγωνισμό της ελεύθερης αγοράς που δεν είχα τίποτα να προσφέρω. Ήξερα ότι η αναπηρία του εξόριστου θα με εκμηδένιζε. Ήμουν ικανοποιημένος με το «τοπικό» κλίμα της δυσαρέσκειας χωρίς την περίπλοκη περιπέτεια της διαφυγής. Στριμωγμένος στη στριμμένη σοσιαλιστική σήραγγα, αισθανόμουν πιθανώς ακόμα και ένα αμυδρό φως ικανοποίησης με τη σοσιαλιστική προσπάθεια «να εξισώσει» τη στεναχώρια και να ελαττώσει το κοινωνικό χάσμα μειώνοντας τις ευκαιρίες για άπληστη απόκτηση χρημάτων, τιμών και θέσεων. Αυτό το κόλπο του συστήματος δεν ήταν καθόλου και με κανένα τρόπο αθώο! Οι κρίσεις που πέρναγαν οι γονείς μου περιοδικά –ειδικά η μητέρα, της οποίας οι δεσμοί με την οικογένεια και το Ισραήλ ήταν ισχυρότεροι– δεν με συγκίνησαν και απέτυχαν να με παρακινήσουν να πάρω την απόφαση της φυγής.

Η απαρέγκλιτη πίστη σε μια χίμαιρα δεν μπορούσε να μοιάζει καλό πράγμα. Ήξερα από τότε ότι θα με έβαζε σε δύσκολες δοκιμασίες. Αυτή η καθόλου θρησκόληπτη πίστη θα μπορούσε να κατέχει εντούτοις θρησκευτικές πτυχές; Διότι μερικές φορές μόνο η θρησκευτική πίστη, έως και σε αυτή την παράξενη παραλλαγή, θα μπορούσε να δίνει κάποιο νόημα στη ζωή μέσα στην τρομερή σοσιαλιστική σήραγγα.

Δεν μπορούσα να φανταστώ τότε ότι κάποια μέρα έστω και τριάντα χρόνια αργότερα, θα υπέβαλα και εγώ αίτηση για διαβατήριο. Προς τιμή του γερασμένου Λέοπολντ Μπλουμ.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·222

Νυχτερινή βάρδια

Στις αρχές της δεκαετίας του '60 κτιζαμε πολυκατοικιες στο κέντρο του Πλοϊέστι.[41] Υποθέτω ότι το οικοδόμημα εννέα ορόφων, αποκαλούμενο «πολυκατοικία με πέργκολα», στέκεται ακόμα εκεί δίπλα στην αγορά. Αυτό αποτελεί για μένα ελαφρυντικό για την αμαρτία ότι δεν απέκτησα ποτέ παιδιά ή ότι έγραψα εφήμερα βιβλία. Ο γρήγορος ρυθμός της πόλης Πλοϊέστι αποτέλεσε κάτι σαν σοκ για τον αργό ρυθμό της Μπουκοβίνα, στον οποίο βρισκόμουν ακόμα και μετά τα φοιτητικά χρόνια στο Βουκουρέστι. Μια «νότια» ατμόσφαιρα: γρήγορη και πονηρή σκέψη. Ένας ανώτερος μηχανικός με είχε προειδοποιήσει «να παρακολουθήσω στενά» τις μετακινήσεις των ανθρώπων και των υλικών μέσα στο εργοτάξιο. «Μπορεί να ξυπνήσεις ένα πρωί και να διαπιστώσεις ότι λείπουν πενήντα τσουβάλια τσιμέντου, ή ότι έχεις υπογράψει για είκοσι φορτία σκυροδέματος περισσότερα από αυτά που έλαβες πραγματικά, ή ότι έχετε εφοδιαστεί μόνο με τα μισά τούβλα από αυτά που αναφέρονται στο τιμολόγιο». Αυτό που δεν μου είχε πει, βέβαια, ήταν πώς θα μπορούσα να γίνω καλός αστυνομικός, όταν δεν ήμουν ακόμα βέβαιος εάν ήμουν καλός μηχανικός.

Πριν εργαστώ στην «πολυκατοικία με πέργκολα», την εποχή εκείνη το ψηλότερο κτήριο του νέου κέντρου της πόλης, είχα κάνει τη μαθητεία μου σε μια πολυκατοικία μόνο τεσσάρων ορόφων στο συγκρότημα L, που βρισκόταν στην απέναντι πλευρά της αγοράς. Ως νεότερος ανάμεσα στους μηχανικούς της οικοδομής, είχα διοριστεί στη βραδινή βάρδια. Έτσι, από τις έξι το βράδυ μέχρι την αυγή, συνεργαζόμουν όχι μόνο με το κανονικό συνεργείο κατασκευής αλλά και με μια ομάδα... φυλακισμένων. Η σύμβαση με το τοπικό σωφρονιστήριο, σχετικά με τον αριθμό των εργαζομένων, τις δεξιότητές τους, τις ώρες και τις ημέρες απασχόλησης,

και την πληρωμή, είχε υπογραφεί από τον Διοικητή της φυλακής, σύντροφο Ντραγκίτσι, αδελφό του τρομερού υπουργού Εσωτερικών και σημαντικό μέλος του Πολιτικού Γραφείου.

Εάν το 1954, όταν ξεκίνησα το πανεπιστήμιο, είχα στην κυριολεξία λιποθυμήσει στην καντίνα της φοιτητικής εστίας στο πρώτο συναπάντημα με τις μελιτζάνες και τα αγγούρια, τι θα μπορούσα να είχα πάθει στη θέα των φυλακισμένων και των φρουρών; Στην πραγματικότητα, τίποτα δεν συνέβη. Δεν λιποθύμησα όταν είδα τους φυλακισμένους με τις ομοιόμορφες στολές τους ανάμεσα στους φρουρούς, ακριβώς όπως δεν είχα λιποθυμήσει στην Περιπράβα το 1958, βλέποντας τον πατέρα μου. Χλωμός και βουβός, όπως τότε, κατάφερα να κρατηθώ και δεν λιποθύμησα. Ούτως ή άλλως οι επαφές με τους κρατούμενους έπρεπε να περιοριστούν στο ελάχιστο και είχα την άδεια να μιλήσω, όταν ήταν παρών και ο φρουρός, μόνο με τον επιστάτη τους, ο οποίος ήταν ο ίδιος πρώην εργάτης οικοδομών. Επιπλέον, οι κρατούμενοι και οι φρουροί τους ήταν περιορισμένοι σε συγκεκριμένες περιοχές του εργοταξίου, μακριά από τους κανονικούς εργάτες. Είχα ρωτήσει τον προϊστάμενο εάν υπήρξαν οποιοιδήποτε πολιτικοί κρατούμενοι μεταξύ των φυλακισμένων και με διαβεβαίωσε ότι η ομάδα περιείχε μόνο «κοινούς εγκληματίες». Ήξερα πολύ καλά, από την προσωπική εμπειρία της οικογένειάς μου, ότι αυτός ο χαρακτηρισμός δεν ήταν αξιόπιστος, όπως οποιοσδήποτε άλλος του αστείου σοσιαλιστικού λεξικού.

Οι κρατούμενοι είχαν την ευκαιρία να μειώσουν την ποινή τους δουλεύοντας έξω από τη φυλακή και η συμμετοχή τους στην οικοδόμηση του νέου κέντρου της πόλης ήταν περισσότερο προς όφελός τους. Επίσης το Πλοϊέστι δεν ήταν σε καμία περίπτωση το φρικτό στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας όπως η Περιπράβα. Η σοσιαλιστική απάτη είχε και κάποια στοιχεία αλήθειας: θα μπορούσαν πραγματικά πολλοί από τους φυλακισμένους να είναι «κοινοί εγκληματίες». Επίσης η ίδια η εργασία δεν ήταν απαιτητική, και στο εργοτάξιο ήταν βεβαίως καλύτερα από τη φυλακή. Ξεκινούσα κάθε βράδυ τη νυχτερινή βάρδια μου με τρομερό άγχος και ανησυχία προσέχοντας όχι μόνο τι υπέγραφα για τα φορτία του σκυροδέματος, τα τσουβάλια τσιμέντου και τα τούβλα, αλλά επίσης και για τις παγίδες που θα μπορούσαν να μου στήσουν οι φυλακισμένοι και οι φρουροί. Ποτέ δεν ήμουν εντελώς

ήσυχος. Μόλις έπεφτε το βράδυ, εμφανίζονταν οι γυναίκες, γλιστρούσαν μέσα στο χώρο του εργοταξίου. Φέρνοντας δέματα ή μεταφέροντας μηνύματα, με τα μάτια γεμάτα ανυπομονησία, έρχονταν να συναντήσουν τους συζύγους, τους αδελφούς ή τους εραστές τους. Τα μέτρα που είχαν πάρει για να εμποδίζουν τις γυναίκες να μπουν στο εργοτάξιο δεν απέδωσαν. Η μια μετά την άλλη συνέχισαν σιωπηλά να περνούν μέσα και δεν τις έπαιρνες χαμπάρι παρά μόνο πολύ αργά ή, δόξα τω Θεώ, δεν τις ανακάλυπτες ποτέ.

Προσπαθούσα να κλείσω τα μάτια μου στο «δίκτυο» που διευκόλυνε αυτά τα νυκτερινά ραντεβού. Προφανώς, είχα μελετηθεί από τους επιτήδειους, οι οποίοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ήμουν εντάξει και θα κρατούσα το στόμα κλειστό γι' αυτές τις επισκέψεις. Δεν ήξερα ποτέ, εντούτοις, από πού θα ερχόταν η επόμενη πρόκληση και πού βρισκόταν η παγίδα. Με είχαν προσεγγίσει περισσότερο από μία φορά, έξω από τις πύλες του εργοταξίου ή ενώ εργαζόμουν, οι συγγενείς των κρατούμενων ή οι μεσολαβητές, και ήταν δύσκολο να τους ξεχωρίσω από τους προβοκάτορες.

Την αυγή ένιωθα ανακούφιση. Επέστρεφα στο άθλιο δωμάτιό μου, όπου με περίμεναν το σιδερένιο κρεβάτι, οι άδειοι τοίχοι και η Ιουλιέτα.

Σε τι θα μου χρησίμευε η *Μύηση* μεταξύ των ηλικιών πέντε και εννέα χρόνων, εάν, στα είκοσι πέντε ήμουν ανίκανος να αυτοπυρποληθώ σε δημόσιο χώρο –όπως εκείνοι οι διαμαρτυρόμενοι βουδιστές μοναχοί– για να καταγγείλω το μεγάλο ψέμα που περιέβαλλε τις ζωές μας όπως το λεπτό κέλυφος ενός αυγού; Στο άγγιγμα, η μεμβράνη έσπαγε και βρισκόσουν ξαφνικά μόνος και ανίσχυρος στο έλεος των εχθρικών ανέμων και του μαστιγίου των αρχών. Εάν σε μια στιγμή τρέλας θα φώναζες «το Κόμμα είναι γυμνό», πιο γυμνό και από το βασιλιά του παραμυθιού, η προστατευτική μεμβράνη θα διαλυόταν σε μια στιγμή. Θα καρφωνόσουν αμέσως και θα σε συλλάμβαναν επιτόπου σαν εγκληματία, που πράγματι ήσουν, όπως θα επιβεβαιώσει και το κοινό. Το ψέμα, όπως ένας νέος πλακούντας, μας απέτρεψε και από το θάνατο και από τη γέννηση. Μια ασύνετη χειρονομία και η μεμβράνη θα μπορούσε να εκραγεί. Έπρεπε να κρατήσεις την αναπνοή σου και να ελέγχεις συνεχώς το στόμα σου, πνιγμένος με μεγάλα

και μικρά ψέματα, να μην αφήνεις να του ξεφύγει μια φρέσκια ανάσα που θα μπορούσε να καταστρέψει το προστατευτικό κουκούλι. Στην πραγματικότητα, τυλίγαμε συνεχώς το τσόφλι του αυγού σε άλλα καλύμματα, ένα μέσα στο άλλο, όπως τις ρώσικες κούκλες. Ένα διαμορφωμένο τεθωρακισμένο αυγό. Ένα ευλογημένο μεγάλο αυγό δώρο από τη μητέρα-φύση; Η μεμβράνη των ψεμάτων είχε γίνει, για πολλούς, ένα παχύ πυκνό προστατευτικό επίστρωμα, άφθαρτο και ανθεκτικό στο ράγισμα. Μέσα στο τεράστιο τεθωρακισμένο αυγό κατοικούσαν μαζί οι κρατούμενοι και οι φρουροί τους αλλά και οι μισθωτοί, φαινομενικά ελεύθεροι και καταδικασμένοι στην υποχρεωτική ευτυχία.

Όχι, ούτε εγώ ράγισα τη μεμβράνη. Όπως τόσοι άλλοι είχα τις προσωπικές μου αποζημιώσεις και αγνοούσα όσο μπορούσα το κέλυφος κάτω από το οποίο ζούσα. Η βασική ανησυχία μου ήταν να αγνοήσω τον δημόσιο χώρο, να παραμείνω απλά ο «μηχανικός» ο οποίος πληρωνόταν για την εργασία του και τίποτα περισσότερο. Η ημέρα ήταν νέα, όπως εγώ, η πόλη ζωηρή και ζωντανή, ένα άδυτο του αιώνιου καλοκαιριού, όπως η Ιουλιέτα μου.

Η Ιουλιέτα είχε μόλις κατορθώσει να αποφύγει την αποβολή από το πανεπιστήμιο. Μια συμφοιτήτριά της έστειλε ένα «υπόμνημα» στον κοσμήτορα για την αμφίβολη ηθική του μελαχρινού κοριτσιού της Βερόνας. Την κάλεσαν να εμφανιστεί στο ίδιο γραφείο όπου, περίπου οκτώ χρόνια νωρίτερα, είχα κληθεί και εγώ από αυτόν που θα γινόταν αργότερα υπουργός Εξωτερικών της Ρουμανίας. Υπήρχαν φήμες ότι ο πρύτανης του πανεπιστημίου απολύθηκε: επομένως τώρα ήταν η κατάλληλη στιγμή για την «αποκάλυψη» της ανήθικης συμπεριφοράς της ανιψιάς του. Εντούτοις, μερικές ημέρες αργότερα, έμαθαν ότι στην πραγματικότητα ο πρύτανης δεν υποβιβάστηκε, αλλά πήρε προαγωγή. Σαν από θαύμα ο θείος της Ιουλιέτας είχε γίνει υπουργός και ολόκληρο το σχέδιο της αποβολής της κατέρρευσε.

Για μια φορά ακόμα, καθόμουν στην ταράτσα του εστιατορίου Μπουλεβάρντ, στο κέντρο του Πλοϊέστι, απέναντι από το εργοτάξιό μου. Γιόρταζα τη δεκαετία του ’60, εποχή που η Δυτική Ευρώπη οργάνωνε τις μεγάλες εξεγέρσεις της νεολαίας, ενώ η Ανατολική Ευρώπη μάθαινε να προσαρμόζεται, πιο αυστηρά, στην ασάφεια που εξυπηρετούνταν από αβέβαιες και υπολογισμένες δόσεις. Κάτω ο δρόμος έσφυζε από ζωή και εγώ περίμενα την απο-

κάλυψη ότι η πραγματικότητα ήταν πραγματική, και εγώ ο ίδιος ήμουν πραγματικός και ότι προοριζόμουν να ανακαλύψω την έννοια και το μυστικό της ανθρωπότητας. Από στιγμή σε στιγμή οι θεοί θα μου χάριζαν κάποιο κρυπτογραφημένο προνόμιο, που θα με οδηγούσε από ένα στάδιο της ζωής μου σε ένα άλλο.

Έτρωγα πέστροφα ψημένη στα κάρβουνα και έπινα ένα ελαφρύ ξινό κρασί. Κάπνιζα ελληνικά τσιγάρα και εξέταζα τα μάτια της Ιουλιέτας μου και κρυφοκοίταζα τα άλλα νεαρά κορίτσια των λουλουδιών. Εκεί στον έβδομο όροφο, στην ταράτσα του εστιατορίου Μπουλεβάρντ, στη ρουμανική πόλη Πλοϊέστι, κοντά στον 45ο παράλληλο, δεν με ένοιαζε για το Κόμμα, την Κυβέρνηση ή την Ασφάλεια! Ήμουν νέος, αλλά έβλεπα τον εαυτό μου σαν γέρο, παντογνώστη και δικαιολογημένο για την αδιαφορία μου απέναντι στην Ποινική Αποικία και τους πολιτικούς ή μη κρατούμενούς της. Το κεφάλι μου βούιζε από τις λογοτεχνικές, πολιτιστικές, φιλελεύθερες και επαναστατικές αναγνώσεις έτσι όπως μου άρμοζε, αλλά δεν με ένοιαζε τίποτα. Η παγκόσμια ιστορία με έκανε να πλήττω, η προσωπική μου ιστορία έτρεχε με τον δικό της ρυθμό, εκεί στην ταράτσα όπου έτρωγα ψάρια, κάπνιζα Παπαστράτο, γεμάτος ζωή στους ρυθμούς της ημέρας, χωρίς να ανησυχήσω για την ασθένεια του σύντροφου Γκεοργκίου Ντεζ, και τις αλλαγές που θα μπορούσε να φέρει στη χώρα. Ήμουν απορροφημένος από την Ιουλιέτα μου και όλες τις άλλες Ιουλιέτες γύρω μου και όχι με τον καταστροφικό πόλεμο του Βιετνάμ. Προσπαθούσα να ξεφύγω από την Ιστορία και την προσωπική μου ιστορία, μέσα από τις γραφικές λεπτομέρειες ενός επαγγέλματος που μου ήταν ξένο. Πρόθυμος να μάθω περισσότερα για τους άγνωστους ανθρώπους που ακολούθησαν την πορεία μου, για τα βουνά και τη θάλασσα που με υποδεχόταν πάντα θριαμβευτικά, για τα βιβλία που περίμεναν τις ερωτήσεις μου. Δεν επιθύμησα να συρθώ στην παγκόσμια στεναχώρια, ούτε ακόμα και σε αυτή του άμεσου κόσμου μου. Ήμουν γέρος και κουρασμένος, αλλά και υπερβολικά νέος, ζαλισμένος από την επιθυμία και τη σύγχυση.

«Σύντροφε μηχανικέ, σας καλεί η μητέρα σας, είναι στη γραμμή». Η γραμματέας είχε τρέξει στην κορυφή της σκαλωσιάς, όπου επόπτευα το τσιμέντο που έπεφτε. «Γρήγορα, βιαστείτε, περιμένει στη γραμμή. Κάλεσε και χθες, από τη Σουτσεάβα. Λέει ότι δεν είχε κανένα νέο σας εδώ και δύο εβδομάδες».

Δύο εβδομάδες... το αγόρι δεν είχε γράψει στο σπίτι για δύο ολόκληρες εβδομάδες, τι φρίκη, τι εγωισμός! Τώρα έτρεχε κατά μήκος των σκαλωσιών και των δοκαριών, μέσα από σωρούς τούβλων και γυαλιών, για να καθησυχάσει τη μητέρα του ότι τίποτα κακό δεν είχε συμβεί, ότι δεν υπήρξε καμία καταστροφή. Όχι, δεν είχε συμβεί ακόμα η καταστροφή που αισθανόταν πάντα η μητέρα του ότι θα τους χτυπούσε. Το βάσανο της φυλής του δεν τον ενδιέφερε πλέον, ήταν μακριά από τη Mater Dolorosa και το γκέτο. Μακριά, πολύ μακριά, αλλά όπως φαινόταν ποτέ αρκετά μακριά.

Το παρελθόν με κυνηγούσε από πολύ κοντά, ήταν πάντα ένα βήμα πίσω μου, και εμφανιζόταν όταν το περίμενα λιγότερο. Η διέξοδος στα βιβλία, το μεγαλείο των βουνών και της θάλασσας, η ερωτική περιπέτεια; Η πολιτική, η δικτατορία, το εύθραυστο αυγό του ψέματος; Τίποτα δεν θα μπορούσε να συναγωνιστεί την τυραννία της αγάπης. Το βελούδινο νύχι ήταν πάντα εκεί, έτοιμο να επαναβεβαιώσει τη δύναμή του, τη μονιμότητά του.

Ήταν αυτό μια αναπλήρωση της κανονικότητας; Ο μεταβολισμός της υποκρισίας; Γιατί δεν θα μπορούσαν είκοσι εκατομμύρια άνθρωποι να ενωθούν ομόφωνα για να εκφράσουν τη δυσαρέσκειά τους και το συμφέρον τους, γιατί δεν θα μπορούσαν όλοι να εκραγούν, ταυτόχρονα, σε μια έκρηξη της συλλογικής επανάστασης; Τους προστατεύει όλους η μεμβράνη του αυγού;

«Προστατευμένος, προστατευμένος», επαναλάμβανε ο εγκέφαλός μου καθώς έτρεχα πάνω στις σκαλωσιές, ανάμεσα σε σωρούς τούβλων. Όπως ένας ηλικιωμένος, που δραπέτευε από τα νύχια της φυλής χωρίς πραγματικά να έχει δραπετεύσει.

Στα είκοσι πέντε μου δεν είχα πλέον το χρόνο, ή τα μάτια, ή τα αυτιά για την πολιτική κακοφωνία, για όλες τις ομιλίες, τις απειλές. Ούτε για την αστυνομία, τους φυλακισμένους, τις εορταστικές ή πένθιμες χορωδίες, τα πυροτεχνήματα, όλες τις τραγωδίες και τις κωμωδίες της σοσιαλιστικής πραγματικότητας. Δεν είχα καθόλου χρόνο, ούτε μάτια, ούτε αυτιά για οτιδήποτε από αυτήν την κωμωδία. Όντως δεν είχα; Ίσως τελικά είχα.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·228

Το σπίτι του σαλιγκαριού

Ο ΑΠΑΤΕΩΝΑΣ ΠΟΥ ΕΙΧΕ ΠΑΝΤΡΕΥΤΕΙ ΤΗΝ ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ Μπράουνσταϊν και είχε σπαταλήσει την προίκα της, ανάγκασε τον ηλικιωμένο πατέρα της να πουλήσει το σπίτι που είχε αγοράσει μόλις ένα χρόνο πριν. Ένα σπίτι μπορούσε να αγοραστεί ανά πάσα στιγμή, αλλά η ψυχική ηρεμία της αγαπημένης του κόρης ήταν πολυτιμότερη. Λίγο μετά το γεγονός αυτό εμφανίστηκε ο αληθινός, μέλλων γαμπρός, γοητευμένος από τη σύντροφο που εστάλη ως δώρο από τον προφήτη Ηλία.

Μετά το γάμο, το νέο ζεύγος άρχισε την αποταμίευση για ένα καινούργιο σπίτι. Τον Οκτώβριο του 1941, είχαν μαζέψει σχεδόν όλο το απαραίτητο ποσό. Τελικά όμως τα χρήματα θα χρησιμοποιούνταν για να διασχίσουν τους δρόμους του πεπρωμένου εκείνο τον φοβερό χειμώνα της *Μύησης*. Η επιστροφή, την άνοιξη του 1945, δεν σήμαινε την επιστροφή στο σπίτι. Τα σπίτια αυτών που έφυγαν είχαν αναδιανεμηθεί, η προσωπική ιδιοκτησία είχε κατασχεθεί. Οι επιζώντες θα έπρεπε να είναι ικανοποιημένοι με την επιβίωσή τους. Οι παππούδες μου είχαν πεθάνει, οι γονείς μου είχαν επιζήσει, και εμείς ήμασταν οι νεότεροι επιζώντες. Σπίτι δεν μπορούσαμε να έχουμε, το σοσιαλιστικό κράτος ήταν ο μοναδικός ιδιοκτήτης όλων των σπιτιών και όλων των κατοίκων. Το κτήριο του «Βιβλιοπωλείου μας» στο Μπουρντουζένι και τα δωμάτια πίσω από το κατάστημα όπου γεννήθηκα είχαν περάσει στη μνήμη: οι ανοιχτοκίτρινοι τοίχοι, η πόρτα μονίμως ανοικτή το καλοκαίρι, το ζωηρόχρωμο εσωτερικό γεμάτο βιβλία, μολύβια και σημειωματάρια. Τα πίσω δωμάτια σκοτεινά και παραγεμισμένα.

Δεν είχα καμία ανάμνηση του σπιτιού στο Ιτσκάνι. Παρέμεινε σε εκείνο το χρόνο χωρίς ιστορία, πριν από τη *Μύηση*. Μου το έδειξαν πολλά χρόνια αφότου επιστρέψαμε από το στρατόπεδο. Βρισκόταν απέναντι από τον σιδηροδρομικό σταθμό, πίσω από

ένα πάρκο. Γερό σπίτι, σε γερμανικό στυλ, με αυστηρή κατασκευή, ωχρούς ξεφλουδισμένους τοίχους και ορθογώνια ευθυγραμμισμένα παράθυρα στην πρόσοψη. Η είσοδος ήταν μέσα από την αυλή. Αν και στα μεταπολεμικά χρόνια είχε τύχει πολλές φορές να βρεθώ στον σιδηροδρομικό σταθμό, ποτέ δεν ήμουν αρκετά περίεργος να πάω στην αυλή του σπιτιού και να κάνω τα δύο βήματα που οδηγούσαν στην μπροστινή πόρτα.

Δεν έχω επίσης καμία ανάμνηση των δωματίων όπου ζήσαμε κατά τη διάρκεια των τεσσάρων χρόνων στο στρατόπεδο συγκέντρωσης. Χωρίς παράθυρα και πόρτες, με πολλές οικογένειες που μέναμε μαζί. Όλα αυτά τα ξέρω από τις ιστορίες που μου διηγήθηκαν. Και ούτε θυμάμαι τα σπίτια που ζήσαμε στη Βεσαραβία, αφού μας απελευθέρωσε ο Κόκκινος Στρατός. Χαμένοι χώροι σε ένα χαμένο χρόνο.

Μόνο μετά την επιστροφή μας ξανακέρδισα το χρόνο, και ο χώρος επίσης άρχισε να αποκτά κάποια μορφή.

Τον Ιούλιο του 1945, στην κανονική ρουτίνα του παραμυθιού, η νέα κατοικία ήταν στο σπίτι των συγγενών μας, των Ρίμερ, στο Φαλτιτσένι. Ένα μισοσκότεινο δωμάτιο, ένα σιδερένιο κρεβάτι με ύφος αυτοκρατορικό, με παλιομοδίτικα μαξιλάρια, και ένα βελούδινο κίτρινο κάλυμμα, ασπρισμένοι τοίχοι. Ένα στρογγυλό μαύρο τραπέζι, δύο καρέκλες, ένα στενό παράθυρο με βαριές κουρτίνες. Για πρώτη φορά αισθάνθηκα οικεία. Το πράσινο βιβλίο με παραμύθια, που μου είχαν χαρίσει για τα ένατα γενέθλιά μου, άνοιξε καινούργιους ορίζοντες, την όρεξη για κάτι άλλο, πέρα από το άμεσο παρόν, στον μαγικό κόσμο των λέξεων που είχε γίνει η μυστική μου οικογένεια.

Ο παππούς μου είχε επενδύσει τα χρήματά του σε ένα σπίτι. Οι γονείς μου, στα πρώτα χρόνια του γάμου τους, μάζευαν λεφτά για να αγοράσουν ένα σπίτι. Μετά τον πόλεμο, όταν το κράτος έγινε ο μόνος ιδιοκτήτης, οι άνθρωποι δεν έψαχναν πλέον για σπίτια, αλλά για καταφύγια.

Το 1947, μετά την επιστροφή μας στη Σουτσεάβα, μετακομίσαμε σε ένα νοικιασμένο σπίτι, σε ένα δρόμο παράλληλο με τον κεντρικό, δίπλα σε ένα μικρό τριγωνικό όμορφο πάρκο. Είχαμε το τελευταίο διαμέρισμα στην αριστερή πλευρά ενός μονώροφου κτηρίου. Η είσοδος ήταν στη γωνία, από τη βεράντα. Ένα μικρό δωμάτιο χρησιμοποιούνταν ως κουζίνα, μετά έβγαινες σε έναν

κοινό σκοτεινό διάδρομο, από τον οποίο κατέβαινες στο υπόγειο, όπου ήταν η αποθήκη για τις πατάτες και τα δοχεία με τα τουρσιά. Στα δεξιά, στο διάδρομο, υπήρχε ένας νιπτήρας σε ξύλινη βάση, με τα αυλάκια για το σαπούνι και τα ποτήρια με τις οδοντόβουρτσες. Στον απέναντι τοίχο οι πετσέτες κρέμονταν πάνω σε καρφιά. Το νερό το παίρναμε από ένα πηγάδι στην αυλή και το αποθηκεύαμε σε ένα ντεπόζιτο δίπλα στη λεκάνη.

Η πρώτη πόρτα δεξιά οδηγούσε στα δωμάτιά μας. Η διπλανή πόρτα, επίσης στα δεξιά, οδηγούσε στο διαμέρισμα της νοσοκόμας Στρένσκι, η οποία λίγο μετά την άφιξή μας παντρεύτηκε έναν απαθή αλλά ευγενή μεθύστακα. Η πόρτα στο βάθος του διαδρόμου: η κοινή τουαλέτα, ένα ψηλό, στενό δωμάτιο, ένα βήμα πλατύ. Η λεκάνη δεν είχε κάθισμα ή καπάκι και η αλυσίδα από το καζανάκι ήταν σκουριασμένη και άχρηστη. Το νερό το φέρναμε με έναν κουβά από το ντεπόζιτο του διαδρόμου.

Το διαμέρισμά μας αποτελούνταν από δύο δωμάτια μεσαίου μεγέθους. Το πρώτο δωμάτιο ήταν το καθιστικό, όπου τρώγαμε, δεχόμασταν τους επισκέπτες και χρησίμευε επίσης ως κρεβατοκάμαρα και χώρος για τους δυο μαθητές της οικογένειας να κάνουν τα μαθήματά τους. Το επόμενο δωμάτιο ήταν η κρεβατοκάμαρα των γονιών, με την ογκώδη οικογενειακή ντουλάπα. Δεν είχαμε πίνακες στους τοίχους, αλλά στο μπροστινό δωμάτιο, πάνω από το κρεβάτι, υπήρχε μια ορθογώνια φωτογραφία σε ένα λεπτό μαύρο ξύλινο πλαίσιο: η ιστορική εορταστική καταγραφή του νέου πιονιέρου με την κόκκινη γραβάτα του την Ημέρα της Επανάστασης, όταν έκανε τη φλογισμένη κόκκινη ομιλία του στην πλατεία και χαιρέτισε το κόκκινο έμβλημα με τη χρυσή επιγραφή στα ρωσικά: ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΤΑΛΙΝ.

Τα καταλύματα της φοιτητικής περιόδου ήταν επίσης εξαιρετικά παραδείγματα των κανονισμών περί κατοικίας στη σοσιαλιστική Ζορμανία: οκτώ τετραγωνικά μέτρα ανά άτομο. Η γριά κυρία Άντελμαν είχε νοικιάσει το μοναδικό δωμάτιό της, στο πίσω μέρος της αυλής, στο νούμερο 27 της οδού Μιχαήλ Βόδα κοντά στο Πόντουλ Ιζβόρ, προκειμένου να αυξήσει το πενιχρό εισόδημά της. Μέσα υπήρχε μόνο ένα τραπέζι, δύο καρέκλες και ένα κρεβάτι. Η τουαλέτα ήταν κοινή με τους γείτονες: τον πλοίαρχο Τούντορ, ο οποίος ήταν πάντα μακριά σε ασκήσεις, και η πάντα διαθέσιμη σύζυγός του. Και αυτοί είχαν επίσης μόνο ένα δωμά-

τιο. Η προλεταριακή ισότητα είχε διαιρέσει το παλιό σπίτι αστικής οικογένειας για περισσότερες σοσιαλιστικές οικογένειες. Στις κρύες χειμωνιάτικες νύχτες, η γριά κυρία Άντελμαν έφερνε το κρεβάτι της από την κοινή κουζίνα, όπου κοιμόταν, και το τοποθετούσε δίπλα στο κρεβάτι του νοικάρη της.

Το παλιό ιατρείο του παιδίατρου Γιακόμπι, στο δρόμο με τις βίλες, κάθετο στην οδό Καλαράσι ήταν ήδη μεγάλη πρόοδος. Ο γιατρός δούλευε στο νοσοκομείο αλλά καμιά φορά είχε και κανέναν περιστασιακό παράνομο ασθενή στο σπίτι. Η γυάλινη πόρτα του δωματίου άνοιγε όταν δεν το περίμενες καθόλου. Ή θα ερχόταν η παχύσαρκη ζηλότυπη κυρία Γιακόμπι ή ο Μαριάν, ο γιος τους, ένας συνεσταλμένος φοιτητής που διάβαζε ατελείωτες ώρες για να γίνει οδοντίατρος, υποχείριο της μητέρας του. Ερχόταν στο δωμάτιό μου έτοιμος πάντα να μου διηγηθεί για την ερωμένη του πατέρα του, μια φλύαρη, επιθετική τσιγγάνα που ζούσε στο υπόγειο.

Καθώς μετακόμιζα από το ένα νοικιασμένο δωμάτιο στο άλλο, ο μόνος πραγματικά δικός μου χώρος ήταν η βαλίτσα μου.

Αλλά μετά το γάμο μου έγινα τελικά επίσημα δικαιούχος ενός δωματίου από το κράτος. Ήταν ένα ευχάριστο δωμάτιο, με μεγάλα παράθυρα στο δρόμο, σε ένα διαμέρισμα στην οδό Μητροπολίτου Νήφωνος, όχι μακριά από το Πάρκο της Ελευθερίας. Μοιραζόμασταν το λουτρό, την κουζίνα, και το χολ με ένα ζευγάρι συνταξιούχων.

Η μετακόμιση καθώς και η αναχώρηση από το ευρύχωρο διαμέρισμα της οδού Σφίντουλ Ιόν Νόου κοντά στην Πλατεία της Ενότητας, ήταν μια καλή απεικόνιση της σοσιαλιστικής βυζαντινής κωμωδίας. Σε ένα από τα δύο διαμερίσματα του τρίτου ορόφου της πολυκατοικίας έμεναν οι γονείς της Τσέλας, μαζί με ένα θείο και μια θεία. Στο άλλο διαμέρισμα, οι παππούδες της καταλάμβαναν ένα δωμάτιο, ενώ στα άλλα δύο δωμάτια έμεναν ένας σκηνοθέτης θεάτρου και η οικογένειά του. Όταν ο σκηνοθέτης πήρε την άδεια να μεταναστεύσει στη Γερμανία, μας δόθηκε η ευκαιρία να μετακομίσουμε στο διαμέρισμα αυτό. Σύμφωνα με τη νομοθεσία της κατοικίας, οι παππούδες της Τσέλας μπορούσαν να ασκήσουν το «δικαίωμα της επιλογής» των συγκατοίκων τους. Ο νόμος επέτρεπε συνήθως ένα δωμάτιο αλλά για τα μέλη των επιστημονικών ερευνητών, των καλλιτεχνών και των ενώσεων

των συγγραφέων παραχωρούσαν ένα επιπλέον δωμάτιο που θα χρησίμευε ως γραφείο μελέτης. Καθ' υπέρβαση του νόμου και με το σύνηθες φιλοδώρημα και το κατάλληλο ρουσφέτι καταφέραμε και εγκατασταθήκαμε σε ένα αξιοπρεπές σπίτι μεσαίας τάξης με δύο μεγάλα ψηλοτάβανα δωμάτια, ένα χολ, ένα λουτρό και μια κουζίνα.

Τη μοιραία νύχτα του μεγάλου σεισμού της 4ης Μαρτίου 1977,* η Τσέλα είχε έρθει από τη δουλειά με ένα κουτί γλυκά που είχε αγοράσει από την πόλη. Ήμουν στο γραφείο καθισμένος στον κόκκινο καναπέ μπροστά στο κομοδίνο, ακούγοντας στο ραδιόφωνο την Ελεύθερη Ευρώπη. Σηκώθηκα για να την χαιρετήσω, όταν ξαφνικά άρχισε να κουνιέται όλο το δωμάτιο, τα έπιπλα πηγαινοέρχονταν και τα ράφια κατά μήκος του τοίχου κατέρρευσαν θορυβωδώς πάνω στο σημείο όπου καθόμουν μερικά δευτερόλεπτα νωρίτερα. Κατατρομαγμένοι βρήκαμε καταφύγιο κάτω από την κάσα της πόρτας. Όταν σταμάτησε, κατεβήκαμε τη σκάλα, που ήταν γεμάτη με συντρίμμια, και βγήκαμε έξω στο δρόμο. Κοντά στα μεσάνυχτα μαζί με ένα πλήθος φοβισμένων ανθρώπων, που περιπλανιούνταν ανάμεσα στα καταστρεμμένα κτήρια, φτάσαμε στο κέντρο της πόλης. Κοιτάξαμε ο ένας τον άλλον με ανακούφιση και συνειδητοποιήσαμε ότι μόνο η τύχη μας είχε σώσει: την Τσέλα από τα συντρίμμια του καταστήματος Σκάλα, όπου είχε ψωνίσει τα γλυκά, και εμένα από τα βαριά ράφια της βιβλιοθήκης.

Τον επόμενο χρόνο οι παππούδες της Τσέλας αποφάσισαν, παρά την προχωρημένη ηλικία τους, να μεταναστεύσουν στο Ισραήλ. Δεν είχαμε κανένα δικαίωμα στο δωμάτιό τους και δεν είχαμε το δικαίωμα να κρατήσουμε ολόκληρο το διαμέρισμα. Συνεπώς, ειδοποιήσαμε τους υπεύθυνους για την κατοικία ότι θα επιθυμούσαμε να βρούμε ένα νέο διαμέρισμα δύο δωματίων δεδομένου ότι η κατοικία μας ήταν ένα διαμέρισμα τριών δωματίων που μπορούσε να κατοικηθεί μόνο από μια μεγαλύτερη οικογένεια ή μια οικογένεια που ανήκει στη νομενκλατούρα της πόλης. Εάν κάποιος μεγαλόσχημος του Κόμματος ενδιαφερόταν για το διαμέρισμα, θα μπορούσε πιθανώς να είχε κανονίσει και για μας να λάβουμε ένα κατάλληλο διαμέρισμα στα μέτρα μας.

---

* Πρόκειται για τον καταστροφικό σεισμό που έπληξε τη Ρουμανία στις 4 Μαρτίου 1977 και είχε εκατοντάδες θύματα, ιδιαίτερα στο Βουκουρέστι. (Σ.τ.Μ.)

Πράγματι, κάποια δραστήρια στελέχη του Κόμματος δεύτερου κλιμακίου και μερικοί υπουργοί ήρθαν να δουν το διαμέρισμα αλλά δεν εντυπωσιάστηκαν. Προφανώς, είχαμε υποτιμήσει τις προτιμήσεις και τις φιλοδοξίες των αντιπροσώπων του λαού. Κάναμε εκκλήσεις για βοήθεια στην Ένωση Συγγραφέων αποθέτοντας τις ελπίδες μας στους μεγαλόσχημους της Ένωσης και στα κανάλια επικοινωνίας της με τις Αρχές. Αλλά τίποτε από όλα αυτά δεν βοήθησε.

Για δύο εβδομάδες μετά την αναχώρηση του παππού και της γιαγιάς δεν συνέβη τίποτα. Ένα πρωί μια οικογένεια τσιγγάνων μας παρουσίασε την άδεια για να μπει και να κατοικήσει στο κενό δωμάτιο. Ο πατέρας, η μητέρα, η κόρη τους, και ένα τέταρτο μέλος του συνόλου, το σημαντικότερο, ένα ακορντεόν. Δεν είχαν κανένα έπιπλο, μόνο μερικούς μπόγους, τους οποίους άρχισαν αμέσως να ανοίγουν. Γέμισαν τους τοίχους με καρφιά, έδεσαν σχοινιά και κρέμασαν όλα τα πράγματά τους. Αφού ολοκλήρωσαν τη διαδικασία της εγκατάστασης, ο πατέρας άρπαξε το ακορντεόν και μας έκανε μια επίδειξη της δεξιότητάς του.

Η καλή διάθεση των νέων γειτόνων μας ήταν σε πλήρη αντίθεση με τη δική μας διάθεση. Έως ότου θα μπορούσαμε να βρούμε έναν τρόπο να βγούμε από αυτό το αδιέξοδο, τους εκχωρήσαμε την κουζίνα μας με την προϋπόθεση ότι το μπάνιο θα ήταν αποκλειστικά δικό μας. Για τις σπάνιες διαδικασίες που είχαν να κάνουν με την προσωπική καθαριότητά τους, θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν το νεροχύτη της κουζίνας και τη δεύτερη τουαλέτα στο διάδρομο. Εντούτοις, πολύ γρήγορα, κατόρθωσαν να εισβάλουν στο μπάνιο, μπαινόβγαιναν όποτε ήθελαν παρά τη συμφωνία μας. Από την αυγή μέχρι αργά τη νύχτα η μυρωδιά των ψημένων λουκάνικων και οι ήχοι του ακορντεόν ήταν πλέον το κυριότερο στοιχείο του σπιτιού μας.

Τώρα πια δεν υπήρχε παρά μόνο μια ακραία λύση. Έπειτα από άκαρπες προσπάθειες ενός χρόνου, μια Δευτέρα πρωί στις δέκα η ώρα, παρουσιάστηκα στην Ένωση Συγγραφέων, για να υπενθυμίσω στον αντιπρόεδρο τις προηγούμενες συζητήσεις μας. Τον ενημέρωσα επίσης ότι εάν μέχρι τις δυο το μεσημέρι το ζήτημα δεν επιλυόταν, θα οργάνωνα μια συνέντευξη Τύπου για τους ξένους ανταποκριτές στο διαμέρισμά μας. Θα τους παρουσίαζα πώς ζει η φτωχή εργατική τάξη στη χώρα μας: τρία άτομα, μητέ-

ρα, πατέρας και κόρη, κοιμούνται στο πάτωμα στο ίδιο δωμάτιο και μοιράζονται το μπάνιο και την κουζίνα με ένα ζευγάρι, που δεν αγαπούσε και τόσο το ακορντεόν.

Ο πράος υπάλληλος και συνάδελφός μου προσπάθησε να με ηρεμήσει. Κατάλαβε εντούτοις ότι ήταν μάταιο και ήξερε οπωσδήποτε ότι τα μικρόφωνα στο γραφείο του είχαν αναμεταδώσει ήδη τις απειλές μου στις αρμόδιες Αρχές. Έκανε ένα τηλεφώνημα και μετά από μια σύντομη συνομιλία με ενημέρωσε ότι με περιμένουν στην Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος, στη Β΄ είσοδο, 3ος όροφος, δωμάτιο 309, στις ένδεκα ακριβώς, δηλαδή έπειτα από μισή ώρα.

Στην ιερή αίθουσα κλήθηκα να καθίσω ενώπιον μιας επιτροπής τεσσάρων συντρόφων. Φαίνονταν ίσοι στην κομματική ιεραρχία και προέρχονταν πιθανώς από διαφορετικά τμήματα: Πολιτισμός, Εθνικές Μειονότητες, Διεύθυνση Κατοικίας, και, ποιος ξέρει, ίσως και Ξένος Τύπος, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση της απειλής μου. Κλήθηκα να συνοψίσω την κατάσταση και έπειτα εξετάστηκα από κάθε μέλος της επιτροπής. Τέλος, ερωτήθηκα εάν θα μπορούσα να προτείνω εγώ κάποια λύση. Επανέλαβα τι είχα ήδη πει: ένα χρόνο νωρίτερα, πριν από την αναχώρηση των γερόντων, είχα προτείνει το διαμέρισμα να διατεθεί σε κάποιον που έχει το δικαίωμα νόμιμα να το κατοικήσει και να μας δοθεί, στη σύζυγό μου και σε μένα σε αντάλλαγμα, μια μικρότερη, αλλά κατάλληλη κατοικία.

Ναι, αναγνώρισαν, είχαν γίνει λάθη, αλλά, με ρώτησαν ξανά, έχω καμία συγκεκριμένη πρόταση στο μυαλό;

Βεβαίως και είχα. Οι αμέτρητες μικρές αγγελίες που είχα βάλει, ψάχνοντας μια ανταλλαγή διαμερισμάτων, είχαν τελικά ένα αποτέλεσμα. Οι σύντροφοι της επιτροπής θα μπορούσαν να το λάβουν υπόψη; Ένας αντισυνταγματάρχης από το Γενικό Επιτελείο του Στρατού, παντρεμένος και με ένα γιο στην τρίτη λυκείου θα ήθελαν το δικό μας διαμέρισμα των τριών δωματίων, σε αντάλλαγμα με το δικό τους διαμέρισμα των δύο δωματίων, στη λεωφόρο Βικτόριεϊ. Χρειαζόταν όμως μια απαραίτητη πρόσθετη έγκριση από το στρατό, πολύπλοκες διατυπώσεις, είχε εξηγήσει ο αντισυνταγματάρχης.

Είχα το όνομα και το τηλέφωνο του αξιωματικού; Έβγαλα αμέσως το σημειωματάριό μου και τους έδωσα το όνομα του αξιω-

ματικού. Ένα από τα μέλη της επιτροπής έκανε νόημα στον φαλακρό συνάδελφό του, ο οποίος σχημάτισε τον αριθμό του αξιωματικού συντρόφου, που με τη σειρά του επιβεβαίωσε ό,τι είχα πει.

Ξαφνικά τα δραστήρια στελέχη του Κόμματος, μέλη της επιτροπής, χαλάρωσαν και χαμογέλασαν ταυτόχρονα. Μου επιβεβαίωσαν ότι όλα θα λυθούν. Και όχι μόνο αυτό. Μου ζήτησαν –ποιος θα το πίστευε– συγγνώμη για την παρανόηση.

Ήταν μια θαυμάσια ημέρα, και καθώς περπατούσα για το σπίτι κατάλαβα ότι δεν με ένοιαζε καθόλου για τις επιπλέον σημειώσεις που ήμουν σίγουρος ότι θα είχαν προστεθεί τώρα, διογκώνοντας τον ήδη υπάρχοντα *φάκελό* μου. Τελικά η απειλή μιας διεθνούς συνέντευξης Τύπου τους επηρέασε άμεσα. Ήταν αυτό καλό ή κακό σημάδι; Ήταν όλο μια φάρσα που προοριζόταν να με καθησυχάσει πριν από το τελικό χτύπημα;

Ο ήλιος με είχε γλαρώσει και δεν βιαζόμουν να γυρίσω στο σπίτι. Έφτασα μπροστά στη μαρμάρινη μαύρη είσοδο της οδού Σφίντουλ Ιόν Νόου 26, γύρω στη μία το μεσημέρι. Δεν πήρα τον ανελκυστήρα αλλά ανέβηκα σιγά τα σκαλοπάτια μέχρι τον τρίτο όροφο. Το ακορντεόν πρέπει να ξεκουραζόταν ή να έκοβε βόλτες στην πόλη. Η πόρτα των γειτόνων μας ήταν ορθάνοικτη. Κανένα σημάδι ζωής μέσα. Μπήκα μέσα: τίποτα, κανένας, ούτε καν το σχοινί που κρεμόταν από τον ένα τοίχο στον άλλο, ούτε οι μπόγοι στο πάτωμα, απολύτως τίποτα. Σαν να μην κατοικούσε κανένας εκεί ποτέ. Ορθάνοικτα τα παράθυρα, ένα φάντασμα είχε καταβάλει προσπάθειες για να αερίσει το δωμάτιο.

Όπως έβγαινα σαστισμένος από το δωμάτιο, έπεσα πάνω στο διαχειριστή, ο οποίος ερχόταν κι αυτός να με βρει για να με ενημερώσει ότι η οικογένεια των καλλιτεχνών εξαφανίστηκε με ένα φορτηγό σε ελάχιστο χρόνο. Τους φορτώσανε σε ένα φορτηγό και ποιος ξέρει πού τους πήγαν. Και ποιος τους είχε πάρει; Κανένας δεν ήξερε στα σίγουρα, αλλά πρέπει να ήταν διαταγή κάποιου υψηλόβαθμου υπαλλήλου!

Το σοσιαλιστικό τσίρκο είχε αποδώσει αξιοθαύμαστα σε αυτή την αποστολή, με τη δεξιοτεχνία ενός μάγου! Μέσα σε μια μόνο ώρα, οι εντάσεις ενός ολόκληρου έτους είχαν εξατμιστεί.

Τα δύο δωμάτια της λεωφόρου Βικτόριεϊ 2, το μισό ενός προσοσιαλιστικού διαμερίσματος, θα ήταν η τελευταία κατοικία μου στη Ρουμανία. Ο χούλιγκαν είχε εγκαταλείψει τελικά τα κοινωνι-

κά παιχνίδια, για να γίνει αυτό που δεν ήθελε να παραδεχθεί ότι ήταν: ένας *αντιφρονών*, ένας *ταραξίας*. Όλα ξεκίνησαν από ένα ασήμαντο, μικρό γεγονός: είχα δημοσιεύσει σε ένα επαρχιακό περιοδικό μερικές γραμμές για τον νέο ρουμανικό εθνικό σοσιαλισμό. Η επίσημη επίθεση ήταν άμεση. Με λιθοβολούσαν από παντού: αμέσως έγινα «προδότης», «ξένος», «εχθρός του Κόμματος και της Πατρίδας». Εν ευθέτω χρόνω, είχαν ξεχαστεί όλοι οι άλλοι χαρακτηρισμοί: η αίσθηση του χιούμορ, η σεμνότητα, η σύνεση. Η αϋπνία μου με ταλαιπωρούσε όλο και πιο πολύ. Κινδύνευα να χάσω, σύντομα, την κάθε συνήθεια ως ήρεμος, αξιοσέβαστος πολίτης. Δεν μπορούσα να απολαύσω τη νέα φάρσα. Ο χούλιγκαν δεν είχε ξεχάσει τον χουλιγκανικό πόλεμο, ή τα χουλιγκανικά χρόνια.

Σαν να ήταν πριν από μια στιγμή, εκείνο το μακρινό απόγευμα από το οποίο έχουν περάσει τέσσερις δεκαετίες, όταν άκουσα τη φωνή, που ήταν και δεν ήταν δική μου, που ερχόταν από παντού και από πουθενά, βεβαιώνοντάς με ότι δεν ήμουν μόνος στον κόσμο, έτσι όπως πίστευα. Μόνος σε εκείνο το παράξενο και σκοτεινό δωμάτιο στο σπίτι της οικογενείας Ρίμερ στο Φαλτιτσένι, και μόνος στον κόσμο, είχα ανακαλύψει ένα άλλο σπίτι, έναν άλλο κόσμο και έναν άλλο εαυτό. Ο κόσμος των βιβλίων θα γινόταν το νέο σπίτι μου. Έζησα σε αυτόν τον κόσμο σε όλη τη διάρκεια των μαθητικών μου χρόνων, στη Σουτσεάβα, στα χρόνια όπου μελετούσα την εφαρμοσμένη μηχανική στο Βουκουρέστι, κατά την παραμονή μου στα σπίτια της γριάς Ρεβέκκας Άντελμαν, και του δόκτορα Γιακόμπι, και σε όλα τα άλλα καταφύγια όπου έσυρα τις αποσκευές των παραισθήσεών μου, τη μόνη περιουσία μου.

Με προστάτεψε πραγματικά, όπως ήλπιζα, η αναλυτική γεωμετρία, η αντίσταση των υλικών, η κατασκευή των κτηρίων και η μηχανική των ρευστών από τη δημαγωγία που υπήρχε γύρω μου ή από τα ρήγματα στο μυαλό μου; Το σχολείο της υποκρισίας, το σχολείο της διασπασμένης προσωπικότητας και η σχιζοφρένεια έβαλαν τη συλλογική ιστορία βαθιά μέσα στην προσωπική ιστορία του καθενός. Η ανάγκη μου για «κάτι άλλο» δεν είχε ελαττωθεί. Έβρισκα πάντα καταφύγιο στο σπίτι που μόνο το Βιβλίο θα μπορούσε να μου υποσχεθεί. Εξορία, σωτήρια ασθένεια; Ακολούθησα τη διαδρομή των ελιγμών μου, προς και μακριά από μένα: προσπαθώντας να βρω τον εαυτό μου, προσπαθώντας να αντικατασταθώ και να χαθώ και να κάνω έπειτα το ίδιο πράγμα ξανά.

Οι στερήσεις και οι κίνδυνοι είχαν γίνει στο μεταξύ αγαθό για όλους μας, σαν να έπρεπε όλοι να επανορθώσουμε για κάποιο σκοτεινό έγκλημα. Κάτω από τον τρόμο, η έλξη μου για τα βιβλία γινόταν όλο και μεγαλύτερη και απέκτησα αόρατους συνεργάτες στο διάλογο που, και με την προσφορά της συντροφικότητάς τους, καθυστερούσαμε το θάνατο.

Στο δωμάτιο, στην οδό Μητροπολίτου Νήφωνος, δίπλα στο Πάρκο Ελευθερίας, όπου έζησα με την Τσέλα τον πρώτο χρόνο του γάμου μας, το καλοκαίρι του 1969, είχα τη χαρά να ακούσω τη φωνή μου, στο πρώτο βιβλίο μου. Το βιβλίο είχε πράσινο εξώφυλλο, όπως ακριβώς είχε εκείνο του 1945.

Είχα βρει τελικά το αληθινό σπίτι μου, την αληθινή κατοικία μου. Η γλώσσα υποσχέθηκε όχι μόνο την αναγέννηση, αλλά και μια μορφή νομιμοποίησης, την πραγματική πολιτογράφηση και την πραγματική ταυτοποίηση. Να σε εξορίσουν και από αυτό το τελευταίο καταφύγιο θα ήταν η πιο βάναυση μορφή εξορίας, η πυρκαγιά που θα είχε αγγίξει την ίδια την ιδιοσυγκρασία της ύπαρξής μου.

Πενήντα χρόνια ενός χουλιγκανικού αιώνα είχαν περάσει από τότε που ο παππούς Αβραάμ είχε ρωτήσει εάν το νεογέννητο είχε τα νύχια που ήταν απαραίτητα για την επιβίωση. Το 1986, η ιστορία φάνηκε να ανακυκλώνει τις μαύρες φάρσες της.

Είχε κουραστεί όμως ο Τρελαυγουστίνος να παίζει τον παλαιό ρόλο του θύματος; Η *Μύηση* ήταν πρόωρη, και η διδακτική της αξία σχετική. Είχα καθυστερήσει να αποχωρήσω από την πατρίδα που είχα επανακτήσει το 1945 από κάποια υπνωτική παραίσθηση ότι θα μπορούσα να αντικαταστήσω την πατρίδα με τη γλώσσα. Τώρα το μόνο που μου έμεινε ήταν να πάρω τη γλώσσα, το σπίτι μου, μαζί μου. Θα κουβαλούσα το κέλυφος του σαλιγκαριού στην πλάτη μου. Οπουδήποτε ναυαγούσα, το κέλυφος του σαλιγκαριού θα έμενε, το ήξερα, το καταφύγιο της επιβίωσης, η αληθινή κατοικία μου.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·238

Η *αρπάγη* (ΙΙ)

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΓΚΕΤΟ ΗΤΑΝ, ΠΡΟΠΑΝΤΩΝ, ΜΙΑ προσπάθεια ενάντια στις ανησυχίες, τις υπερβολές και τον πανικό που η μητέρα μου τα ζούσε στην υπερβολή και τα μετέφερε επίσης υπερβολικά σε όλους εκείνους που ήταν γύρω της. Δεν αναδείχτηκα νικητής από αυτή την ατέρμονη αναμέτρηση, μονάχα επέζησα.

«Η μόνη παρηγοριά, καθώς πήγαινα για ύπνο, ήταν ότι η μητέρα μου θα ερχόταν και θα με φιλούσε για καληνύχτα»... Το συναίσθημα αυτό που περιγράφει η διάσημη φράση του Προυστ εμένα μου ήταν πάντα ξένο. Η Εβραία Ζαν-Κλεμάνς Βάιλ, που παντρεύτηκε με τον καθολικό γιατρό Ασίλ-Αντριέν Προυστ, δεν έμοιαζε καθόλου στη μητέρα μου. Επίσης οι κοινωνικές, θρησκευτικές, γεωγραφικές και ιστορικές διαφορές μεταξύ τους δεν ήταν μικρές. Η εσωτερική αντιπαλότητα, την οποία ο Ρουμάνος θαυμαστής του Προυστ, Μιχαήλ Σεμπαστιάν, την θεωρούσε έμφυτη σε έναν Εβραίο, καλυπτόταν όταν οι εξωτερικές αντιπαλότητες μειώνονταν. Η σπάνια κατευνασμένη ένταση μεταξύ της εσωτερικής και εξωτερικής αντιπαλότητας στον κόσμο της παιδικής ηλικίας μου απαιτούσε διαφορετικούς κανόνες και τρυφερότητα άλλου είδους. Το τελετουργικό του φιλιού της ανακούφισης πριν από τον ύπνο θα ήταν εντελώς αντίθετο με το άγχος των πραγματικών ή φανταστικών συγκρούσεων της ανατολικοευρωπαϊκής οικογένειάς μας.

Στην αρχή της δεκαετίας του ’40 η μητέρα μου είχε προβλέψει την καταστροφή. Αντιμέτωπη με τη συμφορά, η ενεργητικότητα και ο δυναμισμός της άλλαξαν απότομα κατεύθυνση. Η νευρωτική ατονία της αναμονής επικεντρωνόταν σε ενέργεια και δράση. Μετά από μερικές εβδομάδες στην Τρανσνίστρια ο πατέρας

μου εγκατέλειψε οποιαδήποτε ελπίδα. Δεν ήταν ο θάνατος που τον φόβιζε, αλλά η ταπείνωση. Είχε αρχίσει χωρίς πολλές ευκαιρίες στη ζωή και επιθυμούσε απλώς να ζήσει με αξιοπρέπεια.

Η προσπάθεια της αποκατάστασης έγινε, όπως τόσες άλλες φορές πριν, από τη σύζυγό του. Η εσωτερική ανησυχία της τρεφόταν από μια αβεβαιότητα που επιδεινωνόταν από την ανάγκη για ελπίδα. Η ανεξάντλητη ενέργειά της κινητοποιούνταν από την εξωτερική ένταση, την παρουσία των άλλων γύρω της, την ακραία συμπεριφορά και τον κίνδυνο των θυελλωδών σχέσεων, των κοινών ειδήσεων και του κουτσομπολιού. Ήταν καλή στον προγραμματισμό των συναλλαγών της επιβίωσης: θα δανειζόταν εδώ, θα επέστρεφε εκεί, εμφανιζόταν κρατώντας στο χέρι μπομπότα, ή μια ασπιρίνη, ή απλά με κάποια θαυμάσια είδηση.

Για το γιο της –ένα πλάσμα μόνιμα πεινασμένο– το ανώτατο έπαθλο δεν ήταν η μαντλέν του Προυστ βουτηγμένη στο τσάι, αλλά μια κρεμμυδόπιτα που προμηθευόταν με τεράστιες θυσίες στη μαύρη αγορά του στρατοπέδου. Αυτό το κομμάτι πίτας ήταν ένα άγνωστο θαύμα για τον παρισινό Μαρσέλ όπως και η πείνα. Το τσάι ήταν για μένα, όπως για πολλούς άλλους Ανατολικοευρωπαίους νεαρούς, το ζεστό φλιτζάνι που μας προσέφερε ο Ερυθρός Σταυρός κατά την επιστροφή μας από το στρατόπεδο.

Εύθραυστη, τσαλακωμένη, αήττητη – έτσι έδειχνε η τραυματισμένη σωτήρας μας όταν πέρασε τα σύνορα της μητέρας πατρίδας το 1945. Παγιδευόταν ξαφνικά στη δίνη της αναγέννησης, αλυσοδεμένη, όπως συνήθως, με τους αδελφούς της στο βάσανο, εξαρτώμενη από εκείνη τη σχέση, σε πλήρη αντίθεση με την αξιοπρεπή μοναξιά του συζύγου της. Χάριζε αγάπη με αλόγιστη γενναιοδωρία και σε αντάλλαγμα απαιτούσε αφοσίωση και ευγνωμοσύνη. Η σύνεση του πατέρα μου, η αμήχανη διακριτικότητά του, δεν εξαρτιόταν από τους άλλους. Αυτό το ευγενές άτομο δεν ζητούσε και δεν περίμενε ευγνωμοσύνη.

Όταν επιστρέψαμε στη Ρουμανία, κάθε επαφή με την οικογένεια της θείας μου, Ρεβέκκας Γκραούρ, διακόπηκε. Τα ονόματα της μεγαλύτερης αδελφής της μητέρας μου και της αμαρτωλής κόρης της Μίνας δεν αναφέρονταν ποτέ από τους γονείς. Η συμφωνία αυτής της απαγόρευσης των ανομολόγητων ονομάτων έσπασε όταν μια είδηση χτύπησε σαν κεραυνός: η άλλη κόρη της θείας Ρεβέκκας πέθανε. Η μητέρα πήρε το πρώτο τρένο για το

Τάργκουλ Φρουμός, όπου βρισκόταν το σπίτι της οικογένειας Γκραούρ, και επέστρεψε μετά την εβδομάδα του πένθους. Ένα χρόνο αργότερα, στο σπίτι μας στη Σουτσεάβα, γιορτάσαμε το γάμο της «αμαρτωλής» Μίνας με το χήρο σύζυγο της αποθανούσας αδελφής της. Οι εορτασμοί επιβεβαίωσαν την οικογενειακή επανασύνδεση, και η μητέρα μου μπορούσε ξανά να μοιραστεί με τους άλλους τα γεγονότα της οικογένειας της αδελφής της, καλά και κακά. Το γεγονός της μοιχείας της Μίνας και του πατέρα μου δεν αναφέρθηκε ποτέ ξανά.

Οι σχέσεις της μητέρας μου με τους άλλους στην οικογένεια φαινόταν να την προστατεύουν για κάποιο διάστημα από τον εαυτό της. Ο γιος της, κομμάτι του εαυτού της, εισέπραττε μόνο τις εντάσεις και τις αγωνίες της. Κανένα φιλί για καληνύχτα δεν χωρούσε στο στενό χωρίς τυπικότητες καταφύγιό μας. Δεν μου διάβασε ποτέ παραμύθια όταν πήγαινα για ύπνο. Η Mater Dolorosa δεν είχε ποτέ χρόνο ή υπομονή για κάτι τέτοιο. Οι προσπάθειες καθησυχασμού δεν την βοηθούσαν, ήταν έρμαιο των αντιφάσεών της, δεδομένου ότι ο πυρήνας της ισχυρής, ευαίσθητης και ταραγμένης προσωπικότητάς της παρέμεινε αναλλοίωτος. Η θεατρικότητά της υποκίνησε το πάθος της και ο πανικός δεν υπονόμευσε το πνεύμα, την ανθεκτικότητα και την αφοσίωσή της.

Ακόμα κι αν οι ρόλοι θα είχαν αντιστραφεί και ο γιος θα ήταν σε θέση να χαρίσει στη μητέρα του αυτό που ο ίδιος δεν πήρε, δεν θα ήταν δυνατόν να δημιουργήσει την ατμόσφαιρα της προυστικής παιδικής ηλικίας. Έντρομο και στενό, το ανατολικοευρωπαϊκό γκέτο είχε επιζήσει ενδεδυμένο τις αμαρτίες και τα αδιέξοδα μυστήριά του. Ένας σκιερός χώρος που κατά τη διάρκεια του χρόνου είχε μάθει να προσαρμόζεται σε όλες τις αλλαγές. Στη γειτονιά του γκέτο η ορθόδοξη εκκλησία φαινόταν κι αυτή τόσο διαφορετική από το μεγαλοπρεπές θέαμα των καθολικών καθεδρικών ναών της Δύσης, με τα ψηλά γοτθικά σκηνικά σύνολα, που φιλοξενούσαν την ιερή αρμονία με τις θαυμάσιες αποδόσεις των χορδών του οργάνου.

Όταν έκανε το μεσημεριανό διάλειμμά της από το σοσιαλιστικό κατάστημα όπου εργαζόταν, η μητέρα μου αποκτούσε πάλι αμέσως επαφή με το γκέτο. Προτιμούσε το κουτσομπολιό με τους γείτονες από τις συνομιλίες με το γιο της. Έκανε κάθε μέρα την ίδια διαδρομή: Πρώτα θα σταματούσε στο διαμέρισμα της πα-

χουλής κυρίας Άμπος, η οποία έμενε μαζί με τη μικρή κόρη της μετά την εξαφάνιση του σιωνιστή συζύγου της στις κομμουνιστικές φυλακές. Έπειτα ακολουθούσε η κυρία Σεγκάλ, η χήρα, με την όμορφη κόρη της, Ρίτα, μαθήτρια τρίτης λυκείου. Και στο τέλος η οικογένεια του λογιστή Χέλερ. Έπειτα από όλες εκείνες τις στάσεις τής έμενε πολύ λίγος χρόνος για το μεσημεριανό γεύμα. Έτρωγε γρήγορα ένα πρόχειρο φαγητό, ρωτούσε το ίδιο γρήγορα για τις επιδόσεις των δύο μαθητών της οικογένειάς της. Αλλά τι αναστάτωση γινόταν όταν παθαίναμε μια γρίπη ή ηλίαση! Οποιοδήποτε απρόβλεπτο γεγονός στις ζωές του συζύγου της ή του γιου της, ή κάποιου συγγενή, δήλωνε μια επικείμενη καταστροφή, της οποίας πάντα περίμενε προειδοποιητικά σημάδια. Η πιο αφιερωμένη μητέρα και σύζυγος φαινόταν στην πραγματικότητα ακατάλληλη για το ρόλο της, ακριβώς όπως η ακραία συμμετοχή της στον καθημερινό κύκλο της ζωής φαινόταν να καλύπτει κάποια ουσιαστική έλλειψη, για την οποία είχε βρει ανακούφιση στη θρησκευτική πίστη.

Μαγείρευε σύμφωνα με την παράδοση της αυστριακής κουζίνας της Μπουκοβίνα, με τις συγκεκριμένες γλυκόπικρες γεύσεις της. Το κρέας δεν χωριζόταν από το γάλα, όπως όριζε ο νόμος, αλλά όλα τα σκεύη μαγειρικής και ολόκληρο το σπίτι καθαριζόταν σχολαστικά για το Πέσαχ. Το φθινόπωρο, το Νέο Έτος έφερνε τα τελετουργικά της εποχής και τη νηστεία. Η πίστη είχε γίνει ένα είδος γενετικής παράδοσης, ένας κώδικας της ύπαρξης, για να μπορέσει να αντιμετωπίσει όλα τα σημαντικότερα αλλά και δευτερεύοντα γεγονότα της καθημερινής ζωής. Θρησκόληπτη, προληπτική, με μια αλάνθαστη πίστη στο έργο της μοίρας, η μητέρα, κόρη του γκέτο, διατηρούσε μια μέτρια υποψία και μια μέτρια περιέργεια για το χριστιανικό περιβάλλον. Η απόλυτη αλληλεγγύη της με την εξόριστη φυλή της δεν απέκλειε το πνεύμα της να στρέφεται σε κρίσεις και αξιολογήσεις.

Ο σοσιαλισμός δεν φάνηκε να έχει επιπτώσεις πάνω της. Γνώριζε τη νέα τάξη πραγμάτων και τους κανονισμούς, αλλά έμενε ασυγκίνητη μπροστά στο όραμα της ουτοπικής ευτυχίας που είχε πάρει τα μυαλά τόσο πολλών ομοθρήσκων της. Έβλεπε τις αλλαγές με εγκαρτέρηση: ο γιος της απομακρυνόταν, και αυτός, καθημερινά από τον κόσμο των προγόνων του. Καταλάβαινε ότι έζησαν ταραγμένους και επικίνδυνους καιρούς. Το παρελθόν, γε-

μάτο χρώματα και ορμή, κατηγορούσε το δηλητηριώδες γκρίζο του παρόντος. Όπως στην αρχαία ελληνική Αγορά, το γκέτο είχε προκαλέσει ένα ενεργό εμπόριο συγκινήσεων και ιδεών. Η σοσιαλιστική προπαγάνδα μπορεί να είχε αποκαλύψει το πνεύμα της μπουρζουαζίας, τους κερδοσκόπους και τους εμπόρους της, αλλά προωθούσε τη δωροδοκία σε βαθύτερο επίπεδο.

Εγώ ασφυκτιούσα στο γκέτο: πνιγόμουν από τις κτητικές υπερβολές και τον συνεχή πανικό. Η εχθρότητά μου γινόταν μια άλλη μορφή της δουλικότητας και της δουλείας. Μετά τη σύντομη κομμουνιστική τρέλα της νεαρής μου ηλικίας είχα φτάσει να μισήσω οτιδήποτε είχε να κάνει με το πρώτο πρόσωπο πληθυντικού. Το «μας», με τη συλλογική αυτή ταυτότητα, μου φαινόταν ύποπτο, καταπιεστικό και απλοϊκό. Το χάσμα μεταξύ «μου» και «μας» δεν ήμουν πλέον διατεθειμένος να το γεφυρώσω.

Τίποτα δεν εξέφραζε πιο φανερά τη σχέση της μητέρας με την καινούργια κοινωνία από το «σοσιαλιστικό εμπόριο», μια αντίφαση στους όρους και την πραγματικότητα. Είχα ανακαλύψει αργά την πολυπλοκότητα αυτού του αρχαίου επαγγέλματος που υποτιμητικά το ταύτιζαν στο παρελθόν και στο παρόν και πάντα με τους ομοθρήσκους μου. Η νοημοσύνη, το ρίσκο, η κλίση για διαπραγμάτευση, η σκληρή δουλειά χωρίς σταθερό ωράριο, η εμπιστοσύνη, το άγχος για ένα καλό όνομα στην αγορά διέκριναν τον καλό έμπορο. Μόνο η νομική ή η ψυχιατρική θα είχαν ταιριάξει στη μητέρα μου εξίσου καλά, αν θα είχε την ευκαιρία να ακολουθήσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ο πραγματικός σοσιαλισμός, ωστόσο, είχε πνίξει την ελευθερία της πρωτοβουλίας και της καινοτομίας, και το εμπόριο είχε γίνει καταναγκαστική βαρετή εργασία, «προγραμματισμένη» γραφειοκρατία. Υπάλληλοι μεταμφιεσμένοι σε πωλητές, εμπορικοί εμπειρογνώμονες, αρμόδιοι για το σχεδιασμό, λογιστές – όλοι υπό την αυστηρή επιτήρηση των κομματόσκυλων ή της κανονικής αστυνομίας.

Από το καινούργιο σοσιαλιστικό «Βιβλιοπωλείο μας», η μητέρα έφτασε σε μια άλλη σοσιαλιστική υπηρεσία, ένα ψιλικατζίδικο για το οποίο ήταν απολύτως ακατάλληλη. Τώρα, αντί για βιβλία και σχολικά, με τα οποία είχε ασχοληθεί μια ζωή, πουλούσε κουμπιά, κλωστές, κορδέλες, δαντέλες, μαντίλια και γυναικείες κάλτσες. Με τα ασταθή πόδια της ανέβαινε την ξεχαρβαλωμένη σκάλα για να φθάσει στα κουτιά του τελευταίου ραφιού. Λαχα-

νιασμένη κατέβαινε ξανά κάτω, αργά, με το μικρό κουτάκι που έτρεμε στο μεγάλο, ζαρωμένο χέρι της. Εντωμεταξύ, ο πελάτης, συνήθως μια αγρότισσα, είχε αλλάξει γνώμη και είτε είχε ήδη φύγει ή απλώς δεν ήθελε πια εκείνο το προϊόν. Δεν υπήρχε ποτέ χρόνος δεδομένου ότι οι πελάτες ήταν πάντα πολλοί και απαιτούσαν την προσοχή της. Σε πολλές περιπτώσεις το κομμάτι της κεντημένης δαντέλας ή κάποιο ρολό κορδέλας εξαφανιζόταν μαζί με τον κλέφτη. Ενδεχομένως, η νέα μαθητευόμενη πωλήτρια, της οποίας η εργασιακή ηθική ήταν ελάχιστη και φρόντιζε μόνο να εισπράττει κάθε μήνα τον σοσιαλιστικό μισθό της, εξίσου ελάχιστο, έβαζε χέρι στο συρτάρι με τα λεφτά. «Κλέφτρα, κλέφτρα!» μπορούσα να ακούσω τη μητέρα μου να φωνάζει στις προσωρινές και μερικής απασχόλησης πωλήτριες, με τα επιδέξια δάχτυλα που βυθίζονταν συχνά στο συρτάρι της ταμειακής μηχανής. Χάος... Αδιαφορία... Πανικός...Το αποκορύφωμα του εφιάλτη κατέληγε πάντα στις υστερικές ημέρες της απογραφής, όταν όλο το προσωπικό δούλευε σκληρά από το πρωί μέχρις αργά τη νύχτα, χαρακτηρίζοντας και τιμολογώντας τα αγαθά. Η τρομερή αυτή ένταση είχε επιπτώσεις ακόμα και στον πατέρα μου που, μετά τις ώρες της δουλειάς του, θα έλεγχε τις διάφορες λογιστικές διαδικασίες στο σπίτι, για να διορθώσει τα λάθη των αναρμόδιων ή ακόμα και διεφθαρμένων διαχειριστών. Τελικά, όλα τα μαύρα προαισθήματα της μητέρας επιβεβαιώθηκαν, όταν, έπειτα από μια αποτυχημένη απογραφή και ένα καταστρεπτικό λογιστικό λάθος, η μητέρα κατάφερε να γλυτώσει από τη φυλακή μόνο λόγω της ηλικίας της και κάποιων διακριτικών επεμβάσεων σε πολύ υψηλά πρόσωπα. Σε αυτή τη δίκη είχε καταρρεύσει. Το ίδιο είχε συμβεί και στο νυχτερινό τρένο που μας έφερνε πίσω από μια επίσκεψη στην Περιπράβα όπου ο πατέρας αναμασούσε την ταπείνωσή του.

Η ταπείνωση στην ίδια δεν είχε επιπτώσεις, δεν την αφορούσε, αλλά όταν άγγιζε το σύζυγό της ή το γιο της, αισθανόταν ενοχή για την ντροπή τους.

«Ο Θεός θα σε βοηθήσει για όλα αυτά που κάνεις», θα επαναλάμβανε στο Βουκουρέστι τα πρωινά εκείνα όταν την συνόδευα στους γιατρούς – τις ίδιες λέξεις που είχε χρησιμοποιήσει στο τρένο από την Περιπράβα και τις ημέρες της δίκης της. Τυφλή, με περίμενε υπομονετικά στη γωνία του δρόμου να επιστρέψω με

ένα ταξί, κάτι σχεδόν αδύνατον να βρεις την ώρα της κυκλοφοριακής αιχμής στο Βουκουρέστι.

Το ταλαιπωρημένο πρόσωπό της, η απόγνωση, οι καταστρεπτικές νευρικές κρίσεις προκαλούνταν συχνά από κάτι ασήμαντο ή από την ιδεοληψία της για τα σχέδια της αναχώρησής μου; Δεν είχε καμία δύναμη να με αντιμετωπίσει με ευθύτητα. Ήταν ανίκανη να με βλάψει λεκτικά, ήθελε όμως να με βλάψει, βαθιά, αθεράπευτα, για την αδιαφορία με την οποία είχα απομακρυνθεί από τα αδιέξοδα και τα τραύματά της. Αυτή η συνεχής έντασή της, υπερτονισμένη από το συναίσθημα της ανημπόριας, κατάφερνε να με μετατρέψει σε εξοργισμένο, παγωμένο μάρτυρα.

Ήταν ο πόνος της θεατρικός, τα παράπονα ατελείωτα; Προσπαθούσα να θωρακίζομαι εναντίον αυτών των επιθέσεων, αλλά χωρίς μεγάλη επιτυχία. Ήμουν πραγματικά αδύναμος να δραπετεύσω από την κτητικότητά της, τον αθεράπευτο, σκληρό εγωισμό της. Φαινόταν να θέλει να τιμωρήσει όλους εκείνους που βρίσκονταν στον άμεσο περίγυρό της, ταλαιπωρώντας τον εαυτό της και την ίδια, μόνο και μόνο επειδή εκείνοι ήταν ανίκανοι να επιβραβεύσουν το θεαματικό μαρτύριό της, την απόλυτη αφοσίωσή της.

Πράγματι, αυτή η τυραννία της αγάπης ήταν η αφόρητη ασθένεια του γκέτο. Η αρπάγη, καλυμμένη με βελούδο και μετάξι, εμφανιζόταν όταν το περίμενες λιγότερο. Δεν κατάφερα να της ξεφύγω, ακόμα και αφού είχα δραπετεύσει από το γκέτο.

Απροσδόκητα, όταν γινόταν από θαύμα και πάλι γαλήνια, μεταμορφωνόταν σε ένα καλοσυνάτο, γλυκό και με αίσθηση του χιούμορ πλάσμα. Παραδόξως, η ηρεμία, η χαλάρωση φαινόταν να αποδεικνύουν τις χθεσινές ανησυχίες και την κρίση υστερίας. Αναδρομικά, η ηρεμία πρόσφερε μια παράξενη θεμελίωση στην προηγούμενη έλλειψη ισορροπίας. Δεν ήταν μια περίπτωση διχασμένης προσωπικότητας αλλά μια επιβεβαίωση της αντιφατικότητας των δύο πλευρών της. Δεν θα μπορούσε να είναι ένα πράγμα, φαινόταν ότι έλεγε, χωρίς και την ύπαρξη του αντίθετου. Καμία από αυτές τις δυο πλευρές της δεν θα μπορούσε να υπερισχύσει και να νικήσει αυτή την ταραχώδη προσωπικότητα. Μια μυστήρια προγονική δύναμη επέμενε παρά την ευαισθησία της. «Προσεύχομαι και για εκείνους», φαινόταν καμιά φορά να λέει, ρίχνοντας μια ματιά στη χριστιανική κοινωνία του περιβάλλο-

ντός της. Τα χέρια κάλυπταν τα μάτια της, η σκέψη καρφωμένη στο βαθύ αόρατο, εκλιπαρώντας προστασία από το άγνωστο.

Το νεκροταφείο φαινόταν να σημαίνει περισσότερα για τη μητέρα από τη συναγωγή. Ήταν μια άμεση, φυσική αλλά και αφηρημένη μορφή επικοινωνίας, ένας τρόπος να ανήκει στην ιστορία και στη μετα-ιστορία. Οι πρόγονοί μας ήταν σαν εμάς, τώρα είμαστε εμείς αυτοί, το παρελθόν είναι το παρόν. Βγαίναμε κάθε χρόνο από την Αίγυπτο, όπως αυτοί, χωρίς να το καταφέρουμε τελικά, ξαναζούμε επανειλημμένως την εμπειρία αυτή, άλλη Αίγυπτος, η μοίρα τους είναι δική μας, όπως ακριβώς η μοίρα μας είναι δική τους, για πάντα. Δεν είχαμε όμως το δικαίωμα να συγχωρέσουμε στο όνομά τους. Ούτε ο Θεός δεν μπορεί να συγχωρέσει στο όνομά μας, αυτή είναι δουλειά του καθενός.

Αυτή η μυστική σύνδεση, η ταυτοποίηση με όλες τις γενιές, η επίκληση της θείας δύναμης, γινόταν συχνότερα φυσικά, όποτε τα πράγματα εδώ στη γη δεν πήγαιναν καλά.

Δεχόταν το γεγονός ότι ο κόσμος είχε αλλάξει. Προσπάθησα υπομονετικά να της εξηγήσω ότι δεν θα έπρεπε, εντούτοις, να πιστεύει στην ισότητα που προσφερόταν ή να θεωρεί τον εαυτό της πατριώτισσα, δηλαδή να έχει το δικαίωμα να κάνει κριτική στη δυσάρεστη κατάσταση της χώρας. Προσπαθούσε να αποφύγει αυτό το λεπτό θέμα, ακριβώς όπως απέφευγε να μιλήσει για τα βιβλία μου. Έτρεμε το φυλλοκάρδι της όμως όταν ήμουν στο μάτι του κυκλώνα του Τύπου.

Αισθανόταν τις στιγμές της κρίσης και δεν απαίτησε ποτέ να συμμεριστώ τις ανησυχίες της. Εν πάση περιπτώσει, θα ήταν πάρα πολύ αργά. Αρνιόμουν να αναγεννηθώ και να αλυσοδεθώ ξανά με τη φυλή. Είχα εκπαιδευθεί στο σκεπτικισμό και είχα μάθει από το Μαρκ Τουέιν, εκείνο τον μεγάλο σκεπτικιστή, ότι τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι χειρότερο από το να είσαι ανθρώπινο ον. Το αν ήθελα να είμαι Ρουμάνος. Απόλαυσα πραγματικά αυτό το αστείο; φαινόταν να με ρωτάει το αμερικανικό χιούμορ. Πώς θα αισθανόμουν αν ήμουν Κινέζος ή Παραγουανός; Ή Εβραίος, γιατί όχι; Αυτή η γκαντεμιά δεν ήταν λιγότερο ενδιαφέρουσα από τις άλλες περιπτώσεις.

Ο Θεός όντως με έπλασε κατ' εικόνα Του; Ο Κύριος είχε πραγματικά το πρόσωπό μου; Σε αυτή την περίπτωση, το Υπέρτατο Ον, που είχε φέρει τα πάντα στην ύπαρξη, δεν ήταν άλλο παρά

αυτό που με είχε γεννήσει. Ενσωματώθηκε με τον κοντινότερο των κοντινών ανθρώπων μου, με τη γυναίκα που με είχε γεννήσει;

Πράγματι, καμία σύγκρουση με τα θεία δεν θα μπορούσε να είναι πλουσιότερη από τις φιλονικίες που είχα απολαύσει ως γιος της μητέρας μου. Ούτε το δέσιμο θα μπορούσε να ήταν ισχυρότερο.

Η μητέρα μου δεν ήταν η Ζαν-Κλεμάνς Προυστ, το γένος Βάιλ, και ούτε ο γιος της ήταν η μετενσάρκωση του Μαρσέλ. Δεν έλαβα ποτέ το φιλί της καληνύχτας, και ακόμα και τώρα, δεκαετίες αργότερα, όταν την φέρνω ξανά στη μνήμη μου, κυριαρχημένος από νοσταλγία, δεν είναι αυτό που περιμένω. Η αρπάγη του παρελθόντος δεν είναι καθόλου λιγότερο επίπονη όταν νιώθω κοντά μου τη σκιά που με προσέχει. Περιστασιακά, ξεχνά να εμφανιστεί, αλλά όταν ξυπνώ από την απουσία, μπορώ να δω πάλι, στον κόκκινο ουρανό της νύχτας, το πέρασμα της τυφλής γυναίκας στην αναπηρική καρέκλα της. Στην ουράνια καρέκλα του ο Θεός λαγοκοιμάται: έχει πάρει τη μορφή μιας ηλικιωμένης καταβεβλημένης γυναίκας. Η ασθενική, τυφλή και κουρασμένη μορφή έχει το πρόσωπο της μητέρας μου. Μεταξύ όλων των ξένων που με περιβάλλουν, εδώ και πέρα και παντού, οι αβεβαιότητες –ο τελευταίος θησαυρός της εξορίας μου– μου χαρίζουν έναν οικείο και προσιτό Θεό.

Το οικογενειακό λεύκωμα αποτελείται από πολύ λίγες φωτογραφίες, το υπόλοιπο έχει χαθεί στις πολυάριθμες περιπλανήσεις. Η νέα γυναίκα φορώντας καπέλο, πέπλο, και μια μαύρη γούνινη κάπα κοιτάζει δειλά το σύζυγό της. Με τα σκοτεινά, ζωηρά μάτια της, τη λεπτή σμιλευμένη μύτη, το ψηλό μέτωπο, και τα σχηματισμένα φρύδια, δίνει την εικόνα της νευρικής μεσογειακής ομορφιάς, ατσαλωμένης στη φωτιά της ανατολικοευρωπαϊκής χοάνης.

Οι φωτογραφίες δεν αντιπροσωπεύουν τις μνήμες. Δεν υπάρχει καμία μνήμη από τα χρόνια πριν από τη *Μύηση*, εκείνα τα χρόνια τα εξαφάνισε η αμνησία. Για τις απομονωμένες, αλησμόνητες εικόνες από την Τρανσνίστρια λείπουν η οπτική βοήθεια, χάθηκε από τα αρχεία της Ιστορίας και αντικαθίσταται, σήμερα, από τα κλισέ του θρήνου. Ο φωτογράφος που τράβηξε την εικόνα των περιπλανώμενων ανθρώπων, ντυμένων με κουρέλια, στους δρόμους του Ιασίου, την άνοιξη του 1945, κατά την επιστροφή στη μητέρα πατρίδα που μας είχε εκδιώξει, δυστυχώς δεν μας χάρισε το σουβενίρ της *Ανάστασης*. Οι εικόνες των εορτασμών της λή-

ξης της σχολικής χρονιάς, οι καλοκαιρινές διακοπές, το πάρκο στη Βάτρα Ντόρνεϊ, οι κατάξεροι λόφοι γύρω από τα φράγματα του στρατοπέδου καταναγκαστικής εργασίας της Περιπράβα, η στολή φυλακισμένου του πατέρα; Κενό.

Εικόνες. Χλώμιασε όταν της είπα ότι θέλω να παρατήσω το Πολυτεχνείο. «Έχεις δίκιο», είπε τελικά, «εάν δεν σου αρέσει, δεν πρέπει να συνεχίσεις». Είχε την ίδια αντίδραση όταν, πρωτοδιορισμένος μηχανικός, της είπα ότι είχα νοικιάσει δωμάτιο στην πόλη. «Καλά, εάν δεν μπορείς να μας αντέξεις άλλο...» Γεμάτη άγχος, προετοιμάζοντας στην κουζίνα της γεύμα προς τιμήν της νύφης της. Περιμένοντας ανυπόμονη στην μπροστινή πόρτα να περάσει ο ταχυδρόμος με νέα. Καταβεβλημένη από τις ασθένειες της μεγάλης ηλικίας, έτοιμη να δεχτεί το τέλος. Με πικρό σαρκασμό προς το σύζυγό της: «Όταν ήμουν νέα και σου χάριζα ευχαρίστηση, ήταν καλύτερα, έτσι δεν είναι;»

Τέσσερις δεκαετίες μετά την πρώτη εξορία μου, ο τωρινός έχει το πλεονέκτημα ότι δεν παίζει με την έγνοια της επιστροφής. Οι μάρτυρες της ζωής μου είναι τώρα διεσπαρμένοι σε όλες τις γωνίες και τα νεκροταφεία του κόσμου. Οι εικόνες του παρελθόντος με επισκέπτονται περιστασιακά τη νύχτα, δώρο της ευγενικής μορφής του Κινέζου που έμαθε πώς ήμουν προτού συναντηθούν οι γονείς μου. Ο τοίχος μεταμορφώνεται σε ονειρικό τόπο και μπορώ να διακρίνω τη μορφή της μητέρας μου που διαγράφεται στο σκοτάδι. Βλέπω τα σύνορα, το μέρος όπου γεννήθηκα, το νεκροταφείο. Όταν συναντήθηκαν οι γονείς μου το 1933, δεν θα μπορούσαν να προβλέψουν ποτέ ότι θα θάβονταν σε τέτοια μεγάλη απόσταση από τους γονείς τους, και ο ένας από τον άλλον και σε μια ακόμα μεγαλύτερη απόσταση από τον πιθανό τάφο του μοναχογιού τους, ο οποίος καταγράφει πάνω στον νυχτερινό ουρανό την αναφορά του προς την αιωνιότητα.

Το σκοτάδι πρασινίζει, γίνεται δάσος ρωσικής στέπας, οι σκιές τρέμουν στον τοίχο και μπορώ να δω τους ανώνυμους τάφους στην Τρανσνίστρια, όπου οι γονείς της μαμάς μου αναπαύονταν. Βλέπω τον καλυμμένο με λουλούδια τάφο ενός άλλου παππού, πατέρα του πατέρα μου, στο ειδυλλιακό Φαλτιτσένι. Βλέπω επίσης, σε έναν από τους λόφους της Ιερουσαλήμ, κάτω από τον καυτό ήλιο την πλάκα που καλύπτει τον τάφο του ανθρώπου που ήταν ο πατέρας μου. Μόνο η μητέρα, αυτή που πάντα επιθυμού-

σε να φύγει, μένει ακόμα, στον τόπο όπου είχε ζήσει ολόκληρη τη ζωή της, η μοναδική από μας που παραμένει στη μητέρα πατρίδα και βρίσκεται στο νεκροταφείο της Σουτσεάβα, της πατρίδας πλέον του νομάδα γιου της.

Είχε πάντα την αίσθηση της εξόριστης και το πεπρωμένο την εξόρισε στην αιωνιότητα του τόπου της. Ήταν κι αυτό μια φάρσα της μοίρας με σκοπό να επιβαρύνει τη συνείδηση του γιου της με μια επιπλέον ενοχή; Η ενοχή ήταν ένας ωφέλιμος αντικαταστάτης για τα χαμένα οικογενειακά λευκώματα των χαμένων οικογενειών.

Μόνο τώρα, στην ώριμη ηλικία του, ο εξόριστος φαίνεται πως χρειάζεται τη λατρεία και τις ανησυχίες της μητέρας. Μόνο τώρα μπορώ να αναγνωρίσω στον εαυτό μου το πρόσωπο του αγοριού από το Παρίσι που χρειαζόταν πάντα την παρουσία της μητέρας του. Ο Ανατολικοευρωπαίος δίδυμος του Μαρσέλ, πάντα διψασμένος για απελευθέρωση, τώρα στα γερατειά ποθεί την παρηγοριά μιας επανασύνδεσης με τους ανθρώπους του; Θα άκουγα τα βήματα της μητέρας μου να επιστρέφει από τον κόσμο χωρίς επιστροφή, το θρόισμα του βελούδινου φορέματός της, όπως περνά από το διάδρομο προς την κρεβατοκάμαρα του εγκαταλειμμένου παιδιού.

«Μια επίπονη στιγμή», λέει ο Μαρσέλ, «προάγγελο της επόμενης στιγμής, όταν θα με είχε ήδη παρατήσει».

Πόσο καιρό θα διαρκούσε αυτό το όραμα; Πόσο σύντομα θα μείνω και πάλι μόνος, ερημωμένος;

«Η στιγμή που την άκουγα να ανεβαίνει τα σκαλοπάτια, έπειτα τα βήματά της στο διάδρομο... Είχα φθάσει στο σημείο να επιθυμώ να φτάσει όσο το δυνατόν αργότερα έτσι ώστε η γλυκιά αναμονή να παραταθεί».

Οι λέξεις του Μαρσέλ είναι τώρα δικές μου, αν και, αντίθετα από αυτόν, δεν μεγάλωσα στην ατμόσφαιρα των καθεδρικών ναών και της μουσικής του εκκλησιαστικού οργάνου και προέρχομαι από τις σκοτεινές ομίχλες της Ανατολικής Ευρώπης.

Κάποτε δεν θα συμφωνούσα με τα λόγια του Προυστ, αλλά σίγουρα θα αναγνώριζα τον εαυτό μου στο πρόσωπο ενός άλλου εξόριστου, Ανατολικοευρωπαίου όπως εγώ:

«Δεν έχω ούτε μια στιγμή ηρεμίας, δεν έχω τίποτα εξασφαλισμένο, για όλα πρέπει να παλέψω, όχι μόνο για το παρόν και το

μέλλον, αλλά και για το παρελθόν», είχε γράψει ο Φραντς Κάφκα. Ναι, για όλα έπρεπε να παλέψουμε, δεν μας επιτρεπόταν ποτέ ούτε μια στιγμή ηρεμίας.

Όχι μόνο το γκέτο είχε εξαφανιστεί, αλλά ένας ολόκληρος κόσμος. Ήταν αργά το βράδυ. Δεν υπήρχε κανένας τρόπος να αρχίσω τώρα την αναζήτηση του χαμένου χρόνου και ούτε κάποιο θαυματουργό φάρμακο θα μπορούσε να μου τον δώσει πίσω. Χωρίς παρελθόν, χωρίς μέλλον, κατοικώντας στην ψευδαίσθηση ενός δανεισμένου παρόντος, μιας ανασφαλούς παγίδας; Ένα βράδυ αργά ρώτησα τον χερ δόκτωρ Κάφκα αν νιώθει πραγματικά νοσταλγία για το γκέτο. «Οχ, μακάρι να την είχα αυτή την επιλογή», ψιθύρισε ο επισκέπτης, βγάζοντας το καπέλο, το ίδιο μαύρο στο χρώμα όπως αυτός. Κατόπιν ψιθύρισε πάλι:

> Αν είχα τη δυνατότητα να είμαι αυτό που ήθελα να είμαι, θα ήμουν ένα μικρό αγόρι της Ανατολικής Ευρώπης, σε μια γωνία ενός δωματίου, χωρίς κανένα ίχνος ανησυχίας. Ο πατέρας θα ήταν στη μέση του δωματίου, συζητώντας με άλλους άντρες. Η μητέρα ντυμένη με πολύ χοντρά ρούχα και ψαχουλεύοντας μέσα στις βαλίτσες και η αδελφή μου φλυαρώντας με τα κορίτσια. Και σε μερικές εβδομάδες, θα είχαμε φτάσει στην Αμερική.

Μου είχε πει συχνά αυτές τις λέξεις. Τώρα τις επαναλάμβανα κι εγώ κοιτάζοντας στον ανεξιχνίαστο ουρανό, τον οποίο η τυφλή μητέρα μου διέσχιζε στην αναπηρική καρέκλα της. Κρατούσα την αναπνοή μου, με είχαν καταβάλει η νοσταλγία και η μοναξιά, και έπειτα, αισθάνθηκα ξανά στο στήθος τη σουβλιά που ξυπνά τους ηλικιωμένους καρδιακούς από τον ύπνο.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·250

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·251

TO BIENNEZIKO NTIBANI

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·252

*Anamneză**

ΕΒΡΕΧΕ, ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΗΤΑΝ Ο ΒΙΒΛΙΚΟΣ ΚΑΤΑΚΛΥΣΜΟΣ. Ο ΣΥΝΟνόματος του βιβλικού ήρωα, ο Νώε ενσάρκωνε μόνο το ρόλο του πρόσφυγα στην κωμωδία του παρόντος.

Στην κομψή τραπεζαρία του κομψού εξοχικού σε ένα από τα κομψά προάστια της Νέας Υόρκης, οι συνομιλητές δεν φαίνονταν να ενδιαφέρονται για τη σιγανή και ψιλή βροχή.

Άγνωστο πώς και πότε ο ναυαγισμένος εξόριστος βρέθηκε να μιλάει για την Τρανσνίστρια, τη *Μύηση*, τον πόλεμο, και για τη Μαρία, τη νεαρή αγρότισσα που ήταν αποφασισμένη να ακολουθήσει τους Εβραίους στο ταξίδι τους προς το θάνατο. Μετά μίλησε για τον επόμενο κατακλυσμό: τον βυζαντινό κομμουνισμό και τις ασάφειές του, για τις ασάφειες του εξόριστου.

Η πόρτα με τον καθρέφτη ανοιγόκλεινε και ξαφνικά είδε στα κρυστάλλινα τετράγωνα μια εικόνα που δεν ήθελε να αναγνωρίσει: αυτή του συγγραφέα απομνημονευμάτων. Πολύ αργά όμως για να σταματήσει, συνέχισε με μεγάλες παύσεις την ιστορία του, νικώντας τον πόλεμο ενάντια στο παρελθόν.

Την επόμενη ημέρα έφθασε η επιστολή:

> I don't think it was just because it rained, but I spent a good deal of time after our pleasant luncheon thinking about you, and by that I mean thinking about YOUR STORY. A fascinating one, not just because it is you, but because you lived and thought and acted at the center of the worst time in history.**

---

* Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί εδώ τον όρο Anamneză από το ελληνικό «ανάμνησις». Με τον τρόπο αυτό αναφέρεται στην επιστημονική διάσταση του όρου ο οποίος επικράτησε σε πολλές επιστήμες και κυρίως στην ιατρική, ως ιστορικό του ασθενή, και την ψυχολογία, ως θεραπευτική μέθοδος και διαδικασία ανάκλησης των αναμνήσεων του ασθενούς (αναμνημόνευση). (Σ.τ.Μ.)

** Δεν πιστεύω ότι είχε να κάνει με τη βροχή, αλλά μετά το ευχάριστο γεύ-

Ο εκδότης γράφει επίσης: «You were an eyewitness and as a writer you must react».*

Η δημόσια αποκωδικοποίηση της ζωής; Απομνημονεύματα; Ο Εμίλ Σιοράν είχε προειδοποιήσει: «Ένα λουτρό από τέφρα, μια καλή άσκηση στην αυτοαποτέφρωση». Είναι σαν να γδέρνεις το δέρμα σου, στρώση στρώση, ανταγωνιζόμενος τις δημόσιες ομολογίες της τηλεόρασης ή τις αποκαλύψεις των ομάδων ψυχοθεραπείας.

Κοιτούσα ξανά και ξανά τις δακτυλογραφημένες λέξεις της επιστολής.

Οι δημόσιες εκδηλώσεις μνήμης είχαν ήδη μεταμορφώσει τη φρίκη σε κλισέ. Κλισέ επαναλαμβανόμενα, απολιθωμένα, εκπληρώνοντας κατά συνέπεια τη λειτουργία τους, ακολουθούμενα φυσικά από κούραση και αδιαφορία. Το ακροατήριο είναι πεινασμένο για καινούργιες λεπτομέρειες, οι καταναλωτές της ιστορίας και της γεωγραφίας ζητούν την οδύσσεια που περάσαμε στην Τρανσνίστρια και όχι μεταφορές αποκαλούμενες *Μύηση* και Trans-Tristia.**

Να με αναγνωρίσουν στον άνθρωπο που με αντικαθιστά στη γραφή; Η εκπαίδευσή μου κατά τη διάρκεια «της χειρότερης εποχής της ιστορίας» ήταν ακόμα προφανής. Με έπιανε ακόμα ο πανικός στη σκέψη ότι ξαφνικά θα με αναγνώριζαν κατά τη διάρκεια μιας αναπάντεχης επιχείρησης σκούπας κατά των υπόπτων; Προτιμούσα τις μάσκες, το παιχνίδι της μυθιστοριογραφίας.

Ο καθρέφτης όμως με πιέζει. Μήπως είχε έρθει όντως η στιγμή να σταματήσω να το αποφεύγω; Έβλεπα στον καθρέφτη τους δρόμους της εξορίας, τα προσωρινά στρατόπεδα, τα κέντρα διαλογής, τις διωγμένες «κατσαρίδες» προς τους προγραμματιζόμενους από το στρατηγό τάφους τους.

μα που είχαμε μαζί, σάς σκεφτόμουν για πολλή ώρα, και εννοώ τη συναρπαστική ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΑΣ, όχι μόνο επειδή αφορά εσάς, αλλά επειδή ζήσατε, σκεφτόσαστε και ενεργήσατε στο κέντρο της χειρότερης εποχής της ιστορίας. (Σ.τ.Μ.)

* Ήσουν αυτόπτης μάρτυρας, και ως συγγραφέας πρέπει να αντιδράσεις. (Σ.τ.Μ.)

** Πέρα από τη θλίψη. (Σ.τ.Μ.)

«Είμαι υπέρ της αναγκαστικής μετανάστευσης», δήλωνε το καλοκαίρι του 1941 ο Αντονέσκου, διοικητής στρατού της Ρουμανίας και ηγέτης του ρουμανικού κράτους. «Δεν με νοιάζει αν θα μείνουμε στην ιστορία ως βάρβαροι. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία διέπραξε πολλές βαρβαρότητες και όμως ήταν το μέγιστο πολιτικό κατεστημένο που ο κόσμος έχει δει ποτέ». «Δεν είναι πόλεμος με τους Σλάβους αλλά με τους Εβραίους. Είναι θέμα ζωής και θανάτου. Ή τους νικάμε και καθαρίζει ο κόσμος ή μας νικάνε και γινόμαστε σκλάβοι τους», έγραφε στις 6 Σεπτεμβρίου ο στρατηγός. «Ο Εβραίος είναι ο σατανάς».

Ο πατριώτης δεν ήθελε με τίποτα να χάσει την ευκαιρία να ξεριζώσει επιτέλους το εθνικό παράσιτο. «Το έθνος μας δεν έχει γνωρίσει καταλληλότερη στιγμή στην ιστορία του. Αν υπάρχει ανάγκη, πυροβολήστε τους», συμπλήρωσε ο σύμμαχος του Χίτλερ.

Σποραδικές σφαγές είχαν ήδη αρχίσει ένα χρόνο νωρίτερα, το φθινόπωρο του 1941 επιτάχυνε μόνο την εκστρατεία.

Στις 4 Οκτωβρίου, ο αρχιστράτηγος έδωσε τη διαταγή απέλασης και στις 9 Οκτωβρίου, ρεκόρ αποτελεσματικότητας των Αρχών, τα τρένα είχαν ήδη φύγει.

Η προκήρυξη ήταν ρητή:

«Σήμερα, 9 Οκτωβρίου του 1941, φεύγει με τρένα ο εβραϊκός πληθυσμός των κοινοτήτων Ιτσκάνι και Μπουρντουζένι, καθώς επίσης και της πόλης Σουτσεάβα, από την οδό Τσιπριάν Πορουμπέσκου μέχρι την οδό Πέτρου Ράρες, στη γωνία με την εκκλησία Σφίντουλ Ντιμίτριου και του Εβραϊκού Σπιτιού. Από την οδό Κουίν Μέρι μέχρι κάτω στο φαρμακείο του Ρέιφ. Την οδό Τσετάτσι. Από την πρώτη οδό μετά το ξενοδοχείο Αμέρικαν μέχρι το Επαγγελματικό Γυμνάσιο Θηλέων. Ολόκληρη η οδός Μποσάντσιλορ».

Η επιχείρηση επρόκειτο να αρχίσει στη στρατιωτική αποθήκη του σιδηροδρομικού σταθμού Μπουρντουζένι την ορισμένη ημέρα, στις τέσσερις το απόγευμα. Ένα βράδυ πριν, ο ταγματάρχης Μποτοροάγκα είχε εμφανιστεί ξαφνικά στο κατώφλι του σπιτιού μας: «Έχεις δύο μικρά παιδιά, θα πρέπει να τα κουβαλήσεις στα χέρια σου. Είναι μακρύς ο δρόμος. Μην πάρεις τίποτα περισσότερο από τα βασικά», είπε στον πατέρα μου με τον πιο φιλικό τρόπο. Η εκτόπιση θα άρχιζε την επόμενη ημέρα, 9 Οκτωβρίου, και θα τελείωνε μια ημέρα αργότερα. Οι κανόνες ήταν ακριβείς: «Κάθε κάτοικος εβραϊκής καταγωγής μπορεί να πάρει μαζί του

παλτά, τα απαραίτητα ρούχα και ένα ζευγάρι παπούτσια, καθώς επίσης και τρόφιμα για αρκετές ημέρες, αλλά σε καμία περίπτωση παραπάνω από αυτό που μπορεί να κουβαλήσει. Όλοι οι Εβραίοι κάτοικοι θα πάρουν τα κλειδιά από τα σπίτια τους και θα τα καταθέσουν μαζί με την απογραφή της οικοσκευής τους, σε ένα φάκελο με το όνομα και τη διεύθυνση, σε μια επιτροπή στον σιδηροδρομικό σταθμό».

Η Μαρία άκουγε προσεκτικά, παρατηρώντας όλη την ώρα τον μικρό Νώε, ο οποίος κοίταζε επίμονα, μαρμαρωμένος, τον αγγελιοφόρο. Κάποια στιγμή γύρισε προς το μέρος της, ζητώντας μια εξήγηση. Η Μαρία του χαμογέλασε πονηρά με το κεφάλι γυρισμένο, σαν να του έλεγε: «Όλα αυτά είναι χαζομάρες».

Ο ταγματάρχης συνέχισε ατάραχος την απαγγελία του:

«Όσοι δεν συμμορφώνονται, ή αντιστέκονται, ή υποκινούν διαμαρτυρίες και πράξεις βίας εναντίον των Αρχών, όσοι προσπαθούν να ξεφύγουν ή να καταστρέψουν την ιδιοκτησία τους, καθώς επίσης και όσοι αρνούνται να καταθέσουν τα χρυσά νομίσματα και τα κοσμήματα, θα πυροβοληθούν επιτόπου. Εκείνοι που θα βοηθήσουν ή θα κρύψουν τους Εβραίους που θα κάνουν τέτοιες πράξεις ανυποταξίας θα πυροβοληθούν επίσης».

Ο ταγματάρχης δεν κοιτούσε απαραίτητα τη Μαρία όταν πρόφερε τις τελευταίες λέξεις, αλλά αυτή πρέπει να είχε αποφασίσει, εκείνη τη στιγμή, να διαπράξει ένα έγκλημα σοβαρότερο από τη βοήθεια ή το κρύψιμο των λεπρών Εβραίων: θα έφευγε μαζί τους.

Ο αρχηγός της αστυνομίας, ο νομάρχης, ο αντινομάρχης, ο συνταγματάρχης της τοπικής φρουράς, και ο ταγματάρχης Μποτροάγκα ο ίδιος, ως διοικητής της τοπικής χωροφυλακής κοίταζαν την επομένη με αηδία την τρελή που είχε γαντζωθεί στην ξύλινη πόρτα του βαγονιού. Η εκτέλεσή της θα ήταν ένας πάρα πολύ τιμητικός θάνατος για την τρελή, η καλύτερη τιμωρία ήταν να της επιτραπεί να ζήσει μεταξύ εκείνων που είχε προδώσει.

Μερικούς μήνες αργότερα, η Μαρία βρισκόταν στην πύλη του στρατοπέδου καταναγκαστικής εργασίας, φορτωμένη με βαλίτσες γεμάτες ρούχα και τρόφιμα για τον μικρό της πρίγκιπα Νώε και τους γονείς του. Της είχαν κατασχέσει τις αποσκευές επιτόπου, θα χρησιμοποιούνταν ως απόδειξη της πράξης της στο στρατοδικείο.

«Ένα τραγικό πεπρωμένο έχει ενώσει, έπειτα από χιλιετίες, τη

σκλαβιά της Βαβυλωνίας με την κόλαση της πείνας, της ασθένειας, και του θανάτου στην Τρανσνίστρια», έγραψε ο Τραϊάν Πόοποβιτσι, ο χριστιανός δήμαρχος του Τσέρνοβιτς, πρωτεύουσας της Μπουκοβίνα. «Η λεηλασία στα σημεία συγκέντρωσης, κατά μήκος του ποταμού Δνείστερου, όλων των προσωπικών αντικειμένων που είχαν μαζί τους, οι μακρές πορείες στο κρύο, τη βροχή, το χιονόνερο και τη λάσπη, ξυπόλυτοι πεινασμένοι και διψασμένοι, θα μπορούσαν να είναι εικόνες βγαλμένες από τις σελίδες της *Κόλασης* του Δάντη», έγραψε παρακάτω ο δήμαρχος. Είχε προσπαθήσει, μέχρι την έσχατη στιγμή, να σταματήσει τις εκτοπίσεις. «Σε μια μόνο μεταφορά, από τα εξήντα μωρά μόνο ένα επέζησε», σημείωσε. «Εκείνοι που είχαν κουραστεί πάρα πολύ ή που ήταν πάρα πολύ αδύναμοι για να περπατήσουν αφέθηκαν πίσω στην άκρη του δρόμου, θηράματα στους γύπες και στα σκυλιά. Εκείνοι που έφτασαν στους προορισμούς τους ζωντανοί έπρεπε να επιβιώσουν σε τρομερά άθλιες συνθήκες μέσα σε ανθυγιεινές παράγκες χωρίς καυσόξυλα, τρόφιμα και ρούχα, εκτεθειμένοι στον σκληρό καιρό και στα βασανιστήρια των φρουρών τους και των διοικητών του στρατοπέδου».

Αυτό το μάθημα της ιστορίας και της γεωγραφίας δεν θα ήταν πλήρες χωρίς την αναφορά στο σημείο του περάσματος του Δνείστερου. Άτακι. Όχι Αραράτ, όπως στη βιβλική πλημμύρα, αλλά Άτακι. Ο μικρός Νώε ήταν μόνο πέντε χρόνων τότε, αλλά δεν θα ξεχνούσε ποτέ εκείνο το όνομα. Πενήντα χρόνια αργότερα ακόμα το θυμόταν.

Η μνήμη της Εβραϊκής Κοινότητας της Σουτσεάβα κατέγραψε την καταστροφή:

«Το Άτακι θα παραμείνει ένα μυστήριο, που θα μπορούσε να γίνεται κατανοητό μόνο από εμάς που παραπατούσαμε, παγιδευμένοι σαν σε κλουβί, στους μπερδεμένους δρόμους του. Υπήρχαν πολύ δυνατοί άνθρωποι που είχαν καταρρεύσει ξαφνικά ή είχαν χάσει τα μυαλά τους. Η Ρόσα Στάιν, η χήρα του δικηγόρου Σάμουελ Στάιν, πίστευε ότι ήταν ακόμα στη Σουτσεάβα και απλά είχε χάσει το δρόμο. Με πόση ευγένεια ρωτούσε η καημένη δεξιά και αριστερά της: "Μπορείτε σας παρακαλώ να μου δείξετε το δρόμο για το σπίτι μου; Ξέρετε εγώ μένω στο ίδιο κτήριο με το βιβλιοπωλείο Βάινερ"».

Το βιβλιοπωλείο Βάινερ ζει ακόμα στη μνήμη του εξόριστου

που βρίσκεται τώρα στη Νέα Υόρκη. Μετά τον πόλεμο, αυτός ο χώρος είχε γίνει ένα καταφύγιο γεμάτο θαύματα, μέχρι τη στιγμή που οι κομμουνιστές κατέστρεψαν την ατομική ιδιοκτησία και όλες τις άλλες ιδιωτικές ευεργεσίες.

Οι εξορισμένοι του Ρανταούτσι έστειλαν και αυτοί, το 1941, ένα απελπισμένο μήνυμα από το Άτακι:

«Στις 14 Οκτωβρίου εκκενώθηκε η Κοινότητά μας και παρουσιαστήκαμε εδώ, όπου περιμένουμε τώρα να μεταφερθούμε πέρα από το Δνείστερο κάπου σε έναν άγνωστο προορισμό στην Ουκρανία. Χωρίς να έχουμε κάπου να μείνουμε, στη βροχή και το κρύο. Εδώ, στο Άτακι, έχουν ήδη πεθάνει εκατοντάδες άνθρωποι. Πολλοί έχουν χάσει τα μυαλά τους, άλλοι έχουν αυτοκτονήσει. Εάν δεν γίνει κάτι αμέσως για να μας σώσει, κανένας από μας δεν θα επιζήσει. Προς το παρόν υπάρχουν περίπου 25.000 ψυχές σε αυτή την κατάσταση. Μερικοί είναι στο δρόμο προς την Ουκρανία, άλλοι είναι στο Μογκίλεβ, και άλλοι ακόμα εδώ στο Άτακι».

Το όνομα Μογκίλεβ είναι από αυτά που δεν ξεχνιούνται εύκολα. Εκεί είχαν φτάσει και τα τέσσερα μέλη της οικογένειας Μάνεα. Σε μια επιστολή προς το γραφείο σιωνιστών της Γενεύης, με ημερομηνία 6 Ιανουαρίου 1942, αναφέρονταν για το Μογκίλεβ «εξήντα θάνατοι καθημερινά». Εκείνος ο πρώτος χειμώνας ήταν πράγματι σύμμαχος του σύμμαχου του Χίτλερ, του στρατηγού Ιόν Αντονέσκου.

Η Τρανσνίστρια δεν ανταποκρίθηκε τελικά στις προσδοκίες του στρατηγού. Ως «μια μεγάλη καταστροφή και ένα γεωγραφικό τέρας», όπως αναφέρουν οι ιστοριογράφοι, δεν κατάφερε να ανταγωνιστεί με το Άουσβιτς.

Το επίτευγμα στην Τρανσνίστρια παρέμεινε διφορούμενο, όπως τα περισσότερα ρουμανικά πράγματα. Θα μπορούσε η Ρουμανία να θεωρηθεί η πιο αντισημιτική χώρα της Ευρώπης, όπως εξιστορούν μερικοί; Ο ανταγωνισμός είναι δύσκολο να αξιολογηθεί. Η ναζιστική Γερμανία θα είναι δύσκολο να χάσει τα πρωτεία παρά τις εκθέσεις του γερμανικού στρατού για τις πράξεις βαρβαρότητας που διαπράχτηκαν από τους Ρουμάνους συμμάχους, πάντα έτοιμους να σκοτώσουν χωρίς διαταγές και με οποιαδήποτε πρωτόγονα μέσα.

Στην Τρανσνίστρια η *Μύηση* του μικρού Νώε δεν αφορούσε μόνο τη ζωή, αλλά και τη μετά θάνατον ζωή. Ο θάνατος πήρε πρώ-

τα τη λατρεμένη μορφή του παππού Αβραάμ. Ξαφνική μαγεία του άψυχου: η μετά θάνατον ζωή σε έναν τάφο χωρίς όνομα και ζωή.

Το μικρό παιδί έβλεπε τον εαυτό του ξαπλωμένο σαν μούμια. Έβλεπε τον τάφο, τη χιονισμένη γη, τα παγωμένα χορτάρια, τα σκουλήκια ακόμα ζωντανά. Ο αέρας ούρλιαζε, το χιόνι έπεφτε ασταμάτητα και οι άντρες με πυκνά γένια ταλαντεύονταν στους ρυθμούς της αρχαίας προσευχής Καντίς.

Ακόμα ζωντανός και σκεπτόμουν το θάνατο, αλλά καταλαβαίνοντας από τότε ότι το κλάμα και η πείνα, το κρύο και ο φόβος ανήκαν στη ζωή, όχι στο θάνατο. Τίποτα δεν ήταν πιο σημαντικό από την επιβίωση, έλεγε συνέχεια η μητέρα μου, προσπαθώντας να στηρίξει το σύζυγο και το γιο της. Έπρεπε να απαρνηθούμε με οποιοδήποτε κόστος το θάνατο. Μόνο έτσι θα μπορούσαμε να είμαστε αντάξιοι της επιβίωσης, επαναλάμβανε η μητέρα μου, η υπεύθυνη της επιβίωσης.

Βαθμιαία, η κατάσταση βελτιώθηκε. Ο πόλεμος μετατοπιζόταν δυτικά, η νίκη αναμενόταν, και ο στρατηγός Αντονέσκου κρατούσε τα «έντομα» ζωντανά ως άλλοθι και εγγύηση.

Ο πρώην πολίτης Μάνεα έλαβε την άδεια να εργαστεί σε ένα εργοστάσιο όπου αμειβόταν με λιγότερο από την τιμή μιας φραντζόλας, της καθημερινής διατροφής των τεσσάρων μελών της οικογένειας. Κανένας δεν θα μπορούσε να προβλέψει πώς θα γύριζε η ρουλέτα της ζωής και του θανάτου την επόμενη στιγμή.

Η λογική με την οποία ο πατέρας μου είχε χτίσει προσεκτικά τη ζωή του ήταν τώρα άχρηστη. Σιχαινόταν τη λύση της διαφθοράς, των συναλλαγών και συμφωνιών με τη μοίρα, όπως και την ανώτατη ανταμοιβή, την επιβίωση. Τα χτυπήματα με το μαστίγιο από τον άλλοτε φιλικό αξιωματικό που τώρα, μεθυσμένος από μίσος, φαινόταν έτοιμος να συντρίψει το «έντομο» μπροστά του, δεν έχουν αλλάξει τον πατέρα μου. Θα μπορούσε να δεχτεί το θάνατο, όχι όμως την ταπείνωση. Διακινδυνεύοντας τα πάντα έφυγε αηδιασμένος από την απαίσια αλήθεια της πραγματικότητας. Δεν έγινε δουλικός και υποκριτικός, όπως απαιτούσαν από τους σκλάβους. Όχι, δεν θα πρόδιδε με τίποτα την αξιοπρέπειά του. Η σύζυγός του δεν έδινε δεκάρα για τέτοιες ηλιθιότητες, αλλά για τον ίδιο ήταν το παν. Η μαύρη αγορά των συναισθημάτων, όχι μόνο για τις ασπιρίνες ή το ψωμί, που επικρατούσαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τον απωθούσαν, το ίδιο και η βαρβαρότητα των

θυμάτων, αποφασισμένων να σωθούν με οποιοδήποτε κόστος από τη βαρβαρότητα των καταπιεστών. Οι εκτελεστές-τέρατα αναπαράγουν θύματα-τέρατα συνήθιζε να επαναλαμβάνει με τη χαμηλή αλλά σταθερή φωνή του.

Η τελική λύση του Φύρερ δεν έλαβε υπόψη τις γνώμες των καταδικασμένων στην εξαφάνιση θυμάτων. Ο ναζισμός είχε καθορίσει το στόχο με σαφείς όρους, κράτησε τις υποσχέσεις του, αντάμειψε τους πιστούς του και εκμηδένισε τα θύματά του χωρίς δισταγμό, χωρίς να τους προσφέρει τη δυνατότητα της μετάνοιας ή του ψέματος.

Αντίθετα, ο κομμουνισμός της συμπαντικής ευτυχίας ενθάρρυνε ή επέβαλε τον προσηλυτισμό, το ψέμα, τη συνενοχή, και ήταν πρόθυμος να καταβροχθίσει ακόμα και τους πιστούς του. Η αστυνόμευση της σκέψης, τόσο απαραίτητη στο σύστημα, επέβαλε μια αλήθεια που εξυπηρετούσε το Κόμμα. Μεταξύ των υποσχέσεων και της πραγματικότητας, κάθε φορά και πιο αδιάλλακτες, άνθιζαν η υποψία, η διαστροφή, και ο φόβος.

Τέτοιες σκέψεις βασάνιζαν το μυαλό μου ένα φθινοπωρινό απόγευμα στο Βουκουρέστι στη δεκαετία του ’70 του αχόρταγου 20ού αιώνα. Στο ήρεμο δωμάτιο, ο αναγνώστης και το βιβλίο έκαναν ένα σιωπηλό διάλογο όταν χτύπησε, διακριτικά, το τηλέφωνο. Δεν είχα καμία διάθεση για τηλεφωνικές συνομιλίες και είχα χαμηλώσει τον ήχο του τηλεφώνου. Παρ’ όλα αυτά σήκωσα το ακουστικό. Ο καθρέφτης που βρισκόταν δεξιά της βιβλιοθήκης με έδειχνε με το ακουστικό στο χέρι.

«Πάμε μια βόλτα;» με ρώτησε ο φίλος μου.

«Βρέχει, πού να πάμε; Καλύτερα έλα στο σπίτι να τα πούμε».

«Όχι, πάμε έξω. Έχει σταματήσει η βροχή. Είναι ευχάριστα έξω. Σε περιμένω σε μισή ώρα. Στην Πλατεία του Παλατιού, μπροστά από τη βιβλιοθήκη».

Παράξενη η ξαφνική προθυμία του για περίπατο! Η βροχή είχε σταματήσει, πράγματι, και ο αέρας ήταν φρέσκος. Με οδήγησε στο μικρό εγκαταλειμμένο πάρκο μπροστά στην Ακαδημία. Τα παγκάκια ήταν ακόμα βρεγμένα, δεν μπορούσαμε να καθίσουμε.

«Συνέβη τελικά. Ελπίζουμε πάντα ότι εμάς δεν μας αφορά.

Ότι θα συμβεί μόνο στο γείτονα. Τώρα έχει συμβεί. Μου χτύπησαν την πόρτα. Με βρήκαν και εμένα. Μας βρήκαν».

Έμεινα σιωπηλός, περιμένοντας να συνεχίσει.

«Ήταν δυο, ένας συνταγματάρχης και ένας λοχαγός. Ο λοχαγός κρατούσε σημειώσεις. Όλη η ιστορία κράτησε περίπου τρεις ώρες».

Ήταν σαφής ο λόγος για τον περίπατο. Τα δωμάτια είχαν αυτιά, αυτιά αστυνομικού.

«Εσύ ήσουν το θέμα. Ήθελαν να μάθουν τα πάντα. Τι κάνεις, με ποιους κάνεις παρέα. Η αλληλογραφία σου με το εξωτερικό. Εάν έχεις ερωμένη, εάν η Τσέλα έχει εραστή. Ρώτησαν για την οικονομική σου κατάσταση. Για την οικονομική κατάσταση των γονιών σου και της πεθεράς σου. Ρώτησαν εάν είχες ποτέ εκδηλώσει κάποια εχθρότητα προς το σύντροφο και τη συντρόφισσα σύζυγό του, εάν σκοπεύεις να μεταναστεύσεις».

Στη σοσιαλιστική Ρουμανία, ο κατάλογος των πληροφοριοδοτών έφτασε να μοιάζει με την απογραφή του πληθυσμού! Η στρατηγική της απομόνωσης, η αποφυγή των δημόσιων εμφανίσεων φαίνεται πως δεν λειτουργούσε πλέον και δεν μου πρόσφερε καμία προστασία.

«Δεν θα το πιστέψεις, αλλά τελικά υπέγραψα. Δεν υπήρξε καμία επιλογή. Μου έδωσαν μέχρι και ένα κωδικό όνομα, Αλίν».

Το ψευδώνυμο που είχαν επιλέξει οι αστυνομικοί για το φίλο μου ήταν ίδιο με το ψευδώνυμο που χρησιμοποιούσε ο νέος πληροφοριοδότης τους, ποιητής και λογοτεχνικός συντάκτης, για τα άρθρα στα λογοτεχνικά περιοδικά! Έτσι για να μάθει: ποιητής και πληροφοριοδότης προσπαθώντας να λύσει το μυστήριο στο οποίο όλοι κρυβόμαστε.

«Γιατί υπέγραψες; Τώρα δεν πρόκειται να γλυτώσεις από αυτούς. Δεν θα τους ξεφορτωθείς παρά μόνο στο φέρετρό σου, και ίσως ούτε και τότε. Εάν θα άντεχες για μια ώρα ακόμα, θα είχαν σταματήσει. Δεν είμαστε πλέον στην εποχή του Στάλιν. Θα σε είχαν αφήσει στην ησυχία σου».

Ο Αλίν δεν απάντησε, έτσι έμεινα και εγώ σιωπηλός. Σε τελευταία ανάλυση δεν θα μπορούσα να προσποιηθώ ότι εγώ ο ίδιος ήμουν ήρωας. Οι συμβουλές ή οι κατηγορίες θα ήταν εξίσου άσκοπες. Στην Κόλαση και στο Καθαρτήριο το ψωμί σημαίνει τα πάντα. Στην πύλη των στρατοπέδων καταναγκαστικής εργασίας,

οι φρουροί γράφουν: «Παράδεισος», «Κόλαση», «Καθαρτήριο». Το ψωμί ήταν παντού η δύναμη του εκβιασμού.

«Με απείλησαν. Είστε δημόσιος υπάλληλος», μου είπαν, «έχετε καθήκον να μας βοηθήσετε».

Με άλλα λόγια, κάποιος θα μπορούσε να χάσει ακόμα και μια μέτρια θέση εργασίας. Μια τέτοια απειλή ήταν παράνομη, όμως αυτός ο δημόσιος υπάλληλος το ήξερε, όπως επίσης ήξερε ότι ο νόμος ήταν το παιχνίδι της εξουσίας. Ο Αλίν δεν κινδύνευε να χάσει μόνο το δικό του ψωμί αλλά και των γέρων άρρωστων γονιών του.

Έτσι μετά την ξαφνική επίσκεψη των αστυνομικών της Ασφάλειας ο φίλος μου έγινε Αλίν όχι μόνο στη λογοτεχνία αλλά και στη ζωή. Η συνηθισμένη διπλή-τριπλή-πολλαπλή ζωή του πολίτη στη σοσιαλιστική εποχή συμπληρώθηκε τώρα από μια συγκεκριμένη, μυστική, απλήρωτη αποστολή: την υποβολή αναφορών σχετικά με τη διπλή-τριπλή-πολλαπλή ζωή του καλύτερου φίλου του. Θα συναντούσε σε εβδομαδιαίες συνεδριάσεις τον αξιωματικό-σύνδεσμο, όχι όμως στο επίσημο γραφείο του, αλλά στα «ασφαλή» ιδιωτικά σπίτια που η Ασφάλεια είχε στη διάθεσή της. Θα μπορούσε ένα ταπεινό, στενάχωρο, γκρίζο σοσιαλιστικό διαμέρισμα να κάνει πιο ανθρώπινη την αποστολή; Ο αριθμός των πληροφοριοδοτών της αστυνομίας είχε αυξηθεί πιο γρήγορα από το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, και η εκστρατεία στρατολόγησης είχε επιταχυνθεί τα τελευταία χρόνια. Το ήξερα, είχαν περάσει λίγα μόνο χρόνια από τη σύγκρουση με ειδικούς αυτών των επιχειρήσεων.

«Οι ψυχολογικά τραυματισμένοι επιζώντες του γκέτο δεν κάνουν καμία διάκριση ανάμεσα στους αστυνομικούς του προπολεμικού εθνικιστικού κράτους και τους διαδόχους του σοσιαλιστικού καθεστώτος, σύντροφε αξιωματικέ», είχα πει μερικά χρόνια πριν σε κάποιον από τους Αρχηγούς της Ασφάλειας.

Το ταξίδι με το τρένο μια ολόκληρη νύχτα από το Βουκουρέστι στη Σουτσεάβα στην άλλη άκρη της χώρας τελείωσε με μια σύντομη επίσκεψη στο πατρικό. Υπήρξε χρόνος για ένα φλιτζάνι καφέ και ευκαιρία να παρατηρήσω τα πρόσωπά τους και να διαβάσω ό,τι δεν μπόρεσαν οι τηλεφωνικές συζητήσεις να καταχωρίσουν, τον πανικό. Εκείνος ο παλιός πανικός χιλιάδων χρόνων που παραμένει πάντα χθεσινός, σημερινός. Κοίταξα ακόμα

μια φορά τους γονείς μου και σηκώθηκα να φύγω, αφήνοντας σχεδόν όλο τον καφέ στο φλιτζάνι. Η αίσθηση του επείγοντος που με οδήγησε στο τρένο με ωθούσε τώρα πίσω στους δρόμους του παρελθόντος.

Ο φρουρός στην είσοδο του πρώην αυστριακού δημαρχείου, τώρα έδρα του τοπικού Κομμουνιστικού Κόμματος, με άκουσε προσεκτικά. Η κάρτα της Ένωσης Συγγραφέων είχε ακόμα κάποιο κύρος στην επαρχιακή Ρουμανία στα τέλη της δεκαετίας του '70. Ο υπάλληλος του Γκόγκολ φαινόταν αμήχανος και δεν ήξερε πώς να φερθεί. Αντέγραψε τα στοιχεία της ταυτότητάς μου και, εξετάζοντας τα ραντεβού του, είπε τραυλίζοντας:

«Δεν ξέρω πότε ο σύντροφος γενικός γραμματέας θα είναι διαθέσιμος για να σας δει. Θα τον ειδοποιήσω».

«Πρέπει να τον δω σήμερα. Πρέπει να προλάβω το τρένο για το Βουκουρέστι απόψε», επέμεινα. Δίστασε για μια στιγμή, με τον αέρα κάποιου που τα έχει χάσει από τη μεγάλη έκπληξη, και μου είπε χαμηλόφωνα:

«Επιστρέψτε μετά το μεσημέρι. Θα σας έχω μια απάντηση έως τότε».

Είχα λοιπόν χρόνο να διπλασιάσω το ρίσκο. Το Γενικό Επιτελείο της Ασφάλειας βρισκόταν σε ένα νέο, σύγχρονο κτήριο κοντά στο παλιό νοσοκομείο. Έδειξα πάλι την κάρτα μέλους της Ένωσης Συγγραφέων. Ο υπάλληλος αξιωματικός δεν φάνηκε εντυπωσιασμένος. Μια συνέντευξη; Με το διοικητή; Σήμερα; Γιατί τόση βιασύνη;

«Ναι, σήμερα, πριν από το μεσημέρι. Μετά από αυτόν, έχω ραντεβού με τον Γενικό Γραμματέα του Κόμματος».

Ο φρουρός πήρε το τηλέφωνο και σχημάτισε έναν αριθμό, έπειτα έφυγε και κάποιος άλλος πήρε τη θέση του. Μετά από μια μεγάλη αναμονή, ο πρώτος φρουρός εμφανίστηκε ξανά.

«Ο Διοικητής δεν είναι στην πόλη, αλλά ο Υποδιοικητής, σύντροφος Βασιλίου, θα σας δει στις ένδεκα».

Ήταν δέκα και πέντε. Η ειδυλλιακή πόλη μου πρόσφερε σε κάθε γωνία κήπους και πολύχρωμα λουλούδια και παγκάκια για ευχάριστη ξεκούραση. Το πάρκο Αρίνι ήταν κοντά. Η ανοιξιάτικη μέρα και ο γλυκός ήλιος με είχαν χαλαρώσει. Περπάτησα γύρω από τα γέρικα δέντρα, μάρτυρες των χαμένων χρόνων.

Στις ένδεκα με συνόδεψαν στον πρώτο όροφο. Πίσω από το ογκώδες γραφείο καθόταν ένας χλωμός αδύνατος άνδρας με λίγα άσπρα μαλλιά, ντυμένος με ένα γκρίζο μάλλινο γιλέκο και ένα άσπρο πουκάμισο χωρίς γραβάτα. Στα αριστερά του καθόταν ένας όμορφος, μελαχρινός νεαρός με στολή λοχαγού.

Μπήκα κατευθείαν στο θέμα: Μήνες ολόκληρους τώρα, ο συνταξιούχος Μάρκου Μάνεα ενοχλείται από έναν πράκτορα που τον κατηγορεί είτε ότι είναι κατάσκοπος του Ισραήλ είτε απατεώνας που κάνει βρόμικες δουλειές ως γραμματέας της Εβραϊκής Κοινότητας. Εάν υπάρχουν αποδείξεις, ο ένοχος πρέπει να σταλεί στη δικαιοσύνη. Εάν όχι, αυτή η επιχείρηση τρομοκρατίας πρέπει να σταματήσει. Ο ύποπτος έχει υποφέρει αρκετά, και στο παρελθόν αλλά και πιο πρόσφατα. Οι άνθρωποι στην πόλη όπου έχει ζήσει όλη του τη ζωή τον ξέρουν ως έντιμο, πολύ έντιμο άνθρωπο.

Το έντονο βλέμμα του συνταγματάρχη επεσήμανε ότι γνώριζε το αποκαλούμενο παρελθόν «Τρανσνίστρια» και, πιο πρόσφατα, «Περιπράβα». Ήξερε επίσης τι σήμαινε «πολύ έντιμος άνθρωπος». Και οι ένοχοι και οι αθώοι επιζώντες των φυλακών πιέζονταν στη συνέχεια να γίνουν πληροφοριοδότες της Ασφάλειας, του ανώτατου οργανισμού της σοσιαλιστικής Ζορμανίας. Εντούτοις, ο πρώην σύντροφος και ο πρώην κρατούμενος Μάνεα είχε αρνηθεί την τιμή για περισσότερο από ένα χρόνο, επικαλούμενος την ίδια δικαιολογία: «Εγώ είμαι έντιμος άνθρωπος». Επαναλαμβανόμενη, με βλακώδη μονοτονία, η κωμική δήλωση είχε εξοργίσει τελικά τον μπάτσο, και βεβαίως ο ανώτερός του ενημερώθηκε για την αποτυχημένη στρατολόγηση.

Ο συνταγματάρχης έκανε μερικά λακωνικά σχόλια. Ήταν ένας ευφυής αλλά επικίνδυνος συνομιλητής. Η επιφύλαξή του ήταν μια έντεχνη τακτική για να με παγιδέψει. Δεν υπήρχε όμως άλλος χρόνος για σύνεση.

«Ισραηλινός κατάσκοπος;» είπα. «Με ποιο τρόπο;»

Δεν ανέμενα πραγματικά μια απάντηση. Η συνέντευξη ακολούθησε το ρυθμό της.

«Κατηγορείται», συνέχισα, «ότι συνοδεύει, ως γραμματέας της Εβραϊκής Κοινότητας, αξιωματούχους από την Αμερική και το Ισραήλ στις επισκέψεις τους στην Μπουκοβίνα. Αυτές ήταν επίσημες επισκέψεις, που είχαν εγκριθεί από το Υπουργείο Εξωτε-

ρικών και, πιθανώς, από όλα τα σχετικά υπουργεία... Τα όργανα παρακολούθησης γνώριζαν τα πάντα για ό,τι κάνουν, σκέπτονται και λένε οι φιλοξενούμενοι».

Ο συνταγματάρχης χαμογέλασε πάλι και, χωρίς να το περιμένει κανείς, επιβεβαίωσε την τολμηρή δήλωσή μου με ένα αργό νεύμα. «Ναι, ναι, φυσικά και ξέραμε», είπε, χωρίς να βγάλει λέξη.

«Υποστηρίζεται ότι μεταξύ των επισκεπτών ήταν κάποιος Μπριλ, προϊστάμενος μιας ισραηλινής Μυστικής Υπηρεσίας. Επισκέφτηκε το διάσημο εβραϊκό νεκροταφείο στο Σιρέτ, κοντά στα σοβιετικά σύνορα. Θα έπρεπε να υποθέσουμε ότι προσπάθησε να συγκεντρώσει πληροφορίες, για την παραμεθόρια περιοχή, με γυμνά μάτια ή με τα κιάλια που δεν είχε; Δεν έκανε ούτε ένα βήμα έξω από την τουριστική ζώνη. Όσον αφορά τον πατέρα μου, πώς θα μπορούσε ένας απλός υπάλληλος της μικρής Εβραϊκής Κοινότητας της μικροσκοπικής Σουτσεάβα να ξέρει τα ονόματα των υπόπτων που βρίσκονταν στους καταλόγους της ρουμανικής Μυστικής Υπηρεσίας; Και σε τελευταία ανάλυση, η επιτήρηση είναι αρκετά αποδοτική, η ρουμανική Ασφάλεια είναι γνωστή σε όλο τον κόσμο».

Τώρα ο συνταγματάρχης σχεδόν γελούσε, ο λοχαγός σήκωσε τα μάτια του από τα πρακτικά που δακτυλογραφούσε και γελούσε και αυτός. Να το βλέπεις και να μην το πιστεύεις.

«Και εάν ο κύριος Μάνεα, πρώην σύντροφος Μάνεα, πάθαινε λόγω της κατάστασης καρδιακό επεισόδιο; Το γερασμένο σώμα του και η ψυχή του είχαν ολοφάνερα τα σημάδια από την Τρανσνίστρια του στρατηγού Αντονέσκου, του μεταπολεμικού σταλινισμού και του σταλινισμού χωρίς τον Στάλιν της δεκαετίας του ’50. Τα λάθη του παρελθόντος δεν πρέπει να επαναληφθούν στην εποχή μας. Αυτό λένε όλες οι εφημερίδες».

Οι δυο ακροατές μου φάνηκαν ότι ενδιαφέρονται περισσότερο για τη νέα αυτή αφηγηματική εξέλιξη από ό,τι για την προηγούμενη αφήγηση, έτσι επιτάχυνα το ρυθμό.

«Οι επίγονοι του γκέτο δεν κάνουν καμία διάκριση μεταξύ του αστυνομικού του παλαιού εθνικιστικού κράτους, έτοιμου ανά πάσα στιγμή να τους στήσει παγίδα, και του σοσιαλιστικού αστυνομικού σήμερα. Γι’ αυτούς δεν είναι πάντα ευδιάκριτη η διαφορά. Οι σοσιαλιστικοί νόμοι πιστοποιούν την ισότητα όλων των πολιτών, και είναι αλήθεια ότι μετά τον πόλεμο είχαν τοποθετηθεί και

Εβραίοι σε σημαντικές, ακόμα και υπουργικές, θέσεις. Αυτό όμως δεν επουλώνει τις μνήμες. Ούτε τον πανικό. Οι ύποπτοι είναι δύσπιστοι, συνταγματάρχη σύντροφε. Και ίσως έχουν το δικαίωμα να είναι έτσι».

Ουφ, τέρμα! Εδώ έβαλα τέλος στην παράστασή μου. Είχα δείξει ετοιμότητα και θάρρος, και μήπως τώρα περίμενα χειροκρότημα και το στεφάνι των νικητών; Ο φόβος μου και το επαναστατικό πνεύμα είχαν ενωθεί στην παραγωγή μιας συνεκτικής, έως και γενναίας, ομιλίας, αλλά το δράμα δεν είχε τελειώσει ακόμα. Ήμουν ακόμα εδώ, ζωντανός, με όλες τις σκέψεις μου και τις συγκινήσεις ακόμα ζωντανές.

Ο συνταγματάρχης, με τη σειρά του, έπαιζε τέλεια το ρόλο του ειλικρινούς, ήταν επομένως πολύ δύσκολο να αμύνεσαι. Δεν είχε αντιδράσει σε καμία από τις κατηγορίες μου και είχε τον αέρα ενός ατόμου κουρασμένου από τις ηλιθιότητες που έπρεπε να εξετάζει καθημερινά. Είχε δεχτεί τα επιχειρήματά μου για να με νικήσει συναισθηματικά. Κατόρθωσα να κρατήσω την αυτοκυριαρχία μου μέχρι το τέλος, όταν ξεστόμισε: «Σας ευχαριστούμε, μας δώσατε πολύ σημαντικές πληροφορίες για την ψυχολογία του γκέτο. Δεν λαμβάνουμε συχνά τέτοιες χρήσιμες πληροφορίες. Οι συνάδελφοί μας στο Βουκουρέστι θα ζητήσουν τη συνεργασία σας, είμαι βέβαιος».

Εκείνη τη στιγμή πάγωσα. Δεν ήξερα πλέον τι να πω και όλο το θάρρος που είχα εξαφανίστηκε. «Όχι, δεν είμαι εγώ κατάλληλος, σε καμία περίπτωση». Αλλά ο συνταγματάρχης δεν άκουγε πλέον. Είχε σηκωθεί και μου έδινε χαμογελώντας το χέρι του. Η συνέντευξη είχε τελειώσει.

Κατεβαίνοντας τις σκάλες, ο λοχαγός με διαβεβαίωσε ότι οι παρανοήσεις σχετικά με τον κύριο Μάρκου Μάνεα θα εξετάζονταν γρήγορα. Ο σύντροφος συνταγματάρχης κρατούσε πάντα το λόγο του και ήταν πολύ προσιτός άνθρωπος, όπως μπορούσα ήδη να παρατηρήσω και εγώ.

Πράγματι, η περίπτωση ήταν ξεχωριστή, αλλά δεν πρόσεχα πλέον τα λόγια του λοχαγού. Η ένταση εκείνης της συνάντησης ήταν πολύ μεγάλη. Συγκεντρωμένος στο στόχο μου, τυφλωμένος από την ένταση, είχα αγνοήσει πού ήμουν και σε ποιον μιλούσα. Εάν η συνεδρίαση θα συνέχιζε άλλα πέντε λεπτά θα είχα καταρρεύσει όπως μια πάνινη κούκλα στα χέρια των μπάτσων! Και

έπειτα θα μπορούσαν πραγματικά να αρχίσουν να μου ζητούν πληροφορίες.

Είχα εξαντληθεί από την προσπάθεια και από το θράσος μου. Και η κατάληξη ήταν πάνω από τις δυνάμεις μου. Πληροφοριοδότης για την «ψυχολογία του γκέτο». Ο Νόαχ,* ο ειδικός της αστυνομίας στα τραύματα του γκέτο και του κατακλυσμού του εκλεκτού λαού του Θεού; Που θα τον πλησίαζαν οι «συνάδελφοι» του ευγενικού συνταγματάρχη από την πρωτεύουσα.

Με δυσκολία κατάφερα να συνέλθω όταν έφτασα στο ισόγειο του καταραμένου κτηρίου, προσπαθώντας να φύγω από κει μέσα όσο το δυνατόν γρηγορότερα και να τα ξεχάσω όλα.

Δεν θα μπορούσα να ξεχάσω, εντούτοις, ότι κανένας δεν έχει το δικαίωμα να παίξει τον ηθικολόγο όταν έρχεται αντιμέτωπος με τέτοια παρόμοια διλήμματα.

Ο Αλίν ήξερε για την πίεση της αστυνομίας στο συνταξιούχο Μάρκου Μάνεα μετά την εποχή της Περιπράβα, ήξερε και για την πειστική γοητεία του συνταγματάρχη Βασιλίου, καθώς επίσης και για τις δύο συνομιλίες που οι συνάδελφοί του από το Βουκουρέστι είχαν με μένα, ο μελλοντικός τους ειδικός στην ψυχολογία θυμάτων. Ήξερε ότι οι συναντήσεις ήταν σύντομες και ότι είχα αρνηθεί το κολακευτικό αίτημα συνεργασίας. Τώρα οι μπάτσοι είχαν πάλι εμφανιστεί γύρω μας. Είχαν σίγουρα περισσότερες πληροφορίες για τον ύποπτό τους από αυτές που θα μπορούσαν να παρέχουν οι στερεότυπες εκθέσεις του φίλου μου ποιητή και οι εβδομαδιαίες συνομιλίες μαζί του.

Ο καλός μου φίλος Αλίν μου είπε τι έγραφε πάντα στις αναφορές του: «Ένας τίμιος άνθρωπος χωρίς ενδιαφέρον για την πολιτική. Μελαγχολικός, προτιμά την απόλαυση των βιβλίων και τη μοναξιά». Το ίδιο επανέλαβε και στους ανακριτές. Αυτή η περιγραφή δεν ήταν ικανή όμως να πείσει τους ανθρώπους της αστυνομίας, δεν ταίριαζε με τα κλισέ του Κόμματός τους.

Τελικά όμως δηλητηριάστηκα ο ίδιος από την υποψία και άρχισα να σκέφτομαι ότι ο φίλος μου μού έκρυβε κάποια πράγματα για να με προστατεύσει από τον εαυτό μου, όχι μόνο από τους διώκτες μου. Γινόμουν όλο και περισσότερο εξαρτημένος από τον διπλό πληροφοριοδότη μου.

---

* Νώε. (Σ.τ.Μ.)

Ψηλός, με μεγάλα χέρια και κατακόκκινα μαλλιά όπως ενός Ιρλανδού, γεμάτος ζωή, με δυνατή φωνή και μεγάλες χειρονομίες όπως ενός μαέστρου, ο Αλίν γινόταν κάπως μικρός και μεγαλομύτης, σαν ποντικός, με τα μαλλιά στάζοντας λάδι και κολλημένα στο κεφάλι. Η κάποτε ηχηρή φωνή του γινόταν χαμηλή, ήταν πολύ δύσκολο να καταλάβεις τι σου λέει. Παρέλειπε μήπως τις λεπτομέρειες που θα μπορούσαν να με ανησυχούν; Συνέχισα να τον βλέπω, αν και για λίγη ώρα κάθε φορά. Επανειλημμένως του ζητούσα να μου πει τις λεπτομέρειες.

Είχε ενδιαφερθεί η αστυνομία για την ιατρική κατάσταση του υπόπτου; Η κράτηση στα ψυχιατρικά νοσοκομεία από τη σοσιαλιστική αστυνομία ήταν μια πρακτική που δημιουργούσε πολύ θόρυβο εκείνα τα χρόνια στη Δύση.

Οι ανακρίσεις, στις οποίες ο Αλίν ήταν καλεσμένος, φαινόταν να είναι στερεότυπες, γραφειοκρατικές υποθέσεις. Η αστυνομία ανέβαλε οποιαδήποτε τακτική εκβιασμού, ακριβώς έτσι όπως ανέβαλαν την τακτοποίηση χιλιάδων φακέλων που είχαν συσσωρεύσει στα γραφεία τους. Για να μη φανούν οι αστυνομικοί οκνηροί ή άχρηστοι αύξαναν τον αριθμό των συνεργατών τους, όχι για τις μικρές και ήδη πολλές πληροφορίες που θα λάμβαναν, αλλά προκειμένου να διατηρηθεί το δίκτυο των συνενόχων.

Η εκδοχή που μου παρουσίασε ο φίλος μου ο ποιητής, η μόνη που είχα, εξάλλου, πρόσφερε χαλάρωση και διασκέδαση: οι μπάτσοι δεν έμαθαν τίποτα πιο συναρπαστικό από αυτό που ήδη ήξεραν, και για να βγάλουν κάποια ψεύτικα στοιχεία δεν είχαν ανάγκη τον Αλίν.

Αλλά οι ανησυχίες που ανακάλυψα θαμμένες μέσα μου έδειχναν περισσότερα παλιά, σκοτεινά τραύματα από το φάκελο της αστυνομίας.

Ανακάλυψα ότι ήμουν ο πραγματικός αποδέκτης της έρευνας, όχι μέσω αυτού που είχα μάθει από τις αναφορές του Αλίν, αλλά μέσω των αντιδράσεων που προκάλεσε σε μένα. Ένας προνομιούχος στο κέντρο μιας φάρσας που πρόσφερε συναρπαστικές λεπτομέρειες. Η περιγραφή και μόνο των ιδιωτικών διαμερισμάτων όπου ο αξιωματικός της Ασφάλειας και ο πληροφοριοδότης συναντιούνταν κάθε εβδομάδα άξιζε την προσοχή οποιουδήποτε ανθρωπολόγου. Εγώ όμως μπορούσα να εστιάσω μόνο στην

ανησυχία μου, όπως ένας τοξικομανής που ψάχνει απεγνωσμένα τη δόση του.

Βυθισμένος ξαφνικά στον τρόμο της δεκαετίας του '40 μου δόθηκε μια ευκαιρία να καταλάβω, έστω και αργά, τις ανησυχίες εκείνης της εποχής, μια πραγματικότητα που έκανα προσπάθειες να την κρύψω σε απροσδιόριστες ομίχλες. Ανακυκλωμένες νευρώσεις και αβεβαιότητες.

Πόσο καιρό κράτησε η σχιζοφρένεια; Ένα χρόνο, δυο; Ο Αλίν απέδειξε ότι, ακόμα και στο κομμουνιστικό κράτος της αστυνόμευσης, η φιλία μπορούσε να επιβιώσει και να παραμείνει το ίδιο δυνατή. Συνέχισε να με κρατά ενήμερο για τις αναφορές του.

Τελικά ο ψευτοπληροφοριοδότης αποφάσισε να εγκαταλείψει οριστικά τη σοσιαλιστική Ζορμανία και μου έγραφε από μακριά, με την ίδια αγάπη, αποδεικνύοντας ότι ούτε και αργότερα η μοίρα δεν μας χώρισε. Συναντηθήκαμε πάλι μερικά χρόνια αργότερα, αλλά δεν αναφερθήκαμε ποτέ στο λεπτό αυτό θέμα. Ήμουν ευτυχής να ξέρω ότι ο φίλος μου είχε παραμείνει ένας από λίγους από τους οποίους δεν με είχε χωρίσει το πεπρωμένο.

Ο αντικαταστάτης του Αλίν ήταν λιγότερο πρόθυμος να αποκαλυφθεί και ποτέ δεν κατάφερα να μάθω την ταυτότητά του. Τα κριτήριά τους για τη στρατολόγηση πρέπει να είχαν γίνει πιο εξελιγμένα. Παρακολουθούσα τις στενές μου επαφές, τους γνωστούς, όλα τα πρόσωπα φορούσαν μάσκα και ποτέ δεν ήξερες ποιος θα μπορούσε να είναι ο πληροφοριοδότης. Το άγχος, είχε γίνει παράνοια, ήταν πλέον συλλογικό αγαθό.

Η εκμετάλλευση των ανθρώπων από το κράτος δεν είχε αποδειχθεί πλέον πιο ελκυστική από την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. Η μετατροπή της μεγάλης ιδιωτικής ιδιοκτησίας είχε αποδιοργανώσει την οικονομία και είχε καθιερώσει βαθμιαία τη δημόσια περιουσία. Η ξενοφοβία είχε γίνει πιο εκλεπτυσμένη, η εποχή της απόλυτης ευτυχίας του λαού κυβερνιόταν από υποψία και όλοι είχαν μεταμορφωθεί σε ύποπτους κατάλληλους για παρακολούθηση. Αντί του δημαγωγικού ανταγωνισμού, μεταξύ των κομμάτων, υπήρχε τώρα η απόλυτη δημαγωγία του ενιαίου Κόμματος. Το χάος της ελεύθερης αγοράς και της ελευθερίας του λόγου αντικαταστάθηκε από τη σχιζοφρένεια των απαγορεύσεων.

Η επιβεβλημένη συνενοχή κατέληξε σε ένα διεστραμμένο συμβολισμό: την κόκκινη κάρτα.

Υπήρξαν θέματα ταμπού ακόμα και στον καναπέ του ψυχιάτρου; Η σχιζοφρένεια της διπροσωπίας, αυτό και αν ήταν θέμα ψυχανάλυσης.

Ο γιατρός που πήγα να δω για να μου δώσει μια ιατρική απαλλαγή από το επάγγελμα του μηχανικού ήταν ποιητής, όπως θα ήταν μερικά χρόνια αργότερα και ο πληροφοριοδότης, με τη διαφορά ότι αυτός δεν ήταν φίλος. Γι' αυτό δεν μπορούσα να ρισκάρω έναν ανοιχτό διάλογο μαζί του. Οι ανησυχίες που εξομολογούνταν στον καναπέ του ψυχιάτρου δεν ήταν ούτε αυτές πλέον προσωπική ιδιοκτησία.

Δεδομένου ότι η νέα δύναμη επέκτεινε την κυριαρχία της, οι γκρίζες ζώνες περιορίζονταν όλο και περισσότερο. Τα χρόνια περνούσαν και οι άνθρωποι μεγάλωναν με την προσμονή της μαγικής αλλαγής. Όταν καμιά φορά εμφανιζόταν η ελπίδα αυτό ενίσχυε την αβεβαιότητα και πλήθαινε τις παγίδες. Η υποψία και η υποκρισία διείσδυσαν βαθμιαία στις κουζίνες και στις κρεβατοκάμαρες, παρεισέφρυσαν στον ύπνο, στη γλώσσα και στους τρόπους.

Θα έπρεπε να πω άραγε στον ψυχίατρο-ποιητή ό,τι και ο ίδιος ήξερε πολύ καλά; Ότι όχι μόνο τα σχολεία, τα νοσοκομεία, οι εκδοτικοί οίκοι και τα τυπογραφεία ανήκαν στο κράτος, αλλά και το δάσος, ο αέρας, το νερό, η γη, τα στάδια, οι τράπεζες, οι κινηματογράφοι, τα κουμπιά και τα εργοστάσια όπλων, ο στρατός και το τσίρκο, οι παιδικοί σταθμοί και οι οίκοι ευγηρίας, η μουσική, τα φάρμακα, και τα πρόβατα; Όπως επίσης ο γιατρός και ο ασθενής του. Για να αγοράσεις χαρτομάντιλα, κρεβάτι, ή γάλα για το πρωινό σου, ρολόι, ή παπούτσια, ή οδοντοστοιχίες, ήσουν στο έλεος των απαθών και θρασύτατων κρατικών υπαλλήλων που είχαν συμμορφωθεί με τον κώδικα της «σοσιαλιστικής ηθικής και δικαιοσύνης», που μεταφραζόταν «εμείς προσποιούμαστε ότι εργαζόμαστε, αυτοί προσποιούνται ότι μας πληρώνουν».

Σε τελική ανάλυση και ο ψυχίατρος ένας κρατικός υπάλληλος ήταν – με μια κόκκινη κάρτα, πιθανώς. Το Κόμμα ήταν η ανώτατη δύναμη. Ο γραμματέας του Κόμματος, όχι ο διευθυντής, και ο ίδιος διορισμένος από το γραμματέα, διοικούσε το γυμνάσιο και το σφαγείο και το κατάστημα. Και, φυσικά, και την κλινική!

Σε μια χώρα με μια ισχυρή παράδοση δεξιάς πολιτικής, ο αριθμός των κόκκινων καρτών είχε αυξηθεί θεαματικά. Χωρίς την κόκκινη κάρτα δεν άξιζες πολλά, αλλά ακόμα και αν την είχες, η κατάσταση δεν άλλαζε και πολύ. Στο καινούργιο Κόμμα των νεόπλουτων, μετά από μισό αιώνα κομμουνισμού, με μεγάλη δυσκολία θα έβρισκε κανείς γνήσιους κομμουνιστές. Τα κλισέ της προπαγάνδας εξυπηρετούσαν τους ζογκλέρ του ολοκληρωτικού τσίρκου, αλλά κανένας δεν τα πίστευε πια. Η ζωή, ή ό,τι απέμεινε από αυτήν, είχε μετακινηθεί σε υπόγεια γεμάτα καχυποψία, σχιζοφρένεια, δημαγωγία. Θα δεχόταν ο σύντροφος γιατρός να ψυχαναλυθεί από έναν ασθενή που βασανιζόταν από την κωμωδία των διπλών ρόλων; Θα μπορούσε ο ποιητής να βρει ένα ποίημα που να συσχετίζεται με το χάος της διπροσωπίας; Χάος καθοδηγούμενο στην επιφάνεια από τα καλυμμένα πρόσωπα της εξουσίας και διαιωνισμένο, υπογείως, από το δηλητήριο της δυσαρέσκειας;

Οι ερωτήσεις του ασθενή στράφηκαν γρήγορα εναντίον του, σαν να είχε δανειστεί τις ιδιομορφίες του γιατρού και ήταν σε θέση να διαβάσει με κλειστά τα μάτια το θέμα της ψυχιατρικής εξέτασης: η *Μύηση* μετά τη *Μύηση. Προσαρμογή,* δηλαδή; Και σε τι ακριβώς προσαρμόστηκε ο επιζώντας;

Αυτή η απλή, γνωστή ερώτηση θα ξαναγινόταν μια δεκαετία αργότερα στο ιατρείο ενός Αμερικανού ψυχίατρου. Η απάντηση ήταν γνωστή, επίσης: Ο ασθενής προσαρμόστηκε στη ζωή, τόσο απλά. Στη ζωή προσαρμόζονται όλοι οι επιζώντες είτε των μαύρων, ή των πράσινων, ή των κόκκινων δικτατοριών. Το κάνουν αυτό με το θράσος της κανονικότητας που είναι η ίδια ζωή. Έτσι θα είχα συνοψίσει τη βιογραφία μου την παραμονή της εξορίας, ένα καινούργιο πείραμα, όχι λιγότερο εκπαιδευτικό από τα προηγούμενα. Πώς μπορείς να είσαι συγγραφέας χωρίς ελευθερία ήταν το δίλημμα που έθεσε ο Αμερικανός ψυχίατρος, ένας ειδικός στις ψυχώσεις της ελευθερίας στον Νέο Κόσμο. Η ερώτηση θα ακουγόταν σαν κακό αστείο στο στόμα του συνάδελφού του από την Ανατολική Ευρώπη, αλλά η ανταλλαγή απόψεων μεταξύ του ειδικού στην παθολογία του περιορισμού και του αναλυτή των τραυμάτων της ελευθερίας δεν θα ήταν καθόλου άχρηστη.

Οι ψυχίατροι αυτών των δύο πολύ διαφορετικών κόσμων θα είχαν ανακαλύψει πολλές και εκπληκτικές ομοιότητες παράλληλα με τις επίσης αμέτρητες διαφορές.

Η ελευθερία του Νέου Ανθρώπου σήμαινε την «αποδοχή της ανάγκης», αυτό είχαν μάθει ο γιατρός και ο ασθενής του από τους Ρουμάνους μαρξιστές αναλυτές ενός Κόμματος όλο και λιγότερο μαρξιστικού: Ανάγκη, άρα προσαρμογή. Προσαρμογή, άρα πραγματισμός, Sir! Άρα, αποδεκτή ανάγκη, σύντροφε!

Στη ζωή προσαρμόζεται, γιατρέ, ο μαθητευόμενος όταν περνά τις κοινοτοπίες ή τις εκκεντρικότητες που του προσφέρει η καθημερινή ζωή. Στη ζωή προσαρμόζεται. Και στην Ανατολή και στη Δύση και σε όλο το σύμπαν.

Το μέλλον που υποσχέθηκαν τα κομμουνιστικά παραμύθια είχε γίνει κόλαση για εκείνους που οδηγήθηκαν στις φυλακές. Αλλιώς θα είχε μείνει ένα κωμικοτραγικό καθαρτήριο, στο έλεος των μεταβλητών μετατοπίσεων του Κόμματος. Όταν η απόκτηση του καθημερινού ψωμιού έπαψε να είναι ο μόνος σκοπός, τα κόλπα των τεχνασμάτων επέτρεψαν μερικές απολαυστικές παραποιήσεις. Αυτό ήταν το πρόσωπο της μετασταλινικής «φιλελευθεροποίησης» στην Ανατολική Ευρώπη. Οι όλο και περισσότερες αμφιβολίες επέτρεψαν ακόμα και σε εμάς –γιατρό και ασθενή, ασθενή και πληροφοριοδότη– να κάνουμε το ντεμπούτο μας στα περιοδικά και τους εκδοτικούς οίκους του Κόμματος και του Κράτους.

Ήταν ένα παιχνίδι με εύθραυστους κανόνες: οι λέξεις ταμπού και οι ιδέες ταμπού και οι νύξεις ταμπού ρυθμίζονταν σύμφωνα με τον ιδιότροπο κανόνα της μεταβαλλόμενης ανάγκης του Κόμματος. Μετά από ένα βιβλίο, και έπειτα άλλο ένα, που κατόρθωσα να γλυτώσω από τους ανιχνευτές της λογοκρισίας, απόλαυσα μήπως μεγαλύτερη κοινωνική προστασία; Ναι, βέβαια, αλλά και υπό μεγαλύτερη παρακολούθηση: το Κόμμα τιμούσε τους καλλιτέχνες με προνόμια και τιμωρίες, το γράψιμο ήταν ένα επάγγελμα που νομιμοποιούνταν μόνο από την ιδιότητα του μέλους της Ένωσης Συγγραφέων, οργανωμένης και ελεγχόμενης από το Κόμμα. Η κοινωνική υπόσταση του διάσημου συγγραφέα διαπραγματευόταν με το Σατανά και ο ύποπτος που δεν είχε εργασία και κανένα εισόδημα διακινδύνευε να κατηγορηθεί για «χουλιγκανισμό», δηλαδή παρασιτισμό, όπως όριζε η σοσιαλιστική νομοθεσία.

Έμεινε η υπεκφυγή, έτσι δεν είναι, σύντροφε γιατρέ; Το αληθινό πρόσωπο της πραγματικότητας μπορεί να αποκαλυφθεί όχι μόνο στη λαϊκή ή στα χασάπικα, αλλά και στα ιατρεία. Έχει ενδιαφέρον η ιστορία ενός αστυνομικού που είχε κληθεί επειγόντως

στο μεγαλύτερο ψυχιατρείο της πρωτεύουσας και συγκλονισμένος βρήκε τους ασθενείς να παραληρούν φωνάζοντας σε όλους τους χώρους του νοσοκομείου: «Κάτω ο κομμουνισμός! Κάτω ο ηγέτης!» Ήταν έτοιμος να τους συλλάβει όλους, αλλά ο διευθυντής του νοσοκομείου τον σταμάτησε λέγοντάς του: «Είμαστε σε ψυχιατρείο. Αυτοί οι άνθρωποι είναι τρελοί. Τρελοί, μην το ξεχνάτε αυτό». Ο αστυνομικός απάντησε με την τέλεια κοινή λογική: «Τρελοί; Τι σημαίνει τρελοί; Γιατί δεν φωνάζουν "Ζήτω ο κομμουνισμός! Ζήτω ο ηγέτης";» Ασυνείδητα είχε διατυπώσει την αμφισημία της εθνικής ασθένειας.

Το ζαρωμένο πρόσωπο του ηλικιωμένου ποιητή, που ήθελε να ξεφύγει από τις παραισθήσεις, μέσω της ιατρικής πρακτικής, καθρεφτιζόταν στο σκοτεινό από το σούρουπο παράθυρο του ιατρείου του. Όταν μίλαγε με τη βραχνή φωνή του, ο κοιλαράς και φαλακρός γιατρός έδινε την εντύπωση ενός ειδικού στην αποτυχία.

«Και τι πρόκειται να κάνεις έπειτα από ένα χρόνο; Ή δύο; Η σύνταξη είναι μικρή, μικρότερη και από το μισό του μισθού ενός μηχανικού. Και για πόσο καιρό νομίζεις ότι μπορείς να παρατείνεις μια σύνταξη αναπηρίας;»

Επ' αόριστον, ήσουν έτοιμος να φωνάξεις.

Δεν άξιζε άραγε ο καημένος μηχανικός που δούλευε δώδεκα ώρες ημερησίως σε μια τεράστια αποθήκη με επιτροπές σχεδιασμού, τηλέφωνα και καπνό τσιγάρων, που ασφυκτιούσε πάνω από τα σχεδιαγράμματα και ζαλιζόταν από τους ατελείωτους μαθηματικούς τύπους, ένα κλουβί για την υπόλοιπη ζωή του; Γιατί δεν θα έπρεπε ο υπνοβάτης να έχει και αυτός ένα δικό του κλουβί, για πάντα; Η θεραπεία για το τραύμα θα ήταν ένα ακόμα μεγαλύτερο τραύμα; Το γράψιμο σου προσφέρει τουλάχιστον ένα γρήγορο τρόπο να ξεφύγεις από τη Σωφρονιστική Αποικία, αφήνοντας τη σφαγή πίσω. Ο Κάφκα λέει: «Έξω από τη σειρά των δολοφόνων, μπορείς να παρατηρήσεις τα γεγονότα».

«Επομένως, η σύνταξη δευτέρου βαθμού; Ή ίσως τρίτου βαθμού;» ρωτάει ο ποιητής-γιατρός. «Η σύνταξη τρίτου βαθμού χρειάζεται αναθεώρηση κάθε έξι μήνες από μια επιτροπή ειδικών γιατρών. Η σύνταξη δεύτερου βαθμού αναθεωρείται σε ετήσια βάση».

«Τι γίνεται με τον πρώτο βαθμό;» τον ρωτά ο ασθενής.

«Αυτός σημαίνει ανίατη, μια σοβαρή διανοητική κατάσταση, χωρίς ελπίδα αποκατάστασης. Δεν θα επέλεγα μια τέτοια διάγνωση. Μην το σκεφτείτε καν!»

«Και γιατί όχι;» ήταν έτοιμος να διαμαρτυρηθεί ο τρελός. Δεν βρίσκεται ένας αληθινός συγγραφέας πέρα από κάθε ελπίδα αποκατάστασης; Δεν είναι σε θέση να καθίσει μόνος στο κλουβί του, παίζοντας με τις λέξεις, όπως ένας ψυχασθενής; Ανάγνωση, γράψιμο, διάβασμα, έπειτα περισσότερο γράψιμο, και πάλι γράψιμο, δεν είναι αυτή η ζωή του, γιατρέ; Ασθένεια και θεραπεία, θεραπεία και ασθένεια, και ούτω καθεξής, μέχρι το τέλος του τέλους; Εσείς ασκείτε την ιατρική, γιατρέ, έτσι δεν είστε ανίατος, αλλά τι γίνεται με το μηχανικό που βρίσκεται μπροστά σας; Έχω ασκήσει για υπερβολικά μεγάλο χρονικό διάστημα τη σχιζοφρένεια της διπλής προσωπικότητας και της υποκρισίας. Έχω ασχοληθεί με ατελείωτους υπολογισμούς, σχέδια, τιμολόγια, σαν να ήμουν όντως αυτός που προσποιούμουν ότι είμαι. Ζώντας συνεχώς με το φόβο ότι, κάποια στιγμή, ο απατεώνας θα αποκαλυπτόταν. Τον κλόουν των ψυχιατρείων θα τον έφτυναν άραγε μαζί με τα σαρκαστικά γέλια του ακροατηρίου;. Μόνο η υπεκφυγή μπορεί να μας σώσει, γιατρέ.

Θα έπρεπε να περιγράψεις το αδιέξοδό σου ή απλά να το χρησιμοποιήσεις ως αφετηρία για τις παραποιήσεις που θα ακολουθήσουν; Έπρεπε να τον πείσεις ότι, στην πραγματικότητα, συμμετείχε σε μια φιλική συνεργασία, όχι σε ιατρικές διαβουλεύσεις.

«Καλά, γράψτε μου τον δεύτερο βαθμό σύνταξης», κατάφερα να ξεστομίσω χωρίς ενθουσιασμό.

Το πλεονέκτημα να γίνω ξαφνικά ο ιδιοκτήτης του χρόνου μου μέσα σε μια κοινωνία όπου ακόμα και ο χρόνος ήταν κρατική ιδιοκτησία έκρυβε και μια παγίδα: ή συνεργάζεσαι με την Εξουσία ή σε απομονώνουν ως ανεύθυνο πρόσωπο που προσποιείσαι ότι είσαι. Έτοιμος να διακινδυνεύσεις τη νέα *Μύηση*, έχεις περάσει από όλες τις ιατρικές διαδικασίες, όπως απαιτείται από το πρωτόκολλο, και ο γιατρός υπέγραψε τα απαραίτητα έγγραφα της συνταξιοδότησης.

Τι κι αν τα συμπτώματα που περιγράφηκαν στην ιατρική έκθεση ήταν πραγματικά ή πλασματικά; Αρνιόσουν να βλέπεις τον εαυτό σου ως ασθενή, προτιμώντας τον μικρότερο ρόλο του νοθευτή. Η ίδια η νοθεία ήταν σημάδι της ασθένειας; Δεν είχες έρ-

θει στο ιατρείο για θεραπεία αλλά για έναν τρόπο διαφυγής από το καθαρτήριο που είχε κατακλύσει την εξουσία, άρρωστη και αυτή από τους άρρωστους πολίτες της.

Δεν εμπιστεύτηκες ποτέ τους ψυχαναλυτές. Προτιμούσες να τους διαβάσεις και όχι να τους επισκεφθείς.

Όταν ο δόκτωρ Σίγκμουντ Φρόυντ σε ρώτησε: «Τι εβραϊκά υπολείμματα έχουν μείνει σε έναν Εβραίο που δεν είναι ούτε θρήσκος ούτε εθνικιστής και που δεν γνωρίζει τη γλώσσα της Βίβλου», κατόρθωσες να μουρμουρίσεις την απάντηση που αυτός ο ίδιος είχε δώσει: *Πολλά.* Δεν εξήγησες τι ακριβώς σήμαινε αυτό, δεδομένου ότι και ο ίδιος ήταν αρκετά προσεκτικός ώστε να μην ανακοινώσει την ερμηνεία του.

Εβραίος άθρησκος, μη-εθνικιστής, μη-γνωρίζοντας την ιερή γλώσσα!... Ο δόκτωρ Φρόυντ μιλούσε για τον εαυτό του τελικά; Χωρίς να καθορίσει τον όρο; Ο προσδιορισμός ενός Εβραίου βρισκόταν μόνο στην τριάδα της θρησκείας, του εθνικισμού, και της γλώσσας; Θα μπορούσε ο θεμελιωτής της ψυχανάλυσης, βασανισμένος από τη σεξουαλικότητα και το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, να αγνοήσει την περιτομή, το συμβόλαιο που χαράζεται στη σάρκα την όγδοη ημέρα μετά τη γέννηση του αρσενικού νηπίου; Η περιτομή του Χριστού καθιέρωσε την αρχή του καινούργιου ημερολογίου: 1η Ιανουαρίου! Χαραγμένη στο σώμα του αγοριού, η περιτομή δεν μπορεί να ανακληθεί.

Με την ευλογία του παππού Αβραάμ έχεις γίνει, μέσω της περιτομής, «ο Νώε». Ένα βιβλικό κωδικό όνομα, όχι για δημόσια χρήση. Σε τελευταία ανάλυση, δεν ανοίγεις το φερμουάρ του παντελονιού σου δημόσια για να δείξεις στο κοινό τον «Νώε». Να μην ενδιαφέρεται άραγε ο δόκτωρ Φρόυντ για τον περιτετμημένο Νώε που κάνει διάλογο με το «δίδυμο» που είναι κρυμμένος στο παντελόνι του με την κρυφή παράλληλη ζωή του, όχι λιγότερο κωμική ή αποκαλυπτική από τη ζωή ενός ατόμου με ή χωρίς θρησκεία, έθνος, ή ιερή γλώσσα; Θα μπορούσαν όλα αυτά να αγνοηθούν από το δόκτορα Φρόυντ;

Στο μεταξύ, έχεις αποκτήσει εισαγωγικά, ακριβώς όπως ο δόκτωρ Φρόυντ. Ο Ζαν-Φρανσουά Λυοτάρ,[42] για παράδειγμα, θεωρεί ότι ο Σίγκμουντ Φρόυντ είναι «Εβραίος» το ίδιο και οι συνά-

δελφοί του Βάλτερ Μπένγιαμιν,[43] Τέοντορ Αντόρνο,[44] Χάνα Άρεντ[45] και Πάουλ Τσέλαν. Όπως υπάρχουν Γερμανοί μη-Γερμανοί, υπάρχουν και Εβραίοι μη-Εβραίοι, μας εξηγεί πρόθυμα ο Γάλλος φιλόσοφος. Είναι αυτοί οι ύποπτοι που έχουν αμφιβολίες για την παράδοση, τη μίμηση, την ενύπαρξη, αλλά και «την αποδημία, τη διασπορά, και την αδυναμία της ενσωμάτωσης». Με άλλα λόγια, «η διπλή ανικανότητα της μη-αλλαγής και της αλλαγής».

Στα πέντε του χρόνια, στην Τρανσνίστρια, ο μικρός Εβραίος ήταν γνωστός ως Νώε, όχι Νόρμαν. Στην ηλικία των πενήντα χρόνων, μπροστά σε μια καινούργια εξορία η σχέση μεταξύ των δυο αυτών Εβραίων είχε γίνει πιο περίπλοκη και σίγουρα δεν θα μπορούσε να μην ενδιαφέρει το δόκτορα Φρόυντ.

Ο ψυχαναλυτής πρέπει να κληθεί, επιτέλους, να απαντήσει όχι μόνο στις ερωτήσεις που ο ίδιος έχει υποβάλει, αλλά και στις ερωτήσεις που τέθηκαν αργότερα: όχι απαραιτήτως τι μένει αφότου έχεις χάσει ό,τι δεν κατείχες, αλλά πώς γίνεσαι Εβραίος μετά το ολοκαύτωμα, τον κομμουνισμό και την εξορία. Είναι αυτά, εξ ορισμού, εβραϊκά τραύματα; Είναι αυτές μυήσεις που χαράζονται στην ψυχή, όχι μόνο το σώμα σου, και σε κάνουν Εβραίο ακόμα και όταν δεν είσαι; «Ένας μη-λαός των επιζώντων», έτσι ονομάζει ο Λυοτάρ την κατηγορία των Εβραίων μη-Εβραίων, των οποίων το αίσθημα της κοινωνίας εξαρτάται, σύμφωνα με τον Γάλλο φιλόσοφο, από «το μοναδικό βάθος μιας ατελείωτης ανάμνησης». Μια ατελείωτη υπενθύμιση του χρόνου ή των πραγμάτων;

Anamnezǎ μπροστά στον καθρέφτη; Γιατί στεναχωριέστε, Χερ δόκτωρ; Ο Κάφκα, επιφυλακτικός μάλλον απέναντι στη φροϋδική θεωρία της ανάμνησης, δεν βρίσκεται ανάμεσα στην ομάδα ανθρώπων σε εισαγωγικά του Λυοτάρ. Στην ερώτηση «τι έχω εγώ κοινό με τους Εβραίους» ο κύριος Κάφκα απαντά: «Εγώ μετά βίας έχω κάτι κοινό με τον εαυτό μου».

Ο Κάφκα δεν είναι, εντούτοις, Εβραίος μη-Εβραίος αλλά γνήσιος Εβραίος, αν και δεν κατάφερε να μιλήσει εβραϊκά, δεν ασκούσε τα θρησκευτικά του καθήκοντα, και δεν ήταν εθνικιστής.

Δύσκολο να ξεχάσει κανείς τη σκηνή στην οποία προσπαθεί να χωρέσει σε ένα συρτάρι όλο τον εκλεκτό λαό. «Συμπεριλαμβανομένου και εμένα, μέχρι το τέλος», πρόσθεσε. Αυτό ήταν μία αλάνθαστη εβραϊκή ομολογία της πίστης, που αντικαθιστά τη θρησκεία, το έθνος, και την ιερή γλώσσα. Μόνο ένας Εβραίος θα

μπορούσε να επιλέξει αυτόν τον τρόπο να απαλλαγεί από την κούραση, την απέχθεια για τον εαυτό του και την αιώνια έχθρα που τον συνόδευε παντού. Ο αντίλαλος μπορεί να ακουστεί όταν ο Κάφκα περιγράφει στη Μιλένα τις ύβρεις του «βρόμικου όχλου» σε ένα δρόμο της Πράγας, όπως επίσης και στα σαλόνια του ακαδημαϊκού κόσμου. Η έχθρα απέναντι στους Εβραίους δεν σταμάτησε στην Πράγα του Κάφκα, ή στην πολυαγαπημένη Βιέννη του δόκτορα Φρόυντ, ή στο Λονδίνο, όπου ο γιατρός είχε βρει καταφύγιο λίγο πριν πεθάνει, ή σε λιγότερο διάσημα μέρη.

Αλλά μπορούμε να ακούσουμε επίσης, όπως ο Κάφκα άκουγε, την ηχώ των εσωτερικών προσπαθειών μας, χερ δόκτωρ; Τι είναι αυτό που ακούμε; Η κούραση της άμυνας; Η τελειότητα των άλλων, που δεν μπορούν να δεχτούν την ατέλειά μας; «Στη μάχη ανάμεσα σ' εσένα και τον κόσμο, πάρτε την πλευρά του κόσμου», έλεγε ο ακαταπόνητος Κάφκα.

Η κούραση της ταύτισης θα μπορούσε να συγχωρηθεί, ψιθυρίζει ο δόκτωρ Φρόυντ, συνεχίζοντας το διάλογό μας. Κανένας δεν θα μπορούσε να σε κατηγορήσει ότι δεν προσπάθησες να αγνοήσεις την αντιπαλότητα, προσθέτει. Είτε προσπαθώντας να υπερασπίσεις το πεπρωμένο σου είτε μετά να το ξεχάσεις και να το υπερασπίσεις ξανά μετά, κουρασμένος από όλη αυτή τη ματαιότητα. Σταμάτα λοιπόν να ασχολείσαι πολύ σοβαρά με την καθημερινή αυτή φάρσα, σταμάτα να κάνεις ερωτήσεις, προσπάθησε να είσαι χαριτωμένος, αφηρημένος, σύμφωνος με την απλότητα και τη γελοιότητα της αδιαφορίας – αυτή πρέπει να είναι η θεραπεία σου. Να γίνεις κωφός, άλαλος, αφελής, αφηρημένος, απών.

Τι σχέση θα μπορούσε να έχει ο εξόριστος, μετά το ολοκαύτωμα και τον κομμουνισμό, με τους Εβραίους, εφόσον δεν είναι πλέον σίγουρος για τη σχέση με τον εαυτό του;

Μεγάλη, επιμένει ο Βιεννέζος γιατρός. Είτε σου αρέσει είτε όχι, έχεις πολλά κοινά με τους Εβραίους και με τον εαυτό σου. Όταν, στην ηλικία των πέντε χρόνων, συνδέθηκες με ένα συλλογικό πεπρωμένο, αναλύει ο δόκτωρ Φρόυντ, στη συνέχεια, σου δόθηκε μια πιστοποίηση που είναι σημαντικότερη από τον όρκο που σου χάραξαν από τότε που ήσουν ακόμα βρέφος.

«Ως Εβραίοι δεν θα συγχωρηθούμε ποτέ για το ολοκαύτω-

μα», ισχυριζόταν ένας Γερμανός συγγραφέας εβραϊκής καταγωγής τις ημέρες που βρήκες καταφύγιο, όχι από το ολοκαύτωμα, αλλά από τον κομμουνισμό, στο Βερολίνο. Ναι, υπήρξαν πάρα πολλά στοιχεία για το ολοκαύτωμα που δεν μπορούν να αμφισβητούνται, και αυτή η απρέπεια δεν άξιζε να συγχωρηθεί.

Όχι μόνο το ολοκαύτωμα και ο κομμουνισμός, αλλά και άλλες άφθονες δευτερεύουσες, πιο διφορούμενες ενοχές δεν θα μπορούσαν να συγχωρεθούν. Υπήρξε. Ο δόκτωρ Φρόυντ ήταν, για παράδειγμα, ένοχος για τη θεμελίωση της ψυχανάλυσης, της «εβραϊκής επιστήμης», και το ήξερε αυτό πάρα πολύ καλά.

Δεν μπορεί έτσι απλά, ακόμα και αν ήταν δυνατό, να αρνηθείς μια τέτοια τιμή. Αυτή και αν είναι δόξα: από την αρχή του κόσμου και μέχρι σήμερα να σε θεωρούν πάντα ύποπτο, περιθωριακό, να σε επικρίνουν ως ενσάρκωση του κακού! Δεν μπορείς να απορρίψεις απλά ένα τέτοιο προνόμιο, ούτε και όταν τα στερεότυπα δεν γίνονται εύκολα ανεκτά: αιώνια θύματα, εκδικητές, συνωμότες, στα οποία έχει προστεθεί πρόσφατα και το καινούργιο πρωτόκολλο των Πρεσβυτέρων της Σιών: «Το εβραϊκό μονοπώλιο του πόνου!»

Ο ευτελισμός του πόνου – ατελείωτη επιχείρηση της ανθρωπότητας! Μόνο όταν γίνεται κλισέ, βρίσκει η τραγωδία χώρο στη συλλογική μνήμη. Η μνήμη πρέπει να αγρυπνά έτσι ώστε η φρίκη να μην επαναλαμβάνεται, ακούμε πάντα στους επετειακούς λόγους! Πρέπει να διατηρήσουμε την ταυτότητα, την κοινή μνήμη, τη φυλή, το έθνος, τη θρησκεία, την ιδεολογία!

Προσγειωμένος τελικά στον πλανήτη του πραγματισμού, σκέφτηκες μήπως να δραπέτευες από το παρελθόν και την ταυτότητά σου και να γινόσουν μια απλή οντότητα, όπως η Γερτρούδη Στάιν, η Αμερικανίδα στο Παρίσι. Η τρομοκρατική ενέργεια της Πέμπτης αποτυπώνεται στις καινούργιες στάμπες των T-shirts των Friday's, ένα αμέσως εμπορεύσιμο προϊόν για τη συλλογική μνήμη.

Ο Σίγκμουντ Φρόυντ θα είχε καταλάβει τη σύγχυση της εξορίας και των διωγμών της, τις απογοητεύσεις της, καθώς επίσης και την ελευθερία που προϋποθέτει. Θα ήξερε τη σημασία ενός απρόσωπου δωματίου ξενοδοχείου, το τελευταίο καταφύγιο του εξόριστου, τη δημοκρατική μισθωμένη πατρίδα του. Φιλόξενο και αδιάφορο όπως πρέπει να είναι.

Εξετάζεις μικρές τσαλακωμένες φωτογραφίες, που είχαν κιτρινίσει με το πέρασμα του χρόνου, χρησιμεύοντας τώρα ως καθρέφτης. Ιούνιος του 1945, στην ειδυλλιακή πόλη Φαλτιτσένι, στη βόρεια Ρουμανία, δύο μήνες μετά την επιστροφή του μυημένου από την Τρανσνίστρια και δύο ώρες μετά τη γιορτή του τέλους της σχολικής χρονιάς.

Το αδύνατο μικρό παιδί, με άσπρο παντελονάκι και πουκάμισο, στέκεται ένα βήμα μπροστά από τους άλλους αριστούχους, τρία αγοράκια και τρία κοριτσάκια. Το μόνο πράγμα που τον διακρίνει από τους άλλους, οι οποίοι δεν έχουν ωφεληθεί από τα προνόμια της *Μύησης*, φαίνεται να είναι το νικηφόρο ύφος του. Η θέση του ως επιζώντος επικυρώνεται τώρα από το στεφάνι του νικητή! Άψογα κουρεμένος, αστραφτερό χαμόγελο στο πρόσωπό του. Το αριστερό πόδι μπροστά, το χέρι στη μέση: βεντέτα μπροστά στη φωτογραφική μηχανή. Λες ότι έχει ξεχάσει τα χρόνια που πέρασε μεταξύ χιλιάδων πεινασμένων και κουρελιασμένων που λιμοκτονούσαν, παιχνίδι στα χέρια των παραγωγών και των σκηνοθετών του θανάτου.

Ο μικρός Τρελαυγουστίνος είχε μετατραπεί ξαφνικά στο αντίθετό του, τον Λευκό Κλόουν, τον ιππότη που φορά το στεφάνι του νικητή και χειροκροτείται από τους κανίβαλους του μελοδράματος. Τα χρόνια απουσίας από τον κόσμο έχουν ακυρωθεί. Έχει περάσει τον Αχέροντα ανάποδα και βρίσκεται ξανά στην άλλη όχθη, ζωντανός, πιστοποιημένα ζωντανός, πίσω στη δική του Εδέμ.

Τα επόμενα πενήντα χρόνια η Εδέμ μετατράπηκε σε σωφρονιστική αποικία. Διέσχισες ξανά τον Αχέροντα, τούτη τη φορά πέρα από τον ωκεανό, και βρίσκεσαι σε μια διαφορετική ακτή. Γκρίζο αραιωμένο μαλλί και η εμφάνισή σου λιγότερο άψογη. Η νεανική ειλικρίνεια έχει χαθεί. Η αύρα της επιβίωσης που σε περιβάλλει είναι τώρα ένα στήριγμα για τα πιο πρόσφατα έργα της μνήμης.

Η διαδικασία της ανάμνησης και η φωτογραφία του μικρού παιδιού επιταχύνει την ατελείωτη εξέταση με το χειρουργικό νυστέρι; Ακόμα και τότε, στο τέλος εκείνης της σχολικής χρονιάς, θα ένιωθες σαν να μαζευόσουν, χαρούμενος, για να σε ξεχάσουν αιώνια σε μια γωνία της τάξης. Η απέραντη μοναξιά της *ύπαρξης*, όπως θα έλεγε η Γερτρούδη Στάιν, η έξαρση που νιώθεις όταν χάνεις και βρίσκεις τον εαυτό σου στην αέναη ροή του συγκεχυμέ-

νου. Κάποιες φορές μπορούσες να αναγνωρίσεις στο απόν και ακίνητο πρόσωπο του πατέρα τα σημάδια ξαφνικής γήρανσης, την παράλυση της μοναξιάς. Ο τρόμος σε ξυπνούσε, έπαιρνες ξανά τη θέση σου γρήγορα στη σκηνή της ζωής, να βρεις τους δασκάλους, τους γονείς, τους συμμαθητές, τους φίλους.

Οι σκηνές έκστασης και τρόμου δεν εναλλάσσονταν κυκλικά μόνο στα παιδικά χρόνια. Σε βασάνιζε πάντα η ίδια εικόνα: αν ξαφνικά σταματούσες να λειτουργείς, αν κατέρρεες στην απουσία; Κρατούσες όμως μια λύση για ρεζέρβα, την ψευδαίσθηση της διαφυγής, τη δυνατότητα της διάσωσης της τελευταίας στιγμής από τον κίνδυνο που κρυβόταν παντού στο σκοτάδι.

Το περιβάλλον γύρω σου θα μπορούσε κάθε στιγμή να γίνει εχθρικό. Σαν χθες, στις 9 Οκτωβρίου 1941, όταν κατέρρευσαν ένα ένα όλα τα δεδομένα, αν έπεφτες στη ρουτίνα, στις γνωστές μάσκες της καθημερινής ζωής. Στην αποβάθρα του σιδηροδρομικού σταθμού Μπουρντουζένι, η τραγωδία που ξεκινούσε δεν υπήρχε τρόπος να τη σταματήσει κανείς. Θα έβλεπες συχνά, στον ύπνο σου, εκείνους τους φοβισμένους και πεινασμένους ανθρώπους να τρέμουν από το κρύο. Η εικόνα αυτή έκανε τότε τους φρουρούς να διασκεδάζουν. Η επιβίωση ήταν το σύνθημα εκείνων των ημερών. Από τότε και για πάντα σε φοβίζει το χάος και είσαι διστακτικός στο να προκαλείς τον άγνωστο. Τελικά, μαζεύτηκες στο ρευστό καταφύγιο της γλώσσας. Το τελευταίο, ουσιαστικό σου καταφύγιο; Αλλά μόνο αυτό έψαχνες, ένα καταφύγιο;

Ο δόκτωρ Φρόυντ θα ενδιαφερόταν για τέτοιες ασκήσεις της μνήμης. Να είσαι ο εαυτός σου, έλεγε ο Πίνδαρος, επανέλαβε και ο Νίτσε, και ο Φρόυντ ο ίδιος. Αλλά τι είναι αυτό, κύριε Φρόυντ: η ανάμνηση της συλλογικής τραγωδίας ή η ανικανότητα αυτού του μοναχικού ατόμου να φορέσει τη στολή της τραγωδίας, που πουλιέται φτηνά σε κάθε γωνιά του δρόμου;

Και τι θα έλεγε ο δόκτωρ Φρόυντ για εκείνους που αρνούνται τις θηριωδίες που συνέβησαν και μέσα στη βαρεμάρα τους τις γελοιοποιούν; Ο ευτελισμός θα μπορούσε, σε τελική ανάλυση, να είναι μια απαραίτητη λειτουργία πέψης και έκκρισης, ο μόνος τρόπος για να κρατάς ζωντανή την ανθρώπινη κωμωδία; Διαφορετικά, πώς θα μπορούσαν οι καημένοι ηθοποιοί να απολαύσουν ακόμα τους καρπούς της γης; Να μην ξεχνάμε τον Πρίμο Λέβι, ο οποίος έγινε συγγραφέας λόγω του Άουσβιτς και ήταν στη συνέ-

χεια ανίκανος να γράψει μια απλή ιστορία αγάπης τόσο γαλήνια όσο ο ιταλικός ουρανός.

Η ταπείνωση καθορισμένη από μια συλλογική πράξη άρνησης και από μια συλλογική καταστροφή δεν είναι αμελητέα, δόκτωρ Φρόυντ. Εντούτοις, δεν είμαστε μόνο συλλογικές καταστροφές, όποιες και να είναι αυτές. Διαφορετικοί ο ένας από τον άλλο, είμαστε κάτι περισσότερο από αυτό, κάτι περισσότερο και κάτι άλλο. Ναι, κάτι περισσότερο και κάτι άλλο, πρέπει να το φωνάζουμε σε όλες τις γλώσσες της γης, ασταμάτητα, όπως ένα παλιό βινύλιο που δεν μπορεί να σταματήσει.

Το να υποφέρουμε δεν μας βελτιώνει ως ανθρώπους, δεν μας κάνει καλύτερους, ούτε και ήρωες. Τα βάσανα αλλοιώνουν καθετί ανθρώπινο και τα βάσανα που γίνονται δημόσια αλλοιώνουν την ανθρώπινη φύση ανεπανόρθωτα. Κανείς όμως δεν μπορεί να αντισταθεί και να αρνηθεί την τιμή της περιφρόνησης και του χλευασμού, ούτε την τιμή της εξορίας. Σε τελευταία ανάλυση, τι άλλο έχουμε εκτός από την εξορία; Οι διωγμοί δεν είναι αξιοθρήνητοι, είναι απλώς η προετοιμασία για την τελική έξωση.

Μας απομένει ακόμα το ξενοδοχείο «Η κιβωτός του Νώε» και η τέχνη του πραγματισμού!

Πέρασε καιρός, έχεις μάθει τις χαρές και τις ασθένειες της ελευθερίας. Και έχεις δεχτεί την τιμή της εξορίας... Αυτά έλεγες στους φίλους σου, σε εκείνο το ευχάριστο σπίτι κοντά στη Νέα Υόρκη. Είχες δεχτεί τελικά το πεπρωμένο σου, τους είπες, αλλά συνέχισες να μιλάς για την αμφισημία: την αμφισημία του στρατοπέδου συγκεντρώσεως, του κομμουνιστικού σωφρονιστικού συστήματος και της εξορίας.

Οι βεβαιότητες σε τρομάζουν, ακόμα και όταν ανήκουν σε σένα. «Η εξορία αρχίζει μόλις αφήνουμε τον πλακούντα» ήταν μια βεβαιότητα: η ευθύτητα της δήλωσης δεν φαινόταν να σε φοβίζει. «Η μητέρα θα πρέπει να είναι η πραγματική πατρίδα μας. Μόνο ο θάνατος μας ελευθερώνει τελικά από αυτό το δεσμό», συνέχιζες να απαγγέλεις σαν από ένα εγχειρίδιο. Προσπαθούσες φυσικά να βρεις το θάρρος την παραμονή της επιστροφής σου στο παρελθόν. Η έλλειψη του χιούμορ δεν ήταν καλός οιωνός. «Η επιστροφή στην πατρίδα θα είναι μόνο μια επιστροφή στον τάφο

της μητέρας», ολοκλήρωσες. Φάνηκε ότι είχες αρχίσει να πιστεύεις εσύ ο ίδιος στα λόγια που ο καθρέφτης απεικόνιζε. Ένα πρώτο βήμα προς την αδύνατη και αναπόφευκτη επιστροφή.

Οι σαρκαστικές φράσεις για το θάνατο και τους ομαδικούς τάφους δεν πρέπει να λέγονται με ευκολία. Παρόλο που το ακροατήριο συνέχισε να σε ακούει προσεκτικά και με κατανόηση.

Ήσουν ζωντανός, έλεγες στον εαυτό σου, μέσα στο ζωντανό παρόν και όχι στο παρελθόν που είναι πάντα παρόν. Η βροχή σταμάτησε, ένα γαλήνιο όμορφο απόγευμα μας περιέβαλλε όλους. Φιλόξενη σιωπή, καμία σκέψη, καμία ερώτηση μόνο το μεγαλείο αυτής της ημέρας, εδώ και τώρα.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·283

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ
(ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ)

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·285

Στο δρόμο

Το καλοκαιρι του 1988, μερικους μηνες μετα την αφιξη μου στον Νέο Κόσμο, έλαβα ένα απροσδόκητο μήνυμα από τον πρόεδρο του Κολεγίου Μπαρντ της Νέας Υόρκης. Είχε μερικά κολακευτικά σχόλια για ένα βιβλίο μου που είχε κυκλοφορήσει στη Γερμανία και ήθελε να ξέρει εάν θα ενδιαφερόμουν να διδάξω ένα εξάμηνο στο κολέγιο.

Συναντηθήκαμε τελικά με τον Λέον Μπότσταϊν την άνοιξη του 1989, όταν επισκέφτηκα το κολέγιο. Ένας ψηλός, κομψός άντρας, με παπιγιόν και γυαλιά. Με αέρα αλχημιστή. Περίμενα να με διορίσουν αμέσως, αλλά αντ' αυτού, η συνάντησή μας ήταν τόσο σύντομη όσο μια χειραψία και έπειτα με έστειλε σε μια εξεταστική επιτροπή. «Δημοκρατία», μου εξήγησε ο πρόεδρος. Είχαν περάσει οκτώ χρόνια, τώρα είχα δημοσιεύσει βιβλία, μου είχαν απονεμηθεί βραβεία, και είχα γίνει συγγραφέας «in residence» και καθηγητής στο Κολέγιο Μπαρντ. Ακόμα και στην πατρίδα η θέση μου είχε αλλάξει: Το δοκίμιό μου σχετικά με τον Μίρτσεα Ελιάντε και τη Σιδηρά Φρουρά με είχε προαγάγει στον υπ' αριθμόν ένα δημόσιο κίνδυνο, διεθνές τμήμα.

Η επιστροφή μου στο Βουκουρέστι, την άνοιξη του 1997, φαινόταν να δημιουργεί μια γέφυρα ανάμεσα σε αυτές τις δυο ιδιότητές μου.

Στις 3:45 το απόγευμα βρίσκομαι στο αεροδρόμιο Κένεντι, στην πύλη της Lufthansa, όπου με περιμένει ο Λέον. Είναι καλεσμένος να διευθύνει κάποιες συναυλίες στο Βουκουρέστι κι εγώ τον συνοδεύω. Είναι Κυριακή 20 Απριλίου, ημέρα που είχε γεννηθεί ο Αδόλφος Χίτλερ. Ταξιδεύουμε στην πρώτη θέση και έτσι έχουμε την ευκαιρία να πιούμε ένα ποτό στο σαλόνι, πριν από την πτήση. Του υπενθυμίζω το πρόγραμμά μας και του λέω ότι το

μεγάλο ζήτημα των ημερών στο Βουκουρέστι είναι η είσοδος της Ρουμανίας στο ΝΑΤΟ.

«Μπορεί να σε ρωτήσουν, όταν δώσεις συνέντευξη στην τηλεόραση, ποια είναι η γνώμη σου γι' αυτό το θέμα».

«Εμένα; Δεν δουλεύω ούτε στο Πεντάγωνο ούτε στο Υπουργείο Εξωτερικών».

Του εξηγώ ότι την είσοδο της Ρουμανίας στο ΝΑΤΟ την θεωρούσαν όχι μόνο θέμα εθνικής υπερηφάνειας αλλά και ουσιαστικής βιωσιμότητας της χώρας. Και η Δύση, που είχε προδώσει τη Ρουμανία μια στη Γιάλτα, μια στη Μάλτα, καλούνταν τώρα να περάσει τις κρίσιμες εξετάσεις.

Μια εβδομάδα πριν από την αναχώρησή μας, είχα λάβει, όπως και άλλοι Ρουμάνοι της Αμερικής, έναν ογκώδη φάκελο, από έναν προσωπικό σύμβουλο του Ρουμάνου προέδρου, που περιείχε διάφορα συνημμένα προωθώντας τις άμεσες ενέργειες υπέρ της εισόδου της Ρουμανίας στο ΝΑΤΟ. «Σήμερα, όχι αύριο, και όχι μεθαύριο! Στείλτε μια επιστολή στο Προεδρικό Παλάτι Κοτροτσένι,[46] να ξέρουμε ποιοι είναι οι αληθινοί μας φίλοι». Πράγματι, είχα ακούσει ότι ο Ρουμάνος πρόεδρος είχε δηλώσει και στην τηλεόραση ότι οι Αρχές σκόπευαν να συντάξουν έναν *Κατάλογο* με τα ονόματα όλων των Ρουμάνων της διασποράς που θα έκαναν το καθήκον τους για την πατρίδα. Το αρχείο του πατριωτισμού των εξόριστων δεν φαινόταν να είναι αστείο.

«Αυτό είναι πλεονέκτημα ή όχι; Αλλά το γεγονός ότι έρχεσαι μαζί μου; Ή ότι εγώ έρχομαι μαζί σου;»

Η αλήθεια ήταν ότι το κοινό του Βουκουρεστίου δεν το απασχολούσε μόνο το ΝΑΤΟ αυτές τις μέρες. Το *Ημερολόγιο* του Μιχαήλ Σεμπαστιάν, που είχε γραφτεί τη δεκαετία 1935-1944, μόλις είχε κυκλοφορήσει στη Ρουμανία, δημιουργώντας θυελλώδεις συζητήσεις. Ο Λέον έπρεπε να προετοιμαστεί και γι' αυτό το θέμα. Τρεις φράσεις όπως στην αμερικανική τηλεόραση: «Ένας Εβραίος Ρουμάνος συγγραφέας, που πέθανε το 1945 και του οποίου το *Ημερολόγιο* περιγράφει τα χρόνια του φασισμού. Η ρουμανική εκδοχή του *Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten** του Βίκτορ Κλέμπερερ. Μιλά για την προναζιστική παράνοια και τον αντισημιτισμό κάποιων Ρουμάνων διανοούμενων». Το όνομα Κλέ-

* *Θέλω να καταθέσω μέχρι το τέλος.* (Σ.τ.Μ.)

μπερερ θα προκαλούσε την αφήγηση ανέκδοτων για τον ξάδελφο του συγγραφέα, Ότο Κλέμπερερ, το μουσικό, γνωστό βεβαίως και στον Λέον.

Είμαστε, επιτέλους, στο «air-bus». Μεγάλα καθίσματα, άνετα, η τηλεόραση πάνω στην πλάτη της μπροστινής θέσης. Η αεροσυνοδός, ψηλή και ξανθιά, παρουσιάζει μια εντυπωσιακή προσφορά φαγητών και ποτών. Μαθαίνουμε ότι είχε γεννηθεί στο Νιου Τζέρσι, αλλά είχε επιστρέψει τώρα με την οικογένειά της στη Γερμανία. Ο Λέον επανέλαβε ότι δεν θα είχε πάει στο Βουκουρέστι χωρίς εμένα, και ότι η επιστροφή θα με αποσυνέδεε, επιτέλους, από την παλιά ζωή. Ξέρω το παραμύθι, θέλω να πιστέψω ότι θα επιβεβαιωθεί, αλλά προτιμώ να ξεχάσω, να ξεχάσω και την εικόνα την οποία ενσαρκώνουμε.

«Τι θες να πεις με αυτό;» ρωτά ο Λέον. Με κοιτούσε κρατώντας το μπουκάλι με το νερό στο δεξί του χέρι.

«Το κλασικό ζευγάρι, ο Τρελαυγουστίνος και ο Λευκός Κλόουν».

Ο Λέον φαίνεται να μην ενδιαφέρεται για το θέμα.

«Ο Λευκός Κλόουν είναι ο προϊστάμενος, το Αφεντικό, η Αρχή. Ο Αμερικανός, εάν θες. Ο πρόεδρος του κολεγίου..., ο μαέστρος!»

Ο πρόεδρος χαμογελά, περιμένοντας τη συνέχεια.

«Ο Τρελαυγουστίνος είναι ο παρίας, ο ηττημένος, αυτός που κοροϊδεύουν όλοι. Ο Τρελαυγουστίνος είναι ο Εξόριστος».

«Πώς δηλαδή τον κοροϊδεύουν; Εσύ, ένας αξιοσέβαστος συγγραφέας, ένας "writer in residence", που τιμήθηκε με βραβεία και πρόσφατα και με πανεπιστημιακή έδρα; Ο προϊστάμενος που κλοτσά τον καημένο τον καλλιτέχνη;»

«Είμαστε συνταξιδιώτες που πηγαίνουν στην Ανατολική Ευρώπη, όπου ο Τρελαυγουστίνος είχε μείνει παλιά και τώρα θα ξεναγήσει το μαέστρο. Θα ανταποδώσει με αυτή την ευκαιρία τη φιλοξενία με την οποία ο Αμερικανός τον καλωσόρισε στο τσίρκο του Νέου Κόσμου».

Ο Λέον δεν χαμογελά πλέον, είναι σοβαρός.

«Στο αμερικανικό τσίρκο, όπως το ονομάζεις, ο εξόριστος αντιπροσωπεύει το θύμα. Στο ανατολικό τσίρκο, ο Κλόουν που επιστρέφει από την Αμερική είναι ο νικητής».

Γελάει και ρίχνει μια ματιά στην παρτιτούρα του ορατόριου του Σούμαν που την έχει στα γόνατά του. Ο Τρελαυγουστίνος

έχει χάσει τώρα την όρεξη για συζήτηση και δεν έχει τίποτε άλλο να κάνει παρά να καταπίνει τα δάκρυά του από ζελατίνη. Οι δυο επιβάτες αποκοιμιούνται, ξυπνούν, πίνουν νερό, κρασί, τρώνε, λένε διάφορες ανοησίες για να περάσει η ώρα.

Ο παλαιός τουριστικός οδηγός της σοσιαλιστικής Ζορμανίας, από τη δεκαετία του '80, πέφτει στο πάτωμα:

> The Socialist Republic of Romania lies between 43° 37′ 07″ and 48° 15′ 06″ north and 20° 15′ 44″ and 29° 41′ 24″ east. With its 237.500 square kilometers (91.738 square miles) the country ranks twelfth in size among the European nations. East and north, it borders upon the Soviet Union, that is, the Maculist Empire, west upon the brotherly Socialist Republic of Hungary, southwest upon the Federal Socialist Republic of Yugoslavia. Around the central plateau of the Carpathian Mountains...*

Ο Τρελαυγουστίνος παίρνει μια ανάσα και ακούει τις σκέψεις του: όμορφη χώρα, λεπτοί διανοούμενοι, πολλοί καλοί άνθρωποι. Επίσης, και κάτι απροσδιόριστο, δύσκολο. Πολλά υποκοριστικά, γοητεία και βρομιά μαζί.

Στις επτά το πρωί φτάνουμε στη Φρανκφούρτη. Μια δίωρη αναμονή για την πτήση προς το Βουκουρέστι. Περιπλανιόμαστε μέσα στα καταστήματα του αεροδρομίου. Ο Λέον αγοράζει μερικά πούρα, στυλό και μολύβια, για τη συλλογή του. Επιστρέφουμε στο σαλόνι και προσπαθούμε να πάρουμε έναν υπνάκο.

Επιτέλους η αίθουσα αναμονής. Ακούω τις πρώτες φράσεις στα ρουμανικά και με πιάνει πανικός. Κοντά στο παράθυρο μια

---

* Η σοσιαλιστική Δημοκρατία της Ρουμανίας βρίσκεται μεταξύ 43° 37′ 07″ και 48° 15′ 06″ γεωγραφικό πλάτος και 20° 15′ 44″ και 29° 41′ 24″ γεωγραφικό μήκος. Με εμβαδόν 237.500 τετραγωνικά χιλιόμετρα, η χώρα κατατάσσεται στο μέγεθος ως δωδέκατη μεταξύ των ευρωπαϊκών εθνών. Συνορεύει στα ανατολικά και στα βόρεια με τη Σοβιετική Ένωση, δηλαδή με τη Maculist αυτοκρατορία, δυτικά με την αδελφή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Ουγγαρίας, νοτιοδυτικά με την Ομοσπονδιακή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας. Γύρω από το κεντρικό οροπέδιο των Καρπαθίων... (Σ.τ.Μ.)

παρέα νεαρών, ντυμένων με παλιά πουλόβερ και τζιν, που έβριζαν δυνατά. Κοιτάζω γύρω μου. Είναι οι πράκτορες της νέας μαφίας ή των παλαιών Μυστικών Υπηρεσιών, πληρωμένοι να παρακολουθούν την επιστροφή του ύποπτου στην πατρίδα του; Μπορώ να αναγνωρίσω τον Ρουμάνο ακαδημαϊκό που επιστρέφει από ένα συνέδριο, την ηλικιωμένη κυρία που επισκέφτηκε την κόρη της στη Γερμανία, το γιατρό, τον πολιτικό, τον επιχειρηματία. Σε μια γωνία, ένας νεαρός φορώντας ένα άψογο σκούρο κοστούμι σκυμμένος πάνω από την τσάντα του και ένα σωρό έγγραφα. Είναι κι αυτός άραγε ένας μυστικός πράκτορας;

Επιβιβαζόμαστε στο αεροπλάνο. Η διαφορά μεταξύ της πρώτης θέσης και της οικονομικής είναι λιγότερο σαφής. Η πτήση είναι γεμάτη. Έχει επίσης πολύ θόρυβο. Έχω τώρα προσαρμοστεί λιγάκι στο σφυγμό της ανησυχίας μου. Ο Λέον με παρακολουθεί, καταλαβαίνει ότι είμαι ήδη στο σπίτι μου.

Προσγειωνόμαστε στο αεροδρόμιο Οτοπένι, επαρχιακό, μικρό, αλλά με μια ευχάριστη σεμνότητα. Ο έλεγχος διαβατηρίων προχωράει γρήγορα και χωρίς προβλήματα. Περιμένουμε τις αποσκευές μας σε ένα χώρο στενό, πνιγμένο από επιβάτες. Οι αποσκευές μας αργούν να έρθουν και ψάχνουμε ένα καρότσι αποσκευών. Ναι, υπάρχουν πραγματικά καρότσια! Ναι, έχουν αλλάξει μερικά πράγματα σε αυτά τα δέκα χρόνια τελικά... Στην επόμενη αίθουσα το αδιαχώρητο: επιβάτες, περαστικοί, αστυνομικοί, ταξιτζήδες, ο αποκλειστικά ανατολίτικος θόρυβος της ανυπομονησίας.

Στο γραφείο συναλλάγματος μια νεαρή γυναίκα. «Πόσο;» με ρωτά ο Λέον. «Εκατό δολάρια», του απαντώ. Του Λέον το πόσο του φαίνεται πάρα πολύ ασήμαντο και αλλάζει διακόσια δολάρια, παίρνοντας... ένα εκατομμύριο λέι. Κοιτάζει ξαφνιασμένος τα πακέτα με τα τσαλακωμένα χαρτονομίσματα. «Είδες», του λέω, «είσαι επιτέλους εκατομμυριούχος!» Έξω από το κτήριο του αεροδρομίου μας περιμένει ένας εκπρόσωπος της συμφωνικής ορχήστρας του Βουκουρεστίου και ένας οδηγός.

Το προάστιο Οτοπένι. Μίζερος οικισμός γεμάτος αμερικάνικες διαφημίσεις. Φτάνοντας στη Σοσέα,[47] η προοπτική διευρύνεται, υπάρχουν δέντρα, πάρκα, παλιές βίλες. Ο Λέον φαίνεται μπερδεμένος από την αρχιτεκτονική της περιοχής, ένα παράξενο μείγμα Ανατολής και Δύσης. Μουρμουρίζω ανόητα συγκινημένος: ναι, η περιοχή είχε παλιά μια ορισμένη λαμπρότητα, κάποια κομ-

ψότητα, που έχει σκουριάσει κάτω από την προλεταριακή δικτατορία και υποβιβάστηκε περαιτέρω από τις επόμενες γενιές των νεόπλουτων. Μπαίνουμε στη λεωφόρο Βικτόριεϊ, μια από τις κύριες αρτηρίες του Βουκουρεστίου. Η πρώτη απογοήτευσή μου. Η διάσημη λεωφόρος, κομψή ακόμα και κάτω από τον κομμουνισμό, έχει μικρύνει κάπως. Διασχίζουμε τη γέφυρα πάνω από το ποτάμι Ντιμποβίτσα,[48] κοντά στην τελευταία κατοικία μου. Στρίβουμε αριστερά στο πανεπιστήμιο, και έπειτα πάλι αριστερά στο ξενοδοχείο Ιντερκοντινένταλ.

«Αναρωτιέμαι εάν η Ασφάλεια έχει ακόμα τις συσκευές παρακολούθησης στους χώρους του ξενοδοχείου», ψιθυρίζω. Λέω στον Λέον την ιστορία που έκανε το γύρο του Βουκουρεστίου στις αρχές της δεκαετίας του '80. Μια συμπαθητική ηλικιωμένη Γαλλίδα πριν να παραλάβει το κλειδί του δωματίου πλησίασε το ρεσεψιονίστ και του λέει συνεσταλμένα: «Συγγνώμη, θα ήθελα να σας παρακαλέσω κάτι...» Ο φιλικός πράκτορας της μυστικής αστυνομίας, μεταμφιεσμένος σε ρεσεψιονίστ, τη ρώτησε ευγενικά, σε συμπαθητικά γαλλικά, ποια ήταν η επιθυμία της. «Έχω ακούσει ότι υπάρχουν μικρόφωνα στα δωμάτια του ξενοδοχείου. Θα μπορούσατε... σας παρακαλώ... να μου δώσετε ένα δωμάτιο χωρίς παρακολούθηση;» *Ω, chérie*! Για μήνες ήταν η καημένη ο περίγελος του Βουκουρεστίου.

Πρώτη μέρα:
Δευτέρα, 21 Απριλίου 1997

ΤΡΕΙΣ ΤΟ ΜΕΣΗΜΕΡΙ. ΚΑΝΟΥΜΕ ΤΗ ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗ ΕΙΣΟΔΟ ΜΑΣ στο λόμπι του ξενοδοχείου Ιντερκοντινένταλ, το πρώην υποκατάστημα της Ασφάλειας, Τμήμα Αλλοδαπών. Τώρα είμαι και εγώ ο ίδιος ένας ξένος, αν και ο ρεσεψιονίστ με καλωσορίζει στα ρουμανικά: «Bine aţi venit!» Επιβεβαιώνουμε τις κρατήσεις, μας δίνουν δύο δωμάτια το ένα δίπλα στο άλλο. Μαθαίνουμε ότι στις 4:30 το αυτοκίνητο της Φιλαρμονικής θα επιστρέψει για να μεταφέρει τον Αμερικανό μαέστρο για την πρώτη πρόβα με την ορχήστρα.

Φτάνω στο δωμάτιο 1515 και είμαι έτοιμος να ανοίξω τις βαλίτσες όταν χτυπά το τηλέφωνο. Μια ευχάριστη γυναικεία φωνή: Από τη ρουμανική τηλεόραση. Ζητάει μια συνέντευξη. Αρνούμαι ευγενικά. Κατανοεί, μόλις έχω φθάσει και χρειάζομαι κάποιο χρόνο να το σκεφτώ, ίσως αργότερα. Για ποιο πράγμα θα μιλούσα; Για την Τρανσνίστρια, την Περιπράβα, τον Ελιάντ; Για την επιτυχία μου ως εξόριστος συγγραφέας; Όχι, θα παραμείνω σταθερός στην απόφασή μου. «Έχετε την τιμή να σας μισούν», είπε ο Μποντλέρ μία φορά με θαυμασμό στον Μανέ. Επαναλαμβάνω αυτές τις λέξεις όπως ένα ξόρκι για να προστατευτώ από τη συγκίνηση, τη νεύρωση και την ευγένεια! Και πώς θα έπρεπε να εμφανιστώ: ως δημόσιος κίνδυνος, ως θύμα του φασισμού και του κομμουνισμού, ή ως ντροπαλός, αποσυρμένος συγγραφέας που επιδοκιμάζεται από τους Αμερικανούς; Εγώ είμαι μόνο ένας εισβολέας που ικετεύει να τον αγνοήσουν.

Μια πρόσφατη ιστορία για τον Μίλαν Κούντερα στην Πράγα: Έπειτα από μερικές μυστικές επισκέψεις στη χώρα του, μετά τα γεγονότα του 1989, δέχτηκε τελικά μια επίσημη πρόσκληση να παραλάβει το βραβείο που θα συμφιλίωνε την πατρίδα με τον

διάσημο περιπλανώμενο γιο της. Όμως, ξαφνικά, ακριβώς πριν από την τελετή, κατάλαβε ότι δεν θα μπορούσε να συμμετάσχει. Κλειδώθηκε όπως ένας πολιορκημένος στο δωμάτιο του ξενοδοχείου του και παρακολούθησε την απονομή στην τηλεόραση, όπου η σύζυγός του δέχτηκε την τιμή εξ ονόματός του.

Το τηλέφωνο χτυπά πάλι. Ήταν ο φίλος μου ο Μπέντρος ο οποίος με έπαιρνε να με καλωσορίσει. Χαίρομαι που ακούω τη φωνή του μετά από τόσα χρόνια, είμαι χαρούμενος που μπορώ ακόμα να χαρώ. Θα έρθει σε μισή ώρα να με δει. Δεν έχω πια χρόνο να τακτοποιήσω τις αποσκευές μου γιατί το τηλέφωνο ξαναχτυπά. Αυτή τη φορά είναι ο παλιός μου φίλος ο Ναούμ, Χρυσός Εγκέφαλος. Ρίχνω το σακάκι μου στο κρεβάτι, ανοίγω το παράθυρο και ξεκλειδώνω τις βαλίτσες. Παρατηρώ έναν φάκελο που προβάλλει κάτω από την πόρτα, ένα φαξ από τη ρουμανική τηλεόραση: «Επαναλαμβάνουμε το αίτημά μας για μια συνέντευξη, που θα πραγματοποιηθεί από το Τμήμα Πολιτιστικών Προγραμμάτων της ρουμανικής τηλεόρασης. Ελπίζουμε ότι θα καταλάβετε την επιθυμία μας, δεδομένου ότι η παρουσία σας δεν θα περάσει απαρατήρητη. Το τμήμα έχει διαθέσιμο ένα συνεργείο την Τρίτη, 22 Απριλίου 1997. Θα σας είμαστε ευγνώμονες, κ.λπ., κ.λπ.». Παίρνω τα ρούχα μου από τη βαλίτσα και τα βάζω στην ντουλάπα, πλένω το πρόσωπο και τα χέρια μου. Ο Μπέντρος φτάνει.

Μένει ακίνητος στην πόρτα μια στιγμή. Εξετάζουμε ο ένας τον άλλον, χαμογελάμε. Η λύπη που καθρεφτίζεται στα πρόσωπά μας μετρά το χρόνο που έχει περάσει, αλλά και την ευγένεια με την οποία ο χρόνος αντιμετωπίζει τέτοιες συναντήσεις. Έχει το ίδιο πρόσωπο, τα ίδια μαύρα γένια, τα ίδια μεγάλα μάτια, τα ίδια μικρά χέρια και πόδια, την ίδια τραχιά φωνή, σαν να ήταν ένας από τους χαρακτήρες του από τη μελέτη της *Εγκυκλοπαίδειας των Αρμενίων*. Σαν να μου φαίνεται ότι φορά ακόμα το ίδιο πουλόβερ... Κοντοστούπης, μιλώντας πάντα πολύ γρήγορα, δεν έχει αλλάξει από εκείνες τις ημέρες της σοσιαλιστικής παρωδίας, όταν μιλούσαμε για βιβλία και για τα λογοτεχνικά κουτσομπολιά των ημερών. Η επιστολή της ρουμανικής τηλεόρασης που γλίστρησε κάτω από την πόρτα μου φαίνεται να είναι δική του πρωτοβουλία, ως προϊσταμένου των Πολιτιστικών Εκπομπών.

«Ναι, το μήνυμα ήταν δική μου ιδέα, το αναγνωρίζω».

Του εξηγώ γιατί θέλω να είναι διακριτική η επιστροφή μου,

γιατί δεν θέλω να με πλησιάσει κανένας, όπως δεν επιθυμώ να ενοχλήσω και κανένα.

«Σας σκεφτόμουν πρόσφατα, ειδικά όταν διάβαζα το *Ημερολόγιο* του Σεμπαστιάν. Το παρελθόν επιστρέφει, τι να κάνουμε...»

Σταματά για μια στιγμή, κατόπιν συνεχίζει πολύ βιαστικά:

«Ένας χαρακτήρας μέσα σε εισαγωγικά, έτσι σας θυμάμαι, ένας χαρακτήρας από το έργο του Προυστ. Σας λέω ότι σας έχω σκεφτεί πολύ τώρα τελευταία. Έχω μιλήσει και στους φίλους. Όλοι συμφώνησαν: σίγουρα ένας χαρακτήρας από το έργο του Προυστ».

Φαίνομαι κατάπληκτος από την κολακεία, οπότε μου εξηγεί:

«Ακόμα και όταν κουβεντιάζαμε για μικρότερα πράγματα, είχατε έναν τρόπο πάντα να κρατάτε τη μια φράση μέσα στην άλλη, μια παρένθεση μέσα σε παρένθεση».

Ανακαλώ τις μνήμες μου: τους περιπάτους μου με τον Μπέντρος, τις ατελείωτες βόλτες στο σοσιαλιστικό υπόγειο. Βγαίνουμε στο μπαλκόνι και με βοηθά να εντοπίσω το Παλάτι των Τηλεπικοινωνιών και τη λεωφόρο Βικτόριεϊ μέχρι τη γέφυρα, στον αριθμό 2, η διεύθυνση της τελευταίας κατοικίας μου στο Βουκουρέστι. Η πόλη φαίνεται γερασμένη, κουρασμένη, απαθής. Μνήμες από τον Προυστ; Η προυστική εξορία μέσα στο ίδιο το δωμάτιο; Τι γίνεται όμως με τον γνήσιο εξόριστο, και με τη μάσκα «του εχθρού», κατηγορία που εξαπολύθηκε από τις εφημερίδες της πατρίδας;

Η συνάντησή μας έχει τον ήρεμο, στοργικό αέρα της προηγούμενης, το 1990, στο Παρίσι, στο Salon du Livre. Ο Μπέντρος είχε ταξιδέψει από το Βουκουρέστι, εγώ από τη Νέα Υόρκη. Το βιβλίο μου, που παρουσιαζόταν στο περίπτερο των εκδόσεων Albin Michel, είχε τον κατάλληλο τίτλο: *Le Thé de Proust...* Ο Μπέντρος δεν ήταν μέρος της επίσημης αντιπροσωπείας, της νέας ελίτ, ανάμεσα στην οποία αισθανόμουν ξένος. Το μεσημεριανό γεύμα σε ένα μικρό παριζιάνικο εστιατόριο επιβεβαίωνε, χωρίς αμφιβολίες και δυσκολίες, τη γνησιότητα της φιλίας μας. Τώρα πάλι, στο δωμάτιο του ξενοδοχείου μου, ο Μπέντρος με έβγαλε από τις παρενθέσεις της καρικατούρας με την οποία με είχαν υποκαταστήσει στη ρουμανική δημόσια σκηνή.

«Θέλεις ένα ποτό; Μια μπίρα, μεταλλικό νερό, μια πέπσι;»

Ζητάει μια πέπσι, και φέρνω δύο μπουκάλια από το ψυγείο και δύο ποτήρια. Έπειτα από μια γουλιά, συνεχίζει:

«Πρόσφατα, όταν δημοσιεύθηκε το *Ημερολόγιο* του Σεμπαστιάν, σκεφτόμουν τις ομοιότητες των καταστάσεών σας. Μπορώ να καταλάβω γιατί δεν θέλετε να συναντήσετε ανθρώπους και να δώσετε συνεντεύξεις. Αυτή την εποχή, οι περισσότεροι Ρουμάνοι που επιστρέφουν από το εξωτερικό μόνο αυτό κυνηγάνε: την προσοχή, συνεντεύξεις, επιδοκιμασία, εορτασμούς. Ενθουσιασμένοι με τις κολακείες που εισπράττουν σε αφθονία εδώ, στις πύλες της Ανατολής. Σύντομη θεραπεία με κολακεία».

Κατόπιν μου μιλά για τη δυστυχία της χώρας, τη λογοτεχνία της, τους πολιτικούς και τα μέλη της Ασφάλειας, τους τωρινούς νεόπλουτους, τα αδέσποτα σκυλιά και τα ορφανά παιδιά, τα παιδιά των φαναριών. Μετά από μισό αιώνα αναμονής, η χώρα άξιζε κάτι καλύτερο. Κοιτάζω στο τραπέζι το εξώφυλλο του καινούργιου βιβλίου του, με το πρόσωπο ενός Αρμένιου σοφού και ιερέα. Το χτύπημα του τηλεφώνου με σώζει από την επικείμενη μελαγχολία. Είναι η Ιωάννα, η ποιήτρια, η πρώην μορφωτική ακόλουθος της ρουμανικής πρεσβείας στην Ουάσιγκτον, τώρα υπάλληλος του ιδρύματος Σόρος. Πρέπει να πάω κάτω και να συζητήσω για το πρόγραμμα της επίσκεψης του Λέον.

Περισσότερα από δέκα χρόνια έχουν περάσει από τότε που συνέβη το επεισόδιο με την Ιωάννα πριν από την αναχώρησή μου από τη σοσιαλιστική Ζορμανία. Ήταν άνοιξη όπως τώρα, μεσημέρι. «Η θέση της αλήθειας μας είναι εδώ. Είμαστε συγγραφείς, δεν έχουμε καμία άλλη λύση», είχε πει. Είχα και εγώ εξοικειωθεί με τέτοιες κοινοτοπίες. Είχα πέσει όχι μόνο μια φορά ο ίδιος θύμα της υπερηφάνειας της δυστυχίας, που έτρεφε συχνά την απελπισία μου. Εκείνη την εποχή, είχα βρει μια διαφορετική απάντηση: «Πρέπει να είμαστε ζωντανοί για να γράψουμε. Ο θάνατος δεν παραμονεύει μόνο από τα γραφεία της Ασφάλειας. Τα κρύα διαμερίσματα, τα φαρμακεία χωρίς φάρμακα, τα άδεια καταστήματα – αυτά είναι οι μάσκες του θανάτου». Η Ιωάννα είχε επιζήσει από τον εφιάλτη εκείνων των χρόνων της δικτατορίας. Μετά το 1989 είχε γίνει ικανός πολιτιστικός και διπλωματικός υπάλληλος, δημοσίευσε βιβλία. Εγώ είχα επιζήσει στην εξορία και τώρα με δυσκολία κατάφερνα να αντισταθώ στη ροή της ευγένειας και της γραφειοκρατικής λεπτομέρειας.

Είμαι τώρα πίσω στο μπαλκόνι κοιτάζοντας το Βουκουρέστι από τον δέκατο πέμπτο όροφο του ξενοδοχείου. Ο Μπέντρος μου

δείχνει το κτήριο της κρατικής τηλεόρασης, την αίθουσα συναυλιών Ατενέουμ, το ξενοδοχείο Λίντο, το πανεπιστήμιο. Επιστρέφουμε στο δωμάτιο και συνεχίζουμε τη συνομιλία μας. Έχουμε τόσα να πούμε για τα πάρα πολλά πράγματα που μας έχουν συμβεί, σε τόσο διαφορετικούς τόπους κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Ρωτά για την Τσέλα. Του λέω ότι και αυτή πέρασε μια δύσκολη περίοδο προσαρμογής αλλά τώρα έχει το δικό της εργαστήριο αποκατάστασης έργων. Εργάζεται σκληρά και τελικά έχει συμφιλιωθεί και αυτή με την εξορία.

«Δεν την έχω δει πολλές φορές», μου λέει ο Μπέντρος. «Η σύζυγός μου, επίσης, την συνάντησε μόνο μία φορά, σε εκείνη τη γιορτή γενεθλίων στο σπίτι σας, τον Ιούλιο του 1986. Αλλά την θυμόμαστε πολύ έντονα. Γι' αυτό τελειώνω πάντα τις επιστολές μου στέλνοντας χαιρετίσματα στην κυρία του σπιτιού».

Θα έπρεπε να κάτσουμε πολύ, χωρίς λόγια και βιασύνη, για να καταφέρουμε να μιλήσουμε όπως μιλούσαμε παλιά. Βιαστική όπως είναι η συνάντηση αυτή φαίνεται σαν παρηγοριά. Είναι η ανησυχία μου, η «πληγή του Προυστ»; Ανταλλάσσαμε ψιθυριστές λέξεις και χαμόγελα κατανόησης.

Είναι τώρα πέντε η ώρα, και ο φίλος μου ο Ναούμ εμφανίζεται στην πόρτα. Με το κοντοκουρεμένο σαν φαντάρος μαλλί. Ο Χρυσός Εγκέφαλος. Τα εκφραστικά, έξυπνα μάτια. Εξετάζουμε ο ένας τον άλλον χωρίς αυταπάτες: ναι, αυτοί είμαστε, αυτό έμεινε από μας... Φαίνεται ακόμα πιο αδύνατος από πριν, έχει ρέψει από τους ανέμους μιας άλλης ηλικίας. Παρόλο που έχει ασπρίσει, έχει το ίδιο ύφος και χιούμορ. Αυτό το αντρικό ύφος τον είχε βοηθήσει και μια δεκαετία νωρίτερα, όταν, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής των ψευτών, διαχειριζόταν έξυπνα το χάος του τσίρκου, διασκεδάζοντας με τη δική του επίδοση και των άλλων.

Έχει ακόμα, χάρηκα που το διαπίστωσα, το παλιό χαμόγελό του, το γέλιο του, την αδιαφορία και την αυτοπεποίθησή του. «Η πολιτική δεν με ενδιέφερε ποτέ», μου επαναλάμβανε συνέχεια τα τελευταία χρόνια ο πρώην πολιτικός, απορώντας πώς εγώ, ο απολιτικός και απομονωμένος από τις δημόσιες υποθέσεις ψάχνω στα «παλιά σκουπίδια». Μου έλεγε επανειλημμένως: «Εγώ δεν θέλω να καταλάβω ή να εξηγήσω. Μόνο καταγράφω γεγονότα». Δεν εξήγησε ποτέ όμως πώς επιβίωσε εκείνα τα χρόνια.

Μας είχαν φέρει κοντά τα βιβλία, τα αστεία, ίσως και οι σημι-

τικές του συμπάθειες, σε ένα μέρος που δεν προσφέρεται για τέτοιες περιπέτειες. Διατηρούμε ακόμα και τώρα τη φιλία μας για τους ίδιους λόγους. Μια αίσθηση πίστης μας κράτησε κοντά παρ' όλα τα άπειρα χιλιόμετρα που μας χώριζαν. Κοιταζόμαστε και μας είναι δύσκολο να βρούμε τις λέξεις. Του δείχνω στο κρεβάτι, το λουκέτο που του έχω αγοράσει.

«Αυτή η κλειδαριά είναι ακριβή», του λέω. «Να την ονομάσουμε Kermit, όπως στην τηλεοπτική σειρά *Muppetts*... Οι Ρουμάνοι κλέφτες θα δυσκολευτούν να νικήσουν την αμερικανική κλειδαριά. Θα είσαι απαραβίαστος. Ούτε τα μικρόβια δεν θα μπορέσουν να μπουν στο σπίτι σου».

Η τελευταία μας συνάντηση, που ακόμα προσπαθώ να αποκωδικοποιήσω, έγινε το φθινόπωρο του 1986. Ο πρόεδρος της Ένωσης Συγγραφέων ήθελε να μου μιλήσει, μακριά από τα μικρόφωνα των επίσημων γραφείων. Το μήνυμα μου διαβιβάστηκε από τον κοινό φίλο μας, τον Χρυσό Εγκέφαλο. Και οι τρεις μας βγήκαμε για έναν περίπατο. Το πάρκο έβραζε στο καζάνι του φθινοπώρου. Κρύοι ατμοί έβγαιναν από τους θάμνους, κυνηγώντας τις ανήσυχες φωνές μας. Δεν θα έλεγε κανείς ότι έχουμε απόψεις και θέσεις διαφορετικές: ο πρόεδρος παραπονιόταν ότι τίποτα δεν λειτουργούσε πλέον όπως έπρεπε και θρηνούσε, για λογαριασμό δικό του και δικό μας, την επίσημη αντισημιτική υστερία. Κρατούσα μια σιωπή επιδοκιμασίας, και ο Χρυσός Εγκέφαλος, ο μεσολαβητής, έμενε επίσης σιωπηλός. Ήταν αυτή μια τελική προσπάθεια για την εξημέρωση του μέλλοντος αποστάτη; Πρέπει να γνώριζε φυσικά τους κρυφούς λόγους εκείνης της συνάντησης. Στη συνέχεια, ούτε δυο μήνες αργότερα, θα μάθαινα, στην Ουάσιγκτον, ότι το Κόμμα είχε απορρίψει το βραβείο που η Ένωση μου είχε απονείμει.

Αυτό ήταν όλο; Όλη η υπόθεση ήταν για το «λουλουδάκι» του πέτου; Τόσο μικρό να ήταν άραγε το μυστικό του συνωμοτικού περίπατου; Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ του Κόμματος και της Ένωσης Συγγραφέων είχαν αποτύχει, προφανώς, και ο Πρόεδρός μας ήθελε να μου αφήσει μια τελευταία καλή εντύπωση, και είμαι σίγουρος πως ο Χρυσός Εγκέφαλος γνώριζε τι κρυβόταν πίσω από τον μυστηριώδη περίπατο. Η οικογένεια και οι φίλοι με περίμεναν στο σπίτι αγχωμένοι από την καθυστέρησή μου και πεπεισμένοι ότι η Ασφάλεια μου έστησε παγίδα.

Ακόμα και τώρα, στον δέκατο πέμπτο όροφο του ξενοδοχείου, διστάζω να ρωτήσω το φίλο μου εάν ο σκοπός εκείνου του περίπατου ήταν μόνο η προσπάθεια να με καλοπιάσουν πριν από το ταξίδι μου για τη Δύση. Προτιμώ αντ' αυτού να τον κοιτάξω και να τον αφήσω να με κοιτάξει, αυτός που ήταν φίλος μου ακόμα και όταν έπαιζε με την πολιτική, και που έχει παραμείνει φίλος ακόμα και αφού έχει σταματήσει να παίζει με τα στοιχήματα και τη ρουλέτα και τα λαχεία του Κόμματος. Έρχομαι τώρα από μακριά, από τις ομίχλες άλλης ηλικίας και άλλης γεωγραφίας.

Θα ήταν ανώφελο πλέον να ρωτήσω για όλα αυτά. Ακυρωμένος στην πραγματικότητα του Βουκουρεστίου, ο φίλος μου θα αποκρινόταν με ένα αστείο, όπως συνήθιζε, απορώντας με το πόσο αφελής μπορώ να είμαι, κόβοντας έτσι κάθε προσπάθεια για διάλογο. «Ενδιαφέρεσαι ακόμα για την πολιτική, φίλε; Εγώ δεν ενδιαφέρθηκα ποτέ και ούτε τώρα ενδιαφέρομαι». Δικά του λόγια αυτά, δικά μου, ποιος ξέρει, και τι νόημα έχουν οι ερωτήσεις σε ένα μέρος χωρίς απαντήσεις;... Αλλά εάν δεν είμαι ικανός να διακινδυνεύσω έναν τίμιο διάλογο με έναν παλιό φίλο, ποιος θα μπορούσε να με πιστέψει πλέον ότι μισώ τη δημόσια ρητορική τόσο πολύ; Ή ότι η λεγόμενη διασημότητα με οδηγεί στην κατάθλιψη;... «Μια λογοτεχνική διασημότητα στην εξορία». Αυτή είναι η περιγραφική ετικέτα που χρησιμοποιείται εδώ για εκείνους σαν εμένα. Αλλά είμαι επίσης και μια «εσωτερική διασημότητα», γνωστή στη πατρίδα ως «προδότης» και ούτω καθεξής.

Το 1986 αισθανόμουν ότι ξαναζούσα στη δεκαετία του '40. Σήμερα, ένας νέος λογοτεχνικός κριτικός διακρίνει στη γραφή μου «το στίγμα του τραύματος», τον «νευρωτικό πυρήνα της εκτόπισης». Καταλαβαίνει επίσης «την επιφυλακτικότητα, την άρνηση, τη μοναξιά»... Ακόμα, περιγράφει το γράψιμό μου ως κάποιο είδος «αυτιστικής αντίδρασης», κάποιο μηχανισμό «της εσωστρέφειας». Δεν επιθυμώ, είναι αλήθεια, να αντιμετωπίσω αυτούς που με έχουν βάλει πάλι στον τοίχο και είναι έτοιμοι ξανά να με πυροβολήσουν. Το θέμα είναι ότι και εκείνοι που συμπαθώ μπορούν να μου προκαλέσουν αναστολές. Κατά συνέπεια, θα μπορούσα να προβλέψω από την αρχή το πλαίσιο ολόκληρου του ταξιδιού μου: εάν φοβισμένος από τις πληγές που θα μπορούσε να υποστεί, το σαλιγκάρι δεν βγαίνει από το κέλυφός του, τότε σε

τι θα χρησίμευαν οι κεραίες και τι νόημα θα είχε όλη αυτή η περιπέτεια;

Ο Χρυσός Εγκέφαλος με άφησε στις σκέψεις μου και τώρα γελά χαρούμενος για το νέο λουκέτο του και τη συνάντησή μας. Μαθαίνω για τις δυσκολίες της μετακομμουνιστικής πραγματικότητας, για τη νέα κατηγορία νεόπλουτων και τη γενικευμένη εξαθλίωση και φτώχια. Μου είπε για τη συνταξιοδότηση της συζύγου του και την επιστροφή της σε μια ταπεινωτική εργασία, και για την επανασυγκρότηση των παλιών και νέων λογοτεχνικών αστεριών. Το κέφι και το χαμόγελό του αντιστέκονται γερά στα παράπονα ή στις δυσανασχετήσεις. Κοιτά γύρω του το κακόγουστο δωμάτιο του ξενοδοχείου και μένει έκπληκτος όταν του λέω την τιμή.

Τον συνοδεύω κάτω στο λόμπι, κατόπιν βγαίνω από το ξενοδοχείο και περπατώ μέχρι το καινούργιο βιβλιοπωλείο Ντάλες. Μπαίνω μέσα με κάποιο δισταγμό. Δόξα τω Θεώ, δεν βλέπω κανέναν από τους παλιούς προσκυνητές, εκείνη την αίρεση των αναγνωστών που αναγνώριζαν ο ένας τον άλλον ακόμα και χωρίς να γνωρίζονται. Ούτε καν ο παλιός μου φίλος, ο Λίβιου Ομπρέζα, ο Ξανθός, γνωστός σε όλους τους βιβλιοπώλες του Βουκουρεστίου, δεν βρισκόταν στο μέρος όπου σύχναζε.

Γεμάτα με κομψότατα βιβλία τα ράφια. Στα ρουμανικά, στα γαλλικά, στα αγγλικά. Πολύς κόσμος και ευχάριστη ατμόσφαιρα. Ξαφνικά νιώθω ότι ζαλίζομαι, αβέβαιος για τις κινήσεις μου. Θυμήθηκα ότι είχα μια παρόμοια αίσθηση το 1979, κατά τη διάρκεια του πρώτου μου ταξιδιού στη δυτική Ευρώπη, όταν έτρεχα τρελαμένος από το ένα ράφι στο άλλο της FNAC στο Παρίσι, σημειώνοντας τους τίτλους και μετρώντας, ξανά και ξανά, τα λίγα λεφτά που είχα να ξοδέψω. Όχι, αυτή τη φορά δεν θα συμβεί το ίδιο, δεν υπάρχει κανένας λόγος. Η σύγχυση και η ταραχή μου έχουν άλλη αιτία: τόσα πολλά ρουμανικά βιβλία. Ολόκληρα ράφια με ρουμανικούς καινούργιους και παλιούς τίτλους! Μπορώ ακόμα να δω στη μνήμη μου τα ράφια της βιβλιοθήκης μου που κάλυπτε έναν ολόκληρο τοίχο στο τελευταίο διαμέρισμα του Βουκουρεστίου. Χάθηκαν όλα μαζί με την αναχώρησή μου το 1986. Μετά από αυτό, σταμάτησα να αγοράζω βιβλία. Τώρα η βιβλιοθήκη μου μεγαλώνει μόνο από τις προσφορές των φίλων ή των εκδοτών. Έχω μάθει καλά το μάθημα της απώλειας, και όχι μόνο για τα βιβλία.

Όχι, αυτό δεν είναι το ίδιο είδος εξάντλησης που με υπερνίκησε στο Παρίσι το 1979, είναι μόνο η συγκίνηση να βρίσκομαι για άλλη μια φορά σε ένα ρουμανικό βιβλιοπωλείο.

Στις επτά και τριάντα φεύγω για το Μέγαρο Ατενέουμ, για την πρόβα. Η λεωφόρος Μαγκέρου, απαράλλαχτη, φαίνεται, εντούτοις, κάπως αλλαγμένη. Οι προσόψεις των κτηρίων φαίνονται βρόμικες, οι πεζοί άκαμπτοι, μίζεροι, σαν φαντάσματα. Η ατμόσφαιρα μου είναι ξένη, και εγώ είμαι ξένος, το ίδιο και οι περαστικοί. Είναι λίγοι αυτοί που περπατάνε, η λεωφόρος είναι σχεδόν έρημη. Ξαφνικά βλέπω ένα γνωστό πρόσωπο: Ο γιατρός Μπουτσελόιου! Θα μπορούσε αυτός να είναι πραγματικά ο δόκτωρ Μπουτσελόιου; Δεν υπάρχει αμφιβολία, ο δόκτωρ Μπουτσελόιου πράγματι, που πάνω από μια δεκαετία θεράπευε τις γαστρικές μου ανησυχίες. Ναι... οι αργές κινήσεις του, το μεγάλο σκοτεινό κεφάλι του! Θυμάμαι τη βαριά από το τσιγάρο φωνή του, το μελαχρινό πάντα ανακατωμένο μαλλί του με πολύ χοντρή τρίχα. Κινείται αργά, όπως ένας ηλικιωμένος, ντυμένος με το κοντό δερμάτινο σακάκι του, ένα χοντρό μάλλινο κασκόλ γύρω από το λαιμό του, αν και είναι αρχές Απριλίου. Κρατά με τρυφερότητα από το χέρι έναν κύριο ακόμα πιο ηλικιωμένο, καμπουριασμένο, με μαλλιά τελείως άσπρα. Είμαι ανίκανος να στρέψω το βλέμμα μου από αυτήν την ονειρική εμπειρία, και όμως προχωρώ, γυρίζοντας την πλάτη στα δύο άτομα που συνεχίζουν να περπατούν με μικρά, αργά βήματα.

Διασχίζω τη λεωφόρο στον κινηματογράφο Σκάλα. Δίπλα βρίσκεται η πολυκατοικία Ουνίκ όπου, σε ένα διαμέρισμα έζησε μέχρι το θάνατό της η μητέρα της Τσέλας. Όλα είναι ίδια και όμως τίποτα δεν μοιάζει με τα παλιά. Κάτι μη προσδιορίσιμο αλλά ουσιαστικό έχει διαστρεβλώσει το σκηνικό σύνολο, κάτι παρόμοιο με έναν αόρατο κατακλυσμό, μια μαγνητική ανωμαλία, η συνέπεια μιας εσωτερικής αιμορραγίας. Ίσως είναι όλα πιο βρόμικα; Κοιτάζοντας με προσοχή καταλαβαίνω ότι όχι, δεν είναι κάτι τέτοιο. Παντού χαντάκια που έχουν ξεχάσει να κλείσουν, λάσπη από διάφορα έργα υποδομής. Αλλά μάλλον ούτε αυτό δεν φαίνεται να δείχνει την πραγματική αλλαγή. Στέκομαι και κοιτάζω επίμονα γύρω μου. Κοιτάζω το κατάστημα Ουνίκ, τον κινηματογράφο Σκάλα, την καφετέρια με το ίδιο όνομα, έπειτα το ξενοδοχείο Λίντο και το ξενοδοχείο Αμπασαντόρ. Δεν είχα αποξενωθεί ακόμη

αρκετά, δεν έχει κλείσει ακόμα η πληγή, το ρήγμα ήταν ακόμα ενεργό, αν και κάπως σιγανό. Υπήρχε κάτι άλλο, αντικειμενικής φύσης: η τραυματισμένη πραγματικότητα, αλλοτριωμένη η ίδια. Η θλιβερή σταθερότητα μοιάζει με μονιμότητα και δεν είναι, στην πραγματικότητα, τίποτε άλλο από μια ασθένεια, διεστραμμένα συντρίμμια.

Ναι, ο θάνατος έχει περάσει από αυτόν τον τόπο, στα βήματα του νεκρού που ξαναεπισκέπτεται τώρα το τοπίο της ζωής του στην οποία δεν μπορεί πλέον να βρει μια θέση ή κάποιο παλιό στοιχείο. Αδιάφορο τοπίο, όπως η ίδια γκρίζα, θλιβερή φύση της πέτρας. Μετά το θάνατό μου, ο Θάνατος επισκέφτηκε αυτόν τον τόπο. Αλλά δεν ήταν ήδη εδώ, δεν ήταν αυτός ο λόγος που με έκανε να φύγω; Το 1986, η δικτατορία είχε γίνει Θάνατος, κυρίαρχος όλου του τοπίου και των δρόμων και των ανθρώπων και των ψυχών.

Περνάω γρήγορα στην άλλη πλευρά της λεωφόρου, όπου βρισκόταν κάποτε το εστιατόριο Τσίνα. Μικρό ερημικό σοκάκι. Μια λεπτή βροχή αρχίζει να πέφτει. Ξαφνικά αισθάνομαι κάτι αφύσικο να με περιβάλλει και να εισχωρεί μέσα μου. Θα μπορούσαν αυτή η στιγμή και αυτό το μέρος, στη μέση του πουθενά, να είναι ο χρόνος και ο τόπος ενός ατυχήματος, μιας δολοφονίας, μιας μυστήριας επιθετικότητας;

Επιταχύνω το ρυθμό μου και φτάνω λαχανιασμένος στο Μέγαρο Ατενέουμ. Η πρόσοψη επισκευάζεται, την καλύπτουν οι σκαλωσιές, το πεζοδρόμιο γύρω είναι γεμάτο λακκούβες και λάσπη. Μπαίνω στο εντυπωσιακό φουαγέ όπου είχα μπει τόσες πολλές φορές πριν. Δύο άντρες στέκονται εκεί, κουβεντιάζουν. Θα μπορούσαν να είναι εργάτες οικοδομών, θα μπορούσαν όμως να είναι και από τη διαχείριση του κτηρίου. Γοητευμένος από τον ήχο της μουσικής που προέρχεται από την αίθουσα συναυλιών, ανεβαίνω τη θαυμάσια μαρμάρινη σκάλα και μπαίνω από την αριστερή πόρτα.

Ο Λέον είναι στην εξέδρα, μπροστά στην ορχήστρα, με σηκωμένα τα μανίκια και ένα μπουκάλι Εβιάν στο δεξί χέρι του. Ένας απελπισμένος φακίρης μπροστά σε μια αστεία παρέα. Η αναταραχή της ορχήστρας και των χορωδιών είναι απίστευτη. Ναι, ο θάνατος έχει περάσει χωρίς αμφιβολία και από δω, καταστρέφοντας το κύρος και την ιερότητα της παλιάς ορχήστρας.

Τη θέση της έχουν πάρει θεότρελοι τύποι με τζιν και παλαβά πανωφόρια.

«Άλλη μια φορά», ακούγεται η εντολή. Μια παρέα μαθητών που δεν πέρασε τις εξετάσεις; Έχουν μαζευτεί σε αυτό τον ιερό χώρο κατευθείαν από το δρόμο; Πρώτα ο ένας, έπειτα ο άλλος, αμφισβητούν την ερμηνεία της παρτιτούρας, τις νοητές μικρές διακοπές, την ύφεση και τα μπεμόλ. Ο Λέον φαίνεται συντετριμμένος, ο διερμηνέας του μπορεί μετά βίας να συμβαδίσει με τη Βαβυλωνία εκείνη. «Άλλη μια φορά», φωνάζει εξοργισμένος ο μαέστρος. Κάνει νόημα στον πρώτο βιολιστή, όρθιος τώρα, για να μεταφράσει την εντολή: «Άλλη μια φορά, από το τρίτο μέτρο». Η κακοφωνία αρχίζει εκ νέου. Ο Λέον πίνει ακόμα μια γουλιά Εβιάν, σηκώνει ξανά τα μανίκια του και την τυραννική μαγική μπαγκέτα του.

Όπως σε μια σκηνή αγώνα μποξ, ο καλεσμένος είναι αναίσθητος σε μια γωνία του ρινγκ και ο διαιτητής μετράει. Ζαλισμένος, ο μαέστρος σηκώνεται με κάποια δυσκολία. Είναι οκτώ και δέκα και η πρόβα υποτίθεται ότι θα τελείωνε στις οκτώμισι. Απόψε όμως η πάλη ήταν τρομερά δύσκολη, οπότε σταμάτησε νωρίτερα, χωρίς να υπάρξει νικητής.

Ο Λέον κατεβαίνει από την εξέδρα τελείως εξαντλημένος. Σηκώνοντας τα χέρια του προς το διακοσμημένο ταβάνι με τα πορτρέτα των Ρουμάνων πριγκίπων, ψιθυρίζει: «Χαίρε, Μαρία». Σηκώνομαι να τον χαιρετήσω. Η Ιωάννα μας βεβαιώνει ότι η δεύτερη πρόβα θα είναι πολύ καλύτερη και η βραδιά της συναυλίας θα είναι εξαιρετική. Μας εξηγεί πως η ορχήστρα λειτουργεί υπό δύσκολες συνθήκες, με άθλια αμοιβή και κάθε είδους ταπεινώσεις.

Βγαίνουμε για να ψάξουμε ένα ταξί. Η Ιωάννα προσφέρεται να μας συνοδεύσει και να μας βοηθήσει να βρούμε το μέρος που θέλαμε. Βγάζω από την τσέπη μου ένα φάκελο που πάνω του είναι γραμμένο ΣΕΝΤΕΡ. Διαβάζω:

Dear Mr Botstein
We saved two places for you and Professor Manea at the Passover Seder for April 21, 1997. The Seder will start at around 20.00 hours and the fee is 15$ per person, to be paid at the entrance to Mr. Godeanu. The Seder will take place in the Jewish Community's Re-

staurant in Bucharest, at no 18, Popa Soare Street. I regret that I will not be able to greet you, I will be in Israel at that time.*

Η επιστολή υπογραφόταν από τον Άλεξ Σίβαν, εκτελεστικό διευθυντή της Ομοσπονδίας Εβραϊκών Κοινοτήτων της Ρουμανίας. Ο Λέον ήθελε πάση θυσία να είναι με τους ομόθρησκούς του για το Σέντερ, οπότε η αμερικανική πρεσβεία στο Βουκουρέστι είχε τακτοποιήσει τις προσκλήσεις.

Ερημιά, δεν υπάρχει ούτε ένα ταξί. Περπατάμε προς το πανεπιστήμιο. Ένα ταξί εμφανίζεται. Τα καθίσματα είναι σε άθλια κατάσταση και βυθιζόμαστε σε μια τρύπα στη μέση. Δίνω στον οδηγό τη διεύθυνση, αλλά ούτε την έχει ακούσει. Προσπαθώ να του εξηγήσω, μια διχάλα στην οδό Καλαράσι, ή μάλλον στην πρώην Καλαράσι, που έχει εξαφανιστεί για να χτιστεί το μεγάλο Προεδρικό Παλάτι. «Δεν ξέρω αυτήν τη διεύθυνση», επαναλαμβάνει κοφτά ο κατσουφιασμένος οδηγός.

Βρισκόμαστε και πάλι στο δρόμο και η βροχή όλο και πιο δυνατή. Δύο άδεια ταξί περνούν χωρίς να σταματήσουν, παίρνουμε το τρίτο. Ο οδηγός δέχεται να μας πάει, αν και δεν ξέρει πώς να φθάσει εκεί. Φθάνουμε στο Ροντ, γυρίζουμε προς την πρώην λεωφόρο Ντιμιτρόβ, από εκεί δεξιά, δεν έχουμε ιδέα αν πάμε καλά, έπειτα δεξιά πάλι, έπειτα αριστερά. «Όταν θα δούμε τους αστυνομικούς, σημαίνει ότι έχουμε φτάσει», λέω εγώ πρόθυμα, ενθυμούμενος τις νύχτες Σέντερ της σοσιαλιστικής εποχής, όταν γύρω από το εβραϊκό εστιατόριο υπήρχαν πάντα οι εθνοφρουροί. Ο διπλός και τριπλός έλεγχος των καλεσμένων γινόταν σε κάποια απόσταση από το εστιατόριο, για να αποτρέψουν τους Άραβες τρομοκράτες, τους ενοχλητικούς αποστάτες, τους αντιση-

* «Αγαπητέ Κύριε Μπότσταϊν», διαβάζει, «έχουμε κρατήσει δύο θέσεις για σας και τον καθηγητή Μάνεα στο Σέντερ του Πέσαχ στις 21 Απριλίου 1997. Το Σέντερ θα ξεκινήσει κατά τις 20.00 και το εισιτήριο είναι 15$ το άτομο, πληρώνουμε στην είσοδο στον κύριο Γκοντεάνου. Το Σέντερ θα πραγματοποιηθεί στο εστιατόριο της Εβραϊκής Κοινότητας στο Βουκουρέστι, στον οδό Πόπα Σοάρε 18. Λυπάμαι που δεν θα μπορέσω να σας χαιρετήσω, θα βρίσκομαι στο Ισραήλ εκείνες τις μέρες». (Σ.τ.Μ.)

μιτικούς προβοκάτορες, τους σιωνιστές που ζήταγαν διαβατήρια.

Κάνουμε κύκλους, μέχρι που ο οδηγός αναγγέλλει θριαμβευτικά: «Το 'ξερα εγώ, αυτή είναι, η Πόπα Σοάρε!» Πράγματι, η μεταλλική επιγραφή στη γωνία του δρόμου το επιβεβαίωνε. Γυρίζουμε πίσω στον αριθμό 18 και αναγνωρίζω το κτήριο. Έκπληξη: αυτή τη φορά δεν υπάρχει κανένα μπλόκο της αστυνομίας, μόνο ένας οπλισμένος φύλακας και ένας αστυνομικός με πολιτικά, ντυμένος με το συνηθισμένο δερμάτινο σακάκι. Εμφανίζεται ένας ηλικιωμένος που φορά το κιπά* και μας χαιρετά. Ναι, μας περίμεναν, ήξεραν ότι θα ερχόμασταν. Ξεχνά να μας ζητήσει τα δεκαπέντε δολάρια. Περνάμε μέσα στο κτήριο. Μας προσφέρονται δύο άσπρα κιπά. Η δερμάτινη τσάντα και το αδιάβροχο του Λέον, καθώς επίσης και το μπουφάν μου, μένουν πίσω στο βεστιάριο. Ανεβαίνουμε τις σκάλες για την αίθουσα εκδηλώσεων, εορταστικά φωτισμένη, όπου οι Εβραίοι του Βουκουρεστίου θα γιόρταζαν το Πέσαχ του έτους 5757.

Τα τραπέζια ήταν τακτοποιημένα με το ίδιο σχήμα όπως δέκα, δεκαπέντε χρόνια πριν. Το κεντρικό τραπέζι για τους επισήμους της Κοινότητας και οκτώ άλλα τραπέζια για τους καλεσμένους. Μας οδηγούν στις θέσεις μας σε ένα τραπέζι που βρισκόταν αριστερά. Μπορούμε να δούμε από κοντά τον πρόεδρο, τον γνωστό βιολόγο Καζάλ με τη σύζυγό του, και τους άλλους κοινοτικούς ανώτερους υπαλλήλους. Στο βεστιάριο δεν είχαμε λάβει κάποιο αριθμημένο καρτελάκι για τα πράγματά μας, αλλά το τελευταίο τεύχος της *Realitatea evreiască*, διάδοχο του πρώην *Revista a Cultului Mozaic*. «Η λατρεία» ήταν ένας όρος που οι Εβραίοι της κομμουνιστικής περιόδου προτιμούσαν, ενώ όπως φαινόταν οι μετακομμουνιστές Εβραίοι ήταν πιο κοντά στην ουδέτερη γλώσσα.

Κανένας από τους επισήμους δεν φαίνεται να ενδιαφέρεται για τον Αμερικανό καλεσμένο, πρόεδρο ενός διάσημου κολεγίου ή για το πρώην μέλος της Εβραϊκής Κοινότητας της Ρουμανίας. Θυμήθηκα αμέσως το επεισόδιο του 1982 όταν είχα κάνει δημόσιες δηλώσεις ενάντια στον επίσημο εθνικισμό και τον αντισημιτισμό και βρέθηκα να με αποφεύγουν ακόμα και οι ίδιοι οι ανώτεροι υπάλληλοι της Κοινότητας. Τέτοιες ασύνετες χειρονομίες,

* Παραδοσιακό εβραϊκό κάλυμμα του κεφαλιού. (Σ.τ.Μ.)

μάλλον, πιο πολύ εμπόδιζαν, παρά βοηθούσαν τις σχέσεις με τις Αρχές και ήταν αποκλειστική δουλειά του ραβίνου, του δόκτορα Μωυσή Ρόσεν, στου οποίου το περίπλοκο πολιτικό παιχνίδι οι αμερικανικές και ισραηλινές εβραϊκές οργανώσεις λειτουργούσαν ως εργαλεία πίεσης και αμοιβής. Τώρα οι καιροί έχουν αλλάξει, ο τωρινός πρόεδρος της Εβραϊκής Κοινότητας δεν είναι πλέον ο κύριος ραβίνος, και οι παλιές στρατηγικές δεν είναι πλέον απαραίτητες.

«Γιατί είναι αυτή η νύχτα διαφορετική από όλες τις άλλες νύχτες;» ρωτά αυτός που ήμουν κάποτε.

Η ηλικία έχει βάλει στα παλιά πρόσωπα νέες μάσκες. Στην παρούσα συνάθροιση δεν μπορώ να ανιχνεύσω τον αέρα της εορταστικής υποκρισίας, τις μισές αλήθειες, τυλιγμένες σε μπερδεμένους υπαινιγμούς και χειρονομίες, όπως απαιτούσε ο μυστικός κώδικας της εποχής. Δεν βλέπω πλέον τα δουλικά χαμόγελα που έχουν οι προϊστάμενοι, μεταμφιεσμένοι σε υπάλληλους, και οι σωσίες τους φορώντας τις καλές στολές. Έχουν εξαφανιστεί οι αναφορές από το Βιβλίο των Κανονισμών σχετικά με τις Ρυθμισμένες Αντανακλάσεις. Είναι ανώφελο να προσπαθήσω να ξαναβρώ το διεστραμμένο κέφι, τις συνενοχές, τους γραφικούς φορείς. Η ατμόσφαιρα του έτους 5757 δεν έχει την αίσθηση του κινδύνου της εποχής της σκλαβιάς, της συνενοχής και της διαφυγής. Από όλα αυτά είχε μείνει μόνο μια κοιμισμένη συγκέντρωση απαθών επιζώντων, που μαζεύονται για να ακούν ξανά το μύθο, αδυνατώντας όμως να ξαναζήσουν την άμεση παρωδία.

«Καλώς ήρθες!» Μια εγκάρδια φωνή κόβει την ονειροπόλησή μου.

Ο μεγαλόσωμος κύριος που στέκεται μπροστά μου μού δίνει πάνω από το τραπέζι το μεγάλο, ανοικτό χέρι του. Είναι κοντόχοντρος, φαλακρός, φοράει γυαλιά και ένα κομψότατο κουστούμι. Χαμογελά, περιμένει να τον αναγνωρίσω, και απογοητευμένος μου λέει το όνομά του με την πολύ δυνατή φωνή του. Σαφώς έπρεπε να τον είχα αναγνωρίσει. Στην εποχή του σοσιαλιστή Φαραώ της Ρουμανίας ήταν μια από τις λίγες φυσιολογικές παρουσίες στην τηλεόραση. Γυρίζω στον Λέον και του γνωρίζω τον κύριο Ιωσήφ Σάβα,[49] ο οποίος θα του πάρει συνέντευξη για τη γνωστή τηλεοπτική εκπομπή «Μουσική Βραδιά». Ο Λέον υποκλίνεται επίσημα μπροστά στον κριτικό μουσικής και στη σύζυγό του,

με τους οποίους ξεκινά αμέσως μια ζωηρή συζήτηση, στα γερμανικά, για την προσεχή συναυλία.

«Πρόκειται να προσκληθείτε και εσείς φυσικά στη συνέντευξη», μου λέει ο κύριος Σάβα.

«Όχι, λυπάμαι, αλλά εγώ δεν θα συμμετάσχω. Είναι η συνέντευξη του κυρίου Μπότσταϊν. Σας το έχω διευκρινίσει σαφέστατα από την προηγούμενη εβδομάδα, από τη Νέα Υόρκη».

«Δεν μπορεί... Πρέπει να είστε εκεί, οπωσδήποτε. Θα κάνει τη συνέντευξη πιο ενδιαφέρουσα, και μπορείτε να κάνετε και τη μετάφραση. Δεν γίνεται αλλιώς! Σας περιμένω και τους δύο την Παρασκευή το πρωί στο κτήριο της Κρατικής Τηλεόρασης, στην οδό Παγκράτι», μας λέει με αυτοπεποίθηση.

Επειδή δεν είχα συνηθίσει να μου μιλάνε με αυτό τον επιτακτικό τρόπο, νιώθω τελείως αμήχανα, γυρίζω νευρικά αριστερά και δεξιά.

«Αυτή η συζήτηση δεν έχει νόημα», παρεμβαίνει συμβιβαστικά η σύζυγος του κριτικού. «Ο κύριος Μπότσταϊν μιλά τέλεια γερμανικά και μπορώ να μεταφράζω εγώ».

Κοιτάζω γύρω. Σιγά σιγά μπορώ να αναγνωρίσω ποιητές, ηθοποιούς, υπαλλήλους της Κοινότητας, φανερά γερασμένους. Βλέπω ένα φίλο του φίλου μου του Μούγκουρ, δύο ηθοποιούς από το Εβραϊκό Θέατρο, ένα διάσημο συνθέτη λαϊκής μουσικής. Αλλά αυτή η νύχτα είναι πράγματι διαφορετική από τις άλλες νύχτες του παρελθόντος. Αυτό που λείπει είναι ο μαέστρος της, ο ακούραστος κύριος ραβίνος Ρόσεν, πρόεδρος της Κοινότητας, σκηνοθέτης και πρωταγωνιστής τόσων πολλών παραστάσεων στη σκηνή του ολοκληρωτισμού, βουλευτής πάνω από δυο δεκαετίες στο κομμουνιστικό Κοινοβούλιο, σύμβουλος στο Υπουργείο Εξωτερικών, μεσολαβητής για το Ισραήλ και διπλωμάτης της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Ρουμανίας, επιφορτισμένος πάντα με σημαντικές αποστολές.

Δύσκολα ξεχνιούνται οι εβραϊκές γιορτές που λάμβαναν χώρα εδώ, στην εορταστική αίθουσα του εστιατορίου της Κοινότητας τα τελευταία χρόνια της κομμουνιστικής περιόδου. Τα τραπέζια γεμάτα παραδοσιακά εδέσματα και άφθονο κρασί από το Ισραήλ. Οι επίτιμοι καλεσμένοι κάθονταν δίπλα στα στελέχη του Κομμουνιστικού Κόμματος και στους επισκέπτες από το εξωτε-

ρικό. Αυτές οι βραδιές ήταν αναμφισβήτητα το αποκορύφωμα όλων των προσπαθειών του μεγάλου ραβίνου, ο οποίος θα μπορούσε κάλλιστα να είναι εξίσου εξαιρετικός ως υπουργός Δημοσίων Έργων, ή Πληροφοριών, ή Βιομηχανίας.

Το σύστημα ανεχόταν και ενθάρρυνε αυτές τις παράτες, όχι μόνο προκειμένου να δημιουργήσει σύγχυση στο εξωτερικό, που οι ξένοι δεν έχουν συνηθίσει σε αυτά τα υπερβολικά δείγματα της κομμουνιστικής «ελευθερίας» αλλά και προκειμένου να καταγράψει τα ονόματα, τα πρόσωπα, και τα λόγια των συμμετεχόντων. Ήταν γιορτές των αντιφάσεων, υπό την παρακολούθηση των πληροφοριοδοτών, μεταμφιεσμένων σε ενορίτες, ή στους άθεους εχθρούς τους. Είχαν πολλά να δουν εκεί: τη διφορούμενη, αμοιβαία επωφελή συνεργασία μεταξύ των πονηρών αφεντικών και των ακόμα πιο πονηρών σκλάβων, που υπηρετούν δύο ή περισσότερα αφεντικά συγχρόνως. Υπήρξαν ακόμα και πληροφοριοδότες που έρχονταν με το ρόλο των φρόνιμων πολιτών, φορώντας ως μάσκες τα κανονικά τους πρόσωπα.

Τώρα που ο κομμουνισμός έχει εκλείψει και ο μεγάλος ραβίνος είναι νεκρός, έχουν εξαφανιστεί και οι κίνδυνοι και οι μάσκες. Τώρα υπάρχουν μόνο καταπονημένοι ιερείς, μια φτωχή αίθουσα, ένα τελετουργικό που δεν ξεπερνά τη στερεότυπη εκτέλεση.

Όχι, δεν συγκρίνεται αυτός ο αδύνατος και αμήχανος νεωκόρος ραβίνος που οργανώνει το Σέντερ με τον μεγάλο ραβίνο, δόκτορα Μωυσή Ρόσεν. Αυτός ο ραβίνος-υποκατάστατο δεν τιμά το ρόλο του, μοιάζει με έναν απλό δάσκαλο του εβραϊκού σχολείου, βγαλμένο από έναν άλλο αιώνα, ζητώντας χωρίς επιτυχία από το ακροατήριο, με την τσιριχτή φωνή του και τις απελπισμένες χειρονομίες, να κάνει ησυχία. Στα αριστερά, η σύζυγός του, με ένα λαχανί φόρεμα και με μια τεράστια κόκκινη περούκα στο κεφάλι της, τον τσιμπάει πού και πού για να τον κάνει να καταλάβει ότι ο κόσμος μάλλον δεν διασκεδάζει αρκετά.

«Ποιος είναι αυτός ο ραβίνος;» ρωτώ τον χοντρό τύπο που βρίσκεται στ' αριστερά μου.

Ο διπλανός μου γυρίζει και με κοιτά ανέκφραστος. Έχει ένα μεγάλο πρόσωπο και μικρά μάτια κάτω από βαριά βλέφαρα.

«Έχει έρθει από το Ισραήλ», με ενημερώνει. «Τον έχουν φέρει από το Ισραήλ». Μου δίνει το χέρι και αυτοπαρουσιάζεται ως δόκτωρ Βίνεα. Δίπλα του κάθεται η χλωμή σύντροφός του, που φο-

ρά ένα δαντελωτό μαύρο φόρεμα. Την αναγνωρίζω αμέσως: Ήταν μια παλιά συμφοιτήτριά μου από το πανεπιστήμιο.

«Από το Ισραήλ; Όμως μιλάει ρουμανικά».

«Προέρχεται από τους Ρουμάνους Εβραίους του Ισραήλ», παρεμβαίνει η σύζυγός του, που δεν με έχει αναγνωρίσει. «Οι Αμερικάνοι πληρώνουν, οπότε αυτοί και επιλέγουν. Και τι θα επέλεγαν για τη Ρουμανία από τον φτηνότερο διαθέσιμο ραβίνο. Δεν πρέπει να παραπονούμαστε».

Γυρίζω στον Λέον, για να του μεταφράσω την εξήγηση, αλλά τον βρίσκω να είναι απασχολημένος σε μια ζωηρή συνομιλία με το ζεύγος στα δεξιά του: έναν Αμερικανοεβραίο, αντιπρόσωπο μιας τράπεζας της Νέας Υόρκης στο Βουκουρέστι, και τη σύντροφό του, μια νεαρή Ρουμάνα που μιλά με άνεση αγγλικά και δεν φαινόταν καθόλου ενοχλημένη που ο συνοδός της αφηγείται λεπτομερώς την ιστορία της οικογένειάς του από το Νιου Τζέρσι, τη σύζυγό του, τις κόρες, το γιο, τους γαμπρούς, τ' αδέλφια, τις κουνιάδες, τα παιδιά τους.

«Μου φαίνεται ότι σας ξέρω από κάπου», μου λέει η σύζυγος του γιατρού κοιτάζοντάς με επίμονα.

«Από το πανεπιστήμιο. Ήσουν ένα χρόνο μικρότερη».

Φαίνεται να έχει εκπλαγεί ευχάριστα.

«Αλήθεια; Εγώ αποφοίτησα το 1960».

«Ήξερα το όνομά σας. Μόνο που είχα συνηθίσει να το συνδέω με κάτι διαφορετικό», λέει ο δόκτωρ Βίνεα.

«Ναι, μερικοί με ξέρουν και με θυμούνται διαφορετικά», κατορθώνω να ψιθυρίσω, προτού οι λέξεις μου πνιγούν από τη χορωδία, που τώρα βρισκόταν πάνω στη σκηνή.

Ο Λέον δεν δείχνει κανένα ενδιαφέρον για τη χορωδία ή το ραβίνο, αλλά μόνο για τον Αμερικανικοεβραίο τραπεζίτη και τη νεαρή σύντροφό του που, όπως φαίνεται, του γλυκαίνει την εξόριστη διαμονή στα εδάφη της Ρουμανίας. Πίνω μια γουλιά από το κρασί, δοκιμάζω την ισραηλινή λαγάνα, την παραδοσιακή σούπα, και την κρύα αλλά πολύ νόστιμη μπριζόλα. Εξίσου νόστιμα είναι τα πικρά χόρτα και η μνήμη της εξόδου από την Αίγυπτο της σοσιαλιστικής Ζορμανίας, σε αυτήν τη νύχτα της επιστροφής, στην οποία το παρελθόν οικειοποιείται το παρόν και επιστρέφει τον εαυτό μου σε αυτόν που δεν είμαι πια.

Η πρώην συμφοιτήτριά μου θέλει να μάθει πότε έφυγα από τη

χώρα, πού ζω στην Αμερική, πώς τα πάω γενικά. Προσφέρεται να μας ξεναγήσει στον Προεδρικό Οίκο του Τσαουσέσκου λέγοντας πως αξίζει να δει κανείς και το εσωτερικό, ειδικά το εσωτερικό. Αλλά όχι με μια οργανωμένη ξενάγηση. Την ευχαριστώ, αλλά είμαι υποχρεωμένος να αρνηθώ, ο χρόνος μας είναι πολύ περιορισμένος και έχουμε οργανώσει αυστηρά το πρόγραμμά μας. Και, δυστυχώς, δεν έχω ούτε διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, παρόλο που μένω στην Αμερική, αλλά είμαι βέβαιος ότι θα κανονιστεί σύντομα και αυτό.

Δείχνω το ρολόι μου στον Λέον, είναι μεσάνυχτα. Το γλυκό του έχει λειώσει στο πιάτο, αλλά δεν έχει όρεξη να φύγουμε. Παρ' όλα αυτά κάποια στιγμή, μετά τα μεσάνυχτα, φεύγουμε. Οι επίσημοι που βρίσκονται στο κεντρικό τραπέζι δεν παρατηρούν την αναχώρησή μας. Φαίνεται πως τους καλεσμένους που έρχονται από το εξωτερικό δεν τους προσέχουν ιδιαίτερα, και αυτό είναι βέβαια καλό.

Βρέχει, το σκοτάδι είναι μεσαιωνικό. Σε μια νύχτα όπως αυτή, περίπου σαράντα χρόνια πριν, στην Πράγα της σταλινικής τρομοκρατίας, ο εκπρόσωπος της εβραϊκής αντιπροσωπείας είχε δολοφονηθεί. Αλλά ο σταλινισμός δεν είναι πλέον στη μόδα, οι δολοφόνοι του καθηγητή Κουλιάνου από το Σικάγο δεν θα είχαν κανένα ενδιαφέρον για μας. Και, εν πάση περιπτώσει, ο Λέον δεν έχει καμία όρεξη για μακάβριες ιστορίες. Αυτό το Σέντερ στο Βουκουρέστι τού έχει ξυπνήσει νοσταλγίες από το παρελθόν.

«Αυτό το βράδυ ήταν πραγματικά συναρπαστικό. Με έχει επανασυνδέσει κατά κάποιον τρόπο με τους προπαππούδες μου που ζούσαν στην Ανατολική Ευρώπη. Αυτή την ατμόσφαιρα δεν τη βρίσκεις πουθενά πια! Πουθενά! Αυτός ο ραβίνος, η σύζυγός του, ο τύπος από την κρατική τηλεόραση, η σύζυγός του... Σκιές από το παρελθόν. Και η χορωδία και εκείνος ο Αμερικανός με τη νεαρή ερωμένη του... Gott sei Dank! Δόξα τω Θεώ, η Ρουμανία καθυστερεί στην πορεία της προς τον καπιταλισμό! Gott sei Dank!»

Δεν σχολιάζω, δεν είμαι πεπεισμένος για το πλεονέκτημα. Στέκομαι απλώς στη μέση της πλατείας, με το χέρι ψηλά περιμένοντας ένα αόρατο ταξί. Προχωράμε με τα πόδια προς το κέντρο της πόλης. Ο Τρελαυγουστίνος, μαζεμένος στο καλό του κοστούμι, και ο ψηλός και κομψός μαέστρος, με παπιγιόν και δερμάτινη τσάντα, προχωρούν με τα πόδια σιγά, προς το κέντρο.

Κάπου εδώ γύρω είχα ζήσει ως φοιτητής, σε ένα νοικιασμένο δωμάτιο. Κοίτα, εδώ ο δρόμος κάνει μια διχάλα, σε έναν από τους δυο δρόμους που απλώνονται μακριά στο σκοτάδι, μάλλον στον αριστερό, στην οδό Αλεξάντρου Σιλέανου, στον αριθμό 18. Εκεί κοιμάται το παλιό σπίτι και μέσα κοιμούνται οι καινούργιοι ένοικοι, και κοιμάται το φάντασμα του δόκτορα Γιακόμπι, εδώ και πολλά χρόνια πεθαμένος, και της παχιάς, σκανδαλοθηρικής συζύγου του, επίσης πεθαμένης, και της ερωμένης τσιγγάνας που έμενε στο υπόγειο, το αντικείμενο των καθημερινών καβγάδων τους, που βεβαίως και αυτή βρισκόταν τώρα εκεί κάπου στον άλλο κόσμο. Όλοι έχουν τιμήσει το Χάρο. Κυρίαρχος και δημοκρατικός ο θάνατος, δουλεύοντας ασταμάτητα, μερόνυχτα, με βαρεμάρα αλλά, οχ, πάντα τόσο αποδοτικός.

«Και τι σου άρεσε τόσο πολύ λοιπόν σε αυτή τη βραδιά;» ρώτησα τον Λέον, έτσι για να ξεχάσω τα φαντάσματα.

«Όλα, μου άρεσαν όλα. Εκείνος ο βλακώδης ραβίνος και η σύζυγός του που φερόταν σαν να ανήκει στη στρατιωτική αστυνομία, η εκλεκτή σύζυγος του κριτικού μουσικής, που μιλά την καθομιλουμένη γερμανική, και ο φοβερός τύπος της Νέας Υόρκης με την ερωμένη του, η χορωδία, η σούπα, ο βιολόγος πρόεδρος, βουλευτής τώρα. Ναι, όλα μου άρεσαν, απολύτως όλα».

«Κρίμα που έχασες την ευκαιρία να γνωρίσεις τον μεγάλο ραβίνο. Για πάνω από δυο δεκαετίες βρισκόταν στο κομμουνιστικό κοινοβούλιο της Ρουμανίας! Ο εξοχότατος! Ο μεγάλος “dealer”, όπως λέτε εσείς οι Αμερικανοί. Κατόρθωσε να πείσει τους κομμουνιστές για τα πλεονεκτήματα που θα είχαν εάν άφηναν τους Εβραίους να μεταναστεύσουν».

«Και δεν είχε δίκιο;»

«Είχε, βεβαίως και είχε. Έπεισε τις Αρχές ότι υπήρξαν τουλάχιστον τρία σημαντικά πλεονεκτήματα να αφήσουν τους Εβραίους να φύγουν: πρώτον, θα γλύτωναν τον παλιό μπελά. Δεύτερον, θα έπαιρναν χρήματα από τους καπιταλιστές, 8.000 δολάρια για κάθε Εβραίο που θα άφηναν. Τρίτον, αφήνοντας τους Εβραίους ελεύθερους, θα βελτίωναν την εικόνα τους στο εξωτερικό. Τους ίδιους τους Εβραίους δεν χρειαζόταν να τους πείσουν. Η έξοδος από την Αίγυπτο!»

«Ένας πολύς έξυπνος άνθρωπος αυτός ο ραβίνος Ρόσεν».

«Πολύ έξυπνος, όντως, ένας αληθινός πραγματιστής, που προ-

σπαθεί να είναι χρήσιμος απ' όλες τις πλευρές. Όπως είχε πει κάποιος κάποτε ήταν για τους Ρουμάνους όπως τα γυαλιά για το μυωπικό. Δυστυχισμένος αυτός που έχει ανάγκη τα γυαλιά, αλλά ευτυχής όταν τα αποκτά. Στο σπίτι των γονιών μου είχαν εντελώς διαφορετική ιδέα γι' αυτό που ένας ραβίνος θα έπρεπε να είναι».

«Αλλά αυτοί ήταν θρησκευόμενοι, ενώ εσύ δεν είσαι».

Σωπαίνουμε και προχωράμε μέσα στη νύχτα των αναπάντητων ερωτήσεων.

«Μερικά χρόνια πριν, στο Ισραήλ, ένας ταξιτζής με ρώτησε στα αγγλικά εάν είμαι Ρουμάνος. Με είχε ακούσει να μιλώ στους συγγενείς που μόλις είχα αποχωριστεί. Ναι, γεννήθηκα στη Ρουμανία, του απάντησα. Έχω γνωρίσει πριν από πολλά χρόνια το ραβίνο Ρόσεν, μου είπε τότε ο ηλικιωμένος ταξιτζής στα αγγλικά. Σε μια από τις επισκέψεις του στο Ισραήλ μπήκε στο ταξί μου. Δεν ήξερα ποιος ήταν, έχουμε στα μέρη μας πολλούς ραβίνους και αυτός μιλούσε τέλεια τα εβραϊκά. Τον πήγα πρώτα στο Υπουργείο Εξωτερικών, έπειτα στην έδρα του Εργατικού Κόμματος. Από εκεί στους αντιπάλους τους, στο Λικούντ. Έπειτα πήγαμε στα συνδικάτα και στη συνέχεια στους θρησκευτικούς συλλόγους. Και τέλος, εάν μπορείτε να το φανταστείτε, ακόμα και στους κομμουνιστές! Στο τέλος τον ρώτησα: "Μήπως είστε ο ραβίνος Ρόσεν της Ρουμανίας;" "Ναι, εγώ είμαι", απάντησε. "Πώς το κατάλαβες;" "Καλά, τι να σας πω; Εδώ είστε γνωστός. Κανένας άλλος δεν θα είχε επισκεφτεί τους θρησκευόμενους, και τους κομμουνιστές, και τα συνδικάτα, και τον κύριο Μπέγκιν. Αυτοί όλοι είναι ασυμβίβαστοι μεταξύ τους"».

Σώπασα, ξαφνιασμένος από την τελευταία αυτή λέξη που είχε εμφανιστεί από το πουθενά στο σκοτάδι της νύχτας: «Εδώ, τίποτα δεν είναι ασυμβίβαστο», έλεγε ο χούλιγκαν Σεμπαστιάν.

«Έχεις δίκιο», μου λέει ο Λέον. «Θα άξιζε να είχα γνωρίσει το ραβίνο Ρόσεν, αλλά ακόμα και χωρίς αυτόν πέρασα ένα συναρπαστικό βράδυ».

«Αχ, ο γνωστός αμερικανικός ενθουσιασμός! Η καλή θέληση, το άνοιγμα στον κόσμο!»

«Εάν θα έλεγα σε οποιονδήποτε στο τραπέζι απόψε ότι δεν έχω πού να κοιμηθώ, είμαι βέβαιος ότι θα με φιλοξενούσε. Στην Αμερική ποιος θα το έκανε αυτό, ποιος θα σε φιλοξενούσε στην Αμερική;»

«Το Κολέγιο Μπαρντ».

Γελάμε και οι δυο.

«Ταξί, ταξί!» Έχω πεταχτεί σχεδόν μπροστά στο αυτοκίνητο. Ένα θαύμα, σταματάει, είμαστε ήδη μέσα, προχωράμε στριμωγμένοι σε ένα παμπάλαιο, σαραβαλιασμένο αυτοκίνητο, μέσα από το μετακομμουνιστικό σκοτάδι και τη βροχή. Το αυτοκίνητο λες και το έχουν βγάλει από κάνα σοσιαλιστικό μουσείο και εμείς δυο αστεία πρόσωπα: ο κομψότατος μαέστρος-πρόεδρος και ο συνταξιδιώτης του, ο εξόριστος Τρελαυγουστίνος.

«Στο Ιντερκοντινένταλ», επαναλαμβάνω για τρίτη φορά, στα ρουμανικά.

Το ταξί δεν έχει γυρίσει αριστερά, όπως θα έπρεπε, αλλά πηγαίνει όλο ευθεία, προς, ένας Θεός ξέρει, ποιο υπόγειο γκαράζ της μαφίας. Κοιτάζω έξω από το παράθυρο, προσπαθώντας να αναγνωρίσω τη διαδρομή. Όχι, αυτή δεν είναι η παλιά Καλαράσι. Αυτή δεν υπάρχει πλέον. Είμαστε πιθανώς κατά μήκος της λεωφόρου αποκαλούμενης μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, Νίκη του Σοσιαλισμού, η οποία μας οδηγεί στις νέες βαλκανικές Βερσαλίες, το Λευκό Παλάτι, την κατοικία που ο αγαπημένος ανώτατος ηγέτης μας Τσαουσέσκου δεν πρόλαβε να απολαύσει.

Το ταξί στρίβει επιτέλους στη λεωφόρο Μπαλτσέσκου κατευθυνόμενο προς την Πλατεία Πανεπιστημίου και το ξενοδοχείο. Φτάσαμε, είμαστε επιτέλους στον εικοστό δεύτερο όροφο, στο άδειο μπαρ. Ένα τελευταίο ποτηράκι προς τιμήν της πρώτης ημέρας μας μαζί στο Βουκουρέστι. Ο Λέον φαίνεται ικανοποιημένος, η βραδιά του Σέντερ τον έχει ανανεώσει, η περιπέτειά μας δείχνει τελικά να εξελίσσεται όμορφα. Καληνυχτίσαμε ο ένας τον άλλον μια ώρα μετά τα μεσάνυχτα, 6 μ.μ. στη Νέα Υόρκη, είκοσι τέσσερις ώρες από την απογείωσή μας από το αεροδρόμιο Κένεντι.

Είμαι εδώ και είμαι εκεί, ούτε εδώ και ούτε εκεί, ένας επιβάτης μετέωρος ανάμεσα στη διαφορά ώρας και όχι μόνο.

Το κόκκινο φως του τηλεφώνου αναβοσβήνει επισημαίνοντας μήνυμα. Από τον Κεν, έναν Αμερικανό φίλο που έχει έρθει από τη Μόσχα ειδικά για να με δει. Στο κομοδίνο, δίπλα στο κρεβάτι, ένα μπλε σημειωματάριο με λευκά γράμματα «ΚΟΛΕΓΙΟ ΜΠΑΡΝΤ» βρίσκεται ανοικτό: το ημερολόγιο του προσκυνήματός μου.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·312

Δεύτερη μέρα:
Τρίτη, 22 Απριλίου 1997

Ο ΚΕΝ ΕΡΓΑΖΕΤΑΙ ΣΤΗ ΜΟΣΧΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ ΓΙΑ ΤΟ πρόγραμμα ιδιωτικοποίησης στην Ανατολική Ευρώπη που υποστηρίζεται από το ίδρυμα Σόρος. Τον είχα συναντήσει πέντε χρόνια νωρίτερα, έπειτα από μια απροσδόκητη επιστολή του. «This is something of a shot in the dark»,* έγραφε από την αρχή ο άγνωστος. Το ιρλανδικό όνομα έδινε μια ακόμα παράξενη νότα σε αυτό που πήγαινε να περιγράψει: ένα βιβλίο για την αισθητική αντίδραση στο Ολοκαύτωμα όπως απεικονίζεται στη λογοτεχνία, τη μουσική και την τέχνη. «Something you said at the conference at Rutgers / Newark last spring has troubled me ever since. The phrase of yours that haunts me is this: the commercialization of the Holocaust».**

Κανονίσαμε να συναντηθούμε σε μια ιρλανδική παμπ στο Μανχάταν. Μου μίλησε για τον παππού του που είχε μεταναστεύσει πολύ νέος και φτωχός στην Αμερική, όπου τελικά έγινε ένας σημαντικός επιστήμονας, ο οποίος κέρδισε το βραβείο Νόμπελ. Για τη Γαλλίδα μητέρα του, η οποία δίδαξε στο Πρίνστον και για τον αδελφό του που σκοτώθηκε στον πόλεμο του Βιετνάμ. Μίλησε βεβαίως και για τον εαυτό του, συγγραφέα διαφόρων βιβλίων και για μια μελέτη που ετοίμαζε για τον σύγχρονο συντηρητισμό. Σταδιακά, η φιλία μας βρήκε γόνιμο έδαφος και εκτός της λογοτεχνίας. Το ανοιχτό κοσμοπολίτικο πνεύμα, αποτέλεσμα της γαλλικής και ιρλανδικής προέλευσής του, σε συνδυασμό με την

* Αυτό είναι κάτι σαν ένας πυροβολισμός στο σκοτάδι. (Σ.τ.Μ.)

** Στη Συνδιάσκεψη στο Πανεπιστήμιο Ρούτγκερς, στο Νιούαρκ, την περασμένη άνοιξη, είπατε κάτι που με προβλημάτισε πολύ και από τότε το σκέφτομαι: Η φράση που με κυνηγά είναι: η εμπορευματοποίηση του Ολοκαυτώματος. (Σ.τ.Μ.)

εξαιρετική μόρφωση της Οξφόρδης, την καθολική αίσθηση ηθικής του, και την εύθυμη αμερικανική αίσθηση δικαίου με είχαν κερδίσει. Είχε έρθει από τη Μόσχα να με δει, εδώ, στο παλιό μου σπίτι.

«Όταν μιλούσατε με τον νεαρό άνδρα στη ρεσεψιόν στα ρουμανικά», μου είπε, «το πρόσωπό σας είχε φωτιστεί... Ήσασταν πιο χαλαρός, σχεδόν μεταμορφωμένος. Μπορώ να καταλάβω ότι η γλώσσα παραμένει μια ανοιχτή πληγή για σας».

Μεταμορφωμένος, μιλώντας σε έναν κρατικό υπάλληλο ξενοδοχείου, για τον οποίο δεν ήξερα και ποιανού συμφέροντα υπηρετεί;

Εντούτοις, δέχτηκα την πρόκληση, για τη γλώσσα αξίζει όντως να συζητήσει κανείς. «Η χώρα μου είναι η γλώσσα μου», είχα απαντήσει το 1979 στην Αμερικανίδα κουνιάδα μου, η οποία με πίεζε να εγκαταλείψω το συντομότερο δυνατόν τη σοσιαλιστική Ζορμανία. Τελικά έφυγα, αλλά δεν παράτησα τη γλώσσα στην οποία ζούσα, μόνο τη χώρα στην οποία δεν μπορούσα πλέον να αναπνεύσω. «Σου εύχομαι να ξυπνήσεις ένα πρωί και όλοι γύρω σου να μιλάνε ρουμανικά», μου είχε γράψει μια φορά η φίλη μου η Σίνθια, γνωρίζοντας τα απωθημένα μου σε ό,τι αφορούσε τη γλώσσα. Ένα απραγματοποίητο όνειρο...

Ο Κεν έχει δίκιο, κατάλαβε ότι για μένα η γλώσσα ήταν θεραπεία. Η γλώσσα στην οποία βυθίστηκα λειτουργεί μαγικά σε μένα. Έχω ανακαλύψει ότι, στα χρόνια της απουσίας μου, η ρουμανική γλώσσα έχει ανακυκλώσει όλες τις παλιές κοινοτοπίες της σοσιαλιστικής ξύλινης γλώσσας με προσθήκες αργκό από τον αμερικανικό κινηματογράφο και τη διαφήμιση. Χθες, όταν άνοιξα την τηλεόραση στο δωμάτιο του ξενοδοχείου μου, σοκαρίστηκα βλέποντας δυο βουλευτές, ανίκανους να πουν μια σωστή πρόταση. Στην αίθουσα αναμονής του αεροδρομίου της Φρανκφούρτης άκουσα τις ίδιες ακαταλαβίστικες φράσεις, τις ίδιες ακρωτηριασμένες λέξεις.

Περπατάμε με τον Κεν προς το παλιό μου σπίτι. Περνάμε από το ογκώδες, σκονισμένο κτήριο της Εθνικής Βιβλιοθήκης, προχωράμε κατά μήκος της οδού Λιπσκάνι, που έμοιαζε με στοά γεμάτη με πάγκους λαϊκής, κατόπιν περνάμε την εκκλησία Σταυρουπόλεως, ένα κομψοτέχνημα που χάνεται ανάμεσα στο γκρίζο και την εξαθλίωση. Πεζοδρόμια γεμάτα λακκούβες, φαγωμένοι τοίχοι, αστείες επιγραφές καταστημάτων, νευρικοί, ζαρωμένοι από

τον κρύο, περαστικοί. Περπατάμε μπροστά από την πρώην Κωμική Σκηνή, διασχίζουμε τη νέα γέφυρα πάνω από τον ποταμό Νταμπόβιτα και βρισκόμαστε στη λεωφόρο Βικτόριεϊ.

Στον αριθμό 2 υπάρχει ακόμα το παλιό κτήριο. Κάνω λίγο πίσω και δείχνω στον Κεν το μπαλκόνι του διαμερίσματος 15, στον τρίτο όροφο.

Όταν είχαμε μετακομίσει, το μπαλκόνι ήταν κλειστό με μια τζαμαρία η οποία δημιουργούσε στην ουσία ένα πρόσθετο δωμάτιο. Η διαταγή να κατεδαφιστεί αυτή η επέκταση σε όλες τις πολυκατοικίες προήλθε από την πρώτη κυρία της χώρας, τη συντρόφισσα Μόρτου, όπως θα την έλεγε ο Κουλιάνου. Φέρθηκα αρκετά ανόητα προσπαθώντας να δικαιωθώ. Ανοίγοντας πόλεμο με τις Αρχές δεν κατάφερα τίποτα παραπάνω από το να λάβω γραπτή απόδειξη αυτής της κατάχρησης και να προσθέσω ακόμα μια αφελή πράξη στη ζορμανική βιογραφία μου.

«Πάμε να δούμε το διαμέρισμα; Να δούμε ποιος ζει εκεί τώρα;»

«Ξέρω ποιος ζει εκεί».

Ο Κεν επιμένει, και εγώ αρνούμαι, αλλά όχι από κάποιο συναισθηματικό λόγο. Μετά το 1989, όταν έπεσε η δικτατορία και ο δικτάτορας και η σύζυγός του εκτελέστηκαν, ο διαχειριστής της πολυκατοικίας έσπασε την πόρτα και μετακόμισε στο διαμέρισμά μου. Είχε προφανώς βοηθηθεί από κάποια πρόσωπα της Ασφάλειας με την οποία συνεργαζόταν φυσικά και πριν το ’89. Ο νοικάρης που βρισκόταν τώρα πέρα από τον ωκεανό φέρθηκε ξανά ανόητα και έκανε μήνυση στο διαχειριστή με τις διπλές αρμοδιότητες, διαχειριστή και πληροφοριοδότη, αλλά το ανώτατο δικαστήριο υποστήριξε το συνεργάτη του. Ο ξένος που είχε βρει καταφύγιο στη Νέα Υόρκη έχασε φυσικά τη δίκη παρόλο που είχε πληρώσει το ενοίκιο του διαμερίσματος όλα αυτά τα χρόνια. Αποδείχτηκε για άλλη μια φορά ότι πάνω από το Δούναβη όλα είναι δυνατά: το δημοκρατικό δικαστικό σύστημα της δημοκρατικής Ρουμανίας που αποφάνθηκε και το 1990 και το 1991 υπέρ του διαχειριστή και κατά του προδότη. Ο φυγάς διατάχτηκε να πληρώσει με τα βρόμικα δολάριά του όχι μόνο τα δικαστικά έξοδα, αλλά και τα έξοδα της ανακαίνισης του διαμερίσματος.

Ναι, προσπάθησα να εξηγήσω στον Κεν, ο σοσιαλιστικός νόμος όριζε ότι όταν κάποιος έφευγε «οριστικά» από τη χώρα ήταν υποχρεωμένος να παραδώσει σε άψογη κατάσταση το διαμέρι-

σμά του στο κράτος. Εγώ, είναι αλήθεια, δεν είχα «παραδώσει» το διαμέρισμα, πλήρωνα το ενοίκιο όλα τα χρόνια, και τώρα, όταν είχε καταργηθεί πια ο σοσιαλιστικός νόμος, κατάλαβα ότι δεν έχω καμία ελπίδα, διότι η μυστική αστυνομία, με τους πληροφοριοδότες και τους διοικητές της, είχαν επιζήσει.

Ανεβαίνουμε τη λεωφόρο Βικτόριεϊ και στη συνέχεια περπατάμε μπροστά από το Κεντρικό Ταχυδρομείο, που είχε μετατραπεί από τον Τσαουσέσκου σε Μουσείο της Εθνικής Ιστορίας, στην πραγματικότητα, μέρος λατρείας των δυο συντρόφων και της «ανεκτίμητης προσφοράς τους στη χώρα και στους ανθρώπους της». Ο απρόσωπος δρόμος, τόσο απρόσωπος όσο το ίδιο το μέλλον, δεν φαίνεται να του έχω λείψει και δεν γνωρίζει ότι ήμουν πιστός φίλος του για τόσα πολλά χρόνια. Στα αριστερά μας, δίπλα στο πολυκατάστημα Βικτόρια, που τώρα είχε ξαναπάρει το προπολεμικό του όνομα Λαφαγέτ, υπάρχει ένα άσχημο σύγχρονο κτήριο. Δίπλα, το κτήριο της παλαιάς πολιτοφυλακής, τώρα Αρχηγείο της Αστυνομίας του Βουκουρεστίου. Στα δεξιά, όπως παλιότερα, είναι ο Οίκος Μόδας και η Ταινιοθήκη.

Ο μεταθανάτιος τουρισμός δεν πρέπει ποτέ να υποτιμηθεί. Νιώθω το προνόμιο του ταξιδιού, τα στιγμιαία οφέλη του σαδισμού του. Φθάνοντας στη διασταύρωση με τη λεωφόρο, γυρίζουμε δεξιά προς την Πλατεία Πανεπιστημίου. Στους γκρίζους τοίχους γράφει με μεγάλα μαύρα γράμματα: MONARHIA SALVEAZĂ ROMÂNIA (Η Μοναρχία Σώζει τη Ρουμανία). Περνάμε από την υπόγεια διάβαση, γεμάτη τώρα με μικρά καταστήματα, ανεβαίνουμε μετά στην απέναντι πλευρά, στη λεωφόρο Μαγκέρου, ακριβώς μπροστά από το ξενοδοχείο.

Στη μία η ώρα συναντώ πάλι τον Λέον, στο Ατενέουμ. Η πρόβα είναι σε πλήρη εξέλιξη. Η Ιωάννα είναι το ίδιο πρόθυμη να βοηθήσει, να φανεί χρήσιμη. Μου είναι πολύ δύσκολο να συνδυάσω την εικόνα της ποιήτριας που, μια δεκαετία πριν, ηλέκτριζε το ακροατήριό της με την απόδοσή του *Ουρλιαχτού* του Άλεν Γκίνσμπεργκ, με την τωρινή μετενσάρκωσή της σε υπάλληλο του Υπουργείου Πολιτισμού. Το αυτοκίνητο της αμερικανικής πρεσβείας μας περιμένει μπροστά από το Ατενέουμ να μας πάει για μεσημεριανό γεύμα που δινόταν προς τιμήν μας από τον Τζον Κάτζκα, τον πρόξενο, υπεύθυνο για τις δημόσιες σχέσεις.

Η αμερικανική διασημότητα και ο Ρουμάνος εξόριστος ανε-

βαίνουν τα σκαλοπάτια του εντυπωσιακού κτηρίου! Ο Λευκός Κλόουν, ψηλός, χαλαρός, κομψός, που συνοδεύεται από τον Τρελαυγουστίνο, ανήσυχο και γυρτό, καλωσορίζονται από τον πολιτιστικό ακόλουθο, μια ανέκφραστη γυναίκα, και από τον κύριο Κάτζκα, ψηλό, ξανθό, ευχάριστο, ο οποίος ενδιαφέρεται αμέσως για το Κολέγιο Μπαρντ, για το «μεγάλο» βραβείο Μακάρθουρ που μου είχε απονεμηθεί το 1992, και βεβαίως για το πρόγραμμά μας στο Βουκουρέστι. Σύντομα, εμφανίζονται οι Ρουμάνοι καλεσμένοι, «οι ακαδημαϊκοί», όπως ήταν διατυπωμένο στην πρόσκληση. Συστήνω τον Αντρέι Πλέσου στον Λέον, που έχει ενημερωθεί από τον Τζορτζ Σόρος ότι είναι πιθανό να είναι ο προτεινόμενος υποψήφιος για τη διεύθυνση του Πανεπιστημίου της Κεντρικής Ευρώπης στη Βουδαπέστη. Ο Πλέσου λυπάται για το γεγονός ότι δεν έχω ενημερώσει για την επίσκεψή μου. Θα μπορούσε να έχει οργανώσει ένα συνέδριο με μια «ενδιαφέρουσα παρέα» από το Νέο Ευρωπαϊκό Κολέγιο του οποίου είναι επικεφαλής. Δεν προλαβαίνω όμως να ειρωνευτώ το ταλέντο μου να χάνω χρυσές ευκαιρίες, διότι με αρπάζει και με αγκαλιάζει ο Λαουρέντσιου Ούλιτσι, ο Πρόεδρος της Ένωσης Συγγραφέων, αισθητά πιο γερασμένος από όσο τον θυμόμουν. Και αυτός δείχνει στενοχωρημένος που δεν είχα ειδοποιήσει για την επίσκεψή μου. Επιμένει ότι πρέπει να περάσω *οπωσδήποτε* από την Ένωση, όπου θα επιθυμούσε «να οργανώσει κάτι» για να γιορτάσει την επιστροφή μου, μια συνεδρίαση, μια γιορτή, ένα συνέδριο. Έτσι, θα έχουν οι συνάδελφοί μου την ευκαιρία να εκφράσουν επιτέλους την αγανάκτηση που δεν μπορούσαν να εκφράσουν επτά ολόκληρα χρόνια για όλες τις συκοφαντίες που υπέστη το όνομά μου. Μονοπωλεί την προσοχή μου, πρόθυμος να με ενημερώσει για τις οργανωτικές και οικονομικές επιτυχίες της Ένωσης σε αυτές τις «δύσκολες εποχές». Για παράδειγμα, τα χρήματα που εισπράττονται από την ενοικίαση των κτηρίων στις ξένες αντιπροσωπείες, χρηματοδοτούν τις συντάξεις, τα επιδόματα, και τα λογοτεχνικά βραβεία. Επίσης ιδρύθηκε η Διεθνής Ένωση Συγγραφέων, η οποία βοηθάει συγγραφείς και μεταφραστές, οργανώθηκε η Ρουμανική Βιβλιοθήκη της Ρώμης, σημείο συνάντησης σημαντικών συγγραφέων από όλο τον κόσμο. Ακόμα, η Ένωση έχει καθιερώσει εκδοτικές συνεργασίες στο Παρίσι! Κουνώ καταφατικά το κεφάλι, ανακουφισμένος που δεν ρωτάει τίποτα για μένα.

Στο γεύμα, είμαστε όλοι συνεπαρμένοι από τον Λέον που μας διασκεδάζει με ανέκδοτα από τον κόσμο της μουσικής. Ο πρόξενος είναι καλός οικοδεσπότης, τα φαγητά άφθονα, και το κρασί υποφερτό.

Έξω έχει ζεσταθεί λιγάκι ο καιρός και ο ήλιος έχει αλλάξει το φως της ημέρας. Θα είχα χρόνο να βγω, ίσως να ρίξω μια ματιά στο βιβλιοπωλείο Ντάλες, κοντά στο ξενοδοχείο. Αντ' αυτού προτιμώ μια στιγμή χαλάρωσης στο δωμάτιο 1515. Βγάζω το σακάκι και τα παπούτσια μου και ξαπλώνω στο κρεβάτι. Η συσσωρευμένη κούρασή μου γίνεται δυσβάστακτη και αισθάνομαι σαν να τυλίγομαι σε μια βαριά ομίχλη. Βυθίζομαι σε αδιαφορία, λήθαργο. «Χαίρετε, Mynheer!»* Η φωνή είναι ελαφρώς βραχνή, μισομεθυσμένη, λαρυγγική. «Γύρισες πίσω στην αγαπημένη πατρίδα;»

Αναγνωρίζω τη φωνή, αλλά δεν μπορώ να δω τον ομιλητή. Ξέρω ποιος και γιατί με ονόμαζε «Mynheer».

«Πίσω στην αγαπημένη πατρίδα, κύριε Νόρντμαν;»

Εάν επαναλάβει και τρίτη φορά την ερώτηση, θα με αποκαλέσει σίγουρα «στρατηγό των τεθωρακισμένων». «Είσαι ντροπαλός, αλλά και βίαιος, κύριε Νόρντμαν», μου είχε πει μετά την ανάγνωση ενός κειμένου που προκάλεσε το σκάνδαλο Μάνεα, το 1982, στον σοσιαλιστικό Τύπο. «Έχω πόδια από πηλό, όπως ο Γκόλεμ,[50] αλλά κοίτα, στέκομαι στο ένα πόδι και διαβάζω το κείμενό σου. Δεν μπορούσα να βάλω το πόδι μου κάτω, τόσο συγκινημένος ήμουν. Mes hommages, Général! Είσαι πράγματι στρατηγός, mon cher Νόρντμαν», επανέλαβε, λαχανιασμένος, στο τηλέφωνο.

«Γύρισες από τον καπιταλιστικό παράδεισο; Έι, πες μας πώς είναι εκεί τα πράγματα, στον κήπο της Εδέμ, στρατηγέ;»

Ήμουν τώρα άγρυπνος και κοιτούσα, πίσω από τις κουρτίνες του παραθύρου, το νεκρό που ήταν φίλος μου, τον κομμουνιστή, το λόρδο των παρατσουκλιών και του κουτσομπολιού.

Όταν συναντηθήκαμε για πρώτη φορά, είχε αλλάξει αμέσως το όνομά μου σε Νόρντμαν. Είχα γίνει αμέσως ο άνθρωπος από το Βορρά, όχι μόνο από τη βόρεια Μπουκοβίνα, αλλά και από τον

* Κύριέ μου (στα ολλανδικά). Πιθανώς παραπέμπει στον Μάινχεερ Πήπερκορν, έναν ήρωα από το *Μαγικό Βουνό* του Τόμας Μαν. (Σ.τ.Μ.)

Βόρειο Ατλαντικό. Τον συνάντησα στα μέσα της δεκαετίας του ’70, πιθανώς. Ένα βράδυ, πήρα μια κλήση από μια άγνωστη γυναίκα. Είχε διαβάσει ένα κείμενό μου σε εβδομαδιαίο λογοτεχνικό περιοδικό και με προσκαλούσε σε μια φιλική μάζωξη στο διαμέρισμά της, στο 24 της οδού Σφίντουλ Πάβελ, στον τρίτο όροφο, στο διαμέρισμα 12. Η κυρία είχε μια ευχάριστη φωνή και φαινόταν να είναι μια ιδιαίτερη αναγνώστρια. Όταν μου είπε το όνομά της, κατάλαβα ότι ήταν η σύζυγος ενός γνωστού κριτικού και συγγραφέα. Γνωστό όνομα, ακόμα και σε κάποιον που δεν ασχολιόταν με τη λογοτεχνία. Είχα ακούσει πολλά για την γκρίζα εξοχότητα του σοσιαλιστικού πολιτισμού στα χρόνια του σταλινικού δογματισμού, για τη θρυλική διπλή ζωή του, αυτός ο εκλεπτυσμένος εραστής των βιβλίων και της συνωμοσίας.

Εκείνο το βράδυ του ντεμπούτου μου στον κύκλο της Ντόνα Άλμπα, η οικοδέσποινα με κέρδισε αμέσως με την κλασική, σχεδόν παλιομοδίτικη κομψότητά της. Η εύθραυστη μελαχρινή γυναίκα έλαμπε και το μυαλό της έκοβε όπως το στιλέτο. Ο διάσημος σύζυγός της δεν ήταν εκεί. Ο πρώην επαναστάτης περνούσε τα Σαββατοκύριακά του με την ερωμένη του, σε άλλο, ανάλογο λογοτεχνικό σαλόνι, που πρωτοστατούσε ο ίδιος μαζί με την κατά πολύ νεότερη μούσα και θαυμάστριά του.

Η ιστορία αυτή λοιπόν με παρισινή γεύση είχε μπόλικα βαλκανικά μπαχαρικά. Ο διάσημος κομμουνιστής κριτικός που είχε μείνει ανάπηρος έπειτα από τα βασανιστήρια της εποχής Αντονέσκου, υπέφερε τώρα από παχυσαρκία και ήταν ανίκανος να κάνει ακόμα και μερικά βήματα. Την απόσταση από το κέντρο της πόλης, όπου ζούσε, μέχρι την ερωτική φωλιά σε ένα προάστιο της πρωτεύουσας όπου κατοικούσε η κυρία του Σαββατοκύριακού του, την έκανε στο αυτοκίνητο του παλιού φίλου του Χατσατουριάν. Ο συνταξιούχος οδηγός ήταν κάποτε κι αυτός κομμουνιστής και είχαν πολεμήσει μαζί εκείνα τα χρόνια. Αντί όμως να του κάνει χάρη, ο Χατσατουριάν τον χρέωνε τρεις φορές περισσότερα, κάτι σαν ειδικό φόρο ανηθικότητας. Και κάτι επιπλέον που δυσκόλευε την κατάσταση: δεν ήταν δυνατόν να πηδήσει κατευθείαν από το κρεβάτι του διαμερίσματος του τρίτου ορόφου στο ταξί που περίμενε στο δρόμο. Μόνο ο ανελκυστήρας θα μπορούσε να κατεβάσει τον ανάπηρο Γκόλεμ στο ισόγειο, όπου το αυτοκίνητο του σύντροφου Χατσατουριάν τον περίμενε. Επειδή τα πήλινα

πόδια του πρώην μάχιμου κομμουνιστή δεν μπορούσαν πλέον να αντεπεξέλθουν ούτε στο σύντομο αυτό περπάτημα, η Ντόνα Άλμπα έπρεπε να τον υποβαστάζει μέχρι τον ανελκυστήρα και μέσα στον ανελκυστήρα, και, έπειτα, με τον αδύναμο οδηγό, να τον βοηθήσει να μπει στο αυτοκίνητο. Κατόπιν επέστρεφε στο διαμέρισμα και καλούσε την ανταγωνίστριά της για να την ενημερώσει ότι η μεταφορά ολοκληρώθηκε και ότι ο άπιστος σύζυγος θα έφθανε στον προορισμό του, όπως συνήθως, σε περίπου σαράντα λεπτά. Η ερωμένη λοιπόν έπρεπε να περιμένει έξω από το διαμέρισμά της στο προάστιο Ντρούμουλ Τάμπερεϊ, να βγάλει το λατρεμένο από το αυτοκίνητο, να τον βοηθήσει να μπει στον ανελκυστήρα, για να φτάσει επιτέλους στην ερωτική φωλιά, στον όγδοο όροφο. Όλο αυτό το σκηνικό πραγματοποιούνταν κάθε Παρασκευή την ώρα του μεσημεριανού γεύματος. Την επόμενη Δευτέρα το πρωί, με τη βοήθεια του ίδιου Χατσατουριάν, επέστρεφε στο σπίτι, όπου η σύζυγός του τον περίμενε μπροστά στο κτήριο της οδού Σφίντουλ Πάβελ να τον βοηθήσει να μπει στον ανελκυστήρα και στη συνέχεια να φτάσει με ασφάλεια πίσω στη συζυγική κατοικία. Και οι δύο γυναίκες προφανώς λάτρευαν τον χαρισματικό ανάπηρο άντρα τους!

Την επόμενη λογοτεχνική βραδιά βρέθηκα πρόσωπο με πρόσωπο με τον ίδιο τον αιώνιο εραστή. «Δεν ξέρω τι έχεις ακούσει για μένα, κύριε Νόρντμαν, ότι είμαι ένα σταλινικό τέρας, υποθέτω. Στην πραγματικότητα, εγώ ήμουν με τον Τρότσκι, άρα, ένα τροτσκικό τέρας. Εσύ, ως φιλελεύθερος της βρετανικής παράδοσης, μπορεί να νομίζεις ότι είναι το ίδιο πράγμα. Αλλά σαφέστατα και δεν είναι. Δεν είναι, πίστεψέ με».

Πρέπει να ήξερε να διαβάζει τις σκέψεις μου, το παρατσούκλι «Νόρντμαν» το επιβεβαίωνε.

«Εγώ θα μείνω στη λογοτεχνία για τα παρατσούκλια μου και τα λογοπαίγνια. Και τα κουτσομπολιά», συνήθιζε να λέει, «και όχι για τα δογματικά άρθρα μου της "βασανιστικής δεκαετίας", όπως αποκαλείτε εσείς οι αντικομμουνιστές την εποχή της ταξικής πάλης. Και ούτε για την αποκαλούμενη πολυσημία μου κατά τη διάρκεια της φιλελευθεροποίησης, όπως ερμηνεύετε εσείς οι ειρηνιστές την παγίδα του Χρουστσόφ, την αποκαλούμενη ειρηνική συνύπαρξη. Μπορεί ούτε τα μυθιστορήματά μου αυτής της νέας εθνικοσοσιαλιστικής περιόδου να επιζήσουν. Αλλά τα πα-

ρατσούκλια και τα καλαμπούρια που έχω κυκλοφορήσει θα τα θυμούνται».

Είχε κι αυτός παρατσούκλι, χωρίς να το ξέρει: Ιπτάμενος Ελέφαντας, έτσι τον είχε ονομάσει ο γιατρός του, ο οποίος είχε βεβαίως κι αυτός παρατσούκλι, Ο Βούλγαρος. Τέτοιοι κώδικες, τέτοιες μάσκες και καλαμπούρια ζωντάνευαν εκείνη τη χώρα του καρναβαλιού, χωρίς καρναβάλι. Ο λεπτός και μάχιμος νέος της εποχής της κομμουνιστικής αντίστασης που, όπως λεγόταν, είχε τρομερά βασανιστεί στις ανακρίσεις του Αντονέσκου, είχε γίνει, μετά από τέσσερις δεκαετίες σοσιαλισμού, μια τεράστια μάζα αδύναμης σάρκας. Ο ανάπηρος Ελέφαντας είχε ακινητοποιηθεί στο σπίτι και μετά βίας κατάφερνε να κινηθεί μεταξύ του γραφείου, του κρεβατιού, και της τουαλέτας. Παρ' όλα αυτά, το μυαλό του έβραζε ακόμα, γεμάτο ιδέες, ανοίγοντας διαβολικά φτερά.

«Έι, πες μου πώς είναι ο Παράδεισος, στρατηγέ;»

Είχα αποκοιμηθεί πάλι, ή απλώς βυθιζόμουν στην ομίχλη του παρελθόντος; Μπορούσα να ακούσω εκείνη την παλιά φωνή, μισομεθυσμένη και υπαινικτική, αλλά δεν θα μπορούσα να τον δω, και ήταν καλύτερα έτσι. Δεκαέξι χρόνια είχαν περάσει από τότε που μου είχε απονείμει, από το τηλέφωνο, τον τίτλο στον οποίο δεν ήλπιζα.

«Έχω διαβάσει τη συνέντευξή σου. Όλη η πόλη το συζητάει. Οι φιλελεύθεροί σου επευφημούν το φιλελεύθερο θάρρος σου! Στρατηγός! Κρύβεις μέσα σου έναν αληθινό στρατηγό, να ξέρεις. Πήρα το περιοδικό και, δεν θα με πιστέψεις, διάβασα το κείμενο με το ένα πήλινο πόδι στον αέρα και το άλλο στο έδαφος. Εσύ πρέπει να ξέρεις τι σημαίνει αυτό για έναν ανάπηρο όπως εγώ».

«Νόρντμαν», έπειτα «Στρατηγός» – και ποιος ξέρει ποια άλλα παρατσούκλια είχε συνδέσει με το όνομά μου στα ατέλειωτα τηλεφωνικά κουτσομπολιά του. Το τηλέφωνο είχε γίνει η μόνη του διασκέδαση και κοινωνική ζωή. Στους τελευταίους μήνες πριν από την αναχώρησή μου, είχα αποκτήσει ένα νέο παρωνύμιο, «Mynheer», το όνομα του κύριου χαρακτήρα από το νέο μυθιστόρημα που είχα μόλις δημοσιεύσει, όχι το όνομα του Ολλανδού γίγαντα από το *Μαγικό βουνό.*

«Έι, Mynheer, πώς σου φαίνεται η πατρίδα μας, τώρα, χωρίς τους κομμουνιστές; Πράσινη, πράσινη χολή, όπως οι πράσινες στολές των λεγεωνάριων. Σε προειδοποίησα».

Δεν ήταν όλη η πατρίδα πράσινη, όπως δεν ήταν και κόκκινη, θα είχα απαντήσει, όπως ένας παλαιών αρχών φιλελεύθερος που ήμουν, εάν αυτός θα ήταν σε θέση να με ακούσει. Εγώ τον άκουγα και τον είχα αναγνωρίσει –ήταν κάπου εκεί γύρω–, αν και δεν μπορούσα να τον δω και πραγματικά φοβόμουν να τον δω: η κοιλιά που ξεχείλιζε σαν ένα ελαττωματικό μπαλόνι, η παχιά, ογκώδης μύτη σαν μια προβοσκίδα, οι μαύροι κύκλοι, τα μεγάλα λυπημένα μάτια, τα κιτρινισμένα δόντια και τα μικρά, λεκιασμένα από τη νικοτίνη χέρια με τα δάχτυλα σαν μικρά λουκάνικα. Κρατιόταν με τα δυο χέρια από την άκρη του τραπεζιού για να στηρίξει το σώμα και τα νεκρά πόδια του. Τα μάτια ορθάνοικτα, το μυωπικό βλέμμα, τα λευκά, σκληρά γένια του... Ναι, όταν εγώ έφυγα από τη χώρα, είχε αφήσει τα γένια του να μεγαλώσουν. Τα τελευταία χρόνια δεν είχε κατέβει καθόλου από το κρεβάτι, η κοιλιά μεγάλωσε, το ίδιο και τα γένια. Ήταν σιωπηλός τώρα, αλλά το παρελθόν μουρμούριζε με τη φωνή του χθες.

«Τι λένε τώρα στην ατλαντική δημοκρατία για το σταλινικό τέρας; Εδώ δεν είμαστε στην Αγγλία ή στην Ατλαντίδα. Εδώ είναι το δικό μας τσιφλίκι, όπου κυβερνούν είτε οι κόκκινοι είτε οι πράσινοι, δεν υπάρχει εναλλακτική λύση. Niente. Για παράδειγμα, εσύ με το παρελθόν της οικογένειας θα έπρεπε να φοβάσαι τους πράσινους περισσότερο από τους κόκκινους. Σε ελκύει η ελεύθερη Ατλαντίδα, ο Κήπος της Ευτυχίας του Χρήματος; Μπορεί όμως τελικά να διαπιστώσεις ότι εκεί θα είναι πολύ πιο δύσκολα για σένα».

Δεν είχε έρθει τον Ιούλιο του 1986, όταν γιόρταζα μισό αιώνα ζωής στην πατρίδα και δεν φανταζόταν ότι τιμούσα και τον εξόριστο Λέοπολντ Μπλουμ. Ναι, ήταν απών στον Μυστικό Δείπνο του αποχαιρετισμού, αλλά όταν αργότερα έμαθε ότι είχα δραπετεύσει, έγινε έξαλλος. Μετά την αναχώρησή μου, ήταν στο τηλέφωνο μέρα και νύχτα. Καλούσε όλους τους γνωστούς και φίλους, εκτοξεύοντας βρισιές και παρατσούκλια ώστε να φτάσουν σε μένα, μακριά στην Ατλαντίδα των κρίσεων και της υπεραξίας, όπου το ψέμα έχει τραπεζικό λογαριασμό και όχι την κόκκινη ταυτότητα του Κόμματος. Η κατάσταση της υγείας του επιδεινώθηκε και δεν έζησε για να δει την πτώση του περιφρονημένου δικτάτορα, ή τη νίκη του καπιταλισμού, τον οποίο δεν είχε πάψει ποτέ να μισεί.

Μέσα από τη βαθιά ομίχλη του ύπνου, ακούω και πάλι την εκνευριστική φωνή του.

«Σου αρέσει τώρα η αγαπημένη μας πατρίδα, σου αρέσουν οι αγαπημένοι μας συμπατριώτες; Είμαι βέβαιος ότι σε αντιμετώπισαν με όλο τον οφειλόμενο σεβασμό, έτσι δεν είναι; Και το ίδιο έχουν κάνει από τότε που ήσουν πέντε χρόνων. Εσύ τα θυμάσαι όλα ή απλώς αρνείσαι να θυμηθείς; Σου έχω πει ήδη, Sir, εδώ δεν υπάρχει χώρος για δημοκρατικά μπερδέματα και ξεθωριασμένα χρώματα. Μόνο κόκκινο ή πράσινο προσφέρουμε. Είχες πράσινο, κατόπιν κόκκινο, κατόπιν κοκκινοπράσινο... και έπειτα δραπέτευσες. Είστε καλύτερα στον παράδεισο; Εκεί έχετε ένα ουράνιο τόξο με όλα τα χρώματα του φάσματος; Έχω ταξιδέψει κι εγώ στην Ατλαντίδα μετά το θάνατο. Όλοι φθάνουμε εκεί. Μόνο η καημένη η σύζυγός μου αργεί. Έχεις δει την Ντόνα; Είδες πώς είναι σήμερα η ασύγκριτη Ντόνα;»

Όχι, δεν την είχα δει ακόμα, θα την έβλεπα το Σάββατο. Σήμερα ήταν μόνο Τρίτη και έπρεπε να βιαστώ, είχα ένα ραντεβού... Ήμουν ακόμα μισοκοιμισμένος, αλλά ήξερα ότι είχα ένα ραντεβού κάπου. Ήμουν σαν μουδιασμένος από τη σιέστα, ήξερα όμως ότι έπρεπε να φύγω, αν και δεν είχα τη δύναμη να ανοίξω τα μάτια να κοιτάξω το ρολόι. Σιέστα. Η ανατολίτικη σιέστα, την οποία ο σοσιαλισμός είχε κάνει τυποποιημένη καθημερινή πρακτική και τα μυθιστορήματα του πρώην κομμουνιστικού κριτικού τη γέμισαν με καρυκεύματα για να την κάνουν ακόμα πιο πικάντικη και γευστική. Η σιέστα μείωνε το ζήλο, αλλά ενθάρρυνε την αποφασιστική, σκληρή δράση. Ήταν η εκδίκηση του μυαλού ενάντια στην ανικανότητα του σώματος και τη ματαιότητα της ψυχής; Ήταν η σιέστα η πυρά της εξαγοράς, η πυρκαγιά της επανάστασης, ικανή να καταστρέψει τη μετριότητα, τη νωθρότητα, την ευπρέπεια, την τεμπελιά; Ο Μάρτιν Χάιντεγκερ δεν κουραζόταν ποτέ να επαναλαμβάνει το «Alles Große steht im Sturm», τιμώντας με τον ναζιστικό χαιρετισμό το πλατωνικό ρητό – όλα τα μεγάλα βρίσκονται μέσα στη θύελλα. Το ίδιο επανέλαβε και ο Ιπτάμενος Ελέφαντας με το ένα χέρι γροθιά στον αέρα: «Άπειρο! Αποκάλυψη και αναζωογόνηση! Sturm, Sturm und Drang!»

Έχω ήδη ξυπνήσει. Κοιτώ το ρολόι μου. Μόνο οκτώ λεπτά είχαν περάσει... η συνάντησή μου με τον Ελέφαντα κράτησε μόλις οκτώ λεπτά. Έχω ακόμα λίγο χρόνο. Ίσως θα μπορούσα να στα-

ματήσω στο βιβλιοπωλείο και να αγοράσω ένα χάρτη του παλιού Βουκουρεστίου για το φίλο μου Σωλ Σ., ένα Ρουμάνο στη Νέα Υόρκη, έτσι ώστε να μπορέσει να ηρεμήσει το θυμό του κατά της Βλαχίας διαβάζοντας μεγαλόφωνα, συλλαβή συλλαβή, όλα εκείνα τα γοητευτικά ονόματα: Στράντα Κονκόρντιεϊ, Στράντα Ζίμπετουλουι, Στράντα Τζεντίλα, Στράντα Ρινοτσέρουλουι.

Καταλαβαίνω ότι δεν μπορώ να κουνηθώ, ξαπλώνω πίσω στο κρεβάτι, προσέχοντας το τικ τακ του ρολογιού. Τικ τακ, τικ τακ, σιγά σιγά το δωμάτιο εξαφανίζεται και είμαι πάλι στην Αμερικανική Πρεσβεία, στον ίδιο μπουφέ με τα εξαιρετικά εδέσματα, τα ίδια μαχαιροπίρουνα, στη θέση τους, έτσι όπως ήταν.

Δυο καρέκλες. Αναγνωρίζω τα πρόσωπα, ο χρόνος δεν τα έχει αλλάξει: είναι ο ποιητής Μούτου και ο ποιητής Μούγκουρ, οι παλιοί μου φίλοι. Χαμογελούν. Με βλέπουν, αλλά παραμένουν παγωμένοι, σιωπηλοί, όπως οι μούμιες.

«Τι σκέφτεσαι, Mynheer, γι' αυτούς τους νεκρούς; Ο Μουγκός και το Λαγουδάκι ήταν φίλοι σου, έτσι δεν είναι;» ψιθυρίζει ο Γκόλεμ πάλι στο αυτί μου.

Ο Μουγκός και το Λαγουδάκι, ναι, παρατσούκλια αντάξια του Λόρδου των παρατσουκλιών.

«Το Λαγουδάκι ήταν και δικός μου φίλος. Ο Μισός-Άνθρωπος-καβάλα-σε-Μισό-Κουτσό-Λαγό το θυμάσαι; Οι φόβοι και τα ψεματάκια του; Και ο ιδρώτας, ίδρωνε μονίμως, θυμάσαι; Από τη συγκίνηση, από το φόβο, από τους σκοτεινούς οιωνούς που έβλεπε πάντα, από το τρέξιμο που έκανε καθημερινά. Τρέξιμο! Για ένα μικρό κομμάτι δόξας, για μια μικρή παρηγοριά για μικρή κουκκίδα κολακείας. Κατά τ' άλλα, ήταν καλός ποιητής το Λαγουδάκι. Τώρα, μετά το θάνατό του, είναι προφανέστερο. Εδώ, στον Υπέρτατο κόσμο, το όνομά του ζει. Σε τελευταία ανάλυση, οι ποιητές δεν είναι απαραίτητο να είναι γενναίοι, κύριε Νόρντμαν, και οι δύο το ξέρουμε αυτό, το ξέρει και η Ατλαντίδα».

Για μια στιγμή δεν τον ακούω καλά. Παράσιτα από το μικρόφωνο, φταίει η μετάδοση από μεγάλη απόσταση; Σε λίγο όμως η φωνή του Γκόλεμ συνέρχεται, καθαρή, ευχάριστη, έτσι ακριβώς όπως τη θυμόμουν. Μάλλον η βραχνάδα είναι του μικροφώνου.

Όχι, τα ήθη δεν έχουν σημασία στους ίαμβους και στους τροχαίους, όλοι το ξέρουμε αυτό. Αλλά υπάρχει ένα όριο, και αυτό όλοι το ξέρουμε επίσης.

Οι δύο ποιητές στο τραπέζι είναι ακίνητοι ακόμα, σαν να μην ακούν τίποτε από αυτά που λέμε. Και εγώ έχω μείνει ακίνητος, επίσης, στο κατώφλι της πόρτας.

«Η αστυνομία, αυτή είναι το όριο! Ο ποιητής είναι ο πράκτορας των θεών και όχι της αστυνομίας. Και ούτε επιτρέπεται να γίνει πράκτορας της αστυνομίας. Το μικρό μας Λαγουδάκι υπήρξε πράκτορας μόνο του Πανικού. Ήταν η μούσα του. Τον ανάγκασε να γράψει ποίηση. Οι στροφές των ποιημάτων του τρέμουν, ακριβώς όπως έτρεμε και αυτός. Και ακόμα και σήμερα προκαλούν συγκίνηση. Όλο αυτό το άγχος που κουβαλούσε τον έκανε να μοιάζει ύποπτος, θυμάσαι; Αλλά τώρα ξέρουμε, δεν ήταν σε καμία περίπτωση αστυνομικός».

Ο Γκόλεμ απονέμει στον εαυτό του άλλο ένα διάλειμμα, κατόπιν μιλά πάλι.

«Αντιθέτως ο άλλος φιλαράκος σου, ο Μουγκός, ναι, ξέρω, ήταν και αυτός απών στη Γιορτή. Τελικά ήταν η γιορτή των γενεθλίων, η ενηλικίωσή σου, ή το Δείπνο της αποχώρησης; Ούτε κι εγώ ήμουν παρών. Με πονούσαν όλα τα εσωτερικά μου όργανα, και το κεφάλι μου επίσης, ένιωθα σαν να είναι από πηλό, όχι μόνο τα πόδια. Ίσως ο Μουγκός σκέφτηκε ότι θα σε προστάτευε με την απουσία του. Αν έπρεπε μετά να γράψει ένα υπόμνημα στο Βατικανό για τον Μυστικό Δείπνο; Τον βρήκαν γυμνό και νεκρό, καμία έρευνα δεν επιτράπηκε. Οι Αρχές έχουν δικαιώματα ιδιοκτησίας και πέρα από το θάνατο και τα μυστικά του».

Ούτε κι αυτές οι τελευταίες λέξεις μπορούσαν να κουνήσουν τις καθισμένες μούμιες. Αναίσθητοι και ακίνητοι κατέγραφαν όλο το σκηνικό με μεγάλη προσοχή, αλλά παρέμεναν παγωμένοι.

«Ο θάνατος, κύριε Νόρντμαν, αυτό είναι το αληθινό χάπι εντ! Η ποινή του θανάτου δεν είναι ανταλλάξιμη. Τώρα το ξέρεις και εσύ. Η εξορία δικαιολογείται τελικά, όπως έλεγε εκείνος ο ψεύτης ο Μαλρό. Μόνο ο θάνατος μπορεί να μετατρέψει τη ζωή σε πεπρωμένο. Θυμάσαι, Mynheer; Αλλά για το καημένο το Λαγουδάκι μας έχεις μάθει ποτέ πώς πέθανε;»

Ναι, είχα μάθει. Ο Μούγκουρ είχε πεθάνει ξαφνικά με ένα βιβλίο στο ένα χέρι και στο άλλο μια φέτα ψωμί. Αυτό που δεν γνώριζα ήταν εάν οι νεκροί ήξεραν για τα μεταθανάτια παραπτώματά μου.

«Παραπτώματα, κύριε Νόρντμαν; Μίλησες για παραπτώματα;

Θέλεις να εξηγήσεις στους δύο ποιητές την παρεξήγηση, αυτό θέλεις; Δεν είναι απαραίτητο να δικαιολογηθείς, Mynheer! Είσαι ένας σκεπτικιστής σε μια λάθος κατάσταση. Δεν θέλει να είναι ύποπτος για αφέλεια, ο Mynheer μας. Για εσένα, η σταθερότητα και η απλότητα εμφανίζονται ως ένα και το αυτό; Ντρέπεσαι για τη σταθερότητα, τη συνοχή, την αφέλεια, έτσι δεν είναι; Αλλά δεν είναι απαραίτητο να δικαιολογηθείς μπροστά σε αυτούς τους δύο κυρίους! Και σε τελική ανάλυση δεν χρειάζεται να δικαιολογηθείς σε κανέναν, πίστεψέ με».

Εκείνοι οι δυο που κάθονται στο τραπέζι δεν φαίνονται να τον ακούνε, κοιμούνται στον κάτω κόσμο. Θέλω να τους αγκαλιάσω, τουλάχιστον να κάνω αυτό. Αλλά εκείνη τη στιγμή σαν να χτυπά ο συναγερμός. Καταλαβαίνω ότι είναι το τηλέφωνο και σαν υπνωτισμένος το πιάνω και απαντώ:

«Είμαι από τη ρεσεψιόν. Σας περιμένουν στο λόμπι. Η κυρία Φρανσουάζ Ζιράρ».

Κοιτώ το ρολόι. Είναι πέντε λεπτά αργότερα από την προγραμματισμένη ώρα του ραντεβού μου. Μπαίνω στο μπάνιο, πλένω βιαστικά το πρόσωπό μου, μετά κατευθείαν στον ανελκυστήρα για να πάω κάτω. Είμαι κουρασμένος, συγχυσμένος με τους ρόλους που πρέπει να παίζω. Είμαι στο λόμπι, κρατώ στο χέρι ακόμα την οδοντόβουρτσα. Περνά από μπροστά μια νεαρή γυναίκα με μια τσάντα στον ώμο, χαμογελάει, γυρνάει πάλι έπειτα από μερικά λεπτά. Έρχεται, και μου δίνει το χέρι. «Φρανσουάζ», λέει. Είναι η νέα διευθύντρια του ιδρύματος Σόρος για την Ανατολική Ευρώπη. Την είχα δει, φευγαλέα, χθες στο Ατενέουμ, κατά τη διάρκεια της πρόβας, με διαφορετικό ντύσιμο και διαφορετικό χτένισμα, άλλο πρόσωπο, άλλα μάτια. Η οδοντόβουρτσα εξαφανίζεται ως διά μαγείας στην τσέπη, πάμε να καθίσουμε στις πολυθρόνες που βρίσκονται στο βάθος αριστερά.

Δεν έχω χρόνο και όρεξη για πολλά λόγια και της λέω ότι δεν έχω καμία πρόθεση να εργαστώ στο ίδρυμα στη Ρουμανία, εκτός από ένα χρηματοδοτούμενο έργο στο Κλουζ. Ακούω ευγενικά αυτό που μου λέει για τις δραστηριότητες του ιδρύματος στη Ρουμανία και δίνω και μερικές συμβουλές. Χαμογελά και ψιθυρίζει κάτι γι' «αυτήν τη βυζαντινή χώρα». Μου λέει ότι είναι από τον Καναδά, γεγονός που εξηγεί τη γαλλική αύρα της, και συμφωνούμε να συζητήσουμε το πρόγραμμα Μπαρντ όταν επιστρέψουμε

στη Νέα Υόρκη. Μια βιαστική συνάντηση με αμερικανικό ύφος, τόσο γρήγορη όσο αυτές οι πρώτες ημέρες μου στο Βουκουρέστι.

Είμαι πάλι στη λεωφόρο Μαγκέρου για να πάω στο Ατενέουμ. Για άλλη μια φορά, έχω την αίσθηση ότι είμαι μεταμφιεσμένος, ένας κατάσκοπος, που γνωρίζει τέλεια τα μέρη, αλλά παίζει το ρόλο του τουρίστα. Αν είχα αποκαλυφθεί, θα συμμετείχα στις φιλικές συζητήσεις με εκείνους τους συμπολίτες μου που θα με αναγνώριζαν, αλλά δεν με θεωρούσαν πλέον δικό τους; Πιθανώς δεν θα ήταν βέβαιοι εάν αυτός ο ξένος αξίζει τη φιλία τους ή την εχθρότητά τους, δεδομένου ότι και ο ίδιος δεν ήταν βέβαιος εάν πρέπει να απομακρυνθεί βιαστικά.

Σταματώ μπροστά από το ζαχαροπλαστείο Σκάλα και σηκώνω το βλέμμα στο κτήριο απέναντι. Στο ισόγειο υπάρχει όπως παλιότερα το κατάστημα Ουνίκ. Έχουν εξαφανιστεί όμως οι ουρές των πελατών που περίμεναν ατελείωτες ώρες να έρθει το φορτηγό με τα κοτόπουλα ή το τυρί. Σκέφτομαι να ρίξω μια ματιά στην είσοδο Β και ιδιαίτερα στην ταχυδρομική θυρίδα 84, που μια ανοιξιάτικη ημέρα σαν κι αυτή πέντε χρόνια πριν, το 1992, της έβαλαν φωτιά. Ήταν αφότου είχε δημοσιευτεί και στη Ρουμανία η μετάφραση του δοκιμίου μου που είχε βγει στο περιοδικό *New Republic* σχετικά με τον Μίρτσεα Ελιάντε. «Το δοκίμιό σου είχε πολύ άσχημη υποδοχή εδώ», μας έγραψε η μητέρα της Τσέλας που έμενε στο διαμέρισμα 84. «Πολύ άσχημη», είχε επαναλάβει και από το τηλέφωνο η Έβελιν, η πεθερά μου. «Εδώ οι αγαπημένοι των μέσων είναι τώρα οι αντικομμουνιστές ήρωες: Ελιάντε, Σιοράν, Στάινχαρντ, Ιόργκα, Νάε Ιονέσκου, ακόμα και ο Αντονέσκου και ο Κοντρέανου».

Βεβαίως δεν είχα γράψει εκείνο το δοκίμιο για να με συμπαθήσει ο ρουμανικός Τύπος, αλλά ούτε περίμενα η οβίδα σράπνελ να εξοστρακιστεί και να απειλήσει τη ζωή μιας ηλικιωμένης γυναίκας που δεν είχα καν το χρόνο να προειδοποιήσω. «Η εχθρική αντίδραση στο άρθρο σου ήταν ομόφωνη», μας έγραψε. «Τους τελευταίους μήνες, κατέστρεφαν συνεχώς την ταχυδρομική θυρίδα μας. Έχουν σπάσει δύο φορές τα λουκέτα και πολλές φορές έβαλαν φωτιά. Τώρα έχουμε εγκαταστήσει μια κλειδαριά Yale, η οποία κόστισε πεντακόσια λέι. Εάν θέλετε να φτάσουν οι επιστολές σας σε μας, πρέπει να τις απευθύνετε στο γείτονά μας».

Υπάρχουν ακόμα τα σημάδια της βίας στην ταχυδρομική θυ-

ρίδα 84; Εντωμεταξύ, η ιδιοκτήτρια του διαμερίσματος 84 έχει βρει ένα νέο σπίτι, στον άλλο κόσμο. Και εγώ, πίσω μετά από τόσο καιρό, δεν μπαίνω στον πειρασμό να επισκεφτώ το διαμέρισμα.

Φθάνω στο Ατενέουμ. Αυτή τη φορά, η πρόβα έχει τελειώσει νωρίς και ήταν επιτυχημένη. Φεύγω μαζί με τον Λέον και περπατάμε προς την Κάσα Ρομάνα, ένα εστιατόριο στο τέλος της λεωφόρου Βικτόριεϊ, δίπλα στο τελευταίο σπίτι μου στο Βουκουρέστι. Ο μετρ μας χαιρετά στα αγγλικά. Ερωτευμένος με τα ρουμανικά ξινά ντολμαδάκια, ο Λέον αποφασίζει να μπει στον πειρασμό και παραγγέλνει πάλι. Ως φόρο τιμής στο παρελθόν, παραγγέλνω sole bonne femme. Είμαι άτυχος, διότι μένω απογοητευμένος, και με το ψάρι και με το μέτριο κρασί. Ευχαριστημένος ακόμα μια φορά με τα ντολμαδάκια ο Λέον δεν δίνει σημασία στο απογοητευμένο βλέμμα μου.

Στο διπλανό τραπέζι, κάποια μαφιόζικη σκηνή είναι σε εξέλιξη. Ο αρχηγός της ομάδας, κοντόχοντρος και απότομος, μοιάζει να είναι εργολάβος, αλλά, από αυτά που κρυφακούμε, βγαίνει ότι διευθύνει μια επιχείρηση και βεβαίως όχι οικοδομή. Ο βοηθός του είναι σχεδόν στην ίδια ηλικία, αλλά μοιάζει με εκπαιδευόμενο σε αυτήν την περιπέτεια. Ο ιδιοκτήτης του εστιατορίου γυρόφερνε από πάνω τους εξυπηρετικός και τρομαγμένος. Το αφεντικό κάνει νόημα και ο εύσωμος βοηθός του δίνει έναν γενναίο σωρό χαρτονομίσματα. Και οι τρεις δειπνούν με μεγάλη όρεξη και τα πιάτα έρχονται και φεύγουν με ένα μικρό νεύμα από τον εστιάτορα. Φορώντας τζιν και δερμάτινα σακάκια, οι τρεις είναι η τοπική έκδοση των «Αμερικανών», όχι μόνο λόγω του ντυσίματός τους, αλλά και λόγω του εύκολου τρόπου να χειρίζονται τα χρήματα. Δύο νέες γυναίκες, βαμμένες έντονα και που γελούν δυνατά, κάθονται στο απέναντι τραπέζι. Καθώς ετοιμαζόμαστε να φύγουμε, τα δύο τραπέζια ενώνονται.

Από το εστιατόριο επισκεπτόμαστε μια γυναίκα συγγραφέα, φίλη του Χρυσού Εγκεφάλου. Ήδη είμαι αρκετά κουρασμένος και το μόνο πράγμα που θυμάμαι από τη σύντομη αυτή επίσκεψη είναι ο μονόλογός της για το σύζυγό της: «Ο σύζυγός μου, ένα αξιοθαύμαστο άτομο, αξιοθαύμαστο αλλά ηλίθιο, τόσο ηλίθιο που ακόμα και τώρα, που έχει εκραγεί ο κομμουνιστικός χυλός, ακόμα και τώρα δεν θέλει να αφήσει τη χώρα. Μπορείτε να φανταστείτε τέτοια ηλιθιότητα;»

Επιστρέφουμε στο ξενοδοχείο γύρω στα μεσάνυχτα. Είμαστε και οι δύο κουρασμένοι. Αύριο το πρωί ο Λέον έχει την τελευταία πρόβα και το βράδυ την πρώτη συναυλία του. Θα παρακολουθήσω τη δεύτερη.

Τα μεσάνυχτα είναι ο κατάλληλος χρόνος για τηλεφωνήματα στη Νέα Υόρκη. Η Τσέλα μου υπενθυμίζει το αίτημα του Φίλιπ να του στέλνω ένα φαξ καθημερινά για να τον καθησυχάζω ότι όλα είναι εντάξει. Το φαξ του ξενοδοχείου βρίσκεται στο λογιστήριο, με είχαν ενημερώσει όταν τους ρώτησα. Είναι σε λειτουργία μόνο μέχρι το μεσημέρι. Όταν είναι νύχτα στη Νέα Υόρκη.

Νυχτερινή γλώσσα

«ΚΡΙΝΩ», ΜΟΥΡΜΟΥΡΙΖΕΙ ΤΟ ΣΚΟΤΑΔΙ. ΕΠΕΙΤΑ ΑΠΟ ΜΙΑ ΣΥΝτομη παύση, ξανά: «Κρίνω». Μετά από λίγο επανέρχεται το σούσουρο και μπορώ να διακρίνω τη λέξη καθαρά: «Υποκρίνω, υποκρίνω»: η ίδια λέξη που η νύχτα επαναλαμβάνει με τη μικρή, ύπουλη φωνή της. Στριφογυρίζω στην πηχτή λάσπη του ύπνου, σηκώνω το αριστερό μου χέρι, βαρύ, μαλακό και τραβώ την κουβέρτα πάνω από το κεφάλι μου, γεμάτο διάφορες εικόνες, και γλιστρώ πάλι, βυθίζομαι ξανά στο υπόγειο του ύπνου.

Ανοιγοκλείνω τα μάτια, όμως! Η κατάρα έχει εισχωρήσει ήδη, δεν υπάρχει καμία διαφυγή. «Υποκρίνω», ακούω τη φωνή, ακόμα μια φορά, να ψιθυρίζει στο αυτί μου. Η κουβέρτα δεν μπορεί να με προστατέψει, ούτε εγώ ο ίδιος μπορώ να προστατέψω τον εαυτό μου. Σιγά σιγά θα βγω από τη μαύρη, γλυκιά λάσπη της απουσίας, το ξέρω πολύ καλά. Μου έχει συμβεί και άλλοτε, περισσότερο από μία φορά, να εισβάλλει στον ύπνο ένα σούσουρο στην εσπεράντο, από το οποίο έβγαιναν αποκρυπτογραφήσιμες χωριστά λέξεις, γνώριμες, που ανήγγελλαν το ξύπνημα. Η κούραση δεν βοηθά πλέον, τίποτα δεν μπορεί να με ξαναστείλει στα βάθη του ύπνου. Καθώς σηκώνομαι και βγαίνω αργά, με τρυφερότητα, όπως άλλες φορές από τη θεραπευτική λάσπη του ύπνου, προσπαθώ, παρ' όλα αυτά, να μείνω, όσο μπορώ, στη συσκότιση, με κλειστά μάτια και βαρύ, κενό μυαλό, το σώμα εξίσου βαρύ, όπως το μολύβι στη βαριά νύχτα. Διαρκεί μόνο μερικά δευτερόλεπτα. Έχω αποτύχει πάλι, φυσικά. Η αδιαφάνεια του παραθύρου έχει τώρα αραιωθεί και έχει γίνει μοβ, διαφανής, όπως άλλες φορές. Οι κουρτίνες ταλαντεύονται σε ένα τρυφερό, άπιστο, εύκολα αναγνωρίσιμο μουρμουρητό: «Υποκρίνω».

Σηκώνω το χέρι μου για να πιάσω την εφημερίδα που βρίσκεται στο κομοδίνο. Δεν υπάρχει καμία εφημερίδα φυσικά, αλλά

συνεχίζω να ψάχνω στην απαλή επιφάνεια του ξύλου χωρίς λόγο. Οι πιθανότητες της σύγχυσης έχουν εξαφανιστεί, μόνο μερικά δευτερόλεπτα με χωρίζουν από τον εαυτό μου. Θα μάθω σύντομα, ξανά, ποιος και πού είμαι. Σηκώνω το αριστερό χέρι μου και κοιτώ επίμονα το ρολόι.

«Πρώτα βάζεις ένα φυλακτό στο αριστερό χέρι, κοντά στην καρδιά σου. Αυτό σημαίνει ότι έχεις αίσθημα», μου είπε ο δάσκαλος της εβραϊκής. «Μετά βάζεις το άλλο φυλακτό στο μέτωπο. Ανάμεσα σε αυτές τις δυο στιγμές δεν πρέπει να υπάρξει κανένα κενό, καμία διάσπαση μεταξύ της σκέψης και της χειρονομίας, μεταξύ του αισθήματος και της δράσης», μου εξήγησε ο δάσκαλος που με βοηθούσε να κάνω την είσοδό μου στα δεκατρία στον κόσμο των ανδρών.

Το ημερολόγιο του ύπνου μου δείχνει το έτος 1949. «Χίλια εννιακόσια σαράντα εννέα! Χίλια! Εννιακόσια! Σαράντα εννέα!» τραυλίζει ο γέρος που περνά ξανά και ξανά την ηλικία των δεκατριών, χωρίς πραγματικά να το κάνει ποτέ. Είναι τώρα μισός αιώνας από τότε που απέτυχα να γίνω κάποιος άλλος από αυτός που είμαι. Όλες οι ηλικίες, όλα τα στάδια της ζωής μου ανακατεύτηκαν σε ένα εφηβικό έτος. Στο αριστερό μου χέρι, όλα αυτά τα χρόνια, έχω φορέσει όχι το φυλακτό αλλά το ρολόι που ανήκε σε εκείνο το ορφανό του χρόνου, ακριβώς όπως τότε.

Κοιτώ το βέβηλο και σιωπηλό καντράν του ρολογιού της αϋπνίας, γυρίζω το επιχρυσωμένο εξόγκωμα του χρόνου: όχι, δεν είναι οκτώμισι το βράδυ όπως στη Νέα Υόρκη, αλλά τρεισήμισι το πρωί, εδώ, μεταξύ των Καρπαθίων και του Δούναβη. Στην προσγείωση θα έπρεπε να είχα ρυθμίσει τους δείκτες του ρολογιού ανάλογα με τη διαφορά ώρας, αλλά δεν το έκανα, προτίμησα να παραμείνω στη σύγχυση εκεί όπου ανήκω.

Το μέλλον, στο οποίο έμπαινα τότε, το 1949, είναι τώρα παρελθόν. Ο χώρος, ωστόσο, έχει ξαναγίνει όπως παλιά. Κοιτώ την ώρα στο καντράν του ρολογιού, κοιτώ το παράθυρο προς την *Terra* 1997. Το «εκεί» δεν σημαίνει πια, όπως μέχρι μερικές ημέρες πριν, η Ρουμανία, η «μακρινή χώρα». Η μακρινή χώρα είναι τώρα η Αμερική, η πατρίδα όλων των εξόριστων, από την οποία μου έρχεται για μια ακόμα φορά ο χαιρετισμός των εξόριστων: *Υποκρίνω!*

Η γλώσσα της ζωής μετά το θάνατο, σε αυτόν τον κόσμο και στον άλλο κόσμο. Γλωσσικό δάνειο, όχι ιδιοκτησία. *Υποκρίνω!* Η

δανεική γλώσσα είναι μια λειτουργία της επιβίωσης, ανάμεσα στις δοκιμές, τα τεχνάσματα και τα τρόπαια της αναγέννησης. «To function as a citizen of the United States, one needs to be able to read, interpret, and criticize texts in a wide range of modes, genres and media»,* είχα διαβάσει στο βιβλίο του Ρόμπερτ Σόλες, *The Rise and Fall of English.*** Οι αλλοδαποί που υιοθετούνται από τη χώρα των εξόριστων πρέπει να περάσουν υποχρεωτικά τις Εξετάσεις Υποκρίνω. Οι αρχαίες ελληνικές ρίζες του όρου «υποκρισία»; Αυτόματη συμμόρφωση, επιφωνήματα επιδοκιμασίας; «The roots of "hypocrite" are to be found in the ancient Greek verb hypocrino, which had a set of meanings sliding from simple speech, to orating, to acting on stage, to feigning or speaking falsely».***

Μαθαίνει κανείς τις λέξεις, την έννοιά τους και την προφορά τους όπως κάνουν τα μικρά στον παιδικό σταθμό; Είναι οι φυσικές χειρονομίες και οι εκφράσεις του προσώπου απλώς κάποιες κινήσεις που κάνει αυτός που στέλνουν για να σε αντικαταστήσει και να σε αντιπροσωπεύσει;

Είχα κόψει την κριτική του βιβλίου του Σόλες από την εφημερίδα και την είχα τοποθετήσει στον κομοδίνο δίπλα μου, με την πρόθεση να αγοράσω το βιβλίο την επόμενη ημέρα. «Υποκρίνω»... με ξυπνά ο υποκριτικός ψίθυρος της νύχτας. Προσπαθούσα να μην ακούω, να μη δίνω σημασία. Τσαλάκωσα το απόκομμα της εφημερίδας και το έριξα στο πάτωμα, ελπίζοντας να ξορκίσω έτσι την κατάρα της αϋπνίας.

Το πρωί, το τσαλακωμένο κομμάτι της εφημερίδας ήταν στο ίδιο μέρος. Έκοψα με το ψαλίδι, από το τσαλακωμένο φύλλο της εφημερίδας, τη φράση που μου είχε προκαλέσει αϋπνία. Το μικρό αυτό κομματάκι το κόλλησα στον τοίχο δίπλα στον υπολογιστή και έμαθα απέξω αυτόν τον τύπο που θα προστάτευε τον εξό-

---

* «Για να λειτουργήσει κάποιος ως πολίτης των Ηνωμένων Πολιτειών, πρέπει να είναι σε θέση να διαβάσει, να ερμηνεύσει, και να κρίνει κείμενα σε ένα ευρύ φάσμα τρόπων, ειδών και μέσων». (Σ.τ.Μ.)

** *Η άνοδος και η πτώση της αγγλικής γλώσσας.* (Σ.τ.Μ.)

*** «Οι ρίζες του "υποκριτή" βρίσκονται στην αρχαία ελληνική λέξη υποκρίνω, η οποία είχε ένα σύνολο εννοιών από την απλή ομιλία, μέχρι τη ρητορική, την υποκριτική στο θέατρο, την προσποίηση ή την ψευδή δήλωση». (Σ.τ.Μ.)

ριστο και απάτριδα που ήμουν από τους εφιάλτες της αλήθειας: «Hypocrino... meanings sliding from simple speech, to orating, to acting on stage, to feigning or speaking falsely».*

Είναι ένα ηλιόλουστο καλοκαιρινό πρωινό του 1993. Έχουν περάσει πέντε χρόνια από την προσγείωσή μου στον Νέο Κόσμο. Δηλαδή είκοσι χρόνια στο ημερολόγιο της εξορίας. Το ταχυδρομείο φέρνει μια κάρτα από τη Σίνθια: «I wish for you that one morning we will all wake up speaking, reading, and writing Romanian; and that Romanian will be declared the American national language!»**

Με τον γνωστό της γραφικό χαρακτήρα, η Σίνθια είχε προσθέσει: «With the world doing the strange things it is doing today, there is no reason for this NOT to happen».***

Ο διαχειριστής της πολυκατοικίας να με χαιρετά ξαφνικά στα ρουμανικά; Ο πρόεδρος του Κολεγίου Μπαρντ να μου μιλά γρήγορα και αναστατωμένος στα ρουμανικά; Ο λογιστής να μου εξηγεί τους αμερικανικούς φορολογικούς νόμους στα ρουμανικά; Το μεγάφωνο στο μετρό να αναγγέλλει την επόμενη στάση, επιτέλους, σε μια κατανοητή γλώσσα; Μια ξαφνική χαλάρωση στις σχέσεις μου με τους Αμερικανούς φίλους μου, τους σπουδαστές, τους εκδότες; Χαρά ή εφιάλτης; Όχι, το αμερικανικό περιβάλλον στο οποίο ζω τώρα πρέπει να μείνει όπως είναι. Το θαύμα που φαντάζεται στο μήνυμά της η Σίνθια το μόνο που θα έκανε θα ήταν να προσθέσει μια νέα διάσταση σε μια ήδη τραγελαφική κατάσταση.

Η επιθυμία της, ωστόσο, πραγματοποιήθηκε, αλλά όχι στο επίπεδο που την είχε διατυπώσει. Ναι, ήρθε η μέρα που όλοι γύρω μου μιλούν ρουμανικά αλλά αυτό συνέβη όχι στη Νέα Υόρκη αλλά λόγω της επιστροφής μου στο Βουκουρέστι.

Το σχόλιο του Κεν για τη μεταμόρφωσή μου όταν με είδε να μιλώ ρουμανικά στόχευε τη δηλητηριασμένη καρδιά της χαράς. Στα σαράντα, με την ευκαιρία του πρώτου ταξιδιού μου στον

---

* «Υποκρίνω» σημαίνει το πέρασμα από την απλή ομιλία στη ρητορική, την υποκριτική στο θέατρο, την προσποίηση ή την ψευδή δήλωση. (Σ.τ.Μ.)

** Σου εύχομαι να ξυπνήσουμε όλοι ένα πρωί και να μιλάμε, να διαβάζουμε και να γράφουμε ρουμανικά. Και η ρουμανική γλώσσα να είναι η αμερικανική εθνική γλώσσα! (Σ.τ.Μ.)

*** Με τον κόσμο να κάνει τα παράξενα πράγματα που κάνει σήμερα, δεν υπάρχει κανένας λόγος να ΜΗ συμβεί αυτό. (Σ.τ.Μ.)

«ελεύθερο κόσμο», οι συγγενείς και φίλοι που επισκέφτηκα εκεί με είχαν πιέσει να φύγω τελικά από την καταραμένη Ρουμανία. «Και εάν δεν κατοικώ σε μια χώρα αλλά σε μια γλώσσα;» ήταν η απάντησή μου. Ήταν αυτό η σοφία της διαφυγής; Και τώρα που βρίσκομαι πραγματικά εξόριστος, μπορώ να συνεχίσω να φέρνω τη Γη της Επαγγελίας, τη γλώσσα δηλαδή, μαζί μου; Νυκτερινό καταφύγιο του Σλέμιελ;* Το σπίτι που συνεχίζω να κουβαλάω στην πλάτη μου, το κέλυφος του σαλιγκαριού, δεν είναι απολύτως αδιαπέραστο. Καινούργιοι ήχοι και έννοιες που ανήκουν στη νέα γεωγραφία της εξορίας εισχωρούν στο κέλυφος του νομάδα. Η ματαιότητα δεν μπορεί πλέον να αγνοηθεί. Το κάθε δευτερόλεπτο είναι μια προειδοποίηση του θανάτου που φέρεις μέσα σου. Η γλώσσα παρέχει μόνο ένα υπερήφανο έμβλημα της αποτυχίας. Η αποτυχία σου δίνει ταυτότητα, Κύριε Υποκρίνω!

Ξαφνικά, μέσα από το θολό παράθυρο, βλέπω τον Σιοράν. Περπατά προσεκτικά στους διαδρόμους του νοσοκομείου, μουρμουρίζοντας ακατανόητες λέξεις. Μισό αιώνα νωρίτερα, είχε ελευθερωθεί, μέσω μιας διαβολικής μεταμόσχευσης, από τη μητρική γλώσσα του και είχε εγκατασταθεί, ως κυρίαρχος, στη σφαίρα των καρτεσιανών γαλλικών παραδόξων. Αυτή τη στιγμή, ωστόσο, μουρμουρίζει πάλι τις παλιές λέξεις. Η ρουμανική γλώσσα που ταιριάζει τόσο στο δικό του ταμπεραμέντο –που μέσα στον ενθουσιασμό του είχε καταφέρει να «απεθνικοποιήσει»– επέστρεψε σε εκείνον, όταν βρισκόταν στη χαρούμενη Χώρα του Αλτσχάιμέρ του. Μουρμουρίζει παλιές ανόητες λέξεις στην παλιά γλώσσα του, ο ενθουσιασμός του απάτριδος έχει αντικατασταθεί από μια ευγενή προγεννητική άνοια.

Θα το εκτιμούσε πιθανώς να τον αποκαλούν Monsieur Hypocrino! Θα μπορούσαμε να αναλύσουμε τις περιπλανήσεις της εξορίας, όπως το είχαμε κάνει ένα βράδυ το 1990, στη σοφίτα του στο Παρίσι. Θα έπρεπε να χτυπήσω τώρα στο παράθυρο της αιωνιότητας και να του υπενθυμίσω την επιστολή που μου είχε στείλει, γράφοντάς μου για την αναχώρηση από τη Ρουμανία; «C' est de loin l'acte le plus intelligent que j'aie jamais commis».**

---

* Στα γίντις σημαίνει άτυχο πρόσωπο του οποίου οι προσπάθειες συνήθως αποτυγχάνουν. (Σ.τ.Μ.)

** Είναι μακράν η πιο ευφυής πράξη που έχω κάνει ποτέ. (Σ.τ.Μ.)

Τραυματική ματαιοδοξία Μεσιέ Σιοράν, μόνο τραυματική; Γιατί επιβίωση με οποιοδήποτε κόστος; Χρειαζόμαστε την κολακεία του ονόματός μας και τίποτε άλλο; Γιατί δεν δεχόμαστε το τέλος, γιατί θέλουμε να γινόμαστε και πάλι ρήτορες;

Και τι σκέφτεστε για το μίσος, Monsieur Hypocrino; Το μίσος των άλλων ανθρώπων μας θεραπεύει τελικά από τη σύγχυση και τις παραισθήσεις, μας καθιστά πιο ενδιαφέροντες ακόμα και στα ίδια μας τα μάτια; Καταλαβαίνει άραγε ο «μεταφυσικός Εβραίος» Σιοράν καλύτερα τις προγονικές εκφράσεις του μίσους από τον γνήσιο Εβραίο; Το αγαπημένο μας Βουκουρέστι θα ήταν ο κατάλληλος χώρος για μια τέτοια συζήτηση;

Το καντράν του ρολογιού στο αριστερό χέρι, κοντά στην καρδιά, δεν έχει τρεις δείκτες, όπως παλιά, έναν για τα δευτερόλεπτα, έναν για τα λεπτά, και έναν για τις ώρες, και δεν πρέπει πια να το κουρδίζω το βράδυ πριν πάω για ύπνο. Δεν άκουγα πλέον το χρόνο να φεύγει δευτερόλεπτο με δευτερόλεπτο. Δεν θα είχα ακούσει τίποτα, απολύτως τίποτα. Τα δευτερόλεπτα έσβησαν σιγά σιγά, στην ερμητικά κλειστή κοιλότητα του νέου ρολογιού.

Έπρεπε να πάω κάτω στο λόμπι και να ακούσω τη γλώσσα του παρελθόντος, να ακούσω τον Σιοράν, να ακούσω τον εαυτό μου, τον παλιό ήχο, την παλιά γλώσσα, τη μνήμη αυτού που ήμουν πριν να γεννηθώ;

Δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να χάνεις τέτοιες ευκαιρίες. Στο Τορίνο, το 1992, σε ένα συνέδριο των συγγραφέων της Ανατολικής Ευρώπης, η αγγλική μετάφραση της παρουσίασής μου αποδείχθηκε άχρηστη, δόξα τω Θεώ: υπήρχαν στην αίθουσα πολλοί άριστοι διερμηνείς από τα ρουμανικά στα ιταλικά. Όταν το έμαθα αισθάνθηκα αμέσως πως σώθηκα, ένιωθα αναζωογονημένος, ευτυχής. Τότε με πλησίασαν δύο συμπατριώτες. Ο κοντός, παχουλός και κομψός άντρας, με ένα μεγάλο, συμβατικό χαμόγελο, μου συστήθηκε ως ο Ρουμάνος μορφωτικός ακόλουθος στη Ρώμη και ο άλλος, ως υπεύθυνος της Ρουμανικής Ακαδημίας επίσης στη Ρώμη.

«Τι γλώσσα θα χρησιμοποιήσετε;» με ρώτησε ο πολιτιστικός ακόλουθος, κοιτάζοντάς με στα μάτια. «Ρουμανικά», απάντησα. «Επιτέλους, μπορώ να μιλήσω ρουμανικά», πρόσθεσα χαρωπά. Οι συμπατριώτες μου έκρυψαν με δυσκολία τα χαμόγελά τους, με ένα μείγμα σκεπτικισμού και υποψίας. Συνέχισαν να διερευνούν, σιωπηλά, το πρόσωπο και τις χειρονομίες αυτού του παράξενου

εκπροσώπου της λογοτεχνίας της πατρίδας, που ήταν τόσο ευτυχής, ποιος θα το πίστευε, που μιλούσε στον κόσμο στα ρουμανικά. Το καημένο το παιδάκι, ευτυχισμένο που μιλάει στα ρουμανικά, ακόμα και στους επίσημους μιας διοίκησης που δεν εμπιστευόταν.

Όταν χωριστήκαμε και προχωρούσα προς την εξέδρα, χωρίς να το θέλω, «έστησα αυτί» γύρω μου. Οι δύο άντρες δεν είχαν καταλάβει ότι, ένα βήμα μακριά, υπήρξε ένας μάρτυρας της σκηνής: η σύζυγός μου. Το προσεκτικό αυτί της είχε πιάσει την αντίδρασή τους: «Άκουσες;» είπε ο ένας, «πρόκειται να μιλήσει στα ρουμανικά. Σιγά το πράγμα! Και είναι και χαρούμενος, άκου». Ο διπλανός του απάντησε χωρίς καθυστέρηση: «Μπορεί να μιλήσει και στα ουγγρικά εάν θέλει, δεν με ενδιαφέρει!» Τα ουγγρικά ήταν, φυσικά, χειρότερα από τα αγγλικά.

Ναι, ο Κεν είχε δίκιο να ρωτάει τον Κύριο Hypocrino για τη γλώσσα. Το νυχτερινό μουρμούρισμά της με ξυπνά συχνά, όπως ένα περιπλανώμενο ηλεκτρικό φορτίο που ψάχνει διέξοδο – τα βαθιά υπόγεια νερά της νύχτας συλλαμβάνοντας λέξεις σε μικρά ταραχώδη κυματάκια, ο μονόλογος του υπνοβάτη για την αφθονία της αποτυχίας και τα οφέλη της αϋπνίας.

Ο δείκτης του ρολογιού δείχνει τώρα πέντε το πρωί στο Βουκουρέστι, επομένως βαθιά νύχτα στη Νέα Υόρκη. Η σιωπή του δωματίου και η σιωπή της γερασμένης καρδιάς μετρούν τον παιδαριώδη, αδιάλλακτο σφυγμό του χρόνου. Για τον προσωρινό μισθωτή του χρόνου, ο χώρος του ξενοδοχείου είναι επαρκής.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·336

Τρίτη μέρα:
Τετάρτη, 23 Απριλίου 1997

Σε μια συνεντεύξη του 1992, η φίλη μου μου υπενθύμισε ότι δέκα χρόνια νωρίτερα, το 1982, είχα ρωτήσει: «Ποιος θα με έκρυβε;» Μια πενταετία αργότερα, ήταν η σειρά της να με ρωτήσει ποιος με έκρυβε εκεί, στη μακρινή Αμερική, την Αμερική που έχει όλους τους τρόπους να εξαφανιστείς και όλα τα μέσα για να ξαναβρεθείς. Τώρα, πέντε χρόνια αργότερα, πρόκειται να συναντηθούμε πάλι και αναρωτιέμαι πίσω από ποια μάσκα μπορώ να κρυφτώ, αυτή του ατόμου που ήμουν κάποτε στην πατρίδα της αποτυχίας ή αυτή που έχω γίνει στη χώρα της επιτυχίας;

Με περίμενε στο λόμπι, στον καναπέ μπροστά στη ρεσεψιόν. Μια κυρία ντυμένη σαν για ακαδημαϊκό συνέδριο με ένα πράσινο ταγιέρ, με αυστηρή γραμμή. Δεν είναι πια η νεαρή ποιήτρια της δεκαετίας του '80. Είναι τώρα πανεπιστημιακή καταξιωμένη λέκτορας φιλοσοφίας, αρχισυντάκτρια και διευθύντρια ενός κορυφαίου λογοτεχνικού περιοδικού. Παρ' όλο το πέρασμα του χρόνου, δεν άλλαξε. Το χαμόγελό της είναι ίδιο, και όπως είχαν επιβεβαιώσει οι επιστολές που μου έστειλε όλα αυτά τα χρόνια και ο χαρακτήρας της έχει παραμείνει αμετάβλητος.

Εξετάζουμε ο ένας τον άλλον. Προσπαθώ να διώξω τις αναμνήσεις και να κρατήσω τα χαρακτηριστικά γνωρίσματά της. Το βαλκανικό πρόσωπο της Μαρίας Κάλλας; Ασυμμετρία, κινητικότητα, η τρυφερότητα που μετατρέπεται εύκολα σε αυστηρότητα.

Πηγαίνουμε επάνω στο δωμάτιό μου και αφήνει το σακάκι και την τσάντα της. Το λεπτό μεταξωτό πουκάμισο τονίζει τους εύθραυστους ώμους και τα λεπτά χέρια της. Όλα είναι όπως παλιά και η παρατεταμένη σιωπή μας φέρνει αμηχανία. Θα έπρεπε να

της διηγηθώ τις περιπλανήσεις μου, τις σκέψεις μου για την ελευθερία και το πέρασμα του χρόνου; Δεν έχω καμία ιδέα πώς και από πού να αρχίσω. Οι επιστολές που μου έστελνε όλα αυτά τα χρόνια δεν έχουν αντικαταστήσει τη γνωστή φωνή και το βλέμμα της, που, κοίτα, είναι πάλι τώρα εδώ.

Ωστόσο οι λέξεις αρχίζουν να γεννιούνται σύντομα. Δεν μιλάμε για την εθνικιστική, την κομμουνιστική και την αντικομμουνιστική υστερία, αλλά για κάτι άλλο, αφού και οι δύο, επιτέλους, γελάμε. Τα αστεία δεν φαίνονται να σχετίζονται με αυτά που λέμε, γιατί την ακούω να συνοψίζει σε ένα μονόλογο που απευθύνεται σε μένα:

«Παρά τα βραβεία, τις μεταφράσεις, και το καθηγητιλίκι, για τα οποία όλοι εδώ σε ζηλεύουν, η πληγή είναι ακόμη ανοιχτή. Μπορούσα να το μαντέψω και μόνη μου, δεν είναι δύσκολο. Πρέπει να γράψεις και άλλα βιβλία, αυτή είναι η μόνη λύση στο πρόβλημά σου».

Φυσικά, αυτή είναι η πληγή και αυτή είναι και η λύση. Να της πω για το κωμικό φάντασμα που είμαι, το στερεότυπο στο οποίο αισθάνομαι ότι έχω φυλακιστεί, όπως μια έφηβη γριά που έχει εκτεθεί στην αγορά, σε μια σκηνή πυρπολημένη από το ναπάλμ του παρελθόντος; Όπως συνήθως, το μυαλό μου γεμίζει με αναφορές, λες και μόνο η ρητορική υστερία των λέξεων άλλων ανθρώπων θα μπορούσε να με απελευθερώσει από τον εαυτό μου. «Ποιος νοσταλγεί την ιδιαίτερη πατρίδα του;» ακούω την ξένη φωνή. «Όποιος αναζητά τη γενέτειρά του, θα βρει στην εξορία όλο και περισσότερους λόγους να τη νοσταλγεί ακόμα περισσότερο, αλλά εάν κατορθώσει να την ξεχάσει και να αγαπήσει τη νέα κατοικία του, θα τον στείλουν πίσω στην πατρίδα του, όπου, ξεριζωμένος για μια ακόμα φορά, θα αρχίσει μια νέα εξορία». Δεν ήταν ο Μορίς Μπλανσό που το είπε αυτό; Ναι, ο Μπλανσό ήταν.

Θα έπρεπε να της πω για το ζουρλομανδύα των στερεοτύπων, να ανοίξω το συρτάρι στο οποίο ο Κάφκα έχει στριμώξει όλους τους ομόθρησκούς του; Θα έπρεπε μήπως να της αναφέρω τον ακροβάτη που καβαλάει με τα πόδια ορθάνοικτα δύο άλογα, ή το συνθλιμμένο άτομο που βρίσκεται ανάσκελα στο έδαφος, εικόνες που ο Κάφκα είχε σχεδιάσει σε μια καρτ ποστάλ το 1916;

Δεν είμαι βέβαιος εάν εγώ ήμουν αυτός που ξεστόμισε την άρνηση ή αυτή: «Όχι, δεν έχεις δίκιο. Αποφεύγεις το πρόβλημα με

όλες αυτές τις μεταφορές, τις αναφορές και τη ρητορική». Η λογοδιάρροιά μου ξεκίνησε ξαφνικά και φαίνεται ότι δεν είχε κανένα άλλο νόημα εκτός από τη συγκίνηση που νιώθω μιλώντας ρουμανικά. Εάν ο Κεν μπορούσε να με δει τώρα, θα έβρισκε χωρίς αμφιβολία περισσότερα στοιχεία της γλωσσικής μεταμόρφωσής μου. Η γλώσσα έχει επιστρέψει, ακαταμάχητη, επιστρέφοντάς με στον εαυτό μου. Μπορώ να με ακούσω πάλι στη γλώσσα των προηγούμενων συνομιλιών μας. Η φίλη μου με κοιτάζει τώρα και χαμογελά: «Εσύ, χούλιγκαν; Είναι μια απάτη, πίστεψέ με, απάτη. Μια ξένη, δανεική ασπίδα. Αν θα φώναζα τώρα στους χούλιγκαν: *Τον έχετε αντικαταστήσει με μια καρικατούρα, δεν έχετε την περιέργεια να ακούσετε τι έχει να πει, θέλετε μόνο να τον λερώσετε*; Θα με άκουγαν τότε οι πραγματικοί χούλιγκαν;»

Όχι, δεν είπε ακριβώς αυτό το πράγμα. Αυτές είναι λέξεις που μου είχε γράψει σε μια επιστολή όχι πολύ καιρό πριν. «Θα 'πρεπε να έρχεσαι εδώ δύο φορές το χρόνο», είχε προσθέσει, «να χαιρετάς τους διακεκριμένους μας συναδέλφους, να αφήνεις να σου παίρνουν καμιά συνέντευξη, να πηγαίνεις σε ταβέρνες και σε καφέ».

Με ακούει προσεκτικά και δεν φαίνεται να καταλαβαίνει τα λεκτικά κολάζ που ο Τρελαυγουστίνος συνθέτει στο κεφάλι του. Κάποτε, στα χρόνια της τρομοκρατίας της δεκαετίας του '80, την είχα ρωτήσει: «Ποιος νομίζεις θα με έκρυβε;» – μια σκέψη-ερώτηση της εποχής του 1940, που έχει κλείσει τον κύκλο της σαράντα χρόνια μετά για να επιστρέψει στο σημείο προέλευσής της.

«*Τα αποχωρητήριά μου*, αυτό πρέπει να είναι ο τίτλος των Απομνημονευμάτων μου», μου έλεγε πρόσφατα ένας άλλος εξόριστος Ρουμάνος χριστιανός συνάδελφος. «Έχω ταξιδέψει σε όλο τον κόσμο, από τον Ευφράτη στο Σαν Φρανσίσκο, και μπορώ να πιστοποιήσω: κανένα μέρος δεν μπορεί να ανταγωνιστεί τα ρουμανικά αποχωρητήρια! Η αποκάλυψη των περιττωμάτων!» Θα καταλάβαινε η ποιήτρια φίλη μου γιατί ένας Ρουμάνος Εβραίος δεν θα μπορούσε να ξεστομίσει ποτέ τέτοιες λέξεις; Έπρεπε να κερδίσει τη μητέρα πατρίδα που του είχαν απαρνηθεί. «Ούτε ένα δευτερόλεπτο ηρεμίας δεν μου δόθηκε, τίποτα δεν μου χάρισαν, έπρεπε να παλέψω για όλα», έλεγε ο Κάφκα.

Αλλά δεν ήταν αυτό το θέμα μας. Δεν είχαμε αναφέρει ακόμα και τη συνέντευξή μας το 1992, το επεισόδιο για την ισραηλινή

ανθολογία, *Εβραίοι συγγραφείς γράφουν στα ρουμανικά*, και τη δυσαρέσκειά μου για τον τίτλο αυτό. Με θεωρούσα Ρουμάνο συγγραφέα και το θέμα της εθνικότητας το έβλεπα ως αυστηρά προσωπικό ζήτημα. Θα έπρεπε να ρωτήσω τώρα: το να είσαι Ρουμάνος είναι μια κατάκτηση; Μάλλον θα έπρεπε να διαβάσουμε μαζί ξανά τον Σιοράν.

Ποια ετικέτα φοράω τώρα άραγε και γιατί να μου χρειαστεί κάποια; Δόξα τω Θεώ δεν ξαναπιάσαμε αυτό το ζήτημα στη συζήτησή μας. Η πολυλογία, οι αναφορές είχαν πολιορκήσει το μυαλό και τη μνήμη μου.

Κάποια στιγμή η φίλη μου πρέπει να είχε βγάλει τα γυαλιά της. Για πρώτη φορά, βλέπω ένα διαφορετικό πρόσωπο και ακούω μια διαφορετική φωνή. Παραμένει στο παράθυρο, κατόπιν γυρίζει να με κοιτάξει, όπως παλιότερα, πετρωμένη από την προσδοκία. Το εκκρεμές εκείνης της παλιάς ώρας είναι έτοιμο να αρχίσει την κίνησή του πάλι με την πρώτη επαφή; Ποια και πού θα μπορούσε να είναι η κρυψώνα; Με κοιτάζει αλλά δεν την κοιτώ και δεν την ρωτώ τίποτα, από το φόβο ότι, στη συνέχεια, θα μου ζητήσει να την κρύψω μακριά από την καινούργια εποχή και θα ανακαλύψω ότι δεν έχω τη θέση και τα μέσα να το κάνω αυτό. «Άφησε τα βιβλία σου ήσυχα», μου λέει. «Άσ' τα να γυρίσουν στο σπίτι. Ακόμα κι αν μόνο ένα άτομο τα αγαπήσει, θα είναι αρκετό. Δέκα θα είναι αρκετοί για να σώσουν τα Γόμορρα». Όταν αρχίζει να μου περιγράφει την καθημερινή εχθροπραξία μεταξύ των συμπατριωτών μας, την διακόπτω και αρχίζω αμέσως να της διηγούμαι την εξορία. Τη θεατρικότητα της εξορίας, τη μιμητική της διάσπαση, όπως στα παιδικά χρόνια. Το παιδικό μισό μου έχει την άδεια να παίξει τον νέο ρόλο του, ενώ το ενήλικο άλλο μισό αναδιπλώνεται στη σχιζοφρένεια των παλαιών αντανακλαστικών. Μαζεύτηκα, ένας σπασμός κεραυνοβόλησε το πνεύμα Hypocrino, μιλώντας στην ποιήτρια για τη γλώσσα και τη δυναμική μιας υπόγειας ζωής και άλλες λεπτομέρειες.

Ξαφνικά νιώθω κουρασμένος. Βγάζω τα γυαλιά μου, τρίβω τα μάτια μου, και κρατώ ένα λεπτό σιγής για το πένθιμο αυτό θέμα. Σε λίγο την ακούω να λέει: «Νόρμαν, δεν είμαστε όλοι ίδιοι». Κουνώ το κεφάλι. Φυσικά όχι. Μερικοί άνθρωποι θα μου είχαν προσφέρει καταφύγιο όχι μόνο το 1992 αλλά και το 1982, ακόμα και το 1942. Της μεταφράζω από τα αγγλικά τα λόγια του γέρου

Μαρκ Τουέιν, του νέου συμπατριώτη μου: «A man is a human being – that is enough for me. He can't be any worse».*

Χαμογελάμε και γελάμε και καταλαβαίνουμε πόσο καιρό χρειάστηκαν οι λέξεις για να μας βρουν και ότι, στην πραγματικότητα, δεν χρειάστηκαν καθόλου χρόνο. Μαθαίνω ότι μετά την εκτέλεση του δικτάτορα και της συζύγου του, της συντρόφισσας Μόρτου, η ποιήτρια φίλη μου είχε ορκιστεί να μη φοβηθεί ποτέ ξανά, να μη χάσει ποτέ ξανά την αίσθηση του ελεύθερου ανθρώπου. Στη συνέχεια, ήταν συχνά φοβισμένη, αλλά συμπεριφερόταν σαν να μην ήταν. Κουνώ και πάλι το κεφάλι. Έχω μάθει και εγώ επίσης, στο μεταξύ, μερικά πράγματα για τους φόβους των ελεύθερων ατόμων. Κατορθώνω να μουρμουρίσω: «Η συνάντησή μας με έχει εξημερώσει, με έχει αφοπλίσει, με χαλάρωσε... μια συγκεχυμένη σύνθεση της ίδιας της σύγχυσης». Θα μπορούσα κάλλιστα να πιστέψω ότι βρίσκομαι σε ένα άλλο δωμάτιο και, σε μια διαφορετική περίσταση, να σκεφτώ την Πράγα και τη Μιλένα Γιεσένσκα, ναι, η Μιλένα του Κάφκα, η οποία, μετά τη ναζιστική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία, έκρυψε τους πρόσφυγες στο σπίτι της. Αναγνωρίζω ότι ακόμα με συγκινεί η αλληλεγγύη που το μέλλον θα μπορούσε να επιτρέψει.

Προτού να πούμε αντίο, υπόσχομαι, χωρίς να είμαι πειστικός, να της στείλω να δημοσιεύσει κάτι στον μικρό εκδοτικό οίκο της. Ανταλλάσσουμε υποσχέσεις για αλληλογραφία και μελλοντικές συναντήσεις, ένας μελαγχολικός συμβιβασμός ανάμεσα στα δύο κομμάτια του μετέωρου επιβάτη που έχω γίνει. Νιώθω όπως ο αναβάτης του Κάφκα καβάλα στα δύο άλογα; Όχι, είμαι μάλλον ξαπλωμένος στο έδαφος, λειώμα, ένα με το χώμα, όπως πρέπει.

Στις εννιά και μισή ο Λέον και ο Κεν επιστρέφουν από το Ατενέουμ, ενθουσιασμένοι με τη συναυλία. Ρωτάμε για ένα καλό εστιατόριο κοντά στο ξενοδοχείο. Ο ρεσεψιονίστ μας συστήνει το Λα Πρεμιέρα, ακριβώς πίσω από το Εθνικό Θέατρο. Ο Λέον πηγαίνει επάνω στο δωμάτιό του να αφήσει την τσάντα του με τις παρτιτούρες και την μπαγκέτα του μαέστρου. Ο Κεν μου μιλά για την επιτυχία της συναυλίας. Το ορατόριο του Σούμαν *Ο Παράδεισος και η Πέρι* ήταν εντυπωσιακό και θα ήθελε να αγοράσει

* Ένας άνθρωπος είναι ένα ανθρώπινο ον, αυτό μου αρκεί. Δεν μπορεί να είναι κάτι χειρότερο. (Σ.τ.Μ.)

μια ηχογράφηση, αλλά όπως φαίνεται οι ηχογραφήσεις αυτού του κομματιού είναι σπάνιες.

Το εστιατόριο είναι γεμάτο, θορυβώδες, μέσα στον καπνό. Τα ρουμανικά παραδοσιακά πιάτα έχουν παράξενες μεταφράσεις στα αγγλικά. Αλλά ο Λέον, έπειτα από δύο ημέρες στο Βουκουρέστι, ξέρει πολύ καλά τι θέλει: λαχανοντολμάδες. Ακολουθούμε το παράδειγμά του για να τιμήσουμε την επιτυχία της συναυλίας.

Φανερά ευχαριστημένος με την έκπληξη που του έκανε η ορχήστρα και η χορωδία όταν πλέον δεν το περίμενε, ο Λέον είναι σε πολύ καλή διάθεση. Χρειάζεται μεγάλο ενθουσιασμό. «Γκομούλκα!» εκρήγνυται ξαφνικά, βρίσκοντας τον μαγικό κώδικα. «Θυμάστε τον Γκομούλκα;» μας ρωτά, ρωτώντας και την αιωνιότητα, αλλά δεν περιμένει απάντηση.

Αν θυμάμαι τον Γκομούλκα; Δεν μπορώ να συμμεριστώ τον μπουρλέσκ παροξυσμό του, μπορώ μόνο να είμαι σοβαρός, αξιολύπητος σαν Λευκός Κλόουν, ανακουφισμένος, τελικά, από την αντιστροφή των ρόλων στη συνεργασία μας.

Ναι, φυσικά και θυμάμαι τον Γκομούλκα, το φάντασμα που προσκαλείται για να μας διασκεδάσει και να ανοίξει την όρεξή μας. Εξιστορώ στον χαρούμενο συνεργάτη μου όχι για τον Γκομούλκα, αλλά για την αίσθηση που μας προκάλεσε στις αρχές της δεκαετίας του ’80 η σύντομη επίσκεψη στο Βουκουρέστι του διαδόχου του, στρατηγού Βόιτσιεχ Γιαρουζέλσκι, του γενικού γραμματέα και ηγέτη του Κόμματος, με τα μαύρα γυαλιά του, μοιάζοντας με Νοτιοαμερικανό δικτάτορα. Σε σύγκριση με αυτόν, ο δικός μας καημένος μεγαλομανής Τσαουσέσκου φαινόταν μια ταπεινή βαλκάνια καρικατούρα.

«Όχι, όχι ο μικρός γελωτοποιός σας, ούτε και ο Γιαρουζέλσκι. Ο Γκομούλκα! Εδώ, στο Βουκουρέστι, μου λείπει ο Γκομούλκα!» Ο Λέον επαναλαμβάνει όπως ένα παλιό τραγούδι σε ένα ανανεωμένο ιντερμέτζο του Μπρόντγουεϊ προτού περάσουμε στα παραδοσιακά γιουβαρλάκια και τους λαχανοντολμάδες.

Ο Λέον επιμένει να του πω ποιους έχω δει αυτές τις μέρες στο Βουκουρέστι. Για ένα λεπτό δεν ξέρω τι και πώς να του απαντήσω.

«Συνάντησα μερικούς ανθρώπους. Και σήμερα το απόγευμα, για παράδειγμα, συναντήθηκα με μια φίλη ποιήτρια, που έχει έρθει από την επαρχία για να με δει. Δεν έχω αρκετό χρόνο, αλλά

είναι αλήθεια και ότι φοβάμαι να αντικρίσω τους παλιούς φίλους. Εξάλλου, ο Κεν ξέρει ότι έχω αρνηθεί μερικές συναντήσεις».

Ο Λέον γυρνά προς τον Κεν σκεπτόμενος μήπως πίσω από αυτό υπάρχει μια αστεία ιστορία, αλλά ο Κεν χαμογελά και δεν λέει τίποτα, δίνοντάς μου την άδεια να πω ό,τι θέλω.

«Ναι», συνεχίζω, «μερικοί Ρουμάνοι διανοούμενοι μας προσκάλεσαν και τους δύο, εσένα και εμένα, σε μια δημόσια συζήτηση. Τους εξήγησα ότι είμαστε πάρα πολύ απασχολημένοι και δεν έχουμε χρόνο να τιμήσουμε την πρόσκλησή τους».

«Καλά έκανες, όντως δεν υπάρχει χρόνος. Φεύγω την Παρασκευή το μεσημέρι», επιβεβαίωσε ο Λέον καρφώνοντας το λαχανοντολμά με το πιρούνι του.

«Υπήρχε και μια άλλη προσωπική πρόσκληση», λέω. «Μια φίλη μου την οποία ο Κεν γνωρίζει από καιρό».

Οι δυο Αμερικανοί γίνονται πιο προσεκτικοί.

«Ο Κεν ξέρει κι άλλους ανθρώπους εδώ. Από την πρώτη επίσκεψή του εδώ και στη συνέχεια από τις επόμενες επισκέψεις στη Ρουμανία».

Ο Κεν επιβεβαιώνει έτοιμος για περισσότερες λεπτομέρειες.

«Ο φίλος μας με έστειλε μια φορά να δω ένα διάσημο λογοτέχνη που έχει γίνει πολιτικό πρόσωπο. Ένα αλαζονικό, ρηχό άτομο. Κατόπιν με έστειλε σε έναν εκδότη. Ήξερε ότι ήμουν Αμερικανός, έτσι ζήτησε συγγνώμη για τη μη γνώση των αγγλικών, μου είπε ότι γνωρίζει μόνο γαλλικά. Όταν άρχισα να μιλώ γαλλικά, κάλεσε τη γραμματέα του για μετάφραση. Η νεαρή γυναίκα έμεινε μαζί μας μέχρι να φύγω. Έβγαλε ένα νοσταλγικό λόγο για την εποχή όπου υπήρχε επιχορήγηση του πολιτισμού από το κράτος και ήταν το επίκεντρο της προσοχής και του σεβασμού του έθνους. Οι άνθρωποι που δεν διέπρατταν ποτέ οποιεσδήποτε βρόμικες πράξεις επί δικτατορίας βρέθηκαν ξαφνικά, μετά το 1989, απογοητευμένοι με τη μεταμφίεση της δημοκρατίας, με τη δυτική ρητορική, με τη βιασύνη με την οποία κάθε χαμένος ήθελε να επιβάλλεται αυτή τη φορά όχι βάσει της κάρτας του Κόμματος, αλλά βάσει του τραπεζικού του λογαριασμού. Αυτό ήταν το σχόλιό μου, αν και οι φίλοι μου ήξεραν ποια ήταν η κατάσταση της μετακομμουνιστικής Ρουμανίας».

«Καταλαβαίνω, καταλαβαίνω πολύ καλά», επεμβαίνει ο Λέον.

«Έχεις συναντήσει κάποιους από αυτούς τους τύπους, τους νέους αντικαπιταλιστές; Ή καπιταλιστές! Κοίταξε, σε απαλλάσσω από τις υποχρεώσεις σου. Αύριο δεν είναι απαραίτητο να έρθεις μαζί μου. Συνάντησε έναν από αυτούς τους ανθρώπους, μίλησε μαζί τους, ανακάλυψε τι σκέπτονται».

«Αυτή θα ήταν μια πολύ δυσάρεστη συνομιλία».

Πέφτει σιωπή. Δεν πρέπει να αφήσω τη μικρή διακοπή να συνεχιστεί.

«Όσο για τη γυναίκα που ζήτησε από τον Κεν να μου μεταφέρει ότι θέλει να με δει...»

«Αυτή είναι δημοκράτισσα ή προδότρα;»

«Ο εθνικός προδότης είμαι εγώ και δεν χαρίζω σε κανέναν τον τίτλο αυτό. Μου τον κληροδότησε ο αξιωματικός Ντρέιφους».

«Εντάξει, εντάξει, αλλά πρέπει να συναντηθείς με έναν τουλάχιστον από αυτούς τους αντικαπιταλιστές, αυτό είναι διαταγή!»

Είναι αργά όταν επιστρέφουμε στο ξενοδοχείο. Ζητώ το κλειδί και εκπλήσσομαι που βλέπω ότι ο νέος ρεσεψιονίστ δεν καταλαβαίνει ρουμανικά. Είναι από τη Δανία και εργάζεται παράλληλα με μια συνάδελφο από τη Γερμανία στο διάσημο ξενοδοχείο του Βουκουρεστίου. Μερικά πράγματα έχουν αλλάξει, πρέπει να παραδεχτώ, ακόμα και στο πρώην παράρτημα της Ασφάλειας.

Το ημερολόγιο Μπαρντ έχει καταγράψει κατάλληλα τη μεγάλη, περιπετειώδη ημέρα που πέρασε. Μου έφερε στη μνήμη τη Μιλένα Γιεσένσκα, οπότε άξιζε την ευγνωμοσύνη μου. Είναι περασμένα μεσάνυχτα όταν, κάτω από την ένδειξη Τετάρτη 23 Απριλίου, βλέπω ότι είχα γράψει ένα άλλο όνομα, όχι αυτό της Μίλενα. Το βλέμμα μου πάνω στο χαρτί με στέλνει σταθερά προς το παρελθόν.

Θα έπρεπε να αφήσω το δωμάτιό μου και να περιπλανηθώ στους γεμάτους λακκούβες δρόμους της νύχτας μέχρι την οδό της Τρανσιλβανίας, όπου βρισκόταν το τελευταίο σπίτι της Μαρίας. Θα χτυπούσα επίμονα στο παράθυρο και το φάντασμα θα ερχόταν να με δει, και θα με άκουγε, όπως παλιά, όταν ήμουν ο μοναδικός πρίγκιπάς της και δεν είχε ακούσει ακόμα για τον κομμουνισμό και την παγκόσμια ευτυχία. Η κομμουνίστρια σύζυγος του κομμουνιστή συζύγου της είχε βυθιστεί σταδιακά σε ασθένειες και πικρία. Με αργό τρόπο ο διαβολικός μηχανισμός που την είχε ενώσει με τον στρατευμένο σύζυγο την κατάστρεψε, όπως κα-

τέστρεψε και τον ίδιο, αφού πέθανε γερομεθύστακας, πεταμένος στα απορρίμματα της ουτοπίας.

Η Μαρία, η αγία, θα με ρωτούσε, στα γίντις που είχε μάθει από το βιβλιοπώλη Αβραάμ, πώς είναι εκεί, στον αμερικανικό παράδεισο. Ειρήνη, φιλανθρωπία, ευγένεια; Όχι, Μαρία, ανταγωνισμός. Ο Παράδεισος δεν είναι πλέον βαρετός όπως παλιά, έχει ανακαλυφθεί ένα νέο παιχνίδι που τους κρατά όλους απασχολημένους όλο το εικοσιτετράωρο. Είναι ένα διαφορετικό παιχνίδι, που το κάθε κομμάτι του είναι πραγματικά συναρπαστικό. Δεν υπάρχει πλέον οδός Τρανσιλβανίας. Δεν υπάρχει ούτε η Μαρία, κανένα παρελθόν, μόνο τα αδέσποτα σκυλιά της νύχτας. Το ανηλεές ουρλιαχτό τους φθάνει μέχρι το δωμάτιο 1515.

Τέταρτη μέρα:
Πέμπτη, 24 Απριλίου 1997

ΕΙΜΑΣΤΕ ΣΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΣΥΝΘΕΤΩΝ, ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΣΤΟ ΠΡΩΗΝ παλάτι της Μαρούκας Καντακουζηνού, συζύγου του συνθέτη Γκεόργκε Ενέσκου.[51] Ο Λέον κάνει ερωτήσεις για τα αρχεία. Ανακαλύπτουμε σε πόσο απελπιστική κατάσταση βρίσκονται χιλιάδες χειρόγραφα του συνθέτη. Οι οικοδεσπότες μάς μιλούν για τα σύνθετα ζητήματα των πνευματικών δικαιωμάτων, που πρόεκυψαν από τον εκδοτικό οίκο Salabert, και για την έλλειψη χρηματοδότησης. Μαθαίνουμε ότι υπάρχει μια τρομερή ανάγκη εξοπλισμού για την αρχειοθέτηση, φωτοτύπηση, μηχανοργάνωση, για επέκταση των εκδοτικών δραστηριοτήτων και, προπάντων, μια νέα συμφωνία με τον εκδοτικό οίκο Salabert, διότι η σύμβαση του 1965 επιτρέπει να χρησιμοποιούνται οι παρτιτούρες του Ενέσκου μόνο στις χώρες του πρώην σοβιετικού μπλοκ. Σε αυτό το σημείο, ο Λέον διακόπτει: «Τυχαίνει στη Νέα Υόρκη ο καινούργιος ιδιοκτήτης του Salabert να είναι γείτονάς μου».

America über alles! Όλοι γύρω χαμογελάνε. Έπειτα από μια στιγμή σιωπής, ο Λέον πηγαίνει ένα βήμα παρακάτω και προσφέρεται να υποστηρίξει την «επανακυκλοφόρηση» του Ενέσκου στον κόσμο. Ζητά έναν λεπτομερή κατάλογο αιτημάτων, ο οποίος περιλαμβάνει την αναδιάρθρωση και μηχανοργάνωση του αρχείου, την επανέκδοση των ηχογραφήσεων, τη διεθνή δημοσίευση και τη διανομή των έργων και μια νέα, έγκυρη βιογραφία του συνθέτη. Ο Λέον, σαν να διευθύνει με την μπαγκέτα του μαέστρου ένα μουσικό κομμάτι, φέρνει τη συζήτηση σε κρεσέντο: «Εάν μπορούμε να φέρουμε ολόκληρο το έργο του Ενέσκου στις αίθουσες συναυλιών, τότε η ιστορία της μουσικής αυτού του αιώνα θα του κρατήσει μια θέση δίπλα στον Μπάρτοκ και στον Σιμανόφσκι.[52] Αυτός ο αιώνας, όπως ξέρετε, βρίσκεται κάτω από την

επιρροή του Σόνμπεργκ και Στραβίνσκι. Ο Μπάρτοκ, ως Ούγγρος, ο Ενέσκου, ως Ρουμάνος, και οι Αμερικανοί έχουν μείνει στο περιθώριο επειδή είναι Αμερικανοί. Αυτή η εικόνα θα πρέπει να αλλάξει. Ο Ενέσκου δεν θα θεωρηθεί πλέον ασυνήθιστος, αλλά η αυθεντία των συνθέσεων, δημιουργός των ιδιαίτερα πρωτότυπων μουσικών ιδεών. Η κομμουνιστική Πολωνία υιοθέτησε τον Σοπέν, η Δημοκρατία της Τσεχίας έκανε το ίδιο πράγμα με τον Σμέτανα, και όχι με τον Ντβόρζακ, ενώ οι Ούγγροι είχαν τις δυσκολίες τους με τον Μπάρτοκ έως ότου επενέβη υπέρ του ο Κοντάλι. Ο Ενέσκου χρειάζεται μια νέα θριαμβευτική είσοδο στον κόσμο. Έχουμε μια καλή ευκαιρία και πρέπει να βιαστούμε».

Καθώς βγαίνουμε από το κομψό κτήριο, έχουμε και οι δύο το αίσθημα ότι, πέρα από τις μικρότερες και μεγαλύτερες περιστασιακές δυσκολίες, κάτι σημαντικό έχει συμβεί, κάτι που μας ενθουσίασε. Ήταν αυτή η καλή διάθεση που νιώθουν όσοι προσφέρουν; «Ο Ενέσκου ήταν δημοκράτης, να ξέρεις, κάτι που έβρισκες σπάνια μεταξύ των Ρουμάνων διανοούμενων. Ήταν ένας Δυτικοευρωπαίος, με την καλύτερη έννοια του όρου», απάγγελνε με ζήλο ο Τρελαυγουστίνος, λες και ξεναγούσε τουρίστες.

Σταματώ, παρ' όλα αυτά, ενοχλημένος με την τόσο υπερβολική ικανοποίησή μου. Η προοπτική ενός σημαντικού διεθνούς «έργου Ενέσκου» έχει υπνωτίσει και τον Λέον. Μιλά για το αρχείο Μπάρτοκ στη Βουδαπέστη, τον σκανδαλίζει ο επαρχιωτισμός του ρουμανικού κομμουνισμού, το γεγονός ότι ο Ενέσκου είναι ορατός μόνο σε αγάλματα, ένα είδος βυζαντινού μαοϊσμού. Οι Ρουμάνοι κομμουνιστές ενοχλήθηκαν από την εξορία του συνθέτη στο Παρίσι και από την αριστοκρατική σύζυγό του; Γιατί να βρίσκεται το αρχείο σε μια τέτοια κατάσταση; Δεν μου δίνεται η ευκαιρία να απαντήσω, ο Λέον βρίσκεται σε υπερένταση.

Είναι το βράδυ της δεύτερης συναυλίας. Η είσοδος στο Ατενέουμ εμποδίζεται από τις σκαλωσιές, η αυλή είναι γεμάτη λάσπη. Τα κόκκινα καθίσματα από βελούδο είναι φθαρμένα, η αίθουσα συναυλιών μοιάζει με το ντεκόρ μιας ιστορικής ταινίας εποχής. Στο φουαγέ, κάποιες κοπέλες που κάθονται πίσω από κάτι άθλια τραπέζια πωλούν τα προγράμματα της συναυλίας, 2.000 λέι το καθένα. Αγοράζω επίσης μια εφημερίδα με 800 λέι. Η κοπέλα δεν έχει ρέστα. «Ξέρετε», λέει, «δεν ήρθαν πολλοί απόψε, είναι Μεγάλη Εβδομάδα, έχουν πάει όλοι στην εκκλησία». Το

βεστιάριο στοιχίζει 500 λέι. Η νεαρή γυναίκα με ευχαριστεί, δεν περιμένω ρέστα. Το ακροατήριο αρχίζει να φθάνει: συνταξιούχοι ντυμένοι απλά αλλά προσεγμένα. Εμφανίζονται και κάποιοι ξένοι, ενδεχομένως από κάποια πρεσβεία. Βλέπω μετά ένα ζευγάρι ντυμένο με προκλητικό τρόπο σαν από ταινία με μαφιόζους. Παραπέρα ένας ασπρομάλλης κύριος, με την εμφάνιση ενός μοναχού: ο γιος του διάσημου ποιητή Σάσα Πάνα, ίδιος στην ηλικία και στο πρόσωπο με τον πατέρα του τριάντα χρόνια πριν. Μια παρέα σπουδαστών από το Ωδείο, μια άλλη παρέα μαθητών, κουβαλώντας σχολικές τσάντες. Ηλικιωμένες χήρες. Βρίσκω τη θέση μου, το νούμερο 12, στο θεωρείο 18. Η αίθουσα είναι κατά τα τρία τέταρτα γεμάτη, και είμαι μόνος στο θεωρείο.

«Κυρίες και κύριοι, καλησπέρα». Η φωνή που χαιρετά το ακροατήριο είναι καθαρή και μελωδική. «Σας ενημερώνουμε ότι οι επόμενες συναυλίες θα πραγματοποιηθούν στις 7 και 8 Μαΐου, υπό τη διεύθυνση του μαέστρου Κομισιόνα. Θα θέλαμε επίσης να σας υπενθυμίσουμε ότι το φεστιβάλ και ο διαγωνισμός Ντίνου Λιπάτι ξεκινά στις 5 Μαΐου. Σας ευχόμαστε ένα ευχάριστο βράδυ και όπως ορίζει η παράδοση Καλό Πάσχα». Η ορχήστρα έρχεται πάνω στη σκηνή, και οι μουσικοί κουρδίζουν τα όργανά τους. Ο Λέον εμφανίζεται και η γεμάτη αίθουσα χειροκροτεί. Το βλέμμα μου εντόπισε στην τελευταία σειρά των καθισμάτων ένα νέο ζευγάρι, δίπλα στο θεωρείο μου. Ο άντρας είναι περίπου τριάντα χρόνων, με καστανό μαλλί και μουστάκι. Κάτω από το φθαρμένο μπουφάν φορά ένα γκρίζο κοστούμι, ένα μοβ πουκάμισο και ριγέ γραβάτα. Έχει ένα αυστηρό πρόσωπο και καμπυλωτά φρύδια. Η σύντροφός του, που είχε φθάσει με καθυστέρηση, χαμογελά αμήχανα και κάθεται δίπλα του χωρίς να πει λέξη. Ο άντρας κοιτά μαγεμένος τη νεαρή πριγκίπισσα: μακριά, λεπτή μύτη, με ρουθούνια που τρέμουν ανήσυχα, μάτια βαθιά, μακριά μαύρα φρύδια, και γυριστές βλεφαρίδες. Τρυφερότητα και μυστήριο. Ένα μακρύ μαντίλι στο χρώμα του χαλκού τυλίγει τους ώμους της και πέφτει κάτω στο φόρεμά της. Τα χείλια της είναι ένα βαθύ, πολύ βαθύ αρχαίο κόκκινο.

Το μέλλον. Επιστρέφεις από το θάνατο στην αίθουσα συναυλιών, όπου κάποτε συγκινήθηκες, παιδιάστικα, όπως τώρα, για άλλη μια φορά.

Οι πρόβες που έκανε ο Λέον μερικές ημέρες πριν, ήταν κατα-

στροφή. Η ορχήστρα έμοιαζε με παρέα ανήλικων απατεώνων, μικροί κακοποιοί ντυμένοι με τζιν, γελώντας υστερικά, για να σπάσουν τα νεύρα του δασκάλου. Η παλιά Φιλαρμονική, τα ιερά μουσικά όργανα που κάποτε γιόρταζαν την υπερβατικότητα, εξαφανίστηκαν στη χώρα της υπερβατικότητας, απαρνούνταν την αιωνιότητα. Αλλά, ξαφνικά έγινε ένα θαύμα!... Τα τζιν και οι πολύχρωμες μπλούζες έχουν αντικατασταθεί με τα φράκα και τα μαύρα φορέματα, επηρεάζοντας το σύνολο της εμφάνισης και αποδεικνύοντας ότι ένα ρούχο μπορεί καμιά φορά να κάνει θαύματα και όχι να φέρει μόνο την καταστροφή.

Το ορατόριο του Σούμαν γεμίζει την αίθουσα, και ήταν το ακομπανιαμέντο της επιστροφής από τον άλλο κόσμο και όχι η είσοδος σε αυτόν. Η λαμπρή αφήγηση έμοιαζε με την ονειροπόληση της παιδικής ηλικίας, το όνειρο μιας υποθετικής ύπαρξης. Το πρόγραμμα μας ενημερώνει ότι το *Ο Παράδεισος και η Πέρι* εκτελέστηκε πρώτη φορά στις 4 Δεκεμβρίου 1883, υπό τη διεύθυνση του ίδιου του συνθέτη, στην αίθουσα Γκεβάντχαους της Λειψίας. Οι νεράιδες Πέρι ζουν με τους θεούς στον Παράδεισο, σύμφωνα με τον περσικό μύθο, και τρέφονται με το άρωμα των λουλουδιών. Μερικές φορές κατεβαίνουν στη γη για να ζευγαρώσουν με τους θνητούς. Το ποίημα του Τόμας Μορ, από τον οποίο εμπνεύστηκε ο Σούμαν, είχε για ηρωίδα μια νεράιδα, την Πέρι, που είχε διωχθεί από τον Παράδεισο. Για να μπορέσει να γυρίσει πίσω θα έπρεπε να φέρει το πολυτιμότερο των δώρων: την ανθρωπιά. Η νεράιδα επιστρέφει με το δάκρυ ενός αμαρτωλού άντρα που έκλαψε στη θέα ενός ευτυχισμένου παιδιού. Η απλή αυτή ιστορία εκτυλίσσεται σε μια συμφωνία μεγαλοπρεπούς ήχου, μια τέλεια αρμονία μεταξύ των σολίστ και της χορωδίας.

Η συναυλία εξελίσσεται σε μεγάλη επιτυχία, ένα θρίαμβο για τον Λέον. Αυτό επιβεβαιώνεται όταν παίρνω το παλτό μου στο βεστιάριο. «Προσπαθούσα να σας βρω. Σας έψαχνα. Ο κύριος Σάβα μου είπε ότι θα ήσασταν εδώ απόψε». Αναγνωρίζω τη σπουδαία μουσική παραγωγό που συνήθιζα να ακούω στο ραδιόφωνο και αργότερα στην τηλεόραση. Δεν φαίνεται γερασμένη, και η φωνή της, το μικρό μελαγχολικό χαμόγελο, είναι ίδιο όπως πάντα.

Ο Λέον εμφανίζεται κατενθουσιασμένος από την επιτυχία. Τρώμε σε ένα κοντινό μπιστρό, μαζί με τον Κεν και τη νεαρή πρωτευουσιάνα σύντροφό του. Στο δρόμο μας προς το ξενοδοχείο,

σταματάμε σε ένα ταμείο για συνάλλαγμα. Ο μεγαλόσωμος νεαρός άνδρας μπροστά στην είσοδο μας απαγορεύει να περάσουμε, λέγοντάς μας ότι είναι κλειστά. Του δείχνουμε την ένδειξη στην πόρτα, OPEN NON-STOP. Ναι, αλλά μεταξύ ένδεκα και μισή και δώδεκα κάνουμε διάλειμμα, μας εξηγεί. Κοιτάμε τα ρολόγια μας, είναι ένδεκα και σαράντα λεπτά. Βρισκόμαστε πάλι στα όρια της σύγχυσης, ούτε τάξη ούτε απόλυτο χάος, πάντα κάτι ενδιάμεσο. Δεν ξέρεις ποτέ εδώ, με ακρίβεια, τι πρέπει να αντιμετωπίσεις ή να αποφύγεις.

«Ήσουν τυχερός μέσα στην ατυχία σου, Νόρμαν», μου λέει ο Λέον, στο τέλος μιας πολύ γεμάτης μέρας. «Ο δικτάτορας ήταν η καλή σου τύχη. Διαφορετικά, θα είχες μείνει εδώ για πάντα».

Έχω εγκαταλείψει την προσπάθεια να εξηγήσω πόσο επιφυλακτικός είμαι για την καλή ή την κακή τύχη. Αργότερα προσπαθώ διασκεδάζοντας να διατυπώσω το θέμα στα ρουμανικά, στο ημερολόγιο του κολεγίου μου, αλλά οι λέξεις αρνούνται να έρθουν. Τι ακριβώς είναι αυτό που εμποδίζει την επαφή μου με το παρόν, αλλά δεν με προστατεύει από το παρελθόν; Στο στενό, σπασμένο κέλυφός μου τρέφω τα παλιά παμφάγα φίδια, τις ερωτήσεις μου. Το σήμερα έχει γίνει ήδη χθες, το μέλλον παίζει κρυφτό.

Το μέλλον θα μετέτρεπε σύντομα αυτήν την ημέρα σε γραφειοκρατικό αστείο, που έφθασε με μια επιστολή απευθυνόμενη στον Λέον έξι μήνες αργότερα, στις 15 Οκτωβρίου 1997. Έγραφε η κυρία Τ.Ρ., εκπρόσωπος του ιδρύματος Σόρος, στο οποίο ο Λέον είχε στείλει ένα υπόμνημα σχετικά με το πρόγραμμα Ενέσκου.

> Dear Dr Botstain,
> as you know, I asked a distinguished French archivist to look at the Enesco archives. I just had a report of the visit. The Enesco Foundation received him with some impatience. They told him the documents were in fine shape and he was not allowed to see them. I am at a loss to explain this. Obviously it will be impossible to provide support if the organization holding the Enesco materials will not even permit an independent assessment of their condition.*

---

* «Αγαπητέ κύριε Μπότσταϊν, όπως ξέρετε, ζήτησα από ένα διακεκριμένο Γάλλο αρχειοθέτη να εξετάσει τα αρχεία Ενέσκου. Μόλις έλαβα την αναφορά της επίσκεψης. Το Ίδρυμα Ενέσκου τον υποδέχτηκε με απροθυμία. Του είπαν ότι τα έγγραφα ήταν σε καλή κατάσταση και δεν επιτρεπόταν να τα δει. Δυ-

Ένα σχόλιο κοινής λογικής που θα μπορούσαμε εγώ και ο Λέον να είχαμε κάνει στους οικοδεσπότες μας στο Βουκουρέστι, ή στους ίδιους μας τους εαυτούς για τη διασκέδασή μας, εάν δεν είχαμε πάρει τόσο πολύ στα σοβαρά τους ρόλους των αυτοσχέδιων Σαμαρειτών.

σκολεύομαι να το εξηγήσω. Προφανώς θα είναι αδύνατο να υπάρξει υποστήριξη εάν ο οργανισμός που διαθέτει το υλικό του Ενέσκου δεν επιτρέψει έστω και μια ανεξάρτητη αξιολόγηση της κατάστασής του». (Σ.τ.Μ.)

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·351

Νυχτερινοί συνομιλητές

ΣΚΟΤΑΔΙ, ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ ΜΕΣΑΝΥΧΤΑ. ΔΕΝ ΕΧΩ ΤΡΑΒΗΞΕΙ ΤΙΣ ΚΟΥΡΤΙΝΕΣ, το σκοτάδι δεν είναι απόλυτο. Από το δρόμο μπαίνει μια αόριστα φωτεινή ομίχλη. Μέσα σε ένα αβέβαιο φωτοστέφανο βλέπω το πρόσωπο του κυρίου Τζουζέπε Μπετσέτι.

«Ξέρω μερικά πράγματα για σας. Έχω ακούσει κάποια πράγματα», λέει.

Θα ακολουθούσε, το ήξερα ήδη, μια μεγάλη παύση. Και ήξερα επίσης τι θα ακολουθούσε και μετά από αυτό.

«Έχετε επισκεφτεί την Αμερική; Ξέρετε την Αμερική; Πουθενά στον κόσμο δεν μπορεί κανείς να μάθει καλύτερα τη μοναξιά».

Είχαμε συναντηθεί τον Ιανουάριο του 1989, στο τέλος των δέκα μηνών της υποτροφίας Φούλμπραϊτ που με είχε φέρει στην Ουάσιγκτον. Δεν είχα αποδεσμευτεί εντελώς από το παρελθόν μου και ούτε είχα βρει ακόμα τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσα να κρατήσω στα χέρια μου το μέλλον.

Η συνοικία Μπάκιγχαμ, σε ένα προάστιο της Ουάσιγκτον, ήταν ένα ήρεμο και αξιοπρεπές μέρος. Είχα συνηθίσει τα δύο μικρά, φωτεινά δωμάτια και την ξύλινη σανίδα που μου χρησίμευε για γραφείο. Είχε μεσολαβήσει όμως η ανάγκη της μετακόμισης. Θα έπρεπε να φύγουμε σύντομα. Η Τσέλα είχε βρει δουλειά σε μια εταιρεία αποκατάστασης έργων τέχνης στη Νέα Υόρκη και έμενε ήδη σε ένα ξενοδοχείο στην Γουέστ Σάιντ, στη διασταύρωση της 48ης οδού και της Όγδοης λεωφόρου. Είχα μείνει και εγώ ο ίδιος εκεί για μια εβδομάδα. Ήταν ένα φτηνό ξενοδοχείο, καμία σχέση με το πολυτελές Ιντερκοντινένταλ του Βουκουρεστίου, όπου με επισκέπτεται τώρα το φάντασμα του Μπετσέτι. Το δωμάτιο στη Νέα Υόρκη ήταν μικρό, μόνο δύο βήματα από την πόρτα ήταν το κρεβάτι. Τα βρόμικα παράθυρα έβλεπαν κάτω σε ένα στενό δρόμο με μεγάλη κυκλοφορία. Στη γωνία υπήρχε το κτή-

ριο της πυροσβεστικής, από όπου έρχονταν και έφευγαν τα τεράστια κόκκινα μαστόδοντα που ούρλιαζαν με τις κόκκινες σειρήνες. Η περιοχή, όχι μακριά από την περίφημη Τάιμ Σκουέρ, ήταν κακόφημη λόγου του εμπορίου ναρκωτικών και της πορνείας. Το πρωί, όταν η Τσέλα έβγαινε στο δρόμο για να πάει στη δουλειά, περικυκλωνόταν από ένα στρατό προσώπων που λες και είχαν βγει από την *Όπερα της πεντάρας* του Μπέρτολτ Μπρεχτ: ζητιάνοι, εξαρτημένοι, αλήτες, οι ορφανοί της νύχτας. Η χορωδία των ψυχοπαθών ψιθύριζε: «Lady, America loves you».

Τα μικρά λευκά δωμάτια του αξιοπρεπούς προαστίου της Ουάσιγκτον φαίνονταν, σε σύγκριση με αυτό το μέρος, ειδυλλιακά. Δεν ήθελα σε καμία περίπτωση να αφήσω το καταφύγιο της Ουάσιγκτον με το οποίο είχα εξοικειωθεί. Ωστόσο, η οικονομική στήριξη του ζεύγους προερχόταν τώρα από τη Νέα Υόρκη. Οπότε, χωρίς καμία αμφιβολία, θα έπρεπε να μετακομίσουμε μέχρι το τέλος του Ιανουαρίου.

Η απελπισία υποκινεί όχι μόνο τη σχιζοφρένεια αλλά και την υπερβολή. Την τελευταία εβδομάδα προτού αφήσω το πρώτο αμερικανικό σπίτι μου, η αίσθηση ανικανότητάς μου με ανάγκασε να γίνω διαφορετικό πρόσωπο, με την ελπίδα ότι το πεπρωμένο θα ήταν διαφορετικό, επίσης. Μερικές ημέρες πριν αποχωρήσω από την Ουάσιγκτον, κατάφερα να έχω μια συνέντευξη με τον κύριο Τζουζέπε Μπετσέτι, τον μορφωτικό ακόλουθο της ιταλικής πρεσβείας στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Με παρατήρησε πρώτα από την κορυφή της σκάλας. Προτού δώσουμε τα χέρια, τον παρατήρησα κι εγώ: μελαχρινός με μια χαρακτηριστική αντρική ομορφιά, μαύρο μαλλί, κοντοκουρεμένο, μια συνολικά κομψή εμφάνιση. Περίμενε να βυθιστώ στην τεράστια δερμάτινη πολυθρόνα, κάθισε κι αυτός στη διπλανή δίδυμη πολυθρόνα, και οι δύο μπροστά από ένα ογκώδες, ξύλινο μασίφ γραφείο. Το δωμάτιο φαινόταν να ανήκει περισσότερο σε ένα παλιό ιταλικό παλάτι παρά σε μια σύγχρονη πρεσβεία του Νέου Κόσμου.

Τώρα είναι εδώ, στο δωμάτιο 1515 του ξενοδοχείου του Βουκουρεστίου, κοιτάζοντας το πρόσωπό μου με το ίδιο έντονο βλέμμα, την ίδια ήρεμη, συγκεντρωμένη έκφραση που με κοιτούσε και οκτώ χρόνια πριν. Από τις πτυχές των κουρτινών, με διερευνά με την ίδια ευγενική περιέργεια.

Εάν προσπαθούσα να του υπενθυμίσω ποιος ήμουν και τι ήθελα, όπως είχα κάνει και τότε, το 1989, από το τηλέφωνο, πριν τον συναντήσω; Θα με διέκοπτε πιθανώς με τις ίδιες λέξεις.

«Ξέρω για σας. Έχω ακούσει κάποια πράγματα», είχε πει τότε.

Πότε, πώς, από ποιους, πού; Το 1989, στην Ουάσιγκτον, κανένας δεν με ήξερε, κανένας απολύτως, εκτός από μερικούς συγγενείς και φίλους. Ζούσα σε ένα προάστιο, από όπου δεν έβγαινα για μήνες, και εδώ, στο Βουκουρέστι, αποφεύγω τις συναντήσεις και μένω σε ένα ξενοδοχείο προσιτό μόνο στους ξένους τουρίστες. Έχει πάρει τις πληροφορίες από τον Γάλλο ομόλογό του, το διπλωμάτη που μου είχε πάρει συνέντευξη στο Βερολίνο, ή ίσως από τους συναδέλφους της Λογοτεχνικής INTERPOL;

Ο διπλωμάτης περιμένει, όπως έκανε οκτώ χρόνια πριν, να συνεχίσω. Δεν είχα καμία πρόθεση να συνδέσω αυτό το άτομο με τον αμφίβολο Γάλλο συνομιλητή του Βερολίνου. Έπρεπε να είμαι συνοπτικός και ακριβής και να κάνω μια σύντομη περίληψη του αφελούς αιτήματός μου. Γι' αυτό είχα πάει να τον δω. Αυτό ήταν το σχέδιο. Ήθελα να πάω πίσω στην Ευρώπη προτού να είναι πάρα πολύ αργά. Δεν επιθυμούσα να εγκατασταθώ στον Νέο Κόσμο, όπως, επίσης, δεν θα μπορούσα να επιστρέψω στη σοσιαλιστική Ζορμανία. Μια υποτροφία μερικών μηνών στην Ιταλία θα μου χάριζε το προσδοκώμενο διάλειμμα που χρειαζόμουν.

Αυτό ήθελα το 1989: παράταση, παράταση. «Η λήψη αποφάσεων είναι μια στιγμή τρέλας», είχε ψιθυρίσει ο Κίρκεγκορ, αλλά η αναποφασιστικότητα, επίσης, φαινόταν να είναι η ίδια η τρέλα, και είχα την ευκαιρία να το ανακαλύψω. Είχα πειραματιστεί για χρόνια με την τρέλα της αναποφασιστικότητας, σε αυτό τον τομέα είχα γίνει ειδικός. Ήλπιζα όμως ακόμα και τώρα στην παράταση χρόνου.

Ο χρόνος, ωστόσο, είχε χάσει την υπομονή του και δεν με ανεχόταν άλλο. Αυτό έπρεπε να καταλάβει ο Ιταλός κύριος στην Ουάσιγκτον. Στο Βερολίνο, όταν τελείωσε η υποτροφία μου, προσπάθησα να καθυστερήσω την εξορία. Στο Παρίσι, στη σύντομη διερευνητική επίσκεψή μου, είχα αναζητήσει άλλη μια ευκαιρία για καθυστέρηση, για να αποφύγω να αποφασίσω. Δεν κατάφερα να καλοπιάσω τους θεούς του γερασμένου ευρωπαϊκού ουρανού, καθώς επίσης και τους νεότερους θεούς της Αμερικής, όπου η αναποφασιστικότητα είναι παράνομη, μια απαράδεκτη ανυπακοή,

σημάδι της διαφθοράς και της αποτυχίας, μια ύποπτη αναπηρία.

Αλλά το 1989 διατύπωσα αυτό τον ισχυρισμό μόνο στο μυαλό μου. Πρόσφερα στο διπλωμάτη μια συνοπτική παρουσίαση, που την ακολούθησε μια βαριά σιωπή.

«Έχετε επισκεφτεί την Αμερική; Ξέρετε καθόλου την Αμερική;» με ρώτησε, σπάζοντας τη σιωπή ο διπλωμάτης.

Σε μια στιγμή, το διστακτικό αίτημά μου φάνηκε αυτό που ήταν – μια γελοία παράκληση.

«Έχετε επισκεφτεί και άλλα μέρη εδώ, εκτός από την Ουάσιγκτον και τη Νέα Υόρκη;» με ρώτησε πάλι ο κύριος Μπετσέτι.

Η συγκρατημένη του εγκαρδιότητα με είχε κερδίσει. Και ο ίδιος το είχε καταλάβει.

Όχι, δεν έχω επισκεφτεί την Αμερική άλλη φορά, δεν τρέφω συμπάθεια προς τον τουρισμό, ούτε έχω το χρόνο, ούτε τα χρήματα ή την περιέργεια για να κάνω τουρισμό.

«Ίσως πρέπει να περιπλανηθείτε λιγάκι στην Αμερική», συνέχισε υπομονετικός ο σπουδαίος Περτζουζέπε. Μετά τις συμβουλές δεν ακολούθησε, δόξα τω Θεώ, ο κατάλογος πόλεων που θα έπρεπε να επισκεφτώ, αλλά μια άλλη παρατεταμένη σιωπή.

«Πουθενά στον κόσμο δεν μπορείτε να μάθετε καλύτερα τη μοναξιά», εξομολογήθηκε, μετά από λίγη ώρα ο συνομιλητής μου.

Η μοναξιά... ένα γνωστό θέμα. Ήμουν πάντα έτοιμος να το εξετάσω, όχι μόνο στο γραφείο μιας πρεσβείας αλλά εδώ και τώρα, στο νεκροθάλαμο του ξενοδοχείου. «Να βρίσκεις τον εαυτό σου στον τάφο ενός δωματίου ξενοδοχείου», είχε πει ο Κάφκα. «Τα απρόσωπα δωμάτια των ξενοδοχείων είναι πάντα τονωτικά και ευνοϊκά για μένα».

Ήμουν καλός σπουδαστής στη μοναξιά. Στα οκτώ χρόνια που πέρασαν από τότε που είδα τον κύριο Μπετσέτι, έχω μάθει πολλά νέα πράγματα για τη μοναξιά. Και ο Περτζουζέπε, ο οποίος πέθανε λίγο μετά τη συνάντησή μας, έχει μάθει πολλά πράγματα για τη μοναξιά στη σιωπή του θανάτου μετά θάνατον, ήμουν σίγουρος.

«Έχω υπηρετήσει σε αυτήν την πρεσβεία δεκαοχτώ χρόνια», μου είπε. «Πολύ παραπάνω από το κανονικό, όπως μπορείτε να φανταστείτε. Προσπάθησα πάντα να έχω καλές σχέσεις με τους πρεσβευτές. Είστε και εσείς Λατίνος και ξέρετε τι σημαίνει αυτό. Έχω μείνει εδώ, στην ίδια θέση, δεκαοχτώ χρόνια! Δεκαοκτώ ολόκληρα χρόνια. Μια ζωή!»

Ξαφνικά τον πλησίασα λιγάκι για να τον κοιτάξω προσεκτικότερα ώστε να υπολογίσω πόσο λάθος έκανα σε ό,τι αφορά την ηλικία του.

«Πηγαίνω σπάνια στη Ρώμη, μόνο για σύντομες διακοπές. Δεν αντέχω πλέον την Ιταλία».

Ήθελε με αυτό τον τρόπο να αποθαρρύνει την προσδοκώμενη διαφυγή μου στην Ιταλία; Βιάστηκε να μου εξηγήσει.

«Η πολλή οικειότητα είναι αυτό που δεν μπορώ να αντέξω άλλο, όλες εκείνες οι ερωτήσεις και οι αγκαλιές. Η φλυαρία, οι φίλοι, οι συγγενείς, οι γνωριμίες, όλοι πάντα έτοιμοι να σε πνίξουν με την αγάπη τους. Μετά από μερικές μόνο ημέρες νιώθω εξαντλημένος και πρέπει να φύγω».

Η χιονοστιβάδα των λέξεων συνεχιζόταν. Ο κύριος Μπετσέτι με τιμούσε με μια εξομολόγηση!

«Έχετε δει τις αποστάσεις της Αμερικής. Απόσταση μεταξύ των πόλεων, μεταξύ των σπιτιών, μεταξύ των ανθρώπων. Έχετε παρατηρήσει τι απόσταση κρατούν στην ουρά για τα εισιτήρια στον κινηματογράφο, σε ένα κατάστημα; Είναι πολύ καλά έτσι».

Κοιταχτήκαμε, εγώ έμεινα σιωπηλός. Έκανε διάλογο με τη γελοιότητα της επίσκεψής μου;

«Εάν θα πέθαινα αύριο, στο μικρό διαμέρισμά μου στην Ουάσιγκτον, κανένας δεν θα το μάθαινε. Και αυτό είναι καλό επίσης», επανέλαβε ο κύριος Μπετσέτι, σαν σε μια μεταθανάτια φάρσα, τις λέξεις που έλεγε το 1989.

Θέλω να ελπίζω ότι ο θάνατος του κυρίου Τζουζέπε Μπετσέτι στο μικρό διαμέρισμά του της αμερικανικής πρωτεύουσας ήταν όπως το επιθυμούσε. Μπορώ μόνο να υποθέσω ότι ο απέραντος κόσμος της μοναξιάς μετά το θάνατο δεν τον έχει απογοητεύσει.

Οι συμβουλές του να γνωρίσω την Αμερική, να συνηθίσω σε μια διαφορετική αντίληψη των αποστάσεων, να κατοικήσω ήρεμα στη μοναξιά; Καμία εκκεντρικότητα δεν είναι τελείως άχρηστη, καμία απελπισία, έλεγα στον εαυτό μου εκείνο το χειμωνιάτικο απόγευμα του 1989, αφότου είχα μάθει ότι η Ιταλία δεν πρόσφερε κυβερνητικές επιχορηγήσεις στους Ανατολικοευρωπαίους συγγραφείς. Η μοναξιά είναι η μόνη πατρίδα μας, επανέλαβα αφότου άφησα την όμορφη ιταλική πρεσβεία.

Οι λέξεις αυτές αξίζει να επαναληφθούν ακόμα και τώρα, στον τάφο του δωματίου του ξενοδοχείου στο Βουκουρέστι. Στο τέλος

της συνέντευξής μας, ο κύριος Τζουζέπε Μπετσέτι δεν μου πρότεινε κάποια άλλη συνάντηση, όπως είχε κάνει ο Γάλλος ομόλογός του στο Βερολίνο. Μου έδωσε και αυτός όμως την επαγγελματική κάρτα του με τη διεύθυνση και τον αριθμό τηλεφώνου του μικρού διαμερίσματος όπου ανέμενε την απελευθέρωσή του. Δεν τον αναζήτησα ποτέ. Τώρα, εδώ στο Βουκουρέστι, ήρθε να με δει από τον μακρινό κόσμο του, ανταποδίδοντας έτσι την επίσκεψή μου.

Ο κύριος Μπετσέτι εξαφανίζεται στην ανοιξιάτικη ομίχλη του Βουκουρεστίου. Εγώ είχα μείνει να κρατώ ένα κομμάτι κίτρινο χαρτί. Αναγνωρίζω τον γραφικό μου χαρακτήρα. «Εάν σου λείπει η γενέτειρά σου...» ναι, ήξερα εκείνες τις λέξεις, που είχαν γραφεί, παιδιάστικα, σε μια στιγμή της γεροντικής αγαλλίασης. «Εάν σου λείπει η γενέτειρά σου, θα βρεις στην εξορία όλο και περισσότερους λόγους να σου λείπει, αλλά εάν κατορθώσεις να την ξεχάσεις και να αγαπήσεις τη νέα κατοικία σου, θα ξαναγυρίσεις στην πατρίδα, όπου, ξεριζωμένος για μια φορά ακόμα, θα αρχίσεις μια νέα εξορία». Αυτές είναι οι λέξεις του Μορίς Μπλανσό, αλλά δεν είναι αυτός που στέκεται τώρα μπροστά μου, είναι ένας Γάλλος, αν και λιγότερο Γάλλος, ο Σιοράν, εκείνος ο άνθρωπος από το Σίμπιου, από το Βουκουρέστι, το Παρίσι, διαβάζοντας τις λέξεις του Μπλανσό.

Μικρός, εύθραυστος, με ένα ζωηρό διεισδυτικό βλέμμα και ανακατωμένα μαλλιά. Γονατίζει μπροστά από το παράθυρο, κοιτάζοντας επίμονα στο πουθενά.

«Με συγχωρείς», έλεγε ψιθυριστά, κοιτάζοντας επίμονα στο πουθενά. «Συγχώρεσέ με, Θεέ». Αυτό είπε; Φυσικά και όχι, ένας αιρετικός δεν θα επικαλούνταν ποτέ τα Θεία. «Με συγχωρείς», ακούγεται και πάλι από τις κουρτίνες. Κοιτάζει το κενό, το ταβάνι, τους ουρανούς, την αθανασία. «Με συγχωρείς, Πατλατζίκα»,* ακούω, επιτέλους. «Ναι, Πατλατζίκα, ένα καλό παρατσούκλι για τα Θεία! Με συγχωρείς, Πατλατζίκα, με συγχωρείς που γεννήθηκα Ρουμάνος», εκλιπαρεί ο νιχιλιστής. Ήξερα αυτό το μικρό δράμα που πρόσφερε από καιρό σε καιρό στους Ρουμάνους συμπατριώτες του, στο ακροατήριο που απολάμβανε μια φάρσα που δεν ήταν φάρσα.

«Η αποχώρηση από τη μητέρα πατρίδα ήταν κατά πολύ το

* Pătlăgică: τομάτα. (Σ.τ.Μ.)

ευφυέστερο πράγμα που έχω κάνει ποτέ», c'est de loin l'acte le plus intelligent que j'ai jamais commis, μου είχε γράψει μια φορά. Αλλά δεν είχε κατορθώσει να θεραπευτεί. «Les Roumains. A notre contact tout est devenu frivole, même nos Juifs»,* λένε κάποιοι από τους μεταθανάτιους αφορισμούς του. Αχ, οι γλυκές απολαύσεις της λάσπης! Αυτή η χώρα δεν έχει γεννήσει αγίους αλλά ποιητές....

«Εσύ δεν είσαι ο Σιοράν», ακούγομαι να λέω. «Ένας Εβραίος δεν μπορεί να πει ότι σκουπίζει τον κώλο του με την πατρίδα, όπως έκανε η Λεγεώνα που λάτρευε ο Σιοράν το 1940. Ούτε ότι η καρδιά του Ρουμάνου είναι ένας κώλος, όπως δήλωνε πρόσφατα ένας από τους μαθητές του. Ούτε ότι η ιστορία των Ρουμάνων είναι η ιστορία των ρουμανικών δημόσιων αποχωρητηρίων. Δεν σου έχει χορηγηθεί η νομιμότητα! Δεν έχεις την απρέπεια, τη θεραπευτική απρέπεια, έτσι δεν είναι; Σου είναι δύσκολο να αφήσεις την ντροπή. Ντρέπεσαι γι' αυτούς, για τον εαυτό σου, έτσι δεν είναι;»

Η αδιαντροπιά ως ταυτότητα!... Η κρυμμένη ντροπή, που πρήζεται από μολυσμένες πληγές, ναι, την ήξερα. Η ντροπή να μην έχω φύγει εγκαίρως, και η ντροπή ότι είχα φύγει τελικά, και η ντροπή να σε φέρουν ξανά πίσω απ' όπου έφυγες; «J'ai consacré trop de pensées – trop de chagrin à ma tribu!»** φώναζε χωρίς να τον ακούει κανείς ο Σιοράν, γονατισμένος στο παράθυρο και κοιτάζοντας επίμονα την αόρατη, γελοία θεότητα.

Το κρυμμένο αγκάθι, καρφωμένο στο σώμα, δεν θα επέτρεπε να τον τραβήξουν ή να τον προσηλυτίσουν. Ο Κάφκα πιθανώς θα μπορούσε να καταλάβει. «Στη μάχη ανάμεσα σ' εσένα και τον κόσμο να είσαι με τον κόσμο», με είχε συμβουλέψει. Αλλά πώς θα μπορούσες, σε κατάσταση πολιορκίας, να διακρίνεις τα πρόσωπα των εχθρών; Ένας μόνο δυσανάγνωστος μορφασμός. Πώς μπορείς να είσαι με το μέρος τους εάν δεν μπορείς να διακρίνεις τα πρόσωπά τους, και πώς μπορείς να ξεχωρίσεις την εχθρότητά τους από τον εχθρό που έχεις εσύ ο ίδιος μέσα σου, με τον οποίο συναδελφώνεσαι αυθόρμητα;

* Οι Ρουμάνοι. Όποιος έρχεται σε επαφή με μας γίνεται ρηχός, ακόμα και οι Εβραίοι μας. (Σ.τ.Μ.)

** Έχω αφιερώσει πάρα πολλές σκέψεις και πάρα πολλή πικρία στη φυλή μου. (Σ.τ.Μ.)

«Trop de chagrin», μουρμουρίζει με το κεφάλι ανάμεσα στα γόνατά του, ο μεσιέ Σιοράν. «Πάρα πολλή πικρία». Θα μπορούσαν να είναι οι λέξεις μου, το ορκίζομαι. Trop de chagrin, trop de pensées – πάρα πολλές σκέψεις, πάρα πολλή πικρία. Ο παλαιός αιώνας έχει κουραστεί, είμαστε στο τέλος του παιχνιδιού. Όλοι προσπαθούν να βολευτούν, να βρουν την ταυτότητά τους, να κρυφτούν από τα τέρατα του αύριο. Οι πιτζάμες δεν είναι το πιο κατάλληλο κοστούμι γι' αυτό. «Το τσίρκο της νύχτας απαιτεί μαγεία», ψιθυρίζει το φάντασμα. «Ποτέ δεν ήσουν ικανός για μαγεία».

Πράγματι, αυτό ισχύει. Και σε αυτό έχω αποτύχει. Η μαγεία θα μπορούσε να λύνει τα πάντα, θα έφερνε τα πάνω κάτω. Ο Σιοράν εξαφανίστηκε, αφήνοντάς με στη νύχτα της ανυπαρξίας, ακούγοντας τα κλαψουρίσματά του. «Η χώρα μου!» φωνάζει, αγριεμένος, καθώς απομακρύνεται. «Η χώρα μου! Ήθελα να γαντζωθώ πάνω με οποιοδήποτε κόστος και δεν υπήρξε τρόπος να το κάνω».

Με οποιοδήποτε κόστος; Όχι, όχι με οποιοδήποτε κόστος! Δεν θα μπορούσα πλέον να πληρώσω οποιοδήποτε κόστος. Είχα πληρώσει μέχρι να πτωχεύσω. Και δεν ήμουν ο πρώτος, ούτε ο τελευταίος. Δεν μπορείς να χάσεις αυτό που δεν έχεις και δεν υπάρχει επιστροφή. «Η επιστροφή δεν είναι ούτε καλή ούτε κακή», είχε επαναλάβει ο Σιοράν, όπως είχαν πει τόσοι πολλοί άλλοι, τόσα χρόνια μέχρι σήμερα. Ποιο προνόμιο μπορεί να ανταγωνιστεί το απραγματοποίητο; Να μην ανήκεις σε κανέναν, να είσαι από πέτρα, χωρίς άλλη νομιμότητα εκτός από την παρούσα στιγμή. Ανυπαρξία και καμία εκδίκηση πέρα από την προσωρινότητα.

Ανυπομονούσα ξαφνικά να επιστρέψω στην Αμερική, για να είμαι πάλι ανάμεσα στους εξόριστους συμπατριώτες μου, τους ενοίκους με ίσα δικαιώματα στη μητέρα πατρίδα όλων των εξόριστων, ελευθερωμένος από τις υπερβολές της συμμετοχής και τις φιλοδοξίες της ιδιοκτησίας, συμφιλιωμένος με το αντίσκηνο του νομάδα και το παρόν.

«Έχεις έρθει στο σωστό μέρος», έτσι καλωσόρισε ο Φίλιπ τον Ανατολικοευρωπαίο Τρελαυγουστίνο, την άνοιξη του 1988, μόλις έφτασε στον Νέο Κόσμο. Τίποτα στο πρόσωπο του περιπλανώμενου δεν έδειχνε ότι υπήρχε κάπου στον κόσμο ένα μέρος που θα μπορούσε να θεωρηθεί δικό του. Το τραύλισμα της ομιλίας μου, το χέρι να δείχνει τη ρόδα της τύχης – αυτή ήταν η εικόνα που έβγαζα προς τα έξω; Ο Αμερικανός συνομιλητής μου με κοιτούσε

με περιέργεια πίσω από τα χρυσά γυαλιά και χαμογέλασε ενθαρρυντικά. Είχε βυθιστεί στην άνετη πολυθρόνα του. Είχε απλώσει πάνω στο τραπέζι τα μακριά πόδια του. Μπορούσα να θαυμάσω τα ιταλικά παπούτσια, μαλακά σαν γάντια, στα οποία τα γυμνά πόδια του, χωρίς κάλτσες, ένιωθαν άνετα.

«Δεν το πιστεύω. Η Αμερική δεν μου ταιριάζει», μουρμούρισα. «Δεν ήθελα να έρθω εδώ. Και τώρα δεν βλέπω καμία τρύπα να κρυφτώ».

Συνέχισε να χαμογελά με το ενθαρρυντικό αμερικανικό χαμόγελό του.

«Όλα θα πάνε καλά», μουρμούρισε, με ένα είδος πατρικής παραίτησης. «Σιγά σιγά, θα αρχίσεις πάλι να γράφεις, θα σε δημοσιεύσουν. Θα έχεις ακόμα και θαυμαστές. Όχι πολλούς, φυσικά, αλλά στην Αμερική όλα τακτοποιούνται στο τέλος. *Everything can be fixed in America, everything will be fine...** Θα καταλάβεις σιγά σιγά το μεγαλείο αυτής της χώρας». Η έκφραση «Everything can be fixed» ήταν καινούργια για μένα και αναρωτιόμουν εάν ήταν ισότιμη με το χάπι εντ.

«Πόσες γενιές πριν εγκαταστάθηκε εδώ η οικογένειά σας;» ρώτησα έτσι για να ρωτήσω κάτι και να ξεχαστώ λιγάκι.

«Τρεις», απάντησε ο οικοδεσπότης.

«Η οικογένειά μου έθαψε πέντε γενιές στη Ρουμανία. Έπειτα κάτι συνέβη. Στη Γερμανία, ή στη μεσαιωνική Ισπανία του 1492. Οι γονείς της μητέρας μου θάφτηκαν όχι στη Ρουμανία αλλά σε ένα δάσος της Ουκρανίας, δίπλα στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως όπου έχουν πεθάνει. Σε έναν ομαδικό τάφο, χωρίς κανένα στοιχείο, χωρίς ονόματα. Η μητέρα μου ήθελε πάντα να φύγει από τη Ρουμανία μετά τον πόλεμο, αλλά τελικά αυτό θα είναι το μέρος όπου θα πεθάνει και θα θαφτεί. Είναι πολύ άρρωστη και μεγάλη σε ηλικία. Μόνο ο πατέρας μου θα μπορέσει ίσως να φτάσει τελικά στους Άγιους Τόπους. Θα έχει τον προνομιούχο τάφο του, κοντά στο Θεό του».

Ο Φίλιπ άκουσε ευγενικά τη σύντομη ομιλία μου. Γνώριζα όμως ότι ο τόνος της ανατολικοευρωπαϊκής αυτολύπησης ήταν κοινότοπος και βαρετός.

«Στην Αμερική αυτά τα πράγματα δεν μπορούν να συμβούν.

* Όλα τακτοποιούνται στην Αμερική, όλα θα πάνε καλά... (Σ.τ.Μ.)

Το σύνταγμα δεν θα το επιτρέψει, και ούτε η ποικιλομορφία της χώρας. Υπάρχουν εδώ μετανάστες από όλο τον κόσμο».

Η σιωπή που ακολούθησε επιβεβαίωσε ότι η αξιολύπητη εξομολόγηση του περιπλανώμενου άντρα δεν ήταν στις προτιμήσεις του οικοδεσπότη του, μαέστρου της ειρωνείας και του σαρκασμού. Ήμουν έτοιμος να προσθέσω το τελευταίο συστατικό, αλλά στο μεταξύ η συνομιλία γύρισε σε άλλα μικρά ασήμαντα θέματα. Κατόρθωσα να το συμπληρώσω μερικά χρόνια αργότερα, όταν είχαμε γίνει φίλοι, και αφότου είχα αρχίσει να κατανοώ το μεγαλείο και τις καταστροφές της Αμερικής. Τόσο ελεύθερος μέσα στην ελευθερία της χώρας που αγαπούσε και αντιπροσώπευσε, τώρα ο ίδιος ο συνομιλητής μου βρισκόταν ήδη σε δημόσια πολιορκία.

Όταν βρίσκεσαι μόνος στην πολιορκία του κόσμου, δεν μπορείς πλέον να διακρίνεις τα πρόσωπα του πανηγυριού. Είχα παρόμοιες εμπειρίες στη σοσιαλιστική Ζορμανία και τις ξαναέζησα με τα μηνύματα που έφταναν σε μένα από τη μετακομμουνιστική πατρίδα. Αυτή τη φορά είχα το πλεονέκτημα ως εξόριστος να συλλογιστώ την έννοια «ανήκω κάπου» από κάποια απόσταση, αν και κανένας δεν μπορεί ποτέ να ισχυριστεί ότι βρίσκεται αρκετά μακριά από τον εαυτό του. Ο Φίλιπ θεώρησε ότι η επίσκεψή μου στην πατρίδα ήταν απολύτως απαραίτητη για τη θεραπεία μου. Τώρα, φθάνοντας στα μέρη που μέχρι χθες ήταν «σπίτι», σκεφτόμουν εκείνους που είχα αφήσει πίσω στην Αμερική. «I think I have no prejudices... I can stand any society», απαγγέλλει ο Αμερικανός Μαρκ Τουέιν πέρα από τον ωκεανό. «All that I care to know is that a man is a human being – that is enough for me. He can't be any worse».* Ο Σελίν και ο Σιοράν δεν θα μπορούσαν να ανταγωνιστούν τέτοιο σαρκασμό. «Ένα άτομο είναι ένας άνθρωπος. Δεν μπορεί να είναι κάτι χειρότερο». Η ανώτατη ανεκτικότητα, ο ανώτατος σκεπτικισμός.

Συνεχίζω να λαμβάνω τακτικά νυκτερινά μηνύματα από πέρα, από τον Άλλο Κόσμο, που μου ζητούν να επιβεβαιώσω ότι όλα είναι εντάξει. Αλλά το φαξ στο ξενοδοχείο του Βουκουρεστίου δεν λειτουργεί. Ένας Αμερικανός, ακόμα και ένας που έχει λεπτή

* «Νομίζω ότι δεν είμαι προκατειλημμένος... Μπορώ να αντιμετωπίσω οποιαδήποτε κοινωνία... Θέλω μόνο να μάθω εάν ένας άνθρωπος είναι ανθρώπινο ον, αυτό μου είναι αρκετό. Δεν μπορεί να είναι κάτι χειρότερο». (Σ.τ.Μ.)

αίσθηση του χιούμορ, μετά βίας θα καταλάβαινε ένα αστείο όπως αυτό. Μας έμενε η τηλεπάθεια. Μέσα στη μεγάλη νύχτα, ο ένοικος στο δωμάτιο 1515 του ξενοδοχείου στο Βουκουρέστι διαβιβάζει, πέρα από τους ωκεανούς και τις χώρες και τις διαφορές ώρας, την είδηση ότι η γη συνεχίζει να περιστρέφεται μαζί με τον άυπνο επιβάτη της: όλα είναι εντάξει λοιπόν! Δεν υπάρχει τίποτα ύποπτο να κρύβεται πίσω από τις κουρτίνες της νύχτας. Όλα είναι εντάξει.

Πέμπτη μέρα:
Παρασκευή, 25 Απριλίου 1997

ΣΗΜΕΡΑ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΕΠΙΣΚΕΦΤΟΥΜΕ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ συνοικία, το Άσπρο Παλάτι του Λευκού Κλόουν, τις Βερσαλίες της Ζορμανίας. Περνάμε από μια μεγάλη λεωφόρο με πολυκατοικίες, με ελαφρώς διαφορετικές προσόψεις, που είχαν σχεδιαστεί ως κατοικίες για την αστική τάξη του Κόμματος.

Στην κορυφή του λόφου, κυριαρχώντας στην πόλη, υψώνεται το Άσπρο Παλάτι, ένα εκλεκτικιστικό μείγμα Ανατολής και Δύσης, όπως σε μερικές προπολεμικές βίλες, τέρας «μοντερνισμού» με έντονη βορειοκορεατική σφραγίδα.

Είναι η πρώτη φορά που βλέπω αυτό το μνημείο της βυζαντινο-κομμουνιστικής δικτατορίας και θυμάμαι την καταστροφή των παλιών γειτονικών περιοχών μετά τις επιθεωρήσεις «εργασίας» του προέδρου μας και της αγαπημένης συζύγου του στην περιοχή του εργοταξίου, όχι μακριά από το τελευταίο μου σπίτι στο Βουκουρέστι. Βούλωνα τα αυτιά μου για να μην ακούω τον ήχο των σειρήνων που προανήγγελλαν την πομπή των μαύρων λιμουζίνων του αυτοκρατορικού ζευγαριού. Τη νύχτα, οι γερανοί ξεχώριζαν στον μαύρο ουρανό, φωτισμένο από τις φλόγες των οξυγονοκολλητών, το πεζοδρόμιο έτρεμε από τα φορτηγά που κουβαλούσαν τσιμέντο. Μπορώ ακόμα να ακούσω το θρήνο των σειρήνων της αστυνομίας, τους ρυθμούς του οικοδομικού οργασμού.

Ο Λέον γοητεύεται από το Παλάτι, αυτή ήταν η πολυαναμενόμενη στιγμή του ταξιδιού στο Βουκουρέστι. «Σε είκοσι χρόνια», λέει, «όταν το πολιτικό πλαίσιο θα έχει ξεχαστεί, αυτό το κτήριο θα γίνει αντικείμενο μελέτης στις αρχιτεκτονικές σχολές. Ένα τέτοιο επίτευγμα θα ήταν τώρα αδύνατο οπουδήποτε στον κόσμο. Μόνο ένας τύραννος έχει τη δύναμη και την άνεση να κατεδαφί-

σει και να οικοδομήσει σε τέτοια μεγάλη κλίμακα». Η ψυχική μου διάθεση δεν είναι συγκαταβατική και δεν μπορώ να μοιραστώ τον ενθουσιασμό του Λέον, αν και καταλαβαίνω πώς γοητεύονται οι Αμερικανοί από τον κόσμο που δεν έχει εκσυγχρονιστεί, τον κόσμο των μη προνομιούχων από τον οποίο η Αμερική βρίσκεται έξω και από τον οποίο συνεχίζει να απομακρύνεται. Παρά τις δυσκολίες και τα βάσανά της, η Αμερική παραμένει έτοιμη να προσφέρει την υποστήριξή της σε αυτόν τον Παλαιό Κόσμο, ελπίζοντας μάλλον ότι κατά αυτόν τον τρόπο θα πληρώσει για τις αμαρτίες και την προνομιακή της θέση.

Τρώμε μεσημεριανό εκεί κοντά, στο ιστορικό πανδοχείο Μανούκ. Είναι Μεγάλη Παρασκευή, ημέρα νηστείας, και ο σερβιτόρος μπορεί να μας προσφέρει μόνο σαλάτα και μπίρα.

Πριν φύγει για το αεροδρόμιο για να επιβιβαστεί στο αεροπλάνο με προορισμό τη Σκοτία, όπου τον περιμένουν για ηχογράφηση με τη Βασιλική Εθνική Ορχήστρα της Σκοτίας, ο Λέον μου λέει ότι πέρασε πραγματικά καλά σε αυτήν την εξωτική περιπέτεια. Αγοράζει τελευταία στιγμή από ένα τούρκικο κατάστημα ένα ανατολίτικο χαλί για το γραφείο του στο Κολέγιο Μπαρντ. Του άρεσε και το παζάρεμα στα αγγλικά με τον έμπορο, έναν πρώην διπλωμάτη. Όσο για μένα, ωφελήθηκα από τη συντροφιά του και την αμερικανική αποτελεσματικότητα που με απέτρεψε να επικοινωνήσω με τα φαντάσματά μου. Είχαμε έρθει στη Ρουμανία με διαφορετικούς στόχους, αλλά αυτό αποδείχθηκε αμοιβαίο πλεονέκτημα.

Όχι μακριά από εκεί, δύο στενά πιο κάτω, στο νούμερο 2 της λεωφόρου Βικτόριεϊ, βρισκόταν το κτήριο όπου έμενα πριν φύγω από τη Ρουμανία. Σε λίγα λεπτά μόνο θα μπορούσα να φτάσω στην πόρτα του διαμερίσματος 15, κάτω από το σημάδι ενός άλλου καιρού, για να τιμήσω την ανατολικοκομμουνιστική σιέστα της προηγούμενης δεκαετίας. Θα μπορούσαν άραγε να ξαναβρούν όλα τον παλιό ρυθμό και εγώ να ξαναγίνω αυτός που δεν μπορούσα πλέον να είμαι; Μόνο εάν ο χρόνος ακύρωνε όλα αυτά που είχαν συμβεί στο μεταξύ.

Εκεί κοντά βρίσκεται και η παλιά οδός Αντίμ, η γειτονιά του φίλου μου του Σωλ Σ. Τους τελευταίους μήνες πριν από το ταξίδι μου, ο Σωλ μου έλεγε συνέχεια ότι θα επιθυμούσε να με συνοδεύσει. Σκεφτόταν ότι ήταν πάρα πολύ ευάλωτος για να κάνει μόνος

του αυτό το πολυαναμενόμενο ταξίδι της επιστροφής, αλλά εάν θα πηγαίναμε μαζί, θα μπορούσαμε να γιατρέψουμε το τραύμα που μας ταλαιπωρούσε με διαφορετικούς τρόπους.

Επτά χρόνια είχαν περάσει από την πρώτη γνωριμία μας. Με είχαν συστήσει ως Ρουμάνο, για να ξυπνήσω τη συμπόνια του, αλλά αυτό είχε αντίθετη επίδραση. Αυτό δεν με εξέπληξε, αλλά δεν έκανα τίποτα για να το αποτρέψω. Έμοιαζε με τον μεγάλο Ρουμάνο ποιητή Τούντορ Αργκέζι,[53] όχι μόνο επειδή ήταν σιωπηλός και λακωνικός, ούτε επειδή είχε μουστάκι και καράφλα, αλλά λόγω της καυστικότητας και του σαρκασμού με τα οποία αντιμετώπιζε όχι μόνο τους άγνωστους, αλλά και τους οικείους του. Ήταν όπως ένα αρπακτικό που παραμόνευε, παρακολουθούσε αργά το θύμα και έπεφτε πάνω του ξαφνικά. Ένας γεροπαράξενος και γκρινιάρης που ήταν το ίδιο παράξενος και γκρινιάρης και ως νεαρός άνδρας.

Το ότι είχαμε έρθει πιο κοντά ο ένας στον άλλο έγινε εμφανές την ημέρα που μου τηλεφώνησε για να με ρωτήσει τι κάνω, και εγώ στη συμβατική του ερώτηση έδωσα μια συμβατική απάντηση. Αυτός τότε είπε: «Όχι, δεν μπορεί να είσαι καλά. Σε καμία περίπτωση δεν είσαι καλά. Το ξέρω αυτό. Εμείς κουβαλάμε μια κατάρα, το μέρος από όπου ερχόμαστε. Αυτή την κατάρα την κουβαλάμε μέσα μας και δεν μπορούμε εύκολα να γλυτώσουμε απ' αυτή. Ίσως ποτέ».

Ευτυχισμένος πάνω από μισό αιώνα στην Αμερική, όπου είχε βρει τη δουλειά της ζωής του και τη φήμη του, ο Σωλ δεν είχε καταφέρει ποτέ να γιατρέψει τη ρουμανική πληγή του. «Έχεις διαβάσει εκείνο το βιβλίο για τη Ρουμανία του 1940; *Athénée Palace*, νομίζω ότι λεγόταν. Η συγγραφέας είναι κόμισσα! Μια Αμερικανίδα κόμισσα, εάν είναι δυνατόν! "Εμείς εδώ είμαστε αντισημίτες, κυρία, της είπε κάποιος από τους τοπικούς άρχοντες. Αλλά, δεν μπορούμε να ζήσουμε χωρίς αυτούς, όχι μόνο για οικονομικούς λόγους, αλλά επειδή οι Ρουμάνοι δεν εμπιστεύονται τους άλλους Ρουμάνους. Μπορούν να εμπιστευτούν τα βρόμικα μυστικά τους μόνο σε έναν Εβραίο"». Περίμενε τα σχόλιά μου, αλλά εγώ του προσέφερα μόνο ένα χαμόγελο. «Αλλά εάν είναι αντισημίτες», ο Σωλ επέμεινε, «πώς μπορούν να εμπιστευθούν τους Εβραίους; Και αφού τους εμπιστεύονται και σκέφτονται ότι είναι ευφυείς και καλοί άνθρωποι, γιατί είναι αντισημίτες;» Η απάντη-

σή μου ήταν ένα καινούργιο χαμόγελο. «Η γοητεία της χώρας! Βλέπεις, αυτό είναι ο μαγικός μας τόπος!»

Θεωρούσε το παρελθόν του πριν από την εξορία ως κάποιο είδος αθεράπευτης ασθένειας, παχύρρευστης λάσπης που διαπερνά όλους τους πόρους του, που μολύνει όχι μόνο τους κερδοσκόπους αλλά και τα θύματα, που ήταν καλά εκπαιδευμένα να προσαρμοστούν σε ένα περιβάλλον έχθρας και συνενοχής, σε μια συνεχή διαπραγμάτευση που τους είχε παραμορφώσει το χαρακτήρα τους. Μιλούσε με δηλητηριώδη σφοδρότητα για εκείνο τον τραγελαφικό συμβατικό μεταβολισμό που τροφοδοτούνταν με μικρές εσωτερικές απολαύσεις και την επίμονη μαγιά της υποκρισίας. Σκεπτόμουν ότι εδώ και τώρα, όπως στεκόμουν σε αυτή την οδό του Βουκουρεστίου του 1997, θα είχα ανάγκη την τρομερή ενέργεια του σαρκασμού του, ένα μείγμα οίκτου και απονιάς.

Τα μοναδικά σχέδιά του ήταν μια συμπύκνωση του οράματός του για τον κόσμο, την οποία συμμεριζόμουν. Η *χώρα του ντανταϊσμού* τού είχε ξαναγίνει έμμονη ιδέα κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, όχι ακριβώς όπως η «Μαύρη Χώρα» ή «Η Χώρα της Εξορίας», όπως την αποκαλούσε, αλλά και ως «Η Χώρα της Παιδικής Ηλικίας Χωρίς Επιστροφή». Ο καλλιτέχνης μαγεμένος από το τοπίο της θύμησής του με το θαυμαστό ντεκόρ και τον αστεϊσμό του, τα εκστατικά αρώματά του, θα παραδινόταν ακόμα και τώρα, περασμένα ογδόντα, με τη φρενιτιώδη φαντασία της νιότης του, στις μνήμες: στις μυρωδιές των καταστημάτων παπουτσιών και των καταστημάτων μπαχαρικών, στη σκόνη και στον ιδρώτα του κοντινού σιδηροδρομικού σταθμού, στη γεύση από τουρσί και πίτες και πικάντικα λουκάνικα, στις μυρωδιές των κουρείων.

«Βάζοντας τους εαυτούς μας στην καθόλου άνετη θέση του μετανάστη, γινόμαστε ξανά παιδιά», είχε γράψει. Η παιδική ηλικία από μόνη της είναι μια εξορία επίσης, αλλά μια θαυμαστή εξορία, γεμάτη με οράματα και μαγικά. Οι διάσημοι «χάρτες» του, που άρχισαν από το Μανχάταν, από το γραφείο του, κατάφεραν να περιλάβουν τον μαγικό κύκλο της οδού Πάλας και των γύρω περιοχών στο Βουκουρέστι. «Είμαι ένας από τους λίγους που συνεχίζουν να τελειοποιούν τα σκίτσα που ζωγράφιζαν στην παιδική ηλικία τους», μου εμπιστεύτηκε.

Μπορώ να τον ακούσω στο τηλέφωνο και μπορώ να τον δω,

εδώ και τώρα, ρωτώντας οποιονδήποτε τυχαίνει να είναι γύρω μου αυτό που συνήθιζε να ρωτά εμένα: «*Cacialma*, τι σκέπτεσαι; Είναι μια τουρκική λέξη, όπως το *mahala*, όπως το *sarma*, *narghilea*, *ciulama*, ε, τι λες; Τι γίνεται με το *cică* και το... *cicăleală*; Είναι όλα τουρκικά. Τα επαγγέλματα είναι γερμανικά, τα λουλούδια είναι γαλλικά, αλλά το *rastel* προέρχεται από το ιταλικό *rastello*. Και το *rău* από τα λατινικά. Το *zid* είναι σλαβικό, όπως και το *zîmbet*. Το *Dijmă* φαίνεται σλαβικό, όπως το *diac* και το *diacon*. Τι είναι αυτό το *diac*; Ο γραφίστας ή ο διάκονος;»

Ανακάλυπτε παράξενες λέξεις, η εξωτική φωνητική τους ξανάβρισκε ξαφνικά το χρόνο και τον τόπο που μας είχαν διαμορφώσει και παραμορφώσει και μας είχαν ρίξει έξω στον απέραντο κόσμο. «Εμείς δεν μπορούμε να είμαστε Αμερικανοί», μου δήλωσε πάνω από μια φορά ως συμπέρασμα παρηγοριάς αυτός ο ηλικιωμένος Αμερικανός που τον θεωρούσαν «a national treasure», έναν εθνικό θησαυρό του Νέου Κόσμου. Είχε κάθε λόγο να με συνοδεύσει στη Ρουμανία και κάθε λόγο να αποφύγει το ταξίδι.

Τώρα, μετά την αναχώρηση του Λέον, θα μπορούσαμε να έχουμε περιπλανηθεί γύρω από τα μέρη όπου ήταν κάποτε ο παράδεισος της παιδικής του ηλικίας. Ωστόσο, στο τέλος αποφάσισε να πάει πίσω στο Μιλάνο, την πόλη της νιότης του, ένα «ασφαλέστερο» και με λιγότερες εκπλήξεις υποκατάστατο του παρελθόντος. Αντί να μου ευχηθεί «καλό ταξίδι», μου έστειλε το αντίγραφο ενός χάρτη όπου είχε κυκλώσει τη μαγική περιοχή. «12 Απριλίου, 1997. Αγαπητέ Νόρμαν», έγραψε, «εδώ είναι ο δικός μου μαγικός κύκλος που σχηματίζεται από τις οδούς: Αντίμ, Πάλας, Ζουστίτσιεϊ, Ράχοβεϊ. Έχει μείνει τίποτα εκεί; Ρίξε μια ματιά, εάν έχεις λίγο χρόνο».

Μετά την αναχώρηση του Λέον, και αφού δεν εκτελώ πλέον χρέη οικοδεσπότη και ξεναγού, έχω άφθονο χρόνο. Η περιοχή του μαγικού κύκλου δεν ήταν μακριά από εκεί όπου βρισκόμουν, αλλά δεν έχω τη δύναμη να θαυμάσω το τίποτα. Οι μπουλντόζες της δικτατορίας είχαν καταστρέψει το παραδείσιο Πάλας, που είχε τώρα μεταφερθεί στη Νέα Υόρκη, ζωντανό μόνο στη μνήμη του γέρου καλλιτέχνη από το Ιστ Σάιντ Μανχάταν.

Η φωνή του αποκτά ξανά μελωδικό χαρακτήρα όταν αρχίζει να εκφωνεί τα παλιά ονόματα: Πάλας, Ράχοβεϊ, Αντίμ, Ρινοτσέρουλουι, Λαμπιρίντ, Τζεντίλα. «Concordiei, and right next to it,

look, Discordiei! Concordiei and Discordiei!... And here we have Trofeelor, Olimpului, Emancipata. Listen, Emancipata! Isn't it wonderful? And Rinocerului, Labirint, Gentilă! Also Cuțitul de Argint, Puțul cu apă and Cuțitul de Argint!»

Ο μαγικός κύκλος έχει εξαφανιστεί, αλλά μπορώ να αγοράσω από το βιβλιοπωλείο που βρίσκεται κοντά στο ξενοδοχείο παλιές κάρτες για τη συλλογή του Σωλ, όπως μου είχε ζητήσει. Υπήρχαν παλιές κάρτες με εικόνες από τη Σουτσεάβα και το Φαλτιτσένι, το Μπουζάου, το Πλοϊέστι και το Βουκουρέστι, ένας αληθινός θησαυρός για τον διάσημο καλλιτέχνη από τη Νέα Υόρκη. Στην πρώτη του επίσκεψη σε μας, ο Σωλ δεν έφερε το συνηθισμένο μπουκάλι κρασιού, ή το συνηθέστερο καλάθι με διάφορα μπουκάλια, όπως θα γινόταν αργότερα, αλλά μια παλιά χρωματισμένη κάρτα από το Μπουζάου, τη γενέτειρά του, το σπίτι των παππούδων και των γονέων του και της πρώτης παιδικής του ηλικίας. Μας την προσέφερε με επίσημο ύφος, κοιτάζοντάς μας προσεκτικά για να δει εάν η Τσέλα και εγώ ήμασταν αντάξιοι ενός τέτοιου δώρου. Έτσι μας παρουσιάστηκε ο εξόριστος που δεν μπορούσε να ακούσει τίποτα σχετικά με τη Ρουμανία, αλλά δεν θα μπορούσε να ξεκολλήσει από το παρελθόν, ακόμα και έπειτα από μισό αιώνα απουσίας του από την πατρίδα. «Δεν μπορώ να συμφιλιωθώ με τη γλώσσα», επαναλάμβανε κάθε φορά που βλεπόμασταν.

Στέκομαι τώρα μπροστά από το ξενοδοχείο, στο φως του ανοιξιάτικου ήλιου. Έχει επιστρέψει το φάντασμα που με προστατεύει;... Αναγνωρίζω τη σιλουέτα, το βάδισμα, το βλέμμα... Περπατούσα πάλι, δίπλα στη Mater Dolorosa, όπως τότε στη Νέα Υόρκη, στη λεωφόρο Άμστερνταμ; Χαμογελά, τα μάτια της γεμίζουν με χαρά και μ' εκείνη την έξυπνη τρυφερότητα που πάντα αναζητούσα. Η πραγματικότητα μας είχε φέρει πάρα πολλές φορές σε ρήξη και μας χώρισε, αλλά να, τώρα μας έφερνε πάλι κοντά.

Το χαμόγελό της με ακολουθεί για λίγη ώρα και στο δωμάτιο 1515. Επιστρέφω γρήγορα στο δρόμο, για να είμαι μέσα στην καθημερινή βαβούρα, εκεί που μπορούσα να είμαι μόνος μου, εντελώς μόνος μου, όπως το άξιζα.

Το βράδυ, δειπνώ στο Καφέ ντε Παρί, ένα νέο και ακριβό εστιατόριο κοντά στο ξενοδοχείο. Μαζί μου, ο πρόξενος και ο επιτετραμμένος της Αμερικανικής Πρεσβείας, με τις συζύγους τους. Ζεστή, χαλαρή ατμόσφαιρα. Τους διαβεβαιώνω ότι η εβδομάδα που

έχω περάσει στο Βουκουρέστι ήταν ήρεμη. Πολυάσχολη αλλά ήρεμη. Στο επίσημο γεύμα που έγινε τιμητικά για μένα και τον Λέον είχαμε συμφωνήσει ότι θα ενημέρωνα τηλεφωνικώς την Πρεσβεία εάν αντιλαμβανόμουνα κάτι ύποπτο. Δεν υπήρξε όμως τίποτα. Πράγματι, τίποτα δεν είχε συμβεί που να με βοηθήσει να λύσω καλύτερα το μυστήριο: η εικόνα του μάρτυρα από τον πίνακα του Σαγκάλ που βασανίστηκε στην πυρά του ανατολικοευρωπαϊκού πογκρόμ. Ούτε και εδώ υπήρξε τίποτα που θα μπορούσε να με έχει βοηθήσει να καταλάβω καλύτερα εάν εκείνη η κάρτα ήταν ένα μήνυμα εχθρότητας ή συμπόνιας.

Η συνομιλία στο εστιατόριο εστιάζει στη μετακομμουνιστική Ανατολική Ευρώπη. Οι διπλωμάτες κάνουν προσεκτικές αξιολογήσεις για τη σημερινή Ρουμανία και με ρωτάνε για τον Μίρτσεα Ελιάντε. Συζητάμε και για τη δολοφονία του καθηγητή Κουλιάνου στο Σικάγο το 1991. «Σύντομα, ακόμα και εδώ, στην Ανατολή, οι εθνικιστικές ανοησίες των διανοούμενων θα είναι αδιάφορες», λέει ο επιτετραμμένος. «Οι διανοούμενοι θα γίνουν και εδώ το ίδιο αδιάφοροι όσο είναι στη Δύση. Η συζήτηση σχετικά με τον εθνικισμό θα περιθωριοποιηθεί, επίσης. Όπως καταλήγουν όλες οι πνευματικές συζητήσεις, έτσι δεν είναι;»

Εγκαταλείπω την προσπάθεια να μάθω για τις διπλωματικές διακλαδώσεις του εθνικιστικού κινήματος στην αποστολή του στην Ανατολική Ευρώπη και την πρώην Σοβιετική Ένωση. Δέχομαι ήρεμα τον αισιόδοξο πραγματισμό του ευχάριστου νέου ανθρώπου που βρίσκεται μπροστά μου, τη φιλική ατμόσφαιρα του δείπνου, ανακουφιστική ακριβώς εξαιτίας των περιορισμών που προϋπέθετε.

Η παρέα επιμένει να με συνοδεύσει πίσω στο ξενοδοχείο μου. Με συνοδεύουν και οι τέσσερις στο λόμπι, όπου κουβεντιάζουμε δέκα λεπτά περίπου. Ήταν οι ξεπερασμένοι κανόνες του ψυχρού πολέμου; Αυτή η μικρή κωμωδία προοριζόταν, όπως παλιότερα, να προειδοποιήσει τους ρεσεψιονίστ και τους ανωτέρους τους ότι ήμουν υπό την προστασία των Αμερικανών αξιωματούχων;

Στο δωμάτιό μου ανοίγω το μπλε σημειωματάριο. Κρατώ το μολύβι στο χέρι μου, αλλά μια σκιά φαίνεται να περιβάλλει ξανά το δωμάτιο. Κλείνω τα μάτια, κλείνω το σημειωματάριο, σύμμαχο των σκιών που με κυνηγούν.

Η *κατοικία της ύπαρξης*

«ΜΙΛΩΝΤΑΣ ΜΕ ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΣΤΗ ΡΕΣΕΨΙΟΝ, ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ σας ξαφνικά έλαμψε», η παρατήρηση του Κεν, την Τρίτη το πρωί, ήταν προφανώς σωστή.

Για εκείνη τη στιγμή μόνο η μητρική μου γλώσσα είχε γίνει η πραγματική μου κατοικία. Μου είχε συμβεί και στο παρελθόν. Στη Ζυρίχη, ο πορτιέρης του ξενοδοχείου, που μας είχε ακούσει να μιλάμε ρουμανικά, απευθύνθηκε όλο χαμόγελο στην Τσέλα με τη ρουμανική καλημέρα: «Μπούνα Ντιμινάτσα!» Μόλις παρατήρησε τη χαρά μου δεν έλεγε να σταματήσει να μας περιγράφει τα βάσανα της εξορίας αλλά και την ευτυχία του να ζεις ελεύθερος στην πολιτισμένη Ελβετία.

Το να ξυπνήσεις από τον ύπνο του *Υποκρίνω* ήταν ένα αστείο; Θα έπρεπε μετά να κερδίσεις τα προς το ζην: οι λέξεις που σε συνοδεύουν, βήμα βήμα, στο λαβύρινθο της ξενιτιάς.

Και έρχεται κάποια στιγμή, εάν κάνεις υπομονή, και η *Μέρα του Πειραματόζωου*. Για μένα αυτό συνέβη πριν από λίγο καιρό στη Νέα Υόρκη. Είχα ξυπνήσει χωρίς πραγματικά να ξυπνήσω, μετά από μια νύχτα τόσο σύντομη όσο ένα δευτερόλεπτο. Ο Αμερικανός φίλος μου, πρωινός τύπος, όπως τον ήξερα, ήταν στο τηλέφωνο. Η φωνή, ο χαρούμενος τόνος, ήταν ίδια, αλλά οι λέξεις, ο ήχος, η προφορά... ω, Θεέ μου, αυτό ήταν ένα παράξενο υποκατάστατο, ένα βαλκανικό δίδυμο. Όταν έκλεισα το τηλέφωνο και προσπάθησα, μισοκοιμισμένος, να βρω το δρόμο για το μπάνιο άκουσα φωνές στο καθιστικό. Ποιος είχε εισβάλει στο διαμέρισμά μας τέτοια πρωινή ώρα; Η Τσέλα είχε φύγει για δουλειά αφήνοντας την τηλεόραση ανοιχτή! Στην οθόνη, η δίκη του Ο. Τζ. Σίμπσον μεταδιδόταν σε απευθείας σύνδεση από την Καλιφόρνια αλλά με ένα άλλο λεξιλόγιο και άλλη φωνητική. Πετάχτηκα να πιάσω το τηλεκοντρόλ, έκανα ζάπινγκ με ταχύτητα και φρίκη σε όλα τα κανάλια, πάνω από εκατό, της τηλεόρασης της

Νέας Υόρκης. Δεν υπήρχε πια καμιά αμφιβολία: σε όλα τα κανάλια μιλούσαν ρουμανικά!

Έκλεισα την τηλεόραση και πήγα στο μπάνιο. Ο καθρέφτης με έδειχνε σε μια κατάσταση αγαλλίασης. Ένα βλακώδες χαμόγελο στο πρόσωπό μου. Εκείνη η μάσκα ευτυχίας ερχόταν σε αντίθεση με το τι είχα σκεφτεί ή αισθανθεί λίγο αφότου είχε χτυπήσει το τηλέφωνο. Χαμήλωσα το βλέμμα μου στο άσπρο κοχύλι του νιπτήρα, για να αποφύγω το πρόσωπο ενός ξένου που καθρεφτιζόταν μπροστά μου. Τα χέρια μου έτρεμαν, το σαπούνι μου γλίστρησε στο νιπτήρα, αλλά, παρά την ανησυχία, το πρόσωπό μου φορούσε ακόμα το έμβλημα του θριάμβου.

Κατόρθωσα να βγω από το μπάνιο χωρίς να ξανακοιτάξω τον καθρέφτη, ντύθηκα, βγήκα στο διάδρομο, και προχώρησα προσεκτικά προς τον ανελκυστήρα. Θα έπαιρνα την εφημερίδα, όπως συνηθίζω κάθε πρωί. Οποιαδήποτε στιγμή, κάποια πόρτα θα μπορούσε να ανοίξει σε μια ακόμα παραίσθηση.

Στο ισόγειο, ο Πέντρο ήταν στη θέση του, πίσω από το μαρμάρινο γραφείο, χαμογελώντας με τη συνηθισμένη ευγένειά του και δείχνοντάς μου τα κατάλευκά του δόντια. Θα με χαιρετούσε άραγε όπως κάθε πρωί με το καθιερωμένο «Good morning, sir»; Αλλά όχι, αυτό το πρωί μου κουνά το κεφάλι όπως συνήθως και μου λέει: «Bună dimineața, domnule!» Εγώ δεν κατάφερα να του απαντήσω. Τι να του πω; Το απλό «Good morning» που ήταν η συνηθισμένη απάντησή μου κάθε πρωί στη Νέα Υόρκη; Το ηλίθιο χαμόγελο της ευτυχίας δεν μπορούσα παρ' όλα αυτά να το σβήσω από το πρόσωπό μου. Ο Πέντρο, απίστευτο, και αυτός μιλούσε ρουμανικά. Και όχι μόνο ο Πέντρο, αλλά και ο Ο. Τζ. Σίμπσον και ο δικηγόρος του, ο Τζόνι Κόχραν, και η αντίπαλός τους, η Μάρσα Κλαρκ, και ο πρόεδρος Κλίντον και ο μπασκετμπολίστας Μάτζικ Τζόνσον! Τους είχα δει με τα ίδια μου τα μάτια μόνο λίγα λεπτά πριν στην τηλεόραση, μαζί με την Μπάρμπαρα Στρέιζαντ και την Νταϊάνα Ρος και τον Ρέι Τσαρλς, τραγουδούσαν, εάν μπορούσες να φανταστείς κάτι τέτοιο, στα ρουμανικά. «Θεέ μου, Θεούλη μου!» βρέθηκα να μουρμουρίζω, πεπεισμένος πλέον ότι ο Θεός ο ίδιος μιλούσε ρουμανικά και θα μπορούσε να με καταλάβει.

Ο νεαρός Πακιστανός στο περίπτερο με κοίταξε απορημένος, όχι επειδή δεν μπορούσε να κατανοήσει την παράξενη γλώσσα

στην οποία απευθύνθηκα στα Θεία, αλλά επειδή, και αυτός επίσης, κατάλαβε τον κώδικα. Του άφησα τα κέρματα στον πάγκο, έσκυψα να πάρω ένα αντίτυπο των *New York Times*. Κοίταξα τους τίτλους. Τι έψαχνα; Έψαχνα μια επιθυμία, μια υπόσχεση, ένα μήνυμα από το χρησμό; Ένα τέτοιο μήνυμα είχε φθάσει πράγματι ένα χρόνο πριν από μια πόλη με το ρομαντικό όνομα Νιου Ροσέλ. Ήλθε με τη μορφή μιας κάρτας γραμμένης από το τρυφερό χέρι της Σίνθιας και πάλι θυμήθηκα τα λόγια της: «I wish for you, that one morning we will all wake up speaking, reading, and writing Romanian; and that Romanian will be declared the American national language (with the world doing the strange things it is doing today, there is *no reason* for this NOT to happen)».*

Λόγια, μόνο λόγια, δεν υπήρχε καμία μοιραία δύναμη έτσι που γράφτηκαν μαζί. Θα έπρεπε να είμαι ύποπτος για την παρένθεση; Δεν είμαι μεταξύ των οπαδών του κυρίου Ζακ Ντεριντά και της «κειμενικής ασάφειας». Τα λόγια της Σίνθιας ήταν στοργικά και φυσικά, αθώα και καλοπροαίρετα. Είχα προσπεράσει πολύ γρήγορα εκείνο το «NOT» που η ίδια η Σίνθια το έβαλε με κεφαλαία; Θα έπρεπε να είχα θυμηθεί την παλιά κινεζική συμβουλή που έλεγε να μην επιθυμήσουμε τίποτα πάρα πολύ, γιατί, Θεός φυλάξοι, η επιθυμία μπορεί να πραγματοποιηθεί; Και πράγματι, η επιθυμία είχε πραγματοποιηθεί και δεν μου έφερε ευτυχία, ούτε την αναμενόμενη θεραπεία, αλλά μόνο μια τεράστια σύγχυση. Αισθάνθηκα ξαφνικά σαν να ήμουν μια μαριονέτα από εκείνες τις παιδικές σειρές της τηλεόρασης, οι οποίες, και αυτές, κοίτα, παίζονταν στα ρουμανικά.

Ένας αλλοδαπός δεν μπορεί να κερδίσει τη γλωσσική του υπηκοότητα παρά μόνο σαν αντάρτης, σαν χούλιγκαν, παραβιάζοντας με κάθε τρόπο την είσοδο; Και όταν η μητέρα πατρίδα σε απελάσει, απλώς παίρνεις τη γλώσσα και τρέχεις μαζί της; Τι σημαίνει η «κατοικία της Ύπαρξης», καθηγητά Χάιντεγκερ; Είναι η πληγωμένη γλώσσα, η ανάπηρη, η αλλοτριωμένη γλώσσα, η γλώσσα που πάσχει από αϋπνίες, το ελληνικό κουβάρι *υποκρίνω*; Εί-

* «Σου εύχομαι ένα πρωί να ξυπνήσουμε όλοι μιλώντας, διαβάζοντας, και γράφοντας ρουμανικά. Και η ρουμανική γλώσσα να ανακηρυχθεί εθνική γλώσσα της Αμερικής (σε έναν κόσμο με τόσο παράξενα πράγματα δεν υπάρχει λόγος να ΜΗ συμβεί κάτι τέτοιο)». (Σ.τ.Μ.)

ναι η γλώσσα προσομοίωση, προσποίηση, υποκρισία; Είναι θεατρικότητα το καθυστερημένο παιχνίδι της μίμησης και της αναγέννησης; Είναι η μάσκα και η μεταμφίεση; Ξαφνικά, όλα φαίνονται πλαστά, πλαστογραφημένα. Ο πρόεδρος Κλίντον στα ρουμανικά, ο Ρέι Τσαρλς στα ρουμανικά, ο Μάτζικ Τζόνσον στα ρουμανικά. Τα ρουμανικά μετατράπηκαν σε μια γλώσσα που όλος ο κόσμος καταλαβαίνει και μιλά παγκοσμίως. Παγκόσμια εξορία, ο καθένας τώρα εκτελεί το νούμερό του στο *Τσίρκο Υποκρίνω;*

Ο βάτραχος μεταμορφωμένος ξαφνικά σε πρίγκιπα χαμογέλασε ηλίθια, αλλά δεν αισθανόταν καθόλου καλά μιλώντας στα ρουμανικά στον Πέντρο τον Μεξικανό και στον Πακιστανό περιπτερά, ή ακόμα και στον Φίλιπ. Κάτι άλλο είχε η Σίνθια κατά νου, όταν έπαιξε έτσι με τις λέξεις. Όπως τόσοι πολλοί συγγραφείς και μη-συγγραφείς, είχε ξεχάσει τους κινδύνους που κρύβονταν πίσω από τις λέξεις.

Το ηλίθιο χαμόγελό μου, η τρέλα της ευτυχίας μου, όλα είχαν γίνει απλά, φυσικά. Είχα θεραπευτεί ξαφνικά από τη διστακτικότητα με την οποία, σε μεγάλη πλέον ηλικία, προσπαθούσα να ερμηνεύσω τα παιδικά μου χρόνια, σε ένα διαφορετικό λεξιλόγιο; Αυτή η φάρσα σύγχυσης δεν κατάφερε να βάλει τα πράγματα σε μια τάξη, αντιθέτως τα είχε μετατρέψει σε καρικατούρα. Ο Monsieur Ντεριντά θα είχε λόγο να είναι ευχαριστημένος: η γλώσσα δεν μπορεί να μην είναι ασαφής, αυτό δηλώνει ο καθηγητής, έτσι δεν είναι;

Πάρα πολύ αργά, Σίνθια, πάρα πολύ αργά! Εάν το θαύμα είχε συμβεί στις 9 Μαρτίου 1988, όταν προσγειώθηκα, αθώος σαν μωρό που έρχεται κατευθείαν από το φεγγάρι, στο αεροδρόμιο της Ουάσιγκτον, τότε ναι, θα ήμουν ευτυχής να μιλήσω στα ρουμανικά με τη Σίνθια και τον Φίλιπ, με τον Ρότζερ και τον Κεν, με τον Λέον, και τον Σωλ Μπ. ή τον Σωλ Σ., και με τόσα πολλά άλλα άτομα. Θα ήμουν τόσο ευτυχής που θα μπορούσα να μιλήσω ακόμα και με τον Νταν Κουέιλ ή τον Τζορτζ Μπους. Αλλά, τώρα, όλα είχαν μπερδευτεί. Δεν ήμουν πλέον το μωρό που μαθαίνει σιγά σιγά, μέσα από τις χειρονομίες και το μουρμούρισμα, τη γλώσσα των κωφάλαλων. Στο μεταξύ, η νέα γλώσσα, στην οποία είχα εξοριστεί, είχε εισχωρήσει στα παλιά κύτταρά μου. Είχα γίνει *υποκρίνω*, ένα υβρίδιο, τίποτα δεν παρέμεινε καθαρό ή τίμιο μέσα μου.

Τώρα, μετά τη *Μέρα του Πειραματόζωου*, κατάλαβα μια συνομιλία που είχα, λίγο καιρό πριν, με τον Λουίς. Μιλήσαμε για τις παράξενες ομοιότητες και διαφορές των προσωπικών ιστοριών μας. Όχι μόνο για τα τραυματικά παιδικά μας χρόνια, αλλά και γι' αυτό που μας συνέβη μετά. Θα μπορούσα να φανταστώ για μένα ένα αμερικανικό πεπρωμένο συγκρίσιμο με το δικό του –σπουδές σε ένα φημισμένο πανεπιστήμιο, δουλειά ως δικηγόρος και συγγραφέας–, εάν οι γονείς μου, όπως οι δικοί του, είχαν μεταναστεύσει αμέσως μετά τον πόλεμο στις Ηνωμένες Πολιτείες και είχαν τη δυνατότητα να χρηματοδοτήσουν την εκπαίδευση του γιου τους. Επίσης, θα μπορούσα να φανταστώ τον Λουίς –ένα όνομα, υποθέτω, το ίδιο ασυνήθιστο στην Πολωνία όσο το Νόρμαν στη Ρουμανία– να έχει μείνει στη γενέθλια χώρα του και να ακολουθούσε την ίδια πορεία ζωής όπως εγώ, μέσα από τις άσκοπες περιπλανήσεις του πολωνικού σοσιαλισμού.

Υπήρχαν λίγοι πελάτες στο κομψό εστιατόριο στην Ιστ Σάιντ την ώρα του γεύματος όπου ο διάσημος δικηγόρος και συγγραφέας, κρίνοντας από την προσοχή που του έδειχνε το προσωπικό, φαινόταν να ήταν σταθερός πελάτης.

«Ναι, μπορεί να έχεις δίκιο», μου είπε.

«Είμαστε πάρα πολύ όμοιοι χωρίς ακόμα να το καταλαβαίνουμε. Η μόνη διαφορά είναι ότι, τουλάχιστον, εσύ έχεις μια γλώσσα».

Εκείνη τη στιγμή η ηρεμία του εστιατορίου διακόπηκε ξαφνικά, σαν κάποιος να είχε ρίξει ένα δίσκο με πιάτα, μαχαιροπίρουνα και ποτήρια κάτω στο πάτωμα. Όχι, ο μεγάλος αυτός θόρυβος ήταν μόνο στο μυαλό μου. Η παρατήρηση του Λουίς δεν με έκανε να πέσω από την καρέκλα μου, αλλά πάγωσα. Τι σήμαινε; Είχα χάσει τη γλώσσα και αυτή ήταν η μεγαλύτερη απώλεια. Και ποιος μου τα έλεγε όλα αυτά; Ένας Αμερικανός συγγραφέας, τέλεια προσαρμοσμένος στη χώρα και στη γλώσσα του!

Σαν να είχε διαβάσει τις σκέψεις μου, συνέχισε: «Ζω άνετα στη γλώσσα του αμερικανικού περιβάλλοντός μου. Είναι μια γλώσσα που χειρίζομαι, εάν μπορώ να το πω έτσι, τέλεια. Η διαφορά είναι ότι εσύ έχεις τη γλώσσα σου. Αυτό είναι προφανές, πίστεψέ με, ακόμα και σε εκείνες τις μεταφράσεις για τις οποίες παραπονιέσαι. Η γλώσσα μου, όσο τέλεια και να είναι, μπορεί να είναι μόνο ένα εργαλείο. Βέβαια, μπορώ να κάνω με αυτήν οτιδήποτε επιθυμώ. Αλλά εσύ είσαι ένα με τη γλώσσα σου, έχεις μια συνο-

χή, μια πληρότητα, ακόμα και ως εξόριστος, ειδικά ως εξόριστος».

Συνοχή; Πληρότητα; Στην εξωτική γλώσσα μου, τα ρουμάνικά, μια γλώσσα χαμένη στη μετάφραση; Έγραφα άραγε σε μια εύκολα μεταφράσιμη γλώσσα, με ένα λεξιλόγιο που ταξιδεύει αβίαστα περνώντας όλα τα σύνορα; Στη σιωπή εκείνου του κομψού εστιατορίου με πολιόρκησαν πάλι οι ερωτήσεις, όπως εκείνη τη στιγμή που σταμάτησα να αγοράσω ένα αντίτυπο των *New York Times* στη λεωφόρο Άμστερνταμ. Ήταν σαν να με χτύπησε κάτι: οι λέξεις είχαν βρει πάλι τον αιχμάλωτό τους και είχαν ανακτήσει την έννοιά τους.

Είχα μείνει καθηλωμένος σε εκείνη την απίθανη στιγμή. Και λες και είχε περάσει ένας ολόκληρος αιώνας. Το χέρι μου συνέχισε να μετακινείται προς την εφημερίδα: *The New York Times.* Και πήρα στα χέρια μου μια ρουμανική εφημερίδα! Μόνο που τώρα βρισκόμουν στο Βουκουρέστι!

Ένα πρωινό, το ίδιο απίθανο όσο αυτό στη λεωφόρο Άμστερνταμ στη Νέα Υόρκη, στεκόμουν μπροστά σε ένα περίπτερο στο Βουκουρέστι και διάβαζα τον κυρίως τίτλο: *Το μεταθανάτιο ημερολόγιο του Μιχαήλ Σεμπαστιάν.* Ό,τι και να έλεγε ο Monsieur Ντεριντά για την ασάφεια της γλώσσας, οι καθαρές λέξεις έχουν μια καθαρή, μια σαφή έννοια. Καμία ασάφεια εκεί. Ναι, ο Λουίς είχε δίκιο: Κανένας δεν θα μπορούσε να μου αφαιρέσει τη συνοχή μου και την πληρότητά μου. Κανένας και τίποτα, ούτε ακόμα και το όνειρο αυτό που είχε μετατραπεί ξαφνικά σε πραγματικότητα.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·375

Έκτη μέρα:
Σάββατο, 26 *Απριλίου* 1997

ΣΗΜΕΡΑ ΜΕ ΕΧΟΥΝ ΚΑΛΕΣΕΙ ΓΙΑ ΦΑΓΗΤΟ ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΜΟΥ, Ο Μπέμπε και η Σίλβια. Η οδός που μένουν δεν λέγεται πλέον Γιούλιους Φούτσικ, προς τιμήν του διάσημου Τσέχου κομμουνιστή δημοσιογράφου και συγγραφέα του περίφημου βιβλίου *Ρεπορτάζ κάτω απ' την κρεμάλα*, αλλά οδός Τόμας Μάζαρικ, μια πιο αισιόδοξη ονομασία.

Λόγω της εγκατάλειψης, το κτήριο έχει χάσει το γόητρο της προνομιούχας θέσης του. Το διαμέρισμα, κάποτε άνετο και κομψό, φαίνεται τώρα φθαρμένο και μέτριο. Οι φίλοι μου όμως δεν δείχνουν να γερνούν, έχουν διατηρήσει την ισορροπία και την ηρεμία παρά τα όσα συμβαίνουν γύρω τους. Ο Μπέμπε διευθύνει ένα εξαιρετικό πολιτιστικό περιοδικό, η Σίλβια τον βοηθά με την επιμέλεια των χειρογράφων.

Η συζήτηση είναι ευχάριστη. Μιλάμε για τη μετακομμουνιστική αλλαγή και τον εθνικισμό, για τη Νέα Υόρκη και το Κολέγιο Μπαρντ, για την επίσκεψη του Αμερικανού μαέστρου, για τον Ελιάντε και το *Ημερολόγιο* του Σεμπαστιάν. Ο Μπέμπε, πρώην φοιτητής του Σεμπαστιάν κατά τη διάρκεια του πολέμου, μιλάει για τη μεταπολεμική ζωή της ηθοποιού Λένι Κάλερ, ερωμένης του Σεμπαστιάν και πολλών άλλων αντρών, κεντρικού χαρακτήρα του πρώτου μέρους του *Ημερολογίου*. Η ηθοποιός κρατούσε κι αυτή ένα ημερολόγιο, ο Μπέμπε είχε το χειρόγραφο, που τελικά αποδείχθηκε λιγότερο ενδιαφέρον από τη θυελλώδη ζωή της. Η ζωή της αδελφής της, ωστόσο, φαίνεται πραγματικά συγκλονιστική. Και αυτή όπως η Λένι Κάλερ βρήκε καταφύγιο στο Βερολίνο και διατηρούσε σκοτεινές και παράξενες σχέσεις με τη μυστική αστυνομία μιας ή περισσότερων χωρών, των οποίων τα ονόματα αράδιαζε ο Μπέμπε με την έκσταση ενός παλιού συλλέκτη αμφίβολων

αφηγημάτων. Η κουβέντα μας, με άρωμα ανατολίτικο, κράτησε πάνω από πέντε ώρες, σαν να ερχόταν από μια προηγούμενη ζωή.

Η επόμενη επίσκεψή μου είναι στην Ντόνα Άλμπα. Όταν την άκουσα στο τηλέφωνο, η φωνή της με ταξίδεψε μια δεκαετία πριν, αλλά χωρίς τη ζωηράδα που είχε τότε όταν μιλούσε για τα βιβλία.

Η Ντόνα Άλμπα, όπως την είχαμε παρονομάσει, ήταν στα νιάτα της μια λαμπερή παρουσία. Όμορφη, λεπτή, ευφυής, κυριαρχούσε στα σεμινάρια λογοτεχνίας με τη χιμαιρική παρουσία της, τρομάζοντας τους συμφοιτητές της, που δεν θα τολμούσαν ποτέ να της απευθύνουν το λόγο στην άξεστη, πληβεία γλώσσα τους. Μετά την αποφοίτησή της, επιβίωσε μόνο για μερικούς μήνες ως συντάκτρια σε εκδοτικό οίκο από όπου την έδιωξαν για το κοσμοπολίτικο ύφος και τις σιωπές της.

Αλλά η ανεργία δεν έφερε την καταστροφή. Η εύθραυστη απόγονος μιας εύπορης οικογένειας απέκτησε στο μεταξύ ένα νέο όνομα και μια νέα οικογένεια: παντρεύτηκε. Το θεϊκό πλάσμα εγκατέλειψε τον Όλυμπο και κατέβηκε στη Γη ως σύζυγος ενός διάσημου κριτικού και τρομερού ιδεολόγου της νέας κομμουνιστικής ελίτ. Ο αγωνιστής του Κόμματος δέχτηκε ήρεμα το ασυμβίβαστο μεταξύ των αισθητικών κριτηρίων του σοσιαλιστικού συστήματος και εκείνων της συζύγου του. Κουτσός, μυωπικός, σαρκαστικός, είχε βασανιστεί και είχε καταδικαστεί σε θάνατο επί δικτατορίας του στρατηγού Αντονέσκου και άντεχε τη διπλή πληγή: του ανάπηρου και του επαναστάτη. Γι' αυτόν το θαυμαστή του Προυστ και του Τολστόι, που τους ξαναδιάβαζε κάθε καλοκαίρι, η ταξική πάλη σήμαινε απλώς την εκδίκηση ενάντια σε μια διεφθαρμένη ρουμανική κοινωνία. Με τα χρόνια επρόκειτο να ανακαλύψει ότι η κοινωνία θα παρέμενε διεφθαρμένη και κάτω από το σοσιαλισμό, ξεπερασμένος κι ο ίδιος από την ταχύτητα των μεταμφιέσεών του.

Το πολιτικό άνοιγμα της δεκαετίας του 1960 δήλωνε περισσότερα από την απώλεια του επίσημου τίτλου του: ο κομμουνισμός είχε ξαφνικά βυθιστεί σε ένα παραλήρημα. Δεν ήταν, ωστόσο, ο φόβος της δημοκρατίας την οποία αυτός τη θεωρούσε ένα τέχνασμα για καθυστερημένα παιδιά, αλλά ο εφιάλτης του αναζωπυρωμένου φασισμού που προκάλεσε την κρίση. Κρύφτηκε κυριολεκτικά κάτω από το κρεβάτι του, τρομοκρατημένος από την επικείμενη εκτέλεση! Η συνέχεια ήταν η εισαγωγή σε μια ψυχια-

τρική κλινική. Εκεί ο ασθενής δεν μπορούσε να σκεφτεί τίποτε άλλο από το φασισμό και την εκτέλεση! Ακόμα και η ικανότητά του να διαβάσει και να γράψει είχε χαθεί. Ένας διάσημος ψυχίατρος, ένας συγγραφέας και ένας φίλος του ασθενή, βρήκαν τελικά έναν τρόπο να τον βοηθήσουν: του διάβαζαν επιλογές από διάσημα λογοτεχνικά αριστουργήματα, που κάποτε ο ασθενής ήξερε απέξω. Αυτή η μέθοδος λειτούργησε και η μνήμη του ασθενή άρχισε βαθμιαία να αναμασά τις λέξεις, τις γραμμές, τις σελίδες, βοηθώντας τον να επανακτήσει την ικανότητα ανάγνωσης και γραφής.

Όταν τον συνάντησα εγώ, ο πρώην μαχητής είχε γίνει παχύσαρκος και έκανε καθιστική ζωή. Η μόνη σχέση του με την πολιτική ήταν τώρα το κουτσομπολιό και τα σαρκαστικά παραλειπόμενα. Δεν είχε χάσει ωστόσο τη λογοτεχνική ζέση του: έγραφε τώρα άριστα μυθιστορήματα και διηγήματα. Αυτό που παρέμεινε από το επαναστατικό οπλοστάσιό του ήταν τα οξύμωρα σχόλια για την αμερικανική ιμπεριαλιστική κεφαλαιοκρατία, για το σοσιαλισμό, που είχε μετατραπεί σε Εθνικό Σοσιαλισμό, και για τα παρασκήνια του λογοτεχνικού κόσμου. Οι ασθένειές του πλήθυναν, αλλά η αντοχή του ήταν μεγάλη. Η μετακίνηση από μια καρέκλα στην άλλη είχε γίνει για τον παχύσαρκο λογοτέχνη ένας σωματικός άθλος. Όταν τον ρωτούσαν για την κατάσταση της υγείας του, απαντούσε σταθερά: «Είμαι ευτυχισμένος, κύριε. Η ευτυχία είναι το μόνο πράγμα που μου έχει μείνει».

Δύσκολοι καιροί για την Ντόνα Άλμπα, επίσης. Το γούνινο παλτό της θα μπορούσε να το δει κανείς στις ατελείωτες ουρές για το τυρί, τα λεμόνια, ή τα φάρμακα. Αυτή η γυναίκα, που δεν είχε κάνει ποτέ ούτε ένα φλιτζάνι τσαγιού για την ίδια, τώρα έκανε το καθήκον της ηρωικά φροντίζοντας τον ασθενή σύζυγό της. Στο παρελθόν κρατούσε τον κόσμο σε απόσταση, μην απαντώντας ποτέ στους ανθρώπους που την χαιρετούσαν στο δρόμο, τώρα κουβέντιαζε με τους ηλικιωμένους συνταξιούχους που στέκονταν με τις ώρες στις ουρές για μια σακούλα πατάτες.

Η πραγματική δοκιμασία επιβίωσης στα κρύα δωμάτια του διαμερίσματος του παλιού κτηρίου δίπλα στο πάρκο Τσισμιτζίου ήταν οι χειμώνες. Όπως ο πληθυσμός του Λένινγκραντ κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού του Δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, στη σοσιαλιστική Ζορμανία μπορούσε κανείς να αντέξει με την

ανάγνωση. Ο κριτικός και η σύζυγός του, συνεργάτες σε ένα λογοτεχνικό διάλογο: η αυστηρή ομορφιά της συμπλήρωνε το άρρωστο ανθρώπινο πάθος, η αισθητική αποστασιοποίησή της ήταν σε αντίθεση με την αποθαρρυμένη μαχητικότητά του.

Εντωμεταξύ η βιογραφία του ζεύγους είχε γίνει παρελθόν, μόνο παρελθόν. Ήμουν στο δρόμο για το σπίτι της, τώρα η Ντόνα Άλμπα ζει σε άλλη διεύθυνση. Η πωλήτρια στο ανθοπωλείο μού απευθύνθηκε στα αγγλικά. Η τιμή μιας μικρής ανθοδέσμης τριαντάφυλλων ήταν η ίδια όπως στη Νέα Υόρκη! Ένα τεράστιο ποσό για το Βουκουρέστι της άνοιξης του 1997. Και ούτε καν δοκίμασα να διαμαρτυρηθώ ότι τα λουλούδια δεν ήταν αρκετά φρέσκα.

Ο δρόμος κοιμόταν στο κρύο εσωτερικό ενός σύννεφου, οι περαστικοί φαίνονταν αφύσικα ζωντανοί. Το μόνο πράγμα που αισθανόμουν ήταν ο φόβος να μην τους αγγίξω ή αυτοί να μην αγγίξουν εμένα. Αισθάνθηκα ξαφνικά ντροπαλός, υπερβολικά ντροπαλός όσο πλησίαζα περισσότερο το σπίτι. Το νέο σπίτι της Ντόνα Άλμπα ήταν κάπου εκεί κοντά. Περπατούσα για αρκετή ώρα, αβέβαιος πάντα ότι θα έφτανα στον προορισμό μου.

Ο ανελκυστήρας με ανέβασε αργά και με ελιγμό μέχρι τον τελευταίο όροφο. Η πόρτα άνοιξε σχεδόν πριν σταματήσει το κουδούνι.

«Επιτέλους! Επιτέλους, είσαι εδώ, αγαπητέ κύριε!»

Η φωνή της ήταν αμετάβλητη, το ήξερα από το τηλέφωνο. Θα επιθυμούσα να την αγκαλιάσω, αλλά τέτοιες χειρονομίες οικειότητας δεν ήταν ποτέ δικές της και πάντα τις αποθάρρυνε. Φίλησα το χέρι της τυπικά, όπως παλιά. Πήρε την ανθοδέσμη, που, όπως συνήθως, κρατούσα αδέξια.

Δέκα χρόνια είχαν περάσει από την τελευταία συνάντησή μας. Στο μεταξύ, η μητέρα της είχε πεθάνει, είχε χάσει και το σύζυγό της, και η ίδια είχε επιζήσει μιας απόπειρας αυτοκτονίας. Μετά τον εφιάλτη της δικτατορίας καλούνταν να επιβιώσει στον μετακομμουνιστικό εφιάλτη. Δεν μπορούσε πλέον να πληρώσει τον κομμωτή, ή ίσως δεν έδινε πλέον προσοχή σε τέτοιες λεπτομέρειες. Είχε χάσει τη θηλυκή γοητεία της, το μυστήριό της, τον επιδεικτικά εγκεφαλικό τρόπο της. Τα μαλλιά της είχαν ασπρίσει και φορούσε ένα πρόχειρο λευκό μάλλινο πουλόβερ. Ούτε η ώρα του απογεύματος που ήταν τώρα, ούτε η ψυχική της διάθεση επέτρεπαν το επίσημο φόρεμα, όπως στο παρελθόν. Απέναντί

μου έβλεπα το χλωμό πρόσωπο, τα βαθουλωμένα σημιτικά μάτια της γριάς Λέας Ρίμερ, αδελφής του παππού μου, ένα πρόσωπο το οποίο θεωρούσα, από παιδί, βιβλικό. Αισθάνθηκα αμέσως πόσο πολύ εγώ ο ίδιος είχα γεράσει.

Μου έκανε νόημα να καθίσω στην πολυθρόνα. Δεν προσφέρθηκε να μου δείξει το διαμέρισμα. Το μικρό χολάκι που βρισκόμασταν τώρα χωριζόταν, με μια γυάλινη πόρτα, από ένα μικρό γραφείο στο οποίο υπήρχε ένα τραπέζι, καλυμμένο με έγγραφα, και μια καρέκλα. Κάπου στο βάθος, πιθανώς, ήταν η κρεβατοκάμαρα και μια μικρή κουζίνα. Στενάχωρη ατμόσφαιρα, ένδειας, κούρασης και μοναξιάς. Δεν αναγνώρισα τα φθαρμένα στριμωγμένα έπιπλα. Το «Λογοτεχνικό Σαλόνι» της οδού Σφίντουλ Πάβελ, δεν υπήρχε πια, και μαζί του είχαν εξαφανιστεί και τα απίθανα κόκκινα βελούδινα καλύμματα και το κόκκινο μεταξωτό φόρεμα.

Θυμήθηκα εκείνο το φθινοπωρινό βράδυ όταν, ξαφνιασμένος από τη φωνή της γυναίκας που με είχε καλέσει δύο εβδομάδες πριν, στεκόμουν μπροστά στην πόρτα της και χτύπησα το κουδούνι. Εμφανίστηκε όπως τώρα, και για μια στιγμή νόμιζα ότι έχω μπροστά μου μια ρομαντική οπτασία του παρελθόντος. Η γυναίκα λες και ήταν βγαλμένη κατευθείαν από έναν πίνακα εποχής. Μικρό άσπρο πορσελάνινο πρόσωπο, μαύρα εκφραστικά μάτια, τα μαλλιά της πιασμένα με μια άσπρη κορδέλα πάνω από το μέτωπό της. Φορούσε ένα πολυτελές κόκκινο φόρεμα και οι κινήσεις της ήταν απλές και χαριτωμένες. Είχε λεπτή μέση και κάτω από τις πτυχές του βελούδου μπορούσες να μαντέψεις πως οι αναλογίες του σώματος ήταν εκείνες οι πλούσιες της Ανατολής. Μόνο τα χέρια της έδειχναν κάτι λυπημένο, ατελές. Τα δάχτυλά της ήταν τόσο λεπτά όσο ενός παιδιού, οι αγκώνες της τόσο εύθραυστοι, που φοβόσουν να τους αγγίξεις.

Εξέπεμπε μια αύρα ελκυστικότητας, αναχρονιστικής περιπέτειας, μέσα σε όλη αυτή τη σοσιαλιστική χυδαιότητα.

«Ε, το διαμέρισμα δεν πρέπει να το κοιτάξεις και πολύ προσεκτικά... Πες μου καλύτερα για την Αμερική, αλλά, σε παρακαλώ, όχι για την Αμερική που βλέπουμε στους κινηματογράφους, με τους πυροβολισμούς και τους ηλίθιους».

Παρέμεινα σιωπηλός, μην ξέροντας από πού να αρχίσω.

«Άκουσα ότι ήρθες με ένα μαέστρο, ή κάτι τέτοιο, κάποιον που είναι επίσης ιστορικός και μιλά τα γερμανικά. Κάτι εντελώς δια-

φορετικό από τους βάρβαρους, το σεξ και τα χρήματα της Αμερικής!»

Οι προκατειλημμένες απόψεις για την Αμερική δεν φαίνονται πάρα πολύ διαφορετικές από την εικόνα που οι ξένοι έχουν για τη Ρουμανία. Αποκρίθηκα κάνοντας ένα κολακευτικό πορτρέτο του μαέστρου.

«Ένας Ευρωπαίος λοιπόν, κατάλαβα».

Ναι, Αμερικανός και Ευρωπαίος ταυτόχρονα. Εξετάζω τη μικρή πάστα στο πιάτο μπροστά μου. Στις λογοτεχνικές βραδιές της Ντόνα Άλμπα δεν σερβίρονταν φαγητά, αλλά μόνο ελαφριά γλυκά ποτά, και ένα κομμάτι γλυκό, συνήθως ένα πλούσιο βαρύ κέικ σοκολάτας. Κάθε κουταλάκι απελευθέρωνε μια μάζα κρέμας και ζάχαρης, οι λεπτές λογοτεχνικές διατριβές βρίσκονταν υπό την τρομοκρατία της γλυκόζης. Στην επιστροφή στο σπίτι μόνο ένα κρεμμύδι μασημένο γρήγορα και με όρεξη ισορροπούσε τη μνήμη και τα μέσα σου. Αργότερα, η έλλειψη των βασικών τροφίμων έκανε αυτά τα γαστρονομικά βασανιστήρια αδύνατα, και η έλλειψη θέρμανσης έβαλε τέλος σε εκείνες τις πολυτελείς συγκεντρώσεις.

Αυτή τη φορά, το γλυκό δεν ήταν πάρα πολύ γλυκό, και έτσι γλύτωσα τα βασανιστήρια του παρελθόντος. Έτρωγα μια πάστα ζαχαροπλαστικής που αγοράστηκε από ένα αξιόπιστο κατάστημα της πόλης.

Ανίκανος να την ρωτήσω για τους τελευταίους μήνες της μητέρας και του συζύγου της, ή να συζητήσω για τα γερατειά, κοίταζα με επιμονή το τραπέζι γεμάτο με βιβλία, έγγραφα και σημειωματάρια, προσπαθώντας να ανακαλύψω τον *Συγκάτοικο Κ.*, σκονισμένο και κακόμοιρο εκεί όπου κρυβόταν τώρα η μητέρα και ο σύζυγος. Κοιτούσα με απορία το ρολόι, δεν ήξερα τι να πω και ήλπιζα κρυφά στο θαύμα που εμφανίζεται συχνά όταν δείχνεις αδιαφορία, και θα έβλεπα εκεί γύρω τον *Συγκάτοικο Κ.*, μυστηριώδη επιζώντα όλων των καταστροφών.

Τον είχα ανακαλύψει τυχαία, κατά τη διάρκεια μιας από τις επισκέψεις μου στον μεγάλο καλαμπουρτζή λογοτέχνη, σύζυγο της Ντόνα Άλμπα.

Είχα φθάσει όπως συνήθως στις δύο. Ο μυθιστοριογράφος κοιμόταν την αυγή και ξυπνούσε αργά, έτσι και οι συναντήσεις πραγματοποιούνταν μετά το μεσημεριανό γεύμα. Είχα χτυπήσει το

κουδούνι και όπως πάντα η πεθερά άνοιξε την πόρτα, η Ρωσίδα. Έλεγε πάντα ελάχιστες λέξεις, αλλά ήξερα ότι με συμπαθούσε, επειδή με αποκαλούσε Russkii pisateli, russkaïa intelighentsia, Ρώσο συγγραφέα, Ρώσο διανοούμενο. Κολακεύτηκα, παρ' όλο το λάθος. Με προσκάλεσε στο χώρο που αποκαλούσε *Σαλιόν*, το καθιστικό. Κάθισα στη συνηθισμένη καρέκλα, στο καλυμμένο με κόκκινο βελούδο τραπέζι, πάνω στο οποίο υπήρχε ένα κορνιζαρισμένο πορτρέτο της Ντόνα Άλμπα και ένα αντίγραφο του βιβλίου *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο.* Κοίταζα τη φωτογραφία, προσεκτικός στους θορύβους που προέρχονταν από το διπλανό δωμάτιο. Βαριά βήματα, λαχανιασμένη αναπνοή, κάθε φορά τα ίδια.

Επιτέλους, ο Ιπτάμενος Ελέφαντας εμφανιζόταν, κουτσαίνοντας, και προσπαθώντας να στηριχτεί από τους τοίχους. Για να φτάσει από την πόρτα στο τραπέζι, μια όχι πάρα πολύ μεγάλη απόσταση, έπρεπε να κρατηθεί από το σχοινί που είχε στερεωθεί στον τοίχο γι' αυτό το σκοπό. Φθάνοντας στον προορισμό του, θα κατέρρεε, εξαντλημένος, στην καρέκλα του.

«Έι, φιλελεύθερε, τι νέα από την Ατλαντίδα;»

Ο λογοτέχνης και ο συνταξιούχος κομμουνιστής φαινόταν, ωστόσο, ότι ενδιαφέρεται περισσότερο για το πιο πρόσφατο τοπικό κουτσομπολιό από ό,τι για οποιεσδήποτε ειδήσεις από τη βορειοατλαντική κόλαση. Έτσι κουβεντιάσαμε για βιβλία, σχέσεις μοιχείας, λογοτεχνικές συνωμοσίες. Μετά ένα περίπου τέταρτο της ώρας, το *Σαλιόν* τιμήθηκε, σύμφωνα με το σύνηθες πρωτόκολλο, από τη Ρωσίδα πεθερά που έφερνε το γλυκό και ένα ποτήρι νερό. Την ευχαρίστησα, όπως έπρεπε, για τα διατροφικά βασανιστήρια που ήμουν έτοιμος να υπομείνω για άλλη μια φορά, αλλά η Ματούσκα δεν έφυγε αμέσως.

«Πάουλ, Πάουλ, εδώ είναι Καφίκα», την άκουσα να μουρμουρίζει με την ασυναγώνιστη απίθανη προφορά της. «Έφερα Καφίκα», επανέλαβε τονίζοντας την πρώτη συλλαβή.

«Κάφκα;» ρώτησα όταν έμεινα μόνος με το μαέστρο, και η σλαβική προφορά είχε διασκορπιστεί. Η ηλικιωμένη κυρία είχε αφήσει ένα μεγάλο, παχύ ντοσιέ στο τραπέζι. Είχε χοντρό μαύρο εξώφυλλο με μια λεκιασμένη σχολική ετικέτα «Αχ, ναι, ο κατάλογος, με όλες τις διευθύνσεις και τους αριθμούς τηλεφώνου. Ναι, Κάφκα, αυτό είναι το όνομα που του έχω δώσει, έτσι γράφει και στην ετικέτα. Κάφκα, αυτός ο κατάλογος είναι γεμάτος μυστήρια

όπως ο ίδιος ο συγγραφέας», μου απάντησε γελώντας ο καλαμπουρτζής.

Αναρωτήθηκα τότε με ποιο κωδικό όνομα ήμουν εγώ ο ίδιος περασμένος στον περίφημο αυτόν κατάλογο, αλλά αυτό βέβαια είχε λιγότερη σημασία από το γεγονός ότι ήμουν αναγνωρισμένος στον λογοτεχνικό κύκλο του διάσημου συγγραφέα. Το *Σαλιόν*, με την πάροδο του χρόνου, υπέστη αλλαγές, όπως και τα πρόσωπα, αλλά πάντα ήμουν σίγουρος ότι κάπου, όχι πάρα πολύ μακριά, ο *συγκάτοικος Κάφκα* παραμόνευε.

Κοιτούσα βλακωδώς το ρολόι της Ντόνα Άλμπα, ο μετρονόμος που ρύθμιζε το χρόνο έκανε το ίδιο και με τα λόγια που εισέβαλαν τώρα στο μυαλό μου. «Κοιτώ το ρολόι. Το ρολόι αυτό μου το έδωσε η μητέρα μου, η παντοδύναμη, αθάνατη μητέρα μου, η οποία βρίσκεται στη γη εδώ και μια αιωνιότητα, μια ημέρα, ένα λεπτό». Αυτά ήταν τα λόγια που η Ντόνα Άλμπα είχε δημοσιεύσει πρόσφατα σε ένα λογοτεχνικό περιοδικό. «Με τεράστια προσπάθεια, κοιτώ και το δεύτερο ρολόι που βρίσκεται στην κεφαλή του κρεβατιού, ένα γερό υψηλής ποιότητας ρολόι, που ο παντοδύναμος, αθάνατος πατέρας μου αγόρασε χαρωπά μερικές ημέρες, όχι περισσότερες από επτά, προτού πεθάνει». Δεν ξέχασα εκείνα τα λυπημένα λόγια. Τα έβλεπα τώρα όχι στο τυπωμένο χαρτί του περιοδικού, αλλά στο κίτρινο χαρτί με τις γραμμές όπως τα σχολικά τετράδια του καταλόγου Κ, ο μάρτυρας κρυμμένος κάπου εκεί κοντά.

Στην κεφαλή του κρεβατιού από ξύλο λεμονιάς, μαυρισμένο και λεκιασμένο από το πέρασμα του χρόνου, βρίσκεται ένα άλλο ρολόι, το ρολόι του χεριού του συντρόφου μου. Το είχε στα εφηβικά και μετά στα νεανικά του χρόνια. Έχει σταματήσει εδώ και πολύ καιρό πριν και δείχνει τώρα το χρόνο της αιωνιότητας. Αυτό το ρολόι δεν το κοιτώ, αν και ξέρω ότι είναι εκεί. Ο πατέρας μου μού το έδωσε, έτσι ώστε να μπορέσω να του κάνω δώρο ένα εξαιρετικό ελβετικό ρολόι, που ερχόταν κατευθείαν από τη Γενεύη. Λένε ότι ένα δώρο προερχόμενο από δώρο γίνεται παράδεισος – και έτσι έγινε για πολύ καιρό, και για πολύ σύντομο καιρό, αλλά σκέφτομαι ότι μπορεί επίσης να μεταμορφωθεί σε αληθινή γέεννα. Αυτό επειδή τώρα ο παντοδύναμος, αθάνατος πατέρας μου βρίσκεται στον τάφο του. Και ο πιο κοντινός μου άνθρωπος, η αδελφή ψυχή μου, ισχυρός, και αθάνατος, βρίσκεται επίσης σε μια βαθιά τρύπα στη γη που καλύπτεται με

το χώμα. Μια τρύπα στην οποία, σε τελική ανάλυση, αναπαύομαι εγώ η ίδια.

Ακούω την ηχώ εκείνων των λέξεων, τον μεταλλικό ρυθμό τους στα αυτιά μου, και βλέπω πάλι την ημέρα εκείνη είκοσι πέντε χρόνια πριν, ή ίσως αιώνες, όταν το τηλέφωνο μου έφερε τη φωνή της γυναίκας που τώρα με κοιτά σαν μέσα από τον τάφο που μας φιλοξενεί όλους.

Απάντησα στις ερωτήσεις της Ντόνα Άλμπα για την Αμερική, αλλά οι λέξεις μου ήταν μόνοι συμβατικοί θόρυβοι, όχι μόνο επειδή η επιστροφή μου στη Ρουμανία φαινόταν συμβατική επίσης, αλλά επειδή ήξερα πόσο συγκλονισμένη ήταν το 1986 όταν άκουσε για την αναχώρησή μου, και πόσο ο αγαπημένος σύζυγός της με έβρισε και με κορόιδεψε τους επόμενους μήνες μετά την αναχώρησή μου. Θα ήταν σε θέση να μιλήσει για το θυμό του συζύγου της; Πριν ξαναμπεί στο χώμα από όπου ερχόταν, ο ήρωας της ζωής της έκανε πραγματικά μια κίνηση συμφιλίωσης: μου έστειλε, από μακριά, ευχές για γερό ρίζωμα στο καινούργιο χώμα που ναυάγησα.

«Εγώ είμαι πλούσια σε απώλειες», μου λέει η Ντόνα Άλμπα. «Πώς να σου το πω, είμαι ειδική σε αυτό τον τομέα. Σε παρακαλώ να μην ξεχνάς τι θα σου πω τώρα: δεν έχεις χάσει τίποτα με την αναχώρηση. Αντιθέτως».

Η Ντόνα Άλμπα φαινόταν να μιλά και εξ ονόματος του νεκρού συζύγου της, παρόντος ανάμεσά μας. Ήταν αυτό μια απόφαση αμνηστίας; Δεν αναφερόταν στην απώλεια της γλώσσας, γιατί ήξερε, καλύτερα από πολλούς, την αξία των λέξεων. Θεώρησε ότι οι άλλες απώλειες ήταν στην πραγματικότητα κέρδος. Έτσι έκρινε τη δική της παραμονή στη χώρα; Δεν είχα τη δύναμη να της εξηγήσω τι είχα μάθει εγώ ο ίδιος, στο μεταξύ, για το κέρδος και την απώλεια. Άκουγα μόνο την επαναλαμβανόμενη επωδό: «Δεν έχεις χάσει τίποτα. Τίποτα δεν έχεις χάσει, αγαπητέ Νόρμαν. Αντιθέτως».

Για να δραπετεύσω από τον βασανιστικό μετρονόμο, ρώτησα πού είναι το μπάνιο. Μου έδειξε το δρόμο και με συνόδευσε ακόμα και μερικά βήματα σε έναν στενό διάδρομο. Άναψα το φως, και ο μικροσκοπικός γλόμπος έριξε ένα αβέβαιο φως σε αυτό που έμοιαζε με κάποιο είδος αποθήκης: παλιές βαλίτσες, σκούπες, βούρ-

τσες, σκονισμένες καρέκλες, παλιά ρούχα, τρύπιες λεκάνες, παλιά καπέλα, γούνες, παλιομοδίτικα παπούτσια. Νόμιζα για ένα δευτερόλεπτο ότι έβλεπα πουλιά που κούρνιαζαν δίπλα σε σπασμένα αγάλματα και χαλασμένες ομπρέλες.

Υπήρχε ένας μικρός νιπτήρας στη γωνία, δίπλα η τουαλέτα. Χωρίς να κοιτάξω τον σπασμένο καθρέφτη, πήγα να κλείσω τη βρύση, αλλά καμία ανταπόκριση, η λεπτή μικρή γραμμή του σκουριασμένου νερού δεν έλεγε να σταματήσει. Κοίταξα γύρω μου: η ραγισμένη λεκάνη της τουαλέτας με το σπασμένο καπάκι της, το θαμπό γκρίζο πάτωμα και οι γκρίζοι τοίχοι, η παλιά κάσα του παραθύρου, ο κουβάς και οι σφουγγαρίστρες. Σβήνω το φως και παραμένω για ένα δευτερόλεπτο ακίνητος, στη μέση εκείνου του σωρού των σκουπιδιών, ανίκανος να συνεχίσω την επίσκεψη.

Γύρισα παρ' όλα αυτά πίσω στο δωμάτιο και μου φάνηκε πως την άκουσα να λέει για τους πράκτορες της Ασφάλειας που είχαν πλουτίσει ακόμα πιο πολύ και για συνταξιούχους που αυτοκτονούν, για τα παιδιά των φαναριών και τα αδέσποτα σκυλιά. Επίσης μου φάνηκε ή όντως είπε και κάτι για τα ιταλικά παπούτσια που μπορούσε κάποιος να αγοράσει στο διπλανό κατάστημα αν είχε τα χρήματα.

Μόνο λίγα λεπτά ακόμα έμεινα με την παλιά μου συνομιλήτρια. Στο δρόμο μου φάνηκε πως ακούω ξανά τη φωνή της: «Ποια είμαι εγώ;» αναρωτιόταν, ρωτώντας εμένα. «Ποια είμαι εγώ;» ρώτησε μερικά χρόνια πριν σε ένα κείμενο που δεν απευθυνόταν σε κανέναν. «Κλείνω τα μάτια και όμως βλέπω. Δεν επιτρέπεται όμως να βλέπω. Διώχνω κάθε φάντασμα, προσπαθώ να αδειάσω το κεφάλι μου, μουσκεμένο από τα υγρά του ιδρώτα, αλμυρά και πικρά, και κοίτα, πώς αναρωτιέμαι: Ποια είμαι εγώ τώρα;»

Η μεταλλική, ελαφρώς κουρασμένη φωνή ήταν γνωστή και οι λέξεις προέρχονταν από το αιώνιο κενό. «Σκεφτόμουν ότι ξέραμε ο ένας τον άλλον πολύ καλά, ο εαυτός μου κι εγώ. Τώρα αναρωτιέμαι, ποιος είμαι άραγε εγώ; Ποιος είμαι στην πραγματικότητα εγώ;» επαναλάμβανε, χωρίς διακοπή, ο πεζός που περπατούσε στους δρόμους του Βουκουρεστίου. Όντως, γνωριζόμασταν πολύ καλά το εγώ μου και ο εαυτός μου, αλλά, καθώς περπατούσα, συνέχισα να θέτω την ερώτηση στην οποία είχα χάσει το ενδιαφέρον να μάθω την απάντηση.

Μερικά μόνο λεπτά δρόμου μέχρι το πανεπιστήμιο, στο ξενο-

δοχείο μου. Σούρουπο. Λιγοστοί οι άνθρωποι στους δρόμους. Κατεβαίνω στην υπόγεια διάβαση του πανεπιστημίου και ανεβαίνω στην άλλη πλευρά, στους πλανόδιους πωλητές εφημερίδων και των βιβλίων τους. Είμαι κοντά στον τοίχο με το μαύρο μήνυμα MONARHIA SALVEAZĂ ROMÂNIA. Στην απέναντι πλευρά το ξενοδοχείο, όπου, σε ένα κομοδίνο, στο δωμάτιο 1515, ξεκουράζεται το ταξιδιωτικό ημερολόγιο, έτοιμο να επιβεβαιώσει ότι η ημέρα και οι ώρες που έχουν περάσει ήταν πραγματικές και μου ανήκαν.

Η υπόγεια διάβαση ενώνει τις τέσσερις γωνίες της διασταύρωσης της λεωφόρου Μαγκέρου και της λεωφόρου που ονομαζόταν κάποτε Γκεόργκε Γκεοργκίου Ντεζ. Στην προηγούμενη ζωή μου εδώ κυκλοφορούσαν τα τραμ κατά μήκος των λεωφόρων και υπήρχε μια διάβαση για τους πεζούς. Εδώ, σε αυτό ακριβώς το σημείο, τριάντα χρόνια πριν, το πεπρωμένο είχε διασχίσει τη λεωφόρο και ερχόταν προς το μέρος μου.

Βρισκόμουν κρυμμένος, στη γωνία του πανεπιστημίου, στο στενό δρομάκι που οδηγεί στην Αρχιτεκτονική Σχολή, έχοντας το πλεονέκτημα ότι έβλεπα χωρίς να με δουν. Ο χρόνος είχε σταματήσει, όπως και τώρα. Περιμένω το φανάρι να αλλάξει χρώμα. Περιμένει κι αυτή στην άλλη πλευρά του δρόμου. Εγώ είμαι αόρατος σαν να βρίσκομαι στο Φεγγάρι. Δεν μπορεί να με δει. Δεν βλέπει κανέναν. Είναι μόνη, αέρινη, υπέρτατη γυναίκα της στιγμής. Το φανάρι αλλάζει χρώμα από κόκκινο σε πράσινο. Άλλο ένα δευτερόλεπτο περνά και έπειτα αρχίζει να περπατά. Φορά ένα μαύρο γούνινο παλτό και ψηλοτάκουνα μποτάκια μέχρι τον αστράγαλο. Το πρόσωπό της το βλέπεις δεν το βλέπεις, κάτι νεφελώδες. Είναι η Τσέλα, η σύζυγός μου. Κοιτάζω το χαριτωμένο περπάτημά της, το λεπτό τρυφερό κορμί της. Το πρόσωπό της είναι διαυγές, όπως το σεληνιακό φως.

Αυτή η Σκανδιναβή πριγκίπισσα, μεταμφιεσμένη σε φοιτήτρια του Πανεπιστημίου του Βουκουρεστίου, προχωρούσε κατευθείαν μέσα στο προσεκτικό βλέμμα μου. Έκπληκτος, εκείνο το κρύο απόγευμα, να την παρακολουθώ από το απέναντι πεζοδρόμιο να έρχεται κατευθείαν προς το ρολόι του πανεπιστημίου και προς εμένα. Μια μυστική, απόμακρη αποκάλυψη. Θα παντρευόμασταν λίγο καιρό μετά.

Στέκομαι τώρα, τριάντα χρόνια αργότερα, σε εκείνο το ίδιο

αστρικό σημείο, μια θέση που ανήκει μόνο σε μένα. Αποφασίζω να πάω στα περίπτερα που πουλάνε εφημερίδες και βιβλία. Για άλλη μια φορά, κατεβαίνω στην υπόγεια διάβαση με μια στοίβα εφημερίδων κάτω από τη μασχάλη. Φτάνω στο ξενοδοχείο, πίσω στο δωμάτιό μου, ανοίγω τις εφημερίδες, διαβάζω τους τίτλους με κόκκινα και μαύρα γράμματα.

Φυσικά, σήμερα είναι η παραμονή του ορθόδοξου Πάσχα. Η *Curierul național* αναγγέλλει με μεγάλα κόκκινα γράμματα, ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ! Η *Ziua* δίνει το παράδειγμα: LUAȚI LUMINĂ, λάβετε το φως, επάνω η εικόνα του Λυτρωτή, που περιβάλλεται από αγίους και αποστόλους. Η *România Liberă* φέρει το χαιρετισμό SĂRBĂTORI FERICITE, CU HRISTOS ÎNVIAT DIN MORȚI, ένα ευτυχές Πάσχα με τον αναστημένο Χριστό, που συνοδεύεται από την εικόνα του Χριστού και ένα μήνυμα από τον Πατριάρχη της Ρουμανίας, Θεόκτιστο. Η *Cotidianul* δείχνει επίσης την εικόνα του Χριστού, καθώς και μια φωτογραφία του βασιλιά Μιχαήλ, ο οποίος γιορτάζει αυτό το Πάσχα στη Ρουμανία και στον οποίο απευθύνουν το χαιρετισμό: ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ, Μεγαλειότατε! Η *Adevărul*, γράφει πάνω πάνω: «Σε αυτήν την ιερή νύχτα της αναγέννησης με την ελπίδα και την αγάπη, ας αγαλλιάσουμε όλοι: ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ!»

Κρατώ μπροστά μου την *Adevărul*, την *Αλήθεια*, ένα όνομα που δύσκολα βρίσκει κανείς στη δύση. *Le Monde*, *New York Times*, *Corriere della Sera*, *The Times*, *Die Zeit*, *El País*, *Frankfurter Allgemeine*, *Neue Zürcher Zeitung*... καμία από αυτές τις εφημερίδες δεν έχει την απαίτηση να διεκδικήσει την ΑΛΗΘΕΙΑ. Την εποχή του Μεσοπολέμου στη Ρουμανία, η *Adevărul* ήταν μια αξιόπιστη εφημερίδα. Αμέσως μετά τον πόλεμο, η προλεταριακή δικτατορία ανέστειλε την κυκλοφορία της. Οι κομμουνιστές είχαν στη Μόσχα την *Pravda* τους, μια άλλη αλήθεια, έμπνευση για το καθημερινό *Scînteia*, που σημαίνει «σπινθήρας,» το κεντρικό όργανο του Ρουμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος, του οποίου τον τίτλο δανείστηκε από τη λενινιστική *Iskra*. Μετά το 1989, η *Adevărul* ξανακυκλοφόρησε ως «ανεξάρτητη εφημερίδα».

Πέντε χρόνια πέρασαν από τότε που η *Adevărul* με κατονόμασε υπάνθρωπο. Ο συντάκτης αυτής της πληροφορίας, ένας πρώην δημοσιογράφος στη *Scînteia*, είχε αλλάξει τη συνηθισμένη κομμουνιστική επαναστατική ρητορική με μια νέα επαγγελματική

γλώσσα, που ανταποκρινόταν στις υποτιμημένες προτιμήσεις του αναγνωστικού κοινού. Το άρθρο του «Η ρουμανικότητα[54] ενός Ρουμάνου», αφιερωμένο στον Μίρτσεα Ελιάντε, με ανέφερε μεταξύ εκείνων των «μισών, τετάρτων του ανθρώπου» που εμποδίζουν την *πορεία της πατρίδας* προς ένα καλύτερο μέλλον. Μισό άτομο, ένα τέταρτο του ατόμου; Δεν ήταν απαραιτήτως προσβολή. Ο φίλος μου, ο ποιητής Μούγκουρ, έτσι ονομαζόταν ο ίδιος: Μισός-Άνθρωπος-καβάλα-σε Μισό-Κουτσό-Λαγό. Και κοίτα τώρα, έπειτα από πέντε χρόνια την 26η Απριλίου 1997, αυτή την ιερή παραμονή του Πάσχα η *Adevărul* μιλά για «Ελπίδα και Αγάπη».

Ψάχνω αναφορές για το *Ημερολόγιο* του Μιχαήλ Σεμπαστιάν, το λογοτεχνικό γεγονός εκείνης της ρουμανικής άνοιξης, που ανταγωνίζεται σε σημασία τις συζητήσεις για την ένταξη της Ρουμανίας στο ΝΑΤΟ. Δημοσιευμένο μισό αιώνα μετά το θάνατο του συγγραφέα, το βιβλίο εστιάζει στο «ρινοκερισμό»* των κορυφαίων Ρουμάνων διανοούμενων του Μεσοπολέμου (Ελιάντε, Σιοράν, Νάε Ιονέσκου, και πολλών άλλων). «Μεγάλη συζήτηση σχετικά με πολιτικά θέματα με τον Μίρτσεα, στο σπίτι του. Αδύνατον να συνοψιστεί. Στη συνέχεια ήταν λυρικός, μετά νεφελώδης, όλο θαυμαστικά, παρεμβολές, αποστρόφους. Από αυτά θα επιλέξω τελικά τη δήλωσή του –επιτέλους αφοσιωμένη– ότι αγαπά τη Φρουρά, εναποθέτει τις ελπίδες του σε αυτή και αναμένει με ενδιαφέρον το θρίαμβό της», είχε γράψει ο Σεμπαστιάν τον Ιανουάριο του 1941. Η Σιδηρά Φρουρά, το ακροεθνικιστικό κίνημα, «σκούπιζε τον κώλο της» με τη Ρουμανία, είχε δηλώσει ο Σιοράν. Πράγματι, μερικοί λεγεωνάριοι, όπως ανέφεραν οι εφημερίδες στις 22 Ιανουαρίου 1941, διέπραξαν την «τελετουργική» δολοφονία των Εβραίων, στο σφαγείο στο Βουκουρέστι, υπό τους εκστατικούς ήχους των χριστιανικών ύμνων.

Νύχτωσε για τα καλά. Στην οθόνη της τηλεόρασης παρακολουθώ τον εορτασμό των εκκλησιών για την Ανάσταση. Ξανανοίγω το σωρό των εφημερίδων. Οι αντιδράσεις στο *Ημερολόγιο* του

---

* Ρινοκερισμός (Rinocerizare): νύξη στις τερατώδεις μεταμορφώσεις που διαδραματίζονται στο θεατρικό έργο *Ρινόκερος* του Ευγενίου Ιονέσκο· στη «συνωμοτική» αργκό, εν χρήσει στην κομμουνιστική Ρουμανία, «εκρινοκερισμός» σήμαινε «πούλημα στην Εξουσία». (Υποσημείωση του μεταφραστή Βίκτωρ Ιβάνοβιτς στο: *Περί γελωτοποιών: Ο δικτάτορας και ο καλλιτέχνης*, ό.π., σ. 21.) (Σ.τ.Μ.)

Σεμπαστιάν είναι ποικίλες. Συγκίνηση, απορία, ενόχληση. Γιατί να ενδιαφερθώ; Σε τελευταία ανάλυση, δεν ήμουν παρών όταν ο ένθερμος Αριέλ σε εκείνα τα χουλιγκανικά χρόνια μιλούσε στο ακροατήριό του, στο βιβλιοπωλείο του παππού Αβραάμ στο Μπουρντουζένι, για τον χούλιγκαν Σεμπαστιάν και τους λεγεωνάριους φίλους του. Ο Σεμπαστιάν δεν έχει καθόλου να κάνει με την Τρανσνίστρια ή την Περιπράβα. Είναι αλήθεια ότι και αυτός ήθελε να αφήσει το γκέτο και δεν τον καλωσορίσανε με λουλούδια αλλά, όπως ήταν αναμενόμενο, με την προοπτική περισσότερων γκέτο. Και αυτός επίσης, υπό πολιορκία, είχε παραμείνει αιχμάλωτος της εσωτερικής αντιπαλότητας... Αυτές είναι ομοιότητες που δεν μπορούν να αγνοηθούν εύκολα αλλά που, ωστόσο, ακυρώνουν τις ριζικές διαφορές μεταξύ μας. Είχε ζήσει στον κόσμο των παλιών κωδίκων, έτοιμων να εκραγούν, ενώ εγώ έζησα αφότου οι κώδικες είχαν ήδη εκραγεί.

Όχι, δεν είμαι ο Σεμπαστιάν, αλλά εάν επρόκειτο να γράψω για το *Ημερολόγιό* του, θα με έβριζαν και θα με λιθοβολούσαν; Θα με αποκαλούσαν πάλι «προδότη», «ετερόδικο», «σκουπίδι», «πράκτορα του Λευκού Οίκου»;

Μπορούσα να διαβάσω το μέλλον στο παρελθόν ή στις σημερινές εφημερίδες: «Ο Τρελαυγουστίνος έχει επιστρέψει και αναζητεί καινούργιες χουλιγκανικές τιμές! Ο Τρελαυγουστίνος θα γράψει για το *Ημερολόγιο* του χούλιγκαν Σεμπαστιάν και, για ακόμα μια φορά, θα ξαναγίνει ο ίδιος χούλιγκαν! Κατακρίνεται επειδή προσβάλλει τον ρουμανικό λαό και έχει σκοπό να αποτρέψει την είσοδο της Ρουμανίας στο ΝΑΤΟ!» Και ξανά θα είχα προκαλέσει την οργή της πνευματικής ελίτ του Βουκουρεστίου, ενοχλημένης από το εβραϊκό «μονοπώλιο» στον πόνο και τον εβραϊκό «έλεγχο» της Ρουμανίας.

Ήταν πολύ αργά, και δεν είχα πλέον δύναμη για να αντιμετωπίσω τα ευτράπελα του μέλλοντος. Με είχε συγκλονίσει μια είδηση στις εφημερίδες: ο θάνατος του συγγραφέα και καθηγητή Πέτρου Κρέτσια. Μερικές ημέρες μόνο προτού πεθάνει, το περιοδικό *Realitatea Evreiasča* (*Εβραϊκή Πραγματικότητα*) είχε δημοσιεύσει ένα δοκίμιό του για τα νέα αστέρια της πνευματικής ελίτ του αντισημιτισμού: «δημόσια πρόσωπα με άψογη ηθική, μια τέλεια δημοκρατική συμπεριφορά, μια σοφή μετριοπάθεια, συνοδευμένη, σε μερικές περιπτώσεις από μια πομπώδη σοβαρότητα,

είναι όμως ικανά, ιδιαιτέρως, και μερικές φορές όχι και τόσο ιδιαιτέρως, να αποκαλύψουν το μίσος τους ενάντια στους Εβραίους». Ακριβώς όπως στα χουλιγκανικά χρόνια του Σεμπαστιάν; Η φωνή του χριστιανού Κρέτσια πλημμυρίζει ξαφνικά το δωμάτιο: «Έχω δει την αδιάψευστη απόδειξη της μανίας που προκάλεσε το *Ημερολόγιο* του Σεμπαστιάν και το συναίσθημα ότι οι υψηλές εθνικές αξίες έχουν αμαυρωθεί από τις αποκαλύψεις που έγιναν, τόσο ήρεμα και με τέτοιο πόνο συγχώρεσης, από αυτόν τον δίκαιο, συχνά αγγελικό μάρτυρα».

Η φωνή σταμάτησε αναποφάσιστη εάν θα έπρεπε να γίνει κραυγή ή να μειωθεί σε ψίθυρο. Μια μικρή σιωπή και μετά το ήρεμο φινάλε, στον ίδιο αποφασιστικό τόνο. Το κάλεσμα του πιστού χριστιανού προς τον χριστιανικό κόσμο είναι σαφές: «Το πιο τερατώδες πράγμα μετά το ολοκαύτωμα είναι η εμμονή ακόμα και σε έναν ελάχιστο αντισημιτισμό». *Ελάχιστο*, ακόμα και ελάχιστο αντισημιτισμό;... Ο ταξιδιώτης που είμαι μπορεί τώρα να πάει για ύπνο με αυτές τις τελευταίες λέξεις στα αυτιά του, εδώ στην πατρίδα που δεν ήθελε να εγκαταλείψει και που δεν ήθελε να επιστρέψει και όπου τον βασάνιζαν οι αμφιβολίες.

Αργή θεραπεία, ο ύπνος. Ό,τι έχεις χάσει και ακόμα δεν ξέρεις ότι το έχασες, ή ό,τι θα μπορούσες να χάσεις ανά πάσα στιγμή, μπορείς να το πάρεις μαζί σου στη θεραπευτική νύχτα. Σκέφτομαι τον χούλιγκαν Σεμπαστιάν, και τον χούλιγκαν Ιησού, που χλευάζεται από τους Φαρισαίους και που ανασταίνεται σε χιλιάδες πρόσωπα, ενώ είχε καεί ζωντανός, κάτω από χιλιάδες πρόσωπα, στα κρεματόρια του αιώνα των χούλιγκαν.

Δεν μπορώ πλέον να παλέψω με την κούρασή μου, όπως ένα γερασμένο παιδί που έχει εκλιπαρήσει για αναισθητικό.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·390

Έβδομη μέρα:
Κυριακή, 27 Απριλίου 1997

Τα στενα δρομακια της παλιας συνοικιας ειναι κατεδαφισμένα στο μεγαλύτερο μέρος της. Στραβό τοπίο, ρυτιδιασμένες προσόψεις κτηρίων. Περπατώ, προσεκτικά, κατά μήκος της οδού Σφάντα Βίνερι, προς τη Χορωδιακή Συναγωγή,[55] έδρα της Εβραϊκής Κοινότητας. Είναι σχεδόν δέκα η ώρα το πρωί, αλλά ο δρόμος είναι άδειος. Μετά τη μεγάλη νύχτα της Ανάστασης, το Βουκουρέστι ξυπνάει αργά. Το προαύλιο της συναγωγής είναι επίσης άδειο. Οι υπάλληλοι της Εβραϊκής Κοινότητας έχουν και αυτοί ρεπό. Ο φύλακας, χριστιανός φυσικά, ήταν στη θέση του.

Ζητώ τη διεύθυνση του κυρίου Μπλούμενφελντ, γενικού γραμματέα. Ο κοντός άντρας, ντυμένος με ένα δερμάτινο σακάκι, που στέκεται δίπλα στο φύλακα, γυρίζει σε μένα.

«Θα μπορούσα να σας πάω εγώ με το αυτοκίνητο, είμαι ο οδηγός της Κοινότητας».

«Πρέπει να πάρετε έγκριση...» λέει ο φύλακας, και μου δείχνει το κτήριο στο πίσω μέρος του προαυλίου και προφέρει ένα όνομα που δεν μπορώ να πιάσω. «Πρέπει να μιλήσετε στον κύριο εκεί, στο γραφείο».

Ο κύριος Ίζακσον, ή Γιάκομπσον, ή Άμπραμσον, δεν απαντά όταν χτυπώ την πόρτα, δεν σηκώνει τα μάτια από κάποιο αρχείο που κοιτούσε. Εξηγώ ποιος είμαι, από πού έρχομαι και γιατί είμαι εδώ. Χρειάζομαι τη διεύθυνση ή τον αριθμό τηλεφώνου του κυρίου Μπλούμενφελντ. Σιωπή. Προσθέτω ότι ο κύριος Μπλούμενφελντ με ξέρει. Ο υπάλληλος ακόμα δεν σηκώνει τα μάτια του. Αποφασίζω να σωπάσω, ώσπου τα πεταχτά αυτιά του κυρίου Άμπρααμ, ή Ίζακ ή Γιάκομπ αρχίσουν να λειτουργούν. Περνά ώρα, ο υπάλληλος δεν γυρίζει το κεφάλι του, αλλά προσφέρει τουλάχιστον τη φωνή του:

«Τι θες; Τι έλεγες ότι θες;»

Μου μιλάει στον ενικό; Δεν είμαστε στην Αμερική! Αποφασίζω να μην του απαντήσω μέχρι να σηκώσει τα μάτια του από εκείνα τα σημαντικά έγγραφα. Επιτέλους ο κοκκινομάλλης δείχνει τη ρυτιδιασμένη στενή φάτσα του.

«Ποιος είσαι εσύ, κύριε, και τι θέλεις; Ο κύριος Μπλούμενφελντ έχει κάταγμα! Είναι στο κρεβάτι! Έχει αναρρωτική άδεια! Και εγώ έχω πολλή δουλειά, κατάλαβες;»

Φεύγω, βροντώντας την πόρτα πίσω μου, περνάω δίπλα από το κουβούκλιο του φύλακα και παίρνω τη λεωφόρο Μπαλτσέσκου για να επιστρέψω στο ξενοδοχείο μου. Σκέφτομαι τις αναφορές του Σεμπαστιάν, κάπου στο *Ημερολόγιό* του, για την ανάγκη που κάποιος αισθάνεται, τις δύσκολες εποχές, να είναι με τους ομόθρησκούς του, και την απογοήτευση που νιώθει όταν αυτό δεν είναι εφικτό.

Η πόλη είναι άδεια, εκτός από κάποιο περαστικό ή κάποιο αδέσποτο σκυλί, πρώτα ένα σκυλί, έπειτα δύο, έπειτα τρία, έπειτα τέσσερα. Μου έχουν πει ότι θα συναντήσω εκατοντάδες, χιλιάδες, επιθετικά σκυλιά στους δρόμους, που απειλούν τους πολίτες. Δεν έχω συναντήσει κάτι τέτοιο, αλλά μάλλον επειδή δεν κυκλοφορώ πολύ καιρό έξω. Τώρα μπορώ να φανταστώ, βλέποντας αυτά τα κουαρτέτα, πώς θα ήταν να συναντήσει κανείς μια απειλητική αγέλη σκυλιών μπροστά του.

Οι δρόμοι είναι ακόμη άδειοι, οι πόρτες είναι κλειδωμένες, δεν υπάρχει κανένα σημάδι ζωής στα παράθυρα, στα μπαλκόνια, στα πεζούλια. Δεν υπάρχει καμία κίνηση. Μόνο η Σκιά. Στρέφομαι απότομα, τίποτα πίσω μου. Μετά από μερικά βήματα, μπροστά από το χρωματοπωλείο, ξανά το φάντασμα. Είμαστε μόνο εμείς οι δύο σε εκείνο το στενό πεζοδρόμιο. Η γριά γνωρίζει το δρόμο, την είχα συνοδεύσει συχνά σε αυτή την περιοχή. Ναι, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για το ποιο είναι το φάντασμα. Αναγνωρίζω τα λεπτά, χλωμά πόδια της, τα λευκά κοντοκουρεμένα μαλλιά, τους οστεώδεις, γερμένους προς τα μπρος ώμους, το αμάνικο, άμορφο φόρεμα, την τσάντα για τα ψώνια στο δεξί χέρι, τη μάλλινη ζακέτα στο αριστερό. Περπατά αργά, πολύ αργά, ενώ εγώ βιάζομαι, και όμως περπατάμε μαζί, δίπλα. Μπροστά από το ξενοδοχείο είμαι πάλι μόνος. Τα στενά δρομάκια έχουν μείνει πίσω, στο κενό.

Πίσω στο δωμάτιό μου κατορθώνω να βρω τον αριθμό τηλεφώνου του κυρίου Μπλούμενφελντ και τον καλώ. Η φωνή του ήταν αδύναμη, γερασμένη, ενός ανθρώπου σε ανάρρωση. Ναι, μπορώ να πάω και να τον επισκεφτώ οποιαδήποτε στιγμή. Ξεκινώ για την αγορά Άμζεϊ, σταματώ στο Ταχυδρομείο να αγοράσω κάρτες για τους Αμερικανούς φίλους μου. Η υπάλληλος με διερευνά με προσήλωση. Μήπως με ξέρει; Δεν αναγνωρίζω το ευχάριστο, ανοικτό πρόσωπό της. Συνεχίζει να μου χαμογελάει, ενώ επιλέγω τις κάρτες μου. Θαυμάζω τα μεγάλα, υγρά μάτια της, χείλια γεμάτα, τέλεια δόντια. Από την πρώτη στιγμή, μου άρεσε ο ήρεμος, ευχάριστος τρόπος της. Θυμίζει παρόμοιες, ξεχασμένες εικόνες, τη νοικοκυροσύνη ενός κατοικήσιμου παρελθόντος, ενός καιρού που δεν χρειαζόταν κάποιος πολλά λόγια για να πετύχει κάτι.

«Μήπως ξέρετε γερμανικά;» ρωτάει.

«Ναι», της απαντώ χαρούμενος από τη φιλική φωνή της.

«Ω, είστε η σωτηρία μου, πραγματικά θα με βοηθήσετε πάρα πολύ».

Μου δίνει ένα χαρτί με οδηγίες στα γερμανικά για το πώς να χρησιμοποιήσεις μια σκόνη για το βάψιμο των αυγών του Πάσχα. Μεταφράζω λοιπόν, η κυρία κουνάει το κεφάλι δείχνοντας ότι καταλαβαίνει τη σειρά των διαδικασιών και γράφει τις πληροφορίες, χαμογελώντας. Κάποτε, ως νεαρός άνδρας που ήμουν, δεν θα είχα μείνει αδιάφορος στην κρυμμένη υπόσχεση εκείνου του χαμόγελου.

Το κατάστημα της αγοράς Άμζεϊ όπου, στις παλιές εποχές, εδώ πωλούνταν τα σπάνια πακέτα με το κρέας που φρόντιζε να μοιράσει ο σύντροφος πρόεδρος. Τώρα οι αγοραστές είναι συνήθως Ρουμάνοι από το εξωτερικό, που έχουν έρθει να γιορτάσουν το Πάσχα όπως παλιά. Αγοράζω μερικά μπουκάλια από το ακριβό ρουμανικό κρασί για το φίλο μου, τον Χρυσό Εγκέφαλο, και επίσης δύο μπουκάλια ουίσκι, ένα για το φίλο μου πάλι, άλλο ένα για το προγραμματισμένο ταξίδι μου στη Σουτσεάβα.

Η πολυκατοικία που μένει η οικογένεια Μπλούμενφελντ βρίσκεται στη μέση ενός οικοπέδου, αποτέλεσμα των εργασιών κατεδάφισης που έχουν γίνει στη γειτονιά. Η κυρία του σπιτιού μού ανοίγει την πόρτα και την αναγνωρίζω: η λεπτοκαμωμένη, όμορφη γυναίκα που ήταν μια εντυπωσιακή παρουσία σε όλους τους

εορτασμούς της Κοινότητας, που συνοδευόταν συνήθως από τον ψηλό, όμορφο, διακεκριμένο σύζυγό της. Ο κύριος Μπλούμενφελντ φαίνεται φανερά γερασμένος και έχει χάσει το κύρος του. Μου προσφέρει ένα φλιτζάνι καφέ και επειδή δεν θέλω, η κυρία Μπλούμενφελντ μου φέρνει ένα ποτήρι νερό πάνω σε ένα μικρό κρυστάλλινο πιατάκι. Ο χρόνος έχει αφήσει λεπτά στρώματα σκουριάς πάνω στην παλιομοδίτικη ατμόσφαιρα αυτού του άνετου σπιτιού.

Τραβώ την καρέκλα μου δίπλα στην πολυθρόνα του ασθενή και τον ενημερώνω για το λόγο της επίσκεψής μου. Πριν από λίγους μήνες, είχα υποβάλει αίτηση για ένα πιστοποιητικό που να βεβαιώνει ότι η οικογένειά μου είχε απελαθεί το 1941 στα στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Τρανσνίστρια. Το πιστοποιητικό μου χρειαζόταν για τον πατέρα μου, ο οποίος μετανάστευσε στο Ισραήλ το 1989, σε ηλικία ογδόντα ενός χρόνων, και ζει τώρα σε ένα γηροκομείο στην Ιερουσαλήμ και πάσχει από τη νόσο Αλτσχάιμερ. Ο κύριος Μπλούμενφελντ σημειώνει, επιβεβαιώνει ότι τα αρχεία των απελάσεων είναι τώρα στα αρχεία της Κοινότητας, και ναι, θα εκδοθεί ένα πιστοποιητικό, έτσι ώστε ο πατέρας μου να μπορέσει να λάβει οικονομικό βοήθημα. Όχι από τη Ρουμανία, φυσικά... Ο κύριος Μπλούμενφελντ δεν μου κάνει άλλες ερωτήσεις, η αδυναμία του τον καθιστά οξύθυμο.

Ο πρώην αναπληρωτής υπουργός Μεταφορών στην κομμουνιστική κυβέρνηση, ο κύριος Μπλούμενφελντ, συνταξιούχος πλέον, όπως κι άλλοι Εβραίοι κομμουνιστές, έγινε ηγέτης της Εβραϊκής Κοινότητας, με την οποία είχε διακόψει κάθε επαφή στα μεταπολεμικά χρόνια. Επεδίωκε πάντα να αποφύγει να κάνει κακό στους γύρω του όταν βρισκόταν στην κομμουνιστική ιεραρχία, προσπαθώντας να προσφέρει τη βοήθειά του όταν αυτό ήταν δυνατόν. Εξοικειωμένος πλέον με τις ιδιοτροπίες των Αρχών, αποδείχθηκε χρήσιμος και στη νέα θέση του ως γραμματέας της Εβραϊκής Κοινότητας. Το τέλος της κομμουνιστικής δικτατορίας τον βρήκε, ωστόσο, όχι μεταξύ των αντιπάλων του συστήματος, όπως αναμενόταν. Τώρα, σε μεγάλη ηλικία, η προσαρμογή στο κεφαλαιοκρατικό χάος ήταν μια ταπεινωτική δοκιμασία.

Φεύγω και πηγαίνω για το μεσημεριανό γεύμα στο φίλο μου τον Ναούμ, τον Χρυσό Εγκέφαλο. Η ζωή του δεν είναι πάρα πολύ διαφορετική από αυτή του κυρίου Μπλούμενφελντ, και δεδο-

μένου ότι ήταν ένας ταλαντούχος συγγραφέας, έχει βρει και άλλες ευκαιρίες. Είναι εκεί και η σύζυγός του, η Matrimonia Felicia, η ηρωίδα που έχει εξασφαλίσει τη συζυγική ψυχική υγεία τους τα τελευταία τριάντα χρόνια. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας μου στο Βουκουρέστι, είχα συνηθίσει να περνάω τις γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα, καθώς επίσης και άλλες εβραϊκές και χριστιανικές γιορτές, στο ευρύχωρο σπίτι τους, όπου τώρα η μόνη καινοτομία είναι το μεγάλο, μαύρο, νευρικό σκυλί που τριγυρνά παντού.

Το μεσημεριανό γεύμα θα είναι μια μεγάλη υπόθεση, το ξέρω καλά, μια προσεκτικά σκηνοθετημένη γαστρονομική κλιμάκωση. Ο ταραμάς και η μαγειρίτσα είναι μόνο το ξεκίνημα που ανοίγει την όρεξη, το σπιτικό τσίπουρο και τα κόκκινα και άσπρα κρασιά που τα συνοδεύουν, κάνουν τις γεύσεις πιο έντονες. Οι ξένοι, που ήταν καλεσμένοι σε κάποιο ρουμανικό σπίτι στα χρόνια της κομμουνιστικής δικτατορίας, έμεναν πάντα κατάπληκτοι από την αφθονία των εδεσμάτων, η οποία ήταν σε αντίθεση με την επικρατούσα στέρηση της αγοράς. Όταν εμφανιζόταν κάποιος από τους συγγενείς ή τους γνωστούς μου από το εξωτερικό, απέφευγα πάντα οποιαδήποτε εξήγηση σχετικά με τα έξυπνα τεχνάσματα που βρίσκαμε για τέτοιες επιδείξεις φιλοξενίας.

Τσουγκρίζουμε τα πρώτα ποτήρια μας και το ζευγάρι σπεύδει να ευχηθεί το παραδοσιακό «Χριστός Ανέστη». Μιλάμε για τη Νέα Υόρκη και το κολέγιο, για τις συναυλίες του Αμερικανού μαέστρου. Τιμούμε τις σαλάτες, την παραδοσιακή σούπα, το ψητό αρνί και το χοιρινό κρέας, τα τουρσιά, τα άσπρα και τα κόκκινα κρασιά. Η συζήτηση προχωράει από την Ντόνα Άλμπα στο σύζυγό της, ο οποίος πέθανε λίγο πριν από την πτώση του κομμουνισμού, για τον οποίο είχε σπαταλήσει τόση πολύ ευφυή προσπάθεια. Μιλάμε επίσης για τους φίλους μας που, στο μεταξύ, είχαν μετοικήσει στο νεκροταφείο, και για εκείνους που μετακόμισαν στο Παρίσι, τη Νέα Υόρκη, ή το Τελ Αβίβ. Κουτσομπολεύουμε για τους φίλους και τους γνωστούς που δραστηριοποιούνται ακόμα εδώ, στην ελεύθερη μετακομμουνιστική αγορά, δεδομένου ότι ήταν, μέχρι σήμερα, στον κομμουνιστικό υπόκοσμο.

Στις επτά, γυρνάω πίσω στο ξενοδοχείο μου, συνοδευόμενος από τον οικοδεσπότη μου, ο οποίος ήθελε να βγάλει βόλτα το σκυλί του. Στο δρόμο συναντάμε ανθρώπους που ξέρουμε, μια ηθο-

ποιό, έναν καθηγητή. Ώρα δειλινού και αρμονίας. Ο δρόμος είναι ήρεμος, ο ήλιος ετοιμάζεται για ύπνο. Όπως στην παλιά ζωή. Μιλάμε για τη σύγχυση και τους κινδύνους των τελευταίων ημερών του κομμουνιστικού καθεστώτος, όταν οι φήμες κυριαρχούσαν, μεταβαλλόμενες ανά μία ώρα, τροφοδοτημένες όχι μόνο από την πανταχού παρούσα Ασφάλεια, αλλά και από άλλες σκοτεινές δυνάμεις που έβρισκαν ευκαιρία να κερδίσουν από την αγανάκτηση των ανθρώπων.

Στις ένδεκα, είμαι στην Γκάρα ντε Νορντ, τον κύριο σιδηροδρομικό σταθμό της χώρας, για να επιβιβαστώ στη νυχτερινή αμαξοστοιχία για το Κλουζ. Η πτήση ακυρώθηκε την τελευταία στιγμή λόγω του μικρού αριθμού επιβατών, καθώς επίσης και των εορτασμών του Πάσχα. Υπάρχουν μόνο δύο άλλοι επιβάτες στο βαγκόν-λι και δύο νέοι υπάλληλοι, οι οποίοι μοιάζουν με φοιτητές πανεπιστημίου, εντελώς διαφορετικοί από τους γραφικούς εισπράκτορες των παλιών καιρών.

Στα φοιτητικά χρόνια, το τρένο με πήγαινε, μερικές φορές το χρόνο, τη νύχτα, εφτάωρο ταξίδι, από το Βουκουρέστι στη Σουτσεάβα. Αργότερα, στα χρόνια του έρωτά μου με την Ιουλιέτα, ταξίδευα ανάμεσα στο Πλοϊέστι και το Βουκουρέστι. Ένα τρένο με πήγε επίσης και στο στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας στην Περιπράβα για να επισκεφτώ τον πατέρα μου, και ένα άλλο τρένο με ταξίδεψε, το 1986, για να αποχαιρετίσω τους γονείς μου και την Μπουκοβίνα. Ταξιδεύω τώρα μόνος μου στο τρένο του παρελθόντος. Οι συνεπιβάτες μου είναι τα φαντάσματα που συνοδεύουν το φάντασμα που ήμουν και έχω γίνει. Το βαγόνι φαίνεται αρκετά καθαρό, αλλά υπάρχει μια επίμονη μυρωδιά απολυμαντικού, και στο κρεβάτι εντόπισα έναν ύποπτο λεκέ. Το μαξιλάρι, που βρίσκεται ακριβώς πάνω από τις ρόδες του τρένου, δεν υπόσχεται τη χαλάρωση μετά την κούραση που έχει συσσωρευτεί κατά τη διάρκεια της πρώτης εβδομάδας στο Βουκουρέστι. Απλώνω την κουβέρτα, βγάζω τα ρούχα μου, κρυώνω, κουκουλώνομαι στο κρεβάτι κάτω από την κουβέρτα. Τραβώ τις κουρτίνες. Το σκοτάδι σκίζεται από γραμμές φωτός. Οι ρόδες, κάτω από το κεφάλι μου, κυλούν μονότονα στις ράγες, και προσπαθώ να κλείσω τα αυτιά για να μην ακούω το λαχάνιασμα της νύχτας.

Το σιδερένιο τέρας εισβάλλει με μουγκρητά και αγκομαχητά μέσα στο σκοτάδι.

Το *νυχτερινό τρένο*

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1941. ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ ΜΕ ΤΡΕΝΟ. ΒΑΓΟΝΙ για τη μεταφορά ζώων, υγρό πάτωμα, κρύο, άνθρωποι στοιβαγμένοι ο ένας πάνω στον άλλον. Βαλίτσες με τα λιγοστά που επιτρεπόταν να πάρει η κάθε οικογένεια, ψίθυροι, στεναγμοί, μυρωδιά ούρων και ιδρώτα.

Είμαι οπλισμένος με το φόβο μου, μαζεμένος, περιορισμένος, χωρισμένος από το σώμα του συλλογικού κτήνους που οι φρουροί κατόρθωσαν να σπρώξουν στο βαγόνι και που τώρα αγωνίζεται με εκατοντάδες χέρια και πόδια και υστερικά στόματα. Είμαι μόνος, χαμένος, σαν να μην είμαι δεμένος με τα χέρια και τα στόματα όλων των άλλων.

«Όλοι! Όλοι μέσα!» ούρλιαζαν οι φρουροί. «Όλοι, όλοι σας!» κραύγαζαν, σηκώνοντας τις ξιφολόγχες και τα πυροβόλα όπλα τους. Δεν υπήρξε κανένας τρόπος διαφυγής. «Μπείτε όλοι στη σειρά, όλοι, όλοι πάνω στα βαγόνια».

Μας έσπρωχναν μέσα χωρίς έλεος, στοιβαγμένους μέχρι που δεν έπαιρνε άλλο, έως ότου στο τέλος σφραγίστηκε το βαγόνι. Η Μαρία κτυπούσε με τα χέρια στις ξύλινες πόρτες του βαγονιού μας, ικετεύοντας να της επιτρέψουν να έρθει μαζί μας. Οι φρουροί έδωσαν το σήμα για την αναχώρηση και οι ρόδες του τρένου άρχισαν να γυρίζουν, ηχώντας ρυθμικά «όλοι, όλοι, όλοι μέσα...» Οι κραυγές της Μαρίας γίνονται όλο και πιο αδύνατες... Το τρένο, μια νεκρική πομπή, εισχωρεί στη σκοτεινή κοιλιά της νύχτας.

Και μετά, το δεύτερο ταξίδι μου με το τρένο: η θαυμαστή *Επιστροφή*, το 1945! Ήταν Απρίλιος, ακριβώς όπως τώρα. Είχαν περάσει αιώνες από το πρώτο ταξίδι, ήμουν πλέον γέρος. Και δεν ήξερα ότι, αιώνες αργότερα, θα υπήρχε μια άλλη επιστροφή. Τώρα γέρος, πραγματικά γέρος.

Οι ρόδες κτυπούν έξω, στον νυκτερινό ρυθμό τους, και γλι-

στρώ στο σκοτάδι. Ξαφνικά, η πυρκαγιά. Τα βαγόνια του τρένου παραδίδονται στις φλόγες, ο ίδιος ο ουρανός φλέγεται. Φλόγες και καπνός παντού. Το γκέτο καίγεται. Μια πόλη να καίγεται, πογκρόμ και πυρά. Σπίτια και δέντρα στην πυρά, κραυγές. Στον κόκκινο ουρανό, ο κόκορας και το αρνί που θυσιάζονται. Ο μάρτυρας, δεμένος στην πυρά, στο κέντρο της πόλης. Η σκηνή είναι ένα είδος σταύρωσης, αλλά λείπει ο σταυρός. Υπάρχει μόνο ένας πάσσαλος στον οποίο ο μάρτυρας δεν είναι καρφωμένος αλλά δεμένος από τα χέρια με τα ιερά σχοινιά των φυλαχτών. Τα πόδια είναι δεμένα με σχοινιά, το κορμί είναι τυλιγμένο με μαύρες ταινίες πάνω από το λευκό σάλι της προσευχής. Τα πόδια του, το στήθος του, τα χέρια του, ένας ώμος, είναι γυμνά. Το χλωμό πρόσωπό του κάνει αντίθεση με το κόκκινο χρώμα που έχουν οι φαβορίτες. Τα αραιά νεανικά γένια, τα κλειστά κουρασμένα μάτια, το γείσο της πράσινης τραγιάσκας γερμένο.

Τα παράθυρα ενός κοντινού κτηρίου είναι ανοικτά και από μέσα ακούγονται κραυγές. Οι άνθρωποι τρέχουν απελπισμένα, χωρίς νόημα γύρω από την πυρά. Ο κάθετος πάσσαλος εξουσιάζει τη σκηνή. Η σταύρωση έχει μετατραπεί σε πυρά. Απλή, αδέξια, η τραγωδία γέμιζε όλη τη σκηνή: ο άντρας που είναι έτοιμος να πηδήσει από το παράθυρο του φλεγόμενου σπιτιού του, ο βιολονίστας που τριγυρνά χαμένος στο στενό δρομάκι, όπου τα σπίτια καίγονται και καταρρέουν δίπλα του, η γυναίκα με το μωρό αγκαλιά, ο πιστός με το βιβλίο στα χέρια του, όλοι μαζί ενωμένοι στην ίδια κατάρα. Στο κέντρο, η πυρά. Στα πόδια του μάρτυρα είναι η μητέρα του, ή η σύζυγος, ή η αδελφή, ντυμένη με το μακρύ πέπλο που την ενώνει με τον καταδικασμένο.

Περπατώ, μου φάνηκε ένας αιώνας, για να πλησιάσω τον νεαρό μάρτυρα. Η τραγιάσκα του γλιστρά πάνω στο μέτωπο, δεν κάνει καμία κίνηση, η φωτιά είναι έτοιμη να τον τυλίξει με τις φλόγες της. Δεν μπορώ να περπατήσω γρηγορότερα, είμαι ανίκανος να τον σώσω, έχω μόνο μερικά δευτερόλεπτα για να βρω ένα καταφύγιο για τον εαυτό μου. Θέλω απελπισμένα να του πω ότι αυτό δεν είναι η Σταύρωση, ούτε η Ανάσταση, αλλά μια συνηθισμένη πυρά. Μόνο αυτό ήθελα να του φωνάξω πριν χωριστούμε, αλλά οι φλόγες πλησιάζουν όλο και πιο πολύ. Και ταυτόχρονα ακούω το τρένο όλο και πιο δυνατά. Οι ρόδες κάνουν έναν τρομερό εκκωφαντικό θόρυβο. Βλέπω τον καπνό και τις φλόγες και

το τρένο γίνεται ένας κινούμενος φανός, που τρέχει με ταχύτητα μέσα στο σκοτάδι. Έρχεται όλο και πιο κοντά, βουίζοντας και κροταλίζοντας, φλεγόμενο, όλο και πιο κοντά. Ξυπνώ τρομοκρατημένος και προσπαθώ να ελευθερωθώ από την μπλεγμένη κουβέρτα που με τυλίγει. Η ρόδα με γυρίζει, με πιέζει, ο θόρυβος είναι βαρύς. Μου παίρνει κάποιο χρόνο προτού να συνειδητοποιήσω ότι οι ρόδες δεν έχουν τρυπήσει το δέρμα μου, ότι δεν έχω πέσει κάτω από αυτές. Καταλαβαίνω επιτέλους ότι βρίσκομαι σε ένα κοινό βαγόνι σε ένα νυχτερινό τρένο, στη Ρουμανία.

Για αρκετή ώρα παραμένω έτσι ιδρωμένος και μαζεμένος στο κρεβάτι. Με το φως ανοιχτό και χωρίς να έχω το κουράγιο να ξαναμπώ στο παρόν. Προσπαθώ να θυμηθώ τα παραμυθένια ταξίδια του παρελθόντος, με το έλκηθρο, στη χειμερινή μαγευτική Μπουκοβίνα. Ή τα ταξίδια με την άμαξα στα αριστοκρατικά θερινά θέρετρα. Ή, ακόμα, εκείνο το ταξίδι με το τρένο που έκανα με τη μητέρα μου μια γαλήνια φθινοπωρινή μέρα που, σε ένα άδειο βαγόνι, μου αποκάλυψε το μυστικό της πληγωμένης εκείνης περιόδου της ζωής της. Κάποια στιγμή, δεν ξέρω πότε, καταφέρνω να ξανακοιμηθώ, αλλά με ξυπνά μια ξαφνική σκέψη: η κάρτα με το έργο του Σαγκάλ, την οποία κοίταζα συχνά, ανίκανος να καταλάβω ποιος την είχε στείλει και γιατί.

Όγδοη μέρα:
Δευτέρα, 28 Απριλίου 1997

ΤΟ ΤΡΕΝΟ ΦΘΑΝΕΙ ΕΓΚΑΙΡΩΣ, ΣΤΙΣ ΕΠΤΑ ΤΟ ΠΡΩΙ, ΣΤΟ ΚΛΟΥΖ.[56] Είχα επισκεφτεί την πρωτεύουσα της Τρανσιλβανίας λίγες μόνο φορές. Η τελευταία ήταν προς το τέλος της δεκαετίας του '70, καλεσμένος για την επέτειο του εξαιρετικού λογοτεχνικού περιοδικού *Echinox*, το οποίο συγκέντρωσε τους κύριους συγγραφείς της νεότερης γενιάς. Εντούτοις είχα πάντα καλές σχέσεις με τους συγγραφείς του Κλουζ. Τα βιβλία μου ήταν πάντα καλοδεχούμενα στην Τρανσιλβανία, η οποία δεν είχε συμμετάσχει ποτέ σε οποιαδήποτε από τις δημόσιες εκστρατείες που προωθήθηκαν στα μέσα ενάντια στον «προδότη» και τον «κοσμοπολίτη».

Πηγαίνω στο πανεπιστημιακό ξενοδοχείο. Έπρεπε να ξυριστώ, να κάνω ντους, και, κυρίως, να πιω καφέ. Αλλά είμαι εξαντλημένος και ξαπλώνω ντυμένος στο σκληρό κρεβάτι, προσπαθώντας να χαλαρώσω το σώμα και το μυαλό μου. Κάθομαι έτσι ζαβλακωμένος για περίπου μισή ώρα, ανίκανος να κοιμηθώ. Αφήνω το δωμάτιο του ξενοδοχείου, βρίσκω ένα εστιατόριο και πίνω επιτέλους τον αναζωογονητικό καφέ.

Είναι μια ηλιόλουστη ημέρα και φυσά ένας απαλός άνεμος. Η ηρεμία της συνοικίας και ο σύντομος περίπατος με έχουν αναζωογονήσει. Το δωμάτιο του ξενοδοχείου είναι μέτριο, το κρεβάτι αφιλόξενο. Περισσότερο δυσάρεστο είναι το μπάνιο: ελαττωματικές βρύσες, το συνεχές μουρμούρισμα από τη διαρροή του νερού στη λεκάνη της τουαλέτας. «Αυτό ήταν η ζωή μου στη Ρουμανία», μπορώ να ακούσω τη φωνή του Ρουμάνου φίλου από την Αμερική. «Οι κουράδες είναι μια ανάμνηση που δεν ξεχνιέται εύκολα», μου είχε πει μια φορά. Ήταν ο απόγονος μιας επιφανούς οικογένειας Ρουμάνων διανοούμενων. Υπάρχουν λίγες στιγμές

που είναι περισσότερο αποκαλυπτικές, είχε πει, από εκείνες τις στιγμές που, έπειτα από μια συζήτηση υψηλού επιπέδου με έναν φίλο, με παραθέσεις στα γαλλικά και στα γερμανικά, φτάνεις κάποια στιγμή στη βρομερή τουαλέτα του καφενείου, τυφλωμένος από το σωρό των περιττωμάτων και ζαλισμένος από τη δυσωδία, τρομοκρατημένος από τις μύγες.

Προτού φύγω για το γραφείο του πρύτανη στο πανεπιστήμιο, εκθέτω το πρόβλημα που υπάρχει στο μπάνιο του δωματίου μου στην κοπέλα που βρίσκεται στη ρεσεψιόν. Συμφωνεί και μου απαντά με αμηχανία ότι γνωρίζει την κατάσταση. Στο γραφείο του πρύτανη συναντιέμαι με τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας για να τους μιλήσω για τη δημιουργία ενός κολεγίου ελεύθερων τεχνών και επιστημών. «College of Liberal Arts and Sciences». Το Κολέγιο Μπαρντ προγραμματίζει να αρχίσει μια εκστρατεία εξεύρεσης πόρων με σκοπό την ίδρυση ενός τέτοιου κολεγίου στο Κλουζ, και περιμένει μόνο τη συνεργασία του πανεπιστημίου. Οι καθηγητές με βεβαιώνουν ότι θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα με ενθουσιασμό. Δεν έχω κανέναν λόγο να τους αμφισβητήσω, δεδομένου ότι τα πλεονεκτήματα τα έχει όλα η ρουμανική πλευρά.

Βγαίνω για μεσημεριανό γεύμα με τον πρύτανη. Με δυσκολία βρίσκουμε ένα εστιατόριο ανοικτό τη Δευτέρα του Πάσχα. Κρίνοντας από τις χειρονομίες του προσωπικού του εστιατορίου ο πρύτανης φαίνεται να είναι μια γνωστή προσωπικότητα της πόλης, αλλά, δυστυχώς, μπορούν να μας προσφέρουν μόνο ένα πιάτο, μοσχαρίσια μπριζόλα και πατάτες τηγανητές. Η κουβέντα μας ξεκινά δύσκολα, αντίθετα από τη συζήτησή μας πριν από ένα χρόνο, σε ένα καφέ της Νέας Υόρκης. Τότε που ο πανεπιστημιακός από το Κλουζ με εξέπληξε με την αντικειμενική και κριτική ανάλυση των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι διανοούμενοι στη Ρουμανία. Ήξερε τις Ηνωμένες Πολιτείες αρκετά καλά, είχε κάνει και διδακτορικό σε ένα αμερικανικό πανεπιστήμιο. Ήμουν ανακουφισμένος διότι τουλάχιστον δεν άρχισε με τα αντιαμερικανικά κλισέ που είχα συνηθίσει να ακούω από πολλούς Ρουμάνους λογοτέχνες, καθώς επίσης και από τους Γάλλους συμβούλους τους. Έτσι βρήκα το θάρρος και τον ρώτησα εάν θα συμφωνούσε ότι συχνά δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ της ακραίας γλώσσας των Ρουμάνων εθνικιστών και του ναρκισσιστικού λόγου τόσων πολλών Ρουμάνων διανοούμενων. Συμφώνησε,

νιώθοντας άνετα με την πρόκληση. Έτσι και εγώ δέχτηκα την πρόσκλησή του για να έρθω στο Κλουζ, οπλισμένος με ένα ουσιαστικό πρόγραμμα που θα μπορούσε να αλλάξει το πολιτιστικό κλίμα του πανεπιστημίου. Δεν μπορούσα τότε να προβλέψω πόσο καιρό θα έπαιρνε στη μετακομμουνιστική γραφειοκρατία να μας νικήσει.

Μετά το μεσημεριανό έχω ραντεβού στην Ένωση Συγγραφέων, όπου ο φίλος μου ο Λίβιου Πετρέσκου είναι τώρα πρόεδρος. Όταν ξαναβρεθήκαμε, το 1990, στη Νέα Υόρκη, χάρηκα πάρα πολύ. Ο Λίβιου ήταν εκείνη την εποχή διευθυντής του Ρουμανικού Πολιτιστικού Κέντρου. Συναντιόμασταν συχνά, όχι όμως στο χώρο του Ινστιτούτου, αφότου απέρριψα την πρότασή του να μου αφιερώσει το βράδυ των εγκαινίων. Δεν είχα μπει ποτέ σε εκείνο το κτήριο, που εξουσιαζόταν από τους πολιτικούς αξιωματούχους, όλους ενημερωμένους, βεβαίως, από τον ρουμανικό μετακομμουνιστικό Τύπο, που συνέχισε να με περιγράφει ως εχθρό των εθνικών αξιών όπως τα παλιά κομμουνιστικά χρόνια. Ο Λίβιου, με τον λεπτό τρόπο του, είχε προσπαθήσει να χτίσει γέφυρες μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών. Λυπήθηκα όταν εγκατέλειψε αργότερα τη θέση του, αηδιασμένος από την υπεροψία των Ρουμάνων διπλωματών που προσπάθησαν να τον χειριστούν. Λυπήθηκε και αυτός, επίσης, που δεν είχε ακολουθήσει τις συμβουλές μου και δεν είχε υπομείνει για λίγο ακόμα τη δυσάρεστη αυτή ατμόσφαιρα, δεδομένου ότι οι ενέργειές του στη Νέα Υόρκη είχαν οδηγήσει στη ριζική βελτίωση του Ινστιτούτου.

Το πρόγραμμα που το πανεπιστήμιο ετοίμασε για μένα δεν περιελάμβανε τον Λίβιου –σημάδι εχθρότητας του πρύτανη για το συγκεκριμένο άτομο;– και αναρωτιόμουν πότε θα βρούμε λίγο χρόνο να τα πούμε, έστω και εν συντομία, την επόμενη ημέρα, σε ένα μικρό διάλειμμα από το επίσημο πρόγραμμα.

Συναντιόμαστε στο δρόμο, μπροστά από τον εκδοτικό οίκο Dacia. Ντυμένος κομψότατα όπως ένας Βρετανός με ένα πολύ καλοραμμένο κοστούμι, με πολύ ταιριαστό πουκάμισο και γραβάτα. Αγκαλιαζόμαστε. Μαζί του είναι και ο συγγραφέας Αλεξάντρου Βλαντ, με τον οποίο βλεπόμασταν τακτικά στα χρόνια που έμενα στο Βουκουρέστι και με τον οποίο αλληλογραφούσα και αφότου έφυγα για την Αμερική. Μποέμ, όπως πάντα, στο ντύσιμο και στο ύφος, με μακριά μαλλιά και με άγρια γενειάδα.

Ο Λίβιου έχει προγραμματίσει μια επίσημη συνεδρίαση στην Ένωση Συγγραφέων του Κλουζ, όπου μου προσφέρεται τελικά ένα αντίδοτο στη δημόσια εχθρότητα. Παρά τον έπαινο στην εναρκτήρια ομιλία του Λίβιου, νιώθω ξαφνικά ψεύτικος, ως καραγκιόζης τουρίστας, που τον ζητωκραυγάζουν ως το μεγάλο αστέρι της ρουμανικής λογοτεχνίας. Αυτή η καρικατούρα δεν αντικαθιστά το αντίθετό της. Αντίθετα, μόνο το ενισχύει. Ο Τρελαυγουστίνος δεν είναι πλέον στην ίδια συχνότητα με τα τοπικά κλισέ! Το ντελίριο των επαίνων μοιάζει τελικά με την υστερία των ύβρεων. Είναι και τα δυο σαν μια ενοχλητική περίπτωση ψωρίασης: όσο πιο πολύ ξύνεσαι τόσο περισσότερο εξαπλώνεται.

Δεν είμαι σε θέση να δεχτώ ούτε τα λουλούδια, αλλά ούτε τις αποδοκιμασίες; Και αισθάνομαι ένοχος. Αισθάνομαι ακόμα και απολύτως ανεπαρκής σε αυτήν την κωμωδία της ανέφικτης επιστροφής! Έτσι οι πρώην συμπατριώτες μου φαίνονται ίσως δικαιολογημένοι να μη με δέχονται άλλο ως έναν από αυτούς. Και πράγματι, αυτό γιορτάζουν: την επιστροφή ενός ξένου. Δεν είμαι πλέον συνηθισμένος στις επισημότητες και είμαι αρκετά αγενής για να βάλω ένα απότομο τέλος σε αυτό το ξέσπασμα του επαίνου, προσβάλλοντας ακούσια έναν καλό φίλο.

Ακόμα και η συζήτηση που ακολουθεί αποτυγχάνει να ξεστομίσει τις απλές, φυσικές λέξεις που περίμενα να ακούσω. Όλο το σκηνικό μού μοιάζει με συνεδρίαση συνταξιούχων της γειτονιάς, αναγκασμένων να παίξουν σε μια εορταστική φάρσα. Κάποια στιγμή η συνεδρίαση ζωντανεύει πραγματικά με μια ερώτηση που μου κάνει μια αθλητική, κομψή γυναίκα που καπνίζει Κεντ: «Νομίζετε ότι οι εμπνευσμένες από τους λεγεωνάριους γραφές του Μίρτσεα Ελιάντε υπονομεύουν το λογοτεχνικό και επιστημονικό έργο του;» Η ερώτηση απευθύνεται προφανώς σε έναν «αντεθνικό μαχητή», όπως ο ρουμανικός Τύπος συνεχίζει να με περιγράφει. Κανένας δεν φαίνεται να ξέρει ότι είμαι επίσης συγγραφέας πολλών αντικομμουνιστικών κειμένων. Και προφανώς ο κομμουνισμός δεν ήταν ποτέ μια σοβαρή έγνοια των τεσσάρων εκατομμυρίων μελών του Κόμματος στη σοσιαλιστική Ζορμανία. Πιστεύει το ακροατήριο του Κλουζ ότι η φήμη του Ελιάντε στη Δύση θα μπορούσε να απαλύνει όλο τον πόνο που υπέμενε η χθεσινή και σημερινή Ρουμανία; Είναι αυτός ο λόγος που ο κόσμος τον

θέλει αθώο σαν έναν Άγιο; *Sans l'enfer point d'illusions!** Γνωρίζει η κυρία από το ακροατήριο τα λόγια του Σιοράν;...

Αυτές οι ερωτήσεις παραμένουν αναπάντητες, και εγώ βιάζομαι να δώσω την απάντησή μου: δεν έχω κάνει ποτέ οποιεσδήποτε δημόσιες δηλώσεις για το λογοτεχνικό και επιστημονικό έργο του Ελιάντε. Ούτε η λογοτεχνία ούτε η επιστήμη μπορούν να κριθούν με ηθικά κριτήρια. «Η βλασφημία μου» ενάντια στον Ελιάντε δεν αφορούσε τη μυθιστοριογραφία του ή τα επιστημονικά επιτεύγματά του! Η καπνίστρια αγνοεί την απάντησή μου και συνεχίζει με ένα μακρύ λόγο για «τη διαφύλαξη των έργων του Μίρτσεα Ελιάντε που αναμφισβήτητα έχουν τεράστια αξία». Προτού φύγω, μου προσφέρεται ένα βραβείο παρηγοριάς. «Αυτό ήταν πραγματικά μια συνάντηση του Κόμματος. Από όλους αυτούς εδώ μέσα μόνο εσείς και εγώ δεν ήμασταν ποτέ μέλη του Κόμματος», μου ψιθύρισε καθώς βγαίναμε ένας διακεκριμένος ακαδημαϊκός.

«Δεν θα συγχωρήσω ποτέ στον πρύτανη ότι με παρέλειψε από το πρόγραμμά σου», μου είπε ο Λίβιου όταν αποχωριζόμασταν. Αισθάνομαι ένοχος διότι δεν υπήρξα πιο καταδεκτικός στην αποδοχή του επαίνου του προς τιμήν μου και που δεν είχα πραγματικά χρόνο να τον δω τότε. Μετά την επίσκεψη στο Κλουζ, δεν επρόκειτο ποτέ να μιλήσουμε ξανά. Η ασθένεια, την οποία δεν γνώριζε τότε ότι έχει, θα τον έπαιρνε σύντομα μακριά.

Η γοητευτική κυρία Μάργκα, σύζυγος του πρύτανη, είναι υπεύθυνη για το δείπνο. Η γοητεία της, τα φαγητά και το κρασί αντισταθμίζουν την έλλειψη οικειότητας. Ο δρόμος πίσω στο ξενοδοχείο γίνεται μια επικίνδυνη περιπέτεια, σε ένα αυτοκίνητο που οδηγείται αβέβαια από τη σύζυγο ενός καθηγητή του πανεπιστημίου. Στο ξενοδοχείο το μπλε σημειωματάριο με περιμένει υπομονετικά.

Οι σκέψεις μου περιπλανιούνται μακριά, στο νεκροταφείο της Σουτσεάβα.

* Χωρίς Κόλαση, ούτε οι αυταπάτες δεν είναι δυνατές. (Σ.τ.Μ.)

Ένατη μέρα:
Τρίτη, 29 Απριλίου 1997

ΖΑΛΙΣΜΕΝΟΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΥΠΝΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΫΠΝΙΑ, ΠΡΟΣΠΑΘΩ ΝΑ διαχειριστώ προσεκτικά την κούρασή μου. Φτάνω με δυσκολία στη ρεσεψιόν όπου με περιμένει ένας κύριος με γυαλιά, που φορά ένα κομψό μάλλινο παλτό, κουστούμι και γραβάτα. Του δίνω ευγενικά το χέρι μου. Ο άγνωστος μου χαμογελά βλέποντας την αμηχανία μου. Πίσω από αυτόν βλέπω τη Μάρθα Πέτρου, που κοιτάζει τη σκηνή με ένα χαμόγελο. Ναι, βέβαια, συνειδητοποιώ πως ο κύριος μπροστά μου είναι ο σύζυγος της Μάρθας, ο Ιόν Βάρτικ! Είχα να τον δω από το 1979, από τη δέκατη επέτειο του περιοδικού *Echinox,* όπου ήταν μέλος της διάσημης Τριμελούς Συντακτικής Επιτροπής. Έχουν περάσει είκοσι χρόνια... Έχει αλλάξει ο νέος τότε Ιόν, όπως έχω αλλάξει και εγώ, μόνο η Μάρθα, φορώντας ακόμα τζιν και πουλόβερ, με φοιτητικό αέρα, φαίνεται ίδια.

Μαθαίνω ότι το ζευγάρι επέστρεψε από ένα ταξίδι στη Βουδαπέστη μόνο για να με δουν. Η Μάρθα μου δείχνει ένα πανέμορφο ψάθινο καλάθι γεμάτο φαγητά, σάντουιτς και καφέ. Βγαίνουμε έξω από το ξενοδοχείο για πρωινό. Η έκπληξη του να βρίσκομαι πάλι ανάμεσα σε παλιούς φίλους δεν μειώνεται, ακόμα και όταν ο καφές έχει διώξει τη νυχτερινή θολούρα. Η ευγένεια και η αγάπη του ζευγαριού προστατεύει τρυφερά την κούρασή μου.

Σήμερα πρόκειται να δώσω μια διάλεξη στο πανεπιστήμιο, στο τμήμα Φιλολογίας. Φτάνοντας στην πανεπιστημιούπολη δεν προλαβαίνω παρά να χαιρετηθούμε γρήγορα με τον κοσμήτορα και μια ομάδα ακαδημαϊκών. Μπαίνουμε στην αίθουσα και ακολουθεί μια ευχάριστη κουβέντα για την Αμερική, την αμερικανική εκπαίδευση και τη λογοτεχνία, καθώς επίσης και τη σχεδιαζόμενη συνεργασία μεταξύ του Κολεγίου Μπαρντ και του πανε-

πιστημίου του Κλουζ. Μετά, η διάλεξη στο πανεπιστήμιο. Αναγνωρίζω πολλά πρόσωπα στο ακροατήριο. Ένα συνεργείο της τοπικής τηλεόρασης μου ζητά την άδεια για να τραβήξει πλάνα. Δέχομαι, ο ρεπόρτερ μου εμπνέει εμπιστοσύνη και εδώ στο Κλουζ αισθάνομαι λιγότερο εκτεθειμένος από οπουδήποτε αλλού στη χώρα. Θα προτιμούσα στη θέση της επίσημης διάλεξης σχετικά με τη «Λογοτεχνία στο τέλος του αιώνα» να οργάνωνα μάλλον μια ελεύθερη συζήτηση, αλλά όλα φαίνονται να είναι προγραμματισμένα και έτσι δεν μπορώ παρά να κρύψω τη δυσαρέσκειά μου. Προτού φύγουμε από την αίθουσα, ο Λίβιου μου προσφέρει μια πρόσφατη μετάφραση μιας μελέτης για τον Ελιάντε του Κλάουντιο Μούτι, του Ιταλού φασίστα μελετητή.

Πάλι Ελιάντε; Πάλι η Λεγεώνα;...

«Τι δουλειά έχω εγώ με όλα αυτά, Λίβιου; Εγώ μετά βίας έχω κάτι κοινό με τον εαυτό μου! Δεν είμαι τίποτα παραπάνω από ένας πρόσφυγας, που κρύβεται μακριά, σε μια γωνία του κόσμου, ευτυχισμένος μόνο που μπορώ να αναπνέω».

Έπειτα στο πρόγραμμα είναι μια σύντομη συνεδρίαση στα σύγχρονα γραφεία του ιδρύματος Σόρος. Ο διευθυντής του τοπικού γραφείου είναι ένας Μαγυάρος που, σε μια επίδειξη του εθνικού θάρρους, φάνηκε αρκετά γενναίος να προκαλέσει την κοινότητά του σε μια έξαρση της διαμάχης μεταξύ των δυο εθνών. Η δουλειά του έχει αναζωογονητικό επαγγελματισμό που με καθιστά σκεπτικό και μελαγχολικό. Πάντα υπήρχαν τέτοιοι μοναχικοί μαχητές στη Ρουμανία, σκέφτομαι, αλλά, αλίμονο, πολύ λίγοι.

Μετά το μεσημεριανό γεύμα, πηγαίνω στο ζεύγος Βάρτικ, όπου πρόκειται να έρθουν και ο πρύτανης με τη σύζυγό του. Η Μάρθα μου κάνει μία σύντομη ξενάγηση στην εντυπωσιακή βιβλιοθήκη του διαμερίσματος. Μου φέρνει στο νου τη δική μου βιβλιοθήκη-τοίχο που είχα στο παλιό δωμάτιο στην οδό Σφίντουλ Ιόν Νόου, έπειτα τα βιβλία του διαμερίσματος της λεωφόρου Βικτόριεϊ, κατόπιν αυτά που είχα στο πουθενά και οπουδήποτε αλλού... δεν θέλω να βλέπω τίποτε άλλο. Μας σερβίρουν κρασί και πασχαλινό τσουρέκι. Ο Ιόν με ρωτά εάν η φράση «felix culpa» έχει και άλλο νόημα από θρησκευτικής πλευράς εκτός από αυτό που χρησιμοποιούσα στο δοκίμιο για τον Ελιάντε.

Βρίσκομαι μεταξύ στοργικών, πιστών φίλων και δεν μπορώ να θεωρήσω την ερώτηση εχθρική, αλλά νιώθω πάλι ότι είμαι κάποιο

είδος αμφιλεγόμενου χαρακτήρα, ένας λεπρός, ότι κουβαλάω κάποια επαίσχυντη ασθένεια, την οποία όλοι ξέρουν και δεν μπορώ να κρύψω. Τι δουλειά έχω εγώ με... Αλλά αποφεύγω να ξαναπώ τα λόγια που μόλις πριν από λίγο έχω πει στον Λίβιου. Αποφασίζω να βάλω ένα τέλος στην παρατεταμένη σιωπή και να εξηγήσω. Η έκφραση «felix culpa», η ερμηνεία της διάσημης φράσης του Άγιου Αυγουστίνου, δηλαδή; «Ο felix culpa, quae talem ac tantum meruit habere Redemptorem... Ω ευτυχές ολίσθημα, που έγινε αφορμή για μια τόσο μεγάλη Λύτρωση».* Ο όρος culpa, πλήρης ασάφειας, σημαίνει αμαρτία, σφάλμα, ασθένεια, έγκλημα, λάθος. Εντούτοις, οι περισσότερες θρησκευτικές εγκυκλοπαίδειες αποδίδουν τον όρο ως ενοχή. Ναι, ενοχή. Η σιωπή που ακολουθεί αυτό το ξέσπασμα είναι πιο μακριά από την προηγούμενη. Πίνουμε κρασί με τον πρύτανη και τη σύζυγό του και έχουμε την ευκαιρία ενός ευχάριστου μεσημεριανού γεύματος. Η Μάρθα φτάνει τη φιλοξενία στα όριά της, με πηγαίνει στο αεροδρόμιο, για την πτήση μου για το Βουκουρέστι. Έχει δίκιο, αυτή δεν είναι μια συνηθισμένη αναχώρηση. Έχω έρθει εδώ μόνο για μια γρήγορη αναμέτρηση με το μέλλον.

Το αεροπλάνο για το Βουκουρέστι είναι γεμάτο, στενό και άβολο. Η κυρία στο διπλανό μου κάθισμα μού πιάνει γρήγορα κουβέντα. Την είχα παρατηρήσει όταν επιβιβαζόμουν: ψηλή, λεπτή, με μια απλή, καθημερινή κομψότητα. Φαίνεται ανήσυχη για τις καιρικές συνθήκες, δεν είναι πολύ ευνοϊκές. Με ρωτά από πού έρχομαι και πού πηγαίνω. Δεν την σοκάρει η απάντησή μου, εκπλήσσεται μόνο ότι μιλώ άψογα ρουμανικά, χωρίς ίχνος ξένης προφοράς. Ακόμα και Ρουμάνοι που άφησαν τη χώρα πιο πρόσφατα, λέει, επιστρέφουν με χειρότερη προφορά, σε σχέση με εσάς... Σε αυτό το σημείο η κυρία μηχανικός από την Καμπία Τούρζι ενδιαφέρεται για το επάγγελμά μου. Είμαι επίσης μηχανικός, της λέω. Πήρα το πτυχίο του μηχανικού Υδροτεχνολογίας από το Ινστιτούτο Οικοδομικής του Βουκουρεστίου, όχι του Κλουζ, δυο χρόνια νωρίτερα από την ίδια. Ναι, εργάστηκα σε αρχιτεκτονικά γραφεία και στην οικοδομή και έκανα παράλληλα και έρευνα. Το παλιό επάγγελμα δίνει μια εντύπωση κανονικότητας. Οι γονείς μου είχαν τελικά δίκιο που ήθελαν να γίνω μηχανικός:

* Από το *Περί γελωτοποιών...*, ό.π., σ. 160. (Σ.τ.Μ.)

ήταν ένα αξιοσέβαστο επάγγελμα για το οποίο δεν είχες κανένα λόγο να ντρέπεσαι.

Ενθαρρυμένη από τις εξομολογήσεις μου, η μηχανικός με ρωτά πώς τα καταφέρνω στην Αμερική ως μηχανικός, αλλά δεν περιμένει για την απάντηση. Αρχίζει να μου λέει πώς έπρεπε να αλλάξει τη δουλειά της τα τελευταία χρόνια. Μαζί με το σύζυγό της, επίσης μηχανικό, έχουν τώρα ένα μικρό ιδιωτικό εργοστάσιο ξυλείας. Παράγει ξυλεία για φέρετρα, κιβώτια, μικροέπιπλα. Κερδοφόρα δουλειά. Τώρα πηγαίνει στο Βουκουρέστι για τη δημοπρασία μερικών στρεμμάτων δάσους. Τα πράγματα δεν πηγαίνουν όμως καλά: η κομμουνιστική κληρονομιά είναι ακόμα βαρύ φορτίο, η διαφθορά είναι αχαλίνωτη, θα ήταν καλό να ερχόταν πάλι ο βασιλιάς. Ναι, η οικογένειά της είναι βασιλική, από πάντα ήταν έτσι. Ο πατέρας της, μου λέει, ήταν σπουδαίος πιλότος σε μια επίλεκτη μονάδα της βασιλικής αεροπορίας, ένας μοναρχικός που διαπαιδαγώγησε την κόρη του στο ίδιο πνεύμα. Φυσικά, διώχτηκε από τους κομμουνιστές.

Εγώ κάνω ελάχιστες ερωτήσεις. Η γυναίκα παραδέχεται ότι αυτή και ο σύζυγός της ήταν μέλη του Κόμματος. Αυτή ήταν η κοινή πρακτική, κανείς δεν πίστευε σε εκείνα τα συνθήματα, ήταν όλα ένα ψέμα. Όχι ότι τα πράγματα είναι τέλεια τώρα. Αν και έχουν γίνει ελεύθερες εκλογές, η ζωή είναι δύσκολη, οι νέοι έχουν ξεχάσει τις ηθικές αξίες, το μόνο που τους ενδιαφέρει είναι οι αμερικανικές ταινίες με βία και χαζομάρες. Ευτυχώς υπάρχουν ακόμα οι άνθρωποι από τις ορεινές περιοχές! Είναι οι μόνοι φύλακες της πίστης και της ευπρέπειας, είναι οι μόνοι που έχουν συντηρήσει την αθωότητα, τις πεποιθήσεις τους, αυτοί είναι το μέλλον της χώρας. Ακόμα μια φορά εκφράζει την έκπληξή της για τα τέλεια ρουμανικά μου. Και, παρεμπιπτόντως, πώς μου φαίνεται η επιστροφή στην πατρίδα;

Παραμένω σιωπηλός για μια στιγμή. Αποφασίζω με δυσκολία για την απάντηση. Έχω ένα φίλο στο Βουκουρέστι, λέω στο τέλος, ο φίλος μου ο Τζόρτζε. Ένα ανοιξιάτικο πρωί, «το πρωί της ομορφότερης άνοιξης», όπως λέει το παραμύθι, ο Τζόρτζε, ένας κύριος με πολλά παρατσούκλια, αποφάσισε τελικά να τελειώσει μια επιστολή που είχε αρχίσει να γράφει στον παλιό φίλο του, που, πολλά χρόνια πριν, είχε δραπετεύσει σε ένα μακρινό τόπο, όπου «κοπίαζε ματαίως ανάμεσα στους ξένους». Η μηχανικός α-

κούει την ιστορία με ορθάνοικτα μάτια. Ο φίλος μου ο Τζόρτζε, λέει το παραμύθι, είχε μείνει στο ίδιο μέρος, στο σπίτι του. Η επιστολή του ήταν πολύ σημαντική. Εκείνη την Κυριακή το πρωί, «το πρωί της ομορφότερης άνοιξης», φάνηκε να είναι η σωστή στιγμή να τελειώσει την επιστολή που είχε αρχίσει πολύ καιρό πριν. Αναρωτιόταν τι έπρεπε να πει στο φίλο του που ζει στην εξορία.

Η ακροάτριά μου με παρακολουθούσε όλο και πιο ξαφνιασμένη. Συνεχίζω, σαν να μην είχα παρατηρήσει το τρομερό σάστισμά της. Έτσι, ο Τζόρτζε αναρωτιέται τι έπρεπε να πει στον εξόριστο φίλο του. Θα έπρεπε μήπως να τον συμβουλέψει να επιστρέψει στο σπίτι, να ξαναρχίσει την παλιά ζωή του, να αποκαταστήσει τους παλιούς δεσμούς, συμπεριλαμβανομένης και της παλιάς φιλίας τους; Θα έπρεπε δηλαδή να του πει, έστω και έμμεσα, ότι η προσπάθειά του έχει αποτύχει και πρέπει να γυρίσει στο σπίτι; Οι παλιοί συμπατριώτες του θα τον κοιτούσαν σαν να ήταν «ένα γερασμένο παιδί», που έχει γυρίσει σε ένα μέρος όπου δεν ανήκε πια. Δεν θα μπορούσε να καταλάβει την παλιά πατρίδα του, εάν την είχε καταλάβει και ποτέ. Επιστρέφοντας, θα παρέμενε ένας ξένος, όπως ήταν παντού και πάντα. Επομένως, εφόσον έχασε τους φίλους του, την οικογένειά του, τη γλώσσα του, καλύτερα θα ήταν να παραμείνει εκεί όπου βρισκόταν, «ανάμεσα στους ξένους», όπως λέει και το παραμύθι.

Ακολουθεί βαθιά σιωπή, η γυναίκα είχε χάσει τα λόγια της. Η παράξενη απάντησή μου σε μια εντελώς συνηθισμένη ερώτηση την έχει απογοητεύσει.

«Γιατί αναφέρατε συνέχεια "έτσι όπως λέει το παραμύθι"», με ρωτά, καθώς μαζευόταν νευρικά στο κάθισμά της.

Επέτρεψα στον εαυτό μου μια παρατεταμένη σιωπή.

«Διάβασα αυτή την ιστορία κάπου. Μάλλον σε ένα παιδικό βιβλίο. Λεγόταν *Η κρίση*, εάν θυμάμαι καλά». Δεν είχε νόημα να της αποκαλύψω και το συγγραφέα. Το όνομα του Κάφκα θα την τρόμαζε ακόμα περισσότερο.

Ήδη, η γυναίκα με κοίταζε επίμονα με τα μάτια γουρλωμένα, και ήταν σαφές ότι η συνομιλία μας είχε τελειώσει. Για το υπόλοιπο της πτήσης, έμεινε ακίνητη στο κάθισμά της από το φόβο μην τυχόν και με αγγίξει. Στην προσγείωση, έφυγε σφαίρα προς την έξοδο χωρίς καν να με χαιρετίσει.

Το εστιατόριο Μπαλάντα, στον δέκατο έβδομο όροφο του ξενοδοχείου, είναι διακοσμημένο με κόκκινο και χρυσό, με κόκκινες δερμάτινες καρέκλες, κόκκινα τραπεζομάντιλα με παραδοσιακό φολκλόρ μοτίβο. Οι σερβιτόροι φορούν κόκκινα σακάκια και οι σερβιτόρες κόκκινες φούστες. Η ορχήστρα είναι επίσης στολισμένη με κόκκινο και χρυσό χρώμα, και τα μέλη της ορχήστρας κάθονται σ' έναν μικρό κόκκινο πάγκο με χρυσό έμβλημα.

Είναι εννέα το βράδυ και είμαι ο μόνος πελάτης. Αυτό δεν εμποδίζει την ορχήστρα να παίζει με κέφι μόνο για μένα. Μια τραγουδίστρια μιμείται, τραγουδώντας στα ιταλικά, το πάθος των Λατίνων εξαδέλφων μας. Ο μελαχρινός σερβιτόρος με χαιρετά στα αγγλικά και μου φέρνει έναν ογκώδη κόκκινο δερμάτινο κατάλογο που περιέχει τις επιλογές των φαγητών και ποτών στα ρουμανικά και στα αγγλικά. Παραγγέλνω στα αγγλικά, όχι μόνο για να απολαύσω καλύτερη εξυπηρέτηση, αλλά για να προσφέρω στον μελαχρινό λιγομίλητο σερβιτόρο την ψευδαίσθηση ότι τουλάχιστον ο πελάτης αυτό το βράδυ είναι τουρίστας.

Όλα είναι σκέτο κιτς. Οι σερβιτόροι χωρίς πελάτες, η ορχήστρα, η Ιταλίδα τραγουδίστρια, μια δεύτερη τραγουδίστρια, τραγουδάει ροκ και μπλουζ, τα είκοσι τρία κενά τραπέζια προσθέτουν μια γκόθικ ατμόσφαιρα στο όλο σκηνικό. Και τα φαγητά ακόμα μου φαίνονται ψεύτικα. Τους λαχανοντολμάδες που τόσο πολύ απολάμβανε ο Λέον τους βρίσκω χωρίς καμία γεύση. Ο ουρανίσκος μου αποτυγχάνει να ανιχνεύσει τις παλιές γεύσεις, οι λαχανοντολμάδες ανήκουν στις επόμενες γενιές, έπρεπε να έχω εξηγήσει στους Αμερικανούς φίλους μου. Έχει βλάβη ο ουρανίσκος μου, όπως πίστευε ο Προυστ; Μόλις ένα χρόνο πριν ήμουν έτοιμος να πάω στη Βουδαπέστη για ένα ακαδημαϊκό συνέδριο, ένας Ρουμάνος δημοσιογράφος με ρώτησε γιατί δεν συνεχίζω από τη Βουδαπέστη στο Βουκουρέστι, μια που η πτήση είναι μόνο μια ώρα μακριά. Για μένα, η Βουδαπέστη είναι τόσο μακρινή όσο το Σίδνεϊ, του είπα, ενώ το Βουκουρέστι... Όχι, δεν σκεφτόμουν τον ουρανίσκο μου αλλά το μέλλον, τις επόμενες γενιές. Η ορχήστρα έχει σταματήσει, το προσωπικό έχει παγώσει, όπως οι μούμιες στον κόκκινο τάφο της νύχτας. Κανένας δεν δίνει σημασία στον απαθή πελάτη που σκουπίζει ξανά και ξανά τα γυαλιά του με μια κόκκινη πετσέτα. Μυωπία, παραισθήσεις, οράματα... το φάντασμα που περπατά αργά στη λεωφόρο Άμστερνταμ. «Υπάρ-

χει ένας Φύρερ σε κάθε μητέρα, και μια μητέρα σε κάθε Φύρερ», έλεγε κάποτε ο Ιπτάμενος Ελέφαντας.

Μόνος και ελεύθερος, επιτέλους, ξαπλωμένος στην άκρη του πεζοδρομίου, πιάνοντας το χέρι της γερά, πολύ γερά, προσπαθώντας να την εμποδίσω να πέσει, ακόμα μια φορά, στην άβυσσο χωρίς επιστροφή, στον απύθμενο λάκκο. Έσφιξα τα δόντια μου από τη μεγάλη προσπάθεια να μη χάσω αυτό το γνωστό άγγιγμα. Το χέρι της είχε γαντζωθεί γύρω από το μπράτσο μου, και ούρλιαζα, αλλά κανένας δεν μπόρεσε να με ακούσει στον κόκκινο, κενό τάφο του εστιατορίου. Τα νύχια, σαν μια δαγκάνα, είχαν καρφωθεί βαθιά στο στήθος μου. Ο πόνος ήταν ο μόνος θησαυρός που θα μπορούσε να νομιμοποιήσει την ερημιά μου.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·411

Η *μακρύτερη μέρα*: Τ*ετάρτη*, 30 Α*πριλίου* 1997

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΤΗΣ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΣΟΥΤΣΕΑΒΑ, ένας παλιός φίλος των γονιών μου, με διαβεβαίωσε στο τηλέφωνο ότι ακόμα κι αν το νεκροταφείο είναι κλειστό λόγω του Πέσαχ, θα γίνει μια εξαίρεση για μένα, «δεδομένου ότι ήρθα από την Αμερική. Ο εβραϊκός νόμος το επιτρέπει σε εξαιρετικές περιπτώσεις».

Το νεκροταφείο βρίσκεται πάνω σε λόφο, έξω από την πόλη, μετά το Δασάκι. Το παλιό νεκροταφείο, όχι μακριά από το σπίτι μας, στην οδό Βασίλε Μπουμπάκ 18, είχε κλείσει εδώ και καιρό. Στις αρχές της δεκαετίας του '60, όταν κατασκευαζόταν μια νέα εθνική οδός, της οποίας η διαδρομή θα έκοβε στη μέση το νεκροταφείο, οι εργάτες, ντόπιοι αγρότες, αρνήθηκαν να ενοχλήσουν τους τάφους των ραβίνων όπου άφηναν μικρά σημειώματα με αιτήσεις και παρακλήσεις απευθυνόμενες στον Πανίσχυρο. Ήξερα το παλιό νεκροταφείο καλά, θυμόμουν τη μυστηριώδη και γαλήνια ατμόσφαιρά του. Στο νεκροταφείο, πάνω στο λόφο, δεν είχα πάει ποτέ.

Η πτήση προς τη Σουτσεάβα κάνει μια στάση στο Ιάσιο. Ευκαιρία για περισσότερη κουβέντα με το φίλο μου, Ναούμ, τον Χρυσό Εγκέφαλο, που με συνοδεύει. Ενώ περιμένουμε να επιβιβαστούμε στο αεροπλάνο πάλι, του λέω για την εμπειρία μου στο Κλουζ και με ανταμείβει με ζουμερές λεπτομέρειες από τη λογοτεχνική σκηνή της ελεύθερης αγοράς. Αυτό είναι το είδος «ανατολίτικης» συζήτησης που ξέρω τόσο καλά, με τις γραφικές αφηγήσεις και τις αστείες ιστοριούλες συνδεμένες με τρυφερότητα και δηλητήριο.

Στη Σουτσεάβα, καθώς βγαίνουμε από το αεροδρόμιο, μας

υποδέχεται ένα ψηλό, ξανθό, νεαρό άτομο με μια φωτογραφική μηχανή στον ώμο του. Παρουσιάζεται ως ποιητής και τοπικός δημοσιογράφος που τον έχει στείλει ο διευθυντής της τράπεζας, κύριος Κούκου, για να μας πάει στην έδρα της Εμπορικής Τράπεζας, όπου πρόκειται να λάβω το βραβείο του Ιδρύματος Μπουκοβίνα. Του λέω ότι πρώτα πρέπει να πάω στο νεκροταφείο. Μπαίνουμε στο κομψό αυτοκίνητό του.

Κάπως συρρικνωμένος, από τότε που έχω να τον δω, αλλά φορώντας το ίδιο καπέλο και το ίδιο κοντό και στενό χειμερινό παλτό, ο γραμματέας της Εβραϊκής Κοινότητας, παλιός οικογενειακός φίλος, με περιμένει, όπως έχουμε συμφωνήσει, μπροστά από το ταξιδιωτικό γραφείο της εθνικής αεροπορικής εταιρείας Tarom, στο κέντρο της πόλης. Μπαίνει κι αυτός στο αυτοκίνητο, περνάμε δίπλα από το παλιό αυστριακό δημαρχείο, στρίβουμε αριστερά, προς το σταθμό παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος και το Δασάκι, θέση των εφηβικών περιπετειών μου.

Κατηφορίζουμε, ανηφορίζουμε, στρίβουμε αριστερά πάλι, προς το λόφο, βλέπουμε μακριά την παλιά ακρόπολη, το Κάστρο του Στέφανου του Μεγάλου, το αυτοκίνητο στρίβει δεξιά και φτάνουμε στον προορισμό μας.

Βλέπω τον τάφο για πρώτη φορά. Πάνω δεξιά στη γωνία της ταφόπετρας, σε επιχρυσωμένη κορνίζα, η φωτογραφία της. Από κάτω είναι το εβραϊκό κείμενο και η ρουμανική μετάφραση, τέσσερις γραμμές: JANETA MANEA / ΑΦΟΣΙΩΜΕΝΗ ΣΥΖΥΓΟΣ ΚΑΙ ΜΗΤΕΡΑ / ΓΕΝ. 27 Μαΐου 1904 / ΑΠΕΒ. 16 Ιουλίου 1988. Το λακωνικό ύφος του πατέρα μου, έκφραση του κουρασμένου τόνου των τελευταίων χρόνων συμβίωσης. Εάν είχε πεθάνει πρώτα ο πατέρας μου, η μητέρα μου σίγουρα θα είχε συνθέσει μια πιο γενναιόδωρη επιγραφή. Εάν η ιδία μπορούσε να δει τον τάφο της, δεν θα ήταν μάλλον ευχαριστημένη με τη φτωχή ενθύμηση. Ο τάφος περιβάλλεται από ένα χαμηλό σιδερένιο κιγκλίδωμα. Υπάρχει και ένα φανάρι με ένα αναμμένο κερί και ένα γυάλινο βάζο με αγριολούλουδα. Προφανώς ο επιστάτης έχει ειδοποιηθεί για την άφιξή μου. Βάζω το χέρι μου στην κρύα πέτρα του μνήματος και κοιτάζω την γκρίζα ταφόπετρα.

«Θέλω να μου υποσχεθείς ότι θα είσαι στην κηδεία μου», μου είχε πει όταν αποχωριστήκαμε. Αισθάνομαι την πέτρα τραχιά και κρύα, αλλά φιλική. «Δεν μπορείς να με αφήσεις μόνη μου εδώ.

Θέλω να μου υποσχεθείς ότι θα έρθεις, είναι σημαντικό για μένα». Κοντά μας κάποιος μουρμουρίζει τις αρχαίες λέξεις του Καντίς: *Yisgadal veyiskadash shmei rabbo*. Η προσευχή για τους παλιούς και τους σημερινούς νεκρούς έχει τη γερασμένη αλλά καθαρή φωνή του φίλου των γονιών μου. Προσεύχεται στο όνομα του γιου τους, που ακούει το λυπημένο άσμα, χωρίς να συμμετέχει και χωρίς να κατανοεί τις αρχαίες λέξεις. *Be-almo divva chirusei veyamlich malchusei*, ψιθυρίζει η προσευχή και η ταφόπετρα είναι κρύα και τραχιά. Η τυφλή γυναίκα είχε χτυπήσει την πόρτα και είχε μπει στο δωμάτιο διστακτικά. Πάνω από το νυχτικό φορούσε ένα μπουρνούζι στο οποίο μαζευόταν από το κρύο. «Αυτή τη φορά, δεν θα επιστρέψεις, το νιώθω. Με αφήνεις μόνη μου εδώ». Εγώ δεν ήξερα τίποτα για το μέλλον, ήμουν ανίκανος να διαβάσω το αόρατο, όπως αυτή. «Θέλω να μου υποσχεθείς ότι εάν πεθάνω και δεν είσαι εδώ, θα έρθεις για την κηδεία μου. Πρέπει να μου υποσχεθείς». Δεν είχα υποσχεθεί τίποτα, τρομοκρατημένος από το δεσμευτικό φορτίο των υποσχέσεων. Τώρα είμαι ελεύθερος, κανένας δεν μου υπόσχεται τίποτα, ούτε εγώ πρέπει δώσω υποσχέσεις σε κανέναν.

Ο Θεός που γέννησε τον Τρελαυγουστίνο ήταν γυναίκα. Δεν μπόρεσα να αντέξω τη λατρεία της και τις ανησυχίες της, και τώρα δεν υπάρχει τίποτα για να τις αντικαταστήσω. Κατέβηκε βαθιά στο χώμα και ανέβηκε ξανά στους εφήμερους μίσχους των λουλουδιών και των δέντρων και στους θολούς ουρανούς. Δεν βρίσκεται, τώρα, ούτε καν στην αδιάφορη, κρύα πέτρα που συνεχίζω να την αγγίζω αφηρημένος.

Min kol birchoso veshiroso, συνεχίζει να ψιθυρίζει ο υπάλληλος της Κοινότητας, καμπουριασμένος από την ηλικία, και ταλαντεύεται πέρα δώθε, όπως απαιτεί η παράδοση, στη μνήμη της γυναίκας που ήταν φίλος της και την συνόδευσε στον τάφο της. Επικαλείται τώρα τη μνήμη της εξ ονόματος του γιου που έχει επιστρέψει για την κηδεία, εννέα χρόνια αργότερα. Η προσευχή τελειώνει. Κρατάμε ενός λεπτού σιγή, ο φίλος μου, ο Χρυσός Εγκέφαλος, ο υπάλληλος της Κοινότητας, ο ποιητής-δημοσιογράφος, ο εργάτης που συντηρεί τους τάφους και το νεκροταφείο, όλοι μας, με τα κεφάλια καλυμμένα με τους άσπρους σκούφους όπως ζητά η παράδοση.

Απομακρύνομαι μόνος, ανεβαίνω στο λόφο, και συναντιέμαι με

τους νέους γείτονες της μαμάς: Ντέιβιντ Στρόμινγκερ Μαξ Στέρνμπεργκ, Ίγκο Σάλντιγκερ, Φρεντερίκα Λέχνερ, Γκέρσον Μιχαήλοβιτς, Λάζαρ Μίροβιτς, Γιάκομπ Κάουφμαν, Άμπραάμ Ισαάκ Άιφερμαν, Ρίλα Σίλερ, Μίτζι Βάγκνερ, Ντάβιντ Χέρτοβιτς, Λέο Χέρερ, Νόα Σναρχ, Λέα Λέρνερ, Κίνσμπρουνερ, Σούμερ Τσουμποτάρου, Λέζερ Ράουχ, Γιόζεφ Λικόρνικ. Τους ξέρω όλους, και αυτή τους ξέρει ακόμα καλύτερα, κοινωνική όπως ήταν και πρόθυμη να μοιραστεί τις φήμες, να κουτσομπολέψει, και, γιατί όχι, να δεχτεί τους επαίνους τους. Αυτό είναι το ιδανικό της σπίτι, θα έπρεπε να πω στον εαυτό μου. Εδώ υπάρχει ηρεμία, ανάμεσα στα δέντρα και τις πέτρες και τους γείτονες. Αυτή η ειδυλλιακή κορυφή της Μπουκοβίνα επιτέλους πρέπει να έφερε τη γαλήνη στον ανήσυχο, νευρωτικό Θεό μου.

Την τελευταία ημέρα, προτού να πούμε αντίο, είχε σταματήσει τους θρήνους και έπαψε να μου ζητάει υποσχέσεις: «Έχεις δίκιο, δεν πρέπει να σκεφτόμαστε αυτό που βρίσκεται μπροστά μας. Κανένας δεν μπορεί να προβλέψει τίποτα, και σε αυτήν την ηλικία, τίποτα δεν έχει πραγματικά σημασία. Όσο γριά και να είμαι και όσο άρρωστη και αδύναμη, θα ήμουν όμως ευτυχισμένη να φύγω από τη Ρουμανία. Οποτεδήποτε θέλεις, μην το ξεχνάς».

Τα πράγματα δεν ήρθαν έτσι όμως. Είχε μείνει πίσω, ανάμεσα στους δικούς της, αλλά μακριά από αυτούς. Τώρα κατοικεί σε ένα λόφο στη Σουτσεάβα, και ο σύζυγός της αργοπεθαίνει στην Ιερουσαλήμ. Τον γιο τον περιμένει ένας τάφος στο νεκροταφείο του Κολεγίου Μπαρντ «without denomination»,* δίπλα στον τάφο της Χάνα Άρεντ και του συζύγου της, Χάινριχ Μπλίχερ, συνάδελφοι, και οι δύο δραπέτες από τους εφιάλτες της Ευρώπης του εικοστού αιώνα. Δίπλα σε τάφους Εβραίων, καθολικών, προτεσταντών και άθεων.

Μετά την επιστροφή μας από την Τρανσνίστρια, όπου μας είχε σώσει όλους με την ανθεκτικότητα και την αφοσίωσή της, η μητέρα συνέχισε να λέει, ξανά και ξανά και πάντα, ότι το καλύτερο πράγμα για όλη την οικογένεια θα ήταν να φύγουμε από την πατρίδα για πάντα. Ξέρω πολύ καλά το λόγο για τον οποίο αυτή και ο πατέρας μου δεν έφυγαν και ξέρω εξίσου καλά ότι με έχει συγχωρήσει. Ήταν που τελικά ο ένοχος είχε φύγει, αυτός που έλεγε

* Χωρίς θρησκευτικό συσχετισμό. (Σ.τ.Μ.)

πάντα ότι πρέπει να μείνουν. Αυτή δεν θα εγκατέλειπε ποτέ το παιδί της, αλλά τώρα είναι έτοιμη να με συγχωρήσει, ακόμα και για αυτήν την προδοσία.

«Δεν έχει σημασία πού θα είμαι. Οπουδήποτε και αν βρίσκομαι θα είμαι εδώ, να το ξέρεις», προσπαθούσα να την καθησυχάσω. Επιτέλους, ήμουν εδώ, και τίποτε άλλο δεν είχε σημασία. Ο τάφος ήταν εδώ, και το παρελθόν εδώ, και τίποτε άλλο δεν είχε σημασία. Το πομπώδες σπίτι που αποκαλούνταν πατρίδα ήταν μόνο μια προσωρινή κατοικία, όσο προσωρινές ήταν και οι παγίδες τις οποίες μας είχε στήσει. Δεν θυμάμαι πώς κατέβηκα από την κορυφή του λόφου, αλλά ήμουν ξανά δίπλα στο σβησμένο κερί στη γωνιά του τάφου. Ο γραμματέας της Εβραϊκής Κοινότητας με περίμενε.

«Ξέρετε, τα κάγκελα είναι σκουριασμένα. Πρέπει να καθαριστούν και να ξαναβαφτούν. Η ταφόπετρα, επίσης, έχει σπάσει σε μια άκρη και πρέπει να επισκευαστεί».

«Φυσικά, θα αφήσω τα χρήματα στον επιστάτη», απάντησα.

Ρωτώ για το κόστος των επισκευών. Τα χρήματα από το βραβείο του Ιδρύματος Μπουκοβίνα καλύπτουν το κόστος, και ο διακανονισμός γίνεται επιτόπου. Ζητώ τη διεύθυνση του Κοινοτικού Γραφείου και υπόσχομαι να σταματήσω αργότερα με το απαραίτητο ποσό. Αρμένικη οδός στον αριθ. 8 είναι η διεύθυνση. Στο νούμερο 8; Αυτή είναι η οδός όπου, μερικά σπίτια πιο μακριά, έμεναν οι φίλοι των γονιών μου, ο δόκτωρ Άλμπερτ και η εντυπωσιακή σύζυγός του, των οποίων η όμορφη κόρη ήταν για πολλά χρόνια σύντροφος στις ερωτικές περιπέτειες. Ο δόκτωρ Αλβέρτος είναι νεκρός τώρα και η κυρία Αλβέρτου, οπτασία κάποτε από το Χόλιγουντ, ψυχορραγεί κάπου στους Άγιους Τόπους, ενώ η εντυπωσιακή κόρη τους έχει παραδοθεί στη ρουτίνα της μέσης ηλικίας. Πιο πάνω στο λόφο είναι το αρμένικο νεκροταφείο, όπου τη νύχτα περιπλανιούνται ακόμα τα φαντάσματα του Ρωμαίου και της Ιουλιέτας. Και στον αριθμό 17 ήταν κάποτε το σπίτι του συμμαθητή μου Ντίνου Μόγκα, τον οποίο ελπίζω να δω. Μερικές μέρες πριν ο γραμματέας της Κοινότητας μου έδωσε τον αριθμό τηλεφώνου του και μου είπε ότι ο παλιός φίλος μου δεν άλλαξε καθόλου, τον συναντά συχνά.

Η Αρμένικη οδός: ναι, γνωρίζω πολύ καλά αυτό το δρόμο.

«Ένα μικρό, ταπεινό σπίτι», προσθέτει ο γραμματέας. «Δεν

μοιάζει με έδρα Κοινότητας. Και δεν υπάρχει καμία επιγραφή απέξω, καταλαβαίνετε...»

Όχι. Δεν καταλαβαίνω. Ο γέρος με ξέρει από μικρό. Από την έκφρασή μου βλέπει ότι δεν καταλαβαίνω.

«Μας έχουν σπάσει τα παράθυρα μερικές φορές... Είναι καλύτερα να μην έχουμε απέξω επιγραφή».

Κοιτάζω το ρολόι μου. Είναι ένδεκα η ώρα, μια θαυμάσια ανοιξιάτικη ημέρα, ο διευθυντής Κούκου με περιμένει στην Εμπορική Τράπεζα να μου δείξει την απόδειξη της αγάπης της Μπουκοβίνα.

Αφήνουμε το νεκροταφείο. Ξέρω ό,τι ήξερα από πάντα και ό,τι αυτές οι σιωπηλές πέτρες μου έχουν επιβεβαιώσει: ότι τίποτα δεν διαρκεί, όλα τελειώνουν σύντομα, ακόμα και αυτή η όμορφη μέρα ανήκει ήδη το παρελθόν.

Στην πόλη, σταματάμε στη συναγωγή Γκαχ, όπου συναντιόμαστε με δύο ηλικιωμένα μέλη, με περιποιημένο ντύσιμο σύμφωνα με την παλιά αυστριακή μόδα, που μάλλον είχαν ενημερωθεί για την επίσκεψή μου. Πλησιάζουν και συστήνονται. Τα ονόματά τους δεν μου λένε τίποτα, φαίνεται όμως ότι ήταν φίλοι των γονιών μου. Ρωτώ για το δόκτορα Ράουχ. Ναι, είναι ακόμα ζωντανός, πάνω από ενενήντα χρόνων, και θα επιθυμούσε να με δει. Γνώριζε ότι θα ερχόμουν; Ο δόκτωρ Ράουχ ζει σε κάποια πολυκατοικία κοντά. Με ξέρει από τότε που ήμουν παιδί και είχε φροντίσει τη μητέρα μου καθημερινά όλα τα χρόνια που ήταν άρρωστη. Ήταν αυτός που έλεγξε τον νεκρό σφυγμό της, πριν από το μεσημεριανό, το τελευταίο Σάββατο της ζωής της.

Ανεβαίνουμε στον πρώτο όροφο, χτυπάμε το κουδούνι, περιμένουμε, χτυπάμε πάλι, χτυπάμε την πόρτα, έως ότου εμφανίζεται τελικά κάποιος γείτονας και μας λέει ότι ο ηλικιωμένος γιατρός είχε μπει στο νοσοκομείο την προηγούμενη νύχτα με ουρολοίμωξη.

Στην Εμπορική Τράπεζα, ο διευθυντής Κούκου μας υποδέχεται εύθυμα με ουίσκι και ανέκδοτα για τους Εβραίους. Είναι ένας εύσωμος, ομιλητικός άντρας, ντυμένος με ένα σκούρο μπλε κοστούμι και μας μιλά με μια βαριά μολδαβική προφορά. Μας λέει ιστορίες για τη μικρή πόλη Σαβένι, κοντά στο Ντοροχόι, όπου ήταν μαθητευόμενος στο κατάστημα του Μωυσή και της Σάρας, από τους οποίους έμαθε για τις επιχειρήσεις και τη ζωή. Αυτές οι

γλυκιές μνήμες έχουν ενισχυθεί προφανώς για τις επισκέψεις τουριστών όπως σήμερα. Τέλος, μου δίνει το βραβείο και το φάκελο και ζητά συγγνώμη γιατί δεν είναι σε θέση να μας συνοδεύσει στο μεσημεριανό γεύμα, διότι πρέπει να φύγει από την πόλη.

Περπατάμε κατά μήκος του κεντρικού δρόμου, μπροστά από το παλιό αυστριακό δημαρχείο, την τελευταία έδρα του τοπικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Απέναντι, η καμπάνα στον πύργο του καθολικού καθεδρικού ναού χτυπά την ώρα του μεσημεριού, στον ήχο του ρουμανικού εθνικού ύμνου «Ξυπνήστε, Ρουμάνοι!». Ένας κύριος έρχεται προς το μέρος μας και ο δημοσιογράφος-ποιητής τον σταματά. Γνωριζόμαστε με το διευθυντή της Αγροτικής Τράπεζας, έναν εύσωμο άντρα με σταθερό βλέμμα. Κάτι συζητάνε ψιθυριστά με το δημοσιογράφο. Όταν φεύγει, μαθαίνω ότι η Αγροτική Τράπεζα μας «χορηγεί» το μεσημεριανό γεύμα, σε ένα καινούργιο εστιατόριο, και ότι το αυτοκίνητο της Τράπεζας περιμένει να μας μεταφέρει εκεί.

Ταβέρνα με ατμόσφαιρα υπόκοσμου. Η αμερικανική μουσική ουρλιάζει από δύο μεγάφωνα που κρέμονται στον τοίχο, ο οποίος είναι επίσης διακοσμημένος με ένα σωρό αφίσες και διαφημίσεις. Υπάρχουν περίπου δέκα μικρά τραπέζια στη μικροσκοπική αίθουσα. Ανοίγω την πόρτα της τουαλέτας, μόνο για να την κλείσω αμέσως και να απομακρυνθώ όσο το δυνατόν γρηγορότερα. Επιστρέφω στο τραπέζι, και ο δημοσιογράφος μου ζητά μια συνέντευξη, το κασετόφωνο που θα κατέγραφε τη συνομιλία μας είναι έτοιμο. Το ίδιο και οι ερωτήσεις. Γιατί όχι, σκέφτομαι, αφού είχα δεχτεί να μαγνητοσκοπηθώ από την τηλεόραση στο Κλουζ και δεν είμαι στο Βουκουρέστι, αλλά στη γενέτειρά μου, όπου αισθανόμουν πάντα οικεία, ακόμα και σήμερα. Αλλά πρώτα, λέω στο δημοσιογράφο, θέλω να πληρώσω τις επισκευές στον τάφο της μητέρας μου.

Κατά τη διαδρομή προς το γραφείο της Εβραϊκής Κοινότητας ο οδηγός με ρωτά, με καμάρι, πώς μου φαίνεται το εστιατόριο.

«Μπορείτε να φάτε όσο θέλετε, έτσι είπε ο διευθυντής», με διαβεβαιώνει. «Ο κύριος διευθυντής πληρώνει. Μπορείτε να φάτε όσο θέλετε», επαναλαμβάνει συνωμοτικά.

Αρμένικη οδός στο νούμερο 8. Μπαίνω στο μικρό δωμάτιο, που φαίνεται ακόμα μικρότερο από τον μεγάλο αριθμό των γραφείων και των τραπεζιών. Το προσωπικό του γραφείου φαίνεται

να ξέρει για την επίσκεψή μου. Κοντά στην πόρτα ένας ηλικιωμένος κύριος με εξετάζει με αγάπη και μια ηλικιωμένη, χλωμή κυρία κοιτάζει δειλά πώς πραγματοποιείται η οικονομική συναλλαγή. Μου κόβουν απόδειξη. Ανταλλάσσουμε ευχαριστίες και χαμόγελα. Δεν τους ξέρω, αλλά φαίνονται πως αυτοί με ξέρουν. Τους σφίγγω τα χέρια. Όλα τέλειωσαν γρήγορα, με αξιοπρέπεια. Πολύ γρήγορα. Πολύ αξιοπρεπώς.

Κάθομαι σε μια πέτρα, στο προαύλιο. Μερικά σπίτια πιο πέρα, το σπίτι της οικογένειας Αλβέρτου, με τη μοιραία κρεβατοκάμαρά της. Επίσης το σπίτι του Μόγκα, και η Αρμένικη Εκκλησία, και το νεκροταφείο, και ο δρόμος προς την ακρόπολη Ζάμκα, με τα μικρά όμορφα σπίτια με τα παράθυρα όπως τα τηλεσκόπια, το σπίτι της Ιουλιέτας... Η κωμωδία των λαθών μου δεν μπορεί να με σώσει πια. Σηκώνομαι από την πέτρα, τινάζομαι από το σύννεφο των αναμνήσεων. Ο οδηγός μού κάνει νόημα, ξεκινάμε, επιστρέφουμε στο εστιατόριο, μεταφέρω στους συντρόφους μου το μήνυμα που έλαβα νωρίτερα: Μπορούμε να φάμε όσο και ό,τι αγαπάμε. Δηλαδή μόνο μπριζόλα και πατάτες τηγανητές, διότι μόνο αυτό προσφέρει το μαγαζί.

«Ποιες είναι οι αναμνήσεις που σας δένουν με τη Σουτσεάβα και ποιος είναι ο σκοπός της επίσκεψής σας;» με ρωτά ο δημοσιογράφος-ποιητής. Σκύβω προς το μικρόφωνο και ακούω μια φωνή που θα έπρεπε να είναι δική μου, αλλά τα λόγια είναι ξένα.

«Το 1941», ακούγομαι, «άφησα την Μπουκοβίνα για πρώτη φορά. Μετά τον πόλεμο, μεταμορφώθηκα σε έναν ασήμαντο νεαρό ηθοποιό που έπαιζε στο δράμα της κόκκινης ουτοπίας, της οποίας ο θεατρικός χαρακτήρας έμελλε να ενδιαφέρει ένα παιδί. Το 1959 ήμουν πλέον νέος μηχανικός. Άφησα τη Σουτσεάβα πάλι το 1961, μετά από έναν οδυνηρό ερωτικό δεσμό». Όλα αυτά που λέω ηχούν ψεύτικα, σαν να παπαγαλίζω κάτι που έμαθα απέξω. «Ο ασήμαντος ηθοποιός», «η κόκκινη ουτοπία», «οι εφηβικές επαναστατικές αμαρτίες» έχουν σκοπό να μπερδέψουν τους πρώην υπαλλήλους του κομμουνιστικού μύθου, οι οποίοι ανταγωνίζονται τώρα ο ένας με τον άλλον στην καταγγελία της δικτατορίας της οποίας ήταν συνεργοί.

Είμαστε ξανά πίσω στο κέντρο της πόλης, όχι μακριά από το σπίτι των γονέων μου. Ο εργατικός δημοσιογράφος, που είχε πάει να βρει μια φωτογραφική μηχανή, επανεμφανίζεται και μου λέει

ότι μια αρχιτέκτων θέλει να μου μιλήσει. Μια ευχάριστη γυναικεία σιλουέτα περίπου πενήντα χρόνων βγαίνει τρέχοντας έξω από το αρχιτεκτονικό γραφείο. Έχει μια ελκυστική νεανική εμφάνιση και φαίνεται ταραγμένη από την περίσταση. Δεν ξέρει τι να πει, επαναλαμβάνει μόνο ότι πήγαινε κάθε εβδομάδα για ένα φλιτζάνι καφέ σε έναν γείτονα των γονιών μου. Ψάχνει νευρικά για τις λέξεις. Αναφέρει την εξυπνάδα της μητέρας μου, την τρομερή έντασή της, ειδικά στον τρόπο που μιλούσε για το γιο της. «Σας λάτρευε, απλώς σας λάτρευε. Πρέπει να το ξέρετε αυτό, φυσικά. Θα έκανε τα πάντα για σας». Η ευχάριστη, βαθιά φωνή της διακόπτεται από τη συγκίνηση. Ψιθυρίζω κι εγώ κάτι, δίνουμε τα χέρια μας και απομακρύνομαι.

Είμαι έτοιμος τώρα να κάνω ακόμα μια εισβολή στο παρελθόν και λέω μερικές λέξεις στον Χρυσό Εγκέφαλο για το άτομο που πρόκειται να δούμε αμέσως μετά. Ο Ντίνου ήταν συμμαθητής μου τότε που η δικτατορία του προλεταριάτου ισχυροποιούσε τη θέση της και η ταξική πάλη γινόταν οξύτερη και ο αποδυναμωμένος εχθρός όλο και περισσότερο επιθετικός, έτσι όπως μας δίδαξε ο Ιωσήφ Βισαριόνοβιτς Στάλιν. Οποιαδήποτε απόκλιση από την αποδεκτή κομματική γραμμή, είτε στα δεξιά είτε στα αριστερά, δεν υπήρχε περίπτωση να γινόταν ανεκτή, και τα κατάλοιπα της παλιάς κοινωνίας θα απομονώνονταν. Ως γραμματέας της σχολικής Ένωσης της Εργατικής Νεολαίας, είχα το χρέος και την τιμή να απομακρύνω τα τρία τέρατα της ιδεολογικής απόκλισης.

Ο τελευταίος ήταν ο Ντίνου, γιος ενός πρώην φιλελεύθερου δικηγόρου που είχε περάσει από τις κομμουνιστικές φυλακές. Ο Ντίνου ήταν μεγαλοπρεπής στην αδιαφορία του. «Εγώ, εχθρός του λαού;» φαινόταν να αναρωτιέται, καθώς προχωρούσε αργά προς την κόκκινη εξέδρα για την τιμωρία του. Μαύρο μαλλί με χωρίστρα στη μέση, όπως στους Αργεντινούς χορευτές τάνγκο. Το πρόσωπό του ήταν χλωμό, το βλέμμα του σίγουρο. Νόμιζα ότι με κοιτούσε κατάματα, και θα μπορούσα να διαβάσω στα μάτια του την άθλια υποκρισία των πρακτικών που προήδρευα. Ή έτσι αισθανόμουν. Στην πραγματικότητα, ο Ντίνου επέστρεψε την κάρτα του Κόμματός του χωρίς να κοιτάξει ή να δει οποιονδήποτε.

«Δεν ήμουν πλέον η αθώα προσωπικότητα, και πολύ σύντομα θα έπαυα να είμαι οποιαδήποτε προσωπικότητα, θεραπευμένος από τις παραισθήσεις της ουτοπίας που κάποτε υπηρετούσα», έλε-

γα καθώς περπατούσαμε προς το μικρό διαμέρισμα του Ντίνου. Μερικά χρόνια μετά από εκείνο το γεγονός, συναντηθήκαμε πάλι, κατά τη διάρκεια μιας από τις επισκέψεις μου στη Σουτσεάβα. Κανένας από μας δεν ήταν ευχαριστημένος από το ανιαρό επάγγελμα που είχαμε επιλέξει στη σύγχυση εκείνης της εποχής. Ο Ντίνου παράτησε τις σπουδές έπειτα από δύο μόνο χρόνια. Κατόρθωσε να διατηρήσει τον αριστοκρατικό αέρα του παρ' όλη την επαγγελματική αποτυχία. Με αυτές τις ενέργειες, απέφυγε να εξομοιωθεί με τους άλλους, να φορέσει τις στολές εξομοίωσης και τις γραφειοκρατικές μάσκες, ούτε έπρεπε να ανησυχήσει για τα μέτρια τρόπαια που κυνηγούσαν οι νεόπλουτοι. Το 1959, ως νέος μηχανικός, τον επισκέφτηκα στο παλιό σπίτι του στη Σουτσεάβα, στη Αρμένικη οδό, αριθμός 17. Ο πατέρας του είχε πεθάνει και ο Ντίνου ζούσε εκεί με τη θετή μητέρα του, την πρώην καθηγήτριά μου της ιστορίας. Με θυμόταν ως μαθητή και με επαίνεσε, υποψιάζομαι, διότι εγώ κατάφερα και ολοκλήρωσα τις σπουδές μου σε σχέση με το φίλο μου τον Ντίνου, που ήταν ευχαριστημένος με μια μέτρια δουλειά στη μικρή πόλη του. Ο ίδιος φαινόταν νηφάλιος, ήταν ευτυχισμένος να διαχειρίζεται τη ζωή του με τον απλό διακριτικό τρόπο του. Μοιραζόμασταν την προτίμηση για τα ίδια βιβλία και την ίδια μουσική, πιθανώς και για μια ή δύο κοπέλες. Ήταν μια βολική συναδελφικότητα, χωρίς προσωπικές εξομολογήσεις.

Αφότου έφυγα από τη Σουτσεάβα, τον έβλεπα όταν ερχόμουν για διακοπές στην Μπουκοβίνα. Είχε μετακομίσει πλέον σε μια μικρή γκαρσονιέρα, στο κέντρο της πόλης, στην οποία μετέφερε έπιπλα από το πατρικό του.

Ο καναπές χρησιμοποιούνταν και ως κρεβάτι, δύο πολυθρόνες, ένα μικρό τραπέζι, δύο ή τρεις πίνακες και ένα παλιό χαλί, το ντεκόρ ενός καταφύγιου. Το σοβιετικό φορητό ραδιόφωνο πρέπει να είχε αγοραστεί στο τελευταίο ταξίδι του στη Ρίγα ή στο Κίεβο και τα βινύλια τα είχε αποκτήσει στα καλοκαιρινά ταξίδια του στους διάφορους σοσιαλιστικούς προορισμούς, όπως η Πράγα. Σε καθεμιά από τις φωτογραφίες των διακοπών του απεικονιζόταν και μια διαφορετική φίλη. Τα περισσότερα από τα βιβλία του δεν φαίνονταν, θα ήταν κάπου σε καμιά αποθήκη. Τα μόνα βιβλία που ήταν ορατά, στη βιτρίνα της παλιάς βιβλιοθήκης, ήταν η συλλογή με το κόκκινο δερμάτινο εξώφυλλο, η συλλογή με τα έργα κλασικών συγγραφέων της παγκόσμιας και της ρουμανικής λογοτε-

χνίας. Πάνω από τη βιτρίνα υπήρχαν μπουκάλια: κρασιού, βότκας, ουίσκι. Κάθε φορά που τον έβλεπα, διαπίστωνα ότι τίποτα δεν άλλαζε ποτέ στη ζωή του, ενώ η ζωή μου ταραζόταν από σημαντικές, για μένα, αλλαγές. Εγκατέλειψα την εφαρμοσμένη μηχανική, παντρεύτηκα, δημοσίευσα βιβλία, έμπαινα σε νέα στάδια εξάντλησης ή αγανάκτησης. Όλα αυτά φαίνονταν χωρίς νόημα, σαν να ακυρώνονταν από την τελευταία ασημαντότητα οποιασδήποτε αλλαγής. Η έλλειψη φιλοδοξίας και ζήλου του Ντίνου, η αυστηρή αρμονία της επαρχιακής ζωής του, φαινόταν απόδειξη μιας υψηλής νωθρότητας απέναντι στο περιβάλλον του, με τις ανησυχίες και τις παραισθήσεις του. Πηγαίνοντας προς τον Ντίνου λέω στον Χρυσό Εγκέφαλο το ανέκδοτο για τους δύο Ρουμάνους, πρώην συμμαθητές λυκείου, οι οποίοι συναντιούνται τυχαία σε μια πτήση από τη Νέα Υόρκη για το Παρίσι και προσπαθούν να θυμηθούν τους συμμαθητές τους. Ο Μιχάι; Γυναικολόγος στο Μιλάνο, τρεις φορές παντρεμένος. Ο Κόστια; Διυλιστήριο πετρελαίου στη Βενεζουέλα, ανύπαντρος. Ο Μίρτσεα; Πέθανε φτωχός, από μια παράξενη μόλυνση, στην Αλγερία. Ο Αντρέι; Διευθυντής Τράπεζας στο Ισραήλ. Ο Χόρια; Μηχανικός στη Βασιλεία, πέντε παιδιά. Και ο Γκόγκου; Ο Γκόγκου Βάιντα; Ο Γκόγκου έμεινε στο σπίτι στη Σουτσεάβα. Σου φαίνεται παράξενο; Καθόλου. Ο Γκόγκου ήταν πάντα τυχοδιώκτης και αγαπούσε τις περιπέτειες.

Ανεβαίνουμε στον τρίτο όροφο και χτυπάμε το κουδούνι. Εντός δευτερολέπτων, ο Ντίνου εμφανίζεται στην πόρτα, χαμογελαστός. Μας καλεί μέσα, καθόμαστε στις δύο πολυθρόνες, και μας προσφέρει ένα γλυκό κρασί που αγόρασε σε ένα πρόσφατο ταξίδι στην Κύπρο. Εκτός από τη φθορά λόγω χρήσης, το ντεκόρ φαίνεται αμετάβλητο: το ίδιο χαλί, τα ίδια έπιπλα, οι ίδιοι τοίχοι. Τα κόκκινα κρυστάλλινα ποτήρια και η πλούσια συλλογή με τα έργα κλασικών συγγραφέων από όλο τον κόσμο είναι στις θέσεις τους, όπως είναι και τα διάφορα μπουκάλια με ποτά. Ο συμμαθητής μου φαίνεται να μην άλλαξε καθόλου, εκτός από μια ή δύο ρυτίδες. Διαφορετικά, ο πρόσφατα συνταξιούχος, όπως φρόντισε να με ενημερώσει αμέσως ο Ντίνου για την καινούργια του ιδιότητα, είχε γίνει μια ελαφρώς διαφορετική εκδοχή του παλιού εαυτού του. Μας λέει ότι έχουν πεθάνει όλοι στην οικογένειά του, το «όλοι» το λέει με πολλή ένταση στη φωνή του. Και ο αδελφός του, μηχανικός στη Χουνεντοάρα.[57] Η σύζυγος του αδελφού του

ήταν Εβραία και μαζί με το γιο του, μετά το θάνατό του, έφυγαν για το Ισραήλ. Αυτοί οι δύο, η κουνιάδα και ο ανιψιός του, είναι οι μόνοι ζωντανοί συγγενείς του. Δεν ξέρει τι άλλο να μας πει: Α, ναι, πρόσφατα είχε πουλήσει το πατρικό σπίτι και την πολύτιμη συλλογή των παλαιών ασημικών για μια αστεία τιμή. Είναι δύσκολο να βρεθούν αγοραστές λόγω της οικονομικής κρίσης και δεν ήθελε να διαπραγματευτεί με τους πρώην πράκτορες της Ασφάλειας, τους τωρινούς νεόπλουτους. Θα μπορούσε να την έχει πουλήσει στη Γερμανία, όπως τον είχε συμβουλεύσει ένας άλλος συμμαθητής μας, ο Στέφι, τώρα φωτογράφος στη Βρέμη, αλλά δεν είχε χρόνο για περίπλοκες καταστάσεις. Χωρίς αυτές τις επιπλέον πηγές εισοδήματος, δεν θα τα έβγαζε πέρα, η σύνταξη είναι προσβλητική.

Ρωτώ για τον Λίβιου Ομπρέζα... «τον βασανισμένο ξανθό τύπο», όπως συνήθιζα να αποκαλώ τον πιο ξανθό από τους ξανθούς, ταλαιπωρημένο από σκοτεινές ανησυχίες. Τα ξανθιά του μαλλιά, σχεδόν άσπρα, τα αόρατα φρύδια, το κάτασπρο δέρμα, τόσο λεπτό και ευαίσθητο που ακόμα και ο αέρας τον ερέθιζε. Πληγωμένος από την ηλίθια πολιτική ατμόσφαιρα και την εξίσου ηλίθια δουλειά ως μηχανικός, είχε αποσυρθεί στα βιβλία, στη μουσική, και την τέχνη, και είχε παντρευτεί μια πολύ ξανθιά, ντροπαλή φοιτήτρια. Ζούσαν στο Βουκουρέστι και ίσως να τον είδα την προηγούμενη εβδομάδα στο βιβλιοπωλείο Ντάλες ή στη συναυλία του Λέον, ή καθώς περπατούσα έξω από την Κεντρική Βιβλιοθήκη.

«Λίβιου Ομπρέζα!» ακούγεται η ενοχλημένη φωνή του Ντίνου.

Ποτέ δεν τον είχε συμπαθήσει.

«Ένας θηλυπρεπής! Ο πατέρας του, ο εισαγγελέας, έχει πεθάνει, ο θείος του επίσης. Τον θυμάσαι το διευθυντή του γυμνασίου μας; Η γριά μητέρα του ζει μόνη της εδώ στη Σουτσεάβα. Αντί να έρθει να μείνει μαζί της, προτιμά να μετακομίζει από το ένα ενοικιαζόμενο δωμάτιο στο άλλο, στο Βουκουρέστι. Αυτός και η σύζυγός του έχουν τώρα δύο σκυλιά. Πώς μπορούν να φροντίσουν δύο σκυλιά όταν είναι ανίκανοι να φροντίσουν τη γριά και τους εαυτούς τους;»

Δεν μιλώ. Δεν μου έχει κάνει ερωτήσεις και δεν ξέρω τι να του πω για μένα. Θα έπρεπε να του αναφέρω για την αγαπημένη μου που εκείνα τα χρόνια, όπως ο Ντίνου συνήθιζε να λέει, «με τρά-

βηξε» στο Βουκουρέστι; Ζει στην Αγγλία από τις αρχές της δεκαετίας του ’70. Του περιγράφω τη φωτογραφία που μου έστειλε μια φορά, με το σύζυγο και τα παιδιά της. Τον ενημερώνω επίσης για το πρόσφατο διαζύγιό της. Το θέμα δεν φαίνεται να τον ενδιαφέρει, και απλώς σχολιάζει ότι έχει διατηρήσει επαφή με τη νεότερη αδελφή της Λονδρέζας φίλης μου.

Να τον ρωτήσω για την πολιτική κατάσταση; Η απάντησή του είναι άμεση: «Είναι όλοι τους γουρούνια». Δεν αναφέρεται στην παρούσα κυβέρνηση αλλά στους προκατόχους τους, το συνασπισμό του πρώην κομμουνιστή Ιλιέσκου. Μας προσφέρει και άλλο κρασί, και παρατηρώ ότι ο Χρυσός Εγκέφαλος έχει αποκοιμηθεί στην πολυθρόνα του. Σηκώνομαι για να πάω στο μπάνιο. Κρίσιμη στιγμή: η κατάσταση της τουαλέτας! Το δωμάτιο είναι μικροσκοπικό, το παμπάλαιο χρώμα ξεφλουδισμένο από τους τοίχους, οι σωλήνες είναι σκουριασμένοι, το ίδιο και η αλυσίδα της τουαλέτας. Το ξυράφι είναι παλιό, η νωπή πετσέτα του τσαλακωμένη. Το δωμάτιο δεν είναι βρόμικο ή ακατάστατο, αλλά δείχνει τη φτώχια και τη μοναξιά του εργένη.

Επιστρέφω στο δωμάτιο. Ο Ντίνου κρατά μια φωτογραφία.

«Θυμάσαι τη σχολική χρονιά του 1953; Εδώ είσαι, στη μέση».

Αναγνωρίζω όλα τα πρόσωπα, αλλά μπορώ να θυμηθώ τα ονόματα μόνο μερικών συμμαθητών. Ο Λαζαρεάνου με το ακορντεόν του, ο χοντρός Χέτζελ που έπαιζε βιολί, γιος του χασάπη που, στα περίεργα εκείνα χρόνια, αποκαλέστηκε «εχθρός του λαού» και που έγινε αργότερα κτηνίατρος στο Ισραήλ. Ο Σούρι, που πλούτισε στο Καράκας. Και ο Ντίνου Μόγκα ο ίδιος, με ένα άσπρο κοστούμι και ένα καρό πουκάμισο. Πίσω του, απομονωμένος και σεμνός, ο απόλυτος μαθητής, άριστος σε όλα τα μαθήματα, ο Μίρτσεα Μανολόβιτς. Αναγνωρίζω το πρόσωπό μου στο κέντρο της δεύτερης σειράς, με το χέρι μου στον ώμο –ποιος θα το πίστευε– του χοντρού Χέτζελ, τον οποίο είχα αποβάλει από την Ένωση της Εργατικής Νεολαίας ένα χρόνο πριν. Στέκομαι εκεί με το καρό πουκάμισό μου, σηκωμένα μανίκια, το μαλλί χτενισμένο με χωρίστρα και εκείνο το ηλίθιο χαμόγελο της εφηβείας. Στα δεξιά, εν μέρει κρυμμένο από εμάς, ένα μεγάλο πανό με το σύνθημα: «Ο μεγάλος Στάλιν μας έχει εκπαιδεύσει... υπηρετώντας με αφοσίωση... τα συμφέροντα του λαού... ένας ιερός σκοπός».

«Να πάρω τη φωτογραφία στη Νέα Υόρκη; Θα την εκτυπώ-

σω σε μεγαλύτερο μέγεθος. Θα σου στείλω πίσω το πρωτότυπο». Συμφωνεί, βάζω τη φωτογραφία στο πορτοφόλι μου. Μου λέει μετά: «Έχω όλα τα βιβλία σου. Σκέφτομαι ότι θα ήταν μια καλή ευκαιρία να μου γράψεις κάτι σε κάθε βιβλίο». Τι έκπληξη! Δεν μου είχε πει ποτέ ότι έχει αγοράσει τα βιβλία μου. Αλλά είναι εκεί, οκτώ αντίγραφα σε καλή κατάσταση, τα οποία βρίσκει σε κάποια κρυμμένη γωνία του μικρού σπιτιού του. Φαίνεται λιγότερο απαθής από πριν, η αποστροφή και η πικρία του είναι έτοιμα να εκραγούν. Είναι αυτά η συσσωρευμένη επίδραση όλων εκείνων των σοσιαλιστικών δεκαετιών, ή η αδυναμία πραγματοποίησης μιας νέας αρχής;

Στην παλιά βιβλιοθήκη, τα βιβλία βρίσκονται ακόμα στη γνωστή θέση. Τα μπουκάλια με τα ποτά, τακτοποιημένα στη σειρά, όπως πάντα, το παλιό χαλί εκεί όπου ήταν. Φαίνεται πως η ακατανόητη οντότητα που αποκαλείται βιογραφία ψάχνει έναν κατάλληλο επιτάφιο.

Ήταν μια συνηθισμένη επίσκεψη, όπως τότε που συνήθιζα να έρχομαι για μερικές ημέρες να δω τους γονείς μου και την πόλη μου. Αποχαιρετιόμαστε με λίγες λέξεις, όπως πάντα, σαν να μην πηγαίνω στη Νέα Υόρκη και σαν να μη γνωρίζουμε τίποτα για το θάνατο. «Χαρακτήρας από μυθιστόρημα, ο φίλος σου», μου λέει ο Χρυσός Εγκέφαλος καθώς κατεβαίνουμε τη σκοτεινή σκάλα, «Μια μούμια, βαλσαμωμένη υπεροψία».

Μπροστά στο πάρκο μας περιμένει ο δημοσιογράφος-ποιητής, συνοδευόμενος αυτή τη φορά από έναν άλλο ποιητή. Πηγαίνουμε για έναν σύντομο περίπατο στο λόφο Ζάμκα, την ακρόπολη-κάστρο του δέκατου τρίτου αιώνα που αποτελεί το κύριο τουριστικό αξιοθέατο της πόλης. Ο λόφος, το δάσος, τα αρχαία τείχη, παλιά σύνορα κάποτε, είναι τώρα έδαφος του κανενός από το οποίο έπρεπε να επιστρέψεις πρώτα στον εαυτό σου πριν γυρίσεις πάλι στην πόλη.

Και στις δύο πλευρές της ανηφορικής οδού υπάρχουν μικρά, νοικοκυρεμένα σπίτια, τα οποία θυμάμαι από παλιά. Στα δεξιά, στον αριθμό 8, είναι η έδρα της Εβραϊκής Κοινότητας, χωρίς επιγραφή απέξω. Δίπλα, η τριώροφη πολυκατοικία όπου έμενε ο ξάδελφός μου, ο καθηγητής Ρίμερ, με τα τέσσερα παιδιά του. Τώρα είναι όλοι στην Ιερουσαλήμ. Στα δεξιά πάλι, στον αριθμό 20, είναι το άσπρο σπίτι με τη μαύρη σκεπή, και η βεράντα με τις κολόνες

της οικογένειας Αλβέρτου. Στα αριστερά, το μικρό, κομψό σπίτι της οικογένειας Μόγκα, το οποίο ο Ντίνου έχει πουλήσει σε ποιος ξέρει ποιον κάτοικο του επόμενου αιώνα.

Είμαστε τώρα στην κορυφή του λόφου, απέναντι στο αρμένικο καμπαναριό και το νεκροταφείο. Γυρίζουμε αριστερά, περπατώντας δίπλα δίπλα, και φθάνουμε στους τοίχους της ακρόπολης και της εκκλησίας, όπου ο δημοσιογράφος μας απαθανατίζει.

Επιστρέφουμε στην πόλη κατά μήκος μιας παράλληλης οδού, της οποίας το όνομα δεν θυμάμαι πια, αν και ήταν το φλογισμένο μέρος από τα καυτά ερωτικά λόγια του Ρωμαίου και της Ιουλιέτας. Εδώ συνηθίζαμε να κάνουμε βόλτα κάτω από τα εχθρικά μάτια που κατασκόπευαν πίσω από τις κουρτίνες. Σταματάμε μπροστά από ένα σπίτι με αγροτικό ύφος, με ξύλινη μάντρα και μια ροζ με κίτρινα γράμματα επιγραφή: LA MIHAI, BAR-CAFÉ, NON STOP. Μια διαφημιστική τεράστια κολόνα δίπλα: PEPSI-COLA. Παίρνουμε τον κατήφορο. Πίσω από ένα παράθυρο, μια άσπρη γάτα μας κοιτά με δυσπιστία. Όχι μακριά από το τέλος του δρόμου, μπροστά ακριβώς από το λύκειο, βλέπουμε ένα ογκώδες σπίτι με φροντισμένη διακόσμηση.

Τέλος, φτάνουμε μπροστά στο αυστηρό αυστριακό λύκειο όπου ήμουν κάποτε μαθητής: η βαριά ξύλινη μπροστινή πόρτα του, η είσοδος των καθηγητών, η είσοδος των μαθητών, το γυμναστήριο, το γήπεδο μπάσκετ.

Πίσω στην πόλη, περνάμε το βιβλιοπωλείο, το πάρκο, το ταξιδιωτικό γραφείο. Υπάρχει ένα λεωφορείο στη στάση που περιμένει τους επιβάτες του. Θα έπρεπε να πάω πίσω στο νεκροταφείο, σε αυτήν που με παρατηρεί ακόμα και από εκεί που είναι τώρα. Θα ήταν άραγε ευχαριστημένη για το πώς πέρασα την ημέρα; Ναι, έκανα καλά που αναζήτησα το δόκτορα Ράουχ, έναν πολύ καλό άνθρωπο. Έκανα καλά που πήγα ένα μπουκάλι ουίσκι στο γραμματέα της Εβραϊκής Κοινότητας, ο οποίος είχε κανονίσει την επίσκεψή μου στο νεκροταφείο και τις επισκευές στα σιδερένια κάγκελα του τάφου. Ήταν καλό, επίσης, που είχα δώσει μια συνέντευξη στην τοπική εφημερίδα, γιατί σε τελευταία ανάλυση, αυτή είναι η γενέτειρά μου, και είδες, ούτε εκείνη η αρχιτέκτονας δεν σε έχει ξεχάσει, δεν μας έχει ξεχάσει. Οι άνθρωποι δεν ξεχνούν, και γι' αυτό δεν πρέπει να στενοχωριόμαστε για τίποτα. Τα ανάλαφρα, παλιά λόγια του παρελθόντος...

Σήμερα θα ήταν άραγε μια ήρεμη ημέρα στην ανήσυχη φορτωμένη ζωή της; Έτσι ήθελα να πιστέψω: μια ειρηνική ημέρα, μια μέρα συμβιβασμού με τον κόσμο. Θα είχε ακούσει άπληστα τις ιστορίες μου για τον Ντίνου και το διευθυντή της Αγροτικής Τράπεζας και για την πρώην αγαπημένη μου, η οποία βρίσκεται τώρα στο Λονδίνο. Θα της άρεσε ακόμα να μάθει για την επιτυχία του Λέον στις δύο συναυλίες στο Βουκουρέστι και για τον εφιάλτη μου στο τρένο από το Βουκουρέστι για το Κλουζ. Θα είχε επαναλάβει όλα τα παλιά λόγια για συγχώρεση και αποδοχή. Στο τέλος θα με είχε ρωτήσει για το σύζυγό της, που βρισκόταν τώρα στην Ιερουσαλήμ, και για την αγαπημένη σύζυγό μου, με την οποία μοιράζομαι τη ζωή μου στη Νέα Υόρκη.

Αλλά δεν μπορώ να πάω πίσω στο νεκροταφείο. Έχει βυθιστεί, κλειδωμένο στο σκοτάδι, οι κάτοικοί του έχουν αποσυρθεί στην επάξια κερδισμένη νύχτα τους. Στο αεροδρόμιο, περιμένουμε την απογείωση. Έξω από τον γυάλινο τοίχο του κτηρίου βλέπω τον κάμπο, το δάσος, στον απόμακρο ορίζοντα. Ένα μεγάφωνο παίζει παραδοσιακή ρουμανική μουσική, την ίδια που έπαιζε δέκα, είκοσι, τριάντα χρόνια πριν.

Δύο ώρες αργότερα, είμαι πίσω στον δέκατο έβδομο όροφο του ξενοδοχείου Ιντερκοντινένταλ στο Βουκουρέστι. Απόψε, το εστιατόριο Μπαλάντα προσφέρει ένα βράδυ με παραδοσιακή ρουμανική μουσική, αντί των ιταλικών και αμερικανικών δημοφιλών τραγουδιών. Αυτή τη φορά δεν είμαι ο μόνος πελάτης, μοιράζομαι το χρυσοκόκκινο ντεκόρ με έναν πιλότο της British Airways.

Πίσω στο δωμάτιό μου, με τα μάτια κολλημένα στο ταβάνι. Προσπαθώ να επανακτήσω την ημέρα που είχα αφήσει πίσω. Ο τοίχος πίσω από το κρεβάτι είναι κρύος. Σκοτάδι και κρύο.

Η *προτελευταία μέρα*: Πέ*μπτη*, 1*η* Μα*ΐ*ου 1997

Η ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ, ΔΙΕΘΝΗΣ ΗΜΕΡΑ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ, ΔΕΝ ΓΙΟΡΤΑζεται πλέον στη μετακομμουνιστική Ρουμανία. Η μικροσκοπική ομάδα διαδηλωτών που έχει μαζευτεί μπροστά από το ξενοδοχείο φαίνεται αστεία σε σύγκριση με τα μαζικά συλλαλητήρια των πρώτων δεκαετιών του σοσιαλισμού. Η μέτρια, ανάκατη συγκέντρωση, τα αυτοσχέδια πανό, η αυθάδης επαναστατικότητα, όλα ανήκουν στο μίζερο παρόν της χώρας, όχι στο εξίσου μίζερο παρελθόν. Ο τύραννος ο ίδιος, την τελευταία δεκαετία της βασιλείας του, είχε καταργήσει όλους τους «διεθνιστικούς» εορτασμούς. Οι εορτασμοί της Πρωτομαγιάς απέκτησαν έναν έντονα εθνικιστικό χαρακτήρα, που εστίαζαν στο ασύγκριτο πρόσωπο του ασύγκριτου.

Περισσότερο από μισό αιώνα πριν, την Πρωτομαγιά του 1945, όταν ήμουν εννέα χρόνων και μόλις έχοντας γυρίσει από το στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Τρανσνίστρια, συμμετείχα στους λαμπρούς εορτασμούς της «πρώτης ελεύθερης Πρωτομαγιάς». Μετά τον ναζιστικό εφιάλτη, η άνοιξη έφερνε την υπόσχεση της αναζωογόνησης και της ελευθερίας. Είχα στην τσέπη μου το *Προσωρινό Πιστοποιητικό* που εγγυούνταν «τον επαναπατρισμό μου» στη μητέρα πατρίδα. Η αστυνομία του Ιασίου μας υποδέχτηκε από τα σύνορα και μας χάρισε το επίσημο πιστοποιητικό: «Ο κύριος Μάρκου Μάνεα, μαζί με την οικογένειά του, που περιλαμβάνει τη Ζανέτα, τον Νόρμαν και τη Ρούτι, επαναπατρίζεται με το παρόν έγγραφο από την ΕΣΣΔ μέσω του τελωνειακού σταθμού Ουνγκιένι-Ιάσιο, στις 14 Απριλίου 1945. Ο προορισμός του είναι η κοινότητα Φαλτιτσένι, νομός Μπάια, οδός Κούζα Βόντα».

Καμία αναφορά, φυσικά, γιατί ή από ποιους «εκπατριστήκαμε» και έπειτα «επαναπατριστήκαμε».

Δύο εβδομάδες μετά την επιστροφή μας, παρέλασα με τον πατέρα μου στο Φαλτιτσένι, για να τιμήσω τις υποσχέσεις του επαναπατρισμού.

Τώρα, περισσότερο από μισό αιώνα αργότερα, έχω κάνει μια νέα επιστροφή και είμαι μάρτυρας σε μια άλλη ημέρα εορτασμού της Πρωτομαγιάς στην ελευθερία, αυτή τη φορά, μετά την πτώση του κομμουνισμού. Το κουαρτέτο που αναφέρεται στο έγγραφο του 1945, στο μεταξύ, έχει διαλυθεί και αποξενωθεί από τη μητέρα πατρίδα συνηθίζοντας τη νέα κατάσταση. Μόνο εκείνη που κατοικεί στον τάφο της Σουτσεάβα έχει μείνει πίσω στην πατρίδα, και αυτή χωρίς τη θέλησή της.

Σήμερα, θα τιμήσω τη γιορτή της Πρωτομαγιάς με μια επίσκεψη σε ένα άλλο νεκροταφείο. Όχι στο Στραουλέστι, για μια σύντομη κουβέντα με τον Ιπτάμενο Ελέφαντα, ούτε στο νεκροταφείο Μπέλου, για να ξαναδώ τη Μαρία. Δεν έχω καθόλου χρόνο, ο χρόνος έχει γίνει λίγος για όλους και ακόμα και οι νεκροί το ξέρουν καλά. Πρόκειται να πάω στο νεκροταφείο Τζιούρτζιουλουι να επισκεφτώ τους τάφους των γονιών και των παππούδων της Τσέλας και να τους μεταφέρω τα μηνύματά της.

Έπειτα από δέκα χρόνια χωρισμού, θα επανασυνδεόμουν επίσης με το φίλο μου Μισό-Άνθρωπο-καβάλα-σε-Μισό-Κουτσό-Λαγό. «Η αγάπη δεν είναι μόνο ένας αφηρημένος όρος... ένα αγαπημένο πρόσωπο είναι αυτός που όταν φεύγει αφήνει πίσω ένα μεγαλύτερο κενό από αυτό που ήταν η ίδια η παρουσία του», μου είχε γράψει προτού πεθάνει. Ο ποιητής είχε μετατρέψει το νόμο του Ωμ της φυσικής σε Νόμο του Ανθρώπου.* «Σας σκέφτομαι με μεγάλη αγάπη και νοσταλγία. Μπορώ να ακούσω τα παιδιά στο δρόμο να φωνάζουν: Ελάτε να παίξουμε μαζί. Θα ξαναπαίξουμε ποτέ μαζί;» Μετά το 1986, συνεχίσαμε το παιχνίδι μας, αν και από απόσταση, και παίζουμε ακόμα και τώρα.

Δεξιά βρίσκεται ο ψηλός τοίχος του νεκροταφείου. Ο θυρωρός είναι ο ίδιος ηλικιωμένος κύριος που ξέραμε από πάντα. Καταβάλλουμε, εγώ και ο φίλος μου ο Χρυσός Εγκέφαλος, το αντίτιμο εισόδου και τη «συνεισφορά» στην Κοινότητα. Ψάχνουμε στον κατάλογο των ενταφιασμών και βρίσκουμε τη θέση των τάφων που θέλουμε να επισκεφτούμε.

* Λογοπαίγνιο: Om στα ρουμανικά σημαίνει άνθρωπος. (Σ.τ.Μ.)

Στο τέλος του μακρού δρόμου που ξεκινά από την είσοδο υπάρχουν κάποια παράξενα γλυπτά. Ένα σε μορφή κορμού δέντρου με σπασμένα κλαδιά. Μια άσπρη πλάκα στο ύψος των μεταπολεμικών χρόνων γράφει: «Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, οι φασίστες στρατιώτες εισέβαλαν και κατέστρεψαν τα εβραϊκά νεκροταφεία της ΕΣΣΔ, χρησιμοποιώντας την καταναγκαστική εργασία των Εβραίων κρατουμένων. Δεκάδες χιλιάδες ταφόπετρες από γρανίτη, αληθινά έργα τέχνης, καταστράφηκαν ή μεταφέρθηκαν από τους φασίστες στις χώρες τους. Όσες βρίσκονται ακόμα εδώ σώθηκαν από εκείνη την καταστροφή».

Οι πλάκες από γρανίτη υψώνονται από το βάθρο διαμορφώνοντας έναν κορμό δέντρου από τον οποίο βγαίνει ένα ακρωτηριασμένο σώμα. Σε μια από τις πλάκες διαβάζουμε την επιγραφή στα ρωσικά: «Δημοσιογράφος Julia Osipovici Sahovalev». Δίπλα: «Sophia Moiseeva Gold, Mir tvoemu, dorogaia mato» – Ειρήνη σε εσάς, αγαπημένη μητέρα. Ένα μαρμάρινο μνημείο, του 1947, με την επιγραφή: «Στη μνήμη των ιερών μαρτύρων Εβραίων της Ρουμανίας που χάθηκαν για την αγιοποίηση του ιερού ονόματος, στα νερά της Μαύρης Θάλασσας, στο καράβι Στρούμα». Τιμώντας τη μνήμη των 769 προσφύγων από τη Ρουμανία που είχαν προορισμό την Παλαιστίνη και βυθίστηκαν από μια σοβιετική τορπίλη στη Μαύρη Θάλασσα στις 24 Φεβρουαρίου 1942 (Adar 5702). Τα ονόματά τους είναι γραμμένα σε τρεις πλευρές του μαρμάρου.

Μπαίνουμε στο κανονικό νεκροταφείο. Μένω σιωπηλός, χαμένος στο παρελθόν, κοιτάζοντας τις φωτογραφίες των γονέων της Τσέλας: ένας ψηλός, λεπτός άντρας, ελαφρώς καμπουριασμένος. Γρήγορος, πάντα σε κίνηση, πάντα απορροφημένος στους στόχους του. Δίπλα του, όπως και στη ζωή, μια κομψή γυναίκα, με έναν γαλήνιο αέρα να την διακρίνει. Εκεί είναι και η γιαγιά, χαμένη στην ομίχλη του χρόνου, απολαμβάνοντας μάλλον μια γουλιά βυσσινάδα. Έχουν ενώσει τελικά τις ρίζες τους εδώ κάτω από αυτές τις πέτρες και κανένας δεν μπορεί να τους κατηγορήσει άλλο για το ότι είναι αλλοδαποί, άνθρωποι χωρίς ρίζες. Τώρα είναι εδώ, στο χώμα του έθνους, ιδιοκτησία της μητέρας πατρίδας, και ανήκουν μόνο στην αιωνιότητα. Τότε ήταν ξένοι, τώρα δεν νοιάζεται κανένας. Είναι σκόνη του πλανήτη Γη, η οποία δεν ανήκει σε κανέναν.

Βάζω τις παλάμες μου στην άσπρη ταφόπλακα του πατέρα της Τσέλας, Τζακ, και στην κοινή ταφόπετρα της Έβελιν και της Τόνι, μητέρας και γιαγιάς της γυναίκας μου. Τοποθετώ ένα χαλίκι σε κάθε ταφόπετρα, όπως απαιτεί η παράδοση των προγόνων, όλοι τους πέτρες και σκόνη τώρα. Βλέπω το νεκροταφείο της Σουτσεάβα και το μικρό νεκροταφείο που με περιμένει στο Κολέγιο Μπαρντ.

Ψάχνουμε τον τάφο του ποιητή φίλου μου Μισός-Άνθρωπος-καβάλα-σε-Μισό-Κουτσό-Λαγό. «Encore, un moment, monsieur le bourreau, encore, un moment!»,* είχε παρακαλέσει ο φίλος μου ανώφελα, καβάλα σε μια κουτσή παραίσθηση. «Η πυρκαγιά είναι πιο αδύναμη από το βιβλίο που καίγεται», επανέλαβε τώρα κουτσαίνοντας, ιδρώνοντας, φοβισμένος ο πρίγκιπας με το βιβλίο. «Να κοροϊδεύεις τον εαυτό σου, εάν επιθυμείς, αλλά να το κάνεις με ενθουσιασμό», επαναλαμβάνει ακούραστα, τρέμοντας από το φόβο για την κάθε συλλαβή, σαν να ήταν η καθεμιά ένα ξίφος. «Πού είσαι, σπουδαστή του φόβου; Πού είναι οι Βίβλοι σου;» με ρωτά πηδώντας στο ένα πόδι, μαζί με το μαύρο σκυλί του. Μετά ψιθυρίζει στο αυτί μου με αδελφική τρυφερότητα το μυστικό του: «Η ποίηση, αυτό το μηχάνημα ανίχνευσης ψέματος που βάζει τα κλάματα». Οι σκιές και οι κλόουν έβγαλαν τις μάσκες τους, τα ξυλοπόδαρα και μεταμορφώθηκαν σε μια φωσφορίζουσα καλοφτιαγμένη σειρά γραμμάτων: «Florin Mugur – ποιητής – 1932-1991». Τίποτε άλλο.

Είμαι ακόμα ζωντανός, σε μια ζωντανή στιγμή, δίπλα στην ταφόπετρα του φίλου μου, του Φλορίν Μούγκουρ, και σε μια άλλη ταφόπετρα, στο νεκροταφείο της Σουτσεάβα. «Ελπίζω να πεθάνω εγώ πρώτα», είχε πει. «Χωρίς τον Μάρκου, θα σας ήμουν φορτίο. Είμαι παράξενη, δύσκολα με αντέχει κανείς. Είμαι πάντα νευρική, υπερβολική σε όλα. Θα ήταν πολύ δύσκολο να με φροντίσετε».

Πράγματι, δεν θα ήταν καθόλου εύκολο. Ήταν όντως παράξενη, υπερβολική, θα ήταν σκληρό να έμενε μαζί μας. «... Ένα αγαπημένο πρόσωπο είναι αυτός που όταν φεύγει, αφήνει πίσω ένα μεγαλύτερο κενό από αυτό που ήταν η ίδια η παρουσία του». Η προσευχή της εκπληρώθηκε, πέθανε πρώτη και άφησε πίσω

* Μια στιγμή ακόμη, μια στιγμή παρακαλώ, κύριε δήμιε! (Σ.τ.Μ.)

ένα κενό ακόμα μεγαλύτερο από την τεράστια, γεμάτη παρουσία της. Ναι, εκπλήρωσε τα κριτήρια του νόμου του Ωμ, όπως αναδιατυπώθηκε από τον ποιητή Φλορίν Μούγκουρ. Η παρουσία της ήταν εξαντλητική, κτητική, αφόρητη, αλλά το κενό που άφησε ήταν ακόμα μεγαλύτερο, ακόμα πιο αβάσταχτο. «Εσύ και η Τσέλα να φροντίζετε τον πατέρα», είχε πει. «Αυτός δεν μου μοιάζει. Δεν θα ζητούσε ποτέ τίποτα. Είναι σιωπηλός, ακοινώνητος, τον ξέρετε. Είναι απόμακρος και εύθραυστος, εύκολα πληγώνεται». Το πεπρωμένο τον είχε φροντίσει: Ο χήρος απεγκλωβίστηκε από το εγγενές έδαφός του και πήγε στους Άγιους Τόπους, στη μοναξιά όπου, στην πραγματικότητα, είχε ζήσει πάντα. Πρόσφατα, είχε μετακομίσει στην έρημο της νόσου Αλτσχάιμερ.

Την προηγούμενη μέρα, στο νεκροταφείο, δεν είχαμε χρόνο να μιλήσουμε ούτε για τον πατέρα, ούτε για την Τσέλα. Η συνάντησή μας ήταν σύντομη, οι ερωτήσεις της νεκρής γυναίκας αφορούσαν μόνο το γιο της και τον πατέρα της. Αυτοί, όπως φαινόταν, ήταν οι άντρες της ζωής της, ο γιος που ζει τώρα στη νεοϋορκέζικη Βαβυλώνα και ο βιβλιοπώλης Αβραάμ, θαμμένος σε ένα ανώνυμο δάσος της Ουκρανίας. Τώρα, που άφηνα το νεκροταφείο του παρελθόντος, θα έπρεπε να της μιλήσω για το σύζυγό της.

Τον επισκέπτομαι τουλάχιστον μία φορά το χρόνο, της λέω. Τα μάτια του λάμπουν όποτε με βλέπει. Χαμογελά ευτυχισμένος, ένα αιώνιο χαμόγελο σε ένα γαλήνιο πρόσωπο. Τελευταία φορά που τον είδα ήταν μια Κυριακή τον Ιούνιο. Είχα φθάσει νωρίτερα στην προγραμματισμένη επίσκεψη στην ιδιωτική κλινική Μπέιτ Ρέιβεν στην Ιερουσαλήμ. Πήγα επάνω στον δεύτερο όροφο. Αυτή τη φορά ο πατέρας δεν ήταν μεταξύ των φαντασμάτων στην τραπεζαρία. Πήγα να τον βρω στο δωμάτιό του. Άνοιξα την πόρτα και στάθηκα στο κατώφλι. Τον κοιτούσα: Ήταν όρθιος, γυμνός, μπροστά από το παράθυρο. Ένας ψηλός, ξανθός νεαρός, με μια πετσέτα σε κάθε χέρι, τον καθάριζε σε όλο του το σώμα. Ο νεαρός άνδρας με είδε και χαμογέλασε. Ξέραμε ο ένας τον άλλον από τις προηγούμενες επισκέψεις και είχαμε κουβεντιάσει μερικές φορές. Ήταν ένας νέος Γερμανός εθελοντής, που εργαζόταν σε εκείνο τον οίκο ευγηρίας στην Ιερουσαλήμ. Λεπτός, ευαίσθητος, συμπεριφερόταν με ακούραστη ευγένεια, και στη δουλειά του και έξω από αυτή. Περνούσε εύκολα από τα γερμανικά στα γαλλικά και στα αγγλικά, και αυτοσχεδίαζε προτάσεις στα γίντις, για να

γίνεται κατανοητός από τους ηλικιωμένους σε εκείνη τη Βαβέλ της άνοιας. Είχαμε κουβεντιάσει στα γερμανικά, η γλώσσα που χρησιμοποιούσε και τώρα για να ησυχάσει τον πατέρα μου.

Αυτό που έβλεπα επιβεβαίωνε τι είχα μάθει από τις νοσοκόμες του Ιδρύματος, που είχαν μείνει έκπληκτες με την αφοσίωση του νεαρού άντρα. Όπως κανένας άλλος, αφιερωνόταν καθημερινά στην εργασία του με γαλήνη και αγάπη, όταν οι υπόλοιποι υπάλληλοι κατέρρεαν εξαντλημένοι. Καθάριζε προσεκτικά κάθε μέρος του πατέρα: τα περιττώματα που λέρωσαν το σώμα του, τα κοκκαλιάρικα μπράτσα, τους κέρινους μηρούς, τους πλαδαρούς γλουτούς, τα γυάλινα γόνατα. Ο νεαρός Γερμανός σκούπιζε προσεκτικά τον γέρο Εβραίο από τη βρομιά που οι ναζιστικές εγκληματικές πράξεις είχαν συσσωρεύσει πάνω του. Είχα μείνει ακίνητος για μερικά λεπτά, έπειτα, έφυγα κλείνοντας την πόρτα πίσω μου. Επέστρεψα στην τραπεζαρία. Ο πατέρας έφθασε μισή ώρα αργότερα, με λαμπερό χαμόγελο. «Άργησες σήμερα», του είπα. «Κοιμόμουν», μου απάντησε, με το ίδιο αφηρημένο χαμόγελο. Είχε ξεχάσει κιόλας τον νεαρό άνδρα που μόλις τον είχε καθαρίσει, του είχε φέρει τα φρεσκοπλυμένα ρούχα, τον είχε ντύσει, και τον είχε οδηγήσει στην τραπεζαρία όπου περίμενα.

Φτάνοντας έπειτα από εννέα χρόνια στην κηδεία της μαμάς και της πατρίδας, έπρεπε να δώσω στην αφοσιωμένη σύζυγο του ασθενούς από την Ιερουσαλήμ την τελευταία σημαντική πληροφορία πριν αφήσω το νεκροταφείο του παρελθόντος: ότι ο πατέρας, ελευθερωμένος επιτέλους από τη μοναξιά, βρισκόταν τώρα, χωρίς σκέψεις ή ανησυχίες, στην τρυφερή φροντίδα ενός νεαρού Γερμανού που προσπαθεί να αποκαταστήσει την τιμή της χώρας του. Επιτέλους, εννέα χρόνια αργότερα, πάρα πολύ αργά, είχα εμφανιστεί τελικά στην κηδεία της μητέρας μου, και της μητέρας πατρίδας μου, επίσης.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·433

Η *τελευταία μέρα*: Παρασκευή, 2 Μαΐου 1997

Η ΣΚΙΑ ΚΙΝΟΥΝΤΑΝ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΔΩΜΑΤΙΟ, ΠΡΟΣΕΚΤΙΚΗ ΓΙΑ να μη με ξυπνήσει, ανυπόμονη να με ξυπνήσει, έτσι ώστε να μπορεί να με δει και να δώσει κάποιο νόημα στον χωρίς νόημα κόσμο της. Όχι, δεν πρόκειται να κουνηθώ, δεν πρόκειται να ξυπνήσω. Αποσύρεται επιτέλους, και σηκώνομαι, αποφεύγοντας να κοιτάξω γύρω, ανυπομονώντας να αρχίσω τις προετοιμασίες μου για την αναχώρηση.

Στις δέκα με καλεί από το Κλουζ η Μάρθα για να μου ευχηθεί «καλό ταξίδι» και για να μου πει την κακή είδηση: το αίτημά της για επιχορήγηση της δημοσίευσης των βιβλίων που είχα συμφωνήσει μετά από πολλούς δισταγμούς, παρά τις προσπάθειές της, είχε απορριφθεί. «Δεν μπορώ να καταλάβω πώς απέρριψαν αυτήν την αίτηση», μου είπε με θλιμμένη φωνή. «Χρησιμοποίησα την αμερικανική μέθοδο προώθησης: Το μελλοντικό βραβείο Νόμπελ για τη Ρουμανία! Η συμφιλίωση του εξόριστου με τη μητέρα πατρίδα! Και όντως πιστεύω σε αυτές τις δηλώσεις, να το ξέρεις», μου υπενθυμίζει. Θυμάμαι τον ποιητή-δημοσιογράφο από τη Σουτσεάβα, ο οποίος παινευόταν με την οικονομική ενίσχυση που είχε λάβει από το ίδιο ίδρυμα για ένα από τα ποιητικά βιβλία του που δημοσίευσε στην Αγγλία. Η είδηση της Μάρθας φαίνεται μια τρυφερή φάρσα, το αστείο φινάλε του ταξιδιού μου.

Στο καφέ, στο ισόγειο του ξενοδοχείου, κάθομαι κοντά στο παράθυρο. Η τελευταία ώρα στην αγκαλιά της μητέρας πατρίδας. Κοιτάζω τις αναφορές που έχω σημειώσει στην πρώτη σελίδα του μπλε σημειωματάριού μου, οι αναφορές-κλειδί του ταξιδιού. Χάνα Άρεντ, Εμανουέλ Λεβινάς,[58] Πάουλ Τσέλαν, Ζακ Ντεριντά, όλοι τους βασανισμένοι από τη γλώσσα-πατρίδα. Χρειαζό-

μουν τα λόγια άλλων ανθρώπων, αφού είχα μιλήσει τόσο πολύ στον εαυτό μου. Βλέπω και δεν βλέπω και ξαναβλέπω τις μορφές από το παρελθόν: μπροστά από το ξενοδοχείο, μια αξιοθαύμαστη παρουσία – ο Λίβιου Ομπρέζα, ο πρώην συμμαθητής μου, και η ξανθιά σύζυγός του.

Περπατούν δίπλα από το κατάστημα χαλιών στην οδό Μπάτιστεϊ, με δύο μεγάλα δασύτριχα καφετιά σκυλιά που τραβούν τα λουριά σέρνοντας τον Λίβιου.

Έχει γεράσει ο Λίβιου, έχει πολλές άσπρες τρίχες στα ξανθά του μαλλιά. Δείχνει και δεν δείχνει γερασμένος, όπως εκείνοι από εμάς που, μην έχοντας το χρόνο ή τη δύναμη να μεγαλώσουμε, έχουμε παρατείνει την εφηβεία στην προχωρημένη ηλικία. Είναι ο ίδιος όπως ήταν πενήντα χρόνια πριν, το ίδιο φάντασμα που συναντούσα κατά τη διάρκεια των προηγούμενων πενήντα χρόνων στα βιβλιοπωλεία και στα δισκοπωλεία. Είναι το σύμβολο μονιμότητας αυτού του τόπου, οποιουδήποτε τόπου. Είμαι σίγουρος ότι και μετά από χίλια χρόνια θα τον έβρισκα πάλι εδώ, αμετάβλητο.

Περίμενα αυτή την αναπόφευκτη συνάντηση από την πρώτη ημέρα της επιστροφής μου. Και τελικά είναι εδώ επιτέλους, σε αυτό το απόγευμα του Μαΐου, με τα δύο μεγάλα δασύτριχα σκυλιά του. Εδώ ήταν και οι τέσσερις – πατέρας, μητέρα, και δύο τεράστια, άτακτα μωρά. Τους κοιτώ μέσα από τον γυάλινο τοίχο του ενυδρείου όπου πίνω το αποχαιρετιστήριο φλιτζάνι καφέ μου. Θα επιθυμούσα να σηκωθώ, να βγω έξω στο δρόμο και να προφθάσω τον Λίβιου, αλλά η στιγμή πέρασε και δεν πρόλαβα να αντιδράσω.

Είχε δίκιο ο Ντίνου, υποχωρώ στην αμηχανία μου, τα δύο σκυλιά Λάκε και Μάκε, υπάρχουν πραγματικά, τα είδα με τα μάτια μου, μόλις πριν από μια στιγμή, στην οδό Μπάτιστεϊ, γωνία με τη λεωφόρο Μαγκέρου, δίπλα στο ξενοδοχείο Ιντερκοντινένταλ στο Βουκουρέστι! Ήταν η διαδρομή που είχαμε αρχίσει εμείς –ο Λίβιου, ο Ντίνου και εγώ– σαράντα χρόνια πριν, στις πορφυρές ημέρες του σταλινισμού, από τις οποίες προσπαθούσαμε να δραπετεύσουμε, με τη βοήθεια των βιβλίων, της μουσικής, και άλλων εφηβικών τεχνασμάτων; Όχι, τότε στην αρχή κανένας μας δεν μπορούσε να φανταστεί το καθαρτήριο των ηλικιών που μας περίμενε.

Ο Τρελαυγουστίνος ήταν υπερευαίσθητος, αδέξιος, και μονα-

χικός σε όλο το ταξίδι του Μέλλοντος. Αλλά τώρα, επιτέλους, έχει βρει ένα κατάλληλο ακροατήριο. Σε μια στιγμή φώτισης ανοίγω το μπλε σημειωματάριό μου και αρχίζω μια επιστολή στον Λάκε και στον Μάκε: «Η αναχώρηση δεν με απελευθέρωσε, η επιστροφή δεν με αποκατέστησε. Είμαι ο αμήχανος ένοικος της βιογραφίας μου». Ο Λάκε και ο Μάκε, όντας γνήσιοι κοσμοπολίτες, ικανοί να προσαρμοστούν οπουδήποτε, θα καταλάβαιναν πως η εμπειρία της εξορίας ήταν πλούσια, έντονη και διδακτική. Δεν έχω κανέναν λόγο να αισθανθώ ντροπιασμένος μπροστά σε ένα τέτοιο ευγνώμον ακροατήριο, έτσι γράφω πυρετωδώς, με ανακατωμένες, εσπευσμένες λέξεις, όλες τις αναπάντητες ερωτήσεις που μου έρχονται: Ήταν το ταξίδι μου άσχετο; Ήταν το παρελθόν και το μέλλον μόνο ευχάριστες στιγμές του μεγάλου κενού; Η βιογραφία μας βρίσκεται μέσα μας και πουθενά αλλού; Η νομαδική πατρίδα είναι επίσης μέσα μας; Είχα ελευθερωθεί από το βάρος της προσπάθειας να είμαι κάτι, οτιδήποτε; Ήμουν επιτέλους ελεύθερος; Ο αποδιοπομπαίος τράγος, που οδηγείται στην έρημο, που κουβαλά όλες τις αμαρτίες; Είχα πάρει το μέρος του κόσμου στην αντιπαράθεση μαζί του;

Έχω βρει επιτέλους το ακροατήριό μου. Όλες οι αργοπορημένες σκέψεις έβρισκαν τώρα την έκφρασή τους, και τις προχειρογράφω σε έκσταση στο καφέ του ξενοδοχείου και στο ταξί που με πηγαίνει στο αεροδρόμιο. Η απραγματοποίητη επιστροφή δεν είναι εύκολο πείραμα, αγαπητοί Λάκε και Μάκε, αλλά είναι ασήμαντη ανάμεσα σε πολλά άλλα ασήμαντα πράγματα, και επομένως δεν κρατώ σε κανέναν κακία. Περιμένοντας στο αεροδρόμιο Οτοπένι να επιβιβαστώ, γράφω το φινάλε μιας ιστορίας που, είμαι σίγουρος, οι συνομιλητές μου θα καταλάβουν: Δεν θα εξαφανιστώ, όπως το μαμούνι του Κάφκα, θάβοντας το κεφάλι μου στη γη. Θα συνεχίσω απλώς τις περιπλανήσεις μου, ένα σαλιγκάρι που δέχεται ήρεμα το πεπρωμένο του.

Το αεροπλάνο θα απογειωθεί από το πουθενά με προορισμό το πουθενά. Μόνο τα νεκροταφεία είναι μόνιμα. Η μονιμότητα της μετάβασης, η κωμωδία της αντικατάστασης, το μαγικό τέχνασμα του φινάλε. Τέτοιες κοινότοπες αποκαλύψεις ο Τρελαυγουστίνος θα μπορούσε να τις κάνει χωρίς να υποβάλλεται στην παρωδία της επιστροφής.

Τώρα είμαι σίγουρος: Η Αμερική πρόσφερε ξανά το καλύτε-

ρο δυνατό τράνζιτ! Στο ελάχιστο, έχω τώρα την επιβεβαίωση αυτής της αλήθειας. Ανεβαίνω τα σκαλιά του αεροπλάνου, στο ρυθμό της προσευχής που είχα μάθει από τον Πολωνό ποιητή, ψιθυρίζω τη μια λέξη μετά την άλλη: «In paradise one is better off than anywhere else. The social system is stable, the rulers are wise. In paradise one is better off than in whatever country».*

Μουρμουρίζω τον κωδικό των περιπλανώμενων καθώς βρίσκω τη θέση μου στην κοιλιά του σιδερένιου Πουλιού του Παραδείσου. Το κενό μεγαλώνει, το ίδιο και ο ίλιγγος της απογείωσης. Η απογείωση: αβέβαιη αναστολή, το προνόμιο του συναισθήματος της εσωτερικής σου στέρησης, η ολίσθηση, το κενό, η ταύτιση με το κενό.

Χρησιμοποιώ την ενδιάμεση στάση στη Φρανκφούρτη πριν από την υπερατλαντική πτήση μου για να συμπληρώσω την επιστολή μου προς τον Λάκε και τον Μάκε: οι λεπτομέρειες από το τελευταίο πρωί στο Βουκουρέστι, οι σκέψεις στροβιλίζονται στο μυαλό του επιβάτη, ο αποδιοπομπαίος τράγος, η κατσαρίδα, το σπίτι του σαλιγκαριού, η προσευχή των εξόριστων του Παραδείσου. Το μπλε σημειωματάριό μου αποδείχτηκε μια καλή παρέα στο ξενοδοχείο στο Βουκουρέστι, στο τρένο προς το Κλουζ, και στην πτήση προς τη Φρανκφούρτη. Κατά τη διάρκεια των δώδεκα ημερών του ταξιδιού, είχε γεμίσει με τα νευρικά, στριμμένα γράμματά μου, τα βέλη και τις κωδικοποιημένες ερωτήσεις.

Χωρίς την ενθαρρυντική παρουσία του Λέον, η πτήση της επιστροφής είναι πολύ διαφορετική. Ο νεαρός Κινέζος στο διπλανό κάθισμα φαίνεται να μοιράζει το χρόνο του εξίσου καλά μεταξύ κινηματογραφικών επιλογών και ύπνου, με σπασμωδικά ροχαλητά και αστείες γκριμάτσες. Είχα αγοράσει τις εφημερίδες *The New York Times* και *Frankfurter Allgemeine*, και είχα επίσης και ένα βιβλίο. Προσπαθώ να καταγράψω περιστατικά στο σημειωματάριό μου, αλλά ο χρόνος περνά βασανιστικά αργά. Θα επιθυμούσα να προσγειωθώ σε ένα κρεβάτι όσο το δυνατόν γρηγορότερα και να κοιμηθώ για μια δεκαετία, μια δεκαετία που αιω-

* Στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα. Το κοινωνικό σύστημα είναι σταθερό και οι κυβερνήτες σοφοί. Στον Παράδεισο ζει κανείς καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα. (Σ.τ.Μ.)

ρείται στο κενό. DEPRESSION IS A FLAW IN CHEMISTRY, NOT IN CHARACTER* γράφει στο φωσφορίζοντα ουρανό. Ήταν οι κατάλληλες λέξεις της υποδοχής καθώς πλησίαζα στον προορισμό μου. Επαναλαμβάνω ευγνώμων το σύνθημα της επιστροφής καθώς συνεχίζω να διασχίζω τον ουρανό.

«Ήθελα να ξέρω αν έφτασες καλά. Μου έλειψες. Περάσαμε καλά μαζί, στο Βουκουρέστι». Είναι η φωνή του Λέον που με καλεί από το αυτοκίνητο που τον πηγαίνει στο Μπαρντ. Δίπλα του ο Σωλ Σ., που φορά μια μεγάλη άσπρη τραγιάσκα, κοιτά απορροφημένος ένα χάρτη που κρατά, με τα μεγάλα κοκκαλιάρικα χέρια του, μπροστά στα μάτια του. Το θαμνώδες άσπρο μουστάκι του είχε μεγαλώσει σαν μια βούρτσα πάνω από τα χείλη του. «Στράντα Τζεντίλα», διαβάζει, χαμογελώντας ευτυχισμένος. «Στράντα Τζεντίλα, Στράντα Κονκόρντιεϊ. Κονκόρντιεϊ και Ντισκόρντιεϊ! Στράντα Τζεντίλα και Στράντα Ρινοτσέρουλουι...» Ναι, βρίσκομαι στη φωτεινή διαδρομή της επιστροφής, λικνιζόμενος στην πολυθρόνα του ουρανού. Η φωνή του Λέον χάνεται ανάμεσα στα σύννεφα, βλέπω το μαύρο, μακρύ αυτοκίνητό του να τρέχει στο Τακόνικ Πάρκγουεϊ. «Περάσαμε ωραία στο Βουκουρέστι. Ήταν πραγματικά τέλεια». Ξαφνικά το αεροπλάνο αρχίζει τις αναταράξεις, οι επιβάτες πετάγονται τρομαγμένοι από τον ύπνο τους. Είμαι ζαλισμένος και εξαντλημένος, δεν έχω δύναμη για να προσπαθήσω να κερδίσω την επαφή με την πραγματικότητα. Μετά πάλι η πτήση συνεχίζει την ομαλή πορεία της. Η φωνή του Λέον επιστρέφει. «Περάσαμε πολύ καλά στη Ρουμανία. Τα καλύτερα πράγματα που σου συνέβησαν εκεί ήταν τα κακά πράγματα, σου το ξανάπα»

Ο Λέον μιλά ή ο Σωλ; Δεν είμαι πλέον σίγουρος. Θα μπορούσε κάλλιστα να είναι ο Σωλ, ο οποίος ξέρει τι σημαίνει παιδί της Ανατολικής Ευρώπης που κρύβεται σε μια γωνία του δωματίου, και ακούει *τον πατέρα του να μιλάει σε άλλους ανθρώπους, η μητέρα περιμένει το ταξίδι κουκουλωμένη σε χοντρά ρούχα, και η αδελφή του χαϊδεύει τα όμορφα μαλλιά της... και όλοι τους, σύντομα, στην Αμερική!...*

---

* Η κατάθλιψη είναι χημική διαταραχή και όχι αδυναμία του χαρακτήρα. (Σ.τ.Μ.)

«Επιστρέφεις στο σπίτι, μην ξεχνάς! Εδώ είναι το σπίτι. Εδώ, όχι εκεί! Αυτή ήταν η τύχη σου, γεννήθηκες μες στην ατυχία». Αυτή τη φορά είναι η φωνή του Λέον, είμαι βέβαιος.

Είμαι έτοιμος να το παραδεχτώ, ναι, επιστρέφω στο σπίτι, στο σπίτι του σαλιγκαριού, έτοιμο να του μιλήσω για το νεκροταφείο στη Σουτσεάβα, να του μιλήσω για τη νέα σειρά μαθημάτων που προετοιμάζω για το επόμενο εξάμηνο, «Exile and Estrangement», αλλά δεν με ακούει, δεν έχει υπομονή, ποτέ δεν έχει χρόνο για μακροχρόνιες συζητήσεις. Ταρακουνιέται ξανά το αεροπλάνο, κουνιέμαι στο κάθισμα, ζαλισμένος, αλλά πλέον ξύπνιος, κλείνω το μπλε σημειωματάριο με τις ιστορίες του για τον Ιπτάμενο Ελέφαντα και τον Μισό-Άνθρωπο-καβάλα-σε-Μισό-Κουτσό-Λαγό. Βάζω το σημειωματάριό μου στο πίσω μέρος του καθίσματος, έτσι ώστε να το νιώθω. Έρχεται η ξανθιά αεροσυνοδός και με ρωτάει με ένα μεγάλο χαμόγελο: «Θα θέλατε ένα ποτό;»

Μου προσφέρει κρασί, μπίρα, μη αλκοολούχα ποτά, και ουίσκι. Ζητώ ένα ποτήρι μεταλλικό νερό. Εβιάν, Περιέ, Απολινάρις, Πελεγκρίνο; Επιλέγω το Πελεγκρίνο, το ποτό του προσκυνητή. Το αεροπλάνο προσγειώνεται και σπεύδω προς την έξοδο. Οι αποσκευές έρχονται γρήγορα, ο Ασιάτης ταξιτζής ξεκινά, και σύντομα φθάνουμε πίσω στο Μανχάταν, στην Άπερ Γουέστ Σάιντ. Ζαλισμένος, μετά το μεγάλο ταξίδι και τη σύγχυση της διαφοράς ώρας, δυσκολεύομαι να βρω το σπίτι. Τελικά πουθενά δεν είναι καλύτερα από τον παράδεισο του σπιτιού.

Αργότερα εκείνο το βράδυ, μετά τις εννέα, χτύπησε ο εσωτερικός συναγερμός μου. Τρέχω να βρω την τσάντα του ταξιδιού, ανοίγω το φερμουάρ της πρώτης θήκης, μετά και το δεύτερο, ψάχνω απελπισμένος. Έχω ένα απαίσιο προαίσθημα, αλλά αρνούμαι να δεχτώ την πραγματικότητα της καταστροφής. Το σημειωματάριο! Το σημειωματάριο λείπει!

Ξαφνικά όλα μου έρχονται στο μυαλό. Ο Τρελαυγουστίνος είχε περιέλθει σε έναν ανήσυχο, παράξενο ύπνο, έπειτα ήπιε το Πελεγκρίνο του, για να τρέξει στο τέλος όσο γρηγορότερα μπορούσε στην πόρτα εξόδου, ανυπόμονος να τα ξεχάσει όλα και να φτάσει στο σπίτι όσο το δυνατόν γρηγορότερα. Το μπλε σημειωματάριο είχε μείνει πίσω στο αεροπλάνο, στο άδειο κάθισμα!

Σε παροξυσμό καλώ το αεροδρόμιο, μετά τη Lufthansa, και μαθαίνω ότι το αεροπλάνο θα πετούσε πίσω στη Φρανκφούρτη

το ίδιο βράδυ. Μου δίνονται οι ευγενικές διαβεβαιώσεις: οποιοδήποτε αντικείμενο βρεθεί στον καθαρισμό του αεροπλάνου θα μαζευτεί και θα ταξινομηθεί κατά τη διάρκεια της νύχτας. Το επόμενο πρωί, στις δέκα περίπου, θα πρέπει να καλέσω ξανά για να μάθω εάν το πολύτιμο αντικείμενο έχει βρεθεί. Μεταξύ του σωρού των εφημερίδων, των σκουπιδιών, και άλλων διαφόρων αντικειμένων που αφήνονται πίσω στο αεροπλάνο; Οι Γερμανοί θα είναι Γερμανοί, είπα στον εαυτό μου, είναι τακτικοί και σχολαστικοί. Το σημειωματάριο θα βρισκόταν. Σε τελευταία ανάλυση, ταξίδευα στην πρώτη θέση, και το προνόμιο αυτής της κατηγορίας πρέπει να σημαίνει κάτι. Είχα λόγο να είμαι αισιόδοξος.

Η πρώτη νύχτα μου πίσω στην Αμερική δεν είναι ευχάριστη. Κούραση, πανικός, οργή, ενόχληση, αδυναμία, ενοχή, υστερία. Οι σελίδες εκείνες δεν έπρεπε να χαθούν!

Ούτε το πρώτο πρωινό στην Αμερική φαίνεται καλύτερο. Στις δέκα οι φόβοι μου επιβεβαιώνονται. Στις ένδεκα ξανά. Στις δώδεκα μια ενοχλημένη φωνή εξηγεί ότι δεν υπάρχει καμία ελπίδα να βρεθεί το χαμένο αντικείμενο, αλλά εάν γίνει κάποιο θαύμα και βρεθεί, θα μου το στείλουν στο σπίτι μου.

Στο σπίτι, στη διεύθυνσή μου στη Νέα Υόρκη, φυσικά. Ναι, στο Μανχάταν, στο Άπερ Γουέστ Σάιντ.

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·440

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ

1. Ζμπίγκνιεβ Χέρμπερτ (1924-1998). Ένας από τους σημαντικότερους Πολωνούς ποιητές.

2. Ιοάν Πέτρου Κουλιάνου (Ioan Petru Culianu) (1950-1991): Ρουμάνος θρησκειολόγος και συγγραφέας, μαθητής του Μίρτσεα Ελιάντε. Καθηγητής της ιστορίας των θρησκειών στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου, δίδαξε επίσης ιστορία του ρουμανικού πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο του Χρόνινχεν. Δολοφονήθηκε το 1991.

3. Μίρτσεα Ελιάντε (Mircea Eliade) (1907-1986): Ρουμάνος ιστορικός και θεωρητικός της συγκριτικής θρησκειολογίας. Δίδαξε επί σειρά ετών στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου. Υπήρξε επίσης εκδότης των περιοδικών *History of Religions* και *The Journal of Religion* και είχε την επιμέλεια της *Encyclopedia of Religion* του εκδοτικού οίκου Macmillan.

4. Σιδηρά Φρουρά ή Λεγεώνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ: φασιστική οργάνωση που έδρασε την περίοδο του Μεσοπολέμου στη Ρουμανία.

5. Κορνήλιος Ζέλεα Κοντρεάνου (Corneliu Zelea Codreanu) (1899-1938): Αντισημίτης, ακροδεξιός, ιδρυτής και εν συνεχεία ηγέτης της Σιδηράς Φρουράς. Το 1938, επί βασιλιά Καρόλου Β΄, ο Κοντρεάνου συνελήφθη και εκτελέστηκε κατόπιν σκηνοθετημένης «απόπειρας αποδράσεως».

6. Στο πρωτότυπο κείμενο Securitățea România: το όνομα με το οποίο ήταν γνωστή η Κρατική Υπηρεσία Ασφαλείας της Ρουμανίας κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος. Ως το 1951, το προσωπικό της Σεκουριτάτε είχε πενταπλασιαστεί. Εκείνη τη χρονιά ξεκίνησε και η συστηματική εξόντωση των πολιτικών αντιπάλων του καθεστώτος. Κτίστηκαν ειδικές φυλακές για τους «ταξικούς εχθρούς», όπου αυτοί στέλνονταν πολλές φορές χωρίς κατηγορία ή δίκη. Εκεί, πολλοί δούλευαν μέχρι θανάτου, ενώ άλλοι εκτελούνταν. Μια από αυτές τις φυλακές, στην πόλη Σίγκετ, είναι σήμερα μουσείο.

7. Το ταλίτ είναι ένα μακρύ ορθογώνιο και μάλλινο σάλι με χρωματιστές ρίγες, συνήθως μαύρες, μπλε ή λευκές, το οποίο χρησιμοποιούν οι Εβραίοι στην πρωινή τους προσευχή.

8. Τα tefillin (φυλαχτά) είναι δερμάτινα κουτάκια που περιέχουν κομμάτια περγαμηνής όπου πάνω τους έχουν γραμμένα αποσπάσματα από τη Βίβλο. Δερμάτινες λωρίδες είναι δεμένες επάνω στα κουτάκια αυτά. Είναι σημάδια πίστης και αφοσίωσης. Το τεφιλίν του κεφαλιού συμβολίζει την πνευματική πίστη. Το τεφιλίν του χεριού υπενθυμίζει σε αυτόν που το φορά ότι πρέπει να υπηρετεί το Θεό με όλη του τη δύναμη και θέληση.

9. Μιχαήλ Σεμπαστιάν (Mihail Sebastian) (1907-1945): Ρουμάνος πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας και δοκιμιογράφος [...] εβραϊκής καταγωγής. [...] Το *Ημερολόγιο* (1935-1944) [...] είναι μια συγκλονιστική μαρτυρία για τη μοναξιά του πνευματικού ανθρώπου σε αντιπνευματικούς καιρούς, όπου βασιλεύει ο φανατισμός και η μισαλλοδοξία, για την ψυχολογία του «στιγματισμένου» και για τις μικρές (και μεγάλες) προδοσίες των φίλων, που τον εγκαταλείπουν για να συνταχθούν με το αποτρόπαιο mainstream της εποχής (υποσημείωση του μεταφραστή Βίκτωρος Ιβάνοβιτς, στο *Περί γελωτοποιών: Ο δικτάτορας και ο καλλιτέχνης*, ό.π., σ. 188-189).

10. Στο (αυτοβιογραφικό) μυθιστόρημά του *De două mii de ani* (*Εδώ και δυο χιλιάδες χρόνια*, 1934) ο Μιχαήλ Σεμπαστιάν περιγράφει τα διλήμματα ενός Εβραίου διανοουμένου, με αφομοιωτικές τάσεις και διαθέσεις, που ο αντισημιτισμός της εποχής τον εξαναγκάζει να επωμιστεί την εβραϊκότητά του (υποσημείωση του μεταφραστή Βίκτωρος Ιβάνοβιτς, στο *Περί γελωτοποιών: Ο δικτάτορας και ο καλλιτέχνης*, ό.π., σ. 188)

11. Μπουκοβίνα: Ιστορική περιοχή της Βόρειας Ρουμανίας.

12. Πάουλ Τσέλαν (Paul Celan) (1920-1970): ένας από τους σημαντικότερους ποιητές της γερμανικής γλώσσας και, σύμφωνα με τον Τζορτζ Στάινερ, μάλλον ο μεγαλύτερος Ευρωπαίος ποιητής της μεταπολεμικής περιόδου. Γεννήθηκε το 1920 από Εβραίους γονείς στο Τσέρνοβιτς, μια μικρή πόλη στη γερμανόφωνη Μπουκοβίνα της Ρουμανίας.

13. Ιόν Λούκα Καρατζάλε (Ion Louca Caragiale) (1852-1912): ο σπουδαιότερος Ρουμάνος δραματουργός. Υπήρξε οξύς παρατηρητής των ανθρώπινων αδυναμιών, τις οποίες κατέγραψε στα έργα του που διδάσκονται και σήμερα στις θεατρικές σχολές.

14. Σωλ Μπέλοου (Saul Bellow) (1915-2005): γεννήθηκε στο Λανσίν του Κεμπέκ από γονείς μετανάστες από τη Ρωσία. Τιμήθηκε με το National Book Award, το Εθνικό Μετάλλιο Τεχνών, το βραβείο Pulitzer. Το 1976 του απονεμήθηκε το Νόμπελ λογοτεχνίας «για την ανθρώπινη κατανόηση και τη λεπτή ανάλυση του σύγχρονου πολιτισμού που συνδυάζονται στο έργο του». Το 1984 χρίστηκε μέλος της γαλλικής Λεγεώνας της Τιμής και το 1990 του απονεμήθηκε το Μετάλλιο του Εθνικού Ιδρύματος Βιβλίου για τη συνεισφορά του στα αμερικανικά γράμματα.

15. Λεωφόρος Βικτόριεϊ (Calea Victoriei): κεντρική οδός του Βουκουρεστίου.

16. Μπρούνο Σουλτς (Bruno Schultz) (1892-1942): ο μεγαλύτερος στυλίστας γραφικών τεχνών και της πεζογραφίας. Γεννήθηκε το 1892 στο Ντρόχομπιτς της Αυστροουγγαρίας. Ήταν Εβραίος, μιλούσε γίντις και έγραψε στα πολωνικά. Σήμερα το Ντρόχομπιτς ανήκει στην Ουκρανία, το σπίτι του Σουλτς είναι κρατικό μουσείο, ενώ τα βιβλία του τοποθετούνται στον πολωνικό Κανόνα. Το 2001 το ισραηλινό μουσείο Γιαντ Βασέμ κυριολεκτικά έκλεψε από την Ουκρανία κάποια ζωγραφικά έργα του Σουλτς δημιουργώντας διεθνές σκάνδαλο.

17. *Universul* (*Το σύμπαν):* Δημοφιλής ρουμανική εφημερίδα της εποχής.

18. Φαλτιτσένι (Fălticeni): πόλη στη βόρεια Ρουμανία.

19. Μιχαήλ Σαντοβεάνου (Mihail Sadoveanu): Ρουμάνος πεζογράφος (1880-

1961). Θεωρείται ο νεότερος «κλασικός» των ρουμανικών γραμμάτων, λόγω εύρους, βάθους και ποιότητας του έργου του, μια σύνθεση της ποιητικής πνοής του ρομαντισμού με τη ρεαλιστική θεματολογία, αλλά και λόγω της αξεπέραστης γοητείας της γλώσσας και του ύφους του (σημείωση του μεταφραστή Βίκτωρος Ιβάνοβιτς στο *Περί Γελωτοποιών: Ο δικτάτορας και ο καλλιτέχνης*, ό.π., σ. 197).

20. Νικολάε Τιτουλέσκου (Nicolae Titulescu) (1882-1941): γνωστός Ρουμάνος διπλωμάτης και υπουργός Εξωτερικών, δύο φορές πρόεδρος της Γενικής Συνέλευσης της Κοινωνίας των Εθνών.

21. Ζαμποτίνσκι (Ze'ev Jabotinsky) (1880-1940): σιωνιστής ηγέτης, συγγραφέας και ιδρυτής της Εβραϊκής Οργάνωσης Αυτοάμυνας της Οδησσού. Βοήθησε επίσης να διαμορφωθεί η εβραϊκή λεγεώνα του βρετανικού στρατού στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο και υπήρξε μέλος της σιωνιστικής οργάνωσης Ιργκούν.

22. Μπαάλ Σεμ Τοβ (Baal Shem Tov) (1700-1760): ραβίνος, γεννημένος στην Ουκρανία, ιδρυτής του θρησκευτικού και κοινωνικού κινήματος του χασιδισμού.

23. Τορά: ο Γραπτός Μωσαϊκός Νόμος. Σύμφωνα με την παράδοση δόθηκε με θεϊκή αποκάλυψη στον Μωυσή μετά την έξοδο από την Αίγυπτο. Θεωρείται το θεμέλιο της εβραϊκής θρησκείας και αφορά τόσο το πρακτικό όσο και το θεωρητικό μέρος. Σε αυτήν περιέχονται και οι 613 εντολές.

24. Επάνω Χώρα: στα ρουμανικά Țara de Sus.

25. Στέφανος ο Μέγας (Ștefan cel Mare) (1457-1504). Ένας από τους σημαντικότερους ηγεμόνες-πρίγκιπες της Μολδαβίας. Έμεινε στην ιστορία για τους μακρούς αγώνες του εναντίον των πολυάριθμων εχθρών της χώρας (Ούγγρων, Πολωνών, Οθωμανών, Τατάρων), που επιβουλεύονταν την ανεξαρτησία της.

26. Στετλ: κωμόπολη στα γίντις. Μικρή πόλη στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης όπου, μέχρι τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, ήταν εγκατεστημένοι Εβραίοι και αποτελούσαν την πλειοψηφία της. Τα επαγγέλματά τους ήταν μικρέμποροι, μπακάληδες και μικροτεχνίτες. (Σ.τ.Μ.)

27. Lei: Ο πληθυντικός του leu: ήταν το νόμισμα της Ρουμανίας. Την 1η Ιουλίου 2005, η Ρουμανία άλλαξε νόμισμα, μεταπηδώντας από το προηγούμενο leu (rol) σε ένα νέο leu (ron). 1 ron είναι ίσο με 10.000 rol. Το leu διαιρείται σε 100 μπάνι.

28. Σφαγή ζώων κατά τον εβραϊκό τρόπο (Kosher). Το «καθαρό» φαγητό για τους Εβραίους.

29. Σουκότ: Σκηνοπηγία ή εορτή της Συγκομιδής ή εορτή των Σκηνών, ονομαζόταν και ονομάζεται η τελευταία από τις τρεις μεγάλες εβραϊκές γιορτές, μετά το Πάσχα και την Πεντηκοστή, διάρκειας επτά ημερών.

30. Πλατεία της Ενότητας: η μεγαλύτερη πλατεία στο κέντρο του Βουκουρεστίου.

31. Το Hanul lui Manuc, ήταν, έως ότου έκλεισε πρόσφατα για ανακαίνιση, το παλαιότερο ξενοδοχείο στο Βουκουρέστι. Όταν χτίστηκε, το 1808, λειτουργούσε ως χάνι, προσφέροντας τροφή και στέγη στους ταξιδιώτες. Η στρατηγική θέση του, στο κέντρο ακριβώς της ρουμανικής πρωτεύουσας, του χάρισε τον τίτλο του πλέον σημαντικού εμπορικού κέντρου του Βουκουρεστίου στα μέσα του 19ου αιώνα, ενώ στους νεότερους χρόνους χρησιμοποιήθηκε ως εστιατόριο.

32. *Το Πρωί (Dimineața)*: ρουμανική εφημερίδα.

33. *Η Αλήθεια (Adevărul)*: ρουμανική εφημερίδα.

34. Ημέρα του Μπλουμ (Bloomsday): γιορτάζεται στην Ιρλανδία στις 16 Ιουνίου. Πρόκειται για τη μοναδική εθνική επέτειο στον κόσμο που προέρχεται από το χώρο της λογοτεχνίας.

35. *Curentul*: Ρουμανική εφημερίδα της προπολεμικής εποχής.

36. Το Παράσημο της Νίκης ήταν η ανώτερη στρατιωτική διάκριση της Σοβιετικής Ένωσης και ένα από τα πιο σπάνια παράσημα παγκοσμίως. Καθ' όλη την ιστορία του, το παράσημο απονεμήθηκε σε δεκατρείς Σοβιετικούς και πέντε ξένους ηγέτες, ανάμεσά τους και ο βασιλιάς Μιχαήλ της Ρουμανίας.

37. Μιχαήλ Μπαχτίν (Mikhail Bakhtin) (1895-1975): από τους σημαντικότερους στοχαστές της ρωσικής γλώσσας και λογοτεχνίας και ειδικότερα του μυθιστορήματος μέσα στο οποίο αναδεικνύει το στοιχείο της διαλογικότητας και της πολυφωνίας, επισημαίνοντας την καρναβαλική ρίζα του μυθιστορηματικού λόγου.

38. Γκέοργκ Γκρος (George Grosz) (1893-1959): Γερμανός ζωγράφος, γνωστός για τις καρικατούρες της ζωής στο Βερολίνο κατά τη δεκαετία του '20 που δημιούργησε. Ήταν βασικό μέλος του Νταντά του Βερολίνου και της τάσης της Νέας Αντικειμενικότητας κατά την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Το 1932 έφυγε από τη Γερμανία για τις ΗΠΑ, όπου συνέχισε να δημιουργεί και να διδάσκει.

39. Βίλχελμ Χάινριχ Ότο Ντιξ (Wilhelm Heinrich Otto Dix) (1891-1969): Γερμανός ζωγράφος και χαράκτης. Γνωστός για τις ωμές και ιδιαίτερα ρεαλιστικές απεικονίσεις της κοινωνίας της δημοκρατίας της Βαϊμάρης και της κτηνωδίας του πολέμου, ήταν, μαζί με τον Τζορτζ Γκρος, ένας από τους πιο σημαντικούς καλλιτέχνες της Νέας Αντικειμενικότητας, καλλιτεχνικής τάσης που προέκυψε από τον εξπρεσιονισμό.

40. Νίκου Στάινχαρντ (Nicu Steinhardt): Ρουμάνος συγγραφέας εβραϊκής καταγωγής προσηλωμένος στο χριστιανισμό, αργότερα μοναχός και πνευματικός πατέρας.

41. Το Πλοϊέστι (Ploiești): πρωτεύουσα της επαρχίας Πράχοβα· απέχει πενήντα έξι χιλιόμετρα από το Βουκουρέστι και βρίσκεται στην ιστορική περιοχή της Βλαχίας.

42. Ζαν-Φρανσουά Λυοτάρ (Jean-Francois Lyotard) (1924-1998): δίδαξε φιλοσοφία στη Γαλλία και σε πολλά πανεπιστήμια του εξωτερικού. Συγγραφέας της *Μεταμοντέρνας κατάστασης*, του γνωστότερου, ίσως, έργου του· έγραψε ακόμα τριάντα περίπου έργα γύρω από την τέχνη, τη φιλοσοφία, τη σύγχρονη κοινωνία.

43. Βάλτερ Μπένγιαμιν (Walter Benjamin) (1892-1940): Γερμανοεβραίος μαρξιστής και κριτικός της λογοτεχνίας, δοκιμιογράφος, μεταφραστής και φιλόσοφος.

44. Τέοντορ Αντόρνο (Theodor Adorno) (1903-1969): Γερμανός, εβραϊκής καταγωγής, διεθνούς φήμης κοινωνιολόγος, φιλόσοφος, μουσικολόγος και συνθέτης.

45. Χάνα Άρεντ (Hannah Arendt) (1906-1975): Γερμανίδα, εβραϊκής καταγωγής, πολιτική επιστήμονας και φιλόσοφος. Έγραψε πολλά έργα για τον ολοκληρωτισμό και τον αντισημιτισμό καθώς και μελέτες για το εβραϊκό Ολοκαύτωμα, με γνωστότερο έργο το *The Origins of Totalitarianism.*

46. Παλάτι Κοτροτσένι (Cotroceni): χτίστηκε από τον Γάλλο αρχιτέκτονα Πολ Κοτερό για το βασιλιά Κάρολο Α΄ της Ρουμανίας, το 1888, στο λόφο Κοτροτσένι, όπου το 1679 ο Σερμπάν Καντακουζηνός είχε χτίσει ένα μοναστήρι. Το 1977, ο δικτάτορας Νικολάε Τσαουσέσκου το μετέτρεψε σε ξενώνα για τους καλεσμένους του και το 1985 κατεδάφισε την παλιά εκκλησία του Καντακουζηνού. Από το 1991 είναι κατοικία του Προέδρου της Ρουμανίας και το Εθνικό Μουσείο Κοτροτσένι είναι ανοικτό για το κοινό.

47. Σοσέα (Şoseaua Kiseleff) (οδός Kiseleff): κεντρική ιστορική λεωφόρος του Βουκουρεστίου που συνεχίζει βόρεια της οδού Βικτόριεϊ. Ο δρόμος δημιουργήθηκε το 1832 από τον Πάβελ Κισέλιοφ, το διοικητή των ρωσικών στρατευμάτων κατοχής της Βλαχίας και της Μολδαβίας. Το όνομα μετατράπηκε από Κισέλιοφ σε Κισελέφ. Σήμερα, η Πλατεία Νίκης (Piața Victoriei) και η Πλατεία Ελεύθερου Τύπου (Piața Presei Libere) αποτελούν τα δύο ακραία σημεία της λεωφόρου, με τα πολυάριθμα μουσεία, τα πάρκα (Κισελέφ και Χέραστραου), τις μεσοπολεμικές κατοικίες, και την Αψίδα του Θριάμβου.

48. Το ποτάμι που διασχίζει το Βουκουρέστι.

49. Ιωσήφ Σάβα (Iosif Sava) (1933-1998): διάσημος Ρουμάνος εβραϊκής καταγωγής μουσικολόγος.

50. Γκόλεμ (Golem): μυθική, άβουλη, αλλά παντοδύναμη μορφή, που κατά το μύθο ήταν φτιαγμένη από πηλό, ένα πλάσμα ατελές και ανολοκλήρωτο, χωρίς ψυχή αλλά με τεράστια δύναμη, απόλυτα ελεγχόμενη από τον κύριο και δημιουργό του, το σοφό ραβίνο Λεβ.

51. Γκέοργκε Ενέσκου (George Enescu) (1881-1955): Ρουμάνος συνθέτης, βιολιστής, πιανίστας, μαέστρος και δάσκαλος.

52. Σιμανόφσκι (Karol Maciej Szymanowski) (1882 –1937): Πολωνός συνθέτης και πιανίστας.

53. Τούντορ Αργκέζι (Tudor Arghezi) (1880-1967): ήταν ένας από τους σημαντικότερους Ρουμάνους συγγραφείς, που έγινε γνωστός για τη συμβολή του στην ποίηση και την παιδική λογοτεχνία.

54. Ρουμανικότητα (Românismul): ήταν ένας όρος που, στο μυαλό του ρουμανικού κοινού, έφερνε συνειρμούς από το χώρο των ακροδεξιών φιλοσοφιών και πολιτικών προγραμμάτων. Όλα τα ακροδεξιά κόμματα επικαλούνταν τη ρουμανικότητα στην προπαγάνδα τους. Ο Ελιάντε θεωρούσε όμως ότι ο όρος αυτός, που εμφανίζεται στα γραπτά των εθνικιστών του 19ου αιώνα, δηλαδή του Κογκαλνιτσέανου, του Εμινέσκου, του Χάσντεου (τους οποίους θαύμαζε ανεπιφύλακτα), σήμαινε αρχικά κάτι «υπεράνω» της πολιτικής, το οποίο όμως στρεβλώθηκε και αλλοιώθηκε από τα πολιτικά κόμματα του 20ού αιώνα (Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade: The Romanian Roots*).

55. Templul Coral: συναγωγή στο Βουκουρέστι που χτίστηκε μεταξύ 1857-1867. Καταστράφηκε από τους ακροδεξιούς των λεγεωνάριους και μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο ξανακτίστηκε.

56. Η Κλουζ-Ναπόκα (ρουμ. Cluj-Napoca): πόλη στα βορειοδυτικά της Ρουμανίας, στην Τρανσιλβανία. Είναι ένα από τα κυριότερα ιστορικά, επιστημονικά, πολιτιστικά και βιομηχανικά κέντρα της χώρας.

57. Η Χουνεντοάρα βρίσκεται δυτικά των βουνών του Φαγκαράς, στις άκρες του οροπέδιου της Τρανσιλβανίας. Ένας από τους διάσημους εναλλακτικούς τουριστικούς οδηγούς προτείνει στον επισκέπτη να την περιλάβει στην περιήγησή του, ως την πιο τυπική γκρίζα –σοβιετικού τύπου– πόλη του καθεστώτος Τσαουσέσκου.

58. Εμμανουέλ Λεβινάς (Emmanuel Lévinas) (1906-1995): Γάλλος φιλόσοφος, γόνος Εβραίων από τη Λιθουανία (το πατρικό του όνομα ήταν Levyne). Έγινε γνωστός κυρίως για τις μελέτες του πάνω σε θέματα φαινομενολογίας, οντολογίας, ηθικής καθώς και φιλοσοφίας της θρησκείας (Ταλμούδ).

MANEA sel_DDD 09-03-10 19:10 ™ÂÏ›‰·447

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ NORMAN MANEA

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΧΟΥΛΙΓΚΑΝ

ΣΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΠΡΕΝΤΑ-ΖΗΚΟΥ
ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΟΨΙΔΑ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΜΕ TIMES, TRAJAN, LE SE RIF & PAPYRUS ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΕΠΙ ΤΡΑΠΕΖΙΟ ΕΚΔΟΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ. ΤΗ ΜΑΚΕΤΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ ΣΧΕ ΔΙΑΣΕ Ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΓΓΕΛΑΚΗΣ. ΤΑ ΦΙΛΜ ΚΑΙ ΤΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΜΟΝΤΑΖ ΕΚΑΝΕ ΤΟ «ΑΝΑΓΡΑΜ ΜΑ». Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ «ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ ΑΤΤΙΚΗΣ» ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗ «Θ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ – Π. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ Ο.Ε.» ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2010 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ